L. ANNAEI

SENECAE

OPERA OMNIA

TOM. III.

L. ANNAEI

SENECAE

OPERA OMNIA

QVAE SVPERSVNT

EX RECENSIONE

F. ERN. RVHKOPF.

TOMVS TERTIVS

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXVIII.

MONITVM

TYPOGRAPHI TAVRINENSIS

Tertium Senecae volumen, candide Lector, in lucem prodit, quod Epistolarum partem complectitur. Ac ne forte mireris, quod eas ex Schweighaeuseri potius, quam ex Ruhkopfii recognitione, uti reliqua eiusdem Scriptoris opera, emendatas in publicum emiserim, consilium meum paucis tibi aperiendum puto. Primum quidem ex Schweighaeuseri notis, ac potissimum ex ipsius praefatione satis patet, Ruhkopfium, non omnibus quibus potuisset copiis criticis instructum, harum Epistolarum recognitionem

suscepisse. Argentoratensis itaque Professor celeberrimus, ea occasione motus iisque rationibus quas ipse in Praefatione adduxit, quum novam recognitionem Argentorati anno 1809 aggrederetur, Msstos primum codices nondum excussos diligenter inspexit, praecipuas deinde post principem editiones contulit, lectionis cuiusque originem detexit, et ad severae criticae trutinam exegit, earumque quamplurimas temere olim reiectas Senecae restituit, sinceriores quandoque ipse recepit, spurias denique codicum auctoritate e textu eiecit. Sed ne de tota Viri celeberrimi ratione omnia praeoccupem, ipsius perelegantem atque eruditam Praefationem adeas suadeo, ex qua totum eius consilium lucidius apparebit.

Quum itaque nuperus Editor Parisiensis V. Cl. cuius exemplar exprimendum curavi, novam Senecae editionem susciperet, prudenter quidem Ruhkopfii editionem in universum prae ceteris dignissimam duxit, quae typis exscriberetur: ad Epistolas autem quod attinet, Schweighaeuseri editionem merito

anteponendam censuit, quippe quae, novis uberioribusque copiis criticis ditata, ex doctorum Virorum sententia textum longe puriorem prae se ferret. Neque tamen Ruhkopfium deseruit: etenim fere omnia, quae illius editio habet, tum critica tum exegetica, doctus Editor vel integra servavit, vel excerpta suis verbis narravit, addens subinde de sua penu quidquid duxerat addendum, quo ornatiores castigatioresque hae Epistolae in publicum prodirent. Quod Viri egregii consilium quum optimum mihi visum esset, reliquum erat ut eius vestigia fideliter premerem, iis tantum emendatis, quae correctoris diligentiam effugissent.

Vnum superest monendum, Schweighaeuserum Virum praestantissimum, tum officii valetudinisque rationibus, tum Typographi sollicitationibus impulsum, textum typis commisisse non ita ubique constitutum, ac ipse voluisset. Quapropter in notis seorsim postea editis passim iubet, vulgatae ab eo lectioni aliam, quam mox ibi subiicit, esse substituendam. Cui quum Cl. Editor Pari-

siensis in editionis repetitione fere nusquam, quantum ex hoc volumine compertum habeo, obsequutus sit; officii mei esse putavi id facere, quod Vir summus ipse fecisset; ne scilicet Senecae studiosi bonis frugibus frustrarentur, vel certe minus commode fruerentur. Quoties ergo, candide Lector, emendatum reperies in textu, quidquid Vir Cl. in notis emendandum iussit, id totum diligentia factum est mea; qua, ut mihi persuadeo, effeci, ut Senecae Epistolae pluribus in locis castigatiores apertioresque nunc tandem haberemus. Ceterum si quid minus ex sententia cesserit, veniam te mihi daturum confido, enixeque rogo. Vale.

FRID. ERNESTI RVHKOPFII

AD L. ANNAEI SENECAE

EPISTOLAS MORALES

PRAEFATIO.

Si in epistolis, quas nobis ex antiquitate graeca vel romana transmissas gaudemus, reperiantur quae magno honore dignae sint, iis certe quae Senecae tribuuntur praecipuum locum assignandum esse, neminem opinor qui neget inveniri. Sive enim ad animi emendationem, quam inde nanciscaris, accurate legendo exsequens, spectaveris, sive ingenii expolitionem et culturam tractare malis, haud ulli veterum Epistolographorum Senecam virtute secundum statues. Tanta est dignitas gravitasque argumentorum, quae sibi exponenda sumpsit, cuilibet coelo, cuilibet hominum generi accommodatorum, quippe quae philosophum amicumve semper, raro aut nunquam hominem romanum referunt. Summa enim cura id agi videmus, ut animus legentis a iudiciorum vitiorumque anfractibus retractus in rectum virtutis, at quantae virtutis? tramitem deducatur, et veris, magnis utilissimisque sententiis et praeceptis instructus Deo dignum se praestare discat. Tanta vi et severitate de

dignitate hominis eiusque origine divina, atque de studio fineque philosophiae recto lectorem admonet, ut hisce epistolis nihil facile efficacius cogitari ad animum emendandum posse confidam. Quibus proinde curatius legendis nisi animo egregia suboriantur consilia vitae bene agendae, nisi recta, deterioribus calcatis et reiectis, probentur, et sola bona ideoque honesta enixissime expetenda et actu exprimenda videantur, ei verendum fuerit, ut ullus fructus ex aliorum librorum quamvis utilium lectione satis idoneus percipi queat. Atque si ingenii cultura in eo poni debet, ut facultates ingenii habeant, quo explicentur meditando, comparando, cogitando, inveniendo, profecto nec has epistolas materia carere dixeris egregia, qua illae vires excolantur, formentur. Recte itaque nobis gratulamur, quod tam bene cesserit Senecae consilium posteritati scribendi, haud semel ab eo declaratum,[1] et quod nobis fortunae quodam ludo transmissum sit istud epistolarum volumen per septemdecim, et quod excurrit, saecula magni aestimatum.[2]

Quod cum caeteris ex antiquitate nobis relictis epistolis comparatum, omnes, si Ciceronem exceperis, epistolas facile superabit. Ciceronis enim epistolae, praeter multa praeclara, tot tantaque ad historiam istius temporis spectantia indicia et documenta continent, aliunde vel non petenda, vel iam per se satis gravia, quippe ab homine tantae auctoritatis tantique

1. Vide v. c. Ep. xxi, 5. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, *hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere.*

2. Nam non omnes Senecae Epistolas morales aetatem tulisse patet ex Auli Gellii Noct. Attic. XII, 2, ubi laudat quaedam ex lib. XXII. Epp. quae in deperditis sunt. De divisione Epp. in libros cf. Fabricii Bibl. Lat. Vol. II, p. 107, not. *q.* ed. Ern.

momenti ad res sui temporis profecta, ut iam eo nomine non postponendae essent, nisi etiam elegantia aliaeque sermonis dotes, quibus Cicero omnes suae nationis scriptores superat, primas ei partes iure meritoque deferrent. Longe aliter iudicandum est de Plinii iun. epistolis. Quas ut dem sermonis nitore et elegantia Senecae palmam praeripere, tamen res ipsae, quas tractant, tantum absunt, ut eamdem praestantiam prae se ferant, ut ne comparationem quidem permittant.

Accedit, quod Senecae morales epistolae unicum sui generis exemplar ex antiquitate nobis transmissum haberi debeant. Quid, quod haud sciam, an Seneca primus et unus in tota antiquitate fuerit auctor talium epistolarum scribendarum? Nam etsi Platonem, Epicurum aliosque sciam epistolas philosophicas composuisse, tamen non id egisse eos patet, ut idem consilium ac Seneca inirent. Quae observatio si voluptatem haud exiguam legenti afferat, altera ex parte non desunt quae eidem quoque fiduciam aliquanto maiorem instillent, intelligenti, senem atque adeo hominem summo loco constitutum, multoque rerum usu et hominum peritia instructum has epistolas composuisse, eo adeo consilio, ut posteris prodesse possent.[1]

Temporis itaque in quo scriptae sint definitionem certam si quis inde facile confici posse putaverit, haud scio an recte iudicaverit, quanquam et Lipsius in praefat. ad has Epistolas huic opinioni calculum suum adiecerit, omnes eas, affirmans, intra biennium, Consulibus Memmio Regulo et Virginio Rufo, itemque Lecanio et Licinio, a. V. C. 816 et 817, i. e. haud longe ante Senecae mortem, quae incidit in

1. Senem fuisse, ipse ait Cf. Epp. XII, 1, XXVI, 1; XXXIV, 1; etc.

annum V. C. 818, compositas esse. Vnica tamen temporis finitio occurrit satis luculenta, cui fidere, et qua ad dirimendam hanc litem uti licet. In ep. XCI, 4, agit Seneca de incendio, quo Lugdunensis colonia exstincta erat: « Huic coloniae, addit, ab origine sua centesimus annus est. A Planco deducta in hanc frequentiam loci opportunitate convaluit. » Iam quum certum sit, Lugdunum in Gallia Celtica s. Lugdunensi, a Lepido et L. Planco conditum esse, ut Viennenses ab Allobrogibus e sedibus pulsi haberent ubi habitarent, a. V. C. 711, memorante Dion. Cass. XLVI, 50; nullum dubitationi locum esse putem, quin hae epistolae sex septemve annis ante Senecae mortem scriptae sint. Lubens omitto caetera temporis indicia, quippe leviora, quam ut iis uti possis.[1]

Incidit igitur hoc litterarum commercium, si tamen verum commercium fuit, in id tempus, quo Nero malignitatem animi ostendere inciperet, et Seneca consuetudinis parum honestae cum Agrippina, quanquam falso, insimulatus, gratiam, qua apud Neronem floruerat, sensim frigescere intelligeret. Cf. Dio Cass. LXI, 10. Vnde factum esse videtur, ut omni fere reipublicae administratione identidem omissa, tum otio litterario et philosophico magis magisque se traderet, tum itineribus, quibus delectabatur, faciendis, accedente quoque valetudine mala, ad Baianas thermas, Neapolin, Puteolos, ad villas suas Albanum, Nomentanum etc. secederet, animi relaxandi et corpus curandi causa. Quare plurimae Epistolae Baiis, Neapoli, etc. scriptae sunt.

De *Lucilio Iuniore*, ad quem epistolas has scripsit

1. Quum enim Ep. XXIII hiemis, Ep. LXVII init. veris, Ep. LXXXVI, 14 Iunii, et Ep. XXX longi intervalli meminit, post quod Pompeios viderit, quos Ep. XLIX a se conspectos nunciat, nihil certi inde ad liquidum colligi potest.

Seneca, omnia vestigia historiae et politicae et litterariae tam radicitus sublata et deleta sunt, ut nisi Senecae vaticinatio supra adducta exitum habuisset, ideoque eius libri de Providentia, hae epistolae, et naturales quaestiones Lucilio inscripti memoriam huius viri conservassent, prorsus nihil de eo sciremus: quanquam magnus fuerit in provincia Sicilia (Ep. XLIII, 2), cuius procurator, quae fuit nobilitas equestris (v. Taciti vit. Agricol. c. 4, et Dio Cass. LIII, 15), ex more a Caesare electus erat. Locus classicus de origine et fatis eius est Natur. Quaest. IV prooem. ex quo aliisque epistolarum locis videmus, eum humili loco natum, ut videtur, in Campania,[1] studio litterarum bonarum et iurisperitia tantopere enituisse, ut eques Romanus factus esset (Ep. XLIV, 1: «Eques Romanus es, et ad hunc ordinem summa te produxit industria»), et mox pericula vitae aulicae feliciter eluctatus procurationem Siciliae acciperet.

Mores eius modestos, animi candorem, constantiam et humanitatem, tum ingenii dotes egregias, doctrinam et studium poëseos saepissime laudat Seneca. Philosophum eum fuisse Epicureum colligit Wernsdorf. cum Lipsio ex Ep. XXIII, 7: *Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere:* cui iudicio equidem assentior hactenus, ut eclecticae philosophiae deditum Epicuri, quem non sine iudicio legit (v. Epp. IX, 1; X, XIII, 1); doctrinae multum tribuisse colligam ex Epp. IX, XXII, CVII, CXIV. Facile itaque explicare est, quod procuratione abdicata, in otium philosophicum a

1. Nunc mihi incertum est, an Neapoli eum oriundum esse dicamus, quod ex Ep. LIII colligitur. Ibi Seneca ad Lucilium scribit, *a Parthenope tua usque Puteolos.* Alibi autem Ep. XLIX, et *Pompeiorum tuorum conspectum* memorat, quae repetit Ep. LXX, 1. Caeterum omnia quae de eo scire licet, iam a b. Wernsdorfio Tom. IV, p. 11 sqq. Poët. Min. Latinorum collecta sunt.

Stoicis pariter ac Epicureis praelatum administrationi reipublicae, secedere voluerit, accedentibus incommodis et inimicitiis, tristitiaque et gravitate mentis, ad quam exhilarandam itinera e. c. per Siciliam fecit. Videas Epp. XXII, XXIV, XXVIII, §. 1; XLIV.

Iuniorem eum Seneca fuisse non solum totus epistolarum tenor docet, sed epistola quoque XXVI, 7: *Iunior es? quid refert? non dinumerantur anni.* Quem locum recte ad aetatem referas cum Lipsio, qui tamen quum diceret, Iunior non fuisse Lucilii cognomen, non advertebat Nat. Qu. III, 1: *Sive ut apud te, Iunior carissime, invenio*, etc. et lib. IV praef. *Ita est, mi Iunior*, etc.[1]

Non praeterire hoc loco licet fortunam eximiam, qua ornatus est hic Lucilius nostris demum temporibus a Viris duobus humanissimis et doctissimis, qui quum ex hisce epistolis rescivissent Lucilium nostrum poëtam in animo habuisse memorabilia Siciliae atque ideo Aetnam versibus suis celebrare, ambo eodem tempore at diversis locis, alter Io. Christ. *Wernsdorf*, Prof. Helmstad. abhinc aliquot annis pie defunctus, [2] alter Frid. Christ. *Matthiae*, Gottinga oriundus ibique Sodalitio philologico, cui Deus faveat, mecum adscriptus, atque intima amicitia ex isto tempore mihi iunctissimus, nunc Profess. antiq. litt. in Academia Moguntina, animi et ingenii virtutibus vir insignis, [2] eximia doctrina et summo studio id egerunt, ut Lucilium Iuniorem poëmatis *Aetna* inscripti et

1. Cf. Wernsdorf. l. l. p. 12. Addi nunc potest Iunioribus aliis a *W*. ibi allatis Iunior poëta, cuius epigramma elegans nuper primus protulit Ennius Quirinus *Visconti* in libro docto: Lettera su due monimenti ne' quali è memoria d'Antonia Augusta, p. 20, et vindicavit M. Pompeio iuniori, iam ex Anthologia (Brunk. Anal. II, p. 105) noto. Quo iure, alii viderint. Vide Gotting. gel. Anz. anni 1800. nu. 36, p. 360.

2. Vide Poëtarum Minorum Latin. Tom. IV init.

3. Videas Gotting. gel. Anz. anni 1785, nu. 148, p. 1179.

Cornelio Severo tribui soliti, auctorem esse demonstrarent.

Argumenta quibus uterque usus est ad poëma illud Lucilio Iuniori vindicandum, ingeniose quidem inventa et eleganter exposita vidi, ut vi sua non destituantur ad persuadendum lectori: sed si curatius rem inspexeris, omnis illa assensio vereor ne animo elabatur. Hoc tantum inde certo sequi mihi persuadeo, Cornelium Severum huius poëmatii auctorem esse non potuisse: sed an Lucilius Iunior eius auctor sit, incertum manere, quamquam Lucilius, si tamen auctorem certum anonymo praeferas, is fortasse sit, cui aliqua verisimilitudine illud coniectando tribuere possis. Enimvero ex argumentis quae a Wernsdorfio fusius exposita sunt, hoc nondum efficitur.

Totus autem cardo argumentationis in Senecae ep. LXXIX invertitur, unde videmus, Lucilium iam diu descriptionem Aetnae parasse. Sed enim cupidius iusto inde colligeremus, ergo consilium illud etiam confectum esse. Senecam autem ibi de maiore carmine loquutum esse, qualia sunt Virgilii Aeneis, Ovidii Metamorphoses, et Cornelii Severi epos nunc deperditum, Bellum Siculum (Octaviani cum Sext. Pompeio, cum Wernsdorfio l. l. p. 26, puto) inscriptum, nec singulare poëma de Aetna intellexisse, verba ex Ep. laud. docere videntur, in margine apposita.[1] Iam vero ex hisce verbis colligere tantum licet, Senecam suasisse Lucilio, ut episodii loco Aetnae descriptionem carmini de Sicilia s. Memorabilibus Siciliae inserat. Si enim de singulari carmine cogitasset noster, certe

1. *Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo (enthusiasmo* poëtico) *daturus eras, etiamsi nemo mandaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine, et hunc solemnem omnibus poëtis locum attingas.*

dicere non potuit *attingas*, quippe quo verbo episodia et similia designari solent. At enim totus poëmatii huius tenor et compositio quemque lectorem ab ullo opinionis commento integrum docebit, non esse episodium, aut fragmentum ut Hesiodi scutum. [1]

Reliquis argumentis a *W.* docte expositis non immoror. Nulla enim causa est, cur non omnia ea, quae adhaec afferuntur ad poëma illud Lucilio vindicandum, in poëtam alium quamvis seriorem cadere possint.

Paulo molestior esse videtur quaestio illa, quam et Lipsium in praef. ad has Epistolas attigisse video: Epistolas has ita scripsit et inscripsit, non quia verae sint, et assidue missae: non ego arbitror: sed placuit et ratio scribendi libera, in qua incipias, desinas quum lubet; inseras, varies, ut lubet; neque adstringeris ad ordinem aut materiem certam. Cui iudicio cur non subscribendum sit, nulla causa subesse videtur.

Quum de consilio quod in hac editione sequendum ratus, et de subsidiis, quae mihi se obtulerunt, iam in Praef. ad. Vol. I pluribus egerim, breviter hoc loco addenda sunt, quibus in his epistolis recognoscendis adiutum me sensi. Ac primum hic laudanda mihi est egregia illa benignitas, qua *Harlesius* Vir et meritis summis, quibus de litteris bonis inclaruit, et animi candore, quo nemini secundus est, vere Illustris, me sibi plane ignotum amplexus ad maximas quas possim gratias devinxit. Misit autem mihi Vir eximius collationes codd. Norimbergensis et Erfordiensis (diversi tamen ab illo, unde amicissimus Mat-

1. Quum in eo eram, ut haec prelo pararem, intelligebam e litteris amicissimi Matthiae ad me datis, sibi nunc eamdem sententiam probari.

thiae varietatem lectionis enotatam mihi miserat) una cum editione vetere, quam ex auctione Bibliothecae Gottl. Cortii Professoris quondam Lips. emerat), et editionem Variorum, cui passim notulas quasdam haud spernendas adscripserat, aliaque. Neapolitanae quoque editionis, quae primum locum inter edd. meretur, nondum collatae, quam e bibliotheca Viri egregii Vindobonam migrasse audio, excerptas lectiones primae epistolae mihi mittendas curavit. Quibus omnibus me gratissimo animo usum esse publice profiteor. Quamvis illi codd. plerumque cum Gruterianis conspirarent, nec in locis dubiis aut corruptis quidquam auxilii praeberent, quippe e codice recentiore, ut videtur, descripti; saepe tamen iudicium meum rexerunt. Editio illa vetus est sine loco et anno, at e codice expressa. Praestitit illa interdum lectiones quibus reliquae vett. edd. carent. [1] Scribebam Bielefeldae, mense Maio ineunte MDCCC.

1. Cf. de ea Acta Eruditorum a. 1725, p. 429, laudata ab Ernestio ad Fabricii Bibl. Lat. Vol. II, p. 108 not. Ibi vocatur editio Epistolarum pervetus, si non princeps, quae eo nomine MSS. anteferri possel, quod integras περιοχὰς oppido elegantes habet, quae in nullis edd. occurrunt, etc. Quasdam hic excerptas dabo: *Prima. De colligenda et sistenda fuga temporis, et quod pauper non est, cui quantulumcunque superest, sat est. Tertia: De modo eligendi et colendi amicum, et quod tam vitium est, omnibus credere, quam nullis, sicut vel semper inquietum esse, vel semper quiescere.*

IOANNIS SCHWEIGHAEUSERI

AD L. ANNAEI SENECAE

EPISTOLAS MORALES

PRAEFATIO.

Quae mihi olim, quum in Graecorum Auctorum scriptis ad veterum librorum fidem exigendis essem occupatus, nata subinde erat suspicio, esse fortasse ex Romanorum etiam numero Scriptorum nonnullos, quorum libri, quales hodie in manibus hominum vulgo versantur, licet praestantissimorum virorum studio recogniti et illustrati, multum tamen absit ut ab eis sordibus, quas vel temporum iniuria, vel male sedulorum hominum industria adspersisset, satis repurgati et genuino suo nitori restituti debeant haberi; illam suspicionem nuperrime in eo auctore, in quo minime exspectasses, miro quodam modo confirmatam deprehendi. Editores nacta erant *Senecae Philosophi opera* viros, cum doctrinae copia, tum acie ingenii, et iudicii gravitate praestantissimos, *Erasmum*, *Muretum*, *Lipsium*, *Jo. Frid. Gronovium.* Horum unicuique non solum copia fuerat librorum manu exaratorum, aliorum ab his quibus usi erant superiores editores; verum insuper Mureto ad manus fuerant

lectiones ex quindecim codicibus Hispanicis a *Pinciano* excerptae; Lipsio vero et Gronovio cum eiusdem Pinciani lectiones praesto erant, tum hae quae a *Fr. Modio* e tribus msstis Herbipolitanis, ab *Opsopoeo* e tribus Parisiensibus et uno Ambiano, a *Grutero* e quatuor Palatinis et uno Coloniensi enotatae erant, ut alias taceam a *Franc. Jureto* ex vetere codice depromptas, aut ex *Dalecampii* schedis a *Th. de Juges* excerptas. Talibus praesidiis instructi tales viri operae profecto pretium facere debuerunt; et, magna quidem ex parte, haud dubie fecerunt. Quo minus mirum videri debet, post Gronovium, per integrum saeculum et quod excurrit, interquievisse fere virorum doctorum operam Senecae praestitam: quo temporis spatio nonnisi repetitum aliquoties reperias Gronovianum exemplum, adiecto subinde delectu eorum quae a superioribus editoribus ad hunc auctorem erant adnotata. Recentissima demum memoria, provinciam ab aliis derelictam occupans *Frid. Ern. Ruhkopf*, Gymnasii Bielefeldensis Director, *Senecae Philosophi opera* denuo *recognita et illustrata* edere coepit *Lipsiae* MDCCXCVII, sex voluminibus absolvenda, e quibus ad hunc quidem diem nonnisi quatuor in lucem prodiere (quorum secundo atque tertio, quae annis MDCCC et MDCCCV prodierunt, *Epistolae ad Lucilium* continentur). Reliqua duo volumina adhuc desiderantur. [1] Quae quum ita sint, quoniam ex me quaeri haud immerito posse videtur, quibus rationibus commotus, quave fretus fiducia, ego nunc maxime consilium ceperim earumdem *Epistolarum Senecae*, quibus in emendandis expolien-

1. Haec scribebantur anno MDCCCIX; nunc autem quintum vol. in lucem prodiit, sextum adhuc exspectatur, ut in praefatione nostra primo volumini praemissa monuimus. LEM.

disque iidem illi omnes, quos nominavi, doctissimi viri elaborarunt, denuo edendarum; consentaneum fuerit, ut et occasionem, quae mihi ad suscipiendam hanc operam oblata est, et omnino consilii nostri rationem paucis exponam.

Inter reliqua Philosophi nostri opera multis nominibus eminere mihi semper visae erant *Epistolae* hae *morales, ad Lucilium* scriptae: quarum lectione ab ineunte adolescentia non modo singulariter me delectatum, sed in multis etiam deinde atque variis, quibus usus sum, temporum difficultatibus saepenumero recreatum firmatumque meum animum esse ultro profiteor. Quo magis optare subinde subierat, ut frequentior in manibus iuvenum senumque liber iste versaretur: quod quidem olim fieri solitum esse, cum ex magno numero codicum manuscriptorum qui supersunt, quibus Senecae Epistolae continentur, tum ex pluribus editionibus earundem, quae decimo quinto saeculo prodiere, intelligitur. Nam, ut incredibilem numerum omittam editionum omnia Senecae opera complectentium, quae intra duo proxima saecula, ex quo primum typis excusa prodierant, certatim in lucem emissae sunt, Epistolae per se solae uno eodemque anno MCDLXXV bis, primum Romae, dein Parisiis, excusae sunt: ac iam ante id tempus alibi, et quidem in Germania, ut videtur, absque anni locive notatione prodierant. Denique, quoniam illis temporibus non cuiusvis erat, universum Epistolarum opus suo sibi aere comparare, in Epitomen etiam redactae sunt eaedem Epistolae, atque ita iterum iterumque typis descriptae. [1] Itaque quum iam pridem essem miratus,

1. Huius generis editiones duae reperiuntur anni locique nota carentes; utraque quidem Lipsiae, ut videtur, impressa: quarum alteram *Panzerus* recensuit, Ann. Typ. vol. IV, p. 192, alteram *Frid. Christ. Matthiae*, in

ab illis inde temporibus ad nostram usque aetatem neminem esse inventum, qui Epistolarum Senecae in usum praesertim studiosae iuventutis seorsim edendarum consilium cepisset, haud vulgari adfectus sum gaudio, quum, cura studioque viri clarissimi *Frid. Christ. Matthiae*, Francofurdani ad Moenum gymnasii Rectoris et Professoris, superiore anno effectum id esse quod iam diu mihi in votis fuerat, ex ipsius Editoris litteris ad me datis intellexi. Ea editio quum *hac potissimum mente* a Viro de omni humanitatis studio praeclare merito *esset instituta, ut discipulis provectioribus, quibus nobilissimi Philosophi lectionem nec inutilem, nec iniucundam fore sibi persuaserat Editor, exemplaria parabilia in manus tradi* [1] *possent;* illud inprimis sibi agendum ille putaverat, ut *nudum tantum contextum, ad novissimam editionem Lipsiensem* [2] *recognitum (ita quidem ut suum subinde iudicium sequeretur) adcurate atque nitide describendum* curaret: idque ipsum fideliter praestitit, *duobus voluminibus* perelegantibus *Francofurti ad Moenum*

Programmate, superiore anno (1808) indicendis examinibus Gymnasii Francofurdensis conscripto, p. 8. Alia editio Lipsiae excusa est *(Liptz) per Arnoldum de Colonia anno salutis millesimo quadragentesimo nonagesimo tertio:* cuius notitiam *Kopio*, viro clarissimo, in Academ. Heidelb. Professori honorariu, debeo. Rursus alia ibidem prodiit anno 1497, cuius *Fabricius* in Bibl. Lat. meminit. Denique rursus alia, quam ex Schoepfliniana Bibliotheca ad manus habeo, in eadem urbe *(Liptz)* impressa est *per Iacobum Thanner, anno Dei millesimo quingentesimo octavo.* Forma superiorum editionum quadrata est; maiur autem forma huius, quam postremo commemoravi. Omnes autem istae editiones titulum praeferunt huiusmodi: *Lucii Annei Senece Cordubensis, maximi Latinorum magistri et institutoris honeste vite* (brevius duae editiones vetustissimae: *Annei Senece moralissimi) ad Lucillium Epistolarum lib. r de vivendi ratione, praeclarus et auro* (superiores adiiciebant, *et iaspide) preciosior.* In omnibus quidem istis editionibus nonnisi octoginta novem priorum (sive, ex nostra numerandi ratione, iam pridem vulgo recepta, nonnisi octoginta octo) Epistolarum Epitomae continentur.

1. Ipsius Editoris verbis utor, quibus ille in Programmate paulu ante memorato de hac editione disseruit.

2. Eandem quam a *Ruhkopfio* adornatam paulo ante dixi.

apud Varrentrapp et Wenner MDCCCVIII in lucem emissis. Iam vero *priore volumine fere absoluto quum petiissent* ab Editore *bibliopolae, ut Commentario etiam scribendo animum adiiceret;* voluntati eorum obsecuturus, praeter alia quae sibi eum in finem procuranda intellexerat, *circumspicienda etiam nova subsidia putavit*, *quibus in vera lectione ex criticae artis legibus indaganda et constituenda uteretur.* Eo consilio, quum ex Fabricii Biblioteca Latina compertum Vir doctus haberet, servari in bibliotheca Academiae Argentoratensis *codicem Epistolarum Senecae longe veterrimum*, per litteras me, cui Bibliothecae huius curam demandatam nosset, adiit, sive ut ad se transmitterem illum codicem rogans, sin id minus fieri posset, ut eum cum impresso exemplo conferendum excerptasque lectiones secum communicandas curarem. Equidem honestissimo desiderio, quoad possem, lubens gratificaturus, negotium excutiendi codicis ultro suscepi, adhibitis etiam insuper *aliis duobus Codicibus*, quos possidet eadem Bibliotheca minime contemnendos; moxque specimen Lectionum ex quatuor prioribus Epistolis excerptarum ad doctissimum virum misi, adiuncta brevi epicrisi, qua, quid ex codicum nostrorum editionumque principum praescripto mutandum in vulgatis harum Epistolarum exemplis mihi videretur, ingenue exposui. *Matthiae*, ex istis speciminibus haud aegre intelligens, quam multa in universo Epistolarum libro superessent etiamnunc expurganda et expolienda, partimque restituenda auctori, temere ei olim ablata, partim eiicienda, inauspicato quippe ab interpolatoribus adiecta; dolebat mecum bis deinceps nuperrime editas esse Senecae Epistolas priusquam uberioribus ad easdem emendandas praesidiis, quae parata apud non neminem et in promptu esse

constabat,[1] uti potuissent editores. Inde Commentarii consilium, editioni suae adiungendi, eo direxit vir doctus, ut ex his, quae ad corrigendum contextum spectarent, nonnisi ea quae maioris cuiusdam momenti essent delibaret, praecipuam curam in interpretationem locorum difficiliorum converteret, me vero compellare hortarique ultro coepit, ut in critica parte pergerem elaborare, ac sive Notas meas ad totum opus spectantes secum communicarem, simul cum ipsius Adnotatis olim in lucem emittendas, sive ipsum contextum meo iudicio emendatum criticisque animadversionibus illustratum, quoquo modo ferret occasio, in publicum prodire iuberem. Accepi conditionem, et Philosopho nostro navavi operam quam potui diligentissimam: quumque suas Adnotationes non ante editurum se professus sit *Matthiae*,[2] quam in publicum prodierit adparatus ille variantium Lectionum, quem Ruhkopfius in sextum olim Senecae sui volumen se coniecturum significavit;[3] interim

1. Adparatum dico illum cura ac studio *Ign. Aug. Fessleri*, sumptibus *Kornii* bibliopolae Wratislaviensis instructum; quo continetur *praeclara Lectionum variantium copia e codd. msstis, qui Mediolani in bibliotheca Ambrosiana, Vindobonae, Argentorati, Bernae, Altorfii, Erfordiae, Helmstadii, Erlangae et Guelferbyti asservantur.* Comparatae fuerant illae copiae hoc consilio, ut earum ope adornaretur nova Operum Senecae editio omnibus numeris absolutissima, quae anno XCV superioris saeculi magno quidem hiatu promissa erat, tertio post anno in publicum emittenda (vid. *Intelligenzblatt der Allg. Lit. Zeitung*, 1796. No. 24.) sed nunquam in publicum prodiit. Easdem nuper copias omnes, librariae Weidmanniae aere redemptas, post editas iam a Ruhkopfio et a Matthiae Epistolas Senecae, in Ruhkopfii manus pervenisse, ipse docet in eadem Praefat. p. 7 *sq.* spemque sibi factam significat, mox accessuras etiam *Vaticanorum* nonnullorum ac *Florentinorum codicum* collationes. Quod ad Lectionum varietatem spectat ex Argentoratensibus codicibus cum Fesslero communicatas, obscuro quodam indicio nuperrime intellexi, fuisse illam ab erudito olim collega meo et in Bibliothecarum publicarum cura praecessore Oberlino procuratam.

2. In Programmate supra memorato, p. 4.

3. In Praefat. ad libros de Beneficiis (ex qua nonnulla tantum excerpsit Cl. Editor Parisiensis) vol. IV, pag. 9.

roganti a me *Extero* nostro, ut, si quid in *Senecam* (cuius novam ille editionem ex typographia Societatis Bipontinae prodituram nunc maxime moliebatur) paratum haberem, illud secum communicarem, haud gravatus sum *Morales* istas Philosophi huius *Epistolas* tradere, mea qualicumque cura studioque ex veterum librorum praescripto et criticae artis legibus, quoad potui, emendatas.

Superest, ut lectionum earum, quas in locis controversis praeferendas aliis iudicavi, aliarumque emendationum, quas ex coniectura nostra, perraro quidem admodum, desperatis quibusdam locis adferendas putavi, rationem reddam. Quo spectant *Notae criticae*, quas in operis titulo sum pollicitus: in quibus quidem haud incommode factum videbitur, si leviores etiam quasdam codicum nostrorum discrepantias, quin et portentosas nonnullas librariorum hallucinationes subinde adnotavero, e quibus de genio et more cuiusque codicis ferri iudicium quoddam possit. Sed priusquam ad istas Notas dimittam Lectorem, intelligo esse mihi cum de ipsis *Codicibus* nostris *Argentoratensibus*, tum de *aliis praesidiis*, quibus ad procurandam hanc editionem usus sum, paulo enucleatius dicendum: quem quidem locum quam brevissima potero disputatione, expediam.

Vetustissimus ille et probatissimus *ex nostris Codicibus*, quem harum notarum aliqua, *ms. a. Arg. a.* aut etiam nude *a.* insignire consuevi, in spissis membranis luculenter et magnifice scriptus est, foliis constans 132, per septemdecim quaterniones formae quadratae distributis. Ex calami ductibus et ex universo genio scripturae (in qua, ut hoc utar, diphthongi *ae* et *oe* recte a simplici vocali *e* distin-

guuntur, et fere constanter exserte duabus literis efferuntur; nec ullum fere occurrit scribendi compendium, nisi figura & pro *et* in mediis plerumque vocibus posita, et diphthongus *æ* raro admodum per caudam literae *e* adnexam indicata) haud dubie colligas, circa nonum post C. N. saeculum conscriptum esse hunc codicem, [1] et quidem ex perantiquo codice fuisse descriptum, in quo verba paene omnia prisco more inter se connexa nulloque interstitio distincta fuissent, inde intelligitur, quod in eodem nostro codice etiamnunc multis in locis non discreta inter se verba sunt, sed penitus connexa. Quod vero etiam atque etiam dolendum est, nonnisi tertiam fere partem Epistolarum Senecae continent hae membranae. Nam quum universum opus per tria volumina olim esset distributum, quorum primum (ut suspicor) Ep. LII; alterum Ep. LIII, usque LXXXVIII, tertium reliquas ab Epist. LXXXIX-CXXIV, complectebatur, in nostro hoc codice fere nonnisi postrema pars, ac ne haec quidem integra, continetur. Periit enim (ac nescio an iam olim in eo exemplari, de quo descriptus est codex noster, desideratus fuerit) primus quaternio, qui Ep. LXXXIX et priorem partem Ep. XC erat complexus: cuius in locum, ne defectum sese primo intuitu proderet codex noster, substitutus est primus quaternio voluminis primi eadem (ut videtur) manu, simillimis certe calami ductibus, quibus sequentia, descriptus; quo continentur Pauli Apostoli et Senecae, quae olim ferebantur, epistolae, cum duabus prio-

1. Cum maiuscularum litterarum, tum minuscularum, fere similis est forma ei, quae in antiquo Codice Canonum conspicitur, qui iussu Rachionis, Episcopi Argentoratensis anno Christi 787 descriptus est: cuius codicis notitiam cum orbe litterato communicavit collega noster *Chr. Guil. Koch*, in *Notices et Extraits des Mss. de la bibliothèque nationale*, tom. VII, pag. 173 sqq.

ribus Ep. ad Lucilium, et parte tertiae Ep. in haec verba desinente, *alterum tutius. Sic utrosque*, etc. quae verba ad finem leguntur. Tum vero secundus quaternio ab his abruptis verbis incipit, *renda artibus fecimus. Sufficit ad id natura*, etc. quae sunt ex Ep. xc. Dehinc autem continuo tenore reliquae omnes Epistolae, quae et in aliis codicibus ad aetatem nostram pervenerunt, sequuntur. Caeterum de huius Codicis praestantia nil opus est, ut plura hic verba faciam: qui quantum nobis ad emendanda vulgata Epistolarum harum exemplaria contulerit, ex criticis Notis nostris abunde intelligetur. Illud ut moneam non fuerit ab hoc loco alienum, superesse in eodem codice clara vestigia veteris distributionis Epistolarum Senecae in complures libros, quae distributio quum iam A. Gellii aetate fuisset in usu, in plerisque deinde codicibus neglecta est, in aliis vero ita mutata, ut cum ea, qua Gellius usus erat, minime conveniret. Nam quum in aliis codicibus *Libri* numerentur *viginti quinque*, in aliis vero *viginti duo*;[1] in nulla earum Epistolarum, quae in istis codicibus ad *Librum XXII* referuntur, reperiuntur hodie verba ea, quae ex *libro XXII Epistolarum Senecae ad Lucilium scriptarum* ab A. Gellio Noct. Att. xii, 2, prolata legimus.

1. In eo codice, cuius ad exemplum expressa est vetusta editio Romana, *viginti quinque* numerabantur *Libri*: in ed. Ven. et Erasmi, non nisi *viginti duo*. Totam deinde rationem per *Libros* distinguendi has Epistolas prorsus omisit Muretus, nullum eius vestigium in vetustis codicibus superesse ratus. Et ignorant eam sane codices longe plerique cum nostris *Arg. b.* et *Arg. c.* et ed. *A.* Sed in his eisdem, quemadmodum et in editionibus omnibus, singulae Epistolae suis *numeris* distinguuntur. Ac differt quidem paululum numerandi ratio ea, qua codices mssti vetustaeque editiones utuntur, ab hac quae inde a Mureto ubique vulgo est recepta: cuius differentiae haec causa est, quod in msstis codd. una subinde Epistola perperam in duas erat tributa, et in nonnullis etiam codd. series Epistolarum nonnihil mutata. In vetustissimo autem nostro ms. *a.* nulli Epistolae nota numeralis a prima manu adiecta est.

Ac ne in nostro quidem codice verba illa leguntur: at nimirum in hoc nonnisi *viginti* numerantur *Libri*, quibus omnes illae CXXIV Epistolae, quae ad nos pervenerunt, continebantur. [1] Ex quo intelligi par est, verba ab A. Gellio prolata non debuisse in aliqua earum Epistolarum, quae hodie supersunt, quaeri; exstitisse autem Gellii aetate praeter illas, et post illas CXXIV, quae ad nos pervenerunt, plures adhuc alias, quae aetatem non tulerunt.

Ad vetustissimas istas membranas *Arg. a.* et aetate et reliqua praestantia proxime accedere illae videntur, quas hac designatione, *Ampl.* vel *ms. Ampl.* insignivi. Nempe *Amplonianum codicem* (quia in Amploniano collegio Erfordiae asservatur) nominaverat clar. *Matthiae*, qui quum totum cum exemplari Bipontino contulisset, eiusque varias Lectiones cum Ruhkopfio communicasset, mihi quoque, speciminis loco, *Le-*

1. In hoc codice inter Epistolae exitum, quae XCII vulgo numeratur, et inter Epistolae XCIII initium, eiusdem calligraphi manu qui caetera scripsit, haec interposita leguntur:

L. ANNAEI SENECAE LIB. XIV. EXPLICIT. INCIPIT LIB. XV.

Tum ante Epistolam XCVI, ita habet:

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM LIB. XV. EPISTVLARVM MORALIVM EXPLICIT. INCIPIT EIVSDEM LIBER XVI.

Similiter *Libri XVII*, initium notatur ad Ep. CI. *Libri XVIII*, ad Ep. CIV. *Libri XIX*, ad Ep. CX. *Libri XX*, ad Ep. CXVIII. Denique in fine Epistolae CXXIV, in qua desinit codex, post ultima verba, *infelicissimos esse felices* VALE, haec subiiciuntur:

L. ANNAEI SENECAE AD LVCIVM (sic uno h. l. vitiose scriptum, pro LVCILIVM) EPISTVLAE. EXPLICIT LIB. XX.

Igitur postrema Epistola, quae hodie superest, claudebat *Librum vicesimum*: quare nil mirum est non legi in his Epistolis, quae ad nos pervenerunt, ea verba quae ex *Libro XXII*, citaverat Gellius. Similiter vero Fabricius in Biblioth. Latina, ubi de Senecae scriptis agitur, adnotavit *asservari in Rhedigeriana bibliotheca Wratislaviensi mstum Codicem, in quo Philosophi huius Epistolae in libros XX sint distinctae.*

ctiones ex quatuor prioribus Epistolis excerptas ultro impertivit. Plura a Viro humanissimo rogare pudor me vetuit, quamvis talia essent specimina, ut incredibile reliquorum omnium desiderium debuerint adferre, quum praesertim LII *priores Epistolae* illo codice contineantur, quarum longe plurima pars in vetustissimo nostro desideratur. [1]

Sequitur *Codex noster Arg. b.* membranaceus et ipse, foliis constans centum quadraginta sex, formae quadratae paulo minoris. Luculenta scriptura, ad Gothicam quidem quae vocatur, leviter inclinans, saeculum prodit undecimum, vel duodecimum. Probus codex, qui et ipse plurimum nobis ad emendandam vulgatam ante nos scripturam contulit, Epistolas olim videtur LXXXVIII comprehendisse: sed, quaternionibus aliquot iam pridem deperditis, desinit hodie in verbis illis, *In contrarium autem huic affectum summa infelicitas urget*, quae leguntur in Ep. LXXXI, §. 20. Sed ne in medio quidem usquequaque integer est; nam, quum quaterniones viginti olim complexus esset, suo quemque numero signatum, desunt ex eis hodie duo, undecimus et duodecimus, foliaque adeo sedecim interciderunt, quibus continebatur quidquid in codicibus integris et in impressis exemplis inter verba illa, *non facit nobilem* (Epist. XLIV), §. 4, et ista, *statim illis et loqui et laudare licuisse* (Ep. LII, §. 10), interiectum legitur. Mox vero rursus nova lacuna est, non quidem inde nata quod de eodem nostro codice aliquid, quod olim in illo fuisset comprehensum, intercidisset; sed, ut mihi videtur, quod iam

1. De illo *Codice Amploniano* plura legas in Ruhkopfii Praef. ad Senec. Vol. I, et in Matthiae Programmate iam saepius laudato, p. 4-6. Illud unum hic monebo, diversum esse hunc codicem ab eo *codice Erfordiensi*, cuius Lectionibus Gronovius usus erat.

de eo exemplari, de quo is descriptus est, quaterniones aliquot periissent. Nam post Epist. LII (cuius quidem nonnisi posteriorem partem in codice nostro superesse modo dicebam), sub finem eiusdem folii versi, cuius prior pagina ab illis verbis *statim illis et loqui* incipit, continuo sequitur ea *Epistola*, quae *sexagesima tertia* vulgo numeratur, ab his verbis incipiens, *Moleste fers decessisse Flaccum:* rursusque desiderantur Epistolae omnes, quae alias inter hanc et inter quinquagesimam secundam interiectae leguntur. Et eidem quidem Epistolae LXIII, calligraphus noster (sicut in suo, puto, exemplari repererat) numerum LXIV adpinxerat, at ex isto numero alia deinde manus, quo minus in oculos caderet defectus, erasa litera x, fecit LIV, similiterque deinde numeros omnes reliquis Epistolis adscriptos mutavit. [1]

Eiusdem cum nostro *Arg. b.* familiae videntur *Codices Herbipolitani*, e quibus probas multas lectiones *Franc. Modius* protulit in lectionibus Novantiquis, quae Tomo quinto Thesauri critici Gruteriani insertae sunt. [2] Eodem pertinent quatuor *Gallici codices*,

1. Denique vero illam ipsam quidem, quam dixi, Epistolam LXIII, integram exhibet codex noster: sed in ipso statim Epistolae principio, post verba ista, *Moleste fers decessisse Flaccum amicum tuum*, continuo ad illa transit, *Ego non idem sentio*, quae in eadem Epist. §. 6 leguntur; sive quod ibi calligraphus duas exemplaris sui paginas imprudens transiliverit, sive quod in ipso exemplari folium illud, quo continebantur quae nunc omissa sunt, defuisset.

2. *Tres* memorat *Modius* (l. c. Epist. II, p. 3) *membranaceos codices Herbipolitanos*, quorum usus sibi fuisset concessus: quorum e numero (quod ex Lectionibus ab illo prolatis colligere licet) nullus fuit, qui plures quam LXXXVIII Epistolas exhiberet. Ad eamdem porro, ac fortasse etiam ad vetustioris nostri codicis *a.* familiam, pertinebant, puto, nonnulli ex *Hispanicis* illis *Codicibus*, quorum ex praescripto olim *Fernandus Pincianus* suas in Senecae Philosophi scripta Castigationes ediderat, quos codices *vetustissimos* ille praedicavit: de quibus equidem, quoniam nonnisi perraro codicem, e quo ducta esset aliqua lectio ab ipso prolata, nominatim designavit, et omnino perpauca ex omnibus enotavit, nihil aliud, nisi hoc in universum, possum pronuntiare, probam

LXXXVIII priores Senecae Epistolas complexi, quos Parisiis olim *Io. Opsopoeus* cum exemplo Erasmiano contulit, excerptasque ex eis Lectiones publici iuris fecit, primum in lucem emissas in ea Operum Senecae editione, quae Parisiis anno MDLXXXVII prodiit, Nic. Fabri studio procurata. Quae Lectiones plurimum nobis cum alibi in constituendo editionis nostrae exemplo profuerunt, tum in ea praesertim operis parte, qua defectum esse nostrum codicem *Arg. b.* diximus. Et omnes quidem illi Opsopoei codices probatissimas saepe lectiones uno consensu nobis obtulere; sed ubi inter se discrepabant, ibi fide et probitate reliquis praestare mihi *Nicotianus* visus est, ad eumque proxime accedere alter ex *Puteanis*, is quem Opsopoeus ipse passim optimum praedicavit: quare volueram, ut frequentius, quam illi visum erat, nominatim nos docuisset, quinam ex quatuor codicibus lectionem quamque ab ipso adnotatam obtulisset: quoniam in lectionum discrepantia, caeteris rationum momentis paribus, haud dubie eorum codicum praevalere debet auctoritas, qui caeteroquin probatissimi fuerint comperti. Sed illud maxime dolui, parcissimum omnino in enotandis codicum suorum lectionibus Opsopoeum fuisse; quippe qui, pro illorum more temporum, non nisi eis fere in locis codices msstos inspexisset, aut certe ibi solum lectiones illorum protulisset, ubi mendosa ac minime ferenda ipsi visa fuisset vulgata scriptura. Qui si saltem, praeter Erasmianum exemplum, aliquam e superioribus editionibus ad manum habuisset, vidissetque quam multas probas lectiones illae essent oblaturae, quae parum feliciter ab Erasmo mutatae sunt,

esse, ac merito deinde a Mureto receptam, maiorem partem lectionum, quas ex illis codicibus *Pincianus* commendaverat.

non gravaturus fuisset quin eiusmodi saltem in locis docuisset lectorem, quanam a parte sui codices starent.

Ista Opsopoei in proferendis codicum suorum parcimonia, quum suspicarer exstare fortasse etiam hodie in *Imperiali Bibliotheca Parisiensi* nonnullos ex eisdem codicibus, quibus ille usus esset, desiderium mihi iniecit experiundi, an uberiorem quamdam illorum collationem nancisci possem. Itaque quum in eo esset ut Parisios proficisceretur vir iuvenis, multae doctrinae, multae humanitatis, *Car. Frid. Tim. Emmerich*, auditor olim, nunc amicus meus in paucis carus; huic in mandatis dedi, ut, quoad sibi per reliquas rationes liceret, excuteret ibi, nostram et Senecae nostri in gratiam, *duos codices membranaceos*, Epistolas Senecae LXXXIX (id est, ex ratione nunc recepta, Epistolas LXXXVIII) exhibentes; quorum alterum, olim *Puteanum* (*n.* 8539), in Catal. Bibl. olim Regiae ad seculum undecimum, alterum (*num.* 8615), olim *Colbertinum*, ad saec. XIII videram referri. Et ille, haud cunctatus, non modo duos istos Codices, sed et similem illis alium, Roma nuper Parisios delatum, *Palatinum* n. 1546, qui duodecimo saeculo scriptus perhibetur, cum exemplo editionis Bipontinae coepit conferre; ad meque (quum plura peragere per temporis brevitatem aliasque occupationes non posset) trium istorum codicum variantes lectiones, primum ex triginta duabus prioribus Epistolis et parte trigesimae tertiae, tum deinde ex Ep. LX-LXXXVIII excerptas, transmisit. Et eo quidem tempore ad me pervenit egregia haec symbola, quo iam typis exscriptae erant eae epistolae e quibus excerptae lectiones erant, ut his dirigi meum in constituendo editionis nostrae exemplo iudicium non potuerit: sed perutiles tamen mihi deinde in recognoscendo ipso

nostro exemplo fuere, quum partim ad firmandas eas lectiones, quas aliis praetuleram, valerent; partim vero meliorem etiam subinde, quam quae a nobis recepta est, offerrent scripturam; denique nonnunquam, ubi scriptura aliqua nostrorum codd. Arg. observationem meam effugisset (quod vel diligentissimo veterum librorum scrutatori solet accidere), admonerent, ut eosdem nostros codices denuo intentius inspicerem: quibus de rebus in criticis nostris Adnotationibus erit dicendum. Et ibi quidem, quem codicem cum Emmerico nostro *Par. a.* insignire constitui, est *Colbertinus* ille, quem in Catal. Msstorum Latin. *n.* 8615, recensitum dixi; *Par. b.* est *Puteanus*, *num.* 8539, quem ex collatione cum lectionibus ab Opsopoeo prolatis cognovi eundem ipsum esse, quem olim Opsopoeus tractaverat, et antiquiorem melioremque altero Puteano iudicaverat. Denique *Par. d.* est *Palatinus* quem dixi; et is quidem nullus ex illorum quatuor Palatinorum numero, quos olim Gruterus tractaverat, quorum quilibet omnes CXXIV Epistolas Senecae continebat, quum hic ab Emmerico nostro collatus nonnisi LXXXVIII priores complectatur.

Tertius codex Argentoratensis (noster cod. *c.* ms. *c.* vel *Arg. c.*) universas CXXIV Senecae Epistolas, quae ad aetatem nostram pervenerunt, absque ulla notabili lacuna, complectitur.[1] Chartaceus est, foliis constans 189, maximae formae, saeculo decimo quarto, aut sub quinti initia, conscriptus. Folia ab ipso calligrapho (nam et hic codex eleganti manu exaratus est) suis numeris signata sunt: in fronte codicis Index est

1. Numerantur in eo quidem *Epistolae CXXVII*, nec vero plures insunt quam quae in vulgatis exemplis leguntur: scilicet Epistola nona quae vulgo numeratur, et Epist. XLVIII, rursusque Epist. LVIII, in duas quaeque epistolas divisae sunt in hoc codice..

rerum memorabilium, ad foliorum numerum relatus: in fine adiecti Senecae de Clementia ad Neronem libri duo. Salutationis formula, *Seneca Lucilio suo salutem*, quam duo vetustiores nostri codices singulis Epistolis praefixam habent, in hoc nusquam comparet: sed illius loco praemissum est cuique Epistolae breve quoddam *Argumentum* huiusmodi, verbi causa: *Prima, De colligenda et sistenda fuga temporis; et quod pauper non est cui quantulumcumque superest sat est.* Tum, *Ep.* 2. *De mutatione locorum et multiplicium voluminum lectione vitanda, et quod honorabilis res est leta* (sic) *paupertas.* Multa idem passim habet scholia, cum breviora, inter lineas interspersa, tum longiora, marginibus et inferiori subinde paginarum orae adscripta: quae scholia ab illis temporibus derivata sunt, quibus Senecae nostri opera, et inprimis Epistolae, in scholis Christianorum praelegi et exponi studiosae iuventuti coeperant, quo spectans, puto, *Pincianus* unum e suis codicibus *Exemplar Scholasticum* nominaverat, cuius lectiones ab illo prolatae cum lectionibus eiusdem nostri *cod. c.* maxime conveniunt. Iam, ut nullus fere est codex manu exaratus, etiam e vetustiorum numero, quin multiplicibus vitiis hallucinationibusque librariorum ac passim etiam interpolationibus sit deformatus; sic mirandum non est, recentissimum hunc nostrum et aliis plurimis vitiosis portentosisque lectionibus, et frequentibus praesertim interpolationibus ex scholiis in contextum receptis, scatere. Verumtamen non solum frequenter admodum cum vetustioribus codicibus in probatis lectionibus, quas restituere Senecae debuimus, recte hic idem codex consentit; sed haud paucis etiam in locis, ubi in vitio cubant vetustiores,

veram haud dubie et genuinam auctoris scripturam servavit.

Cum isto nostro *cod. c.* cognatione quadam coniuncti sunt, licet multum passim et ab illo et inter se dissentientes, *quatuor* illi *Palatini* et unus *Coloniensis*, quos *Ianus Gruterus*, rara admodum (illis praesertim temporibus) diligentia, cum Erasmiano exemplo contulit; quorum quilibet omnes Senecae Epistolas continebat. Qui quidem sicuti singuli et aetate et praestántia cedunt nostris codicibus *a.* et *b.*, sic ex eisdem nonnulli, ac praesertim *Palatinus secundus*, et post hunc *Coloniensis*, nostro ms. *c.* sunt praestantiores. At vero etiam, e contrario, ubi hi ipsi codices, quos modo laudavi, vitiosam habent scripturam, ibi nonnunquam in *Palatino primo, tertio*, aut *quarto*, servata est vera aut verae proxima scriptura; quod in posteriore praesertim Epistolarum parte subinde observasse mihi videor. Itaque in codicibus istis, quos vel nos ipsi excussimus, vel e quibus excerptas a viris doctis lectiones in manibus habemus, idem fere obtinet quod de duobus aliis *Codicibus, ex Britannia* olim acceptis, *Erasmus* alicubi memoravit.[1]

Typis excusi libri, quos in constituenda nostri exempli lectione ad manus habuimus, ac partim constanter, partim vero in dubiis saltem locis consului-

1. *Erasmus* in praefatione, priori suae editioni Operum Senecae (quam quidem deinde pro sua haberi noluit) praemissa, postquam *utrumque ex illis Britannicis codicibus mendosiorem vulgatis exemplaribus fuisse* dixerat: *Illud tamen profuit*, inquit, *quod non consentiebant errata. Proinde, quemadmodum aliquoties fit, ut peritus et attentus iudex è multorum testium oratione, quorum nemo tamen verum dicat, rem colligat, ita nos e diversis mendis veram coniecimus lectionem.* Causas vero, cur prae aliis veterum auctorum scriptis *Senecae* potissimum opera, et in his praesertim *Epistolae*, prodigiose corrupta in msstis libris ad nos pervenerint, percommode idem *Erasmus* exposuit in Epistola Nuncupatoria, secundae Editioni praefixa, pag. 2 seq.

mus, hi sunt fere. Primum, *vetus* illa *Editio Epistolarum Senecae*, anni locique et typographi indicio carens, quam *ed. A.* (quasi *Anonymam* dicerem) insignivi. Et hanc quidem ad codicis manuscripti exemplar, qui nostro ms. *c.* simillimus fuisset, expressam deprehendi; ita tamen, ut proba genuinaque scriptura subinde in ea servata sit, ubi vitiosam habet noster codex mstus. Porro constanter nobis ob oculos fuit *princeps Romana editio* earumdem Epistolarum, anno MCCCCLXXV procusa, quae iam supra a nobis memorata est, non confundenda cum illa editione Romana, quae passim in Opsopoei et in Gruteri adnotationibus nominatur.[1] Vetus illa, quam equidem nunc dico, Romana editio ex manuscripto codice expressa est satis probo, et multo meliore quam fuerat ille, cuius exemplum editio nostra *A.* erat secuta: estque illa aliarum omnium editionum fundus, ac veluti fons, e quo caeterae omnes editiones profluxerunt, sed ita ut ex aliorum fontium rivulis plurimum quidem sinceri mitisque liquoris in eamdem sit derivatum, quo et limpidior flueret, et molliretur illius asperitas, multum vero etiam coeni ac turbidae materiae fuerit invectum. Cum Romana hac editione frequenter *Tarvisinam* operum Senecae omnium *editionem* contuli, anno MCCCCLXXVIII impressam; et eam quidem in hisce *Epistolis* plerumque consentientem cum Romana Epistolarum editione deprehendi, nonnunquam vero etiam ab illa discedentem; quae discrepantia nescio an ex Neapolitana editione, quam videre nunquam mihi contigit, propagata sit.[2] Porro, ubicumque a

1. Quam *Romanam editionem* subinde nominarunt Opsopoeus et Gruterus, ea *Mureti* est, Romae anno 1585 typis vulgata. Nostra *ed. Rom.* illis incognita prorsus, certe nunquam visa fuisse videtur.

2. De *Neapolitana* illa *Operum Senecae editione*, quae quidem eodem anno

vetere Romana editione discedens Erasmi exemplum animadverti, ibi eam *editionem Operum Senecae* consului, quam *primam* esse *Venetam* mihi persuasi;[1] cuius ad praescriptum, absque ulla (quam quidem observaverim) mutatione expressa est *altera Veneta*, quae vulgo prima haberi solet, qua usus esse Erasmus videtur, quum adornaret suam. Et quidem haud exiguam partem earum lectionum, quae apud Erasmum discrepantes a Romano exemplo reperiuntur, ex ipsa illa priore Veneta editione propagatas esse deprehendi: quarum in numero probae sunt multae, ex manuscripto aliquo codice haud dubie ductae, qui a Veneto editore esset adhibitus; aliae vero etiam praeter rationem ab eodem receptae, nonnullae item fortasse ex errore typographi natae.

Erasmianam vero *editionem* non modo *priorem* illam adhibui *anno* MDXV impressam, quae a Venetae editionis exemplo rarius discesserat; sed *alteram* potissimum, uti par erat, constanter consului quae

MCCCCLXXV impressa perhibetur, quo Romana Epistolarum editio prodiit, doctissimo *Matthiae* adsentior, monenti (in Progr. supra laudato, p. 7) esse illam romana posteriorem, et Epistolas Senecae, quas illa exhibet, e Romana editione esse repetitas. At, praeter editionem Romanam, fortasse etiam codex aliquis manu exaratus in consilium vocatus erat a Neapolitano editore.

1. Vetusta illa editio, anni locique et typographi indicio carens, folia autem suis numeris notata continens CCXXXV, *Venetiis* haud dubie expressa est, et quidem ante illam, quae paulo minutiore charactere eadem in urbe *anno MCCCCXCII per Bernardinum de Coris de Cremona* excusa est, foliisque CCVIII continetur. Quod autem prior illa, quam dixi, in Panzeri Annal. Typogr. T. IV, p. 480, circa annum 1498 excusa perhibeatur, id inde factum videtur, quod in eodem volumine, ex cuius inspectione ducta illa coniectura est (quemadmodum et in eo volumine, quod equidem prae manibus habeo) simul compactae fuissent *Tragoediae Senecae cum duobus commentariis*, etc. impressae *Venetiis anno MCCCCXCVIII per Io. Tridinum de Cirreto, alias Tacuinum*. Iam quoniam alteram editionem Venetam cum priore illa constanter consentientem reperi, in Notis nostris criticis utramque pro una habui, et brevi hoc indiculo *Ven.* vel *ed. Ven.* insignivi. Sicubi vero dissentientes reperero, ibi altera nobis *ed. Ven.* 1 erit, altera *Ven.* 2.

anno MDXXIX prodiit, *per Desiderium Erasmum* (ut titulus praefert) *ex fide veterum Codicum, tum ex probatis autoribus, postremo sagaci nonnunquam divinatione, sic emendata, ut merito priorem editionem, ipso absente peractam, nolit haberi pro sua.* Qua in editione, praeter ipsum Epistolarum contextum qualis ab Erasmo constitutus est, consulendae nobis et perpendendae fuerunt breves *Adnotationes*, quae partim singulis Epistolarum Libris (quos XXII ab Erasmo numerari supra memoravi) subiectae sunt, partim in *Appendicem* (p. 268 sqq.) reiectae.[1] Et praeclarissime omnino, in altera praesertim editione, cum de caeteris Senecae scriptis, tum de Epistolis huius Philosophi meruit *Erasmus*; incredibilem numerum errorum, quibus foedatae erant superiores editiones, prodigiosasque librariorum hallucinationes, cum ex probatiorum codicum auctoritate, tum ex suo aut aliorum doctorum virorum ingenio, felicissime corrigens. Sed idem plurima etiam ulcera, quibus eaedem laborabant editiones,intacta reliquit; alia vero, quum sanare conaretur, tacite incrustans, hoc ipso, quod vix amplius adparerent, propemodum insanabilia reddidit; denique locis etiam bene multis, quae vel nulla indigebant medicina, vel quae alia ratione curanda erant, vitiosam lectionem, aut certe minus probabilem (quam offerebat quidem vetus aliquis codex, sed is parum emendate scriptus, et nostro persimilis recentissimo Argentoratensi), probatae praetulit scripturae, quae vel edita ante ipsum erat, vel quam alii codices erant oblaturi.[2]

1. Quoties in notis criticis nude *ed. Erasm.* nominatur, toties *altera* potissimum *Erasmi editio* fuerit intelligenda. Sicubi vero commodum nobis videbitur de dissensu utriusque editionis monere lectorem, ibi eas hisce indiculis distinguemus, *Erasm. ed.* 1, et *Erasm. ed.* 2.

2. Fortasse ex vetere editione *A.* (quae et ipsa nostrum mstum c. propinqua

Iam quum ab *Ant. Mureto*, elegantis acrisque ingenii viro, multa quidem e manuscriptis codicibus, quum aliis, tum his praesertim quorum lectiones Pincianus in publicum emiserat, in Senecae Epistolis emendata esse, plurima vero etiam ex ipsius ingenio, aut ex Erasmi vel Pinciani coniecturis, tacite mutata et in contextum recepta intellexissem, [4] quorum deinde

cognatione attingit) lectiones eius generis, quas dico, hauserat Erasmus. Silet tamen de ea editione in Praefatione, quum interim praedicare non praetermiserit, Tarvisinae editionis usum sibi fuisse concessum. Caeterum, quamquam emendationum nonnullarum contextui a sese adlatarum rationem in subiectis Notis reddiderit, longe plurimam tamen illarum partem in eisdem Notis silentio praeteriit; quo fit, ut quid ex veterum librorum auctoritate, quid ex ingenio et coniectura ab eo correctum sit, non nisi aegre discernas.

4. Gravem censuram en nomine in *Muretum* peractam videas a *Lipsio* in Praefat. ad suam Senecae editionem; sed graviorem etiam, ante Lipsium, a *Grutero* in *Animadversionibus in Senecae opera*, cum multis aliis locis, tum p. 694, ubi, *Nuper*, inquit, *extitit Muretus, qui nulla fere adiutus calamo exaratorum codicum ope, plerasque tamen lectiones, quas produxerant de veterum librorum penu Erasmus et Pincianus, pro legitimis Senecae clam recepit in contextum: quod ut nemo valde culpaverit, ita necesse est omnes ei malam habeamus gratiam, quod et utriusque illius quem dixi hominis divinationes pari praeterea dignatus sit honore; nec hoc tantum, sed et suas quoque hariolationes nimis quam frequenter eodem collocaverit dignitatis gradu, haecque omnia adeo dissimulanter, adeo furtive, ut vix semel atque iterum istius sui facinoris lectorem monuerit, omnesque ideo facile lateat qui non plura comparent exemplaria.* Quapropter parum apte dictum videri debet, quod nuperus Editor Lipsiensis in notis ad Senecam subinde ait (veluti ad haec verba: *quae non possim facere quae nolim* Epist. XXVI §. 2.) *Muretum vulgatam lectionem tenere;* ubi rectius dicturus erat, *Mureti ingenio et coniecturae deberi lectionem inde ab illius aetate vulgatam.* Nec vero commeritus erat *Muretus*, ut ea acrimonia perstringeretur, qua nimis frequenter a Grutero perstrictus est. Vide modo, quam ingenua, quam virilis, nec profecto inverecunda sit illius oratio, ubi de Emendationibus suis loquitur. In notis ad Epist. VIII, postquam emendationem retulit corruptis vulgo verbis *Quod ego tibi videor interim suadere* a se adhibitam, quae mihi quidem non minus commoda, quam necessaria videtur, sic pergit: *Sed ego talia plerumque tacitus praetermitto. Quid enim lectoris interest scire, quis primus ita emendaverit? Relinquamus haec adolescentulis, qui unam aut alteram litteram corrigere, putant esse idem quod olim vincere Olympia. Ego quae scribo, non gloriolae meae causa scribo, sed utilitatis alienae.* Sed ne omnia quidem, in quibus Mureti editio ab Erasmiana discedit, ab *ipso Mureto* primum invecta sunt: sunt passim nonnulla, quae iam ante illum a *Caelio Secundo Curione* aut a *Vincentio Prallo* temere obtrusa Senecae erant; cuius generis sunt e. g. in Epist. XX med. duo verba, *tunc enim*, quae tam contra

alia quidem a Lipsio ad superiorum editionum aut ad aliorum manuscriptorum normam fuissent refecta, alia vero ad nostram usque aetatem in eas Senecae editiones, quibus vulgo utimur, propagata essent; circumspicere coepi *editionem*, eam, quae *ab ipso Mureto* in lucem proferri coepta, paulo post eius obitum Romae *anno* MDLXXXV prodiit. Quam quum frustra quaesissem, satis habere debui, quod et *contextum* qualis erat a *Mureto* constitutus, et eiusdem *Mureti Notas* † duae editiones, quae ad manus erant, exhiberent; altera *Commeliniana*, cui titulus, *L. Annaeus Seneca a M. Ant. Mureto correctus* etc. MDXCIII, altera *Parisina* M DC II, qua *Romanam Mu-*

omnium codicum fidem, quam praeter necessitatem, primum adsuta reperi in editione *Basileensi ex offic. Hervag. per Euseb. Episcopium*, *MDLXXIII*, in qua quidem nonnisi *Erasmianum* maxime repetitum est exemplum, sed cuius in fronte, immani hiatu, *Post herculeos Coelii Secundi Curionis labores, Vincentii Pralli opera et studio innumeris in locis restituta Senecae opera* praedicantur: nec vero dubito, iam ante a *Curione* adsuta illa verba fuisse in superiore editione *Basil. MDLVII*, quae eiusdem *Curionis vigilantissima cura castigata* perhibetur. Et eiusmodi quidem alia nonnulla, temere ab his ante *Muretum* iam invecta, adnotasse mihi videor: sed quum *Curionis* caruerim editione, istam autem *Pralli* rarius inspexerim, intelligo accidere mihi potuisse, ut in Notis nostris criticis nonnunquam lectionem aliquam a *Mureto* primum invectam esse perhiberem, quae ex una aut altera istarum, quas modo nominavi, Basileensium editionum in Mureti exemplum manasset. Ex earundem Basileensium editionum altera expressae sunt quoque, ut reliqua *Senecae opera*, sic et *Epistolae*, in illa editione, quae *forma octava* itidem *Basileae anno MDXC cum Dionysii Gothofredi ICti Coniecturis et Variarum Lectionum libris V*, *per Euseb. Episcopium* excusa prodiit: quae editio in promptu quidem mihi fuit, sed, quippe quae nihil praecipui haberet, rarius inspecta; nam et *Varias Lectiones* quas collegit *Gothofredus*, aliunde cognitas habebam, et *Coniecturas* eiusdem consectari, quarum plurima pars recte a *Grutero* explosa est, operae pretium non duxi.

† *Notae* quidem *Mureti* ad rem criticam spectantes, quibus emendationum aut mutationum a se adlatarum fontes indicaret, oppido paucae sunt: quo fit, ut eis in locis, ubi ille a nostris libris in diversum abit, difficile subinde indicatu sit, utrum ex ipsius coniectura, an ex vetustis codicibus ductum sit id quod illius editio exhibet. In eisdem Notis (ad Epist. LVIII) quum meminisset vetusti codicis, e Sicilia tunc maxime ad se delati, quumque paucas ex illo lectiones commendasset, mox nullum amplius verbum ex eodem retulit, ut prorsus seposuisse illum librum, neque porro inspexisse, videatur.

reti editionem ad unguem expressam esse *Nic. Faber* in praefatione adfirmat. Ex eademque Parisina editione etiam *Pinciani et Opsopoei* Lectiones cognovi (de quibus supra dixi) e codicibus msstis Epistolarum Senecae depromptas; quarum illae in *Fernandi Pinciani in Senecae scripta Castigationibus ex vetustissimorum exemplarium collatione*, p. 505 et seqq. huius editionis, hae vero in *Collectaneis et Notis in L. Annaeum Senecam* ibid. p. 617 sqq. continentur.[1] *Gruteri* vero Lectiones, ex quinque codd. msstis excerptas (de quibus itidem supra dictum est), hausi ex eiusdem *Gruteri animadversionibus in Senecam*, *anno* MDXCIII *e typographeo Hier. Commelini* in lucem emissis: in quibus nec supplementa neglexi, quae in *Appendice* p. 991 sqq. exhibentur.

Iam Mureto longe circonspectius Senecae opera *Iustus Lipsius* tractavit; quem virum, ut de universa Stoica philosophia, sic praesertim de huius Philosophi scriptis, praeclarissime promeritum esse inter omnes constat. Hic igitur quod de opera Senecae scriptis in universum a se praestita professus est, id ipsum in *Epistolis* Philosophi nostri fideliter et egregie praestitum reperi. Scilicet in *Praefatione* ad *Senecae Philosophi opera*, *Antwerpiae ex offic. Plantin. anno* MDCX a se edita, collaudatis Erasmi, Pinciani, Mureti, Gruteri in eumdem auctorem meritis, *in constituendo contextu suos se*, ait, *aut alienos libros veteres* (eos

1. *Pinciani Castigationes* primum, ni fallor, in lucem emissae erant in ea Operum Senecae editione, quae *Venetiis anno MDXXXVI* prodiit: quae mihi nunquam visa est. Exhibebat autem ea editio contextum ab Erasmo constitutum, ad quem referebantur *Castigationes* illae, i. e. Emendationes cum ex msstis libris, tum ex ingenio, quod acutum et sagax, neque eo minus modestum *Pinciano* inerat, propositae. Nec vero *Nicolai Fabri primam editionem* videre mihi contigit, quae *Parisiis anno MDLXXXVII* prodiit: nec satis scio, sed non dubito iam priori illi editioni *Collectanea et Notas Opsopoei* insertas fuisse.

puta, quorum Lectiones a praedictis viris in publicum fuissent prolatae) *ita esse secutum, ut suo iudicio,* quae proba ipsi visa essent *eligeret*, prava *reiiceret*, *adeoque Textum totum reformaret. Non cito* (inquit porro) *passim libros, fateor: quid opus est? Semel hic moneo et clamo, quidquid est, ab iis esse. Pauca sane a coniectura nostra*; *nisi sicubi ea ita clara est, ut pervicacia sit dubitare.* [1] *Reliquas, nec paucas aut improbas, magis visum fuit Notis inserere arbitrandas.* Quae quum ita sint, minime nobis negligendus fuit contextus a *Lipsio* constitutus, quum praesertim inde ab illius aetate usque ad haec nostra tempora omnes fere Senecae editiones, quae ante nuperam Lipsiensem prodierunt, ad *Lipsianae editionis* exemplum sint expressae, paucis locis exceptis, quibus vel a *Gronovio* emendatio quaedam allata est, vel aliud aliquid (nescio quo casu, quave fiducia) in nonnullis editionibus, quae post Gronovianas prodiere, subinde fuit mutatum. Et quidem veritus ne in earum etiam editionum aliqua, quae repetitum *ipsum Lipsianum exemplum* exhibere profiterentur, passim alia quaedam scriptura, sive per operarum errorem, sive per correctoris typographici temeritatem, in locum scripturae ab ipso Lipsio receptae irrepsisset; eamdem illam *primam editionem*, quam paulo ante memoravi,

1. Illud tamen subinde accidisse *Lipsio* deprehendi (quod quidem cui non accideret mortalium?) ut quod ipsi clarum videbatur, etiam atque etiam verendum sit ne id aliis, ac ne iis quidem ineruditis, secus videatur: aut ut, quem locum ipse manifeste corruptum indicaverat, in eodem alii, recte omnia perpendentes, aut nihil omnino, aut aliud quid atque ille, sint desideraturi. Quo magis necesse est, ut quisquis editor ex coniectura mutare locum aliquem in vetere auctore praesumpserit, is de conatu suo moneat semper et quid in libris scriptum fuerit, quod mutandum ipsi visum fuisset, doceat lectorem. Praeterea haud raro videor mihi observasse, e Gruteri codicibus lectionem aliquam a *Lipsio* fuisse adoptatam, ubi aut proba fuerat scriptura, ante eum vulgata, aut ubi meliorem scripturam alii dabant codices.

unam a *Lipsio* etiam tunc superstite curatam, sepositis aliis, adhibendam putavi. [1]

Denique *Io. Frederico Gronovio* quantum debeat Seneca, neminem fugit, qui vel primis labiis humaniores attigit literas. Qui quidem vir, non minus prudentia modestiaque, quam ingenio et doctrina excellens, et in corrigendis corruptis veterum auctorum locis nimium fere timidus, in Lipsiano contextu nonnisi pauca (ut modo dicebam) mutavit; de plurimis vero corrigendis in egregiis *in Senecam Notis* perspecte monuit, et corruptis etiam tunc locis bene multis praesentem ibidem attulit medicinam, cum ex msstis codicibus, [2] tum subinde ex perspicaci coniectura paratam. Gronovianum contextum eiusdemque viri Notas exhibuit mihi illa *Operum Senecae* editio, quae cum Notis variorum doctorum virorum *Amstelodami apud Dan. Elsevir.* MDCLXXII, tribus voll. forma oct. prodiit, non illa ab ipso quidem Gronovio curata; sed cui praefatus Dan. Elsevirius profitetur, exhiberi in ea *contextum illum, quem Gronovius dederat ultimum* (eum puto, qui in *minori Elseviriana*, anno MDCLVIII repetita continebatur), *Notasque eiusdem omnes* esse adiectas. Quum *altera* illa *minor Elsevi-*

1. Editionem illam *Antwerpiensem anno MDCV* procusam constanter ob oculos et in animo habui, quoties in Notis nostris criticis *Lipsii editionem* (hoc scripturae compendio utens, *ed. Lips.*) citavi. In eisdem Notis, ne ambiguitate falleretur Lector, nuperam *Lipsiensem editionem* nunquam hoc titulo citavi; sed, ubi de ea agitur, constanter Editoris *Ruhkopfii* nomine hanc insignivi.

2. *Tres codd. msstos* Epistolarum Senecae praesto fuisse *Gronovio* reperio: primum, *membranas quae aliquando fuerant Gruteri*, *nondum tamen quum suas Animadversiones ederet*; quarum membr. mentionem fecit in Praef. ad minorem edit. Elsevir. 1649. Quibus accessere deinde (ut docet idem *Gronov.* in Praefatione decennio post scripta, quum repeteretur eadem minor editio Elseviriana) duo alii codices, alter *Erfurdensis* (non confundendus cum Amploniano, de quo supra dictum), alter *Nic. Heinsii*; ac praeterea ex duobus codicibus Bruxellensibus aliisque excerptae Lectiones.

riana, quam modo nominavi, non esset ad manus; in locis nonnullis, ubi dubitatio aliqua mihi obiecta erat, *priorem* inspexi, quae anno MDCXLIX prodiit, cuius quarto tomo *Gronovii Notae* continentur.

Nuperam *Ruhkopfii editionem* constanter a me fuisse inspectam, nil opus est ut conceptis verbis profitear. Qua de editione hoc loco iudicium interponere meum non praesumam: inter illam et nostram (quod ad Contextus constitutionem pertinet) quid intersit, eruditus aequusque Lector, Senecae nostri studiosus, sive ex utriusque inter se collatione, sive ex his, quae in Notis nostris afferuntur, aestimaverit. Illud interim ingenue profiteor, gavisum me esse multis probis lectionibus in contextum a *Ruhkopfio* passim receptis; alias doluisse, parum feliciter (ut mihi videbatur) adoptatas, plurima vero loca intacta relicta, quibus haud dubie corruptis paratam medicinam offerebant eae copiae, quae Editori quum Senecae Epistolas recognosceret, praesto fuerant, et miratum esse et aegre tulisse.

Istis igitur, quae hactenus exposui, quum instructus essem praesidiis, nihil magis habueram in votis, quam ut satis otii mihi superesset, quo cuncta, quae ad iudicandam veram genuinamque auctoris scripturam pertinerent, minutatim excutere, et ea qua par erat diligentia perpendere possem. Sed enim, hinc urgentibus aliis occupationibus, ac subinde etiam impediente oculorum debilitate, illinc typotheta instante, et elaboratam materiam flagitante typis exscribendam, deproperanda plerumque opera fuit, ut multum intra voluntatem substiterit effectus. Quod ut ipse magnopere doleo, sic id quod a nobis praestitum est, qualecumque illud sit, aequi bonique consulat studiosus Lector velim.

Atque his ita praemissis, nihil habeo quo morer amplius Lectorem; nisi quod de *orthographia*, quam vel codices nostri tenent, vel quam nos in huius editionis exemplo secuti sumus, nonnihil adhuc in universum dicendum mihi intelligam. Scilicet primum, in ea scribendorum verborum ratione, qua utuntur codices mssti quibus Senecae Epistolae continentur (vetustiores praesertim, ut *Arg. a.* et *b.* et Parisini quos Emmericus noster excussit, aut quos Opsopoeus tractaverat), multa sunt, quae pariter quidem et in aliorum Auctorum priscis codicibus, et in inscriptionibus quoque vetustis passim occurrunt, omninoque multis etiam doctis viris olim fuerant in usu: [1] quae tamen equidem, quoniam pro antiquatis hodie fere ab omnibus habentur, et ab usu nunc ubique recepto nimis abhorrere mihi videbantur, non adoptavi; contentus ea scriptura, quam in plerisque editionibus inde a Lipsio vulgatis, ac praesertim in nuperrima Francofurdensi editione (cuius exemplum, eis in locis ubi opus videbatur a nobis correctum, typis exscribendum dedi) usurpatam repereram. Huc pertinet v. gr. quod in vetustissimo nostro ms. *a.* constanter *epistula* et *adulescens* scribitur, per *u* litteram, *pro epistola* et *adolescens*. [2] Porro *cotidie* vel *cottidie*, et *cocus*, et similia constanter fere scribunt codices nostri, vetustiores praesertim: nos tamen *quotidie* et *coquus* tenuimus. Sic *secutus* praeferre codex *a.* cum aliis solet; nos *sequutus* scripsimus, quod subinde etiam in *cod. b.* reperimus.

1. Huius generis nonnulla *Quintilianus* attigit, Instit. lib. I, cap. 7. De singulis autem consuli potest *Dausquii Orthographia Latini sermonis vetus et nova*, Par. 1677, in-fol.

2. Ex eodem more *u* pro *o* ponendi nata videri poterat scriptura *iucundus*, quam tenuit idem cod. *a.* et nos cum illo; pro qua sequiores mssti (nostri *b.* et *c.* cum aliis) *iocundus* ponunt, quasi a *iocando* derivata vox esset, quam a *iuvando* deducere Cicero maluerat.

Voculam *cum*, sive praepositio fuerit, sive temporis adverbium, sive causalis coniunctio, constanter per *c* litteram efferunt codices nostri omnes: [1] at probavi equidem discrimen inter *cum* praepositionem et *quum* tempus aut causam significans, in Ruhkopfii et Matthiae editionibus diligenter observatum. Porro *temptare* (pro *tentare*), *dampnare*, *contempsi*, *sumptus*, et similia, constanter scribunt codices nostri; quibus in verbis neglecta a nobis *p* littera est. [2] *Exequi*, *exilium*, *expectare* plerumque scribunt iidem codices; ubi equidem non invitus litteram *s* tenui, quam post *x* insertam nuperae editiones exhibebant. *Monstruosus* passim scribunt libri nostri, ubi vulgatum *monstrosus* tenui. [3]

Accedo ad ea, in quibus secutus sum librariorum nostrorum, ac vetustiorum praesertim praescriptum. *Quicumque*, *numquam*, *tamquam*, et similia, constanter per *m* litteram ante *q*, non per *n*, scribuntur in vetustissimo nostro codice; quem eo libentius in his sum secutus, quod et alioquin eidem scribendi rationi ipse adsuetus eram. *Causa* per simplicem sibilantem efferunt omnes; quod equidem tenui, licet alias geminam ponere consuetus. *Sollicitus* vero, et quae ad idem thema pertinent, geminata *l* littera ex perpetuo

1. Obtinuisse tamen olim etiam scripturam *quum* in vetustissimis Senecae codicibus, in *Nota* ad Epist. 1, docui.

2. Notari tamen huiusmodi mos librariorum debet; quia tali ex observatione nonnumquam corrupto cuidam loco medicina perquam probabilis, aut vero etiam certissima, afferri potest: cuius generis exempla reperiet Lector in Epist. XIV, et Epist. LXXII.

3. Porro, *vicium*, *ocium*, *negocium* scribunt paulo iuniores codices: nos cum vetusto *a.* litteram *t* in huiusmodi vocibus tenuimus. Iuniores item, sed illi tamen ex nostri codicis *b.* familia, *capud*, *velud*, *inquid* solent scribere; et, vice versa, *aput* pro *apud*: quae equidem, uti par erat, repudiavi. Taceo alia; et in his aspirationem *h* alias praeter morem nostrum adiectam, ut *harena*; alias omissam, ut *ortus* pro *hortus*: quae quidem et ipsa iuniorum magis, quam vetustiorum, sunt codicum.

codicum nostrorum consensu scripsi. Item *quotiens*, *totiens*, *milliens* ex eorumdem constanti scriptura adoptavi. *Mehercules*, non *mehercule*, perpetuo scribit noster *a.*, quam scripturam eis etiam in locis, quibus deficit codex, secutus sum. Idem *prendere* et *urguere* praeferre solet, ubi alii *prehendere* et *urgere*; quibus equidem promiscue usus sum. Sed in compositis maxime verbis eam inii rationem, quam, licet praciverint probatissimi libri veteres, tamen non omnibus probatum iri lectoribus praevideo. Scilicet in verbis, quae cum praepositionibus nonnullis composita sunt, ubi ultimam pracpositionis consonam cum prima consona verbi colliquescere volunt, non solum vetustissimus noster codex *a.* nativam praepositionis consonam pertinaciter plerumque servat, verum eiusdem moris frequentia etiam vestigia in aliis codicibus (in paulo vetustioribus praesertim, ut in nostro ms. *b.* et *Par. b.* aliisque quibus Opsopoeus usus erat, sed subinde etiam in recentioribus) servata deprehenduntur. Et in verbis quidem ex *ad* compositis neminem magnopere offensum iri confido, quum ex. gr. *adsidere* et *adsiduus* a nobis scriptum viderit, et *adficere*, *adfectus*, *adfirmare*, *adgredi*, *adligare*, *adquirere*, *adpellare*, *adsumere*, *adtendere*, *adtuleram*, et his similia,[1] quae alioquin etiam multorum doctorum virorum usu trita sunt. Nec illa facile reprehendet aliquis ex *sub* composita, *subripere*, Ep. I, §. 2, ex mss. *a.* et *b.* et Ep. LXXVIII, §. 3, ex mss. *b.* et *c.* aut *subfusa* quod Opsopoei membranae in Epist. LXXVII, §. 8, dedere: nec *summovere* aut *summittere* aliaque talia maluerit, quam, quod nos cum msstis dedimus,

1. Tamen *attonitus*, *attinet*, et alia nonnulla, absque *d* littera scripsi, consentientibus libris omnibus.

submovere, [1] *submittere*. Iam vero verba ex *cum*-composita ita format codex *a*. ut syllabam *con*, quae in istis verbis loco illius praepositionis poni solet, constanter fere ibi etiam teneat, ubi vulgo *n* littera cum sequenti consona colliquescit, aut ubi *m* proprium suum locum occupare solet. Igitur *conlocare* scribit, et *conlaborare*, *conparare*, *conplecti*, *conponere*, et his similia; in qua quidem scribendi ratione itidem sequi codicis huius auctoritatem, cui item alios passim suffragari videbam, [2] non dubitavi. Atque etiam constanter eamdem ubique secuturus eram rationem: sed quum subinde vacillantem ipsum praecipuum nostrum codicem, ac ne in his quidem satis semper sibi constantem deprehendissem, [3] quumque in maiore

1. Aegrius fortasse aliquis passurus fuisset *substollat*, quod in Ep. LXXI, dabat ms. *b*. cum ed. Rom., aut *substineat*, quod habet editio Rom. in Epist. LXXXVI, quae quidem adoptare dubitavi, auctoritatem vetusti codicis *a*. desiderans, qui illa parte Epistolarum caret. Subinde vero etiam, at perraro tamen, invito eodem codice (quippe non satis constante sibi) verbum aliquod ad analogiam reliquae scribendi rationis conatus sum refingere; quo modo *subcrescit* pro *succrescit* scripsi, Epist. XC. Sed *succidere*, *succurrere*, item *occurrere*, *opponere*, *opprimere*, et his similia, ut idem cod. *a*. cum aliis dabat, sic tenui; quamvis ex paritate rationis *subcidere*, *subcurrere*, *obcurrere*, *obponere*, *obprimere*, scribi debuisset, quemadmodum etiam *obcaecat* (non *occaecat*) cum eodem cod. *a*. editiones quoque omnes inde a principe Romana dedere. Et simillima quidem ratione etiam *subcumbere* scribit codex noster *b*. cum ed. Rom. in Epist. LXXI, ubi tamen vulgatum *succumbere* tenui, quoniam ibidem paucis ante verbis *succidere* scribitur consentientibus libris. Rursus *omittere* tenui cum *cod. a*. et recentioribus editionibus; licet ad analogiam veteris scripturae supersit *obmisso principio* in ed. *A*. et ed. Rom. Epist. XCV, et *obmissis* (pro *omissis*) in ed. Rom. Ep. CVIII. Denique potueram cum cod. *a*. *subtilis* scribere, et *optercre*, *optinere*, et similia, quo de genere Quintilianus monuit I, 7, 7, et ibi Gesnerus: sed non magis in istis imitari hunc codicem placuit, quam in his quae in eodem subinde posita vidi *subplicium*, pro *supplicium*, aut *subpremus* pro *supremus*, aut (quod codes *b*. amat) *subpellex*.

2. Sic, ut alia omittam, scripturam *conlevatur* Epist. LXIV (quae Epistola in *cod. a*. non continetur), ex vetustiore aliquo codice tenuerunt nostri mss. *b*. et *c*. cum ed. *A*. et ed. Rom. quae scriptura etiam ex ed. Rom. in omnes alias propagata est. Eodem pertinet, quod in nostro ms. *c*. vetus scriptura *committenda* servata est in Epist. LXXXVIII.

3. Nempe idem codex passim rursus *conplecti*, *conponere*, *comparare* scribit.

parte harum Epistolarum nonnisi iis codicibus uti mihi licuerit, in quibus plerumque ad vulgaris moris normam mutata vetus scriptura est, haud raro ipse incertus haesi: denique vero sic statui, ne opus quidem esse, ut in hoc genere, in quo sane absque magno incommodo idem etiam scriptor a se ipse subinde dissentire potest, summa ubique constantia teneatur. Similis ratio est verborum ex *in* compositorum: in quibus cum eodem nostro cod. *a.* (cui rursus in hoc genere frequenter suffragantes alios deprehendi) litteram *n*, quae ex vulgata scribendi ratione aut in proxime sequentem consonam aut in *m* mutatur, illibatam plerumque reliqui. Itaque *inbecillus* scripsi, et *inligare*, *inlinere*, *inlaboratus*, *inmensus*, *inmerito*, *inpedire*, *inpetus*, *inponere*, *inpune*, *inrationalis*, *inritare*, *inritus*, et id genus alia: subinde vero etiam, eodem vetere codice praeeunte, aut ubi eius auctoritas prorsus desiderabatur, vulgatam scripturam *impetus*, aut ex eodem genere aliam in aliis verbis, [1] tenui. Quo in universo genere, ad verborum recte scribendorum rationem spectante, si qua admisi quae minus placuerint erudito Lectori, aut si quem omnino mea in hoc genere offenderit inconstantia; etiam atque etiam equidem velim, ut in tota hac opera, quam commodi publici studio Senecae navavi, nihil admodum gravius a me peccatum deprehendatur. [2] Scripsi Argentorati, mense Augusto anno MDCCCIX.

Idemque in verbis *colligo*, *corrigo*, *corruo*, constanter *n* litteram in eam mutat, a qua simplex incipit verbum.

1. Sic, ut hoc utar, licet *inpedire*, *inponere*, et similia constanter per *n* scribat codex noster, tamen *imperare* ubique per *m* scripsi, eodem codice praeeunte.

2. Nos autem hic descriptam orthographiam servare non ausi sumus utpote a nostra consuetudine prorsus alienam, et minime consentientem cum ea quam prioribus voll. secuti sumus. *Edit. Paris.* — Ego vero eamdem fere scribendi rationem sequi iubeor, quam in cuiusque Scriptoris Editione typis

Hic pauca subiiciemus de libri titulo, quae I. Schweighaeuserus notavit ad Epistolarum initium.

Titulum libri fecimus *L. Annaei Senecae ad Lucilium Epistolae Morales*, adiecto, quod vulgo aberat, postremo vocabulo. Ita enim non solum A. Gellius, Noct. Att. XII, 2, citat hasce Epistolas, qui quidem quod ex *libro vicesimo secundo Epistolarum Moralium, quas ad Lucilium Annaeus Seneca composuit*, plura quaedam verba profert, quae in nulla ex eis Epistolis leguntur, quae ad nos pervenerunt, ea de re in Praefatione diximus, ubi de vetustissimo codice Argentoratensi disputavimus: verum eiusdem tituli clarissima etiamnunc vestigia quaedam in eodem, quem modo commemoravi, codice msto supersunt, in quo post eam Epistolam quae vulgo xcv numeratur, leguntur: *L. Annaei Senecae ad Lucilium liber XV Epistolarum moralium explicit:* rursusque post Epist. cix, *L. Annaei Senecae ad Lucilium Epistolarum moralium liber XVIII explicit.* Ex eodem titulo, hisce Epistolis olim inscripto, manavit id quod in vetustissima ed. Rom. post spurias illas epistolas quae Paulo Apostolo et Senecae tribuuntur, his verbis legitur. *In illo sequenti Codice continentur epistolae moralium rerum quas composuit vir eloquentissimus Lucius Anneus Seneca*, etc., quae verba eodem tenore in ed. Tarv. repetuntur. Eodemque puto pertinet, quod in eadem ed. Tarv. et in duabus vetustissimis Venetis in fine Epistolarum haec subscripta sunt, *Liber Epistolarum moralissimi Senecae finit feliciter;* istud enim vocabulum *moralissimi* utique ex *moralium* deflexum videtur.

exprimenda usurpatam video. Multa tamen mutavi in Cicerone corrigendo. Fateor equidem esse mihi in votis, ut ea orthographiae ratio, quam Lexicon Forcellini exhibet, ab Editoribus constanter sequeretur. *Corr.*

L. ANNAEI SENECAE

AD LVCILIVM

EPISTOLAE MORALES.

L. ANNAEI SENECAE

AD LVCILIVM

EPISTOLAE MORALES.

EPISTOLA I.

DE TEMPORIS VSV.

Admonet Lucilium Noster, ut pergat in bono temporis usu, quemadmodum is perscripserat Senecae, se nunc quidem facere, laudatque. Esse autem, adiicit, rem haud parvi momenti ad vitam bene beateque agendam, tempore suo bene uti: multis elabi tempus male collocatum, usu quippe eius in aliud tempus reiecto. Qua dilatione nihil esse peius, quum tamen nihil magis in nostra potestate positum sit, quam tempus, a cuius recto usu quemvis temere se abstrahi pati queritur. Hoc certe videndum, ne omnia pereant. — Haud immerito haec epistola agmen insequentium ducit, quandoquidem de gravissimae rei usu non subtiliter exponit: sed quasi praeludit, ut in epistolis fieri solet. Tempus autem in bonis a natura rationi humanae concessis primarium ferme locum obtinere videri potest, ut quod amplissimam facultatibus mentis copiam ansamque praebet se explicandi atque erudiendi. Quapropter et hoc nomine sensuque inter prima naturae a Stoicis recte referri tempus poterat. Caeterum discrimen ab iis factum inter τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν quivis vel ex Epicteti Enchiridio recordetur. Et Horatius III Carm. 29, egregie usus est. Cf. Consol. ad Marc. X, 3 not.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM (1).

Ita fac, mi Lucili! Vindica te tibi, et tempus, quod adhuc aut auferebatur, aut subripiebatur, aut excidebat, collige et serva. Persuade tibi hoc, sic esse ut scribo: quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quae per negligentiam fit: et, si volueris attendere, maxima pars vitae elabitur male agentibus,

(1) *Seneca Lucilio suo Sal.* Salutationem istam, quam ignorant vulgo editi, constanter Epistolis omnibus inscriptam exhibent nostri Mss. *a.* et *b. Schw.*

Ita fac in editione Neapolitana: Ita fac *ergo* m. L. in nullis aliis codd. comparuit. Ponere solet Seneca hanc voculam, siquando admonitionem adiicere velit ex antecedentibus aptam: quod hic nullum locum habet. Ideo e §. 2 intrusa esse videtur. *R.* — *Ita fac ergo* habet ed. Rom. et Tarv. Particulam importune intrusam ignorant reliquae editt. cum Mss. omnibus, qui ad notitiam nostram pervenerunt. *Schw.*

Lucili. Lucilium constanter scripsimus, quem ita recte nominant Mss. *a.* et *b.* cuius nomen partim *Lucillum*, partim *Lucillium* efferunt recentiores Mss., et editiones vetustiores. *Iunioris* cognomen, quod in ed. Matth. adiicitur, in nullo librorum nostrorum reperitur. *Schw.* — Lucillo, homini occupato, multum temporis perire debuit tum per muneris, quo fungebatur, procurationis Siciliae, officia, tum per salutationes ipsi praestari solitas, et per eius negligentiam. *Ruhk.* — Caeterum de hoc Lucilio vid. supra Ruhkopfii praefatio.

Persuade tibi hoc. Sic nostri codd. *a.* et *b.* et *Paris. a. b. d.* cum tribus optimis Mss. Gruteri et codd. *Amploniano Erfurdensi*, quo usus est clar. Matthiae: sic item editiones ante Lipsium omnes, excepta vetustissima ed. *A.* quae cum nostro Ms. *c.* habet *Persuade sic esse ut tibi scribo.* Pronomen *hoc* ex editis libris primus eiecit *Lipsius*, quum desiderari illud in duobus aliis Gruteri codicibus comperisset. At idem pronomen cum alibi saepius, ubi abesse posse videbatur, inserere Seneca consuevit, tum Epist. VI, et initio Epist. XVI. Conf. Gronov. ad Epist. XX, not. 2, et quae a nobis ad Epist. LXII, §. 5, notabuntur. *Schw.*

Quaedam tempora. Vt multa alia passim, sic particulam *enim* hoc loco inculcat codex noster *c.* et, quae cum illo fere facere solet, ed. *A.* *Schw.*

Negligentiam) *Neglegentiam* Ms. *a.* et *Ampl.* Sic item alibi constanter noster *a. neglegere*, *neglegens*: similiterque idem paulo post *intellegat.* Qua de scriptura consuli potest Dausquii Orthogr. p. 209 et p. 167. *S.*

Fit uno consensu dedere nostri codd. *a. b. c.* cum tribus *Paris.* et tribus optimis Msstis Gruteri: sic item editt. omnes ante Lipsium, qui *venit* recepit ex duobus aliis Mss. Grut. et ex ora Erasmi. *Schw.*

Maxima pars vitae elabitur male

magna nihil agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori po- 2
nat? qui diem aestimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars eius iam praeteriit; quidquid aetatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere! sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi 3
Lucili, aliena sunt; tempus tantum nostrum est. In huius rei unius fugacis ac lubricae possessionem na-

agentibus, magna nihil agentibus. Sic editt. Rom. Tarv. Ven. cum nostris Mss. *a.* et *b.* et Par. *a. b. d.* et *Ampl.* aliisque Gruteri: quem scripturam, ut haud dubie veram, iam olim ex quatuor Gallicorum codicum consenso commendaverat Opsopoeus, quum permutata verborum seda primum *magna pars*, dein *maxima nihil ag.* posuisset Erasmos, ut scribitur in oostro recentissimo cod. *c.* et in ed. *A.*—*Tota vita aliud agentibus.* Vocab. *vita*, quod inde ab ed. Ven. 1, omittebatur vulgo, recte ediectum dedere nostri *a.* et *b.* cum *Ampl.* at *Par. a. b. d.* aliisque melioribus libris. In nostro c. vox *vita* inter lineas adscripta est. Pro *aliud* temere *aliquid* est in ed. *A. Schw.*

Aestimet) *Extimet* Ms. c. sic et alii nonnunquam; unde subinde permutata inter se verba *aestimare*, et *existimare*, quemadmodum hoc ipso loco *existimet* habet ed. *A. S.*

Pars eius. In *Amplon.* vero scribitur *eius pars. Schw.*

Quidquid. Sic noster c. quam scribendi rationem, inde a Lipsio vulgatam, constanter tenui; licet *quicquid* scribant *a.* et *b.* cum h. l. tum plerumque alibi. (Sic paulo infra, §. 3, *quicquam* scribunt iidem Mss. *a.* et *b.* ubi nos cum *c.* tenuimus *quidquam*, et ipsum ab eodem inde Lipsio vulgatum.) *Schw.*

Ex crastino pendeas. Vnus noster cod. *a.* habet *de crast. pend. S.*

Sic fiet... inieceris. Lipsius laudat Senecam de Brevit. vit. IX, 1. Ne effugiat tempus, uti occasio apud Phaedrum Fabb. V, 8, vi illud retineas. *Ruhk.*

Dum differtur.... transcurrit. Lipsius laudat Stobaei Florileg. Serm. XVI (Schow. p. 336.) Epicurum. Parilia attulit Gatacker ad Antonin. p. 59. Observatio haec fuit antiquissima, quam Heraclitos sic extulit: δὶς ἐς αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἐμβαίνομεν ap. Platon. Cratyl. Tom. III, p. 267, 268 Bip. *Ruhk.*

Mi Lucili. Abest *mi* nostro *b.* et *Ampl.* et *Par. a. b. d.* aliisque apud Grut. et Ops. Ac lubens delevissem hoc loco vocculam, paucis ante lineis recte adpositam; nisi eandem cum editionibus omnibus hic repetiisset noster vetustissimus cod. *a.* cui suffragatur noster *c.* et Coloniensis Gruteri. *Schw.*

Rei unius fugacis. Sic perspicue tres nostri Mss. cum aliis; non, *ni-*

tura nos misit, ex qua *nos* expellit quicumque vult: et tanta stultitia mortalium est, ut, quae minima et vilissima sunt, certe reparabilia, imputari sibi, quum impetravere, patiantur; nemo se iudicet quidquam debere, qui tempus accepit; quum interim hoc unum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interro-

mis fugacis, qood est in edd. Ven. et Erasm. et quod in uno suorom codieum repererat Groterus. Vulgatum *unius*, quod iam in ed. Rom. et Tarv. legebatur, restituit Muretus ex Pinciani codicibus. In una ed. *A.* transpositis verbis scribitur *unius rei fugacis*. *Schw.*

Ex qua expellit quicumque vult. Sic noster *Arg. a.* et *Ampl.* et *Par. d.* nec aliter primum scriptom fuerat in nostro *b.* in quo qoidem deinde ex *quicumque* factum *quemcumque*. Pronomen *nos*, qood ante *expellit* inde a Mureto insertum legebator, ignorant veteres libri nostri omnes; recte, quom modo praecesserit *nos misit*. In ed. Rom. at aliis ante Mur. fuerat *ex qua expellitur quicunque vult*. In ed. *A* et nostro Ms. c.: *ex qua nemo expellitur nisi quicunque vult.* In *Par. a.* et in *Par. b.* a sec. manu *ex quo non expellitur quicumque vult.* In od. *Erasm.* 2, *ex qua expelli quemcunque vult*, quemadmodom in nostro Ms. *b.* a sec. manu. Ruhk. induxit *nos* ante *expellit* eum Gron. et cod. Amplon., quae lectio, qoamqoam minoris momenti auctoritatibos freta, tamen planior sane et sensui magis consentanea videtur. *Schw.*

Et tanta stultitia. Sic recte editt. vett. cum nostris Mss. *a.* et *b.* et omnibus Opsopoei tribusque Gruteri. *Sed tanta stult.* habet noster Ms. c. et ed. *A.* quod amplexus est Muretus, et ab aliis vulgo receptum. *S.* — *Et tanta stultitia... reddere.* Sibi non constant homines, qood quum minima eaque vilissima, quae petentibus concessa sint, beneficii loco habeant, nemo fere tempos tanquam beneficium maximum, cuius usuram debeat repotandum existimat. Cf. de Brevit. Vit. c. 3. *Ruhk.*

Quum impetravere. De scriptura *quum*, pro eo qood in libris nostris constanter *cum* est, in Praefat. dixi. Obtinuisse tamen in vetustioribus olim codicibus scripturam *quum*, inde fit verisimile, quod in Epist. XXIX, pro *cum* vel *quum* perperam *quam* scriptum in vetustis libris reperitur. In *impetravere*, quod recte a Mureto receptum est, cum aliis praestantioribus libris consentiunt nostri Mss. *a.* et *b.* quorum in posteriore quidem *impetraverunt* scribitur. Perparam *perire* ed. Rom. et Tarv. tum *periere* ed. Ven. et Erasm. cum nostro Ms. c. at *Par. a.* et ed. *A.* *Schw.*

Nemo se iudicet. Sic verba ista, ad praecedentia relata, primum exhibentor in ed. Erasm. 2, eodem vero modo etiam in Mss., cum aliis, tum nostris *a.* et *b.* Sed, praemissa maiore distinctione, *Nemo iudicat se* scribitur in Ms. a. et in ed. *A.* et *Nemo se iudicat* ed. Rom. Tarv. Ven. et Erasm. 1, quod ipsum in plerisque etiam e suis Mss. ita scribi Gruterus ait. *S.*

Ne gratus quidem. Nec pro *ne* habet unus noster Ms. c. cum editis libris ante Muretum. Cuiusmodi

gabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista praeci-
pio? Fatebor ingenue: quod apud luxuriosum, sed 4
diligentem, evenit, ratio mihi constat impensae. Non
possum dicere, nihil perdere: sed quid perdam, et
quare, et quemadmodum, dicam: causas paupertatis
meae reddam. Sed evenit mihi, quod plerisque non
suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt, nemo
succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui,
quantulumcumque superest, sat est. Tu tamen malo
serves tua: et bono tempore incipies. Nam, ut visum

scriptura freqnenter alibi ax iunioribus Mss. in omnes editiones invaserat, ubi probatiores libri omnes *ne quidem*, non *nec quidem*, dabant. *S.*

Fatebor) *Fateor* Ms. c. et *Ampl.* dant. *Schw.*

Luxuriosum. Luxurioso se patrifamilias comparat, propterea qood vita aulica, qoam degebat Seneca, multum temporis auferebat: proinde tabulas accepti et expensi diligenter dispensare, et temporis iacturam eiusque causas accurate computare et tenere poterat. *Ruhk.* — Hanc impensi temporis rationem quam babuisse dicit Seneca, multi recentiores commendaverunt, in primis Verulamius Baco et Franklinius; imo nostrae aetatis scriptor quidam, *D. M. A. Jullien*, hanc in artem vertit et in eximiis operibus *Essai sur l'emploi du tems; Agenda général; Biomètre*; multa bonaque consilia dedit tum de temporis usu, tum de eius mensura et accurata ratione.

Nihil perdere. Vulgo *me nihil perdere*, quod et in tribus Mss. reperit Gruterus. Sed pronomen personale, quod et alibi passim simili in constructione omittere Seneca consuevit, cum editione *A.* ignorant nostri Mss. *a. b. c.* cum Parisiensibus et omnibus Opsopoei itemque duobus Gruteri. *Schw.*

Sed evenit mihi. Perperam vulgo *Sic evenit mihi:* ubi merito mireris, non pridem receptam esse unice veram scripturam, ex quatuor Mss. Opsopoei, et quinque Gruteri commendatam; quibus accedit ed. *A.* et nostri Mss. omnes et *Ampl. Schw.*

Non suo vitio omnium codd. et edd. lectio. Sed si vocula *non* abesset, equidem nihil desiderarem. *Ruhk.* — Imo melius congrueret cum sequentibus verbis: *omnes ignoscunt:* namque iis tantum ignoscendum est qui suo vitio laborant. Eorum autem qui non suo vitio sunt miseri, miserescimur, non eis *ignoscimus.*

Et bono tempore incipies. Sic percommode Mss. nostri *a.* et *b.* cum quatuor codicibus Opsopoei, quorum in numero est optimus ille Puteanus, ab Emmerico nostro denuo excussus, quem nota *Par. b.* insignimus; quibus item *Par. d.* accedit. (In *Par. a.* quidem evanida hoc loco est scriptura: in *Amploniano* vero omissa est tota pars postrema huius epistolae, inde a verbis *Tu tamen*) Sententia est: « et, si iam nunc hoc facere in-

est maioribus nostris, sera parsimonia in fundo est. Non enim tantum minimum in imo, sed pessimum remanet. Vale.

cipies, si iam nunc incipies tua servare, bono adhuc tempore incipies; non ita sero ut ego, qui aetate multo te maior, iam nimis multum perdidi. » Ex iunioribus libris, qualis est noster *c.* et quinque codices Gruteri, ducta erat vulgata scriptura, *et bono tempore uti incipias*. Servaverat tamen veterem scripturam unus etiam ex Gruteri codicibus, ut profitetur ipse in Appendice Animadversionum: sed eidem deinde altera scriptura superinducta est. Verbum *uti* iam olim quidem a Mureto erat eiectum, sed revocatum a Lipsio: *incipias* vero, in coniunctivo modo, tenuerant editores omnes. *S.* Ne credas τὸ *malo* adiectivum esse quod bono opponatur. *Malo* ibi indicativus est verbi *malle*: et post *incipies* subintelligi debet *servare*. Sensus est: Mihi iam senescenti paulum superest temporis cui parcam: tu autem qui flores iuventute, nunc incipe servare tempus et incipies opportune. Nam inopportune parcus est, qui parcere vult, quum iam nihil prope superest cui parcatur. — Vel tirones ista admonitione vix egerent. At solet interdum Parisiensis Interpres ad ista minima descendere. Huiuscemodi nonnulla memini bis terve iam praetermisisse. *An.*

Maioribus nostris i. romanis: recta Bentleio notante ad Horat. A. P. 270. *Ruhk.*

Sera... est. Iam Erasmus laudavit Hesiodeum illud ex Ἐργ. καὶ Ἡμ. 339. (Brunk. Gnom. Poët. Gr. p. 162) δειλὴ δ' ἐνὶ πυθμένι φειδώ. *Ruhk.*

Non enim.... minimum. Laudat post alios Muretus Antiphanis comici versus, in quibus (vita nostra vino adsimilatur: quod ubi paulum supersit, acescat, apud Brunk. Gnom. Poët. Gr. p. 186, n. VIII. Cf. Senec. Epist. CVIII, 26. *Ruhk.*

Vale. Verbum hoc, quod in nullius Epistolae calce (non magis quam Salutatio in singularum Epistolarum fronte) vulgo comparebat, constanter ubique in tribus nostris Mss. adiectum legitur, exceptis duabus aut tribus (in Ms. *b.* quidem octo) prioribus Epistolis; in quibus quum casu potius, quam consilio, fuerit praetermissum, nos ut reliquis Epistolis, sic et hisce ipsis, adiiciendum putavimus. Idem verbum et huic primae Epistolae et aliis omnibus constanter adiectum erat in ed. Rom. Tarv. et Ven. In ed. Erasm. nonnisi in primae et in quartae Epistolae fine desideratur, reliquis omnibus adiectum conspicitur, a Mureto demum undique eiectum deletumque. *Schk.*

EPISTOLA II.

DE ITINERIBVS ET DE LECTIONE.

Lucilium, qui Senecae scripserat, se lectioni librorum operam navare, nec locorum mutationibus delectari, laudat, et ut in his inceptis pergat, hortatur. Prope idem argumentum Epist. XXVIII est. Addit egregia consilia de recte et utiliter legendis libris, quae in memoriam revocant illud Quinctiliani Instit. Orat. X, 1, multa magis quam multorum lectione firmandam mentem, et ducendum esse colorem: sive quod alio loco acute praecepit, non multa, sed multum legere oportere. Egregium tandem illud consilium, ut Lucilius sibi quotidie e lectione sua praeceptum aliquod efficax excerpat, a se ipso custodiri ait Seneca, ideoque finit epistolam dicto Epicureo: honestam rem esse laetam paupertatem. Saepius revertitur Noster ad haec consilia de lectione recte instituenda. Cf. de Tranquill. Anim. IX, 4; Epist. XLV, LXXXVIII, etc. — Mature autem vitia, quae in legendis libris committerentur, fuisse observata a viris intelligentibus, docent vel Aristarchi et Aristophanis Byzant. praecepta, sive indices librorum ad legendum fructuosissimorum, sub nomine canonum notissimi. Quibus tamen illa vitia non prorsus sublata esse, ex studio hominum isto, quo videri quam esse malint, satis superque pateret nisi adhuc Polybius III, 57, pag. 513 sq. Tom. I, ed. Schweighaeus. de eo quaereretur. Sed haec obiter et quasi perfusorie hic tantum attingere licet.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Ex his quae mihi scribis, et ex his quae audio, bonam spem de te concipio; non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Aegri animi ista iacta-

Ex his quae mihi scribis. Vulgo *Et ex his.* Delevi otiosam particulam, quam nec codicum mstorum ullus, nec ulla ex vetustis quas vidi editionibus agnoscit, quae minutam Elsevirianam (anno 1649 procusam) praecesserunt. Inculcata h. l. erat illa particula per hominis errorem, qui, quum in Gruteri Animadversionibus monitum legisset: «Scribe *et ex his:* nam ita omnis scripta lectio;» non animadverterat, spectare illud monitum ad verba mox sequentia *et ex his quae audio*, ubi typothetae errore (in ed. Erasm. 2 primum admisso) perperam praetermissa *et* particula erat. *Schw.*

Aegri animi... est. Hoc animi vitium saepe taxat, inprimis de Tranquill. Animi II, 11 sq. *Ruhk.*

Iactatio. Perperam *iactantia* ms. *a.* et ed. *A.* Schw.

tio est. Primum argumentum compositae mentis existimo, posse consistere, et secum morari. Illud autem vide, ne ista lectio auctorum multorum et omnis generis voluminum habeat aliquid vagum et instabile. Certis ingeniis immorari et innutriri oportet, si velis
2 aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui ubique est. Vitam in peregrinatione exigentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est his, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim et properantes transmittunt. Non prodest ci-

Compositae mentis. Vocem *bene*, quae in edd. Ven. et Erasm. praeposita erat, recte ignorant libri nostri omnes. *Schw.*

Auctorum multorum. Sic mss. *a. b.* et *Ampl.* Vulgo *multorum auctorum.* Puto et alios ex vetustiorum mstorum numero cum nostris consentire: sed leviores huiusmodi varietates adnotare supersederunt Pincianus et Opsopoeus, quibus praesto fuerunt codices antiquitate venerandi. Ne Gruterus quidem haec talia admodum curavit, diligentissimus alioquin in adnotandis suorum codicum ab Erasmiano exemplo discrepantiis. *Schw.*

Certis ingeniis... sedent. Ad scriptores, qui certo scribendi genere clari sint; ideoque ad eos, quos *probatos* appellat, animum applicari, et iis innutriri, *ἐντρέφεσθαι*, suadet. Vix dubitandum est, quin et illos, quos Quinctil. X, 1 Inst. Orat. probari videmus, pro classicis habuerit auctoribus. *Ruhk.*

Trahere, i. e. accipere, nancisci. Sic *navigium trahit aquam* de Ira lib. II, cap. 10, 5, molestia ex pernicie trahitur, cognomen trahitur, apud Ciceronem, etc. *Ruhk.*

Vitam in peregrinatione exigentibus. Sic nostri mss. *a.* et *b.* cum *Ampl.* et *Paris.* Vulgo *In peregrinatione. vitam agentibus.* In ms. *c.* et ed. *A* est *Vitam in peregrinatione agentibus.* Schw.

Multa hospitia habeant, nullas amicitias. In ms. c. et ed. *A.* est *hospitia multa habeant, amicitias nullas. S.* — *Hospitia.* Quae inter homines diversarum urbium nationumque, tesseris datis, institui solebant: ne de deversoriis nostris antiquitati incognitis, cogites. Caeterum similia, quae sequuntur, magis luxuriantis quam vere elegantis ingenii esse indicia, uno tantum verbo monemus. *Ruhk.*

Accidat necesse est. Nude *accidit* unus noster *c.* cum *Par. b.* Schw.

Qui. Pro *iis qui*, quod vulgo legebatur, aut *eis qui*, quod ante Erasmum edebatur, communi consensu codices nostri cum *Ampl.* et *Par. a. b. d. his qui* dedere. *Schw.*

Cursim et properantes. Sic ed. Mur. et aliae ante Ruhk. cum nostro ms. a. et *Ampl.* et quatuor Gruteri codicibus; *properanter* praetulit Ruhk. quod dederunt edd. ante Mur. cum mss. *b. c.* et uno ex Gruteri codd. *S.*

bus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil aeque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentantur: non convalescit planta, quae saepe transfertur: nihil tam utile est, ut in transitu prosit. Distringit librorum multitudo. Itaque, 3
quum legere non possis quantum habueris, satis est habere quantum legas. « Sed modo, inquis, hunc

Corpori accedit) *Accedit corpori* ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Sumptus. Non *sumtus* scribunt codd. nostri et ed. *A.* et *Rom.* sed *sumptus;* et paulo post, *temptantur*, pro *tentantur:* quo de genere in Praefatione dictum est. *Schw.*

Aeque sanitatem) *Eque tum sanitatem*, ms. *b. Schw.*

In quo medicamenta tentantur. Sic recta editt. Rom. Tarv. et Ven. rursusque ed. Mur. cum msstis nostris *a, b. Ampl.* et *Par. b, d.* quibus et alii codices, ab Opsopoeo axeussi, haud dubie assentiebantur. *In quo crebra med. tent.* edidit Erasmus, quod est in nostro ms. *c.* et in ed. *A.* Dein *crebro medic. tent.* ex tribus msstis enotatum a Grutero arripuit Lipsius, et tenuere post illum editores omnes, inficete inculcato ex interpretatione vocabulo, quod minime desiderabatur: nam, ex Senecae mente, *tentare* (sive *temptare*) *medicamenta* idem valet ac id, quod modo dixerat, *crebro mutare remedia.* Aliud interpretamentum, paulo etiam commodius, Senecae verbis infulciunt alii duo codices eiusdem Gruteri, sic habentes *in quo medicamenta diversa tentantur.* Schw.

Ut in transitu prosit. Vulgo *quod in transitu pr.* Secutus sum auctoritatem codicis nostri *a.* cui suffragantur *Ampl.* et tres codices Opsopoei, itemque alii nonnulli, laudati a Ruhkopfio, qui tamen ipse vulgatum *quod* tenendum putavit. — *Quod in transitu prosit.* Erlangens. et Erfurtenses codd. *ut:* sed est aberratio librarii. Suppleas: quam illud, quod locum suum tenet. *Schw.*

Distringit librorum multitudo. Sic *Arg. a.* et *b.* item *Ampl.* et *Par. b. d.* (in *Par. a.* pars folii h. l. vetustata detritum est), denique Opsopoei codices omnes, tresque alii, quibus Gruterus usus est. In ed. Rom. erat *Distrahit librorum multitudo*, quod in uno suorum msstorum Gruterus reperit. Tum vero editio Tarvisina id dedit, quod inde in alias omnes ad nostra usque tempora manaverat, *Distrahit animum libror. mult.* quod ipsum exhibet ed. *A.* cum nostro ms. *c.* at uno Gruterianis, nam in alio scriptura ista a secunda manu erat invecta. Nuperdemum Ruhkopfius *Distringit animum* edidit, praeter necessitatem tenens posterius vocabulum, quod respuit optimorum quorumque codicum consensus. *Schw.*

Itaque... legas. Quum plures libros legere velis quam possideas, sis quaeso contentus iis quos habeas.

Satis est. Scripsi h. l. cum *Arg. a. b. c.* et ed. *A.* quum vulgo *sat est* legeretur. Ex aliis codd. nihil notatum. *Schw.*

librum evolvere volo, modo illum.» Fastidientis stomachi est multa degustare: quae ubi varia sunt et diversa, inquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: et, si quando ad alios diverti libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie adversus paupertatem, aliquid adversus mortem auxilii compara, nec minus adversus caeteras pestes: et, quum multa percurreris,
4 unum excerpe, quod illo die concoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus, quae legi, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum (soleo enim et in aliena castra transire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator): « Honesta, inquit, res est, laeta paupertas.» Illa vero

Fastidientis... alunt. Non est sermo de doctis disquisitionibus, quae haud dubie plerumque multorum et eorum diversorum librorum copiam usumque liberum requirunt, sed de ea lectione, qua te emendare, ingenium acuere, et mentem firmare velis.

Multa) *Plura* ms. *c.* et ed. *A.* S.

Inquinant) *Coinquinant* ed. Rom. Erasm. tum rursus ed. Ruhk. et Matth. cum quinque codd. Gruteri. Simplex verbum ex Pinciani libris receperat Muret. et tenuere alii editores ante Ruhk. consentientibus Opsop. libris, nostrisque *a. b.* c. *Ampl.* et *Paris.* itemque ed. *A.* Schw.

Diverti. Sic ed. Rom. Erasm. cum mss. *Arg. a. b. Ampl. Paris. b. d.* aliisque apud Opsop. et Grut. *Deverti* dabat unus ex codd. Ops. *Devertere* ed. Mur. et seqq. cum uno ex Pinciani codicibus, quem Scholasticum nominare ille consuevit, cum quo et h. l. et plerumque alibi consentit noster *Arg.* c. et ed. *A.* *Devertere* edidit Ruhkopfius, nullius veteris libri auctoritatem secutus. *Schw.* — Quam lectionem sic confirmat Ruhk. *Devertere* dedi: pro aberrationibus aut explicationibus mihi sunt varietates codd. *transire; diverti.* Hoc sensu verbum *devertere*, non, *divertere*, esse scribendum, constat. Vid. Clav. Cic. *devertere.*

Pestes, i. mala.

Concoquas. Sic inde ab ed. Rom. constanter edebatur percommode, consentientibus nostris mstis omnibus, et nihil contra monente vel Pinciano vel Opsopoeo. *Excoquas* a Grutero e suis codicibus laudatum probavit arripuitque Ruhk. Habet autem hoc etiam ed. *A.* Schw.

Hoc ipse) *Hoc ipsum* ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Legi. Dedere nostri *a.* et *b.* cum *Ampl.* et *Paris. b. d.* aliisque omnibus Opsopoei codd. et tribus Gruteri, ut docet Grut. in Append. Vulgo *lego*, quod habet etiam ed. *A* et ms. *c.* S.

Honesta.... paupertas. Egregium haud dubie dictum Epicuri, quo dignissimum fuit, eiusque vitae rationi, quam in horto custodivit, convenientissimum. Cf. Diogen. Laërt. X, 11 sq. Senec. Ep. XVIII, 7; XXI, 7 sq. et Cic. Paradox. VI. *Ruhk.*

Inquit. Constanter *inquid* scribitur

non est paupertas, si laeta est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat aut feneret; si alieno imminet, si non adquisita, sed adquirenda computat? Quis sit divitiarum modus, quaeris? Primus, habere quod necesse est; proximus, quod sat est. Vale.

in *Arg. b.* quod semel adnotasse sufficiat. Vice versa, in voce *apud* eaedem membr. constanter *t* literam pro *d* ponunt, *aput* scribentes. *Schw.*

Si laeta est. Post haec verba, vulgo inserta legebantur ista: *Cui enim cum paupertate bene convenit, dives est;* quorum propria sedes erat in fine Epistolae IV; ubi eadem verba (una particula *enim* excepta) in msstis omnibus et in editt. vett. quae ante Moretum prodierunt, leguntur. Nempe, quum ob argumenti similitudinem olim a studioso quodam homine fuissent ad oram h. l. adscripta, in ipsum contextum deinde ab aliis illata sunt, et per particulam *enim* cum superioribus connexa, ut in nostro ms. *b.* et in eo exemplo, e quo expressa editio Rom. est; in aliis autem libris, qui caeteroquin idem habent assumentum (ut ms. nostr. *c. Paris. a. b. d.* et alii apud Opsop. et Grut.), vocula *enim* non comparet: ex eisdem nonnulli cum ed. Rom. pro *cui* habent *Qui;* ms. *c.* vero et ed. *A. Quicumque.* Sed totum assumentum recte h. l. ignorat vetustissimus noster ms. *Arg. a.* cum *Amploniano* et optimo cod. *Nicotiano* Opsopoei. *Schw.*

Non qui) *Non vero qui* habet *Paris. a.* Schw.

Pauper est. Verbum *est* desideratur in nostro ms. *b.* Schw.

Quid enim refert. Diversa divitiarum genera recenset.

Quantum... pascat. I. e. quantum pecoris, boum, oviumque alat in pascuis suis. In Apulia inprimis haec pecuaria fiebat. *Ruhk.*

Arca) *Archa* scribunt nostri *a. b. c.* Sic et ed. *A.* et ed. Rom. *Schw.*

Aut feneret. Teneo *aut*, in quod cum ed. Rom. et seqq. consentiunt nostri mss. *a.* et *b.* itemque *Par. a. b. d.* et alii; *et* pro *aut* habet noster *c.* cum ed. *A. Quantum feneret* ms. *Ampl.* et quatuor Gruteri; quod adoptavit Rubk. ita quidem ut *foeneret* per *oe* scriberet cum aliis edd. inde ab Erasmo. *Feneret* habent mssti omnes, excepto nostro c. in quo *fenoret*, quod et in ed. *A.* sed *feneretur* ed. Rom. tum *foeneretur* ed. Tarv. et Ven. *Schw.*

Adquirenda. Sic nostri *a.* et *b.* (qui et paulo ante, *adquisita*). *Acquirenda* ms. e. cum edd. *quaerenda* unus *Par. b.* Schw.

Quaeris. Sic optimus noster ms. *a.* exserte (ut solet) duabus litteris *ae* diphthongum in priori syllaba efferens. *Queris* ms. *c.* cum aliis; *inquiris* unus ms. *b.* Schw.

Sat est) *Satis est* ms. c. et ed. *A.* S.

EPISTOLA III.

DE ELIGENDIS AMICIS.

Familiariter reprehendit Lucilium, quod amici nomine, ut vulgus soleat, usus sit, monetque, eum demum vere ac proprie amicum esse, quocum, si probatus fuerit, omnia nostra aeque ac nobiscum communicare possimus. Vnde hoc nos proficere, addit, ut nec ipsi mali quid committamus, et amicum constantem reddamus et fidelem. In quo et a vulgo seiungamus nos oportet, quippe qui, nullo amici discrimine facto, vel omnes amicorum loco habent, vel amicitiae praestantiam ignorant. (Cf. Epist. IX*, ubi alio eoque stoico more hunc locum persequitur). Quae quidem observatio de hominum inconstantia similem eorum errorem in eius mentem revocat, utpote qui industriam in circumcursione perpetua et quietem in omni vacuitate a motu ponunt. Satis laxo vinculo adhibetur Pomponii dictum clausulae loco, eiusdem fere argumenti. Caeterum et de amicitia omnes egisse auctores, qui de officiis exposuerint, constat. In Stoicis autem hac re tractanda clari fuere Posidonius, Hecato, Panaetius (Vide Diog. Laërt. VII, 124): quibus et Cicero in libro egregio de Amicitia, dialogo praestantissimo Platonis, cui titulus est* Lysis, *in partes vocato, idemtidem usus esse videtur.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Epistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas ne ipse quidem id facere. Ita eadem epistola illum et dixisti amicum, et negasti. Itaque sic priore illo verbo, quasi publico, usus es, et sic illum *amicum* vocasti,

Admones ms. *Arg. a*, et *c.* cum aliis. *Ammones* noster *b.* Schw.

Non soleas ne ipse quidem. Sic nostri *a.* et *b.* cum *Ampl.* et *Par. a. b. d.* Nec mihi dubium est, eodem modo etiam in aliis vetustis libris scriptum fuisse, quibus vel Pincianus, vel Opsopoeus usus est, sed ab his, ut leviusculum, non adnotatum. *Non soleas tu ipse quidem* ms. *c.* et ed. *A.*; *non soleas nec ipse quidem*, ed. Rom. et aliae ante Lipsium. *Nec soleas ipse quidem*, commendatum a Grutero, amplexus est Lipsius et tenuere post eum alii omnes. *Schw.*

Id facere scripsi cum nostris *a. b. c.* et ed. *A*, pro vulgato *hoc facere.*

Publico. I. quod vulgo usitatum,

quomodo omnes candidatos *bonos viros* dicimus; quomodo obvios, si nomen non succurrit, *dominos* salutamus. Hac abierit! Sed si aliquem *amicum* existimas, 2
cui non tantumdem credis, quantum tibi, vehementer erras, et non satis nosti vim verae amicitiae. Tu

commnne est. Sic mos fuit, ut qui in Seoatu candidatum prodnceret, bonum eum vel optimum virum diceret. Cuius quidem rei vestigium apparet in Plinii Panegyrico: «faciebas ergo quum dicerea optimos.» Grutsrns huc trahit Cicer. de Orat. II, 64. *Daminos*, honoris caosa, nt apud recentiores *Herr*, *Monsieur*, *Sir.* Saepe autem hnius moris, non solom bonoratiores, parentes, fratres (cf. Epist. CIV, 1), sed etiam obvios quosque, quornm nomen non statim succurreret, hoc titnlo compellandi, mentio iniicitur apud veteres. Cf. Sueton. Aug. 53 not. Tacit. Annal. II, 87. cum Excurs. Lipsii P. Eadem ratione ntabantor in mulieribus iam inde a decimo qnarto aetatis anno. Vide Epicteti Manual. CXL. edit. Schweighaeus. ubi Vptoni notae (Tom. III, p. 163 Epicteteae Philos. Monnm.): addas Spanhem. de Vso et P. N. Tom. II, p. 487. Petron. c. 62, p. 330 Burmann. *Ruhk.*

Bonos viros) *Viros bonos* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

Succurrit) *Occurrit* ms. a. cum ed. *A. Schw.*

Daminos salutamus. Vsitata iam tunc erat illa consuetudo Dominos vocandi, qnos colerent, aut quorum nomina non sneccurrerent. Idque potentiores ambiebant, ut domini a tenuioribus vocarentur et nisi id foret moleste ferebaot. Martialis: *Mane salutavi vero te nomine, casu: Nec dixi dominum, Ceciliane, meum. Quanti libertas constat mihi tanta requiris: Centum quadrantes abstulit illa mihi.* Idem: *Quum te nan nossem, dominum regemque vocabam.* Mor.

Hae abierit! Sic recte nostri mss. *a.* et *b.* cnm *Ampl.* et aliis apud Grut. et Opsop. quomodo legendam iam olim Modius viderat, quum *Hoc abierit* edidisset Erasmus, quod habet *Par. a.* et omnea ante nos tenoere editores. Vitiosius *hoc aberit* est in *Arg. c. Par. b. d.* et ed. *A.* Desiderabantar autem duae istae voces in ed. Rom. Tarv. Ven. et Erasm. s. *Hac*, id est, *hactenus*, hac via, *hac rationa.* S. — Senaua probus est, sive *hoc ab.* sive *hac ab:* cum codd. et edd. legas: boc modo excusari dictum tnum potest, explicante Fr. Modio Ep. 11, Nov. lect. quem Grnt. laudat. Abesse tamen haud bene potest, quamvis codd. nonnulli coucinant. Gron. acote emendavit: Hic (sc. amicus tuos) abierit: de re, non de bomine loquar tecum, in tbesi non iu bypotbesi. At volgata bene babet. *Ruhk.* — Vertit *Lagrange*: *Laissons le mot et parlons de la chose.*

Amicum existimas. Prior vox deest ms. *c.* et ed. *A.* tum *existimes* scribitur in eadem ed. *A.* sed vulgatnm recte tenent alii libri omnes. *S.*

Tu vero. Ante verba *Tu vero*, etc. inserta olim haec vulgo legebaotur, *Erat et illa qui amicum in atria quaerit....quibus ipsa non est.* Scilicet nt illa, de quibus paulo ante ad Epist. II, fin. §. 5, dictum est, sic et haec aliunde (nempe ex Epist. XIX, ubi et libri omnes eadem exhibent) huc invecta erant: qnare delenda recte monuerat Muretus, cui qnidem nonnisi ex parte obtemperarunt operae, prio-

vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti vero praepostero officia permiscent, qui contra praecepta Theophrasti, quum amaverunt, iudicant; et non amant, quum iudicaverunt. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: quum

ra quidem verba delentes, posteriora vero relinquentes, *Nullum habet maius malum.... quibus ipse non est.* Rursus deinde omnia recepta sunt, sed uncis inclusa in ea editione, quae a Nic. Fabro et Io. Opsopoeo procurata Parisiis anno MDCII prodiit. Postremo omnia prorsus eiecit Lipsius. Et agnoscunt quidem h. l. omnia ista (leviuscula cum discrepantia, quam hic notare nil attinet) mssti nostri *b.* et *c.* cum *Par. a. b. d.* duobusque aliis Opsopoei et quinque Gruteri codicibus: sed ignorat illa vetustissimus noster ms e. cum *Ampl.* Vnus Nicotianus Opsopoei priora quidem verba habet, *Errat et ille.... probat*; posteriora vero, *Nullum.... ipse non est*, ignorat. *Schw.*

De ipso. Nil mutant libri veteres; sed in nostro ms. *a.* male sedula manus inter lineas voculam *te* adpinxit, quasi legendum esset *de te ipso*. Pro *de ipso prius*, est *prius de ipso* in ms. *c.* et ed. *A. Schw.* — Sidonius: Est enim consuetodinis meae, ut eligam ante, post diligam. *Iust. Lips.*

Ante amicitiam iudicandum. Sic mssti nostri cum edd. Sed *Par. d.* habet *antea iudicandum*. Amplonianus vero, *antea deliberandum et iudicandum*. Schw.

Praepostero. Praeposterc vulgo edebatur, quod ipsum etiam dabant quatuor ex Gruteri codicibus, *praepostera* enotatum e ms. *Ampl.* Haud cunctanter equidem adoptavi scripturam, quam dedere nostri mss. *a.* et *b.* consentientibus quatuor codicibus Opsopoei (quorum in numero est *Par. b.*), et uno Gruteri. *Praepostero ordine* scribitur in ms. *c.* et edd. *A.* in contextum adscito vocabulo, quod unus ex Opsopoei codicibus pro scholio inter lineas notatum habebat. Vt *praepostero* pro *praeposterc* usurpavit Seneca, sic, eadem terminatione, *directo* pro *directe*. Ep. LXVI, et alibi *iniquo* pro *inique*. Post *praepostero ordine* vocem *eque* (id est, *aeque*) interserunt ms *c.* et ed. *A. Schw.*

Permiscent. Ms. *c.* et ed. *A.* pro *permiscent*, simplex verbum *miscent* habent. *Schw.*

Theophrasti. In ms. *c.* et ed. *A. Theofrasti* pro *Theophrasti*. *Schw.* — Occurrit quoque apud Plutarchum de fraterno amore Tom. X, p. 45 Hutt Τοὺς μὲν γὰρ ἀλλοτρίους, ὡς ἔλεγε Θεόφραστος, οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρινοῦντα φιλεῖν. Locus huius dicti erat fortasse in libro περὶ Ερωτος, si hariolari licet. Cf. Fabricii Bibl Graec. Vol. III, p. 449, ed. Harles. *Ruhk.*

Quum amaverunt, et *quum iudicaverunt*, recte dedere nostri ms. *a.* et *b.* cum *Par. b.* non, ut vulgo *quum amaverint*, et *quum iudicaverint*, Schw.

Diu cogita. Pro *cogita*, quod tenent alii, habent *delibera* tres codd. Grut *Iudica* vero est in *Par. a.* S.

An tibi in amicitiam aliquis reci-

placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam au-
dacter cum illo loquere, quam tecum. Tu quidem 2
ita vive, ut nihil tibi committas, nisi quod commit-
tere etiam inimico tuo possis: sed, quia interveniunt
quaedam, quae consuetudo fecit arcana, cum amico
omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem
si putaveris, facies. Nam quidam fallere docuerunt,
dum timent falli; et aliis ius peccandi suspicando fe-

piendus sit. Commode ms. *c*. et ed. *A.*, *an in amic. aliq. sit t. rec.* S.

Placuerit fieri) *Placuerit tibi fieri* idem ms. c. cum ed. *A*. Nude *placuerit tibi* est io *Par. a.* *Schw.*

Audacter) *Audaciter* dat ooster ms. *a*. (quod uune demum animadverti) com *Paris. b. d.* paulo rariore vocabuli forma, sed Seoecae haud dubie restituenda. Schw.

Vt nihil tibi committas. Erasmi editio com libris vett. praestat haoc lectionem, qoam a Mureto sine ulla causa adiecta immotatam in *ut nihil committas* recte restituendam duxit Gronov. qoi exponit: ut *conscire sibi* est, pravi facti conscientiam habere ap. Horat. I, Ep. 1, 61, ita *committere sibi* est, conscieotiam alicoius facti admittere. Itaque revocavi. *Ruhk.* —Quam lect. confirmat Schw. fretus auctoritate suorum mss. *a. b. c.* et *Par. a. b. d.* aliorumque.

Inimico tuo possis. Mediam vocem, et ipsam a Mureto temere eiectam, restitoi auctoritate eoromdem, quos modo dicebam, librorum. *S.*

Fecit arcana. Facit ms. noster *a.* et *Ampl.* tum *archana* ms. *a. b. c.* *Ampl.* et ed. Rom. Tarv. et Veo. *Schw.*

Fidelem si) *Si fidelem* ms. *Ampl.* *Facies* recte tenent alii omoes. *Facias* ms. *c.* et ed. *A. Schw.* — Livius: volt sibi quisque credi, et habita fides ipsam obligat fidem. Plutarchus, *praeceptis connubialibus*; Ποιεῖ γάρ καὶ τὸ πιστεύειν δοκεῖν πιστεύεσθαι, καὶ τὸ φιλεῖν φιλεῖσθαι· fit enim, ut si fidas, fides tibi redhabeatur, et amere, si ames. *Iust. Lips.*

Et aliis ius pec. suspicando fecerunt. Habet utique quo blaodiator vox *aliis*: sed, diligeotius denuo iospecta veterum codicum scriptura, vereor ne invitis omnibus libris iovecta huc illa vox sit a Mureto. Nec eoim *aliis*, sed *illi* (scil. *amico*), communi consenso cum impressis ante Muretum exhibeot mssti *Arg. a. b. c. Ampl. Par. b.* et quatuor Gruteri codd. Quod autem cootra Mureti scripturam nihil moouit Opsopoeus, non inde colligere licet consensisse ipsius codices in eamdem scripturam. In quinto ex Gruteriaois codd. vitiose scriptum erat *falli illi ius pecc.* etc. A reliquis omoibus discedit *Par. d.* ita scribens, *et illius peccati occasionem suspicando fecerunt*; ubi quidem satis apparet, postquam duo verba *illi ius* perperam in unum *illius* essent contracta, reliqua deinde consulto ita concinnata esse, ut aliquem sensum efficerent. Simili quadam ratione *illius vim peccandi* scribitur in ed. Rom. et Tarv. pro qoo est *illi vim peccandi* io ed.

cerunt. Quid? quare ergo ulla verba coram amico meo retraham? quid est, quare me coram illo non
4 putem solum? Quidam, quae tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, et in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, et, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est: utrumque enim vitium est, et omnibus credere, et nulli; sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic utrosque reprehendas, et eos qui semper inquieti sunt, et eos qui semper quiescunt. Nam illa, tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatae mentis concursatio; et haec non est quies, quae motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio et languor. Itaque hoc quod

Ven. At *illi usum peccandi* ed *A. Illi ius peccandi* primus edidit Erasmus, quod ipsum uno consensu tenent omnes, quos novimus, eodd. mssti. *Schw.*

Quid? quare ergo. Sic noster ms. *a.* Vulgo *Quid est ergo? quare* edd. cum *Par a. Quid est quare ergo* noster *b.* cum aliis. *Quid ergo est quore* noster c. et ed. *A. Quid est quore ego* codex Nicotianus Opsopoei; nisi forsan compendiosa scriptura, quam *ego* interpretatus est Opsopoeus, non *ego* valebat, sed *ergo*, quemadmodum in nostro ms. *b.* vox *ergo* significatur nuda littera *g* cum vocali o superne imposita. *S.*

Vlla verba. Vocem *ulla*, in ed. Erasm. et Mur. temere praetermissam, restituit Lipsius. *Illa verba* scribitur in nostro ms. *c.* sed in ora notatur «alias *ulla*;» quod ipsum in contextu habet ed. *A.* cum aliis. *Schw.*

Coram amico meo. Deest *meo* ed. Mor. et Lips. sed agnoscunt vocem quum reliquae editiones omnes, tum mssti nostri *a. b. c.* et Grut. aliique. *Schw.*

Non putem solum) *Solum non putem* ms. e. et ed. *A. Schw.*

Ne sibi quidem. Sic nostri *a.* et *b.* aliique, ut edebatur inde ab Erasmo. *Nec quidem sibi* ed. Rom. Tarv. Ven. *Nec sibi quidem* ms. *Ampl. Nec ipsi sibi quidem* ms. *c.* Denique *ne ipsi sibi quid credituri* ed. *A.* scilicet in cuius exemplari msto, sicut in nostro ms. c. vocabulum *quidem* compendiose fuerat scriptum, ut terminatio *em* nonnisi incurva lineola, litterae *d* superne adpicta, indicaretur.

Omnibus credere. Hesiodeum est: πίστιες δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπιστίαι ὤλεσαν ἄνδρας. Ipsa fides homines et diffidentia perdit. *Iust. Lips.*

Dixerim vitium. Sic edd. et mssti nostri; nisi quod *vitium* suo more

apud Pomponium legi, animo mandabitur: « Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse quidquid in luce est. » Inter se ista miscenda sunt; et quiescenti agendum, et agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera: illa dicet tibi, et diem fecisse et noctem. Vale.

efferunt *b.* et *c.* *Vitium dixerim* ms. *Ampl.* Schw.

Pomponium. Lipsius ait: « poëtam tragicum hoc nomine scio, sed et alios. At ista non olent poëtam: estque in meo libro optimo: Pompeium philosophum. » Vixit autem ille Pomponius (nam varietas a Lipsio e codice allata pro aberratione librarii habenda est) sub Augusto et superstes fuit Tiberio. Tacit. Annal. V, 8, ubi vir morum elegantia et ingenio illustris audit. Cf. Lipsius ad Taciti Annal. XI, 13. Si cum Lipsio e carmina haec esse petita negaveris, quamquam in iis afferendis sententiam quin sequeretur, verbis relictis, nihil impedit, altera tamen ex parte non pervideo, quidni poëtam tragicum et libros philosophicos composuisse putemus? *Ruhk.*

Animo mandabitur. Vulgo *animo tuo mandabitur* edebatur inde ab ed. Ven. quod ipsum quidem etiam in quatuor mss tis a se repertum testatur Gruterus in Append. Sed pronomen *tuo*, temere ac parum commode interpolatum, cum principibus editionibus *A. Rom. Tarv.* ignorant non modo nostri mssti *b.* et *c.* sed et *Ampl.* et *Par. a. b. d.* aliique omnes Opsopoei codd. et Gruteri *Pal. sec.* qui caeteris bonitate praestat. *Schw.*

Cum rerum natura delibera) *Lagrange* vertit: *Consultez la nature.*

Et diem fecisse et noctem. Sic, subintellecto pronomine personali *se* (quemadmodum *me* subintellectum vidimus Ep. I, et *nos* ead. Ep., et *te* intelligendum Ep. XIX, item rursus *se* vel *ipsum* Ep. CXX), scripsi praeeuntibus nostris mss. *b.* et c. et ed. *A.* quibus hactenus accedit ms. *Ampl.* quod *se* in contextu ignorans, nonnisi superne inter lineas post *fecisse* adiectum habet. Vulgo inde ab ed. Rom. edebatur *se et diem fecisse et noctem*. Ex *Paris. a. b.* et *d.* (quorum quidem e numero ille, quem cum Emmerico nostro nota *Par. b.* insignimus, unus ex eisdem est, quibus olim usus Opsopoeus erat) adfertur huiusmodi scriptura, *se et diem fecisse, se et noctem*; quam eamdem e suorum etiam nonnullis Pincianus citaverat. In aliis libris, partim eodem Pinciano teste, partim Grutero, legebatur *et diem fecisse se et noctem*, quod ipsum mstus *Ampl.* a secunda manu tenet: in alio erat, *et noctem fecisse et diem se*; rursus in alio, *et diem se fecisse et noctem*. Adeo mire variant in assignanda sede voculae *se*, ut vix dubitari possit, esse eam ex scholio in contextum adscitam. Sed ne pro scholio quidem agnoscit illam voculam noster codex *c.* multa licet alia passim scholia interlinearia habens, veluti h. l. ad vocem *diem* hoc, *pro labore*; tum ad voc. *noctem* istud *pro quiete*. Cf. Epist. XLVII. *Schw.*

EPISTOLA IV.

DE MORTIS METV.

Hortatur amicum, ut perseveret in philosophia et in emendando animo: quo maiores enim profectus faciat, eo maiorem voluptatem sensurum esse, virili animo assumpto et puerilitate deposita. Praecipua autem utilitas huius studii est contemptus animae, sive mortis: quam quum ex frivolis causis contemnant interdum homines, e solidioribus virtutis causis multo magis eam esse parvi faciendam, monet. Vitam itaque una cum bonis eam comitantibus non esse amandam, sed omnem pro illa sollicitudinem deponendam, quum ex tot levissimis causis mors nos occupare possit. Finem epistolae facit dictum Epicuri de veris divitiis. Hoc emblema per se egregium satis bene cum antecedentibus coniungi potest, quandoquidem ei, qui paucis contentus, nec avidus est rerum in vita supervacanearum, minus metus obiicere potest mors, quam iis, qui contrariam vitae rationem inierunt: quanquam in hisce clausulis illam arctam cum antecedentibus coniunctionem quaerere velle, ipsius auctoris consilio repugnaret.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Persevera ut coepisti, et quantum potes propera, quo diutius frui emendato animo et composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe purae et

Quo diutius) *Diutius quo* ms. *c.* et ed. *A. Vt diutius* ms. *Ampl.* S.

Etiam dum) *Et dum* ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Emendas, etiam dum componis. Hunc verborum ordinem, cum editis inde a Lipsio, tenent nostri mssti, aliique propemodum omnes, et ed. *A.* Olim praeeunte ed. Rom. legebatur *componis, etiam dum emendas*, consentiente nonnisi uno de quinque Gruterianis.

Alia) *Altior* coni. Heumann in Poecile II, 1, p. 31, ingeniuse. Sed vulg. bene habet. *Ruhk.*

Illa voluptas est) *Est illa voluptas* ms. *Ampl.* Schw.

Contemplatione... splendidae. Spectant haec ad dogma antiquum philosophicum, Pythagoreorum, et Stoi-

splendidae. Tenes utique memoria, quantum senseris
gaudium, quum, praetexta posita, sumpsisti virilem
togam, et in forum deductus es: maius exspecta,
quum puerilem animum deposueris, et te in viros
philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia, 2
sed, quod est gravius, puerilitas remanet. Et hoc
quidem peius est, quod auctoritatem habemus senum,

cis perquam familiare, de animo in corpus tanquam in custodiam et vincula coniecto, ubi multum maculae attraxit, a qua nonnisi philosophiae opera liberari debet ac potest. Cf. Senecae Nat. Quaest. I, praef. *Ruhk.*

Tenes utique. *Tenes itaque* ms. *b.* Alii (quod sciam) omnes in vulgatam consentiunt. *Schw.*

Senseris gaudium) *Gaudium senseris* ms. *a.* sed vulgatum tenet ed. *A.* Schw.

Praetexta toga: fiebat hic actus solemnis anno aetatis decimo quarto quintove; vide ad Consol. ad Marc. XI, 2. *Ruhk.*

Posita. *Deposita* ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Sumpsisti virilem togam. Ms. *c.* et ed. *A.* *virilem togam sumpsisti.* S.

Et te in viros. Ruhk. edidit *in virum:* *virum*, inquit, antiquior lectio ab omnibus edd. et codd. Gruter. firmata. Muretus ex vetere libro legendum esse ait *viros*, attici instituti memor, ex quo qui incipiebant per se censeri iamque res suas libere tractare atque administrare, qui περίπολοι fuerant (Wesseling. Obss. 1, 2), in viros transcribebantur. Vocabatur hoc ap. Athen. ἐγγράφεσθαι εἰς ἄνδρας, εἰς ληξιαρχικὸν (τοῦ δήμου). Res nota vel ex Lamb. Bosii Antiqq. Graec. Sed illi veteres libri Mureti quum non satis locupletes testes sint, antiquiorem coniectura lectionem retinendam duxi, ideoque revocavi. Transcribi in virum i. declarari publice tanquam vir. Sic ap. Senecam in Thyest. 13 est: *in quod malum transcribor?* i. mutor, deferor. *R.*— *Te in viros philosophia transscripserit.* Sic ex vet. libro recte edidit Muretus, et tenuere post eum alii editores, consentiente ms. *Ampl.* et *Par. b.* puto etiam aliis msstis, quibus Opsopoeus usus est; *in viros* tenet etiam noster ms. *b.* in quo dein perperam *philosophiae transscripseris.* Olim *te in virum philosophia transcripserit* ed. *A.* et Rom. Tarv. Ven. Erasm. cum ms. nostro *c.* et quinque Gruterianis, nisi quod in horum nonnullis est *transsumpserit* pro *transscripserit.* In *Par. d.* scribitur *te in virum philosophiae transcripseris.* In *Par. a.* vetustate detrita est prior pars huius epistolae; *in virum* nuper postliminio revocaverat Ruhkopf. sed *in viros* recte repositum in ed. Matth. *Schw.*

Non pueritia. Vulgo *non pueritia in nobis* edd. inde ab ed. Ven. suffragante uno e quatuor Opsopoei codicibus, itemque uno ex Gruterianis. Sed duo postrema verba ignorant nostri mss. *b.* et *c.* cum *Ampl.* et *Par. b. d.* aliisque omnibus Opsopoei et Gruteri msstis, denique editt. *A* Rom. et Tarv. *Schw.*

vilia puerorum; nec puerorum tantum, sed infantium: illi levia, hi falsa formidant; nos utraque. Profice modo: intelliges, quaedam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum, quod extremum est. Mors ad te venit? timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut transeat. « Difficile est, inquis, animum perducere ad contemptionem animae. » Non vides, quam
3 ex frivolis causis contemnatur? Alius ante amicae

Sed infantium) *Sed infantum*, ms. *c*. *Sed et infantium* solus ms. *Ampl.* contra morem Senecae, qui post *non tantum* nude *sed*, non *sed et*, ponere amat. *Schw.*

Illi levia.... utraque. Moretus perquam apposite comparat Lucretium II, 54 sq. ubi Creechius laudat Senec. Epist. cx, 6. *Ruhk.*

Profice. Sic recte edd. inde a Moreto, et iam olim ed. *A*. cum mss. *b*. *c*. *Ampl*. *Par*. *b*. aliisque apud Opsop. item optimo Gruteriano *Pal. sec.* Olim *prospice* edit. Roman. et seqq. cum *Par*. *d*. et quatuor Gruterianis. *Schw.*

Intelliges) *Et intelliges* edd. inde ab ed. Ven. cum ms. c. et ed. *A*. Percommode cum ed. Rom. et Tarv. voculam *et* ignorat noster ms. *b*. et *Ampl*. cum *Par*. *b*. *d*. aliisque Opsopoei omnibus et eodem Gruteriano *Pal. sec.* Schw.

Afferunt) *Auferunt* sola habet Moreti editio, operarum (puto) errore, non consilio editoris. *Ruhk.*

Nullum magnum, quod extremum est. Sic, consentientibus vetustis impressis et msstis omnibus, recte edidit Ruhk. deleto vocabulo *malum*, quod post *magnum* ex Erasmi coniectura Moretus infulserat. Abesse quidem scriptis vocem illam monuit Lipsius; sed et ipse censuit, sententiae eam deesse. *Nullum magnum* Ruhkopfius interpretatur: « Nihil magni momenti est, quod extremum est ». Nempe recte vidit vir doctus, *nullum* hic, ut saepe alias apud Senecam, idem valere ac *nihil*; de quo etiam Erasmus monuerat. At mihi ex universa orationis connexione perspicuum videtur, hoc dixisse philosophum nostrum: « Nihil, quamvis magnum videatur, *timendum esse*, si extremum est ». *Schw.*

Timenda erat. Sic recte primus edidit Erasmus, consentiente nostro ms. *b*. *Ampl*. *Par*. *b*. *d*. aliisque. Perperam *timenda est* ed. Rom. Tarv. Ven. Tolerabilius *timenda esset* ms. *c*. et ed. *A*. quod ex scholastica interpretatione profectum. *Schw.*

Transeat. Vulgo *pertranseat* edd. cum uno ex Gruteri codd. Simplex verbum tenent alii omnes mss. cum ed. *A*. Schw.

Contemptionem) *Contemtionem* scribunt nostri *b*. *c*. et Opsopoei aliique fere cuncti codd. nisi quod hi in media voce litteram *p* inter *m* et *t* inserunt. Vulgo *contemptum*, vel *contemtum* edd. excepta ed. *A*. in qua (sic) *contemcionem*. Schw.

Contemnatur) *Contempnatur*, inserta pro more littera *p*, efferunt nostri mss. *b*. et *c*. cum aliis; ubi vitiose *condemnatur* ed. Rom. quod cor-

fores laqueo pependit; alius se praecipitavit e tecto,
ne dominum stomachantem diutius audiret; alius,
ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera. Non
putas virtutem hoc effecturam, quod effecit nimia
formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de
producenda nimis cogitat, qui inter magna bona mul-
tos consules numerat. Hoc quotidie meditare, ut
possis aequo animo vitam relinquere, quam multi sic 4
complectuntur et tenent, quomodo, qui aqua torrente

rectum in editione Tarvisiana et seqq. *Schw.*

Alius se. . . . viscera. De servis loquitur.

E tecto commode dedere ms. *b. c. Ampl.* et Opsopoei omnes cum editis ante Erasm. Similiter *ex tecto* e suis codd. laudavit Grut. pro eo, quod inde ab Erasmo edebatur, *a tecto*. S.

Diutius) *Diucius* nostri *b.* et *c.* suo more. *Schw.*

E fugo) *A fugo* ms. *c.* el ed. *A.* Scholion autem in ms. c. inter lineas, *de fugo*. Schw.

Putas virtutem) *Virtutem putas* ms. c. et ed. *A.* Schw.

Effecit recte aditum erat ab Erasmo aliisque post eum, consentientibus msstis tautum non omnibus. *Fecit* ed. Rom. Tarv. Ven. Temere *efficit* ed. Bipont. quod ex ea in ed. Ruhk. et Matth. manavit: habet tamen id ipsum etiam noster ms. c. et ed. *A.* Sed tali in re solet Seneca praeterito tempore uti. *S.* — *Effecit*, ἀορίστως, more Graecorum, pro *efficere solet.* Tzp.

De producenda nimis cogitat. Sic commode vulgo edd. cum ms. *b.* et aliis. *Nimis de producenda cogitavit* ms. *c.* et ed. *A.* Apparet autem intelligi *de producendo*: quare, quod in *Par. a.* legitur, *de producenda re*, id ex imperiti hominis interpretatione irrepsit.

Qui multos consules... numerat. I. e. iteratum consulatum: nam sub principibus consulatus communior factus pluribus dari simul poterat, quum alii consules ordinarii, alii suffecti, s. minores, quin etiam honorarii, crearentur. Cf. Dio Cass. XLVIII, 35, et ad III de Ira 31, 2. — Sic Ruhk., satis docte ut videtur; sed ex antecedentibus patet non ibi agi de ambitione, nec de consulatus ambitu, sed de insano vitae amore: cuilibet enim latinorum scriptorum lectione imbuto notum est annos per consules numerari solitos: unde consules ipsi pro annis dicebantur, ut Horat. Od. VII, lib. III: *Amphorae fumum bibere institutae Consule Tullo.* Quae alia interpretatio admitti possit non videmus: nemini in animum veniet, illum qui saepius consul fuisset, dicere posse se plures consules numerare. — Duobus verbis interpretis officio fungi poterat, *multos consules*, multos annos. Tzp.

Quotidie meditare) *Cotidie cogita, meditare* ms. *Ampl.* Etiam in nostris msstis *cotidie* vel *cottidie* pro *quotidie* scribi, supra monitum est. *Schw.*

Vitam relinquere. In ms. c. et ed. *A.* est *vitam deducere vel relinquere.* Schw.

Aqua torrente. Sic ed. *A.* Rom. Tarv. Ven. cum msstis ad unum om-

rapiuntur, spinas et aspera. Plerique inter mortis metum, et vitae tormenta, miseri fluctuantur; et vivere nolunt, et mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponendo. Nullum bonum adiuvat habentem, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quae desiderari amissa non potest. Ergo adversus omnia, quae incidere possunt

nibus: pro quo praeter rationem *a torrente* posuit Erasm. quod inde in omnes ante nostram editiones propagatum est. *Schw.*

Spinas et aspera (scil. *amplectuntur*) id recte sic scriptum in nostro ms. *b.* et *Ampl.* aliisque quibus usi sunt Modius et Opsopoeus et Grut. Olim *rapiuntur per spinas et aspera* edebatur, quod ipsum et noster ms. *c.* cum aliis nonnullis praefert. Deinde *in spinas* edidit Erasmus, quod ex nullo vetere codice enotatum usquam reperi. *Inter spinas* ex uno suorum citavit Gruterus. Sed praepositionem, praeeuntibus melioribus codicibus, merito eiecit Muretus, quem alii omnes secuti sunt editores. *Schw.*

Tormenta, Pericula ms. *Par. d.* nempe interpretamentum in locum veteris scripturae invasit, quam quidem ipsam alia dein manus ibidem adnotavit. *Schw.*

Fluctuant. Pro hoc voc. quod e superioribus editionibus in nostram manavit, nititurque auctoritate nostrorum mstorum, exhibent *fluctuantur* praestantes membranae *Ampl.* et *Par. b.* quod restitutum Senecae velim: nam ista verbi forma, minus quidem alioquin usitata, quum alii utuntur auctores nostro fere aequales, tum idem ipse Epist CXI, 4. Codex *Par. a.* rursus h. l. defectus est: in *Par. d.* vero a prima quidem manu *cruciantur* legebatur, sed id ab alia manu in *fluctuantur* mutatum. *Schw.*

Et mori nesciunt. Particulam *et* h. l. ignorat noster ms. *Arg. b. Schw.* — Haec est Epicteti increpatio: Θαυμαστοὶ ἄνθρωποι, μήτε ζῆν θέλοντες, μήτε ἀποθνήσκειν. Mirifici homines, nec vivere nec mori vultis. *Iust. Lips.*

Iucundam. Pro *iucundam* scribunt *iocundam* mss. *b.* et *c.* et sic constanter, cum ed. *A.* et Rom. Porro, mutata verborum serie, *iocundam vitam tibi* ms. *a.* et ed. *A.* S.

Sollicitudinem. Vulgo *solicitudinem.* Sed constanter per geminam *ll* vocabulum istud et eius coniugata efferunt nostri mssti *a. b. c.* cum ed. *A.* et Rom quam scripturam ubique secutus sum. *Schw.*

Adiuvat, pro vulgato *iuvat,* dedere nostri mss. *b. c,* cum ed. *A.* et mss. *Par.* Opsopoei Gruterique omnibus; quod quum adnotare statim oblitus esset Gruterus, monitus deinde ab Opsopoeo, in Appendice demum (ut multa alia) notavit. Ad voc. *bonum* in nostro ms. *c.* spectat scholion, *temporale.*

Desiderari) *Desiderare* ms. *Ampl.* Schw.

Incidere scripsi cum nostro ms. *b.* *Par. b. d.* et Opsopoei omnibus, non

etiam potentissimis, adhortare te et indura. De Pompeii capite pupillus et spado tulere sententiam: de Crasso crudelis et insolens Parthus. Caius Caesar iussit Lepidum Dextro tribuno praebere cervicem: ipse Chaereae praestitit. Neminem eo fortuna provexit,

cum Gruteri *Pal. sec.* Vulgo *occidere* edd. cum ms. c. et Gruterianis aliis. *Schw.*

Potentissimis cum impressis recte tenent nostri mss. *a.* et *b.* aliique. Perperam *potentissimus* ms. *Ampl.* et *potentissime* vel *potentissima* nonnulli Gruteriani. *Schw.*

Adhortore) *Adortore* ms. *b.* Mox, pro *te*, est *te ipsum* in *Par. d.* Schw.

Pompeii. De Pompeiu cf. ad. II de Ira 2, 4. De Crassu adi Plut. To. III. Vita M. Crassi c. 30, p. 488 ed. Reisk. *Ruhk.*

Pupillus cum editis constanter exhibent nostri mss. *b. c.* cum *Paris.* et Opsopoei Gruterique omuibus. Sed *pusio*, quod malle scriptos libros (scil. Herbipolitanos) omnes ait Modius, in nullo ex aliis omnibus, quorum ad nos notitia pervenit, comparet, nisi in uno Amploniano Erfurdensi. *Pusillus* ex alio vet. cod. enotavit Iuretus. Suspiceris propemodum, aliud b. l. vocabulum a Seneca fuisse positum, scil. *pupulus* (quod Ep. XII superest), cuius interpretamenta sint ista, quae hodie leguntur in libris, qui ad aetatem nostram pervenerunt. *S.* — *Pupillus.* Rex Aegypti puer et sub tutela. *Iust. Lips.*

Spado. Pothinus Eunuchus, regis et rerum potens. *Iust. Lips.*

Caius Coesar) *Gaius Cesar* ms. *c.* et ed. *A.* Nude *Caesar* ms. *b.* puto quod olim *C. Coesor* scriptum fuerit, et dein temere praetermissa prior *C.* littera. *Schw.* — *Caius Coesar* Caligula: narrat Dio Cass. LIX, 22: Lepidus Caligulae cognatus, Drusillae, sororis Caii, maritus, olim eiusdem Caii amasius, coniurationis crimine damnatus et a tribuno *Dextro* interfectus est. Sueton. Calig. XXIV. Lipsius ad Taciti Annal. III, 2. *Cassius Chaerea* una cum Cornelio Sabino Caligulam interfecit. Dio Cass. LIX, 29. *Ruhk.*

Dextro. Sic editt. *A.* Rom. et Tarv. et nuper rursus ed Ruhk. et Matth. quam scripturam cum nostro ms. *c.* agnoscunt *Ampl. Par. b. d.* et quatuor Gruteri codices, eamdemque ex uno suorum laudaverat Erasmus in Append. p. 268, ed. 2, nec multum abit Gruterianus *Pol. sec.* in quo *Dextio* legi videbatur Grutero. *Decio* praefert ed. Ven. et Erasm. consentiente nostro ms. *Arg. b.* *Decimo* dein edidit Muretus, nescio qua auctoritate; idque tennere alii ante Ruhk. editores. Nec vero ad istam scripturam quidquam monuit Opsopoeus, quamquam unus certe ex illius codicibus (scilicet *Puteanus* ille optimus, qui est idem noster *Par. b.*) *Dextro* exhibuerat. Vt vero Opsopoeus, sic et silet hoc loco Pincianus, qui, licet quindecim usus libris msstis, quos in Hispania excusserat, tamen ita parcus fuit in adnotandis codicum suurum lectionibus, ut ad totam hanc Epistolam quartam nihil prorsus notaverit. Hominis nomen, cuius ministerio usus est Caius ad caedem istam patrandam, non edidit Dio Cassius, rem commemorans lib. LIX, c. 22. *S.*

ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat.
6 Noli huic tranquillitati confidere. Momento mare evertitur: eodem die, ubi luserunt navigia, sorbentur. Cogita, posse et latronem et hostem admovere iugulo tuo gladium: ut potestas maior absit, nemo non servus habet in te vitae necisque arbitrium. Ita dico: quisquis vitam suam contempsit, tuae dominus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: intelliges non pauciores servorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, quum

Quantum permiserat. Sic ed. Rom. Tarv. Ven. ac dein rursus ed. Mureti et posteriores, cum ms. *Arg. b.* et *Par. b.* ac quatuor Gruterianis. *Promiserat* ed. *A.* cum nostro ms. *c.* unoque ex Gruterianis. *Promiserit* ed. Erasm. in cuius tamen ora notatur, *alias permiserat;* quod equidem tenui, intelligens *quantum homo permiserat fortunae.* Sed videndum, ne verum sit *provexerit*, quod habet optimus ms. *Ampl.* aut *pervexerat*, quod est in *Par. d.* quod ipsum tamen verbum ex superiori versu hic repetitum videri potest ab homine, qui vim istorum *quantum permiserat* minus percepisset. *Schw.* — Sensus est: quo maiora bona fortuna homini permiserit, id est, largita fuerit, eo maiora ei minatur se ablaturam: quantacumque sit cuiusque felicitas, necesse est hominem in discrimen afferre omnia quae a fortuna accepit, eorumque iacturae esse obnoxium.

Mare evertitur. Sic edd. ante Muretum, et nuper rursus ed. Ruhk. et Matth. cum nostro ms. *c. Ampl. Par b. d.* et Opsopoei Gruterique omnibus. *Vertitur* ed. Mur. et seqq. non male, si addicerent libri. In *Arg. b.* quid a prima manu scriptum fuerit, haud satis adparet: in medio verbo erasum est aliquid, superne autem adscripta *h* littera, ut nunc sic *evehitur*. Schw.

Eodem die. Eadem die ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Posse et latronem. Mediam voculam, inde a Mureto temere praetermissam, restitui ex veterum librorum omnium consensu. Verbum *posse* post *hostem* ponitur in ms. *Ampl.* Schw.

In te vitae. Tue vite ms. *c.* et ed. *A.* in quibus constanter nuda vocalis *e* pro diphthongo *ae* ponitur. *S.*

Ita. Itaque scribunt ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Recognosce exemplum eorum) *Exempla* fortasse malles: sed nil mutant libri. *Schw.*

Intelliges. Vulgo *et intelliges* edd. inde ab Erasmo. Delevi particulam, quam nec alibi adiicere in huiusmodi oratione solet Seneca, et h. l. cum vetustioribus impressis ignorant mssti *Arg. b. c.* et *Paris. a. b. d.* item Opsopoei et Gruteri codices omnes. Ex ms. *Ampl.* quidem nihil hic habeo adnotatum. *S.*

Ira cecidisse) *Cecidisse ira* ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Quid ad te itaque) *Quid prodest*

id, propter quod times, nemo non possit? « At, si 7
forte in manus hostium incideris, victor te duci iubebit! » Eo nempe quo duceris? Quid te ipse decipis, et hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico: ex quo natus es, duceris. Haec et huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam ultimam horam placidi exspectare, cuius metus omnes alias inquietas facit.

Sed ut finem epistolae imponam, accipe quod mihi

itaque habet *Por. d.* ax interpretamento parum apto. *Schw.*

Id, propter quod) *Id ipsum quod* unus ms. *Par. d. Schw.*

At commode primus edidit Muretus, commendatum ex probato codice ms. ab Erasmo in Append. p. 268, et consentit puto ms. *Ampl.* Caeteri quidem omnes, cum vetustis impressis, *Aut* praeferunt: sed nihil in eisdem libris frequentius est, quam vocularum *aut* et *at* permutatio. *S.*

Duci iubebit) *Iubebit duci* ms. *Ampl.* Perperam *duci iubebat* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

Victor te duci iubebit! Eo nempe quo duceris? Verbum *duci* interdum simpliciter poni pro eo quod est *ad mortem duci*, iam pridem docui libro primo commentariorum in Catilinarias. Ita autem eo frequentissime utitur Seneca. Huius igitur loci sententia est: etiamsi hostis nos in suam potestatem perductos duci iubeat, non alio tamen duci iubebit, quam quo natura ipsa nos ducit. *Muretus.*

Ipse) *Ipsum* ms. *c.* cum ed. *A. S.*

Primum, quod olim patiebaris, intelligis) *Primum intelligis, quod,* etc. ms. *Ampl.* Schw.

Ita dico) *Itaque dico* ms. *c.* et ed. *A.* cum ms. *Par. a.* Schw.

Ex quo natus es, duceris. I. e. Ex illo ipso momento, quo natus es, duceris ad mortem, quamquam illud non intelligas: quidquid vivis te morti propiorem facit.

Versanda in animo sunt) *Sunt versando in animo* ms. *Ampl.* *Versanda sunt in animo* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

Ultimam horam) *Horam ult.* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

Placidi tenent edd. et mss. omnes; et sic a prima manu etiam ms. *c.* at ibi dein in *placide* mutatum. Pro *exspectare*, et hic et alibi *expectare* scribunt nostri *b. c.* cum editt. vett. *Schw.*

Finem epistolae. Sic ed. *A.* et mss. nostri *b. c.* et *Ampl.* puto et alii, e quibus leves huiusmodi discrepantiae non sunt adnotatae. Vulgo *epistolae finem* edd. *Schw.*

Mihi hodierno die. Isto modo verba ordinavi, praeeuntibus nostris mss. *b. c.* et *Ampl.* et ed. *A.* Vulgo *hodierno die mihi* In nostris *b. c.* quidem *michi* (sic) scribitur constanter pro *mihi*; similiterque *nichil* pro *nihil*: qua de scriptura, barbariam olente, consuli potest Dausquii Orthogr. Vol. II, p. 198 et 211. *Schw.*

hodierno die placuit (et hoc quoque ex alienis
8 hortulis sumptum est): « Magnae divitiae sunt, lege naturae composita paupertas. » Lex autem illa naturae scis quos nobis terminos statuat? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium grave et contumeliosam etiam humanitatem pati; non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, et appositum: ad supervacua sudatur. Illa sunt quae togam conterunt, quae nos senescere sub tentorio cogunt, quae in aliena littora impingunt. Ad manum est, quod

Hoc quoque) *Hoc quod* ms. *c.* et ed. *A. Schw.*

Hortulis) *Ortulis* ms. c. quod et in suis repererat Opsopoeus. Inde nata est vitiosa prorsus lectio *articulis* in ed. *A. Schw.*

Magnae divitiae.... paupertas. Sunt haec Epicurea: quod noster indicasse videri potest verbis: *ex alienis hortis.* Hinc Epicurus κηπολόγος (Analect. Brunk. II, p. 53) philosophus ex horto, eiusque philosophia κῆπος, hortus, appellatur, v. c. ap. Themist. Orat. IV ὅτῳ μέλει ὁ κῆπος. Sed vide quae ad Ep. XXI, 10 notamus de hac re. *Ruhk.*

Lex.... naturae. Cf. de Vita beat. cap. XIII. *Ruhk.*

Statuat scripsi cum ed. *A.* et mss. nostris *b.* c. et *Ampl. Par.* a. *b, d.* et Opsopoei Gruterique omnibus. Vulgo *statuit*, quod ex editione *Romana* in alias omnes manavit. *Schw.*

Vt famem... pati, tanquam cliens. *Ruhk.*

Supercilium. I. fastum, ut gr. ὀφρύς, Bergler ad Alciphron. Epist. 1, 34, p. 194 Wagner. Hunc morem Romanorum fores principum obsidendi respexit Lucian. Nigrin. c. 23 (ubi vide Hemsterhus. Tom. I, p. 259, 260 Bip.): τοὺς πυλῶνας ἕωθεν ἐμπλήθουσι, superbis assident liminibus, ut ave suum portent, et coenas e sportulis accipiant (τὸ ἀπὸ σπυρίδος δεῖπνον Athen. VIII, 17, p. 365. Iuv. I, 95 sq. et ad utrumque cf. Casaub.). *Ruhk.*

Humanitatem recte tenent editt. omnes cum msstis nostris et Groteri *Pal. sec.* quum alii Groteriani partim *humilitatem*, partim *inhumanitatem* darent. *Schw.*

Castra) *Astra* ms. *b.* sed prima vocabuli littera erasa videtur. *Schw.*

Appositum, non *adpositum* pro more scribitur in editt. omnibus, et in recentioribus msstis. Tenent autem hoc vocab. veteres libri omnes, recte restitutum a Gronovio, postquam Muretus, Erasmi coniecturam amplexus, *expositum* posuerat. *S.*

Illa supervacua *sunt*, *quae togam conterunt* in officiis civilibus, salutatione, deductione, ubi clientuli isti semper togati. *Lipsius.*

Aliena) *Alia* ms. *c.* Mox *littora* scripsi cum nostris *b. c.* et editt.

satis est. Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Vale.

vett. *litora* ed. Bipont. Rubk. et Matth. *S.*

Satis est. Sic ed. Lips. et seqq. cum ed. *A.* et ms. *e.* ac quinque Gruterianis. Potuerat vero etiam teneri *sat est*, quod habebat editio Rom. et aliae ante Lipsium cum ms. *b.* et *Ampl* Schw.

Cui cum paupertate bene convenit, dives est. Hanc esse in mstis omnibus et vetustis impressis propriam istorum verborum sedem, supra ad Epist. II monui: quae verba quum ibi (perperam quidem) essent in contextum inculcata, sua auctoritate Muretus, ne bis eadem legerentur, hoc loco eiecit, quem secuti sunt alii omnes editores. Nos suum Senecae restituimus. *Schw.*

Post hanc IV Epistolam, pauca monet Schweigbaeuser *de ratione quam in suis ad sequentes epistolas notis conficiendis iniit: quae exscribere operae pretium duximus.*

Adhuc discrepantiae propemodum omnes, in iisque etiam leviores fere quaeque, quas offerebant veteres libri, quibus usi sumus, ac praesertim tres nostri MSS. Argentoratenses, et vetustissimae quae nobis ad manus sunt Editiones, lectiones item omnes codicis Amploniani Erfurdensis, quas ex quatuor prioribus Senecae Epistolis excerptas benevolentia viri clar. Matthiae nobiscum communicavit, copiose admodum enucleateque a nobis expositae sunt, et cum eis lectionibus collatae, quas vel alii codices MSS. vel notabiliores operum Senecae editiones exhibebant. Nempe haec exstare tanquam specimina volui, e quibus partim de ratione, quam in seligendis eis lectionibus iniimus, quae nobis probatissimae et ab auctoris maxime manu profectae visae erant, rectius iudicare homines eruditi, quorum id interest, possent; partim e quibus etiam alii quicumque vel harum Epistolarum Senecae, vel alterius cuiusvis prisci auctoris lectores intelligerent aliquatenus, per quos gradus, quasve per ambages, quo studio, quo labore eorum qui in hoc genere operam suam posuerunt, denique quo casu subinde factum sit,

ut in editionibus, quibus vulgo hodie utimur, eae lectiones, quas illae exhibent, pro genuina veteris scriptoris manu, sive vere aut saltem probabiliter, sive falso atque temere, nobis venditentur. Sed quamvis ad id, quod agimus, minime infructuosum esset futurum, si eodem tenore Notas hasce, quas quidem in commentariolis nostris paratas habemus, per omnes Epistolas persequi vellemus: tamen, ut per se prolixum opus, sic nec huius loci foret, ubi intra paucarum plagularum spatium sumus conclusi; nec huius temporis, quo uberrimam etiam nunc copiam lectionum ex magno codicum numero, partim nobis adhuc incognitorum, partim ex ipsis nostris Argentoratensibus, a Ruhkopfio promendarum, exspectamus. Quae postquam copiae in publicum fuerint a Viro docto productae, si quid deinde nostra in penu superfuerit, quod vel ad iudicandam vindicandamque, vel ad illustrandam locorum nonnullorum genuinam scripturam videbitur pertinere, non recusabimus symbolam nostram in commune conferre, si modo vitam nobis viresque et liberale otium divini Numinis indulgentia concesserit. Interim istis speciminibus contenti, omissis plerisque, quae levioris momenti videri possint librorum discrepantiis, dehinc nonnisi ea fere loca attingemus, quae aut dubitationis et difficultatis aliquid, ad nativam auctoris scripturam quod spectat, habere videbuntur, aut in quibus ab eis lectionibus discessimus, quae inde a Lipsio aut a Gronovio, qui Lipsianum fere exemplum secutus est, erant vulgatae. Illud quidem conceptis verbis profiteor atque spondeo, nullum me ex eis locis (quorum utique non magnus est numerus) silentio praeteriturum, in quibus nostra de coniectura, damnatis librorum omnium nobis cognitorum lectionibus, restituendam veterem scripturam putavi. Igitur ubicumque, sive in ordinanda verborum structura, discedentem editionem nostram ab aliis deprehenderit diligens observator, ibi (nisi diserte de novatione locis istis allata monitum fuerit in Notis nostris) persuasum habeat, non nostro ingenio nos indulsisse, nec vel nostram, vel alienam coniecturam in contextum admisisse., sed veterum librorum secutos auctoritatem. Similiter, ubi vulgatam ante nos scripturam tacite

tenuimus, quamvis aliud quidpiam, quod et ipsum probabile, aut etiam probabilius poterat videri, dederint aut vetustiores editiones, aut codices nonnulli mssti, etiam huiusmodi in locis, sciat Lector, non tam Editoris eius, a quo primum recepta illa lectio est, auctoritatem nos esse secutos, quam rationum momenta aut msstorum codicum fidem, eamdem lectionem firmantium.

EPISTOLA V.

DE PHILOSOPHIAE OSTENTATIONE ET DE VERA PHILOSOPHIA.

Gratulatur amico, quod Philosophiae operam navat indefessam, sed monet simul, ut ab ostentatione liberum se praestet: Philosophiae enim studium ad emendationem animi, ac vitae adhibendum esse: qua una, si dissimilitudo a vulgo esse debeat, admiratio sit; reliqua, quae ad externam dissimilitudinem pertinent, tanquam ridicula et odiosa, sint reiicienda. Emblema egregium ex Hecatone Stoico affert: Desines timere, si sperare desieris.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod pertinaciter studes, et omnibus omissis hoc unum agis, ut te meliorem quotidie facias, et probo et gaudeo: nec tantum hortor, ut perseveres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more, qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo, aut genere vitae notabilia sint. Asperum cultum, et intonsum caput, et negligentio-

Admoneo. Egregie haec dicta sunt ad reprimendam ostentationem, quam inter philosophos cuiuscumque fere sectae regnasse, vel ex Luciano, permultis locis; Horat. I, Epp. 19, vs. 12, etc. notissimum est. *Ruhk.*

Conspici cupiunt. Contra hoc genus multa Epictetus in Dissert. Lib. IV, cap. 8, multa inquam istis gemella. *Iust. Lips.*

Caput. Irridet et Horatius in Arte poet. quosdam qui eodem prope

rem barbam, et indictum argento odium, et cubile humi positum, et quidquid aliud ambitionem perversa
2 via sequitur, evita. Satis ipsum nomen Philosophiae, etiam si modeste tractetur, invidiosum est: quid, si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem. Non habeamus argentum, in quod solidi auri caelatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium, auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur, quam vulgus, non ut contrariam: alioquin, quos emendari volumus, fugamus a nobis,
3 et avertimus. Illud quoque efficimus, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia.

modo poëtarum nomen aucupabantur: «Nanciscetur enim nomen pretiumque poëtae, Si tribus Anticyris caput insanabile, nunquam Tonsori Licino commiserit.»

Invidiosum est. Quia contra vitia omnis generis, quae utique in metropoli, aut quavis magna urbe, inprimis vero Romae dominabantur, invehebatur philosophia quaelibet: sive Stoicorum dogmata, naturam esse sequendam, etc. praecipientia, sive Epicuri decreta atque sententias, in quibus animi emendatio et inde manans voluptas (vide locum praestantissimum Luciani Tom. V, p. 106 Bip.) severissime postulabatur, spectaveris. *Quid (fieret) si* hac modesta tractatione *amissa*, nos *a* moribus receptis hominum separaremus, alia eaque diversissima vivendi instituta sequentes? Itaque mediam teneamus inter cultum exquisitum et asperum. *Ruhk.*

Frons nostra populo conveniat. Sic ms. *c.* cum edd. *frons populo conveniat nostra* ms. *b.* Vtrobique forsan vox *nostra* e scholio adscita. *Schw.*

Non habeamus argentum.... descenderit. Recte Lipsius: «Emblema, s. Latinis inserta.» Spectant autem haec ad luxum, qui utique inter Romanos viguit, ut vasis mensalibus argenteis sigilla ex auro praesertim, anaglypha intelligenter facta (*solidi auri caelaturam*) illigarent, quae pro lubitu demi atque variari poterant: quandoquidem recentia vasa eaque recenter ornata in conviviis, quae luxus satis frequentia apparavit, semper apponere non licuit. Cicero emblemata appellat. Cf. Ernesti Clav. Cic. *Caelatura* id q. τόρευμα. Cf. Heynii antiquar. Auffaetze II, p. 145 sqq. et Schneider in Lexico graec. ad voc. τορεύω. Hic luxus Herculanensibus antiquitatibus detectis et publici iuris factis, in clariore demum luce positus est. *Ruhk.*

In quod. Vide ne verum sit *in qua*, quod cum edd. vett. agno-

Hoc primum philosophia promittit, sensum commu- 4
nem, humanitatem, et congregationem: a qua pro-
fessione dissimilitudo nos separabit. Videamus, ne
ista per quae admirationem parare volumus, ridicula
et odiosa sint. Nempe propositum nostrum est, se-
cundum naturam vivere. Hoc contra naturam est,
torquere corpus suum, et faciles odisse munditias,
et squalorem appetere, et cibis non tantum vilibus
uti, sed tetris et horridis. Quemadmodum desiderare
delicatas res, luxuriae est: ita usitatas et non magno
parabiles fugere, dementiae. Frugalitatem exigit phi-
losophia, non poenam: potest autem esse non incom-
pta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur
vita inter bonos mores et publicos: suspiciant omnes
vitam nostram, sed et agnoscant. «Quid ergo? ea- 5
dem faciemus, quae caeteri? nihil inter nos et illos
intererit?» Plurimum! Dissimiles esse nos vulgo

scunt ms. *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.* Similiter sane dicimus *caelare in auro*. S.

Sensum communem. Quo tempus, locum, personas observare et distinguere possomos, ne quid inepta faciamus. Sic explicat Noster de Benefic. I, 12, hanc phrasin, quae varie apud varios accipitur, quos erudite significavit magnos Bentleius ad Horat. Serm. I, 3, 65, nostri loci non immemor. *Ruhk.*

A qua professione dissimilitudo nos separabit. Aotiquior lectio; cf. Gruter.: h. ne professione ab aliis diversi simus, sed vita; vid. Ep. XIV. Erasmus coniectura τὸ *nos* eiecerat: i. e. ait: a qua congregatiooe dissimilitodo professionis separabit; vult enim nos intus habere philosophiam, non profiteri. *Ruhk.*

Secundum naturam, commune philosophorum axioma: vid. de Vita beata cap. 3 et 8, Ep. XLI fin. *Lipsius.*

Dementiae. Est adiiciebant edd. cum ms. e. Ac saepe quidem alias ita repetitum hoc verbum apud Senecam reperitur: sed h. l. commode illud ignorat ms. *Arg. b. cum Par. a. b. d.* Schw.

Suspiciant...agnoscant. Praestat haec lectio aotiqua coniecturae Gruteri: Non sospiciant homines vitam nostram, sed agnoscaot. Seosus postulat: vita nostra ita sit comparata, ut non solum admiratio homioes in vitam nostram convertat, sed etiam praestantiam eios imitandam ducant. *R.* — *Sed et agnoscant.* Ex scholio irrepsisse videtur et particula; quae, pro Senecae more loquendi, non admodum desiderabatur, et abest a mss. *b.* et *Par. b. d.*

sciat qui inspexerit propius. Qui domum intraverit, nos potius miretur, quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse divitias.

6 Sed, ut huius quoque diei lucellum tecum com-
municem, apud Hecatonem nostrum inveni, cupidi-
tatum finem etiam ad timoris remedia proficere. «De-
sines, inquit, timere, si sperare desieris.» Dices,
quomodo ista tam diversa pariter sunt? Ita est, mi
Lucili: quum videantur dissidere, coniuncta sunt.
Quemadmodum eadem catena et custodiam et militem
copulat: sic ista, quae tam dissimilia sunt, pariter
7 incedunt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic
ire; utrumque pendentis animi est, utrumque futuri
exspectatione sollicitum. Maxima autem utriusque

Iamque olim eiecta erat ab Erasmo, sed revocata a Mureto. *S.* — *Suspiciant*, i. e. taciti venerentur, ut humanam; *agnoscant*: ut non aliam prorsus et supra hominem. *Lips.*

Sic argento utitur. Aristippi ea mens, qui increpanti quod perdicem quinquaginta drachmis emisset: et, tu, inquit, istam obolo non emeres? Annuente: Mihi autem, ait, quinquaginta drachmae sunt obolus. *Iust. Lips.*

Hecatonem. Recte edd. inde a Mureto, cum mss. *b.* et aliis. Olim *Catonem*. Hecatonem Stoicum passim et alibi laudat Seneca, et mox rursus Ep. VI, 14. *Schw.* — *Hecatonem*. Fuit is Stoicus satis celeber in antiquitate, Rhodius, Panaetii discipulus, cuius opera omnia periere. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 563 Harles. Hoc dictum pertinet ad Apathiam Stoicorum. Vide nostrum de Constant. Sap. XIX, 2. Eleganter de hoc loco disserit Muretus Var. Lectt. XII, 6. *Ruhk.*

Custodiam. Ap. Scriptt. argenteae Latinitatis significat eum, qui custoditur. Male Gruteriani codd. *custodem*. Cf. ad de Tranq. An. 10, 3. *R.* — *Custodiam* recte tenet idem noster *Arg. b.* Qui *custodem* dederunt, ab his scholion in contextum illatum est. *Schw.*

Copulat. Manilius tales custodes facit qui sub Andromeda nati lib. 5: *Vinctorum dominus, sociusque in parte catenae, Interdum poenis innoxia corpora servat.* Lips.

Sollicitum dedit idem ms. *b.* cum *Par. b.* et editt. vett. Et hoc ipsum, a Gron. etiam ex alio ms. commendatum, nuper restituit Ruhk. pro *soliciti*, quod inde ab Erasm. ed. 2, vulgatum erat. *Sollicitatur* praefert noster ms. *c.* et cum ed. *A. S.*

causa est, quod non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanae, in malum versa est. Ferae pericula, quae vident, fugiunt; quum effugere, securae sunt: nos et venturo torquemur, et praeterito. Multa bona nostra nobis nocent; timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum praesentibus miser est. Vale.

EPISTOLA VI.

DE VERA AMICITIA.

Quum se emendari, quin transfigurari intelligat ope Philosophiae, cupit cum amico hanc animi mutationem communicare, quandoquidem amicis omnia communia esse debent. Hoc ipso efficitur, ut amico prosit, et sibi utilitatem creet, atque verum sapientiae fructum capiat: nam nullius boni sine socio iucunda possessio est. Proinde libros se missurum ei promittit, in quibus loca praestantiora a se iam insignita sint. Sed enim quum viva vox efficacior sit, optat ut se conveniat, quia exempla securius et efficacius docent, quam praecepta, uti experientia docet.

Egregium Hecatonis dictum huc spectans finem epistolae imponit. Est autem dogma stoicum, illum qui se amet, i. e. bonum sapientemque faciat, hunc et alios sic amare, ut non sibi soli, sed toti genitum se credat mundo. Cf. de Clement. II, 5, 3; Cic. de Fin. III, 20. Eodem sensu iam Socrates se mundanum appellavit apud Ciceron. Tusc. disputat. V, 37, et Plutarch. de exilio Tom. X, cap. 5, p. 370 Hutten.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari. Nec hoc promitto iam, aut spero, nihil

Transfigurari. In alium habitum hominemque ire. Epist. XCIV, 46. Nam qui illam (Philosophiam) didicit, et facienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi in ea, quae didicit, animus eius transfiguratus est. Itaque mutatio haec, sive μετασχηματισμὸς animorum est hominisque interni. *Lipsius.*

Nec hoc sc. dicto. — Sic Ruhk.

in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam, quae debeant colligi, quae extenuari, quae attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius translati animi, quod vitia sua, quae adhuc ignorabat, videt. Quibusdam aegris gratulatio fit, quum ipsi
2 aegros se esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mutationem mei: tunc amicitiae nostrae certiorem fiduciam habere coepissem; illius verae, quam non spes, non timor, non utilitatis suae cura divellit: illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, non qui amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, quum animos in societatem honesta cupiendi
3 par voluntas trahit. Quidni non possit? Sciunt enim

al contra contendi iure posset τὸ *hoc* in accusativo poni: *Nec promitto hoc*, scilicet *nihil in me superesse*; quod magis latinilalis normae convenit: nam si ablativi vice *hoc* fuugeretur, lange aptius et usitatius fuisset *nec ideo promitto*.

Colligi Non dubitare debui quin reciperem hon verbum, quod cum msstis. Herbipolitanis, e quibus iam olim a Mndio commeudatum erat, agnoscit et princeps editio Rom. et mssti nostri *b. c.* et *Par. b. d.* et Opsopaei codices omnes, Gruterique optimus *Pal. sec.* Valet autem h. l. *colligi* idem ac *componi*, *in ordinem cogi*, et *stabiliri*; quemadmodum *collecta* (vel *conlecta*) *mens*, Ep. CI, idem valet ac *stabilita*, ibid. et *composita*, Ep. II, opponiturque *ai quae volutatur, vagae, instabili*. Islud verbum quum mendosum visum esset his qui eius vim non perceperant, mutatum est in *corrigi*, quod iam inde ab ed. Tarv. alias omnes editiones invasit: habetque hoc etiam ed. *A.* et ora nostri ms. c. cum quatuor Gruterianis. *Schw.* —Ruhk. cum Lipsio *corrigi*.

Quae attolli) *Extenuari*, ubi tumidi affectus, *attolli*, ubi viles et depressi. *Lips.*

Quibusdam.....senserunt. Vt in lethargo, ut in melancholia, ubi insani maxime sibi sani (videntur). *Lipsius.*

Ipsi aegros se esse senserunt. Placuit hoc, quod cum ms. *Arg. c.* et ed. *A.* praeferunt Gruteri pleriqoe codices et unus praestantissimus Nicotianus Opsopoei; *ipsos oegros se* ms. *b.* et *Por. a. b.*; *se ipsos oegros* ed. Rom. et aliae, cum *Par. d*; *se ipsi aegros* ed. Lips. et seqq. *Schw.*

Pro qua. Particulam *et*, quae his verbis praeposita erat, delevi praeeuntibus msstis *Arg. b.* et *Por. a. b.* Ignorabantque eamdem editiones vet. ante Lipsium. *Schw.*

Non qui. Sic noster ms. *b.* recte: intellige *non dico, qui*, etc. Vulgo *qui non. Schw.*

Amico. Vulgari s. publico. Vide Epist. III, 1 *amicitia* vera, quae ce–

ipsos omnia habere communia, et quidem magis adversa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam.

« Mitte, inquis, et nobis ista, quae tam efficacia expertus es! » Ego vero omnia in te cupio transfundere, et in hoc aliquid gaudeo discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet sit eximia et salutaris, quam mihi uni sciturus sum. Si cum hac exce- 4
ptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam nec enuntiem, reiiciam. Nullius boni, sine socio, iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: et, ne multum operae impendas dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ipsa protinus, quae probo et miror, accedas. Plus tamen tibi et viva vox et convictus, quam oratio, proderit. In rem praesentem venias oportet: primum, quia homines amplius 5
oculis quam auribus credunt; deinde, quia longum

stigat, moueat, communicat. *Lipsius.*

Vt doceam. Stoicus sensus. Ita Cato apud Ciceronem III de Fin. *Impellimur natura ut prodesse velimus, inprimisque docendo, rationibusque prudentiae tradendis. Itaque non facile est invenire, qui quod sciat ipse non tradat alteri.*

Scituras sum. Commode *sciturus sim* ed. Lips. et seqq. Sed indicativum modum cum editt. vett. tenent mss. omnes, nec abhorret ea structura a Senecae stilo. *Schw.*

Si cum hac exceptione.... reiiciam. Egregia professio! Similis est illa beati Lessingii: « Si Providentia mihi altera manu inclusam ostenderet veritatem omni dubio liberam, altera illam, quae humanae conditioni convenire videtur, nondum omnibus dubiis exemtam, ideoque inquisitioni patentem: Retine, diceram, illam, relinque hanc. » *Kuhk.*

Vt illam inclusam teneam. Omittunt *illam* ms. *Par. b. d.* nec id mala. *Schw.*

Ad ipsa. ms. *Arg. b. d.* cum *Par. a. b. d.* et ed. Rom. Vulgo *ad ea ipsa. Schw.*

Primum..... credunt. Recte haec dicta sunt, quatenus a te ad iudicandum apto, nec ullis opinionum commentis praepedito, res accuratius diiudicari possunt, quam si auribus accipias. Tuetur hanc eandem sententiam Horatius A. P. 180: *Segnius irritant animos demissa per aurem, Quam quae sunt oculis subiecta fidelibus, et quae ipse sibi tradit spectator.* Quintil. Inst. Orat. XI, 2, acrior est oculorum quam aurium sensus. Altera tamen ex parte nec illi falsi sunt, qui auribus maiorem vim quam oculis tribuunt. Sic Candaules Herodoti I, 8, ait ὦτα τυγχάνει ἀνθρώποισιν ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν, ubi

iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitae eius interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an ex formula sua viveret. Plato, et Aristoteles, et omnis in diversum itura sapientium turba, plus ex moribus quam ex verbis Socratis traxit.
6 Metrodorum, et Hermarchum, et Polyaenum,

vide Wesseling. Strabo II, p. 178, ed. Lips. ἀκοὴ πρὸς ἐπιστήμην (ad notitias variarum rerum acquirendas) πολὺ κρείττων ἐστί. Lactant. Inst. III, 9, plus est in auribus quam in oculis situm. *Ruhk.*

Cleanthes, aestimatissimus Zenonis discipulus, quem ideo Epictetus una cum Socrate, Diogene et Zenone ad imitandum proponit, Dissert. Arrian. III, 23, 32. Cf. Diog. Laërt. VII, 168 sqq. *Ruhk.*

Si eum tantummodo audisset. Sic quidem noster c. cum edd. sed deletum malim pronomen personale *eum*, auctoritate nostri ms. *b.* et *Par.* o. *b.* *d.* *Schw.*

Formula. Vide ad II, de Clem. 3, 1.

Plato. Ploton ms. *b.* quod et ex suo vat. cod. adnotavit Iuretus; et sic alibi constanter vetustissimae nostrae membr. o. *Schw.*

Aristoteles. Pro *Aristoteles* utique cum viro docto (in Novis liter. Halensibus) *Antisthenes* malebam; sed volgatum constanter tenent libri omnes. *Schw.* — Error aut calor scriptionis est. Ille Aristoteles adeo non convixit Socrati, nec vidit quidem. Nam obiit Socrates, primo an. Olympiadis XCV, ut plerique omnes tradiderunt. Atqui Aristoteles natus est anno primo Olympiadis XCIX, quod praeter Laërtium, Dionysius, Agellius, Eusebius, et apud Suidam incertus scriptor; quomodo ergo in convictu ei fuerit? Scio Ammonium in vita Aristotelis tradere de tribus annis, quos cum Socrate egerit, et quod vigesimo deinde ad Platonem venerit: sed supino errore, et calculus annorum ipse Ammonii refellit. *Iust. Lips.*

In diversum ituro) *Ab eo enim proseminatae sunt philosophorum quasi familiae, et ut ex Apennini iugo fluminum, sic ex variis eius multiplicibusque sermonibus sapientium divortia exstiterunt:* ut est apud Ciceronem libro tertio de Oratore.

Plus ex moribus. Laudat Lipsius Xenophont. Memorab. Socrat. IV, 1, init. *Ruhk.*

Metrodorus. Atheniensis, discipulus Epicuri celeberrimus. Cf. Baylii Dictionn. hist. et crit. *Epicure* (*D*). Caeterum vide de eo, Hermarcho et Polyaeno Diogen. Laërt. X, 15, 22 sq. *Ruhk.*

Hermarchum, recte noster *b.* quomodo scribendum huius viri nomen iam pridem Villoisonus monuerat; cui h. l. paruit Matthiae, quum *Hermachum* esset volgatum. Propius tamen ad verum iam olim *Hermacum* dederat ed. Rom. Vitiose prorsus *Helymacum* ms. *c.* *Helmoeum* ed. *A.* Conf. Ep. xxxIII. *Schw.* — *Hermachum* protulit Ruhk. Sic, inquit, fere codd. omnium auctorum, ubi Hermachus memoratur. *Hermorchum*

magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium, fecit. Nec in hoc te arcesso tantum, ut proficias, sed ut prosis: plurimum enim alter alteri conferemus.— Interim, quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit, dicam. « Quaeris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi. » Multum profecit: nunquam erit solus. Scito hunc amicum omnibus esse. Vale.

tamen scribendum esse putat Villoison. in Anecdot. Graec. Tom. II, p. 159, n. ax *Antichità di Ercolano* Vol. V, p. 71, tav. 17 et p. 721. Cf. Harles. ad Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 604, x, ubi et de Metrodoro Atheniensi p. 606, et de Polyaeno p. 609 conferas. Is Hermachos est Mitylenaeos, qui in schola et diatriba Epicoro successit. Haoc aandam sententiam de nomine hoc scribando protulisse Klotzium in Actis liter. T. V, p. 367, qui eam ex Protome Hermarchi *in della Antichità* l. c. probaverat, iotellexi e Wagneri nota ad Alciphron. II, Ep. II, p. 287 sq. *Ruhk.*

Polyaenum. Athenodori filium, Lampsacenom: item inter discipulos: etsi ante Epicurum obiit ut ex eius testamento colligas. *Lipsius.*

Amicus esse mihi. Verbum *coepi*, quod istis vulgo adiiciebatur, ex glossemate natum esse iam olim Opsopoeus monoerat suorum codicum auctoritate, quibus accedont nostri *b. c.* et *Par. a. b. d.* at ed. Rom. Miratus sum quidam repertum esse id verbum in Gruteri *Pal. sec.* satis probato alioquin codice: sed nimirum caeteris Gruterianis plerumqoe praestat illa codex, aliis vero vetustioribus, ut nostro *a.* et *b.* et *Par. b.* aliisque quibus Opsopoeus usus erat, looge est inferior. *Schw.*

Profecit. Racte noster *b.* cum edd. non *proficit*, ut *Par. a. b.* Vocem *qui* vero, quam ante *numquam* intersarunt oonnulli, ignorant Parisienses cum aodem *Arg. b. Schw.*

Scito hunc, etc. Vulgo, *Qui sibi amicus est, scito hunc*, etc. ubi percommode odiecta videri poterant priora ista verba; sed, dobori illa merae cooiecturae Moreti, liquido intelligitur ax mastorum omnium, cum nostrorum at Parisiensiom *a. b. d.* tum quotquot vel ab Opsopoeo vel a Grutero excussi sunt, constante cum impressis ante Muretum coosensu. Eademque verba si in uno suorum codicum reparisset Pincianus, haud dobie monitorus fuerat deesse illa aditioni Erasmi, cuius ad exemplum illa codices suos exegit. *Schw.*

EPISTOLA VII.

FVGIENDA EST TVRBA.

Consortium malorum quum ex pervetusto proverbio vitiositatem aliquam facillime vel optimis moribus affricare soleat, suadet Lucilio Seneca, ut turbam, sive multorum conversationem devitet, qua nihil emendationi morum periculosius sit: A generali hoc praecepto devertitur ad spectacula gladiatoria, quibus nuper interfuerat. Qua occasione data in illa spectacula, s. munera gladiatoria ideoque in populum qui iis tanta insania gaudere soleat, acerbissime invehitur. Fortasse huius loci est, quaedam huc pertinentia breviter delibasse. Haec spectacula publica, Graecis liberis diu prorsus incognita, et quum cognovissent, odio habita, maximopere placuerunt Romanis (Auctor Dialogi de Caussis corr. Eloq. c. XXIX). Originem traxere a more saevissimo captivos ad placandos manes suorum in bello caesorum inferiarum loco mactandi; quem et apud Graecos obtinuisse Homerus tradit. Decimus Iun. Brutus a. V. c. CCCCXC captivos inter se pugnare iussit in honorem defuncti patris, ideoque munus gladiatorium edidit primus (Liv. Epit. XVI. Valer. Max. II, 4, 7). Mox res in ludum versa mos factus est, ut a magistratibus et deinceps a candidatis ad populi favorem sibi conciliandum, ederentur. Quare lanistae exorti sunt, qui viles homines, et mancipia emta (familiam autem dixere) sub procuratore sagina gladiatoria alerent, et ludis gladiatoriis secundum dictata, et leges exerceri iuberent. Quid, quod nobiles iique potentes gladiatorum adeo familias in ergastulis praediorum suorum, ubi detinebantur, alerent, teste bello Spartacio? Armis et modo pugnandi, quibus utebantur, genera gladiatorum constituebantur, et nomina. Ex iis, qui vulgari modo inter se pugnarent, ordinariis paribus, excerpere hic liceat duo genera, postulatitios, et bestiarios. Quorum quidem priores a principibus privatim emtos alitosque, ideoque Caesarianos fiscalesque (Καίσαρος, μονομάχους Epictet. Diss. I, 29, 37), nominatos a populo propter peritiam, qua inclaruerant, interdum in arenam fori s. Amphitheatri sibi commodari postulatos esse legimus, ubi paria inter se componebantur. Bestiariorum, ad mortem plerumque propter scelera commissa damnatorum, pugna erat cum bestiis

e. e. leonibus, quam vel poenae loco, vel ultro, vel auctoramento s. mercede conducti pugnarunt: haec pugna vocata est venatio. Iam vero qui mane cum leonibus ursisque pugnaverant, meridie inter se depugnare cogebantur, nominati inde catervarii s. meridiani, gregatim temere ac sine arte mortis periculo obiecti.

Iam quum haec saevitia velut contagione quadam animi proximum quemque invadere soleat, cum iis tantummodo versandum esse suadet Seneca, qui emendationem dare et recipere possint: sufficere addit, sibi et melioribus didicisse. Tria egregia dicta Democriti, Heracliti, et Epicuri afferuntur huc facientia: quae nostras Balde Sylva lyric. lib VII, 14, in usum suum convertit, praeclare expressa ab Herdero in Terpsichore Tom. II, pag. 312.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quid tibi vitandum praecipue existimes quaeris. — Turbam! Nondum illi tuto committeris. Ego certe confitebor imbecillitatem meam. Nunquam mores, quos extuli, refero: aliquid ex eo, quod composui, turbatur; aliquid ex his, quae fugavi, redit. Quod aegris evenit, quos longa imbecillitas usque eo affecit, ut nusquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur.

Existimes, id est, existimare debeas. Sic commode ed. *A.* et Rom. consentientibus mstis *Arg.* et *Par.* aliisque Opsopoei, et melioribus Gruteri: nec opus erat ut in *existimem* mutaretur, quod nuper in ed. Matth. factum, cui quidem praeivera ed. Tarv. et aliae ante Muretum, cum mstis nonnullis Gruterianis. *Schw.*

Nondum illi tuto committeris. Sic rursus ed. Rom. cum nostro ms. *b.* et optimis quibusque aliis: nec dissentit noster ms. *c.* aut ed. *A.* nisi quod in his *tute*, pro *tuto* scribitur. Vulgo *Nondum enim tuto illi te commiseris.* Schw.

Confitebor, non *confiteor*, dedere iidem mss. *Arg.* et *Par. a. b. d.* cum aliis. *Schw.*

Redit. Nescio an verum sit *rediit*, quod habet ed. Rom. et aliae ante Muretum, ms. *Arg. b.* et *Par. a.* Illud scio, saepius pro *ii*, cum alias, tum praesertim in tertia persona praeteritorum, simplicem *i* vocalem poni in nostris mstis. *Schw.*

Nusquam ms. *Arg. b.* et *Par. b. d.* cum aliis a Modio, Obsopoeo et Grutero laudatis. Vulgo *nunquam.* Schw.

Sine offensa, i. noxa, incommodo. *Ruhk.*

Ex longo morbo. I. e. vitiositate Ep. LXXV, 9. Declarant Stoici: sic animi nondum emendati sed pas-

Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut ne-
2 scientibus allinit. Vtique, quo maior est populus, cui miscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere: tunc enim per voluptatem facilius vitia subrepunt. Quid me existimas dicere? Avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior, immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans, et sales,
3 et aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est: quidquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc, omissis nugis, mera homicidia sunt; nihil habent, quo tegantur; ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra

sionibus laborantis statum, nonnisi ope philosophiae purgandum. Cf. Cic. Tusc. Qu. IV, 10, coll. IV, 12, init. Diog. Laërt. VII, 115. Stob. Eclog. ethic. *Ruhk.*

Allinit, vel *adlinit* cum impressis tenent vetustiores mssti; *illinit*, vel *inlinit* iuniores. *Schw.*

Populus. Turba, multi, stoico sensu, i. e. stulti pravique, φαῦλοι: ideoque opponuntur sapientibus s. sapientiae studiosis, σπουδαίοις. *Ruhk.*

Miscemur ms. *b.* et *Par. a.* Vulgo *commiscemur*, quod non minus ex glossemate natum nobis visum erat, quam *conversamur*, quod est in ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Tam damnosum. Vulgo, *est tam damn.* Delevi verbum cum mss. *b. c. Par. b. d.* et aliis. *Schw.*

Luxuriosior. Post *luxuriosior* poterat interrogationis signum poni, quo intelligeretur, « An in hoc solum me dicere existimas? Immo vero, etc. »

Quia inter homines fui, stultos et nulla philosophia excultos, φαύλους. *Ruhk.*

Meridianum. In arena duplex spectaculum, *Matutinum* et *Meridianum*; ibi cum bestiis: nunc, qui reliqui inter se depugnabant. Me Vide lib. II Saturnalium. *Lipsius.*

Lusus.... acquiescant; mimos, pantomimosque, etc.

Lusus exspectans. Nudum *spectans* cum ed. Erasm. tenet quidem noster ms. *b.* et *Par. a. b. d.* aliique. *sed exspectans*, a Modio e suis mss. laudatum, commode reposuit Muretus, consentientibus etiam editt. vett. inde a Rom. in quibus *exspectans* scribitur. Editio *A.* quidem cum ms. *c.* *aspectans* praefert. *Schw.*

Misericordia fuit. Quidquid ante pugnatum est misericordia fuit: verbum *ante* spectat ad matutina spectacula in quibus homines feris obiiciebantur. Talibus peractis spectaculis, quum laxamenta quaedam quae animum horrore plenum recrearent exspe-

manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus et
postulatitiis praeferunt. Quidni praeferant? non ga-
lea, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta?
quo artes? Omnia ista mortis morae sunt. Mane leo-
nibus et ursis homines, meridie spectatoribus suis
obiiciuntur. Interfectores interfecturis iubentur ob- 4
iici; et victorem in aliam detinent caedem. Exitus
pugnantium mors est; ferro et igne res geritur. Haec

ctavisses, longe foediora spectacula offerebantur, et quidquid ante pugnatum fuerat misericordia videbatur.

Ordinariis..... postulatitiis) *Ordinariis*, qui legitimo tempore, loco et apparatu inducuntur, qui proprie et primo gladiatores sunt. At isti, velut vicarii quidam et subito suffecti, minus artis, aut pompae habebant. *Postulatitiis*: plus etiam quam ordinariis. Nam isti sepositi quidam et velut principales erant, quos populo poscenti per gratiam indulgebant. *Lips.*

Quo artes? Sic mss. *b. c.* et *Par. a. b. d.* cum aliis, non *quo gladii artes*, nonnullis Gruteri codd. inde a Lipsio vulgatum erat. Mediam vocem ignorant etiam editt. vett. sed *quo arces* dabat ed. Rom. et seqq. *Artes* restituit Erasm. quod iam dederat ed. *A.* Schw. — *Quo gladii artes* protulit Ruhk. Nonnulli, inquit, codd. et Erasmi editio omittunt τὸ *gladii*, quod tamen in multis aliis additur, idque iure. Spectant autem hae gladii artes ad dictata et leges quas lanistae gladiatoribus in ludis gladiatoriis commentari solebant. Cic. de Or. — *Quo.... artes?* i. e. cui bono sunt iis munimenta, e. c. galea, scutum? Plura exempla huius phraseos attulit Gronovius ad Senec. Nat. Quaest. I, 16, probatus a Bentleio ad Horat. I, Epp. 5, 12. Exquisitior autem usus est τοῦ *quo* coniuncti cum accus. ubi *quo* antiquus dativus pro *cui* esse videtur, intellecto *adhibeam*, aut simili verbo. *Ruhk.*

Interfectores interfecturis iubentur obiici) *iubent* scriptum oportebat cum editis ante Erasm. et mstis *Arg.* et *Par.* aliisque apud Opsop. et Grut. quod equidem nunc demum, cuncta denuo circumspiciens, animadverti. Recte vero *interfecturis* editur inde a Lipsio, quam quidem scripturam non nisi recentissimi mssti, noster *Arg. c.* et qui eiusdem familiae erat codex scholasticus Pinciani, servarunt cum ed. *A.* Caeteri mssti cum editt. vett. *interfectis* dabant; quod suo ex ingenio Muretus in *inter se* mutavit. Commode tamen etiam Gron. in membranis, quibus usus est, *Interfecturis interfectores* reperit. *S.* — Sensus est: ii homines qui modo interfecerunt feras, nunc obiiciuntur hominibus, a quibus ipsi interficiantur. *Lagrange* vertit: *Ils viennent de terrasser un monstre; il vont l'être par un homme.*

Ferro et igne res geritur. Donec arena, s. locus, in quo gladiatores pugnabant, vacua sit, omni vi saeviunt in se invicem. *Igne*, fugax, aut certe retrogradus in adversarium ire cogebatur. Iusiurandum, quo lanistae obligabantur gladiatores, occurrit ap. Petron. c. 117. Cf. Horat. II, Serm. 7,

fiunt, dum vacat arena. — Sed latrocinium fecit aliquis! quid ergo meruit? ut suspendatur. Occidit hominem! qui occidit, ille meruit ut hoc pateretur. Tu quid meruisti, miser, ut hoc spectes? — « Occide, verbera, ure! Quare tam timide incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? » — Plagis agitur in vulnera, ut mutuos ictus nudis et obviis pectoribus excipiant. — « Intermissum est spectaculum: interim iugulentur homines, ne nihil agatur. »

Age, ne hoc quidem intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite Diis immortalibus

58. Senecae Ep. xxxvii, 1; uri, vinciri, verberari, necari non detrectabant. *Ruhk.*

Quid ergo? meruit, ut suspendatur. Sic distincta sunt verba in ed. Ruhk. et Matth. Commodior vero fuerit vetus distinctio, *Quid ergo meruit? ut susp.* Caeterum ipsa illa verba commode quidem ex ed. Rom. in alias omnes propagata sunt; sed ignorant ea nostri mssti *b. c.* et *Par. a. b. d.* cum ed. *A.* Schw.

Occidit hominem! qui occidit. In nostro ms. *b.* sic ista distinguuntur: *Occidit: hominem qui occidit.* In *Par. a. b. d.* pro *qui* scribitur *quin*, et hoc ipsum, compendiose quidem scriptum, habent et nostri *b.* et *c.* Schw.

Quare parum libenter moritur? Hae voces sunt et affectus populi. Cicero pro Milone: *Etenim si in gladiatoriis pugnis et in infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos et supplices, et ut vivere liceat obsecrantes odisse solemus; fortes et animosos et se acriter ipsi morti offerentes servare cupimus, eorumque nos magis miseret qui misericordiam nostram non requirunt, quam qui illam efflagitant; quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus?*

Plagis. Id est ictibus, quum essent qui timidos ac refugientes sequerentur a tergo, ac verberarent, cogerentque etiam invitos ruere in ferrum. *Muretus.*

Agitur. Sic edd. ante Erasm. cum *Arg. b. a. Par. b. d.* et aliis. Vulgo *aguntur.* Schw.

Vt.... excipiant. Sic noster ms. *b.* Vulgo *et.... excipiunt*, inde ab ed. Rom. et indicativum *excipiunt* habet etiam ms. *c.* cum *Par.* et aliis nonnullis: sed *excipiant* cum nostro *b.* recte tuentur duo mssti Opsopoei. At vero prima vocula *ut* vel *et* abest plerisque msstis, ac delenda utique videtur, ut tota illa ῥῆσις, *Plagis... excipiant*, intelligatur esse contionalis oratio mimica spectatorum, qui hoc genere spectaculorum delectantur; scilicet: *quare parum libenter moritur?* (quare) *plagis agitur in vulnera?* (sive, *Plagis agatur in vulnera!*) *Mutuos ictus nudis et obviis pectoribus excipiant! Intermissum est*, etc. *Schw.*

Iugulentur recte edd. vett. cum ms *b.* non, ut vulgo, *iugulantur.* Schw.

gratias, quod eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducendus populo est tener animus, et parum tenax recti: facile transitur ad plures. Socrati, et Catoni, et Laelio excutere morem suum dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum qui quum maxime concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum luxuriae aut avaritiae multum 6
mali facit: convictor delicatus paulatim enervat et mollit; vicinus dives cupiditatem irritat; malignus comes quamvis candido et simplici rubiginem suam adfricuit: quid tu accidere his moribus credis, in quos publice factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrumque autem devitandum est; ne vel similis malis fias, quia multi sunt; neve inimi-

Agite.... discere. Lipsius et Muretus referunt haec ad Neronem, in cuius clementiae laudem, blande nec tamen falso, sub initia quidem imperii, haec dicta sint. *Docetis*, de conatu, pro: docere vultis. *Ruhk.*

Excutere morem suum. Commodissime editum videri poterat *excut. mentem suam.* At *mortem*, non *mentem*, dabant mssti; sic quidem noster *b.* et *Par. a. b. d.* quam scripturam, utpote manifeste vitiosam, annotare neglexerunt viri docti, qui alios veteres codices excusserunt. Veram scripturam, *morem suum*, servavit noster (levioris alioquin auctoritatis) ms. *e.* cum ed. *A.* Eodem vero spectat id, quod deinde consentientibus libris legitur, *quid tu accidere his moribus credis.* Schw.

Adeo nemo nostrum.... potest. Lipsius laudat Epictet. Diss. Arrian. II, 16. *Ruhk.*

Exemplum luxuriae. Interpositam vulgo particulam *aut* delevi ex veterum codicum praescripto. *Schw.*

Facit. Pro *facit*, commode *fecit* praefert ms. *e.* cum ed. *A.* Vide not. ad Epist. IV, p. 9, 12, et conf. ibid. l. 9. *Ruhk.*

Mollit ed. Rom. et mss. *b. e.* at *Par. b.* Vulgo *emollit.* Schw.

Rubiginem suam. Eadem fere habet Arrian. in Diss. Epict. III, 16, 3, Lipsio laudante. *Ruhk.*

Moribus. Optime restituit Gronov. e membranis et vett. edd. explicans *his moribus*: horum hominum moribus et bonae licet indoli: non potest ea servari in turba, quae omnis eam destruere nata et operata est. Cf. Gronovii Obss. I, 24, p. 149 (ed. Lips. 1755). *Ruhk.*

In quos publice factus est impetus) *Lagrange* vertit: *Que sera-ce donc si tout un peuple vous livre un assaut général?*

Neve vel) *Neve* ms. *b.* et *Par. a. b. d.* Schw.

7 cus multis, quia dissimiles sunt. Recede in te ipse quantum potes; cum his versare, qui te meliorem facturi sunt; illos admitte, quos tu pótes facere meliores! Mutuo ista fiunt; et homines, dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti po-
8 pulo idoneam mercem. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter incidet, et hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. «Cui ergo ista didici?» Non est quod timeas ne operam perdideris: tibi didicisti.

Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus unum haec epistola in debitum solvet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: «Vnus mihi pro populo est, et populus pro uno.» Bene et ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore), quum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventurae:
9 «Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis

Te ipse recte *Arg. b.* et *Par. a.* non *te ipsum.* Vitiose alii *te ipso.* Schw.

Non est ergo. Deletam velim postremam vocem, quam cum edd. vett. ignorant *Arg. b. Par. b. d.* et alii apud Obsop. *Schw.*

Mercem. Sic *Arg. b.* et *Par. b. d.* cum aliis. Perperam vulgo *mentem*; olim vero *mercedem* edebatur, quod habet noster ms. *a.* Schw. — *Mentem* Ruhk. edidit: id est, inquit, si tibi cum populo conveniret; omnium fere codd. et edd. lectio, praeterquam quod nonnulli scripti habent *marcem*, nullo sensu. Vnde Gronov. emendabat *artem.* Sed vulgata bene habet.

Alter incidet. Similia exstant ap. Persium Sat. I, 2: *Quis leget haec? — vel duo, vel nemo.* Ruhk.

Cui ergo. Vulgo *inquis* adiiciebant, invitis msstis *Arg. Par.* aliisque. *Schw.*

Tibi didicisti. Edebatur *si tibi didicisti:* at coniunctivam particulam meliores omnes mssti ignorant. *Schw.*

In antecessum. Vox a foro et argentariis ducta, significat insnte solvi et priusquam dies cessit, etc. *Lipsius.*

Democritus. Cf. de Ira II, 10, 2. *Heracliti* est sequens dictum, si Symmachum lib. IX. Epp. 105, sequaris: secundum Heraclitum physicum, qui summam laudis arbitrabatur placere uni: is esset optimus, qui probaret. *Ruhk.*

est nullus. » Egregie hoc tertium Epicurus, quum uni ex consortibus studiorum suorum scriberet : « Haec, inquit, ego non multis, sed tibi : satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. » Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Et quid habes cur placeas tibi, si is es quem intelligant multi? introrsus bona tua spectent. Vale.

In animum commode edd. inde ab Erasm. et sic mss. *b.* cum aliis. Olim *in animo*, quod est in ms. *c.* Schw.

Et quid. Sic mss. *b. c.* et *Par. a. d.* nescio an et *Par. b.* cum edd. vett. Vulgo *Ecquid*, inde ab Erasm. *Schw.*

Intelligant multi edd. vett. cum mss. *Arg.* et *Par.* Vulgo *multi intelligunt.* Schw.

Introrsus bona tua spectent) Lagrange vertit: *Votre mérite, c'est en vous-même qu'on doit le trouver.*—*Bona tua*, abest *tua* ms. *Arg. b.* et *Par. a.* Schw.

EPISTOLA VIII.

CVI REI SAPIENS OPERAM IMPENDERE DEBEAT.

Priori epistolae responderat Lucilius, illum secessum, quem Seneca suaserat, contra Stoicorum esse dogmata, quae imperant in actu mori. Immo vero, respondet noster, ago quae prodesse possint pluribus: posterorum negotium ago, conscribendo illis salutaria praecepta, quae ipse expertus sum. Epicuri sententia, libertatem veram a philosophia dari, bene cum antecedentibus cohaerens, claudit epistolam. Vide de Tranquill. An. c. 3, Argum. libri de Otio aut Secessu: quibus addas quae Vptonus ad Arrian. Diss. Epictet. 1, 10, 7, collegit, ubi Schweighaeus. huius Epistolae non immemor fuit.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

« Tu me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, et conscientia esse contentum! Vbi illa praecepta vestra, quae imperant in actu mori? » Quid? ego

Quid? ego tibi videor interim sedere? Inepte olim: *Quod ego tibi videor interim suadere.* Gronovii coniecturam, *Quid? ego tibi videor inertiam suadere?* adoptavit Ruhk. Equidem unice probavi Mureti

tibi videor interim sedere? In hoc me recondidi, et fores clausi, ut prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit; partem noctium studiis vindico; non vaco somno, sed succumbo; et oculos, vigilia fatigatos cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, et pri-
2 mum a meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua, quae possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, litteris mando; esse illas efficaces in meis ulceribus expertus, quae, etiamsi persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quod sero cognovi et lassus errando, aliis monstro. Clamo: « Vitate quaecumque vulgo placent, quae casus attribuit! ad omne fortui-
3 tum bonum suspiciosi pavidique subsistite! Et fera,

coniecturam. Tenent quidem *suadere* mssti, quos novimus, omnes: sed et *interim* tenent. Istud *suadere* haud dubie ab homine erat invectum, qui non meminisset verbum *sedere* percommode a Seneca hic poni potuisse pro *residere*, *otiosum sedere*. Quo facto, *Quid* a nonnullis in *Quod* mutatum est: sed alii *Quid* tenent. Et cod. e. quidem praeterea pro *ego* habet *ergo*, ne id quidem male: *Quid ergo? tibi videor*, etc. *Schw.*

Nullus.... exit Quisnam Titi imperatoris illud celeberrimum non recordabitur: diem non perdidi! Cf. Plinii Panegyr. LXVIII, 2, ibi Schwartz. *Ruhk.*

Sed etiam a rebus. Ignorant *etiam* mss. *b. c.* et *Par. a. b. d.* et ed. *A.* nec fortasse iniuria; amat enim illam brevitatem Seneca. *Schw.*

Primum a meis. Placet *primum*, ex ed. Rom. propagatum: nam *imprimis*, quod mssti nostri habent, ex scholio esse videtur. Tum *a rebus meis* dabat ms. *b* cum *Par. a. b. d.* et ed. Rom. *A meis rebus* ms. *c.* et ed. *A.* Vocem *rebus* merito (me iudice) delevit Muretus; ut ex scholio natam. *Schw.*

Illis aliqua.... conscribo. Spectant haec imprimis, ut opinor, ad Senecae Moralium libros nunc deperditos, in quibus de omni materia ad Philosophiam morum spectante fusius disputaverat, ut innuit ipse Epist. CVI, 2. CVIII, 1; CIX, 14. Cf. Lactant. I, 16. II, 2. VI, 17. *Ruhk.*

Vlceribus) *Vulneribus* habet ms. e. Schw.

Serpere. I. contagione grassari, ingravescere. De ulceribus est vox propria. *Ruhk.*

Ad omne fortuitum bonum.... subsistite. Nam Stoicorum dogma est, illa tantummodo bona esse in iisque rebus ponenda, quae in nostra potestate sint. Arrian. Diss. Epict. II, 16, 1. Antonin. VI, 32. Hinc *fortuita* idem valent, quod *aliena* §. 8. Cf. Cort. ad Sallust. Iug. I. *Ruhk.*

Suspiciosi recte mss. cum edd. non

et piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis? insidiae sunt. Quisquis vestrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia devitet; in quibus hoc quoque miserrimi fallimur: habere nos putamus, haeremus. In praecipitia cursus iste deducit; huius eminentis vitae exitus, cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, quum coepit transversos agere felicitas. Aut saltem rectis, aut semel ruere! Non vertit fortuna; 4

subsidiosi, quod commendaverat Scaliger. *Schw.*

Vestrum. Mss. cum ed. *A.* Vulgo *nostrum.* Schw.

Beneficia) *Viscata beneficia* bene nominat illa bona, quae nos ab officio avocare, et morbis quos vocant Stoici, i. perturbationibus implicare solent. *Ruhk.*

Haeremus. Nequiquam spernu vulgatum *habeamur*, quod a Pinciano commendatum recepit Mur. et agnoscit noster ms. c. cum ed. *A.* Sed graecum verbum ἐχόμεθα percommode exprimebatur latino *haeremus*, quod cum ed. Rom. dedit ms. *b. Par. a. d.* (nescio an et *Par. b.*) et Gruteri codices omnes: et apte quadrat hoc verbum cum *viscatis beneficiis*, paulo ante nominatis. Accedit quod et alibi permutata inter se verba *haerere* et *habere* in mss̃tis nostris reperiuntur, ut xi, 31, 3. *Schw.* — Ruhk. protulit *habemur*, quae vulgata, inquit, recte defenditur codd. Pinciani, Erasmi et Mureti. Accedit quod antithesin amat noster: eademque sententia saepius apud illum fere iisdem verbis expressa reperitur: Ep. cxix, 12: *Sic divitias habent, quomodo habere dicimus febrem, quum illa nos habeat.* De Vita Beata, cap. 22: *ad postremum divitiae meae sunt, tu divitiarum es.* Sic et Valerius: *Procul dubio hic non possedit divitias, sed a divitiis possessus est.* Est Bionis vetus dictum in avarum; οὐχ οὗτος τὴν οὐσίαν κέκτηται, ἀλλ' ἡ οὐσία τοῦτον. Non iste bona possidet, sed bona ipsum.

Aut saltem. Tenet *saltem* ed. *A.* cum aliis libris; sed *solum* habet ms. c. scilicet ex scholio, et commodo illo quidem; nam illa h. l. vis vocabulo *saltem* (sive *saltim* malueris cum ed. Rom. et duobus Opsopoei codd.) inest. *Schw.*

Aut semel ruere! Opsopoei haec coniectura erat, quam certissimam equidem indicavi, et miratus sum a nemine receptam. Editt. vett. et mss. *Par. a. aut temet fruere*, quod revocavit Ruhk. postquam *frueris* posuerunt alii cum Lipsio, quod ex nonnullis Gruteri codd. ductum. Sed *semel fuere* dat noster ms. *b.* cum *Par. b. d.* et aliis Ops. et Grut. Iam confer Ep. lxxi, *ne hoc quidem miserae reip. contingat, semel ruere!* et xxii, *Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere:* nec dubitabis, *ruere* h. l. scripsisse Senecam, alludentem ad votum a gubernatore navis fieri solitum: *Contingat mihi*, aut saltem rectis (*velis*) *navigare, portumque tenere*, aut semel ruere! Conf. Ep. lxxxv, ibique Lipsium: adde Ernest. Clav. Cic. voc. ὀρθὰν τὰν ναῦν. Sic perapte cum

sed cernulat et allidit. Hanc ergo sanam et salubrem formam vitae tenete, ut corpori tantum indulgeatis, quantum bonae valetudini satis est. Durius tractan-

istis cohaerent proxima verba: *Non vertit fortuna* (scilicet, Qui fortunae in se potestatem facit, si istud non contingit: saepe enim fortuna non subito ac semel avertit navem); sed *cernulat* (i. e. circumagit eam) et *allidit*: ubi simplex verbum *vertit*, pro vulgato *evertit*, dedit ms. *b.* cum *Par. b. d.* et Opsopoei omnibus. Quorum ex codicum consensu delevi etiam verba ista, *Qui hoc faciunt*; quae ante haec, *non vertit fortuna*, inserta vulgo legebantur: scilicet imperite huc inculcata ex scholio, quod ad aliam in praecedentibus verbis scripturam spectabat. Nam pro istis, *aut semel ruere*, in ms. e. et in ed. *A.* scribitur *aut timet facere eos*: et in vetustiore quodam exemplari ad vocem *eos* spectaverat scholion huiusmodi, *scil. qui hoc faciunt*, quae ipsa verba in eodem ms. c. et in ed. *A.* temere in contextum recepta sunt. Ineptius etiam *Par. a. aut temet fruere eos scilicet, qui faciunt.* — Sic Schweighaeuserus: Ruhkopfius contra: «*aut saltem rectis, aut temet fruere*, lectio est, inquit, fere omnium codd. et sic fere Erasmus: *Aut rectis saltem, aut temet fruere.* H. e. Aut emendatorum hominum consortio fruaris, vitatis quae vulgo placent, aut, si hoc tibi non contingat, recede in te ipsum, tibi vive. At Muretus his verbis nullum idoneum sensum inesse putans, e sua coniectura dedit: *aut rectus ista, aut semel fuge.* Nec Gronovius vulgata contentus emend.: *Aut statum rectus, aut temet tene; non vertet fortuna; se cernuet et allidet.* Equidem vulgatam teneo, nec hic quaedam, ex Lipsii opinione, excidisse puto.» — Quo de loco Lipsius desperans: Ego non attollo hunc locum, imo depono.

Sed cernulat. Pro *cernulat* praeter rationem *cernuat* posuit Ruhk. quod nusquam nisi in ed. Erasm. reperitur. *S.* — Lipsius: Ergo minus hoc est quam evertere quod praeivit: an maius? Sane qui *cernuum* se abiicit, praecipitat et quod hic addit, *allidit*. *Cernulat* autem in glossario explicatur κυβιστᾷ· in caput se iacit pronum. *Ruhk.*

Formam vitae tenete. Ratio vitae ita instituatur, ut beneficiis istis fortunae bene careas, parum sollicitus, utrum domus tua sit casa s. tugurium, an *lapide vario* i. marmore varii coloris externo (Plin. XXXIII, 1) exstructa. Marmora autem Paria, Carystia, Hymettia, Numidica, etc. ideoque gentium alienarum domibus exstruendis ornandisque esse adhibita vel ex Plin. libr. XXXVII notum est: Italiae enim marmora illis posthabita sunt, e. n. Lunense marmor (Carrarium nunc vocant), quod etsi non longe ante Caesarem inventum esset (Strabo, V, 2, 5 p. 130, ed. Lips. iam memorat. cum laude); diu tamen peregrinis illis cessit honore, nec a delicatioribus facile adhibitum esse videtur. Sed hoc in disquisitione de aetate statuae Apollinis (in Belvedere dicti) ad liquidum deductum est. Cf. *Les oeuvres de Raph. Mengs*, T. II, p. 9 sqq. *Ruhk.*

Tenete, et *indulgeatis*, pro vulgatis *tenere memento*, et *indulgeas*, commode dedere mss. nostri *b.* c. aliique. *Schw.*

Valetudini. H. l. et alibi constanter

dum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversus infesta corpori. Hanc utrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienae, nihil interest: scitote tam bene hominem culmo, quam auro
tegi. Contemnite omnia, quae supervacuus labor velut 5
ornamentum ac decus ponit. Cogitate, nihil praeter animum esse mirabile; cui magno nihil magnum est!»

Si haec mecum, si cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam quum ad vadimonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem et manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt; humana divinaque simul tractant. Sed iam finis faciendus est, et aliquid, ut in-
stitui, pro hac epistola dependendum. Id non de meo 6
fiet: adhuc Epicurum replicamus, cuius hanc vocem

valitudini per *i* scribunt codd. nostri. *Schw.*

Infesta corpori. Tenui hoc, ab Erasmo primum sic editum, quum *corporis* dedissent superiores cum msstis *b. c.* et *Par. a. b. d.* Schw.

Scitote, et *contemnite*, commode rursus dedere mss. *b.* et *c.* cum ed. *A.* Et *scitote* etiam ex *Par. b.* et *d.* adnotatum. Vulgo rursus in sing. *scito*, et *contemne*. Schw.

Cogitate noster *b.* cum duobus Ops. et Pal. sec. apud Grut. Alii *cogita*. Sed *cogitate* superest etiam in ed. Rom. nisi quod in duas voces ibi divisum verbum, *cogita te:* ex quo prognata scriptura (inde ab ed. Tarv. vulgata) *cogita in te.* Schw.

Cui magno... est. Quae si cum animo sapientia imbuto comparaveris, parvi sunt momenti.

Si haec mecum ms. *b.* et *Par. a. b. d.* Vulgo *si hoc mecum*. Dein ms. *Par. a.* et nonnulli apud Grut. *si haec cum posteris;* sed alii, et quidem iidem fera qui ante *haec* habent, dein *si hoc cum post;* ubi equidem abiiciendum pronomen indicavi, utpote ex scholio repetitum. Praepositio *cum*, ante *posteris*, deest *Par. a.* et *Arg. c.* Schw.

Ad vadimonium advocatus, ab amico reo tanquam sponsor praesentiam amici coram iudice mea fide et periculo meo promittens. Clav. Cic. *R.*

Aut... commodarem: nam sub Tiberio Comitia e Campo in Curiam sunt translata. Tacit. Annal. I, 15, Plin. Epp. III, 20. *Ruhk.*

Epicurum replicamus) *Complicamus* fuerat a pr. manu in nostro ms. *b.* idque ipsum tenet ms. *c.* et ed. *A.* et Rom. cum msstis *Par. a. b.* et Opsopoei omnibus, et Gruteri *Pal sec.* Unde probabilis fiebat scriptura

hodierno die legi: «Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas.» Non differtur in diem, qui se illi subiecit et tradidit. Statim circumagitur: hoc enim ipsum, philosophiae servire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius, quam nostrorum?
7 quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poëtae dicunt, quae philosophis aut dicta sunt, aut dicenda! Non attingam tragicos, nec togatas nostras (habent enim hae

compilamus; quam ex antiqua correctione praefert hadie noster ms. *b.* et unice agnoscit *Par. d.* eamdemque, ab Erasmo in Append. commendatam, in contextu posuerat Corio, tenueratque Muretus. *Sentit enim* (inquit Erasmus) *se suffurari ex Epicuro quae tradit.* Cum quo convenit quod ipse Seneca Epist. IV, ait, *ex alienis hortulis sumptum*; et Ep. XIV, sub fin. *propositum est aliena laudare.* Placuit tamen *replicamus* (id est, evolvimus, legimus), quod primus Lipsius recepit e suo libro, consentientibus aliis Pinciani et Gruteri msstis. Nempe adhuc in Epicuri lectione versabatur Seneca; et ex his, quae quolibet die legerat, communicare aliquid cum Lucilio suo voluit. *Schw.*

Philasophiae.... libertas. Egregie idem asserit Epictetus in Arrian. Diss. II, cap. 1, ubi §. 25, ait: Οἱ φιλόσοφοι λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἐπιτρέπομεν ἐλευθέροις εἶναι, εἰ μὴ τοῖς πεπαιδευμένοις. Dicit autem Stoicos. Eodem sensu Zenodotus Stoicus in Brunkil Analect. II, 78, Zenonis disciplinam ματέρα ἐλευθερίας appellat. Nam sapiens solus rex et liber est. Cf. Cicero, de Finib. lib. II, cap. 75, Paradox. V, Epictet. Diss. IV, 1, de libertate, ubi vide quoque Uptonum. *Ruhk.*

Circumagitur. Στρέφεται, manumittitur ritu solemni coram praetore per vindictam *Ruhk.* — Lipsius: *Circumagitur:* ad Romanum ritum, quo manumissi, manu capiti imposita, in orbem vertebantur. Persius: *Verterit hunc dominus, momento temporis exit Marcus Dama.* Horatius: .... *Quibus una quiritem Vertigo facit.* Ritus qui significabat, liberos iam esse, huc et illuc ire posse, quo vellent.

Quam multa poëtae dicunt. Sic primus Muretus, nescio ex libris, an ex ingenio. Mssti quidem nostri et *Par. a. b. d.* cum ed. *A.* et Ram. *Quam multi* praeferunt, quod et ipsum ferri poterat. *Schw.*

Philosophis. Quae *a philosophis* edd. Nos praepositionem, in ms. *b.* nonnisi a sec. manu adsutam, abiecimus cum mss. *Par. a b. d.* et alius apud Ops. *Schw.*

Aut togatas. Commodius *nec tog.* ms. *b. Par. a. b. d.* et alii apud Ops. et Grut. quod repositum malim. *S.* — Togatas comoedias, quae argumenta Romana tractabant, et admodum ludicra. *Ruhk.*

quoque aliquid severitatis, et sunt inter comoedias et tragoedias mediae): quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet! quam multa Publii, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt! Vnum 8
versum eius, qui ad philosophiam pertinet, et ad hanc partem quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda:

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum a te dici non paulo melius et adstrictius memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Hoe quoque, scil. togatae. Sic commode edd. inde ab Erasm. et sic *Par. d. Haec quoque* noster *b.* et *Por. a. b.* cum ed. Rom. Pronomen omnino nescit noster c. cum ed. *A.* in quibus paolo ante scribitur *togotos nostros*, quod est item in ed. Rom. sed *togotas nostros* tenet ms. *b.* cum sliis. *Schw.*

Severitatis bene edd. nec aliud ex mss. Paris. aut ex Pinciani, Opsopoei aut Gruteri codd. notatum reperio: sed *serenitotis* habet ms. *c.* cum ed. *A. securitotis* ms. *b.* quod et e suo vet. cod. annotavit Iuretus, *serietatis* scriptum oportuisse suspicatus. *S.*

Et tragoedias) *Ac trag.* ms. c. commode, quum paulo ante praecesserit et; nam variare istas particulas amat auctor noster. *Schw.*

Publii. De Publio Syro mimographo Laberii aequali et aemulo cf. not. ad Consol. ad Marc. IX, 4, de Tranquill. An. XI, 6. Vixit sub Caesare et denatus est sub Augusto. Vide Fabricii Bibl. lat. Tom. I, p. 477 sq. Ern. *S.*

Excalceotis. Quod in mimis et comicis, qui socco, non cothurno utebantur. *Lipsius.*

Cothurnatis. Tragicis, quorum altiores hi calcei, ut magis sublimes et augustae essent regum aut principum illae personae. Noster Epist. LXXVII, ut cothornati, simul exierunt, excalceantur et redeunt ad staturam suam. *Lipsius.*

In nostris. A Mureto hoc est, ac vereor ne invitis omnibus vetustis libris. Sane *in nostro* (id est, in eo quod nostrum est) dant communi consensu mss. nostri *b. c. Par. a. b. d.* et Gruteri *Pol. sec.* et *Col.* cum ed. *A.* et ed. Rom. Ad eamdemque scripturam referebatur scholium, *in proprio*, quod in *Pal.* 1, 3, 4, contextum occupavit. *Schw.*

Optando venit. Non deterius est *evenit*, quod cum ed. *A.* agnoscunt nostri mss. *b. e.* et *Par. a. b. d. Pal.* 1, 4, et *Col.* S.

Hunc versum. In quonam poëmate hi versus occurrerint, ignoramus. *R.*

Non poulo melius et odstrictius. Istud *et* a Mureto est. Superiores edd. et mssti libri (quod sciam) omnes *sed* praeferunt. Quae si vera scriptura est (quod facile equidem mihi persuaserim), fuerit elliptica locutio, quales amavit Noster, idem valens ac

Illud etiamnunc melius dictum a te non praeteribo:

Dari bonum quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum, de tuo tibi. Vale.

si dixisset, *non modo paulo melius, sed et adstrictius.* Similiter, verbi causa, Epist. XVIII extrema ait: *ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis*: id est, *non modo moderationis causa, sed et sanitatis.*

De tuo tibi. Tibi do quae tua sunt.

EPISTOLA IX.

DE SAPIENTIS AMICITIA.

Stilponi Megarensi, et Stoicis obiecerat Epicurus, male eos dicere: sapientem se ipso esse contentum, ideoque amico non indigere. An recte haec ab Epicuro reprehensa sint, scire desideraverat Lucilius. Respondet noster, hanc reprehensionem non cadere in Stoicos, quippe qui aliam ἀπάθειαν, quam Stilpo cum suis acciperent. Megarici enim omnem mali sensum in sapiente excludunt, Stoici non item. Atque licet utriusque comune sit dogma illud vere magnificum, sapientem seipso esse contentum; amico tamen Stoicus et gaudere potest, et revera gaudet, quamquam et sine amico esse possit. Enimvero quum faciendarum amicitiarum peritissimus sit, numquam amico carebit. Egregie huc facit Hecatonis dictum: Si vis amari, ama; et illud Attali: Iucundius esse, amicum facere, quam habere. Quibus allatis, docet ideo praesertim a Stoico sapiente desiderari amicum, ut amicitiam exercere possit, non ut ea sibi auxilium comparet, ad modum Epicuri, qui utilitatis causa amicitias iungendas esse praecepit, temporarias illas quidem, quae Stoico satisfacere non possunt. Altera ex parte perperam interpretantur sapientem. Non se contentus est ad vivendum, sed ad beate vivendum. Nulla re indiget, sed multis illi rebus opus est, ideoque et amico ut vivat, non ut beate vivat. Naturali autem irritatione ad amicitiam, ad coniugium etc. fertur: appetit societatem, nec abest amor sui. Si tamen ei idem quod Stilponi acciderit, et ille omnibus amissis, se sua virtute involvet. Neque tamen Epicurum dissimilia his docuisse monet; quippe qui dixe-

rat: Si cui sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est.

Huic apathiae descriptioni, quam apud omnes fere Stoicos iteratam invenimus, utique posteaquam Peripatetici duriorem, quam primi Stoae magistri statuebant, apathiam impugnaverant, multo maior laus tribui debet, quam illi antiquiori: quamquam nec sic omnes, quibus systema laborabat, difficultates effugere poterant Stoici. Cf. Lipsii Manuduct. III, Diss. 10, 9.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

An merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem se ipso esse contentum, et propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro, et his quibus summum bonum visum est animus impatiens. (In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno verbo cito voluerimus, et *impatientiam* dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. Nos eum volumus dicere, qui respuit omnis 2

Stilponi) *Stilboni* mss. *b. c.* et editt. *A.* et Rom. *S.* — *Hoc obiicitur Stilponi* de quo philosopho Megarensi in antiquitate celeberrimo, Zenonis magistro, qui floruit circa Ol. CXX, cf. Fabricii Bibl. Graec. III, p. 627, ed. Harl. et de Constantia Sap. V, 3, not. *Ruhk.*

Et his sc. Stoicis. Multa autem dogmata Megaricis et Stoicis fuere communia, inprimis illud de Apathia. *Ruhk.*

Visum est) *visus est* ms. *c.* sed vulgatum tenet ed. *A.* Schw.

Impatiens. Ex ratione a nobis recepta (de qua in praef. dixi), *inpatiens* scribere debueram cum nostro ms. *b.* et deinde. *Schw.*

Ἀπάθειαν.) *Aphatian* ms. *b.* Alii enim ed. *A.* et Rom. *affatim* aut *affatiam*. Schw.

Cito omnium codd. et edd. ante Pincian. lectio, quam ille et Dionys. Godofredos coniectur. et var. lect. (Basil. 1540, 8, per Euseb. Episcopium) p. 18 in *scite* emendavit. Enimvero haec Senecae sententia non fuit; si statim ἀπαθ. uno verbo exprimere v., ait, posset hoc fieri. At scite id non factum esse, ambiguitas interpretationis satis docet. Scitius factum esset, verbo *imperturbatio*, cum Lipsio, delecto. Simili modo Cicero Tusc. Disp. I, c. 7, omne pronuntiatum (sic enim mihi in praesentia occurrit) ut appellarem ἀξίωμα, etc. Restituendum itaque duxi. — Sic Ruhk. quem Schw. probat.

Impatientiam, ubi quidem perperam idem *Arg. b. impatiam* scribit. *Schw.*

Nos eum. Vulgo *Nos enim eum*

mali sensum: accipietur is, qui nullum ferre possit malum. Vide ergo, num satius sit, aut *invulnerabilem animum* dicere, aut *animum extra omnem patientiam positum*). Hoc inter nos et illos interest: noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit; illorum, ne sentit quidem. Illud nobis et illis commune est, sapientem se ipso esse contentum: sed tamen et amicum habere vult, et vicinum, et contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. Vide quam sit se contentus; aliquando sui parte contentus est. Si illi manum aut morbus, aut hostis exciderit; si quis oculum casus excusserit, reliquiae illi suae satisfacient; et erit imminuto corpore et amputato tam laetus,

invilis msstis *b. c.* et *Par. a. b. d.* aliisque. *Schw.*

Invulnerabilem animum. Parum scite exprimit meo quidem sensu: cur non *imperturbabilem animum* potius? cur non uno verbo (licet enim fingere) imperturbationem? *Lips.*

Patientiam. Vox hoc sensu, quo Graeci τῷ πάσχειν, τῷ παθητῷ utuntur, Stoicis propria ad sensum declarandum. Cf. Epist. XIII, 6. Abest igitur a vulgari significatione quam definit Cicero de Inventione II, 54. Sentit quidem Stoicus sapiens malum, sed ita ut nullus inde affectus oriatur, nullum vulnus morbumque accipiat. *Ruhk.*

Positum. Haec omnia quae intra parentheses includuntur, in versione sua *Lagrange* omisit, ne admonito quidem lectore; quia, ut arbitramur, quae amphilogia versatur in Latino verbo *impatientia*, qua et animus ullius doloris expers et animus ulli ferendo dolori impar exprimitur, non occurrit in Gallico, quod praetulit, verbo, *apathie*.

Illorum, ne sentit quidem. Nemo ignorat verbum illud Stoici philosophi Posidonii, qui doloribus podagrae cruciatus maximis, quumque ei quasi faces doloris admoverentur, saepe dixit: « *Nihil agis, dolor, quamvis sis molestus, nunquam te esse confitebor malum.* » Illud enim Stoici negabant malum dici posse quod turpe non esset.

Nobis et illis, ms. *b. c.* et *Par. b. d.* cum ed. *A.* et Rom. (Hoc scripturae compendio ed. Rom. insignire dehinc licuerit priscam *Romanam editionem*). Schw.

Exciderit, mss. *b. c.* et *Par. b. d.* Vulgo *inciderit*. Schw.

Casu excusserit. Sic quidem ed. Rom. et aliae ante Mur. idque, a Ruhk. temere instauratum, in nostram irrepsit. Repone *casus excusserit*, quod ex Pinciani msstis iam pridem Muretus receperat, tenentque *Arg. b. c.* et ed. *A.* cum msstis Paris. et tribus Gruteri. Sed et distinctionem orationis h. l. paululum mutatam velim, in hunc modum: *aliquando sui parte contentus est. Si illi manum aut morbus aut hostis exciderit, si*

quam integro fuit. Sed, quae sibi desunt, non desiderat; non deesse mavult. Ita sapiens se contentus est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit; et hoc, quod dico, possit, tale est: amissum aequo animo fert. Sine amico quidem nunquam erit: in sua potestate habet, quam cito reparet. Quomodo, si 4
perdiderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: sic et hic, faciendarum amicitiarum artifex, substituet alium in locum amissi. Quaeris, quomodo amicum cito facturus sit? dicam; si illud mihi tecum convenerit, ut statim tibi solvam quod debeo, et quantum ad hanc epistolam, paria faciamus. Hecaton ait: « Ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine ullius veneficae carmine. Si vis amari, ama! » Habet autem non tantum usus

quis oculum casus excusserit, etc. *Schw.*

Sed, quae sibi desunt, non desiderat; non deesse mavult. Sic ms. *b.* et alii apud Ops. et Grut. cum ed. Rom. Traiectionem verborum (*quae sibi desunt; non desiderat deesse mavult*), quam ex Pinciani conicet. adoptavit Mur. et alii, nullus codex mstus agnoscit. Erasmianam scripturam, *num desiderat?* quam Ruhk. revocavit, ex uno *Par. a.* enotatam reperi. In nostram lectionem consentiunt *Par. b. d.* et *Arg. c.* nisi quod isti vitiose *sunt* pro *desunt* habent; hic autem *nec deesse*, pro *non deesse*. S.

Reparet) *reperiet* ms. *c.* et ed. *A.* Schw.

Phidias. Celeberrimus ille coaevus Periclis et Socratis: idemque artifex laudatissimus, cuius statuae immortales exstabant Iupiter Olympiae, Minerva Athenis. Vide Plin. XXXIV, 19 (8 sect. 19). De quo post Iunii catalogum conferendi sunt Heyne Antiquar. Auffaetze I, et Voelkel in descriptione Iovis a Phidia confecti. Cf. Epist. LXXXV, 34. *Ruhk.*

Dicam...convenerit. Si hoc mihi ante permiseris, ut tibi solvam debitum, ideoque *paria faciamus*, i. e. neuter in alterius aere sit. *Ruhk.*

Hecaton recte ms. *b.* cum edd. inde ab ed. Tarv. *Hechaton.* ed. Rom. *Catho* ms. *c.* Schw.

Amatorium, philtrum, quo et pertinent *medicamenta* i. venena, et *herbae*, succi herbarum, φάρμακα, et *carmina*, incantationes. Cf. Tibulli El. II, 4, 55 sqq. et Ovidii Art. amat. II, 99, 599; ubi simile praeceptum occurrit: *ut ameris, amabilis esto.* R.

Ama. Frequens hoc praeceptum veteribus. Nonnulla laudat Wernsdorf ad Poët. Latin. Min. T. IV, p. 258 ad Saleii Bassi Carm. ad Pison. 120. *Ruhk.*

Habet autem non tantum amicitiae usus, vet. et certae, etc.) Sic felicissime a Mureto curatus hic locus

amicitiae veteris et certae, magnam voluptatem, sed
5 etiam initium et comparatio novae. Quod interest inter metentem agricolam, et serentem; hoc inter eum qui paravit amicum, et qui parat. Attalus philosophus dicere solebat: « Iucundius esse amicum facere, quam habere; quomodo artifici iucundius pingere est, quam pinxisse. » Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non aeque delectatur, qui ab opere perfecto removit manum: iam fructu artis suae fruitur; ipsa fruebatur arte, quum pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum, sed infantia dulcior.

6 Nunc ad propositum revertamur. Sapiens, etiam si contentus est se, tamen habere amicum vult; si ob nihil aliud, ut exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ad hoc, quod Epicurus dicebat in

est, olim msstis et editt. vett. in hunc modum corruptus: *Habet autem non tantum usu* (*in usum* ms. *e.* et ed. *A.*) *amicitiae...... comparationem novae.* Cuius corruptelae origo inde derivanda videtur, quod vetus aliquis scriba ob praecedentia verba, *Si vis amari ama*, etiam proxime sequens verbum in secunda persona efferendum putaverit. Sin tenendum illud *Habet* statuerit aliquis, accipienda tota ista ῥῆσις fuerit pro continuata *Hecatonis* oratione, et loco scripturae *usu*, vel *in usum*, quam habent libri, unde *usum* legendum. Quidquid sit, ex veteris scripturae vestigiis leviter mutatum contextum nostrum velim. Scilicet, traiectis duobus verbis, deletis duabus virgulis quibus vulgo distinguebatur oratio, sic scriptum oportebat: *Habet autem non tantum* usus *amicitiae veteris et certae magnam volupt.*, etc. *S.*

Attalus. De eo Seneca pater in suasoria II haec habet: *Stoicus qui solum vertit a Seiana magnae vir eloquentiae: ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe et subtilissimus et facundissimus.* Cf. Ep. CVIII, 3. *Ruhk.*

Ob nihil aliud et mox *ob hoc* Erasmus al., nisi quod alii *aliud nisi ut e.* alii *si nihil aliud ut e.* omisso τῷ *ab*, et mox alii: *non hoc quod Epicurus*, alii *non ad hoc quod E.* legunt. *Ruhk.* — *Si ob nihil aliud.* Ignorat *ob.* ms. *b.* non male. Cf. Ep. XXXVI. Mox vero nollem *ob hoc* ex aliis editionibus in nostram irrepsisset. Repone *ad hoc quod Epic.* sic volentibus msstis omnibus. *Sch.*

Epicurus. Diogen. Laërt. X, 120, ex emendatione Gassendi, qui ibi plura et ea egregia de amicitia ex mente Epicuri congessit: καὶ τὴν φιλίαν, διὰ τὰς χρείας εἶναι μὲν καὶ παρασκευάζεσθαι, καθὰ καὶ τὴν γῆν

hac ipsa epistola, « ut habeat qui sibi aegro assideat, succurrat in vincula coniecto vel inopi; » sed ut habeat aliquem, cui ipse aegro assideat, quem ipse circumventum hostili custodia liberet. Qui se spectat, 7
et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum coepit, sic desinet. Paravit amicum adversus vincula laturum opem: quum primum crepuerit catena, discedet. Hae sunt amicitiae, quas *temporarias* populus appellat. Qui causa utilitatis assumptus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumsedit: circa eversos solitudo est: et inde amici fugiunt, ubi probantur. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum 8
metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se et exitus congruant. Qui amicus esse coepit, quia expedit, placebit ei aliquod

σπείρομεν. Vide et Plutarch. de amore prolis Tom. X p. 75, ed. Hutt. si tamen locus ille sanus sit. Muretus laudat Horat. I. Serm. I, 80: *Aut si aliquis casus lecto te affixit, habes qui Assideat, fomenta paret, medicum roget, ut te Suscitet, ac reddat natis, carisque propinquis.* Ruhk.

Quem ipsum. Sic ed. Mur. et seqq. Rectius vero *quem ipse* edd. vett. cum mss. *b. c. Par. a. b. d.* et aliis: quod restitutum velim. *Sch.*

Qui se spectat. Ab istis verbis *Qui se spectat* novam Epistolam incipiunt mss. *Par. a. b. d.* et *Arg. c.* non *Arg. b.* Schw.

Qui causa utilitatis adsumptus est. Commodius, traiectis verbis *utilitatis causa* scribunt *Arg. b. c.* et alii apud Ops. *Qui*, et *assumptus est*, cum ed. Rom. et sqq. tenet noster *b.* et *Par. d. Quae... adsumta est* habent *Par. a. b.* et *Arg. c.* Sch.

Circumsedit recepi ex *Arg. b. Circumsedet* edd. cum *Arg. c.* et *Par. b. Circumsidet Par. a. d.* Sch.

Solitudo est. Vulgo *ingens solit.* Otiosum epitheton ignorant mss. nostri *b. c.* et *Par. a. b. d.* cum aliis. *S.* — Notissimum illud Ovidianum: *Donec eris felix, multos numerabis amicos; Tempora si fuerint nubila, solus eris.*

Probantur. I. e. examini submittuntur. Laudat haec verba satis apposite Bentleius ad Hor. Carm. I, 35, 22. — Ennius: *Amicus certus in re incerta cernitur.* Lucretius: *Quo magis in dubiis homines spectare periclis Convenit adversisque in rebus noscere qui sint.* Ruhk.

Necesse est initia) *Ut initia* ms. *b.* cum ed. *Sch.*

Placebit ei. Pronomen personale ignorant mss. *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.* Ac fortasse ex interpretamento adiectum est. *Sch.*

pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet praeter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exsilium sequar,
9 cuius me morti et opponam et impendam. Ista, quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: quae ad commodum accedit, quae, quid consecutura sit, spectat. Non dubie aliquid habet simile amicitiae affectus amantium: possis dicere, illam esse insanam amicitiam. Numquid ergo quisquam amat lucri causa? numquid ambitionis aut gloriae? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae caritatis, accen-
10 dit. Quid ergo? ex honestiore causa coit turpis affectus? «Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia

Si ullum in illa placet praeter ipsam. Vocab. *pretium*, quod post *placet* interserebant vulgo, ignorant mssti, nempe interpolatum ab homine, qui non animadvertisset, *ullum* apud Senecam idem valere ac *quidquam, res ulla*; quemadmodum frequenter *nullum* dicit, pro *nihil*.

In quid amicum paro. In *Arg. b.* ex correct. sic legitur, *Inquis amicum paro*, quod habent plerique Gruteri; sed idem *Arg. b.* olim habuerat, *In quid amicum paras?* quod etiam nunc est in *Par. b.* et ex alio item optimo codice (Nicotiano) laudatur ab Ops. *Inquit amicum paro* ed. *R.* et mss. *Par. a. d.* sed in *Par. a.* primum fuerat *paras*. In ed. Ven. est, *Inquies igitur amicum paro*. In *Arg. c.* et ed. *A. In qua amicum paras*, Quibus omnibus et inter se, et cum sequente oratione collatis, vide ne sic fortasse Seneca scripserit: *In quid, inquis amicum paras?*

Negotiatio est. Cic. de Natura Deorum lib. II; *Amicitiam si ad fructum nostrum referemus, non erit ista amicitia, sed mercatura quaedam utilitatum suarum*. Ruhk.

Amicitiam. Illam esse ins. amic.) *illum* ed. Ruhk. quod primum in ed. Lipsiensi 1702 reperi. Superiores omnes cum msstis *illam* tenent. *Schw.*

Non agitur.... nam si propter se ipsam, etc. Sic edd. omnes, inde ab ed. *R.* nisi quod inter duo verba *nunc hoc* particulam *de* interponunt, quam mssti etiam omnes agnoscunt, et primus delevit Muretus, Tulliani styli aemulus. Minime vero expeditus locus; cui nescio satisne medeatur optimi alioquin codicis Nicotiani lectio ab Ops. commendata: *Non agitur, inquis, nunc de hoc, an amicitia propter se ipsam appetenda sit. Immo vero nihil magis probandum est. Nam si propter se ipsam expet.* Variant autem alii codices. Et *Par. b.* quidem si recte percepi, ita habet: *Non agitur, inquis, nunc de hoc an amicitia propter se ipsam expetenda*

propter se, an propter aliud sit expetenda; nam si
propter se ipsam expetenda est, potest ad illam acce-
dere, qui se ipso contentus est. » Quomodo ergo ad
illam accedit? quomodo ad rem pulcherrimam: non
lucro captus, nec varietate fortunae perterritus. De-
trahit amicitiae maiestatem suam, qui illam parat ad
bonos casus. Se contentus est sapiens.

Hoc, mi Lucili, plerique perperam interpretantur: 11
sapientem undique submovent, et intra cutem suam
cogunt. Distinguendum est autem, quid et quatenus
vox ista promittat. Se contentus est sapiens, ad beate
vivendum, non ad vivendum. Ad hoc enim multis
illi rebus opus est; ad illud tantum animo sano, et
erecto, et despiciente fortunam. Volo tibi Chrysippi 12
quoque distinctionem indicare. Ait, « sapientem nulla
re indigere, et tamen multis illi rebus opus esse:

est. etc., omissis mediis, quae ab eisdem verbis *propter se* incipiebant. Noster *Arg. b.* vero, *Non ag. inq. nunc de ac* (*i. e. de hac*) *amicitia. Nam si*, etc. Rursus *Par. d. Non ag. inq. nunc de hoc, an amicitia propter aliud sit expetenda. Nam si*, etc. Sic et *Par. a.* nisi quod post *expetenda* verbum *dic* adiiciat. Denique *Arg. e.* et ed. *A. Non ag. inq. nunc de hoc an amicitia vera expeti per se debeat. Nam si*, etc. *S.*

Intra cutem suam. I. e. intra se. Proverbiale est, ut in Horatio (Serm. I, 6, 22): *quoniam in propria non pelle quiessem.* Mart. (Ep. III, 16, 6): *memento Intra pelliculam, cerdo, manere tuam.* Lips. — Sensus est: illi metiuntur sapientem ex se suisque viribus, ideoque sapiens submovetur, i. e. is, quem interpretantur, non amplius sapiens haberi meretur.

Et erecto) *Et recto* ms. *b.* Sch.

Volo tibi Chrysippi... eget. Muretus hic notat, non idem esse apud Stoicos: egere et indigere, i. e. δεῖσθαι et ἐνδεῖσθαι. Nam egere eum dicunt, qui ita caret aliqua re, ut angatur animo, et eius desiderium non ferre possit: indigere autem eum modo, qui caret re aliqua, qua uti scit, quaeque utilis esse ei potest. Illud est stulti, idenque mali, φαύλου, hoc sapientis, σπουδαίου. Noster quidem hoc discrimen h. l. non observavit. Haec attigit Cic. Tusc. Qu. I, multo melius Plutarch. in libro de communibus notionibus adversus Stoicos. Cf. Lipsius in Manud. III, Diss. II, qui hanc Chrysippi distinctionem ex Plutarch. l. l. affert: ὡς οὐ δέονται μέν, ἐνδέονται δὲ οἱ φαῦλοι (mali non egent, sed indigent). Cic. Tusc. Qu. IV, 9: *indigentia libido inexplebilis.* Ruhk.

Nulla re indigere. Sic ms. *Arg. b.* et tres Gruteri cum edd Poteram

contra stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget.» Sapienti et manibus, et oculis, et multis ad quotidianum usum necessariis opus est; eget nulla re: egere enim, necessitatis est; nihil necesse sapienti est. Ergo, quamvis se ipso contentus sit, amicis illi opus est; hos cupit habere quam plurimos: non ut beate vivat; vivet enim etiam sine amicis beate. Summum bonum extrinsecus instrumenta non quaerit: domi colitur, ex se totum est. Incipit fortunae esse subiectus, si quam partem sui foris
13 quaerit. Qualis tamen futura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur in custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena destitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in desertum littus eiectus? Qualis est Iovis, quum resoluto mundo, et Diis in unum confusis, paulisper cessante natura, acquiescit sibi',
14 cogitationibus suis traditus! Tale quiddam sapiens facit: in se reconditur; secum est. Quamdiu quidem illi licet suo arbitrio res suas ordinare, se contentus est: et ducit uxorem, se contentus: et liberos tollit, se contentus; et tamen non vivet, si fuerit sine ho-

quidem *egere* corrigere, ut Ops. voluerat, ex aliorum omnium codd. praescripto; sed non erat necesse. Nec enim, ut Chrysippus pro sua subtilitate inter verbum δεῖσθαι et ἐνδεῖσθαι distinxerat, sic Seneca inter *egere* et *indigere*. Quod Chrysippo ἐνδεῖσθαι erat, id Senecae perinde et *indigere*, et *egere* est: quod δεῖσθαι Chrysippo, id Senecae h. l. est *opus habere*, et *scire uti*. Ruhk.

Eget nulla re. Vulgo *sed eget*, invitis msstis, qui non magis particulam *autem* agnoscunt, quae lin. seq. vulgo inserta erat.

' *Subiectus* Sic. mss. omnes et edd. ante Erasmum, qui primus *subiectum* vulgavit. *Ruhk.*

Qualis est Iovis.... traditus? Stoicorum dogma est (cf. Lipsii Manud. in Physiol. II, Diss. 22): omnia conflagratione, ἐκπυρώσει, in se aliquando conversum iri. Ait igitur Noster, sapientem ita victurum in solitudine, si res ferat, ut Iovem exiguo illo tempore, quo conversis in se omnibus, ideoque et diis, paulisper a generatione cessat. Heracliti fuit illa opinio, quam Stoici adoptaverunt. Caeterum suum sapientem Iovi assimilasse Stoicos constat. *R.*

Se contentus. Vtrobique vulgo post

mine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas
sua, sed naturalis irritatio. Nam, ut aliarum nobis
rerum innata dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo 15
solitudo in odium est, et appetitio societatis *quomodo*
hominem homini naturâ conciliat; sic inest huic quo-
que rei stimulus, qui nos amicitiarum appetentes
faciat. Nihilominus, quum sit amicorum amantissimus,
quum illos sibi comparet, saepe praeferat; omne intra
se bonum terminabit, et dicet quod Stilpon ille dixit,
quem Epicuri epistola insequitur. Hic enim, capta
patria, amissis liberis, amissa uxore, quum ex incen-
dio publico solus, et tamen beatus exiret, interro-
ganti Demetrio, cui cognomen ab exitio urbium Po-
liorcetes fuit, « numquid perdidisset? omnia, inquit,
bona mea mecum sunt! » Ecce vir, fortis ac strenuus! 16
ipsam hostis sui victoriam vicit. *Nihil*, inquit, *per-
didi*: dubitare illum coëgit an vicisset. *Omnia mea
mecum sunt:* iustitia, virtus, prudentia, hoc ipsum,
nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur ani-
malia quaedam, quae per medios ignes sine noxa
corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui
per ferrum et ruinas et ignes illaesus et indemnis

se contentus repetitur verbum *est*, quod delevi cum ms. *Arg. b.* S.

Ad amicitiam fert... irritatio. In his Noster nobiliori Stoicorum parti accessit: fuere enim quoque, qui amicitiam propter utilitatem petendam esse censent. Conf. Cic. de Fin. III, 21. *Ruhk.*

Quomodo solitudo in odium est, et appetitio societatis etc. Ex mss nostris restitui locum, corruptum vulgo et imperite interpolatum. *Schw.* Ruhk. et Lipsius sic proferunt hunc locum: *Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine appetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat* etc.—Deletum velim alterum *quomodo*; sic planior oratio flueret. *Tyr.*

Natura. Ad vocab. *natura* spectat scholion in ms. *c. naturaliter*; quo indicabatur, in ablat. casu accipiendam esse vocem. *Schw.*

Stilpon. Eadem fere occurrunt in Senecae libro de Constant. Sap. V, 3. De Demetrio Poliorcete similia narrat Plutarch. in eius vita T. V, p. 16 sq. 6, 9. Reisk. *Ruhk.*

Prudentia. Vocab. *temperantia*, quod ante istud vulgo legebatur, ignorant nostri mssti cum Ops. *S.*

17 evasit! Vides, quanto facilius sit totam gentem,
quam unum virum vincere? Haec vox illi communis
est cum Stoico: aeque et hic intacta bona per con-
crematas urbes fert. Se enim ipse contentus est; hoc
felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos
generosa verba iactare: et ipse Stilponis obiurgator
18 Epicurus, similem illi vocem emisit; quam tu boni
consule, etiamsi hunc diem iam expunxi. « Si cui,
inquit, sua non videntur amplissima, licet totius
mundi dominus sit, tamen miser est. » Vel, si hoc
modo tibi melius enuntiari videtur (id enim agen-
dum, ut non verbis serviamus, sed sensibus): « Mi-
ser est, qui se non beatissimum iudicat, licet impe-
ret mundo. » Vt scias autem hos sensus esse commu-
nes, natura scilicet dictante, apud Comicum inve-
nies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

19 Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur
malus? « Quid ergo? inquis, si beatum se dixerit
ille turpiter dives, et ille multorum dominus, sed
plurium servus: beatus sua sententia fiet? » Non,
quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec, quid uno
die sentiat, sed quid adsidue. Non est autem quod
verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi
sapienti, sua non placent: omnis stultitia laborat fa-
stidio sui. Vale.

Ipse ms. *b.* non *ipso*. Schw.

Ne existimes.) *Nec existimes* unus ms. *c.* Schw.

Hunc... expunxi. Hunc diem, quo tibi sententiam debebam, eo ex tabula debitorum meorum delevi, quia tibi debitum iam persolvi. Sunt qui male de bene exacto die intelligant. *Ruhk.*

Si cui... miser est. Meminit huius sententiae Epicuri Diogen. Laërt. X, 120, ubi vid. Menag. qui Aelian. V. H. IV, 13 laudat. *Ruhk.*

Apud Comicum. Vulgo *apud poëtam comicum.* Mediam vocem ignorat noster *b.* S. — *Comicum*, Publium Syrum. Laudat Gruterus Erasmi Adag. 4504. Vide Lipsii Manud. II, Diss. 17. *Ruhk.*

EPISTOLA X.

DE SOLITVDINIS VTILITATE.

Solitudinem, ut amet, hortatur. Quam etsi hominibus multis et iis imprudentibus utique non suadeat, quoniam malo iis et incommodo esse potius soleat, quam utilitati, Lucilio tamen, quippe cui multum fidat, potissimum commendandam esse putat. In salute, et bona mente comparanda sit illa occupata. Quare monet, ut nonnisi ea, quae eo spectant, Deum roget. Quibus monitis bene annectit Athenodori dictum: Nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Sic est, non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim. Et vide quod iudicium meum habeas: audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priore epistola feci, quum vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogavit, « quid illic solus faceret? —Mecum, inquit, loquor. —Cui Crates: Cavè, inquit,

Quod iudicium meum hobeas. Id est, quid de te ego iodiecem, vel *quid de te sperem*, ut baud multo post ait. Vulgo *quo ... abeot*, ex ed. Ven. Restitui scripturam ed. Rom. cui adseotitur ed. *A.* et ms. c. et *Par. d.* Etiamque noster *b.* et *Par. b.* teneot *quod*, sed vitiose *habeo* scriboot, quod paulo ante recte suo loco stabat (*non habeo cum quo te* etc.) sed ibi io nostro *b.* perperam in *habes* mutatum est, quum h. l. mutari debuisset. Quod post ista Grouovius in suo cod. inserta doo verba reperit, *mitti haereas*; quae ille ex *tibi haereas* corrupta censuerat; suspicor scribere voluisse librarium *multi* (scil. *multi codices* praeferuot) *habeas*, quod erat scholion ad vitiosam scripturam *habet* spectaos, quam idem eodex boc loco praeferebat. Caeterum et alibi in mss. confuudi verba *habere* et *haerere* iam notavimus ad Ep. VIII. *Schw.*

Crates: Cynicus philosophus, Thebanus, Aseondi filius, Diogenis discipolus. Anno circiter 325 aote Christum florebat. Iuter suos discipulos Zenonem habuit a quo Stoici orti sunt. *Ruhk.*

rogo, et diligenter attende ne cum homine malo lo-
2 quaris!» Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male utatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant; tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt; tunc cupiditates improbas ordinant; tunc, quidquid aut metu, aut pudore celabat, animus exponit; tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto:
3 ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi (spes enim incerti boni nomen est): non invenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quaedam verba proieceris, quam roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, et dixi: non a summis labris ista vene-

Imprudentibus. I. e. philosophia non studiosis, φαύλοις. Bene laudat Lipsius Antisthenem, qui interrogatus: quid ex philosophia fecisset lucri? respondit: Posse mecum loqui et versari (τὸ δύνασθαι ἑαυτῷ ὁμιλεῖν), ap. Diogen. Laërt. VI, 6. Contulisse non poenitebit Horat. Serm. I, 4, 133 sqq. Sextii egregium exemplum habes ap. Nostrum III, de Ira, 36, 2. Cf. Cic. de Offic. III, 1. *R.*

Exponit merito ex mstis restituit Ruhk. pro *expromit*, quod quidem non (ut ait ille) Erasmus ex coniectura posuerat, sed ex Erasmi coniectura temere in contextu posuerat Muretus. Eodem vero h. l. idem Ruhk. non minus temere aliam coniecturam Gronovii recepit, proxime praecedentia verba sic scribens, *manus celabat animus*. Vocem istam *manus*, quam ex *malus* corruptam Gronovius censuerat, meliores libri (nostri quidem et Parisienses omnes) ignorant: nec *manus* scribere debuerat is, cuius ex calamo istud primum manavit *animus*; scil. ex scholio, quo indicabatur, ad verbum *celabat* subintelligi idem vocab. *animus*, quod deinde verbo *exponit* adiectum est. Ex simili scholio factum videtur, ut in ed. Rom (et inde in aliis ante Lipsium) vocab. *animus* ante *celabat* poneretur. *Schw.*

Quam roboris plena) Sic ms. *b.* quod praetuli vulgato *quanti rob. pl.* Schw.

Non a summis labris: proverbialis loquendi ratio de iis qui leviter rem tractant. Inde ἀπὸ δογμάτων et ἀπὸ χειλῶν λαλεῖν sibi opponuntur; vid. Epictet. Diss. III, 16, 7. Cf. Ep. xx. Similiter dicebatur proprie de iis, qui in mortis limine constituti sunt: senilis anima in primis labiis est. Ep. xxx, 13. Gataker in Misc. Advers. II, 6, p. 302. *Ruhk.*

runt; habent hae voces fundamentum! iste homo non est unus e populo; ad salutem spectat! Sic loquere, sic vive: vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuo- 4
rum veterum licet Diis gratiam facias; alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde tunc corporis. Quidni tu ista vota saepe facias? Audacter Deum roga: nihil illum de alieno rogaturus es. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: « Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, quum eo perveneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. » Nunc enim 5
quanta dementia est hominum! turpissima vota Diis insusurrant: si quis admoverit aurem, conticescent; et quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc praecipi salubriter possit: sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant. Vale.

Gratiam facias, i. e. remittas, non exigas. Ep. xx, 7. Cf. Aul. Gell. I, 12 not. *Ruhk.*

Bonam mentem. I. e. stoice, rectam s. perfectam rationem, mentem bene eruditam, iudicii sanam. Eadem ferme occurrunt iam apud Platon. Alcib. 11. *Ruhk.*

Tunc abest a plerisque edd.

Athenodorum) Vide de hoc philosopho stoico, amico Marci Catonis Vticensis, ad c. III, 1, de Tranquillitate Animi. *Ruhkopf.*

Tunc scito...palam. Sublimis sententia! Cf. Heyne ad Tibull. II, 1, 84. Platon, Euthyphr. Tom. I, p. 32. Alcibiad. II, Tom. V, p. 95 sqq. Bip. Lipsius laudat nostrum de Benef. VI, 38. II, 1. Horat. I, Epp. 16. Martial. I, 40. Pythagoreorum praescriptum: clara voce precandum esse (μετὰ φωνῆς εὔχεσθαι κελεύουσι), disce ex Clementis Alexandr. Stromat. libr. IV, prope finem. Hoc effatum et Macrobius Saturnal. I, 17, p. 226 Bip. tanquam praeceptum philosophiae secundum affert. In haec eadem fere inciderat Gatack. ad M. Antonin. p. 93, 1, 7. Vptonusque ad Epict. Diss. Arrian. III, 13, 7. *Ruhk.*

EPISTOLA XI.

QVID VALEAT SAPIENTIA AD EMENDANDA VITIA.

Lucilii amicum, qui se ad sapientiam composuerat, laudans, erubuisse narrat. Qua occasione utitur, de rubore quaedam afferendi. Esse autem, ait, ruborem pudoris signum idque egregium, quod adeo sapientem et constantissimum virum sequatur: comparare tamen interdum quoque in malis, ibique esse mali notam. Clausulam efficit dictum Epicuri: Eligas tibi virum bonum, quo velut inspectante vivas. Cf. Ep. XXV.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis; in
quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum
iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit
nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex
praeparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi
se colligebat, verecundiam, bonum in adolescente
signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam
quum se confirmaverit et omnibus vitiis exuerit, sa-
2 pientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia na-

In quo.... profectur. Bona volnntas moresque egregii, deinde vires hunc animum excolendi, tandem ipse earum laudabilis usus intelliguntur. *Ruhk.*

Dedit nobis. Intersertam vulgo particulam *enim* ignorant mssti. *S.*

Gustum... respondebit, vita sua sequente efficiet, ut bona de eo concepta spes expleatur. *Ruhk.*

Vbi se colligebat, verecundiam etc. Sic ex vet. cod. corrigendum monuit Erasmus in Append. pro eo, quod in edit. vett. legebatur, *Ibi se colligebat verecundia*, quod ipsum et mssti *Arg.* et *Par.* aliique teuent. Muretus, reliquam adoptans Erasmi emendationem, insuper (nescio qua auctoritate) *collegit* edidit, pro *colligebat*. Schw.

Adeo illi... rubor. Laudat Lipsius Diogenis Cynici dictum in iuvenem, quem erubescere viderat: confide, talis virtutis est color, ap. Diog. Laërt. VIl, 54, ubi vide Menag. qui et post Lipsium Menaudri comici versom affert: Ἐρυθριῶν πᾶς χρηστὸς εἶναι μοι δοκεῖ. *Ruhk.*

Nulla enim... vincitur. Vides hic

turalia corporis, aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum et ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis et aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis; quorumdam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec usus unquam excutit: sed natura vim suam exercet, et illo vitio sui etiam robustissimos admonet. Inter haec esse et 3
ruborem scio, qui gravissimis quoque viris subitus affunditur. Magis quidem in iuvenibus apparet, quibus et plus caloris est, et tenera frons; nihilo minus veteranos et senes tangit. Quidam nunquam magis, quam quum erubuerint, timendi sunt; quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissi-

Senecam a rigidis Stoicorum decretis de sapiente dissentire: nam si Cicer. de Fin. III, 9. Stob. Ecl. Ethic. p. 180, 183 Cant. et Diog. Laërt. VII, 125, comparaveris, eum videbis ne naturali quidem corporis aut animi vitio succumbere. *Ruhk.*

Labra concurrunt. Sic Crassus in Cic. de Oratore: *equidem et in vobis animadvertere soleo et in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et tota mente atque omnibus artubus contremiscam.*

Et illo vitio sui etiam robustissimos admonet) *Et illos vitii sui* ed. Erasm. et seqq. invitis mstis, in quibus (quemadmodum et in ed. *R.*) est *et illos vitia sui*, quod revocavit Ruhkopf. intelligens naturam isto vitio admonere etiam sapientissimos, esse ipsos homines. Equidem *sui* ad *naturam* referendum puto, quae *etiam sapientissimos admonet sui*, i. e. admonet quanta sit ipsius vis. Tum vero pronomen *illos* prorsus otiosum, immo alienum ab hoc loco, mihi visum erat; itaque in *illo* mutare de mea coniectura ausus sum. In ms. c. quidem est *et illos etiam vicia sua*: in ed. *A.* et *etiam illos vicio suo.* Schw.

Affunditur. Sic mss. Vulgo *offunditur*, ab Erasmo.

Quidam nunquam... effuderint. Laudat Lipsius Tacitum de Domitiano in Iul. Agricolae vita c. 45, Pliniumque in Panegyric. c. 48 not. addatur Sueton. Domit. c. 18. *Pompeii* de quo hoc idem narrat Plutarch. in Eius Vita Tom. III, c. 2, p. 707 Reisk. Hanc eamdem oris mollitiem quoque in Pompeii statua, si tamen est genuina, quae in Palatio Spadu Romae asservabatur, conspici dicunt; vid. Raccolta 127, cf. Raschii Lexic. *Ruhk.*

(*Quum erubuerint*) *Erubuerunt* mallet Schweigh. sane quia *quum* hic tempus, non causam exprimit.

mus, quum faciem eius sanguis invaserat. Nihil erat mollius ore Pompeii: nunquam non coram pluribus rubuit, utique in concionibus. Fabianum, quum in senatum testis esset inductus, erubuisse memini; et hic illum mire pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a novitate rei; quae inexercitatos, etiamsi non concutit, movet naturali in hoc facilitate corporis pronos: nam, ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati et mobilis, et cito in os prodeuntis. Haec, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quaecumque attribuit conditio nascendi et corporis temperatura, quum multum se diuque animus composuerit, haerebunt. Nihil horum vetari potest, non magis quam arcessi. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum et trepidationem exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio imitantur verecundiam: deiiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos et deprimunt: ruborem sibi exprimere non possunt; nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil adversus haec sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt; iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola po-

Fabianum. Cf. de eo not. ad Consol. ad Marc. XXIII, 2, de Brevit. vit. XIV, 4. *Ruhk.*

Haerebunt) *Habebunt* ms. *o.* et ed. *A.* Qua de errore monui ad VIII, § 3. *Schw.*

Vetari, prohiberi, arceri. Recte Gronov. hanc lectionem vulgatae *vitari* e Gruter. Modii Opsopoei etc. praetulit. Sic et noster Amplonian. et Erlangensis praestant. *Ruhk.* — *Vetari* mss. *b.* et *c.* habent cum aliis. *Schw.*

Arcessi. Tenui et h. l. et alibi istam scripturam, quam vulgatam reperi. *Accersiri* ed. *A.* et *R.* cum ms. *c.* et *Par. a.* *Accersi* ed. Erasm. cum ms. *Arg. b.* et aliis. *Schw.*

Artifices scenici. (Οἱ περὶ τὸν Διόνυσον τεχνῖται) comoedi, tragoedi: h. l. mimi, pantomimi. Cic. pro Arch. poët. c. V. Cf. Ernesti clav. Cic. ubi recte Wesseling. ad Diodor. Sicul. IV, c. 5, p. 451 laudatur. *Ruhk.*

Deiiciunt vultum) *Deiiciunt enim vultum* edd. vett. cum msstis *b. c.* et *Par. a. b. d.* non male, more Graeco. *Schw.*

scit. Accipe equidem utilem et salutarem, quam te affigere animo volo: « Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, et omnia tanquam illo vidente faciamus. » Hoc, mi Lucili, Epicurus praecepit: custodem nobis et paedagogum dedit; nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccatori testis assistit. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non praesens tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, 7
qui sic aliquem vereri potest, ut ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic tibi videtur nimis rigidus, elige remissioris animi virum Laelium; elige eum, cuius tibi placuit et vita, et oratio, et ipse animum ante se ferens vultus: illum tibi semper ostende, vel custodem, vel

Equidem utilem, id est, sane, utique utilem. Sic mssti cum edd. vett. Vulgo *et quidem*, ab Erasmo. In *Par. d.* scholion in contextu positum, *utique utilem*. Schw.

Aliquis...faciamus. Egregium non dubie consilium! Similia iam praeceperat Plato de Legg. lib. IX init. Tom. IX, p. 4 Bip. Cf. et Epictet. in Enchiridio c. 33, ed. Schweigh. ubi Upton. p. 159 similia loca veterum notavit, post Gatacker. ad M. Antonin. p. 409 sq. ubi nec nostri loci immemor fuit. *Ruhk.*

Assistit) *Peccatori testis assistit.* Vulgo *peccaturis testis assistat*, invitis msstis nostris et Paris. *Schw.*

Non praesens tantum. Vulgo *non adspectus tantum*, a Mureto, contra codicum fidem: nempe sic ille corrigere voluerat mendosum *actus*, quod pro *praesens* habebat ed. Erasm. In ed. *R.* non fuerat *non praesens tantum factum*, sed postremum verbum recte ignorant mssti. *Schw.* — Ruhkopf. pro *praesens* habet *aspectus*. Sana, inquit, lectio: ex qua aberrationes librariorum ortas putem *actus* s. *praesens*. Amplonian. et Erlang. praestant *praesens*, uti Erasmi vetustissimus codex. Plurimi: *actus*, quod et Erasmi editio habet.

Et ipse animum ante se ferens vultus. Sic recte *Arg. b.* cum *Par. a. b. d.* Inepte vulgo, *et ipsius animum ante te ferens et vultum.* — Sic confidentissime Schweigh. Illa tamen lectio quam *ineptam* declarat, optimum praebet sensum, et cum praecedentibus optime congruit, si totam phrasim sic interpunxeris: *elige eum cuj. tibi pl. v. et oratio; et ipsius ani-*

exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges. Vale.

mum ante te ferens et vultus, illum semper etc. quam lectionem vulgatam recepit Ruhk. post Erasmum, Muretum, et alios.

EPISTOLA XII.

DE SENECTVTIS COMMODIS, ET MORTE VLTRO APPETITA.

De Senectute agit, cuius se admonitum narrat urbanissime, quum ad suburbanum suum venisset. Eam voluptatis plenam esse, pergit, si illa scias uti, nec molestum esse, mortem ante oculos habere, quum omnibus hominibus certa, et cuique spes data sit vitae longioris. Addit unumquemque ad mortem quotidie paratum esse debere. Saepe huc redit Noster, e. c. Ep. XLIX al. Quis non Ciceronis egregium librum de Senectute hac occasione recordabitur?

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quocumque me verti, argumenta senectutis meae video. Veneram in suburbanum meum, et querebar de impensis aedificii dilabentis: ait villicus mihi, non esse negligentiae suae vitium; omnia se facere, sed villam veterem esse. Haec villa inter manus meas crevit: quid mihi futurum est, si tam putrida sunt aetatis meae saxa? Iratus illi, proximam stomachandi occasionem arripio. Apparet, inquam, has platanos

Verti. Ms. *Arg. b. Par. a. b. d.* et alii. *Verto* ms. c. cum edd. *Schw.*

Argumenta senectutis meae: id est argumenta quibus me senem esse intelligebam.

Ait villicus mihi. Postremam vocem, quae aberat vulgo, dedere nostri mssti et alii optimi quique cum ed. *A.* et *R.* Schw.

Tam putrida. Ruhk. *Iam putria.*

Aetatis meae saxa: id est, quae ipse substruxi, ponenda curavi. *Ruhk.*

Arripio. Sic ms. *b.* cum aliis. Mendose *accipio* ms. *c.* et ed. *A.* *Arripui Par. a. b. d.* et *Col.* apud Grut. *Schw.*

Platanos. Vmbrae causa has arbores, caeterum steriles et celibes (Virg. Geor. II, 70. Hor. II, Carm. 15, 4), una

negligi: nullas habent frondes! quam nodosi sunt et
retorridi rami! quam tristes et squalidi trunci! hoc 2
non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret!
—Iurat per Genium meum, se omnia facere, in nulla
re cessare curam suam; sed illas vetulas esse.—Quod
inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum
videram folium. — Conversus ad ianuam: Quis est,
inquam, iste decrepitus, et merito ad ostium admo-
tus? foras enim spectat. Vnde istunc nactus es? quid
te delectavit, alienum mortuum tollere? — At ille: 3
Non cognoscis me? inquit: cgo sum Felicio, cui so-
lebas sigillaria afferre; ego sum Philositi villici filius,

specie excepta, cui vitis iungebatur (Autipater Sidon 38, in Anal. Brunk. II, pag. 16, ibi Iacobs), ex Asia primum ad insulas Diomedeas, ex adverso Apuliae sitas, deinde ad Siciliam arcessitas, et inter primas arbores Italiae circa captae urbis aetatem donatas esse, testatur Plin. Nat. Hist. XII, 3 et 4 Bip. qui etiam monet, eas mero infusis radicibus egregie enutriri. In suburbana autem Claudio demum principe ab eius liberto quodam esse translatas docet Plinius l. l. c. 5, unde patet quod Seneca iuvenis eas posuisse se testatur. *Ruhk.*

Retorridi rami. I. e. sicci, nimio calore extenuati, ideoque *tristes et squalidi trunci*, quoniam hispidi, rugosi et asperi erant. *Ruhk.*

Iurat per genium meum. Ab Etruscis, ut videtur, haec opiniu per totam Italiam dissipata erat. cuique homini esse numen tutelare, Genium, qui cum eo nasci et mori a multis credebatur: diversa ab ea, quam Graeci δαίμονι tribuebant, significationa. Apud Romanos haec religio privata; unde, quum et locorum, et urbium, quin adeo deorum Genii reperti essent, publica quoque exorta est, magni habebatur. Genius feminarum autem Iuno vocabatur, cum deo natali interdum confusus, et adoratione, ideoque libatione dignus habitus. Tibull. II, 2; Horat. Epist. II, 2, 187; Plin. N. Hist. II, 7; Arrian. I, 14. Senec. Ep. CX, 1: *Singulis enim et Genium, et Iunonem dederunt (maiores nostri).* Iuramenti per Genium exempla non rara sunt: cf. v. c. Suet. Calig. 27; Epictet. Diss. Arrian. IV, 1, 14, p. 809, not. *Ruhk.*

Quod inter nos sit. Sic Erasmus in suis codd. invenit et Modius.—Neutiquam hoc sperno: sed vide ne verum sit *intra nos* quod habent *Arg. b.* et *Par. b. d.* Schw.

Foras enim spectat cadaverum more, quae ad ostium deponi solebant, pedibus et facie foras versis. Ritum hunc explicat Serv. ad Virgil. Aen. XII, 345. Cf. Lipsii Electa I, 6. *Ruhk.*

Sigillaria. Munuscula, e. c. placentae multiformes, a melle, etc. confectae, imagunculae aereae a sigillariis fusae (Reines. ad Inscript. Cl. XI, 89, p. 644), quae Saturna-

deliciolum tuum. — Profecto, inquam, iste delirat! Pupulus etiam delicium meum factus est? Prorsus potest fieri: dentes illi quum maxime cadunt!

Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea quocumque adverteram, apparuit. Complectamur illam, et amemus: plena est voluptatis, si illa
4 scias uti. Gratissima sunt poma, quum fugiunt; pueritiae maximus in exitu decor est; deditos vino potio extrema delectat, illa quae mergit, quae ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est aetas devexa iam, non tamen praeceps: et illam quoque in extrema regula stantem, iudico ha-

lium die ultimo domini servis suis mittere solebant. Erat autem iste Felicio unus e vernis, qui ob vernilitatem, iocos procaces, amabantur; unde ap. Horat. III, Carm. 23, 7, dulces alumni vocantur. *Ruhk.*

Profecto ex ora Erasmi primus recepit Mur. et probavi equidem, licet *perfecte* dent mssti *Arg.* et *Par.* cum edd. vett. *Schw.*

Pupulus.....factus est. Profecto, quum ille parvolus esset verna, iste etiam deliciolum meum factum est: hoc concedo: nunc vero senex est, nam dentes ei quum maxime cadunt. *Ruhk.* — At non videtur Ruhk. salem auctoris intellexisse. Nam quum dentes et pueris septennibus, itemque senibus cadant, per iocum ait eum forsitan adhuc puerum esse, quum illi cadant dentes. — *Pupulus* ex emend. Mureti et Lipsii est: olim *vetulus* edd. sed *populus* mss. et ed. *A.* Schw.

Delicium meum. Praetermitto nonnulla, quae ex msstis a nobis correcta sunt; ut *delicium meum*, pro *deliciolum meum*; et paulo post, *potio extr.* pro *potatio extrema* Schw.

Gratissima sunt poma. Haec docendi et probandi per exempla ratio Nostro perquam familiaris est et populari scribendi generi satis idonea: quamquam in poëta, e. c. Ovidio, magis exspectatur. Nec dubito, quin ex eo, quem diligenter legisse videtur, mutuatus eam sit. *Ruhk.*

Pueritiae maximus in exitu decor est. Ideo Sapho Ovidiana ad Phaonem: *O nec adhuc iuvenis, nec iam puer.*

Omnis voluptas ex Gruteri coni. merito adoptavit Lipsius. Olim *hominis vol.* edd. et mssti omnes. Similiter alibi permutantur ista vocabula: ut Ep. XLIV et LXIII. *Schw.*

In extrema regula stantem de fine vitae explicandum est: metaphora ducta a ludis circensibus, quorum sunt carceres, i. e. locus in Circo, unde cursus initium fiebat, et *regula* i. e. catenula s. repagulum, ὕσπληγξ, in cuius demissione effundebantur in cursum currus. Hoc sensu adhibetur vox *regula* a Statio Theb. VI, 593, et Graecis satis solenne est de aurigis, ἑστᾶσιν ἐφ' ὕσπληγγος, excursuris.

bere suas voluptates ; aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, 5
cupiditates fatigasse ac reliquisse! «Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere!» Primum ista tam seni ante oculos debet esse, quam iuveni; non enim citamur ex censu ; deinde nemo tam senex est, ut improbe unum diem speret. Vnus autem dies, gradus vitae est: tota aetas partibus constat, et orbes habet circumductos maiores minoribus. Est ali- 6
quis, qui omnes complectatur et cingat; hic pertinet a natali ad diem extremum: est alter, qui annos adolescentiae excludit; est qui totam pueritiam ambitu suo astringit; est deinde ipse annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore praecingitur circulo: angustissimum habet dies gyrum : sed et hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus,

Haud dubie autem obversabatur Nostro decretum stoicum illud, animum, hic in corpus, tamquam in vinculo, coniectum, morte in libertatem vindicari. *Regula* itaque illa *extrema* hactenus cum Horatiano illo (lib. I Epp. 16, vs. 79): *Mors ultima linea rerum est*, contendi potest. Graecis non infrequens locutio similis: ἐπὶ ἐσχάτης τοῦ βίου γράμμης. Conf. Diod. Sicul. lib. XVIII p. 625. Rhodomann. ed. *Ruhk.*

Primum ista tam seni, etc. Abest *ista* ms. *b.* non male; et videtur ex scholio irrepsisse. Restituimus autem verba in eum ordinem, quem ex Senecae usu loquendi servant mssti omnes cum editis ante Muretum: de qua conf. Opsop. et Grut. *Schw.* — Ruhk. praebet *primum ista tam iuveni. . . quam seni.*

Non enim citamur ex censu, ex tabulis censualibus, in quibus iuniores senioresque notati, et cuiusque adeo aevum. Talis autem citatio in militia et dilectu obtinebat: at non, inquit, in morte. *Lipsius.*

Vt improbe unum diem speret. Similiter Cicero: *Nemo est tam senex, qui se annum non putet posse vivere.*

Excludit. Exspectaveram *includit*; sed nil mutant libri. Intelligendum igitur, *e maiore orbe excludit.* Schw.

Deinde ipse annus. Hoc a Pinciano laudatum primus recepit Mur. et habet ms. *c.* cum ed. *A.* Sed *deinde per se annus* ms. *b.* et Gruteri omnes, cum ed. Rom. *Schw.*

Circulo e quinque codd. revocandum censuit Gruterus, recte: antea *cingulo.* Ruhk.

Heraclitus. Cf. ad II de Ira, 10, 2. Aristotel. Rhetor. III, 5, 6. Vbi Buhle loca veterum apposuit. *Ruhk.*

cui cognomen *Scotinon* fecit orationis obscuritas:
7 « Vnus, inquit, dies par omni est. » Hoc alius aliter accepit: dixit enim, parem esse horis; nec mentitur: nam si dies est tempus viginti et quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse, quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse unum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non et in uno die invenias, lucem et noctem; et in alternas mundi vices plura facit ista, non alia, alias contractior, alias productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, et consummet atque expleat
8 vitam. Pacuvius, qui Syriam usu suam fecit, quum

Hoc alius aliter accepit) *Excepit* ms. *b.* et ed. *A.* nun male. Sic pro *accipe*, eadem notione, complures libri *excipe* praeferunt in Epist. LXXXII, quemadmodum ἐκδέχεσθαι Graeci dicunt. *Schw.*

Et in alternas alias productior. Sic scripti omnes; quare Gronov. restituit. Sensum explicat Gronov. sic: nempe dies ille 24 horarum *plura facit ista*, non aliud, plus lucis modo facit, modo plus noctis, *non alia*, non aliud quam lucem et noctem, *alias contractior*, *alias productior*, scilicet alterutra harum, luce vel nocte, idque *in vices mundi alternas*, ut ita alternae sint mundi lucem et noctem mortalibus praebentis vices. Erasmus habet: *et alternas mundi vices. Planeta* (Muretus *Planiara*) *facit ista, non alias contractior, alias productior dies.* Muretus: *f. ista nox*, omisso *dies*. Ruhk. — Ruhkopfium probat Schw. Cum mss. inquit, consentit ed. Rom. nisi quod, pro *non alias contractior*, quod est in his, illa *non alia contractior* habet: nempe utrique simul voci, *alia*, et *alias*, suus hic locus erat. *Schw.*

Tanquam cogat agmen. Concinne vertit *Lagrange*: *Comme s'il devait, pour ainsi dire, fermer la marche de nos jours.* Sic Horatius: *Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.*

Pacuvius. Pacuvii legati Tacitus Annal. II, 79, mentionem facit ad ann. V. C. 772, post Christ. nat. 19. Fuerat autem a partibus Pisonis contra Germanicum et post eius mortem, etiam contra Sentium, praevenitque Domitio Laodiceam Syriae urbem petenti. Iam vero is per aliquot annos propraetor Syriae, seu legatus Caesaris fuisse videtur: etenim inde ab anno 775 sequutus est Propraetor Syriae Flaccus Pomponius (Suet. Tib. XLII) cui a. V. C. 786 mortuo (Tacit. Annal. VI, 27) successit L. Vitellius (Tacit. Annal. VI, 27, 32). Nisi pravus homo fuisset, cum Pisone non conspiravisset contra Germanicum. *Ruhk.*

Vsu suam fecit. I. e. usucepit, ap. Liv. XXII, 40, ubi vid. I. F. Gron.

vino et illis funereis epulis sibi parentaverat, sic in
cubiculum ferebatur a coena, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur, Βεβίωται, βεβίωται! Nullo non se die extulit. Hoc, quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus; et in somnum ituri, laeti hilaresque dicamus:

> Vixi! et, quem dederat cursum fortuna, peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, laeti recipiamus. Ille 9
beatissimus est, et securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine exspectat. Quisquis dixit *Vixi*, quotidie ad lucrum surgit.

Sed iam debeo epistolam includere. « Sic, inquis, sine ullo ad me peculio veniet? » Noli timere; aliquid secum feret: quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac voce praeclarius, quam illi trado ad te perferendam? « Malum est, in necessitate vivere:

Ruhk.—Quum diutissime ei praefuerit, ita volente Tiberio, qui ut quemque cuique provinciae praefecerat, ita fere ibi consenescere cogebat. *Muretus.*

Funereis) *Funebribus* ms. e. *Par. a. d. Funeribus Arg. b.* et *Par. b.* Schw.

Sibi parentaverat. Lipsius laudat Ep. CXXII, 3, non convivantur, sed iusta sibi faciunt: et de Vit. beat. II 3. Non sine allusione ad convivia in columbariis s. hypogaeis celebrari solita eaque satis opipara, de quibus occasione operum artis in iis repertorum Bartolus (*gli antichi sepolcri Rom.* 1697, fol.) aliique docte egerunt. *Ruhk.*

Βεβίωται, *βεβίωται*. I. e. acta vita est. Omnium fere codd. scriptura, probata Turnebo (Adversar. XII 2,) et Grutero. Erasmi et insequentium cdd. habent βεβίωκε, βεβίωκε, vixit. Illud erat usitatius paullo. Cic. ad ad Attic. XII 2; XIV 21. *Ruhk.*

Vixi...peregi; Virgilii versus occurrit in Aeneid. IV, 654. *Ruhk.*

Vixi. Diogenes Sinopensis, qui ad hoc dictum vitam disposuit, ἡμερόβιος inde dicebatur (in diem vivens). Cf. M. Antonin. IV 35, ibique Gataker, p. 161 sq. — *Quisquis dixit: Vixi, quotidie ad lucrum surgit.* Callide vertit *Lagrange: Qui s'est dit le soir: J'ai vécu, dira le matin: Je gagne un jour.*

Epistolam includere ed. *A.* et *R.* cum mstis omnibus. Cf. CXIV, 165, 22. Vulgo *cludere*. Schw. — *Includere*, omnes Gruteri, Gronov. et Erfurt. Compositum pro simplici saepe scriptores aevi Augustei et sequentis usurpant, nec nostro insolitum, v. c. de Ira III, 19, 2 fin. Horat. IV, Carm. 13, 15, 16. *Ruhk.*

Secum feret. Corrige *fert* ex msto-

sed in necessitate vivere, necessitas nulla est.» Quidni nulla sit? patent undique ad libertatem viae multae, breves, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest: calcare ipsas necessitates licet. «Epicurus, inquis, dixit. Quid tibi cum alieno?» Quod verum est, meum est: perseverabo Epicurum tibi ingerere; ut isti, qui in verba iurant, nec quid dicatur aestimant, sed a quo, sciant, quae optima sunt, esse communia. Vale.

rum consensu eum ed. *A.* et *R.* Schw.

Nemo in vita teneri potest. Tragicus: «eripere vitam nemo non homini potest; at nemo mortem.»

Epicurus, inquis, dixit. In iis quae nobis ab aliis conservata sunt de Epicuri decretis, haec verba non reperiuntur, quamquam eius sententiis non adversantur. Quum enim animi immortalitatem reiecisset, nulla fere ratio erat, qua ab hac, quam Seneca profert, sententia revocari posset. Stoicorum quoque decretum eodem redire constat. *Ruhk.*

Iurant) *Iurarant* ms. *b.* et *Par. d.* *Iurarent* *Par. b.* Debuerunt puto *iurarunt*, quod ex uno suorum laudavit Opsop. *Schw.*

EPISTOLA XIII.

QVAE DEBEAT ESSE SAPIENTIS FORTITVDO.

DE FVTVRO NE SOLLICITERIS.

Quanquam iam inde ab adolescentia Lucilius se firmum gesserat contra fortunae iniurias, priusquam philosophiae se dedisset, tamen auxilia, quibus ad maiorem firmitatem elevari ideoque se munire contra mala possit, cum eo communicanda censet Seneca. Iam quum opinioni maior metus terrorque, quam ipsis rebus inesse soleant, constantiam ei commendat, et vacuitatem ab omnibus praeiudiciorum opinionumve commentis. Quam si tueatur, vera rerum natura animo concepta una cum iudicio integro, ideoque spe metuque recte examinatis, contra mala tum praesentia, tum futura securus et munitus sit. Nec ipsum malum, si tamen veniat, semper contra nos, sed quoque pro nobis venire debet, atque adeo vitam nostram honestare, sicut Socratis Catonisque exempla docent. Conclusionem facit prae-

clara Epicuri sententia : Stulti est, quotidie novam vitam incipere.

Pro brevitate et consilio epistolae non male res cessisse Nostro videri debet. Nam non omnia remedia et praesidia, quae alias Stoici contra mala afferre solebant, velut pulvisculo converrere voluit nec debuit in hoc leviori scribendi genere. Stoicismo tamen in omnibus quae protulit, se gessisse patebit de Tranq. An. XIII, et de Benef. IV, 34, etc. comparanti. De Lucilii fatis cf. Praef.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Multum tibi esse animi scio. Nam etiam antequam instrueres te praeceptis salutaribus et dura vincentibus, satis adversus fortunam placebas tibi; et multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas: quae nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi quum multae difficultates hinc et illinc apparuerunt, aliquando vero et propius accesserunt. [1] Sic verus ille animus, et in alienum non venturus arbitrium, probatur; haec eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen afferre, qui nunquam suggillatus est. Ille, qui vidit sangui-

2

Instrueres. Praeferunt plerique ms. Gruteri et Modii. I. e. antequam Philosophiae te dedisti. Confirmat Nat. Quaest. IV praefat. med. liberalibus me studiis tradidi, quamquam paupertas alia suaderet, etc. qui locus hic conferri meretur. Antea *instruerem*. Ruhk.

Satis adversus.... placebas tibi. I. e. te pro satis valido contra f. habebas. Tacit. Hist. IV 23, vis et arma satis placebant, i. e. validiora esse videbantur quam ut munimentis se cingerent. *Ruhk.*

(1) Sic tacite Ed. Paris. Ruhkopf. *apparuerint — accesserint.*

Verus... animus. I. e. recta tua et virtuti conveniens animi indoles roburque naturale experientia tantum cernitur, praeter quam nulla alia eius *obrussa* probatio est (Cic. Clav. Ern.) *Ruhk.*

Haec eius obrussa est. Sic ex vetusto cod. Erasmi. Plures codd. Gruteri: *haec enim res eius probatio est*, partim *hic eius probatio obscura est*, vel *obtrusa est*: lectiones quae ignorantiae, vel oscitantiae librariorum debentur. *Ruhk.* — *Obrussa* gallice est: *pierre de touche.*

Suggillatus est. Livida verberum vestigia, ὑπώπια, suggillationes (subciliationes, a cilio, i. e. parte sub oculis. *Festus*), quas pugiles cestibus pugnisve sibi invicem infligere solebant. Hinc pugiles cestibus contusi

nem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno; ille, qui supplantatus adversarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus; qui, quoties cecidit, contumacior resurrexit; cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, ut similitudinem istam prosequar, saepe iam fortuna supra te fuit; nec tamen tradidisti te, sed subsiluisti, et acrior constitisti: multum enim adiicit sibi virtus lacessita. Tamen, si tibi videtur, accipe a me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quae nos terrent, quam quae premunt: et saepius opinione, quam re, laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac summissiore. Nos enim dicimus, omnia ista quae gemitus mugitusque exprimunt, levia esse, et contemnenda. Omittamus haec magna verba, sed, Dii boni! vera. Illud tibi praecipio, ne sis miser ante tempus; quum illa, quae velut imminentia expavisti, fortasse nunquam ventura sint,

(ap. Cic. Tusc. Q. II 19) et inprimis auribus fractis, ὠταθλαδίαι, ὠτοκατάξεις, οἱ τὰ ὦτα κατεαγότες. Cf. Menag. ad Diogen. Laërt. V 67. Winckelmann Monim. inedit. p. 76. De lucta et pugilatu, ex quibus pancratium constabat, vid. Aristot. Rhet. I 5 fin, Tom. IV Bip. Pausan. VIII 40 init. Fac. et ibi laudatus Philostrat. Icon. II, 6. Adversarium itaque pugno male mulctare, eum pede ex loco dimoto prosternere s. *supplantare σφάλλειν*, et deinde collum premere et suffocare propria pugnae erant. *Ruhk.*

Vidit e priscis libris praeferunt vulgatae *fudit* Lipsius, Gruterus, Modius. Prior confert de Provident. c. 4, 7, *audacter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se saepe vicisse post sanguinem*: adde ibid. §. 4. *R.*

Constitisti. Recte e pluribus libris et vetere editione restituit Gron. qui egregie confert Ep. xxix, 7, *attolle animum, adversus formidata consiste.* De Ira II, 7, 3, ubi est vox forensis quoque litigii, derivata inde, quod in athletis et pugnantibus etiam status observabatur, unde in statu stare, similia. Cornel. Nep. Chabria c. 1 fin. Antea *restitisti*, sensu parum diverso. *Ruhk.*

Multum enim adiicit sibi virtus lacessita. Crescit, et ut vetus poëta, virescit vulnere virtus. *Lips.*

Omittamus haec magna verba. Nisi Lucilium stoicae philosophiae rudem fuisse statuamus, nulla subest causa, cur stoice praecepta sua efferre noluerit. Caeterum non irridet Stoae, opinor, sed laudat eam: nam *dii boni*! i. e. profecto, non semper irrisionis causa adhibetur. Cf. De constant. Sap. c. III. *Ruhk.*

certe nondum venerint. Quaedam ergo nos magis torquent, quam debent; quaedam ante torquent, quam debent; quaedam torquent, quum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut
praecipimus. Primum illud, quia res in controversia 5
est, et litem contestatam habemus, in praesentia differatur. Quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes; scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra: illud praesta mihi, ut, quoties circumsteterint qui tibi te miserum esse persuadeant, non, quid audias, sed quid sentias,
cogites; et cum patientia tua deliberes, ac te ipse in- 6
terroges, qui tua optime nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est, quam mala? Ipse te interroga: numquid sine causa crucior, et moereo, et, quod non est, malum facio?

« Quomodo, inquis, intelligam, vana sint, an vera, quibus angor? » Accipe huius rei regulam. Aut praesentibus torquemur, aut futuris, aut utrisque. De praesentibus facile est iudicium. Si corpus tuum li-

Nondum venerint. Satis erat *non ven.* quod est in ms. *b.* et *Par. b. d.* Alii *nec ven.* alii *nunquam ven.* Schw.

Quaedam. . . praecipimus: conclusiones illae tres dupliciter enunciatae: *augemus* mala magis nos torquentia quam debeant; *praecipimus*, i. e. occupamus antequam torqueant; *fingimus* quae omnino non debeant torquere. *Ruhk.*

Primum... differatur sc. nos augere dolorem. Stoicis autem est indifferens, quod Epicureis iuxta ac Peripateticis al. malum est. Ideoque res adhuc in controversia posita erat. *Litis contestatio* fiebat a re, de qua disceptabatur, exponenda Praetori, qui deinde utraque parte consentiente, iudicem s. iudicium, s. actionem dabat. Vid. Ernesti Clav. Cic. *Ruhk.*

Postea videbimus, utrum ista, quae nos magis torquent, quam debeant, etc. *Ruhk.*

Illud praesta, promittas.

Patientia. Sensu eiusque iudicio. Cf. Ep. IX, 2, not. *Ruhk.*

berum est, sanum est, nec ullus ex iniuria dolor est;
videbimus quid futurum sit: hodie nihil negotii habet.
At enim futurum est! Primum dispice, an certa argu-
menta sint venturi mali: plerumque enim suspicio-
nibus laboramus; et illudit nobis illa, quae conficere
bellum solet, fama, multo autem magis singulos con-
ficit. Ita est, mi Lucili! cito accedimus opinioni; non
8 coarguimus illa, quae nos in metum adducunt, nec
excutimus; sed trepidamus, et sic vertimus terga,
quemadmodum illi, quos pulvis motus fugâ pecorum
exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa
conterruit. Nescio quomodo, magis vana perturbant:
vera enim modum suum habent; quidquid ex incerto
venit, coniecturae et paventis animi licentiae traditur.
Nulli itaque tam perniciosi, tam irrevocabiles, quam
9 lymphatici metus sunt; caeteri enim sine ratione, hi
sine mente sunt. Inquiramus itaque in rem diligenter.
Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim ve-
rum est. Quam multa non exspectata venerunt! quam
multa exspectata nunquam comparuerunt! Etiam si fu-

Plerumque enim... conficere bellum. Ad Livii verba dicas aspectum XXVII 47: *Fama bellum conficit et parva momenta in spem metumve animos impellunt.* Cf. Curt. III, 8, 7, interpp. *Ruhk.*

Accedimus opinioni. Atque ita mala praecipimus, male. Bis terque enim ita miseri: quod pulchre Diogenes in Stobaeo: πάντα μὲν οὖν τὰ δεινὰ πέφυκε μᾶλλον ἐκπλήττειν τοὺς προσδεχομένους ἢ λυπεῖν τοὺς πειραθέντας. ὁ δὲ φόβος οὕτω χαλεπός ἐστιν, ὥστε πολλὰ ἤδη προέλαβον τὸ ἔργον. Omnia gravia magis percellere solent eos qui futura praecipiunt, quam qui iam patiuntur. Metus enim adeo improbus est, ut multi quod venturum videtur, anticipent. Euripides pariter:

ἦ που τὸ μέλλον ἐκφοβεῖ καθ' ἡμέραν
ὡς τοῦγε πάσχειν τοῦ πιὸν μεῖζον κακόν·

Quod et futurum quotidie metus movet: ut plus mali exspectando quam patiendo sit. *Lipsius.*

Lymphatici. Multa exempla terroris panici, quem mox *lymphaticum* vocat, in historia occurrunt: quae hic notare nihil attinet. De re cf. Stob. Serm. VIII p. 210 sq. Schow. Gataker ad Antonin. IV, 3, p. 128, 2 sq. *Ruhk.*

Nunquam comparuerunt. Repone *nusquam*, cum msstis omnibus, et editis ante Lipsium. *Schw.*

Etiam si futurum.... promitte. Con

turum est, quid iuvat dolori suo occurrere? satis cito
dolebis, quum venerit; interim tibi meliora promitte.
Quid facies lucri? tempus! Multa intervenient, quibus
vicinum periculum, ut prope admotum, aut subsistat,
aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium
ad fugam patuit; quosdam molliter ruina deposuit;
aliquando gladius ab ipsa cervice revocatus est; ali-
quis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala
fortuna levitatem. Fortasse erit; fortasse non erit;
interim non est; meliora propone. Nonnunquam nullis 11
apparentibus signis, quae mali aliquid pronuntient,
animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod
dubiae significationis detorquet in peius, aut maiorem
sibi offensam proponit alicuius, quam est; et cogitat,
non quam iratus ille sit, sed quantum liceat irato.
Nulla autem causa vitae esset, nullus miseriarum
modus, si timeretur quantum potest. Hic prudentia
prosit, hic robore animi evidentem quoque metum
respue; si minus, vitio vitium repelle, spe metum tem-
pera. Nihil tam certum est ex his quae timentur, ut
non certius sit, et formidata subsidere, et sperata
decipere. Ergo et spem ac metum examina, et, quo-

trarium praecepit Anaxagoras apud Euripidem in Tragoed. deperdita, Theseo: cf. Fragmm. Eurip. p. 478, ed. Lips. quem locum Cicero Tusc. Disp. III, 14, interpretatus est: Futuras mecum commentabar miserias. — Vt, si qua invecta diritas casu foret, ne me imparatum cura laceraret repens. *Ruhk.*

Vt prope admodum ms. *b.* cum *Par. a. b. d.* et ed. *Ruhk.* Nempe *ut*, pro *quamvis*, de quo monuerat etiam Ops. Vulgo *vel prope admot.* Schw.

Incendium. I. e. loca, quae igne correpta sunt, patent fugae. *Ruhk.*

Interim non est) Vulgo *interim dum non est*, ex scholio, invitis msstis et ed. Rom. *Schw.*

Quam iratus ms. *b.* et *Par. b. d.* Vulgo *quantum iratus.* Schw.

Esset.... si timeretur. Vulgo non male *est.... si timetur.* Sed *si timeretur* dedere *Arg. b.* et *Par. a. b. d.* cum aliis apud Ops. Itaque pro *est* scripsi *esset* cum ms. *Amb.* apud Ops. *Schw.*

Vitio vitium repelle: nam spes et metus sunt affectus, ideoque vitia, sensu stoico. Laudat Lipsius Ep. civ, et Plutarch. Quaest. conviv. IV, Quaest. 4, 3, p. 185, Tom. XI Hutten. ubi elpisticorum philosophorum fit mentio, qui vitam potissimum spe

ties incerta erunt omnia, tibi fave; crede quod mavis: si plures habebis sententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, et perturbare te desine. Ac subinde hoc in animo volve, maiorem partem mortalium, quum illi nec sit quidquam mali, nec pro
13 certo futurum sit, aestuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, quum coepit impelli; nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit: vanus auctor est, *vanus est*; aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus; expavescimus dubia pro certis; non servamus modum rerum; statim in timorem venit scrupulus.

Pudet me, *ibi* sic tecum loqui, et tam levibus te remediis focillare. Alius dicat: fortasse non veniet;
14 tu dic: quid porro si veniet? videbimus uter vincat: fortasse pro me venit, et mors ista vitam honestabit.

contineri affirmabant, Brucker, Hist. crit. Phil. T. III, p. 244, Stoicos esse putat. *Ruhk.*

Coepit Mss. Vulgo *coeperit*. Schw.

Redigit ad verum. Sic constanter loquitur Seneca, numquam *redigere in*. Quod Bentleius ad Horat. I, Carm. 37, 14, eleganter animadvertit, laudato I. F. Gronovio ad Liv. XLI, 23. *Ruhk.*

Vanus auctor est, vanus est. Sic *Arg. b. c.* et *Par. a. b.* cum al. Postremum verbum aberat vulgo; quare alterum *vanus* cum sqq. iunxit Matth. *vanus aut finxit*, etc. In ed. *Ruhk.* desunt duo verba repetita, *vanus est.* Schw. — Amanuensis repetitio mihi videtur, quae in aliis codicibus migrare potuit: bis de rebus haud nimium msstis tribuendum, etiamsi bonae notae. Neminem latent omnigena typothetarum menda, vel quum e libro typis expresso exscribunt. Fac, ut amanuenses aliqua literarum scientia imbuti ad manuscriptum aliquod quinquies vel sexies unum ex altero exscribendum accedant: deinde, perfecto opere, primum exemplar cum postremo conferatur; mira errorum multitudo facile exstabit. Hinc facile quivis coniicere potest, quam parum in locis dubiis, vel optimis qui habentur msstis sit fidendum. *Typ.*

Damus nos referentibus) *Referendos* ed. *A.* cum mss. *b. c.* et *Par. a. b. d.* de quo cogitet eruditus lector. *Schw.* — Sensus est, tradimus nos decipiendos quaelibet narrantibus.

Ibi sic tecum loqui) *Ibi*, id est, in istis quae modo scripsi. Abest vulgo ea vox, quam exhibent mssti *Arg. b.* et *Par. a. b. d.* cum al. apud Opsop. et Grut. *Schw.*

Vter vincat mss. Vulgo *utrum veniet.* Mox vero, ubi *pro me veniet* (ut vulgatum erat) tenui, ibi repono *pro me venit* ex ed. *A.* et *R.* et msstis omnibus, quod in nostro quidem *Arg. b.* non apparebat, ubi decurtatum verbum in fine lineae. *Schw.*

Cicuta magnum Socratem confecit: Catoni gladium
assertorem libertatis extorque, magnam partem de-
traxeris gloriae. Nimium diu te cohortor, quum tibi
admonitione magis, quam exhortatione opus sit. Non
in diversum te a natura tua ducimus: natus es ad
ista quae dicimus. Eo magis bonum tuum auge, et
exorna. Sed iam finem epistolae faciam, si illi signum 15
suum impressero, id est, aliquam magnificam vocem
perferendam ad te mandavero. « Inter caetera mala
hoc quoque habet stultitia, semper incipit vivere. »
Considera quid vox ista significet, Lucili virorum
optime, et intelliges, quam foeda sit hominum levi-
tas, quotidie nova vitae fundamenta ponentium, no-
vas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice 16
tecum singulos: occurrent tibi senes, qui se quum
maxime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad ne-
gotiandum parent. Quid est turpius, quam senex
vivere incipiens? Non adiicerem auctorem huic voci,
nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta,
quae mihi et laudare, et adoptare permisi. Vale.

Confecit omnes fere libri et edd. praeferunt vulgatae *fecit*, quam Muretus nixus Pinciani iudicio introduxit. Mox Gronov. e nonnullis codd. qui habent: *libertatis victor abstuleris, magnam*, emendat: *Catoni gladium adsertorem libertatis victor abstulerit, magnam partem detraxerit gloriae*: intellecta ad prius membrum particula conditionali *si*, saepius a Seneca al. suppressa: cf. ad III de Benef. 31. *Victor* sc. Caesar. Haud dubie perquam egregia emendatio, etiamsi in textum, vulgata temere repudiata, reducere non ausim.

Inter caetera mala.... vivere. Cf. Ep. XXIII, 7; CI, 4. Horat. I, Carm. 4, 15. *Ruhk.* — *habet stultitia*. Vocab. *proprium*, vulgo adiectum, ignorant edd. ante Lipsium, cum melioribus quibusque mssis. *Schw.*

Novas spes etiam in exitu inchoantium. Sic verbum illum *inchoare* apud Horat. Od. I, 4, 15: *vitae summa brevis spem nos vetat inchoare longam.*

Inter vulgata Epicuri dicta, i. e. inter sententias eius ratas, quas tantopere laudat Lucianus, Tom. V, p. 106, et Diogenes Laërtius. *Ruhk.*

EPISTOLA XIV.

QVOMODO CORPORI CONSVLENDVM.

Etiamsi vitae cura agenda sit diligentissime, tamen ei non serviendum, ideoque non propter corpus vivendum, sed ita eo utendum est, ut, si opus sit, ab eo facile discedamus. Enimvero eius cura postulat, ut tum incommoda et pericula, tum inopiam, morbos, inprimis vero ea mala devitemus, quae per vim potentioris eveniunt, quippe quae maiori varietate et apparatu terribiliori nos concutiunt. Qua re offensis potentiorum inprimis vulgi abstinendum est, sed ita, ut et specie nocituram potentiam vitandi careas. Fieri hoc ita optime docet philosophia, ut vitentur odium, invidia, contemtus. Itaque tranquille modesteque vita agenda est, et bene videndum, an cum successu operam tuam rebus interposueris: ipse M. Cato melius forsan republica abstinuisset, ut quae iamdudum pessundata erat. Quod consilium si sequutus fueris, plerumque te felicem praestabit, nisi si quando fortuna vitae tuae quaedam adversa admiscuerit. Epicurea sententia concludit epistolam: Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget.

Stoica philosophia has egregias sententias Nostro suppeditavit, quippe quae docet, corpore utendum esse instrumenti loco (cf. Simplicius ad Epicteti Manuale init. Antonin. IX, 3). Haec vero epistola huius sententiae praecipua s. classica sedes est. Nec omnino a republica capessenda recedet sapiens, sed πολιτεύεσθαι φασὶ τὸν σοφὸν, ἂν μή τι κωλύῃ *secundum Chrysippum Diogenis Laërt. VII, 121. Cic. de Fin. III, 20. Cf. Senec. de Otio Sapientis.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Fateor insitam esse nobis corporis nostri caritatem;

Fateor insitam esse nobis. Est stoicum dogma: nobis insitus est nostri amor, ama te ipsum ut prima naturae consequaris, et quae iis opposita sunt evites: quae quum sine corporis conservatione fieri non possint, primum et necessarium est officium, naturam adiuvandi eamque conditionem sequendi, quae naturae vel maxime consentanea est; onde tamen quoque sequitur, corpus esse adhibendum ut instrumentum necessarium. Cf. Cic. de Fin. III, 6. Epictetus eamdem sententiam de cura corpori adhibenda bene tuitus est Dissert. Arrian. II, 4, 17, ed. Schweig. *Ruhk.*

fateor nos huius gerere tutelam: non nego indulgendum illi; serviendum nego. Multis enim serviet, qui corpori servit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus vivere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumeliis obiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissime cura; ita 2
tamen, ut, quum exiget ratio, quum dignitas, quum fides, mittendum in ignes sit. Nihilominus, quantum possumus, evitemus incommoda quoque, non tantum pericula, et in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. Quorum 3
tria, ni fallor, genera sunt: timetur inopia, timentur morbi, timentur quae per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil nos magis concutit, quam quod ex aliena potentia impendet; magno enim strepitu et tumultu venit. Naturalia mala quae retuli, inopia atque morbi, silentio subeunt, nec oculis, nec auribus quidquam terroris incutiunt: ingens alterius mali pompa est: ferrum circa se habet, et ignes et catenas, et turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerem, et cruces, et equuleos, et 4

Nos huius gerere tutelam. Nam, ait Epictetus Dissert. XI, lib. IV, si equum natura tibi credidisset, non prorsus eum neglexisses. Ergo nunc etiam puta, corpus tibi tanquam equum esse traditum. Lava id, absterge, facito ne quis aversetur, ne quis abhorreat.

Serviendum nego. Nam ut Sallustius: *Animi imperio, corporis servitio magis utimur.*

Sed.... sine corpore. Iuxta proverbium: Edendum ut vivas, non vivendum ut edas.

In ignes) Arg. b. c. Par. b. d. et ed. *A.* Vulgo *in ignem.* Schw.

Incommoda quoque. Sic edd. *A.* Sed vide ne verum sit *incomm. quaeque*, quod habet ed. Rom. cum ms. *Arg. b.* et *Par. a. b. d.* Schw.

Turbam ferarum quibus homines noxii obiiciebantur in Amphitheatris. *Ruhk.*

Equuleos, instrumentum torturis

uncum, et adactum per medium hominem, qui per os emergeret, stipitem, et distracta in diversum actis curribus membra; illam tunicam, alimentis ignium et illitam et textam; quidquid aliud, praeter haec, commenta saevitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius et varietas magna, et apparatus terribilis est. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientiae restitissent): ita ex his, quae animos nostros subigunt et domant, plus proficiunt quae habent quod ostendant. Illae pestes non minus graves sunt, famem dico, et sitim, et praecordiorum suspirationes, et febres viscera ipsa torrentes; sed latent, nihil habent quod intentent, quod praeferant: haec, ut magna bella, aspectu paratuque vicerunt.

ad veritatem exprimendam, cui noxii intendebantur. *Ruhk.*

Vncum, instrumentum ferreum, instar hami, quod gutturi eorum, qui in carcere necati erant, impingebatur, ut ad Tiberim pertraherentur. *Ruhk.*

Qui per os emergeret. Sic edd. vett. cum msstis. Vulgo *emergat.* Schw.— Quod Graeci vocant σκολοπίζειν, sive palo infigere, familiare supplicium hodie Asiaticis. *Lips.*

Curribus. Ap. Erasmum, al. *cruribus* scripti fere tuentur, ut omnes ap. Gruterum: Sensus tamen idem est: agitur, autem de iis noxiis, quas cruribus s. pedibus ad currus alligatis, in diversum actis equis distrahere solebant. *Ruhk.*

Tunicam, alimentis ignium. Hanc describit Isidorus, etsi male culleum appellet. Ait tunicam fuisse ex sparto, in modum erumenae factam, et solitam liniri pice et bitumine. Hac miseros illos induebant, et in ea sic ustulabant. Molestam tunicam vulgo appellabant, ut Martial. lib. X: *Nam quum dicatur tunica praesente molesta, Vre manum: plus est dicere, non facio.* » Et Iuvenalis: *Ausi quod liceat tunica punire molesta.*

Textam. Vulgo *intextam*, invitis msstis. *Schw.*

Agit. Fortasse erat *angit*, quamquam vulgata bene defenditur. *Ruhk.*

Patientiae ex uno cod. Palat. ap. Gruter. et Lipsiano, Grutero et Lipsio suadentibus, restitui. *Patientia* est sensus; cf. ad Ep. IX, 2. Antea *patientia.* Ruhk.

Praecordiorum suspirationes edd. vett. cum *Arg. b. c. Par. a. d.* et mss. Grutt. Vulgo *suppurationes* ab Erasmo, cui suffragantem unum *Par. b.* cognovi. Praetuli autem istud, utpote minus quidem alioquin in promptu, conveniens autem cum Ep. LIV. *Schw.*

Febres.... torrentes, mss. *c.* et ed.

Demus itaque operam, abstineamus offensis. Inter- 6
dum populus est, quem timere debeamus; interdum,
si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum
transigantur, gratiosi in eo viri; interdum singuli,
quibus potestas populi, et in populum, data est. Hos
omnes amicos habere, operosum est: satis est, inimi-
cos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium
iras provocabit: immo declinabit: non aliter quam
in navigando procellam. Quum peteres Siciliam, tra- 7
iecisti fretum. Temerarius gubernator contempsit
austri minas (ille est enim, qui Siculum pelagus ex-
asperet, et in vortices cogat): non sinistrum petiit
littus, sed id, quo propior Charybdis maria convolvit:
at ille cautior peritos locorum rogat, qui aestus sit,
quae signa dent nubes; et longe ab illa regione vor-
ticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: no-
cituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne
vitare videatur. Pars enim securitatis et in hoc est, 8
non ex professo eam petere; quia, quae quis fugit,

A. Vulgo *febrem.... torrentem.* Schw.

Vt plurima per senatum transigantur. Hoc tunc temporis ex Tiberii instituto Romae fiebat, comitiis in curiam e campo translatis. *Ruhk.*

Gratiosi in eo viri. Sic plurimi codd. ap. Pincian. Modium et Gruterum. At Erasmus al. *gratiosi timeantur in eo viri.* Rukh.

Singuli, magistratus.

Quum.... convolvit. Exemplo utar traiectione freti in Siciliam Scylla, quae Italiae adiacet, et Charybdi, quae Siciliae est, infami: infestissima navigiis Charybdis, gurges mirae profunditatis, in quem aestus freti ea abrepta absorbet, et fragmenta ad littus Tauromenitarum eiicit, quod hac de causa Copriam (quasi excrementa) vocabant, Strabone referente VI, 2, 3, p. 258, ed. Lips.

Contempsit, ἀοριστικῶς, pro contemnere solet.

Non sinistrum. Vbi Scylla est, versus Pelorum. Virgilius: *Dextrum Scylla latus, laevum implacata Charybdis, Obsidet.* Quod ita est Siciliae respectu, et si quis ex ea solvat. At qui ex Italia *laevam* Scyllam habent, *dextram* Charybdim, si media utriusque, ut solent, nautae tenent. *Lips.*

Aestus sit) *Aestus* accessus, ἀμπώσις. Cf. Cluver. Sicil. Antiq. I, 5. *Ruhk.* — Optime vertit *Lagrange: La direction des courans.*

Petere omnium est codd. lectio, quam Muretus mutavit in *fugere*, nescio unde. Lipsius ait: «sententia ex illo eadem elicitur: non petendam palam securitatem, quia sic videmur

damnat. Circumspiciendum ergo nobis est, quomodo a vulgo tuti esse possimus. Primum nihil idem concupiscamus: rixa est inter competitores. Deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit: quam minimum sit in corpore tuo spoliorum! Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci; plures computant, quam oderunt: nudum latro transmittit; etiam in obsessa
9 via pauperi pax est. Tria deinde, ex praeceptione veteri, praestanda sunt ut vitentur: odium, invidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est; verendumque, ne in contemptum nos invidiae timor transferat; ne, dum calcare nolumus, videamur posse calcari:

fugere potentes (subducendo nos et removendo): quod est tacite eos damnare.» Gruteros tamen suspicabatur aliquid deesse, quippe post petere haberi in aliquot mss.: *Non nostrae professionis, vulgi favores appetere quia quae*, etc. Sed haec verba desunt in Gruterianis aliisque, et inepte ab interprete vel ab annotatore adiecta sunt, Erasmo, Modioque iudicibus et sensu repugnante. *Ruhk.*

Nihil idem concupiscamus: rixa est, etc. Sic optimi quique mssti cum edd. ante Mur. etsi cursus ed Gron. Vitiosam vero et interpolatam scripturam, *nihil inde conc. unde rixa est*, tenuit Ruhk. *Schw.* — Sic Schw. at Ruhk. habet, *Primum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores*, quam lect. Muretus e codd. Pinciani in contextum recepit: quum ap. Erasm. Grut. Modium illud *unde* non exstet, quod et Lipsius, cuius liber optimus habet *nihil idem*, delendum censet. Falsam lectionem non putaverim cum Grutero. Sensus est satis manifestus: *nihil inde* i. e. a vulgo concupiscamus, a quo rixa oritur, s. qui rixae ansam dat. *Ruhk.*

Spoliorum. I. e. quae tibi eripiant, ut spoliorum loco habeantur.

Plures computant, quam oderunt. Id est, lucrum ex eo facinore eventurum proponunt: et ideo magis, quam odii ergo, suscipiunt. Seneca de Benef. V, 17: *Quotusquisque uxoris optimae mortem timet, ut non computet?* Argute; ut non simul etiam de lucello ab eius morte cogitet. *Lipsius.*

Obsessa sc. a latronibus.

Praeceptione) *Praecepto* repone ex msstis cunctis et edd. ante Lips. *Schw.*

Temperamentum. I. e. modus, cautio. Philosophia haec suadet, ut a capessenda republ. omnino recedas. et tranquille modesteque philosophiam tractes. *Ruhk.*

Dum calcare nolumus. Voice vera mihi visa est haec scriptura, a Modio

multis timendi attulit causas, timeri posse. Vndique nos reducamus: non minus contemni, quam suspici, nocet.

Ad philosophiam ergo confugiendum est: hae lit- 10
terae, non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, et quaecumque alia populum movet, adversarios habet: haec, quieta et sui negotii, contemni non potest; cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos, honor est. Nunquam in tantum convalescet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, ut non philosophiae nomen venerabile et sacrum maneat. Caeterum philosophia ipsa tranquille modesteque 11
tractanda est. « Quid ergo? inquis, videtur tibi Marcus Cato modeste philosophari, qui bellum civile sententia sua reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Caesarem, simul lacessit duos? » Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis, Marce Cato? iam non agitur de libertate; olim pessumdata est! quaeritur utrum Caesar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? nullae 12
partes tuae sunt. Dominus eligitur: quid tua, uter

pridem commendata, et a Gronov. recepta, quam eamdem exhibet noster *Arg. b.* Ruhkopfius *calcari* tenuit; nulla ne nota quidem adiecta. *S.*

Infularum loco sunt. Dignitatem et securitatem praestant: omnes quippe sacris rebus operam dantes propter infulas quas gerunt, sacri et inviolabiles. Cf. ad Helviam XIII, 4. *R.*

Movet, adversarios habet. Sic mssti et editiones vett. Vulgo *movent*, *adversarium habent.* *S.*

Ab omnibus artibus: philosophiae honor est, quia nulla *ars* (immo scientia) ea carere potest. *R.*

Videtur. Perperam vulgo *videbitur.* Schw.

Marcus Cato. De M. Catone Uticensi omnia nota sunt. Cf. tamen de eo lib. de Constant. Sap. cap. I, et Cic. Tusc. Disputt. lib. V, §. 19. *R.*

Quid tua, uter vincat? potest melior vincere, non potest non peior esse, qui vicerit. Cum Erasmo et Lipsio hanc lectionem praefero; nam locus hic mire variat in codd. ut in acutis

vincat? potest melior vincere; non potest non peior esse, qui vicerit! Vltimas partes attigi Catonis; sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicae admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, et misit irritas voces, quum modo per populi levatus manus, et obrutus sputis, et portandus extra forum traheretur, modo e
13 senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te Stoicos voco, qui a republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, et humano generi iura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitae novitate convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperanti bonam valetudinem: et tamen facit temperantia bonam valetudinem.
14 Periit aliqua navis in portu: sed quid tu accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius

sententiis fieri solet. Cf. Gruter. et Scholti Obss. V, 4, qui legit: *melior vincere non potest. Potest esse peior qui victus fuerit. Non potest esse melior, qui vicerit.* Confert Martial. Epigr. I, 8, de Deciani dogmate. *Ruhk.* — Potest ex his duobus melior videri (Pompeius scilicet) dum vincit, non potest dum vicit. Nam victor animum reserabit, et successus malitiam eliciet adhuc repressam. Plane idem in Lucano, ad ipsum hunc Catonem, Brutus ubi dissuadet pariter bello interesse. *Quod si pro legibus arma Ferre iuvat patriis, libertatemque tueri, Nunc neque Pompeii Brutum, neque Caesaris hostem, Post bellum victoris habes.* Lipsius.

Rapinam reipublicae. Vere: nam hinc Caesar, hinc Pompeius, Vatinios, Curio, alii distrahebant, diripiebant. Muretus tamen *ruinam* maluit praeter libros. *Lipsius.*

Sed postea videbimus. H. e. alias, alia epistola, aut alio scripto. *Ruhk.*

Ad hos te Stoicos voco. Sic quidem editt. vett. consentientibus msstis: at recte videtur Muretus vocem *Stoico* abiecisse, ut e scholio adscitam. *Schw.* — Rubk. abiecit ipse vocem *Stoicos* et haec verba ait spectare ad eos, qui factione quadam inimica e republica exclusi Philosophiae se tradiderunt, ut Cicero aliique, qui otio fruentes de genere humano scriptis suis bene meruerunt.

In medio mari, ed. *R.* cum ms.

foret, multa agenti molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes; quis negat? nocentes tamen saepius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique consilium, rerum omnium sapiens, non exitum, spectat. Initia in potestate nostra sunt: de eventu Fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis afferet, aliquid adversi! Non dominatur latro, [1] quum occidit.

Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis. Aurea te stipe implebo; et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusque eius tibi esse

Arg. b. et al. Inficete vulgo, *in medio moris*. S.

Ars ei constat..... est. Etiamsi gladiator pugnans cadit, tamen inter artis peritos numeratur. *Ornamenta* i. e. galeam, loricam, scutum, quatenus gladiatorem instruunt ad pugnam. De armis (gladiis telisve) non intelligas cum Schotto Obss. V, 4. Cf. Ernesti ad Sueton. Tit. IX, Excurs. XXVII. *Rohk.*

Consilium. Ex Erasmi et Grut. codd. repositum, quum nonnullae edd. habent *initium*. Ruhk.

Cui de me sententiam non do. Non eam admitto in consilium ut deliberem quid agendum sit, eam pro nihilo habeo in statuenda agendi norma.

Afferet. Vulgo *offert.* Futurum commode dedere mss. *Arg.* et *Par.* cum ed. *A.* S.

(1) *Non dominatur latro, quum occ.* Vulgo omnes mssti editique, *non domnatur*, etc., haud dubie corrupta scriptura: ubi me advertit, quod, quum *dampnare*, inserta *p* littera, constanter alias scribant codices nostri et editiones veteres, h. l. illa *p* littera in nullo libro compareat: itaque *non dominatur* corrigendum putavi, atque ita scripsisse Senecam mihi persuasi, sententia huiusmodi: *Occidere latro etiam sapientem potest: sed non ideo est (aut fit) dominus eiusdem*: sapiens enim, solus liber, nullum dominum agnoscit. Pro *dominatur* veteres librarii *domnatur* scribere potuerunt, aut *dñ̃tur*, ut *domnus* aut *dñ̃us pro dominus.* Schw. — Ruhkopfius qui, ut caeteri edidit *domnatur*, se cum Gronovio et Lipsio non videre quo spectet verbum illud, confitetur. Gronovius putabat esse scribendum *non domnat*, i. e. latro potest occidere, non damnare, seu efficere iure caesum videri, qui latrocinio periit. Sic locum intellexit *Lagrange* qui vertit: *Un voleur qui m'assassine est-il un juge qui me condamne?* Longe potior hac coniectura videtur Schw. correctio, quae integrum restituit auctori sensum una mutata littera.

Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis. Bene vertit *Lagrange*: *Je vois déjà votre main s'ouvrir pour sa recette journalière.*

gratior possit. « Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis indiget. » Ede, inquis, anctorem. Vt scias quam benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? omnibus
16 dixit. Qui eget divitiis, timet pro illis: nemo autem sollicito bono fruitur; adiicere illis aliquid studet: dum de incremento cogitat, oblitus est usus; rationes accipit, forum conterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator. Vale.

Is maxime... indiget. Easdem sententias et Socrati proprias fuisse constat. Vid. Stob. Serm. XC sq. Similia sunt illa Epicuri ap. Plutarch. T. X, p. 23 Hutt. ὁ τῆς αὔριον ἥκιστα δεόμενος, ὥς φησιν Ἐπίκουρος, ἥδιστα πρόσεισι πρὸς τὴν αὔριον. Cf. Diogen. Laërt. X, 127. Addas Nostrum de Vita beata XXI et XXII. *Ruhk.*

Benigni simus. Ruhk. habet *Benigne simus.*

Propositum est aliena laudare) *Lagrange* vertit: *J'emprunte pour vous donner.* Non intelligimus quomodo cum anctore consentiat: sensus est: Senecam Stoicum alienae scholae tolerantissimum esse, qui Epicurum laudet.

Rationes accipit. Qui divitias augere studet, de usu recto non cogitans, rationes accipit ab iis, qui pecuniam suam administrant. *Ruhk.*

Forum conterit, frequentat tanquam negotiator: ibi enim mensarii, argentarii et nummularii tabernas suas habebant. In foro et de mensae scriptura magis quam ex arca domoque, vel cista, pecunia numerabatur Romae, ait Donatus ad Terent. Adelph. II, 4, 13. Cf. Io. Fr. Gronovii Obss. IV, 24, p. 797 sq. Lips. *Ruhk.*

Kalendarium, liber pecuniae foenebris, quae per Kalendas, interdum tamen etiam per Idus mensis sequentis exigebatur, solvebaturque. Vid. Epist. LXXXVII, 6, qui locus egregius cum nostro contendi meretur. *Ruhk.*

Fit ex domino procurator. Theocritus idem iam dixerat ap. Stob. Serm. XVI, p. 335 Schow. Θεόκριτος τοὺς πολλοὺς τῶν πλουσίων ἔλεγεν ἐπιτρόπους εἶναι, ἀλλὰ μὴ δεσπότας τῶν χρημάτων. *Ruhk.*

EPISTOLA XV.

DE CORPORIS EXERCITATIONIBVS.

Valetudinem animi cum cura corporis coniungendam suadet, sed ita, ut non athletica fiat, ideoque nos cogat corpori, quod talis labor exhausit, alendo et restituendo omnem operam navare. Iam vero corporis exercitatio sit facilis et brevis, qua corpus sine mora laxetur, et tempori parcatur. Sana haud dubie praecepta, quae postea Galenus, et quae eum sequuta est schola Salernitana, recte repetivit. Exercitationes quidem corporis, quas natura homini suadere solet, mox bella in usum suum converterunt, idque iam tempore heroico: deinde Cretenses et Spartanos his militaribus studiis maximam operam impendentes, caeteri Graeci sequuti superarunt: tum pugilatus et pancratium, quod quidem ex lucta et pugilatu compositum erat, apud omnes Graecos, praeter Lacedaemonios, in honore esse coepit, gymnasia ubique exstructa, victus vel sumtus praebitus iuvenibus, qui se vitae athleticae traderent, atque duro gymnasiarcharum imperio subiicerent, tum praemiis, honoribus prope divinis, victores a civibus ornati. Mox autem artificia multiplicia eaque subtilia et difficilia inventa sunt, quibus vera ars gymnastica paullatim defecit, iam Aristophanis tempore, vid. ei. Nub. 985-1054. *Hinc ars gymnastica, quae ad corporn excelsiora, robustiora, pulchriora, et duriora reddenda reperta erat, in Athleticen est deflexa, quae tale vitae genus praescribebat, ut corpora iuvenum et virorum quamvis validiora quassari atque debilitari necesse esset, omni quippe vivendi eorum modo contra naturae leges instituto. Inprimis autem hoc spectabant Gymnastae, ut Athletae nil nisi bubula atque praesertim suilla carne vescendo, nolentes volentes (unde* ἀναγκαιοφαγία *haec vita dicta est) saginati, robur et obesitatem acquirerent, ut quosvis adversarios deiicere, eorumque ictus sustinere possent: sed enim Platonis (cf. Gorgia T. IV, p.* 41 *Bip.) iam et Euripidis aetate pervulgatum erat, Athletas esse somnolentos, tardos, atque parum aptos ad belli pacisque officia peragendn. Pervaserat tamen et haec prava ars Romam. Cf. Meiners in Commentatt. Soc. Reg. Gottingensis Tom. XI.*

Clausula ab Epicuro est: ne vita in futurum feratur, uti stulti faciunt: sed praesentibus bene utere. Et haec sententia egregia,

quae ad Epicuri κυρίας δόξας *pertinuit, cum Stoicismo bene convenit,* τὰ μέλλοντα μὴ ταρασσέτω, *M. Antonin. VII, 8; X, 1. Iam Pittacus praeceperat* παλαιὸν λόγον *secundum Platon. in Gorgia (cf. Hemsterhus. ad Lucian. Tom. III, p. 365 Bip.) ab Horatio III Carm. 29, 29 sq. bene expressum:* τὸ παρὸν εὖ ποιεῖν.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Mos antiquis fuit, usque ad meam servatus aetatem,
primis epistolae verbis adiicere: « Si vales, bene est;
ego valeo. » Recte et nos dicimus: Si philosopharis,
bene est. Valere enim hoc demum est; sine hoc aeger
est animus. Corpus quoque, etiam si magnas habet
vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici validum
est. Ergo hanc praecipue valetudinem cura; deinde
et illam secundam, quae non magno tibi constabit, si
2 volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, et
minime conveniens litterato viro, occupatio exercendi lacertos, et dilatandi cervicem, ac latera firmandi.
Quum tibi feliciter sagina cesserit, et tori creverint;

Mos antiquis fuit. Plinius, lib. I, Epist. XI: *Vel solum illud scribe, unde priores incipere solebant: si vales, bene est; ego valeo.* Lips.

Sine hoc aeger est animus: nam qui philosophiae studio se non tradidit, ille aegrotat, e sententia Stoicorum. Cf. ad Ep. VII, 1. Epictetus in Diss. Arian. II, 18, 8. Stoicos quoque intelligit, ubi Vptonus male ad Platon. IV, p. 166 Bip. lectorem ablegat, tacite correctus a Schweighaeusero. Simplicio talis homo ὁ πολύς vocatur sub initio commentarii ad Epict. Manuale. *Ruhk.*

Si volueris bene valere. Sensus est: si animo volueris valere, si sapiens esse, corporis bona valetudo non tibi magno constabit: hanc enim ut obtineas, non indigebis istis gymnasticis exercitationibus litterato viro minime convenientibus; sed brevibus facilibusque exercitationibus quas deinceps praecipit noster. Τὸ *hanc* quod supra est, non ad posterius valetudinis genus, scilicet corporis valetudinem refer, ut mos latinorum scriptorum monebat, sed ad prius genus valetudinis, sc. valetudinem animi.

Stulta est enim...firmandi. Haec videlicet exercitationibus gymnicis consequi studebant, ut lucta et pugilatu *lacerti et cervix*, currendo vero *latera* i. e. pectus pulmonesque firmarentur. *Ruhk.*

Quum. Intellige *etsi.*

nec vires unquam opimi bovis nec pondus aequabis.
Adiice nunc, quod maiore corporis sarcina animus
eliditur, et minus agilis est. Itaque, quantum potes,
circumscribe corpus tuum, et animo locum laxa.
Multa sequuntur incommoda huic deditos curae: pri- 3
mum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit,
et inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit;
deinde copia ciborum subtilitas impeditur. Accedunt
pessimae notae mancipia in magisterium recepta,
homines inter oleum et vinum occupati; quibus ad
votum dies actus est, si bene desudaverunt, si in locum
eius quod effluxit, multum potionis altius in ieiunio
iturae regesserunt. Bibere et sudare, vita cardiaci
est. Sunt exercitationes et faciles et breves, 4

Sagina cesserit. Nam athletae certo victu utebantur, corpori viribusque augendis. *Lipsius.*

Tibi tori. I. e. caro tendoque in lacertis et pectore. *Ruhk.*

Opimi. I. e. pinguis: sic dicti sunt boves altiles ad sacrificia publica saginati. Varro de Re rust. II, 1, 20, p. 162 Bip. *Ruhk.*

Nec pondus aequabis. Sic inter veteres philosophus, glorianti cuidam quod maxime vini capax esset: Etiamsi plus haurire posses, respondit, tamen dolio vincerere.

Primum exercitationes, sequuntur. *Ruhk.*

Spiritum. Vires animi.

Deinde... impeditur. Horatius prius idem dixerat lib. II, Serm. 2, vs. 77, 78: *Quin corpus onustum Hesternis vitiis animum quoque praegravat una, Atque affligit humo divinae particulam aurae.* Comparat et Scholtos Obss. I. *R.* — Et Ariston scite Athletas assimilabat τοῖς ἐν γυμνασίῳ κίοσιν, ὁμοίως λιπαροὺς καὶ λιθίνους, columnis quae sunt in gymnasio, pariter nitidos et saxeos. Sic et Diogenes cynicus, qui interrogatus, quare Athletae fere sine sensu, aut meulo essent, quia, inquit, ex suillis et bovillis carnibus constant. Versus proverbialis παχεῖα γαστὴρ λεπτὸν οὐ τίκτει νόον, Venter pinguis mentem non gignit tenuem. *Lipsius.*

Subtilitas. Vocab. *animi*, ab Erasmo adiectum, ignorant meliores libri. *S.*

Accedunt... occupati, graeculi magistri, iique servi, quorum imperio te trades, nullaque alia re, nisi ungendi se et saginandi studio infames. *Ruhk.*

Potionis altius in ieiunio iturae. Sic percommode ms. *Arg. b.* et *Par. a.* (*in ieiunio*, id est, *dum ieiuni sunt.* Cf. de hac locutione Epist. CXXII, et LXXXVIII) *in ieiuno iturae Par. b. d.* Vulgo *ieiuno guttura.* S.

Cardiaci est. In ore stomachi vitium καρδιαλγία, ab humore acri vellicante et rodente. Celsus III, 19. Trallian. VII, 2. *Ruhk.*

quae corpus et sine mora laxent, et tempori parcant, cuius praecipua ratio habenda est. Cursus, et cum aliquo pondere manus motae, et saltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille, ut ita dicam, saliaris, aut, ut contumeliosius dicam, fullonius. Quod libet ex his elige; usu fit facile. Quidquid facies, cito redi a corpore ad animum; illum noctibus ac diebus exerce; labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non aestus impediet, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro, aut pugillaribus: dandum est aliquod intervallum animo; ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur. Gestatio et corpus concutit, et studio non officit; possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire; quorum nihil ne ambulatio quidem

Sine mora laxent. Sic edd. omnes inda ab ed. Rom. et ferri hoc utcumque possit; sed haud dubie praeferendum *lassent*, quod cum ed. *A.* agnoscunt mssti nostri *b. c.* et alii luntum non omnes. Nempa *lassatur* corpus exercitatione; *laxatur* balneo. Conf. Ep. xcv. *Schw.* — Iam dixerat supra (§. 2) *animo locum laxa.*

Pondere. Halteres (ἁλτῆρες) vocabantur haec pondera plerumque plumbea, quae manibus tenentes saltabant. Vid. Epist. LVI, 1, et Mercurial. de arte gymn. II, 11. *R.*

Saliaris.... fullon recte ed. ab Erasmo. *Saluturis* edd. vett. et mss. *S.* — *Saliaris*, Saliorum, Martis sacerdotum, qui quotannis semel per urbem pompam et ancilia ducendo tripudiabant: similis huic saltationi videbatur motus ille fullonum vestimenta, quae cogeutur, calcautium, et conciliantium (κιλικιζόντων). Cf. Ios. Scaliger. ad Varrou, de Ling. Lat. lib. V. Nott. p. 137, 138 Bip. ubi et nostri loci memor fuit: addas Plauti Pseudol. III, 1, 15. *Ruhk.*

Contumeliosius propter contemptum artificiorum quae illiberalia sordida, ἔργα βάναυσα, βαναυσίαι, vocabantur. Cf. Cic. de Offic. I, 42 ibique Garve. *Ruhk.*

Usu fit facile. Sic vulgo edd. cum ms. *Par. d.* et Col. et Pal. sec. Sed *usum rude facile Arg. b.* et *Par. b.* *usum rudem facilem* ed. *A.* cum ms. *Arg. c.* et *Par a.* Conf. Pincian. et Ops. ac vide ne proverbium aliquod olim in usu fuerit huiusmodi, *usu rude facile*, vel *usu rudis facilis.* S.

Dandum est. Vulgo *dandum et*, invitis mss. *Schw.*

Gestatio fiebat aut lectica, aut scamno, i. e. sella, aut rheda essedove subiunctis mulis aut equis, longe aliter quam in lectica aut sella, quae a servis portabatur. Gestatio tamen in essedo Senecae tempora commu-

vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempseris;
quam veto te per gradus et certos modos attollere,
deinde deprimere. Quod si velis dein, quemadmodum 6
ambules, discere; admitte istos, quos nova artifi-
cia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, et
buccas *et dentes* observet, et in tantum procedat,
in quantum eius audaciam patientiae credulitate pro-
duxeris. Quid ergo? a clamore protinus et a summa

nior fuit. Cf. Lipsius in Centuria III miscellanea Ep. xi, ubi locum nostrum non praeteriit. *Ruhk.*

Per gradus et certos modos. Elationem demissionemque dicit. *Modus* est modulatio, ῥυθμός, respectu praecipuo habito ad tempus seu spatium, et ad sensus animi exprimendos: gradus vero μέλος, ad sonos diversae altitudinis notandos. Conf. Aristot. Polit. VIII, c. 5—7. Quintil. in Instit. Orat. I, 10. Sensus itaque est: ne te imperio phonasci tradas. *R.*

Quod si velis etc. Cum ed. *R.* et mss. *Arg. b. Par. d.* et Grut. forsan scribendum, *Quid si velis... discere?* quae verba cum superioribus ita cohaerent, ut sententia sit: « Ad exercendam vocem (cuius intentio etiam ad totius corporis exercitationem valet) nihilo magis opus est musicos adhibere modos, quam ad ambulandum (ad corpus ambulatione exercitandum) opus est, ut a magistro didiceris quemadmodum ex artis legibus ambules. » Sed et in eamdem fere sententiam teneri *Quod si* poterit. Tum ironica et mimica (ut solet) oratione pergit: *Admitte istos* etc. id est: Id si ita esset, dicerem tibi, *admitte istos* etc. Nam *admitte*, non (ut vulgo) *admittes*, dedere mss. *Arg. b. Par. b. d.* et alii apud Ops. et Grut. *Schw.* — *Quod si velis... discere.* Intelligas de mimis et pantomimis, uno verbo, de saltatione. Augusti autem et insequenti tempore has artes ludicras Romanis magnopere placuisse, constat. Cf. Senec. Nat. Qu. VII, 32. Quis non recordatur Pyladem et Bathyllum magnos harum artium apud Romanos statores? Quod iam Horat. III, Carm. 6, 21, 22: *Motus doceri gaudet ionicos Matura virgo*, de suae aetatis moribus queritur, id Nostro maiorem conquerendi copiam dabat. Conf. Epist. xc, 18. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentiom, hinc molles corporis motus docentiom, mollesque cantus et infractos. *Ruhk.*

Docuit fames. Laudat apposite Lipsius Iuvenalem III, Sat. 78: *Graeculus esuriens, in caelum, iusseris, ibit.*

Buccas et dentes ex Gruteri coniect. scripsi: pro quo si quis vulgatum *buccas edentis* (in quod consentiunt mssti) repositum voluerit, per me sit licitum. Illud moneo, pro terminatione *es* nominum pluralium tertiae declinationis, frequenter in libris nostris priscam terminationem *is* superesse. *Schw.*

Procedat. Mssti vulgo *procedet.* Schw.

Patientiae credulitate cum Gronov.

contentione vox tua incipiet? Vsque eo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem transeant: nemo statim 7 Quiritium fidem implorat. Ergo utcumque impetus tibi animi suaserit, modo vehementius fac in vices convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur et latus. Modesta, quum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec hoc indocto et rustico more desaeviat. Non enim id agimus, ut exerceatur vox, sed ut exerceat.

e Gruteri et Ruben. codd. praeluli; h. e. Gronov. interprete: quousque ei animum audendi addideris, fide facta luae patientiae? quousque tibi patientiam ferendi iam molesta et morosa imperia fure credel. Conf. Epist. XLI, 6. *Ruhk.*

Vsque eo ed. *R.* cum ms. *Arg. b.* el *Par. a. b. d.* Vulgo *usque adeo.* Schw.

Fac in vices convicium. Vulgo *fac vitiis conv.* Nempe in codd. quibusdam emendatioribus hoc reperisse se ait Pincianus, unde recepit Mur. At haec scriptura in nullo ex eis codd. quos vel Opsop. vel Grut. vel alius quisquam vidit, reperitur: nec agitur hic de reprehendendis vitiis, sed de exercitatione corporis, quae fit declamando et vocem intendendo. Nostri codd. et Paris. el omnes Opsopoei el Gruteri *vicinis* dabant; non id quidem melius, sed non dubito eamdem scripturam exhibuisse Pinciani codices illos, quos ille *vicis*, vel *vitiis* dare debuisse existimaverat. Plerique eiusdem Pinciani codd. *in cives* dabant, quod et ed. Rom. et aliae ante Mur. tenuerunl: qua in scriptura equidem mihi persuasi latere istam, *in vices* (i. e. alternis vicibus), quam unice veram indicavi. Nullum librariorum sphalma frequentius, quam litterarum quarumdam aut syllabarum in eadem voce transpositio. *Fac convicium* h. l. idem valet ac *declama*, nil amplius. *S.*

Te hortabitur et latus. Modesta etc. Certius nihil habens, vulgatum tenui, quod ex Erasmi coniect. receperat Mur. Msti nostri cum aliis, *te hortabitur in id latus modesta.* In uno tamen *Par. d.* scribitur *modeste*, quod non spernam. *Schw.*

Moderatoris sui temperamentum habeat. Vulgatam istam scripturam cum ed. *R.* nonnisi iuniores fere codices (Gruteri Palat. 1, 2 el 3) agnoscunt. *Mediatoris sui temperamentum habeat*, *Arg. c.* el *Par. a.* *Moderationis sui temp. hab.* ed. *A.* el ms. *Col.* *Mediatoris sui habeat Arg. b.* Palat. sec. et *Par. b.* aliique apud Ops. *Mediatoris vim hab. Par. d.* *Medietatem oris sui hab.* cod. Ambian. Ops. *Schw.*

Agimus ed. *R.* cum *Arg. b. Par. a. b. d.* aliisque. *Agamus* ms. c. et ed. *A.* Vulgo *Agitur.* Schw.

Detraxi tibi non pusillum negotium: mercedula et unus gradus ad haec beneficia accedet. Ecce insigne 8
praeceptum: « Stulti vita ingrata est; trepida, tota in futurum fertur. » — Quis haec, inquis, dicit? — Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babae et Isionis? Non ita est: nostra dicitur. quos caeca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura, praecipitat; quibus, si quid satis esse posset, fuisset; qui non cogitamus, quam iucundum sit, nihil poscere; quam magnificum sit, plenum esse, nec ex fortuna pendere. Subinde itaque, Lucili, quam multa 9
sis consequutus, recordare: quum adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus Deos et adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum caeteris? te

Detraxi tibi, n. p. n. Mercedula et unus gradus. Mira est varietas: *Detraxit* plurimi habent: alii *mercedula et unum Graecum*, alii *mercedulae et unus graecus:* alii *mercedula et minis gratus.* Inde emendavit Lipsius: *Detraxi tibi non pus. negotium mercedulae et unius Graeci:* vel ex suo: *mercedulae et magistratus. Ad haec beneficia accedet ecce insigne praeceptum.* Adiicit: Docui te sine magistro graeculo, sine stipendio exerceri. *Ruhk.* — *Vnus gradus* ex Schw. coniectura est. Vulgo, inquit, *munus gratum* invitis mss. *Vnus graecus* ms. *Arg. b.* et *Par. a. Vnum graecus Par. b. d. Vnus gratus* ms. c. et ed. *A.* Conf. Ops. et Grut. Frequens in libris nostris litterarum *d* et *t* permutatio.

Stulti vita ingrata est etc. De hoc Epicuri dicto cf. Argum. *Ruhk.*

Isionis. Vulgo *Ixionis.* — *Babae et Isionis.* Erasmus notat: scholium margini codicis adscriptum indicare: Babam et Isionem fuisse duos Senecae temporibus notae fatuitatis homines. In quo quidni acquiescamus, non video. *Ruhk.*

Plenum esse. I. e. divitem ideoque contentum esse cum iis, quae habeas. *Ruhk.*

Cogita quot sequantur. Sapiens et quotidiani usus monitum! Non prospice tantum, sed respice. Phavorinus bene: *Τὸν ἐνθυμεῖσθαι θέλοντα χρὴ ἐν μὲν τοῖς ἀγαθοῖς ἀφορᾷν εἰς τοὺς ἐλάττω κεκτημένους· ἐν δὲ τοῖς κακοῖς εἰς τοὺς μᾶλλον δυστυχοῦντας.* Aliter plebeium ingenium. *Nec quod habet numerat, tantum quod non habet optat*, ut ait Manilius. *Lipsius.* — Cf. Plutarch. Tom. X, p. 9 et 14, de Tranquill. Animi. *Ruhk.*

Quid tibi cum caeteris hominibus rei est, ut cum iis te compares? Tu ipso philosophiae studio *te antecessisti*, perturbationes et malas animi propensiones tui vincendo. Etiamsi tibi finem quamvis splendidum consilio-

ipse antecessisti! Finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, et sperantibus meliora, quam assequutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando et implerent: nunc haurientium sitim concitant. Mutantur speciosi apparatus: et, quod futuri temporis incerta sors volvit, quare potius a fortuna impetrem, ut det, quam a me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanae? congeram in quid laborem? Ecce hic dies ultimus est: ut non sit, prope ab ultimo est. (1) Vale.

rum tuorum constitueres, tamen aliquando evanescent omnia. *Ruhk.*

Si quid ... concitant. Aristippi est haec sententia apud Plutarch. de Cupiditate Divitiarum c. 3, p. 150, 151, Tom. X Hutt. Solon tamen iam dixerat: Πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνθρώποισιν ap. Plut. l. l. p. 152. *Ruhk.*

Mutantur speciosi app. Vulgo, *concitant, et invitant spec. oppar.* ex Erasmi coniect. quum vitiose *imitantur* olim, pro *mutantur*, editum fuisset. *Schw.*

(1) Sic tacite Ed. Paris. Rectius, ut puto, Ruhkopf. *Congeram? in quid? laborem? ecce hic ultimus dies: ut non sit*, etc. *T.*

EPISTOLA XVI.

DE VTILITATE PHILOSOPHIAE.

Quum observasse sibi videretur, Lucilium amore quidem philosophiae teneri, sed nondum firmitatem satis idoneam assequutum, monet, ut semet ipsum scrutando videat, an et in vitam factaque penitus se iam insinuaverit philosophia. Nam quacumque hora utilitatem philosophiae conspici, nec obstare diversa de fato et providentia dogmata, quoniam, quidquid sit, ea tamen nos tueri debeat, docendo nos, ut Deo pareamus et fortunam ac fortuita aspernemur. Clausula est Epicuri: Secundum naturam qui vivit, nunquam erit pauper; si ad opinionem, nunquam dives. Videre facile est, quantopere Epicurus cum Stoicis conveniat.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Liquere hoc tibi, Lucili, scio, neminem posse beate vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiae studio;

et beatam vitam perfecta sapientia effici, caeterum tolerabilem etiam inchoata. Sed hoc, quod liquet, firmandum et altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quam ut honesta proponas. Perseverandum est, et assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus ver- 2
bis haud affirmandum, nec tam longis: intelligo, multum te profecisse. Quae scribis, unde veniant scio; non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam: iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias, volo: non est quod tibi cito et facile credas; excute te, et varie scrutare, et observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare 3

Perfecta sapientia summo philosophiae gradu, sensu Stoico. Cf. Lipsii Manuduct. in Stoic. philos. II, 8 et 9. *Ruhk.*

Caeterum tolerabilem etiam inchoata. Sic Erasmus et plures codd. In nonnullis libris est: *caeterum nec tolerabilem sine ipsa etiam inchoari*, quam tamen lectionem ab eruditulo esse intrusam notat recte Erasmus. Nam sensus et Senecae Stoicismus (conf. sequentia et notam) repugnant. *R.*

Plus operis.... bona voluntas est. Bona mens et bona voluntas se excipiunt: haec est inclinatio, bona illa quidem, sed nondum tam firma, ut everti nequeat, ὁρμή· bona mens est habitus. Est autem Stoicorum dogma: esse in hominis potestate, ut bonus fiat. Senec. de Ira II, 13. Ep. XLI et XCIV. Antonin. VIII, 29. Caeterum hoc erat Demetrii philosophi praeceptum sane egregium ap. Senec. de Benef. VII, 1. Cuius utilitate ducti Pythagorei aureum carmen, Epicurus ratas sententias, Epictetus Manuale composuerunt. *R.*

Pluribus verbis haud affirmandum. Locum, vulgo ex Erasmi coniect. interpolatum, levi mutatione correxi. Mssti, *aut* (sed *Arg.* c. et ed. *A. haut*) *affirmatis*. Schw. — Ruhkopfius habet *Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis.* Commoda, inquit, sententia, sed ab Erasmo, qui haec tria *opus non est* e coniectura infarsit. Nulla adest varietas, nisi quod *aut*, et, *nec tam longis*, et *audax summatis*, *assumatis*. Lipsius ait: *quid lateat*, *me latet*. Hinc Gronov. emendat: *plurib. v. aut affirmatis* (i. e. asseveratis, laborantibus ad probandum) *nequaquam opus*, *intelligo: sive nequaquam locus: sive pl. v. haud affirmandum: ex tali unque intelligo.* Locus conclamatus est.

Utrum in philosophia... profeceris. I. e. utrum studium philosophiae ad.

artificium, nec ostentationi paratum; non in verbis,
sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut cum aliqua
oblectatione consummatur dies, ut dematur otio nau-
sea: animum format et fabricat, vitam disponit, actio-
nes regit, agenda et omittenda demonstrat, sedet ad
gubernaculum, et per ancipitia fluctuantium dirigit
cursum. Sine hac nemo securus est: innumerabilia ac-
cidunt singulis horis, quae consilium exigant, quod ab
4 hac petendum est. — Dicet aliquis: « Quid mihi pro-
dest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus
rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam et
mutari certa non possunt, et nihil praeparari potest
adversus incerta; si aut consilium meum Deus occupa-
vit, decrevitque quid facerem, aut consilio meo nihil
fortuna permittit. » — Quidquid est ex his, Lucili, vel
si omnia haec sunt, philosophandum est: sive nos ine-
xorabili lege fata constringunt, sive arbiter Deus uni-
versi cuncta disposuit, sive casus res humanas sine
ordine impellit et iactat, philosophia nos tueri debet.
5 Haec adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut for-
tunae contumaciter resistamus: haec docebit, ut Deum

vitam quoque transtuleris. *Ruhk.* — *Lagrange* vertit: *Est-ce dans la philosophie, est-ce dans l'art de vivre, que vous êtes avancé?*

Populare ad populi favorem aucupandum. *Ruhk.* — Forsitan *populare* significat potius, quod quisquis e populo amplecti potest, omnibus facile et patens.

Non in verbis. Non Hercules: et mendacium incongruens atque ineptum est non in pectore, sed in labiis habere bonitatem, ait Lactantius.

Vt cum aliqua oblectatione. Deerat *cum* edd. *Schw.*

Sedet ad gubernaculum. Ex meo libro opt. *sed et gubernaculum est.* Etsi illud non muto. *Lipsius.*

Dicet aliquis... fatum est? Stoicorum erat dogma; *καθ' εἱμαρμένην πάντα γίνεσθαι.* Diog. Laërt. VII, 149. Cic. de Nat. D. III, 6. Discedit autem Seneca a vero stoicismo, secundum quem caeterosque plurimos philosophos, praecise docebatur, mundum fatumque a Deo regi. Conf. Seneca de Provid. c. V; Ep. LXXVII, LXXVIII. Plutarch. de Repugn. Stoicor. Tom. II, p. 1056 Francof. Gell. Noct. Att. VI, 2, et post Vpton. ad Epict. Diss. Arrian. I, 12. *R.*

Disposuit. Arg. b. Vulgo *disponit.* S.

sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si providentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina ac subita dominantur: illo nunc revertor, ut te moneam et exhorter, ne patiaris impetum animi tui delabi et refrigescere. Contine illum, et constitue, ut habitus fiat quod est impetus!

Iam ab initio, si bene te novi, circumspicis ecquid 6
haec epistola munusculi attulerit? excute illam, et invenies. Non est quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: « Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam eris dives. » Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quidquid multi 7
locupletes possederant; ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat, auro tegat, purpura vestiat; eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas: non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias; accedant statuae et picturae, et quidquid ars ulla luxuriae elaboravit: maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex

Impetum animi tui. Sic mssti: vulgo nude, *animum tuum*, a Lipsio. Leviora multa praetermitto, e msstis a nobis correcta. *Schw.*

Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic supra: *Epicurus, inquis, dixit: quid tibi cum alieno? quod verum est, meum est.*

Sic quoque. Commode *sicut quoque* mss. *Arg. b.* et *Par. b.* Schw.

Epicuro. Epicurum vita sua in hortis ad Athenas acta veritatem huius dicti comprobavisse constat e Diog. Laërt. X, 12; ubi Athenaeus: Τᾶς φύσιος δ' ὁ πλοῦτος ὅρον τινὰ βαιὸν ἐπίσχει. Αἱ δὲ κεναὶ κρίσεες τὰν ἀπέραντον ὁδόν. Quibuscum conveniunt Epicuri illa apud Stob. Flor. XVII, p. 341 Schow.: Χάρις τῇ μακαρίᾳ φύσει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἐποίησεν εὐπόριστα, τὰ δὲ δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα. Caeterum conferas cum seqq. Consolat. ad Helv. c. 11. *Ruhk.*

Ad opinionem) *Ad opiniones* ed. *R.* cum *Arg. b.* et *Par. a. b. d.* S.

falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent; nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est; error immensus est. Retrahe ergo te a vanis! et quum voles scire, quod petis utrum naturalem habeat, an caecam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse. Vale.

Via eunti) *Viam eunti* edit. *A.* cum ms. *Arg. c.* et Palat. sec. mss. *Schw.*

Petis) *Petes* recipi poterat, quod habet ed. *A.* cum mss. *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.* Schw.

EPISTOLA XVII.

SINE MORA AMPLEXANDAM ESSE PHILOSOPHIAM: PAVPERTATEM ESSE BONVM.

Hortatur amicum, ut omni dilatione dimissa philosophiam amplectatur, nec paupertatem pertimescat, quippe quae multis eum vitae periculis liberet et expeditionem philosophandi viam monstret. Iam quum fuerint, qui propter multo minora praemia, quam quae philosophia offert, non solum paupertatem, sed etiam egestatem famemque toleraverint, nihil obstare debere, quominus omni cura studioque divitias parandi abiecto, ad bonam mentem laeto cursu tendat, ut animum a morbis furoribusque, i. e. passionibus et perturbationibus liberet. Qua in re naturam sequatur monet, quae minimum petit: sin aliter res expedire non licet, exsiliat suadet e vita. His adiungit Epicuri dictum egregium: Multos divitiis suis paratis non miserias suas finire, sed mutare, quoniam animus a divitiis nullam emendationem accipiat.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Proiice omnia ista, si sapis, immo ut sapias; et ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. « Mo-

ratur, inquis, me res familiaris: sic illam disponere
volo, ut sufficere nihil agenti possit; ne aut paupertas
mihi oneri sit, aut ego alicui. » Quum hoc dicis,
non videris vim ac potentiam eius, de quo cogitas,
boni nosse: et summam quidem rei pervides, quan-
tum philosophia prosit; partes autem nondum satis
subtiliter dispicis, nec dum scis, quantum ubique nos
adiuvet, quemadmodum et « in maximis, ut Ciceronis
utar verbo, opituletur, et in minima descendat. »
Mihi crede, advoca illam in consilium: suadebit tibi, 2
ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quaeris, et hoc
ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda
sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum
obstitere divitiae; paupertas expedita est, secura est.
Quum classicum cecinit, scit non se peti; quum ali- 3
qua conclamatio est, quomodo exeat, non quid effe-
rat, quaerit. Si navigandum est, non strepunt portus,
nec unius comitatu inquieta sunt littora: non cir-
cumstat illum turba servorum, ad quos pascendos

Sufficere nihil agenti possit. In moltis libris: *sufficere in hoc agenti*, unde Gruterus, Lipsio approbante, fecerat: *unum hoc agenti*. Sed Gronov. vulgatum in aliquot et ipsis bonis codd. invenit et recte tuetur. Oppositus autem est *nihil agens* i. e. nullam Reip. partem, nullam privatam quaestus causa tractans, iis qui in actu rerum versari dicebantur. *R.*

Vt Ciceronis.... verbo. Vbi hoc ille dixit? haud nunc commemini. An in Hortensio, ubi ex professo laudavit philosophiam? *Lips.* — In fragmentis collectis non reperitur. *Ruhk.*

Ne ad calculos sedeas, computandi caus. Sic Ep. XLVIII, 9, ad albam sedere dicitur. Lapillis autem antiquissimis temporibus ad computationes usos esse homines, satis constat: hinc, re quamvis mutata, verbum remansit. *Ruhk.*

Quum classicum cecinit, ad periculosa tempora et terrores belli, hoste imminente, spectant. Cf. Heyne ad. Tibull. I, 1, 4. Quam ad Tacit. Ann. II, 32, de signo quod dabatur, quum civis capite plectendus esset, explicationem et nostri loci attulerat Lipsius, eam Grutero monente postea recte retractavit. Exemplo in tota hac disputatione sit Abdalonimus ap. Curtium IV, 1. *Ruhk.*

Quum aliqua conclamatio est) *Quum aliqua conclamata est* ms. *Arg. b. Par. a. b. d. Aliquo conclamatum* ed. *A.* cum ms. c. quod verum videtur. *Schw.* — *Aliqua conclamatio*, ut in igne, ruina, periculo. *Lipsius.*

transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, et bene institutos, et nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere.

4 Quid est ergo quare ut hanc recuses contuberna-
lem, cuius mores sanus dives imitatur? Si vis vacare
animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis.
Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis
cura: frugalitas autem, paupertas voluntaria est.
Tolle itaque istas excusationes: « Quantum sat est,
nondum habeo: si ad illam summam pervenero, tunc
me totum philosophiae dabo. » Atqui nihil prius,
quam hoc, parandum est, quod tu differs et post
5 caetera paras; ab hoc incipiendum est. « Parare, inquis,
unde vivam, volo. » Simul et parare disce! Si
quid te vetat bene vivere, bene mori non vetat. Non
est quod nos paupertas a philosophia revocet, ne
egestas quidem. Toleranda est enim ad hoc prope-
rantibus vel fames; quam toleravere quidam in obsidio-
nibus. Et quod aliud erat illius patientiae praemium,
quam in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc
maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius

Transmarinarum regionum, e. c. Africae, et in hac praesertim Aegypti, quarum frumenti maximae copiae transvectae Romam. Italia enim bellis, latisfundiis luxuque exhausta incolis suis alendis iam Ciceronis tempore non suffecit. Varro de R. R. II, 1, ait: *Saturi sumus ex Sardinia et Africa.* Conf. Horat. II, Carm. 15. Sed res nota est. *Ruhk.*

Parvo fames constat, magno fastidium. Sic supra Epist. v: « Parabile est quod natura desiderat et appositum: ad supervacua sudatur... ad manum est quod satis est. »

Quantum sat est... dabo. Alphium, foeneratorem illum ruris laudatorem ap. Horat. Epod. II, cuiquam hic, vel me non monente, obversaturum esse opinor. *Ruhk.*

Simul et parare disce. Vis parare? rationem parandi etiam disce. Quae est? ut vivere promptus sis et mori. Sic affecto nihil deerit: si enim desit, ecce ianua, exi. *Lipsius.*

nec hominis, nec Dei timor! Equidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus ino- 6
piam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, et dictu foedis tulerunt famem. Haec omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum: licet ad philosophiam etiam sine viatico pervenire. Ita est? quum omnia habueris, tunc habere et sapientiam voles; haec erit ultimum vitae instrumentum, et, ut ita dicam, additamentum? Tu vero, sive aliquid habes, iam philosophare (unde enim scis, an iam nimis habeas?), sive nihil, hoc prius quaere, quam quidquam. « At necessaria deerunt! » Primum deesse non po- 7
terunt, quia natura minimum petit: naturae autem se sapiens accommodat. Sed, si necessitates ultimae inciderint, iamdudum exsiliet e vita, et molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit et angustum quo possit vita produci, id boni consulet; nec ultra necessaria sollicitus aut anxius, ventri et scapulis

Equidem ed. *A.* et *R.* cum ms. *c.* id est, sane, profecto, ut Ep. xi. Alii mssti, *Et quid?* Vulgo *Et quidem* edd. ab Erasmo. *Schw.*

Perpessi.... famem. Vide Cambysis exemplum ap. nostrum III de Ira 20, 2; ubi lin. penult. cum Gronov. et Wesseling. ad Herodot. III, p. 207, 68 loco *animalium* reponas *talium*. Ruhk.

Dictu foedis e cod. Col. ap. Grut. cum Modio et Lipsio praetuli vulgato *foedam*. *Dictu foedis* scil. alimentis, a quibus abhorremus. Gronov. laudat Nat. Quaest. I, 16 sub init. *Ruhk.*

Dubitabit aliquis etc. Pro toto hoc argumento pulchre Manilius: *Quaeremus lucrum navi, mortemque sequemur in praedas: pudeat tanto bona velle caduca. Quid coelo dabimus? quantum est, quo vaeneat omne? Impendendus homo est, Deus esse ut possit in ipso.* Pulchra, inquam, haec magis, an pia? *Lipsius.* Sic et Horatius: *Vt iugulent homines, surgunt de nocte latrones; ut teipsum serves, non expergisceris?*

Non est ergo prius acquirendum) *Non* hic pro *nihil* positum est, i. e. nihil ergo prius acquirendum est.

Sed, si necessitates. Vtilis est ad hunc locum Cic. de Finib. III, 8. *Ruhk.*

Exsiliet e vita, morte sponte sumpta. Lipsii Manud. in Diss. 22. *R.*

Ventri et scapulis suum reddet, h. e. victum cultumque necessarium sibi

suum reddet, et occupationes divitum, concursationesque ad divitias euntium, securus laetusque
8 ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? exspectabisne foenoris quaestum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, quum fieri possis statim dives? Repraesentat opes sapientia; quas, cuicumque fecit supervacuas, dedit. Haec ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Saeculum muta, nimis habes: id est, omni saeculo quod sat est.

Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere; tibi valedicere non licet gratis.
9 Quid istic? Ab Epicuro mutuum sumam. « Multis, parasse divitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. » Nec hoc miror: non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud, quod paupertatem nobis gravem fecerat, et divitias graves fecit. Quemadmodum

comparabit. *Scapulae* autem h. l. pro corpore vestibus tegendo sumatur. *Ruhk.*

Quid in longum ipse te differs? Subintellige ut te divitem putes.

Aut tabulas beati senis) *Tabulae* ibi pro testamento ponuntur: sensus est: exspectabisne dum tibi beatus, id est, dives senex sua bona relinquat?

Saeculum muta. I. e. antiqua exempla respice: cum tuis eisdem opibus, luxui propior es quam paupertati. Cf. Consolat. ad Helv. c. XII, 3. *Lips.*

Id est omni saeculo. Vulgo *inest omn. sec.* a Mureto, invitis msstis. *Schw.* — Caeterum sensus idem remanet quamlibet lect. admiseris: namque *id est* etc. interpretandum est: id quod sat est in omni saeculo, est, inest (tibi).

Reges Parthos ... munere. Viguit vigetque etiamnunc hic mos quasi patriarchalis in Oriente. Cf. Plutarch. vit. Artaxerxis c. 4 et 5. Tom. V Rejske. *Ruhk.* — Vide Aelianum I. Var. Hist. cap. 1. Et exempla in Oriente plura sunt, inter ea et Magorum, in nostris sacris, qui Christum adoratori, munera obtulerunt. *Lipsius.*

Nec hoc. Sic mss. et ed. *R.* Vulgo, *Non hoc.* Schw.

Non est... animo. Similis sunt ap. Horat. II, Carm. 16, III, 1, 40. Plutarch. tom. X, p. 5 Hutt. Alia collegit Gataker ad Antonin. p. 122, et 2. *Ruhk.*

Paupertatem. Post *paupertatem* ex veterum librorum omnium consensu adiici debuerat pronomen *nobis*, inde a Mureto temere omissum. *Schw.* — Omissum fortasse a typotheta; deinde ab negligenter conferentibus non repositum: quod accidit interdum. Pronomen itaque reposui. *Typ.*

nihil differt, utrum aegrum in ligneo lecto an in aure o colloces; quocumque illum transtuleris, morbum suum secum transferet: sic nihil refert, utrum animus aeger in divitiis an in paupertate ponatur; malum illum suum sequitur. Vale.

Vtrum aegrum in ligneo lecto an in aureo colloces. Revocantur Horatii versus, lib. I, Epist. II, 48: *Non domus et fundus, non aeris acervus et auri, Aegroto domini deduxit corpore febres.*

Transferet scripsi cum *Arg. b. c.* Vulgo *transfert.* Schw.

EPISTOLA XVIII.

DE OBLECTATIONIBVS SAPIENTIS.

Occasione Saturnalium egregie utens amicum commonefacit, ut in publica lascivia temperanter se gerat, ideoque nec excerpendo se, nec miscendo omnibus festum diem agat sine luxuria, atque ideo ad difficilia se praeparet vero experimento, idque non coactus. Vtile est, certis diebus abstinentiam exercere, parcere, ad paupertatem se reducere, minimoque se facere familiarem, et Epicurum imitando praeoccupare tela fortunae. Ita fiet, ut Deo dignus sis, quandoquidem opes intrepide possidere possis. — Saturnalia, quae ansam nostro praebuere de temperantia et abstinentia exponendi, Senecae tempore per septem dies inde a XIV Kal. Ian. (XVII Dec.) celebrabantur in honorem Saturni, ad auream aetatem symbolice repraesentandam. Summa fertilitas inprimis a poëtis huic aetati tributa; nullo enim serente, aut arante, omnia sponte proveniebant, parvo aut nullo labore vinum, mel, lac, etc. ad vitam suaviter agendam idonea parabantur, et homines optimi vivebant. Proinde plausus ubique, et cantus, et lusus, et aequalitas viguit Romae, et in iis regionibus quae Romanorum imperio subiectae erant, nec ullum discrimen inter servos liberosque conspiciebatur, quinetiam domini servis ministrabant sedentibus et coenantibus. Saturno enim rerum potiente ne servitium quidem ullum fuisse fingebatur. Cf. Luciani Saturnalia, Cronosolon et epistolae saturnales Tom. IX init. Bip. et Lipsii liber eruditissimus,

Saturnalia inscriptus. Scriptores antiqui saepe hac sollemnitate usi sunt, ut lucem coloresque inde peterent suis dictis. Vide v. c. Epictetum Arriani Dissert. I, 25, 8 sq. ibique Uptonum, qui tamen locum Senecae de Constant. XII, 2, male huc retulit. Vestigia haud pauca horum sollemnium in festo natali Christi hodieque reliqua esse, ingeniose docuit Gredike.

Clausula Epistolae est ab Epicuro: Immodica ira insaniam gignit.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

December est mensis: quum maxime civitas sudat; ius luxuriae publice datum est; ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia intersit et dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, ut videatur mihi non errasse qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex quotidiana consuetudine movendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, et hilarius coenandum, et exuendam togam.
2 Nam, quod fieri nisi in tumultu et tristi tempore civitatis non solebat, voluptatis causa, ac festorum dierum, vestem mutavimus. Si te bene novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pi-

Quum maxime) *Quo quum maxime* cum Modio reposui e tribus mss. quippe quod usus Senecae postulat. Erasmus et Maretus habent: *quo maxime*. Pincianus vero et Gruterus Lipsiusque: *mensis est, cum maxime*. Ruhk.

Sudat, id est, miscetur et agitatur.

Publice Erasm. et Morel. praestant, quod vulgato *publicae* praefero. *Ruhk.*

Inter Saturnalia intersit omnes codd. et impressi dant praeter Muretum, qui *nunc intersit* e conj. dedit. *Ruhk.*

Adeo nihil interest... annum. Olim mense Decembri luxuria vignit, sed nunc toto anno luxus regnat: itaque illo ingenti apparatu non opus est. *Ruhk.*

Exuendam togam et synthesin (Martial. XIV, 1, 141. V, 80, 25. Sueton. Ner. 51), i. e. mollem eamque pretiosam vestem, qua tempore Saturnalium induti esse solebant Romani. At bello civili, tempore periculoso et calamitoso togam pullam s. atram sumere solebant, ideoque pullati s. atrati dicti. Cic. in Vat. 12. Sueton. Aug. 44. Cf. Lipsii I Saturn. c. 2. *Ruhk.*

leatae turbae voluisses, nec per omnia dissimiles:
nisi forte his maxime diebus animo imperandum est,
ut tunc voluptatibus solus abstineat, quum in illas
omnis turba procubuit. Certissimum argumentum fir-
mitatis suae capit, si ad blanda et in luxuriam tra-
hentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, 3
ebrio ac vomitante populo siccum ac sobrium esse;
illud temperatius, non excerpere se, nec insignire,
nec misceri omnibus; et eadem, sed non eodem modo,
facere: licet enim sine luxuria agere festum diem.
Caeterum adeo mihi placet tentare animi tui firmita-
tem, ut ex praecepto magnorum virorum tibi quoque
praecipiam: interponas aliquot dies, quibus, conten-
tus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida
veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa 4
securitate animus ad difficilia se praeparet, et contra
iniurias fortunae inter beneficia firmetur. Miles in

Pileatae antiqua lectio, quam codd. Erasmus al. tenent: editio tamen Romano et Muretus habent *pullatae*. Male. Nam pileati erant Romani omnes hac solemnitate, ut liberos se esse indicarent. Hinc Roma pileata ap. Martial. XI, 7, 4. Dio Cass. LX, p. 957, ed. Reimar. Pullati contra sunt servi. Cic. Pis. 38. Tac. Hist. IV, 36. Nec *palliati* ex ora libri Colon. ap. Grut. probes, quippe pallium Graecorum, aut exterorum vestis erat. *Ruhk.*

Firmitatis ex Erasmo et Mureto retraxi: antea *infirmitatis*, sensu re-probante. *Ruhk.*

Nec it, sponte; *nec abducitur* ab aliis aut a turba. *Lipsius.*

Siccum. Eodem fere modo Horat. Serm. II, 3, 5: *at ipsis Saturnalibus huc fugisti sobrius.* Iuvenal. Sat. VII 96: *Tunc par ingenio pretium, tunc utiles multis Pallere et vinum toto nescire Decembri.* Cic. Acad. IV, 27, siccos et sanos coniungit. Quo spectat illud Heracliti celeberrimum; siccam animam esse sapientissimam et optimam. Cf. Heynii Opuscul. acad. Vol. III, p. 96 sqq. *Ruhk.*

Temperatius) *Temperantius* ed. *A*, et mss. *b. e.* Schw.

Insignire ed. *A.* et *R.* cum mss. *b. e.* et *Par. a. b. d.* Vulgo *insigniri*. S.

Interponas aliquot dies. Sic Pythagoras Stobaei Floril. XVII, p. 339 Schow. Παντὸς καλοῦ κτήματος πόνος προηγεῖται ὁ κατ' ἐγκράτειαν. Socratem quoque eodem more usum esse, et sponte egestatem discere voluisse patet e Xenoph. Memor Socr. I 2, 3. Plato Conviv. p. 266. Tom. X Bip. *Ruhk.*

Miles in media pace decurrit. I. e. in armis ordinem servans pleno passu

media pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerceas. Hoc secuti sunt qui, omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne unquam expavescerent quod saepe didicissent.
3 Non est nunc quod existimes me dicere Timoneas coenas, et pauperum cellas, et quidquid aliud est, per quod luxuria divitiarum taedio ludit. Grabatus ille verus sit, et sagum, et panis durus ac sordidus. Hoc triduo et quatriduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc, mihi

incedit aut currit. Veget. I, 27. Lipsii Militia R. I, 1. *Ruhk.*

Exerceas ed. *A.* et *R.* cum ms. *b. c.* et *Par. a. b. d. Exerce* vulgo a Muret. *Schw.*

Hoc secuti... didicissent. Spectat hoc ad cultum Deae Nemesi ap. Romanos tribui solitum. Augusti saltem et insequenti tempore; quam quum superbiam deprimere et insolentiam hominum castigare crederent, veneratione et voluntaria humilitate statis diebus prosequuti sunt. Cf. Casaub. Anim. in Sueton. Aug. c. 91, p. 11, B. et Winckelmann Monum. antichi inediti, T. I, p. 31, qui nostri loci non immemor fuit. *Ruhk.*

Dicere Timoneas coenas. Recepi scripturam, iam pridem ex Turnebi coniect. et ex suis msstis ab Opsopoeo commendatam. Levi mendo *temoneas* ms. *Arg. b.* et *Par. b.* cum aliis apud Ops. Vulgo *ducere te ad modicas coenas. Schw.* — De Timone notum, qui homines fugiebat et oderat, et solitarius agebat victitabatque. Igitur in proverbio *Timoneae coenae* siue convivia convivium. *Lips.* — *Timoneas coenas* i. e. vilissimas et ab reliquis hominibus prope damnatas. Lipsius emend. *ad medicas coenas.* Ruhkopfius *modicas coenas* edidit: Hanc lectionem, inquit, e quibusdam vett. libris sumsit Muretus. Quae tamen ut sincera sit vereor. Possis quoque ex Horat. III, Carm. 29, 15, emendare: *ad mundas coenas.* Nullus enim dubito, quin Senecae haec scribenti illa Horatii ob oculos versata sint.

Et quidquid aliud.... taedio ludit. Horat. III, Carm. 29, 15: *Mundaeque parvo sub lare pauperum Coenae, sine aulaeis et ostro Sollicitam explicuere frontem.* Seneca ad Helviam XII, 2. *Ruhk.* — Vertit *Lagrange*: *Ces vaines simagrées par où le luxe cherche à s'étourdir sur l'ennui des richesses.*

Sed experimentum. Praeceptum toti huic rei in Epicteto simile III, Dissert. XIII. Meditare aliquando et usurpa vitae rationem, tanquam infirmus, ut recta valere etiam possis. Abstine a cibis, aquam potu, aliquando omnem appetitum cohibe, ut mox etiam recte et rationabiliter possis appetere. Vertit Lipsius e Graeco.

crede, Lucili, exsultabis, dipondio satur, et intelliges
ad securitatem non opus esse Fortuna: hoc enim.
quod necessitati sat est, debet [etiam] irata. Non est 6
tamen quare tu multum tibi facere videaris: facies
enim quod multa millia servorum, multa millia pau-
perum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies
non coactus, quod tam facile erit tibi illud pati sem-
per, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum:
et, ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis
paupertas familiaris. Securius divites erimus, si scie-
rimus quam non sit grave pauperes esse. Certos ha- 7
bebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus
maligne famem exstingueret, visurus an aliquid decs-
set ex plena et consummata voluptate, vel quantum
deesset, et an dignum, quod quis magno labore pen-
saret: hoc certe in his *Epistolis* ait, quas scripsit,
Charino magistratu, *ad Polyaenum*. Et quidem glo-

Dipondio satur. Intell. duobus assibus. *Lips.*

Ad securitatem. Sic. ed. *A.* cum msstis *Arg. b. c.* et *Par. a. b.* aliisque plurimis: quam scripturam contra vulgatam, *ad saturitatem*, bene defenderunt Modius, Opsop. et Grut. *Schw.*

Debet (*etiam*) *irata*. Vox *etiam*, quamvis ad sententiam opportuna, abest ed. *A.* et *R.* et msstis omnibus; vulgata est autem inde ab ed. Ven. In ed. *A.* est *det irata*. Suspicor scripsisse Senecam *dat et irata*. Schw.

Illo nomine te suspice. Intellige: ea causa gloriare quod facies, etc.

Quod tam facile. Aberat vulgo *quod*. Schw.

Exerceamur ad palum. Contra quem figura hominis praeditum pugnare debebant tirones (apud nos *mannequin*). Vid. Iuvenal. VI, 246. Lipsius Milit. V. *Ruhk.*

Et an dignum, quod quis magno labore pensaret) *Lagrange* vertit: *Curieux de voir si son bonheur y perdrait quelque chose, et combien; et si cette perte était comparable aux peines de la débauche*. Haud facile crediderimus *labore* dici pro dolore physico, quum nulli verbo vox illa coniungatur quo sensus determinetur: nobis videtur locus significare Epicurum experiri velle an illud quod deesset consummatae voluptati, dignum foret cui assequendo sudaretur: quod homines in tot labores, acquirendae divitiae causa, suscipiendos immitteret.

Charino magistratu. Haec verba: *Charino magistratu* ad temporis definitionem trahunt Interpp. idque recte. Sed nondum pervideo, cui bono haec a Seneca apposita sint: et

riatur, « non toto asse pasci; Metrodorum, qui non-
8 dum tantum profecerit, toto. » Hoc tu in victu saturitatem putas esse? et voluptas est! voluptas autem non illa levis et fugax, et subinde reficienda, sed stabilis et certa. Non enim iucunda res est aqua et polenta, aut frustum hordeacei panis; sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, et ad id se deduxisse, quod eripere nulla fortunae iniquitas possit. Liberiora sunt alimenta carceris; sepositos ad capitale supplicium non tam anguste,
9 qui occisurus est, pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod ne ad extrema quidem decretis timendum sit! hoc est praeoccupare tela Fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem; et aliquos dies destina, quibus secedas a tuis rebus, minimoque te facias familiarem: incipe cum paupertate habere commercium.

plane otiosa sont. In ed. Erasm. et veteri editione habetur: *Carino de Magistratu*. Si Epicuros in horto suo Rempublicam atque ideo magistratum habuisset, iocose haec a Seneca adiecta esse putarem. — *Charino magistratu*. Si haec lectio sana est, recte explicat Muretus: « More graeco Καρίνου ἄρχοντος. Ita enim annum et tempus illi notabant, ut Romani per Consules. » Enimvero de illo Archonte huius temporis silent Annales. Cf. Lect. var. Sequentia quidem ap. Diogenem Laërt. rel. non occurrunt: similia tamen de continentia Epicuri. Cf. Diog. Laërt. X 11 ib. Menag. qui huius loci non immemor fuit. Laudat Lipsius (Epicurum, dicere debuisset) Eusebium, Stobaei Floril. Serm. XVII p. 345 sq. Schow. et Senecae Ep. CX. *Ruhk.*

Asse pasci. Vulgo *asse se pasci*: sed nec desiderabatur pronomen, et abest ed. *A.* et *R.* et mssti *Arg. b.* c. et *Par. a. b. d.* Conf. Not. ad III, 8, 6. *Schw.* — *Non toto asse*; ὀβολὸν in Graeco fuisse videtur. *Ruhk.*

Metrodorum. De discipulis Epicuri Metrodoro et Polyaeno cf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 607, 609 ed. Harl. *Ruhk.*

Hoc tu in victu. Ruhk. habet *In hoc tu victu*.

Saturitatem putas esse) *Non putas esse* praestant multi codd. at omnes edd. Sed omnes Gruteri com Erf. et Heins. et Gronov. carent negandi particula. Idque multo elegantius. Vt plurimum concedas, inquit, dabis forsan hoc victu, et nihil ultra posse famem pelli? Atqui scito, non pelli tantum posse, sed et iucunde pelli. *Gronovius.*

Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo. (1)

Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contem- 10
psit. Quarum possessionem tibi non interdico; sed efficere volo, ut illas intrepide possideas: quod uno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tanquam exituras semper aspexeris.

Sed iam incipiamus epistolam complicare. « Prius, inquis, redde quod debes. » Delegabo te ad Epicurum: ab illo fiet numeratio. « Immodica ira gignit insaniam. » Hoc quam verum sit, necesse est scias, quum habueris et servum et inimicum. In omnes personas hic 11
exardescit affectus; tam ex amore nascitur, quam ex odio; non minus inter seria, quam inter lusus et iocos. Nec interest, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat: nam etiam maximum solida non receperunt; rursus arida, et corripi facilia, scintillam quoque fovent usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis irae exitus, furor est: et ideo ira vi-

Deduxisse dedere mss. nostri non *reduxisse*. Schw.

Liberiora; non *liberaliora*, ut vulgo ex Mureti ingenio. *Schw.*

Decretis ed. *R.* cum mss. *Arg. b. Par. a. b. d.* et aliis. *Detractis* ed. *A.* et ms. *c.* *Redactis* vulgo ex eiusdem Mureti ingenio. *Schw.*

(1) Aeneid. VIII, 364, 365.

Delegabo te ad Epicurum. Vulgo *Delegabo tibi Epicurum* a Mureto, invitis msstis. *Schw.*—Vtrovis modo legas ad *Delegationem* aspectum, fori verbum; quum alium pro nobis debitorem et vicarium substituimus. Vid. de Benef. VI, cap. 5. *Lipsius.*

Immodica ira gignit insaniam. Imo quidam e sapientibus iram dixerunt brevem insaniam. Ad hoc Epicuri dictum alludit Noster de Ira I, 1, 2. *Lips.*

Et servum et inimicum. Suspecta haec Muretus habet: non ego. Sententia sub Tiberio aliquo, aut tyrannis vera et prompta. Servi accusabant, calumniabantur in occulto et credebatur. Hoc iniquissimum et legibus vetitum tamen illi admittebant, cum iusta et magna indignatione eorum, quibus eveniebat. Exempla in Tacito sunt, et hic apparet Lucilio idem evenisse, qui inimicum habuit, et quidem servum. *Lipsius.*

tanda est, non moderationis causa, sed sanitatis. Vale.

Non moderationis causa, sed sanitatis. Nil mutant libri. Vid Not. ad Epist. VIII, §. 21, 14. Suspicari quidem aliquis posset, intercidisse olim vocem *modo* ante *moderationis*. Schw.

EPISTOLA XIX.

QVAE SINT QVIETIS COMMODA.

Omittendas aut abiiciendas esse monet occupationes, et otium captandum, sed otium, non latebras. Nam satis diu in actu fuisse Lucilium, adiicit, ut recte otium praeferre possit, quod tamen non prorsus ab actu eum dimovere debeat. Hortatur itaque, ut ab aula et splendore abeat, quippe tumultus et fluctus suos habeant. Clausula ab Epicuro est: Vide quibuscum mensa communices.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Exsulto quoties epistolas tuas accipio: implent enim me bona spe; et iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus; incipiamus in senectute vasa colligere. Numquid invidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod 2 nec iactare debes, nec abscondere. Nunquam enim usque eo te abigam, generis humani furore damnato,

Subduc te istis occupationibus, quae Lucilium Siciliae procuratorem distinebant. Senectus enim adest, ut de morte cogitandum sit, quare adiicit infra: vasa esse colligenda, etc. *Ruhk.*

Vasa colligere. More militum castra moventium.] Nec hoc nobis dedecori esse potest, quandoquidem satis diu in actu versati sumus. *Ruhk.*

In freto. Cui nomen a *fervore*; quod in fretum, ait Varro, saepe concurrat aestus, atque effervescat. *Lipsius.*

ut latebram tibi aliquam parari et oblivionem velim: id age, ut otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto quibus integra sunt et prima consilia, an velint vitam per obscurum transmittere. Tibi liberum non est: in medium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegantia, clarae et nobiles amicitiae: iam notitia te invasit: ut in extrema mergaris, 3
ac penitus recondaris, tamen priora monstrabunt. Tenebras habere non potes: sequetur, quocumque fugeris, multum pristinae lucis. Quietem potes vindicare, sine ullius odio, sine desiderio aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod invitus relictum a te possis cogitare? Clientes? quorum nemo te ipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc praeda. Mutabunt testamenta destituti 4
senes; migrabit ad aliud limen salutator: non potest parvo res magna constare. Aestima utrum te relinquere, an aliquid ex tuis malis. Vtinam quidem tibi senescere contigisset intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longe a conspectu vitae salubris rapida felicitas, provincia et procuratio, et quidquid ab istis promittitur: maiora

Et oblivionem velim. Sic Erasm. vetus editio et plures codd. ap. Grut. Muretus autem et al. *ad oblivionem.* Ruhk.

Prima reposui e Lipsii et Amploniano cod. H. e. eorum qui nondum genus vitae ingressi, quibus omnia adhuc libera sunt. Antea *propria*. R.

Priora monstrabunt. Pronomen *te*, vulgo intersertum, ignorant editiones principes cum mstis omnibus. *Schw.*

Quorum nemo... sed aliquid ex te. Nam patronus clientibus, quos mox *salutatores* vocat, salutantibus convivia (coenam rectam, i. e. lautam et opiparam) et sportulas quae eduliis et nummis, Senecae tempore, constabant. Sueton. Claud. 21. Iuvenal. I, 95, 120, etc. *Ruhk.*

Nunc praeda, utilitatis causa amicitiam tuam petunt. *Ruhk.*

Destituti, spe et donis privati. *R.*

Res magna. I. e. otium tuum *R.*

Modum. I. e. conditionem mediocrem, quam mox *vitam salubrem* vocat. *Ruhk.*

Procuratio. Sicilia, quae erat provincia senatoria et popularis, s. publica, praeter proconsulem, habeba, *procuratorem*, a principe missum t ad res fisci curandas, ad publicos reditus colligendos, et ad ius dicen-

5 deinde officia te excipient, et ex aliis alia. Quis exitus
erit? quid exspectas donec desinas? Habere quod
cupias? Nunquam erit tempus. Qualem dicimus esse
seriem causarum, ex quibus nectitur fatum, talem et
cupiditatum: altera ex fine alterius nascitur. In eam
demissus es vitam, quae nunquam tibi miseriarum
terminum ac servitutis ipsa factura sit. Subduc cervi-
cem iugo tritam: semel illam incidi, quam semper
6 premi, satius est. Si te ad privata retuleris, minora
erunt omnia, sed affatim implebunt: at nunc plurima
et undique ingesta non satiant. Vtrum autem mavis,
ex inopia saturitatem, an in copia famem? Et avida
felicitas est, et alienae aviditati exposita. Quamdiu
7 tibi satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. «Quomodo,
inquis, exibo?» Vtcumque. Cogita, quam multa te-
mere pro pecunia, quam multa laboriose pro honore
tentaveris: aliquid et pro otio audendum est, aut, in
ista sollicitudine procurationum et deinde urbanorum
officiorum, senescendum in tumultu ac semper novis
fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitae
quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu
quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi
etiam nunc permiseris crescere? quantum ad succes-
sum accesserit, accedet ad metum. Volo tibi hoc loco

dum in iis rebus, quae ad fiscum spectarent; haec procuratio equitibus, quinetiam libertinis dari solebat: qua functi ad ampliores honores, quos memorat §. 7, evehebantur. *Ruhk.*

Donec desinas? Habere quod cupias? Iuncta malim legi: *D. desinas habere, quod cupias?* Ita plenus opum honorumque sis, ut non habeas ultra quod cupias. *Lipsius.*

Talem et cupiditatum. Sic edd. inde a Lipsio. *Talem esse cupid.* ed. *A.* et *R.* consentientibus msstis. Commode *talem dicimus esse cupid.* ed. Ven. Erasm. et Mur. *Schw.*

Tritam e quatuor codd. recepit Gruterus: ap. Erasmum et alios deerat. *Ruhk.*

Ipse aliis non eris. Tu tantum non habebis, quantum alii a te petant, ideoque iis non sufficies. *Ruhk.*

Accedet ad metum. Repone *ad metus* cum ed. *A.* et *R.* ms. *Arg. b. Par. a. b. d.* aliisque. *Schw.*

referre dictum Maecenatis, vera in ipso equuleo elo- 8
cuti: « ipsa enim altitudo attonat summa. » Si quaeris,
in quo libro dixerit, in eo qui *Prometheus* inscribi-
tur. Hoc voluit dicere: « attonita habet summa. » Est
ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo?
Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanae 9
eloquentiae daturus, nisi illum enervasset felicitas,
immo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contra-
hes vela, nisi (quod ille sero voluit) terram leges.

Poteram tecum hac Maecenatis sententia parem facere rationem; sed movebis mihi controversiam, si te novi, nec voles, quod debeo, [nisi] in aspero et probo

Dictum Maecenatis... in ip. equuleo. I. e. ut opioor, quum ipse sua felicitate torqoeretur. Fortassis etiam in equoleo eum fuisse dicit toto illo triennio aote mortem, qoo dormire nuoqoam potuit. *Muretus.* Cf. Epist. XCII, 32; CXIV, 4 sq. De Maecanate, qui a. V. C. DCCXLVI mortuus est, vid. Dio Cass. LV, 7, Seoec. de Provid. III, 9 oot. *Ruhk.*

Elocuti scripsi cum cod. Nicot. *Docuit* vulgo. *Edocuit* ed. Rom. et ms. *Arg. b. Par. a. b. d.* aliique. *Schw.*

Ipsa enim altitudo attonat summa sc. loca. Tumide locom commooem extulit, quum dicere debuisset: ipsi tumuli tonitrui expositi suot. Senteotia haec est aotiqoissima et saepe occurrit, v. c. ap. Herodot. I, unde Stobaeos Floril. Serm. XXII, p. 416 Schow. repetiit: Ὁρᾷς τὰ ὑπερέχοντα ζῶα ὡς κεραυνοῖ ὁ Θεός, etc. *Ruhk.* — Sic et ap. Horatium: *Saepius ventis agitatur ingens Pinus, et celsae graviore casu Decidunt turres feriuntque summos Fulmina montes.*

Est.... tanti.... ut sit tibi tam ebrius s. Vertit *Lagrange: Y a-t-il grandeur au monde qui autorise une telle ivresse de style?* Et alibi Maecenatem hoius culpae arguit, et calamistrati, ut sic dicam, sermonis.

Enervasset felicitas. In Epist. CXIV. *Habuit* (Maeceoas) *grande et virile ingenium, nisi ipse illud discinxisset.*

Hic te exitus manet, nisi, etc. Te quoque felicitas enervabit, nisi iam nunc paupertati et miseriis te obduraveris (sic eoim ioterpretamur: *vela contrahes, terram leges*): quod Maecenas serios voluit facere. Ruhkopf. haec refert ad continentiam, qua se gessit erga Augusti studium io eum. Semper eqoes maosit, et usqoe ad mortem suam amicus Augusti, quem adeo heredem scripsit. Cf. Dio Cass. l. l. — Lipsius autem: « Voloit facere quum in frigore apod Augustum esset; quum uxorius Terentia supra ipsum amata. »

Parem facere rationem. I. e. solutum me debita mercede existimare.

(*Nisi*) *in aspero et probo.* Vocem *nisi* (ex Erasmi, Turoebi et Lipsii coniectura a Gronovio adiectam) abiecit Ruhk. Ego oncis ioclusi, ut peraptam quidem, sed tamen fortasse, ad eumdem efficiendom seosom quem iidem voluerant docti viri, noo admodum necessariam: scilicet, *nec tu*

acciperc. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. «Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas. Nam, sine amico visceratio, leonis ac lupi vita est.» Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quaerit, in convivio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, et bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est; quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, quum

voles, ait Seneca, *hanc Moecenatis sententiam in aspero et probo* (id est, *pro aspero et probo*, vel, *tanquam asperum et probum*), *quod ego tibi debeo, accipere*. Schw. — *In aspero et probo.* Muretus sic edidit et interpretatur: Asperos nummos recentes esse: veteres enim longo usu solere deteri. Vrbane igitur dictum Maecenatis, quasi talem nummum esse ait. Quem taman non sperat fore, ut Lucilius in solutum accipiat, sed vetustiorem poscat. Ego Hadrianum Turnebo, imo ante eum Erasmo, subscripserim legentibus: *nisi in aspero et probro* Voles, inquit, probam asperamque philosophiae aliquam sententiam, non mollem, et fugientem. Hinc Maecenatis de aspero nummo multi dixerunt, cupiuntque novum, non detritum. Ego vel de veteri magis acceperim (ii enim probiores). Sed in thesauris asservato et integro vel de puri candidique argenti nummo, et cui minimum mixtura aeris aut plumbi, exque ea decoloratio. Certe in glossis priscis, δηνάριον λευκὸν *asperum* interpretatur: id est, nummus albus, iterumque aspritudo, candor. *Lips.*

Versura facienda est. I. e. mutuari debemus. *Ruhk.*

Sine amico visceratio) *Visceratio*, epulum cum carne. Vide Epist. LXXIII. Damnat igitur *μονοφαγίαν* (solitariam vitam et victum), quam et Graeci pro convicio obiicere solebant. Sic Alexis:

Ἐῤῥ' ἐς κόρακας μονοφάγε καὶ τοιχωρύχε

Abi in malam rem soli-epulo, et effractarie. Pulcherrime autem ille, quisquis fuit, apud Romanos qui quo die solus diu coenasset, dixit, *edisse se, non coenasse*, tanquam coena communionem semper et oblectantem requirit familiaritatem. *Lipsius.*

Ex turba salutantium, quibus coena, officiorum velut merces est. Apparet autem, a numenclatore (servo) qui observabat electos, et vocatori indicatos vel officiosos maxime, vel quorum ordo iam esset. *Lipsius.*

Quod beneficia sua.... oderint. Idem observat Tacit. Annal. IV, 18, med. ubi Lipsius nostrum locum attulit. De Benef. VI, 34. *Ruhk.*

Ad conciliandos amicos. Vide ne verum sit ad *concil. animos*, quod

quidam, quo plus debent, magis oderint. Leve aes alienum debitorem facit, grave inimicum. «Quid ergo? beneficia non parant amicitias?» Parant, si accepturos licuit eligere; si collocata, non sparsa sunt. Itaque, dum incipis esse mentis tuae, interim hoc consilio sapientium utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit. Vale.

habet ms. *Arg. b. Par. a. b. d.* cum aliis plerisque. Postremum vocab. abest ms. c. et ed. *A.* ne id quidem male.

Grave inimicum, et idem in Benef. *quae usque eo laeta sunt, donec exsolvi posse videantur, supra, odium pro gratia redditur.* Tacitus alibi et et Seneca. *Lipsius.*

Quis, quam quid acceperit. Non quantum, sed cui dones. *Lipsius.*

EPISTOLA XX.

DE HOMINVM INCONSTANTIA.

Quum Lucilius scripsisset, se profectus suos intelligere, ostendit Seneca gaudium suum, monetque, philosophiam in factis, non in verbis esse, itaque ad illa esse eundum, et quidem constanter. Nam sapientia est convenientia et tenor unus voluntatum et vitae. Hinc paupertas etiam non timenda est, nec divitiae, si adsint, amandae. Redit monitio, pauperem certis diebus agere et imitari. Cf. Epist. XVI.

Haec Epistola etiam eo nomine insignior est, quod de summo ethices principio s. de fine bonorum secundum Stoae praecepta in ea optime exposita videmus. Stoici enim docebant, ad unam regulam esse vitam exaequandam (καθ' ἕνα λόγον καὶ συμφώνως δεῖ ζῆν. *Stob. Ecl. ethic. p. 171 Cant.*).

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Si vales, et te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo: mea enim gloria erit, si te istinc, ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem

Si vales. Hoc ad bonam animi valetudinem, quam supra in philosophia posuit, refer.

te, mi Lucili, rogo atque hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas, et experimentum profectus tui capias non oratione, nec scripto, sed animi firmitate, et cupiditatum diminutione. Verba rebus proba: aliud propositum est declamantibus et assensionem coronae captantibus; aliud his qui iuvenum et otiosorum aures disputatione varia ac volubili detinent.
2 Facere docet philosophia, non dicere; et hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita unius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est et officium sapientiae, et indicium, ut verbis opera concordent, ut ipse ubique par sibi idemque sit. Quis hoc praestabit? Pauci: aliqui tamen. Est difficile hoc: nec hoc dico, sapientem uno semper iturum gradu, sed una

Aliud..... aliud.... detinet. Nam illi vel suasorias, vel dissuasorias orationes habebant coram populo, ut laude *coronae*, i. e. auditorum circumstantium potirentur: hi in scholis tanquam rhetores vel alibi scripta sua e. e. orationes, poëmata, etc. publice praelegebant. Illi his conaminibus suis verba et professionem suam probant, hi *detinent*, delectantes tempus fallunt. *Ruhk.*

Qui iuvenum et otiosorum. Sic Erasmus, Pincianus, et Gruter. in quinque suis codd. invenit. *Occisorum* nonnullos libros obsidet. *Nos qui iuv.* Grut. in V suis invenit et approbavit. *Ruhk.*

Facere docet philosophia. Iam inde ab eo tempore, quum philosophari inciperent homines, huius sententiae praestantiam intellexerunt: quod videre est vel ex septem sapientum dictis, ex iis, qui de Socrate tradunt, etc. *Ruhk.* — In totam rem praeclara Epictetus III, Dissert. cap. 21. *Sicuti*, inquit, *qui a stomacho laborant, cibum statim eiiciunt; sic qui praecepta nuda acceperant, sermone effundunt. At concoque potius, in succum verte, et mutationem in mente factam ostende. Ecce faber, qui peritus artis est, non obambulat clamitans: Audite me disserentem de re fabrili; sed tacitus domum et tabernam conducit, instruit, et operibus ostendit se peritum. Tale tu fac, ede, bibe, ut decet; matrimonium contrahe, liberos gigne, rempublicam gere, convicium tolera, fer patrem, fratrem, vicinum iniquum; et talia nobis ostende, ut vere te philosophum cognoscamus.* Lips.

Vt ipsa inter se vita unius, etc. Sententia satis perspicua, verba non satis expedita. Variant libri, sed ita ut nihil certi extricare liceat. Forsan: *Vt ipsa inter se vita una sit; unius sine actionum dissensione coloris;* sive *unus omnium actionum color.* Schw.

Idemque sit. Sc. sapiens.

Nec hoc dico. Hanc ms. lectionem

via. Observa itaque, numquid vestis tua domusque 3
dissentiant; numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus; numquid coenes frugaliter, aedifices luxuriose. Vnam semel, ad quam vivas, regulam prende, et ad hanc omnem vitam tuam exaequa. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris et extendunt. Vitium est haec diversitas, et signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiam nunc dicam, unde sit ista inconstantia, et dissimilitudo rerum consiliorumque. Nemo proponit sibi quid velit; nec, si pro 4
posuit, perseverat in eo, sed transilit; nec tantum mutat, sed redit, et in ea, quae deseruit ac damnavit, revolvitur.

Itaque ut relinquam definitiones sapientiae veteres, et totum complectar humanae vitae modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper idem
velle atque idem nolle: licet illam exceptiunculam 5
non adiicias, ut rectum sit quod velis; non potest enim cuiquam idem semper placere, nisi rectum. Nescient ergo homines quid velint, nisi illo momento,

illibatam retinendam docet Gronov. Pronomen illud antea deerat in edd. Est autem pleonasmus ille pronominis usitatus Antiquis. Cf. Ep. LXVI, 17. Hoc nobis, etc. XCI, 2. Nat. Qu. II, 26. Nec hoc dico, etc. — In hoc recedit a Stoicorum definitione sapientis notissima. *Ruhk.*

Regulam prende) *Praetende* ed. *A.* cum ms. *c.* et *Par. d.* speciose: sed scholion inter lineas ms. *c. apprehende* ad eamdem scripturam *prende* refertur, quam h. l. edd. cum aliis mstis tenent, pro eo quod alias est *prehende*. Conf. quae de hoc diximus, Praef. fin. *Schw.*

Se domi contrahunt. I. e. vivunt parce et frugaliter.

Dilatant foris et extendunt. I. e. foris ostentationi indulgent et luxui.

Nemo proponit sibi.... revolvitur. Causas huius inconstantiae leviter perstringit. Reliqua bene cohaerent cum proposito: quum enim §. 2, de officiis et indiciis sapientiae dixisset, addit recte definitionem, quam Zenonis esse convenientiam (ὁμολογίαν) ubertim docet Lipsius II Manud. Diss. 15. *Ruhk.*

Idem velle atque idem nolle. Quam definitionem dat sapientiae Noster iam antea amicitiae, sed alio sensu, Sallustius applicuerat. *Idem velle atque idem nolle, ea demum vera amicitia est.* Orat. Cat. ad coni.

quo volunt: in totum, nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, et in contrarium ver-
6 titur, ac plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod coepisti, et fortasse perduceris aut ad summum, aut eo, quod summum nondum esse solus intelligas. — « Quid fiet, inquis, huic turbae familiarum? » — Turba ista quum a te pasci desierit, ipsa se pascet; aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod, a
7 quibus ameris, ostendet? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur! Huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temet ipso et ex te nascentibus bonis. Quae potest esse felicitas propior? Redige te ad parva, ex quibus cadere non possis! idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit
8 tributum epistolae huius, quod statim conferam. Invideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet

In totum. Quis quisque, ut velit, singulos eventus exspectat: non sibi firmans voluntatem proponit, quam toti vitae regendae applicet.

Solus intelligas. Qui solus te nosti, et veram sapientiam iam nosti. *Lips.*

Turbae familiarum) *Turbae familiari*, a Gron. commendatum, recepit Ruhk. Volgatum tenuit Matth. Nil ad h. l. notarunt alii: mire vero nostri mssti, *Turbae familiarium Arg. b. Par. a. b. Turbae familiaris sive rei familiaris* ms. c. et ed. *A. Turbae familiari sive rei familiari Par. d.* Conf. Gruteri Append. *Schw.*

Ipsa se pascet. Sic edd. inde ab Erasmo. Sed verum videtur quod habent editiones principes cum mss. *b. c. Par. a. b. d. Pal. sec.* et *Col. ipsa te pascet*: quo dein refertur, *aut quod tu*, etc. id est, *aut* (si illi gratiam tibi non retulerint) *tu paupertatis beneficio scies, quinam fuerint veri amici.* Schw.

O quando... mentiatur. Sane indignum est sapiente circum se habere homines quibus convivis adulationum et mendaciorum, mercedem det.

Felicitas propior. Sic meliores libri. *Felic. propior* ed. *A.* et *R.* cum uno ms. c. Perperam volgo *Felic. Deo propior*, ex iug. Mur. *Schw.* — Intelligas: Quae felicitas magis esse potest in promptu et ferme in manu cuilibet illam prehendere velit.

Invideas licet. Bene *Lagrange* vertit: *Vous avez beau murmurer.*

Epicurus. « Magnificentior, mihi crede, sermo tuus in grabato videbitur et in panno: non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur.» Ego certe aliter audio quae dicit Demetrius noster, quum illum vidi nudum (quanto minus quam in stramentis!) incubantem: non praeceptor veri, sed testis est. «Quid ergo? non licet divitias in sinu positas contemnere?» Quidni liceat? et ille ingentis animi est, qui illas, cir- 9
cumfusas sibi, multum diuque miratus quod ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quam sentit. Multum est, non corrumpi divitiarum contubernio: magnus ille, qui in divitiis pauper est: sed securior, qui caret divitiis. « Nescio, inquis, quomodo paupertatem iste laturus sit, si in illam inciderit.» Nec scio ego, Epicuri an *aemulus* iste pauper contemptu-

Epicurus. Haec verba Epicuri ex epistola quadam nunc deperdita desumpta esse videntur. *Ruhk.*

Aliter audio. Subintellige: ac si diceret de sapientia omnibus copiis circumfluens et paupertatis expers.

Demetrius nobilis isto tempore Cynicus. Cf. de Provid. III, 3 not. de Vita beata XVIII, 3. Posteaquam vidi illum vitam pauperrimam degere; ea quae dixit scripsitque nunc aliter audio, legoque. Egregia autem Demetrii scripta fuisse, videbis quoque e Stobaei Floril. p. 213 Schow. *Ruhk.* — Qui Demetrius non dubitavit Neroni ipsi sua flagitia exprobrare; cum Apollonio Tyanaeo amicitia coniunctus fuit: a Vespasiano in exsilium pulsus, Tito imperante revocatus, iterum a Domitiano in exsilium actus est. Semper in paupertate vixit, rigidissimae virtutis observator.

Quanto minus quam in stramentis. Lipsius explicat de tomento Circensi fracto, et stramculo diffluente: male, nam tomentum illud Circense ex arundinibus, s. sarturis veteris lini, s. concisa palude constabat. Vide Senec. de Vita beat. XXV, 2, ubi nota ex bis corrigatur. Cf. I. F. Gronovii Obss. IV, 22, p. 776 sq. ed. Lips. ubi de Circensi tomento egregie egit. *Ruhk.* — *In* ante *stramentis* edit. vett. cum mss. ex ing. Murat. abiecit. *Schw.*

Non praeceptor veri, etc. Duo verba, *tunc enim*, quae ante haec in prioribus edd. legebantur, a Ruhk. recte abiecta, non revocari debuerant in ed. Matth. Temere assuta olim a Curione erant invitis libris. *Schw.*

Sed securior, qui caret divitiis, ex ed. Rom. propagata, ignorant omnes mssti, quos novimus, uno Colon. excepto. *Schw.*

Nec scio ego, Epicuri an aemulus iste pauper, etc. Isto fere modo corrigendum fuisse locum, misere vulgo deformatum, nullus dubito. Vulgo, inde e Mureto, *Nec ego Epicuri angelus scio an pauper iste*, etc. quod

rus sit divitias, si in illas inciderit. Itaque in utroque mens aestimanda est, inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic divitiis non indulgeat. Alioquin leve argumentum est bonae voluntatis, grabatus, aut pannus; nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Caeterum magnae indolis est, ad ista non properare tanquam ad meliora, sed praeparari tanquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia: quum vero multo ante meditatus accesseris, iucunda quoque.
11 Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum; securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi

ita se probavit Ruhkopfio, ut nullo pacto ereptum sibi istum *Epicuri angelum* vellet. Et *angelus* quidem vulgatum erat inde ab ed. Ven. 1, suffragante ed. *A.* et ms. *c.* aliisque nonnullis apud Grut. sed *angulus* dabat ed. *R.* cum mss. *Arg. b. Par. a. b. d.* et aliis plerisque: nonnulli vero (Erasmo teste, et Opsopoeo) *aemulus* praeferebant, quod miror non amplexos esse editores. Mihi quidem non est dubium, istud *angulus* ex *an aemulus* esse prognatum: nempe *Epicuri aemulum* dicit Seneca Metradorum, aut quisquis fuit, ad quem verba ista, paulo ante laudata, scripserat Epicurus. Postquam ita *an* evanuerat, librarii deinde, intelligentes desiderari aliquam talem particulam, suo more *si* pro *an* posuere, *si pauper iste*; pro quo *an pauper iste* Muretus ex conj. edidit. Iam quod initio posui, *Nec scio ego*, id ita in ed. *Ruhk.* et nonnullis codd. scriptum, commode quidem: sed abesse etiam et subintelligi verbum *scio* poterat, quod cum ed. Erasm. ignorat ed. *A.* et mss. *Arg. b. c.* et *Par. a. d.* aliique. Tota vero ῥῆσις, *Nec scio ego... inciderit* abest *Par. b.* Schw. — Ruhk. qui edidit *angelus*: omnium fere, inquit, codd. et edd. lectio, nec improbanda. Sensus bonus: nec ego, qui tibi tam saepe Epicuri dicta annuncio, et modo illud (§. 8) attuli, scio, an pauper iste, de quo Epicurus loquitur, contempturus sit, etc. Facete autem se Epicuri angelum, nuntium appellat. Aberrationes librariorum *aemulus*, angelus facile exspectaveris. Pincianus ex msstis suis emendat: *nec scio*, *inquit Epicurus*, *si iste pauper*, etc. quocum facit Lipsius. Stephanus autem Epist. ad Dalechamp. 13 emendat *amiculus*, ut sit deminutivum ab *amicus*. Sed quidem opinor emendatione locum hunc non egere. *Ruhk.*

Tanquam ad meliara. Rectius delebitur h. l. vocula *ad*, quae abest ed. *R.* et *A.* et msstis nostris. *Schw.*

Sed praeparare. Pro *praeparare*, omnino *praeparari* corrigendum ex veterum librorum omnium consensu. Istud non ex Erasmi editione (ut Gruterus putabat) propagatum est, sed post eum a Curione aut a Prallo temere invectum. *Schw.*

Meditatus. I. e. exercitus praeparatione ista. *Ruhk.*

Necessarium ergo iudico... interponere. Cf. Epist. XVIII, 3. *Ruhk.*

magnos viros saepe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod deliciis permaduimus, et omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus e somno, et vellicandus est animus, admonendusque naturam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur dives: quisquis exit in lucem, iussus est lacte et panno esse contentus. Ab his initiis nos regna non capiunt. Vale.

Potius. Placeret *ocius.* Lipsius.

Iussus est lacte. Simplici cibo, simplice tegmine. Nec *pane* tamen spreverim, de grandiori iam aetate. *Lipsius.*

Ab his initiis, nos regna non capiunt. Bene *Lagrange: On commence par là, on finit par n'être pas content d'un empire.*

EPISTOLA XIX.

DE VERA PHILOSOPHIÆ GLORIA.

Conquesto Lucilio, sibi quosdam homines multa negotia facessere, ideoque molestias creare, respondet Seneca, illum, qui ei vel maxime molestus sit, esse ipsum Lucilium, quippe qui non patiatur ut in securiorem vitam transeat, metuens ne obscurus fiat. Quae quidem redarguens, probatum it, philosophiae eum, et studiis litterarum in vera luce positum iri, operibus contra fortunae mox evanescentibus. Hoc demonstrat exemplis satis luculentis. Quid, quod Noster quasi vaticinans promittit, se Lucilium in posteritatem secum esse reportaturum. Quod quam vere vaticinatus sit, vel inde colligi potest, quod nisi Seneca Lucilii gloriam praedicasset, nullum eius vestigium certum amplius exstaret. Nam quod Lucilio tribuitur poëma Aetna inscriptum, coniecturis magis, quamvis ingeniosis et eruditis, quam fide historica certa ei adscribitur.

Caeterum multos in Antiquitate laudatores nacta sunt studia literarum, e quibus Theocrit. XVI, 48-57, *Horat. IV Carm.* 8, 13-20, *Diod. Sicul. II, p.* 556, *notasse hic sufficiat.*

Clausula est Epicuri sententia ex Epistola ad Idomenea ami-

cum nunc deperdita: Vt divitias augeas, cupiditates minue. Etiam nunc graece exstat haec sententia ap. Stobaeum Floril.Serm. XVII, p. 346 *Schow.* Επικούρου· Επικοῦρος ἐρωτηθεὶς, πῶς ἂν τις πλουτήσειεν; Οὐ τοῖς οὖσι προςτιθεὶς, ἔφη, τῆς δὲ χρείας τὰ πολλὰ περιτέμνων *Quae quidem non ex ipso fonte, quo usus est Seneca, sed ex collectione quadam apophthegmatum, quae multae in antiquitate fuisse videntur, desumpsisse Stobaeum, obiter moneo.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Cum istis tibi esse negotium iudicas, de quibus scripseras? Maximum negotium tecum habes; tu tibi molestus es; quid velis nescis; melius probas honesta, quam sequeris: vides, ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna esse haec existimas, quae relicturus es; et, quum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitae, a qua recessurus es, fulgor,
2 tanquam in sordida et obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem et lucem, quum haec certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam et illam. Haec fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa suo lumine illustris est. Studia te tua
3 clarum et nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. Quum Idomeneo scriberet, et illum a vita spe-

Melius probas honesta, quam sequeris: Sic et poëta, ...*Video meliora proboque, Deteriora sequor.*

Securitatem, illam vitam dicit, quae caret divitiis. Cf. Ep. xx, §. 9. *Ruhk.*

Ex hac vita, sc. quam nunc ducis .. *ad illam*, sc. philosophiae dedicatam: de qua vide Nostri praefat. ad I Nat. Qu. *Ruhk.*

Haec, scil. vita honoribus ornata, alieno fulgore nitet.

Quisquis obstiterit; id est tempora si fuerint nubila, si quae te fortuna evexit, depresserit.

Illa, quae philosophia doce agitur.

Idomeneo. Fuit is Lampsacenus, vir doctus, cuius liber de viris claris saepe a Plutarcho aliisque laudatur. Epicuri soror Batis eius uxor fuisse

ciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, rigi-
dae tunc potentiae ministrum, et magna tractantem:
«Si gloria, inquit, tangeris, notiorem Epistolae meae
te facient, quam omnia ista quae colis, et propter
quae coleris.» Numquid ergo mentitus est? quis Ido- 4
menea nosset, nisi Epicurus illum suis litteris inci-
disset? Omnes illos megistanas et satrapas, et regem
ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio
alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis episto-
lae non sinunt: nihil illi profuisset gener Agrippa, et
Tiberius progener, et Drusus Caesar pronepos: inter
tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum ap-
plicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis ve- 5
niet; pauca ingenia caput exserent, et, idem quando-
que silentium obitura, oblivioni resistent, ac se diu
vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promit-
tere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros

traditur ap. Diog. Laërt. X, 23. Cf. Ionsius II, 1, 4, p. 140 sq. ed. Dorn. *Ruhk.*

Rigidae. Omnium codd. et edd. lectio est: quam tamen Lipsius Epistolicarum Quaest. V. (Opp. Tom. I, p. 321) reiicit, reposito e sola coniectura *regiae*, collat. de Benef. II, 5. Quales regiae potentiae ministri sunt. Sed *rigidae*, i. e. tyrannicae, bene habet. *Ruhk.*

Quis Idom. nosset, nisi etc. Straboni tamen aliisque memoratur Idumeneus propter eius scripta satis celebris. *Ruhk.*

Incidisset. Bene est, nec opus est ut mutemus in *indidisset*, quod nonnulli codd. dant, aut *insigniisset*, quod Gruter. proposuit. *Ruhk.*

Megistanas, magnates. Suidas: Μεγιστᾶνες, οἱ τοῦ βασιλέως περίβλεπτοι ὑπ' ἐξουσίᾳ, Megistanes conspicui apud Regem (Persarum) ob potentiam: et *Satrapae* proprie regionum praefecti. *Lipsius.*

Attici. Caecilius Atticus eques Rom. cuius vitam a Corn. Nepote scriptam num Senecae et Suetonio, a quibus non memoratur, incognitam, aut non magni factam fuisse statuamus? Eius filiam Pomponiam duxit M. Agrippa (Corn. Nepos c. XII vit. Attici), neptem Agrippinam Tiberius, cuius filius Drusus Caesar fuit. Cf. Sueton. Tib. c. VII. *Ruhk.*

Applicuisset. Sibi et famae suae iunxisset, inseruisset. Muretus praeter omnes libros *aperuisset*, temere. *Lipsius.*

Idem quandoque silentium obitura. Vulgo *in idem.... abitura*, ex ingenio Mur. *Schw.*

Habebo. Sic ed. *A.* et ms. *c.* *Par. d.* et alii apud Ops. et Grut. Ferri

gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam aeternam promisit, et praestat:

> Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
> Nulla dies unquam memori vos eximet aevo,
> Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
> Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

6 Quoscumque in medium fortuna protulit, quicumque membra ac partes alienae potentiae fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum honor habetur, sed, quidquid illorum memoriae adhaesit, excipitur.

7 Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. «Si vis, inquit, Pythoclea divitem facere, non pecuniae adiiciendum, sed cupiditati detrahendum est.» Et

autem pnluerat vulgatum *Habeo* (id est, collocatam haben) quod cum ed. *R.* agonscit ms. *Arg. b.* et alii. De hac re confer. Epistol. VIII. *Schw.*

Habebo... gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Illa iactatio, iamdiu poëtis permissa et concessa (ut Horatius *Exegi monumentum aere perennius*), quibusdam praeter philosophi modestiam videri poterit. — Vere vaticinatus est: quod aliis antiquitatis scriptoribus idem de se sperantibus accidisse, nos gratulamur, e. c. Horat. II, Carm. 20, 27 seq. Quae tamen fortuna multis quamvis satis calide de se vaticinatis non affulsit, ut Ennio (ap. Cic. Tusc. Disp. I, 16: *Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu Faxit. Cur? volito vivu' per ora virum*), et Cordo Cremutio ap. Nostrum in Consolat. ad Marc. I, 4, aliisque. *Ruhk.*

Virgilius noster.... promisit etc. Splendidissimum Virgilii epiphonema exstat in Aeneid. IX, 446 sq. *R.*

Pythoclea. Pythocles amicus iunior fuit Epicuri et discipulus, qui Idomeneo commendatus esse videtur ab Epicuro. Vide Diog. Laërt. X, 5, 6. *Ruhk.* — Fuit iste Pythocles formosus adolescens, et in quo male Epicurus audivit. Quod praeter Laërtium tangit Plutarchus adversus Colothem: damnat enim Epicurum qui adolescentem octodecim annos natum, ita eximie laudaverit, ut scriberet, non esse indolem in tota Graecia meliorem. *Lipsius.*

apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit; et disertior, quam ut adiuvanda. Hoc unum te admo- 8 neo, ne istud tantum existimes de divitiis dictum; quocumque transtuleris, idem poterit: si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum: si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum: si vis Pythoclea senem facere, et implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices; publicae sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philoso- 9 phia quoque existimo: quum censuit aliquis quod ex parte mihi placeat, iubeo illum dividere sententiam, et sequor [pro eo quod probo]. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis, qui ad illa confu-

Si vis.... detrahendum. Sententia aurea, quam Plato sibi velit inscribi: si vere Stobaeus serm. X, Plato cuidam rei augendae semper cupido: O improbe, inquit, ne stude possessiones augere, sed cupiditates imminuere. Nec absonat illud Socratis qui interrogatus quomodo quis dives fieret: Si cupidinum, inquit, inops est. Quod alibi tamen video Cleanthi ascriptum. *Lipsius.*

Publicae sunt. I. e. cuique Philosophiae sunt communes, κοιναὶ ἔννοιαι, ut stoice loquar. Sic paulo ante §. 7, publica via. Cf. Epist. 111, 1. Haec et similia ex ista ipsa causa a Stob. Floril. Serm. X, p. 286, 288 sq. Socrati, Platoni aliisque philosophis tribuuntur. *Ruhk.*

Quod fieri ... sequor. Hic et alibi Noster declarat, se nulli sectae philosophicae tam serviliter adhaerescere, uti de Epicureis in verba magistri quasi iurantibus notum est. Qua in perseveratione similitudine hac uti amat. Cf. Senec. de Vita beat. III, 2 not. *Ruhk.*

Dividere sententiam. Quum quis in senatu sententiam daret, si sententia illius non omnis, sed pro parte probaretur, dividebatur, id est, accepto quod placebat, reliquum removebatur. Sic Seneca in philosophorum scriptis quae sibi placent eligit, caetera relinquens.

Sequor (pro eo quod probo). Eo libentius etc. Quae verba uncis inclusi, absunt vulgo: sed exstitisse ea olim h. l. suspicatus eram ex vestigiis, quae in vetustis libris supersunt. Scilicet, *pro eo libentius* habet ed. *A.* et edd. ante Mur. inde ab ed. Ven. 1, cum mss. Arg. *b. c.* et Par. *a. d. Probo libentius* ed. *R.* cum ms. Par. *b.* S.

Ut istis... probem. Commode sic editum, sed ex Mureti ingenio. Nostri quidem mssti Arg. et Par. et Gruteriani cum editt. vett. tenent *ut isti...*

gient spe mala inducti, qui velamentum ipsos vitiorum suorum habituros existimant, probem, quocumque ierint, honeste esse vivendum. Quum adierint istos hortulos, et inscriptum hortulis: « Hospes, hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est; » paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, et te polenta excipiet, et aquam quoque large ministrabit, et dicet: « ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquit, hi hortuli famem, sed exstinguunt; nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed natu-

probent: quod nescio an teneri debuerit. *Schw.*

Ad illa dogmata Epicuri et ea male intellecta. *Ruhk.*

Ipsos edd. vett. cum Arg. *b.* et Par. *b. d. Se ipsos* vulgo, a Mureto. *Ipsa* mss. Grut. *Ipsa se* ed. *A.* et ms. Par *a. Ipsos ipsa se* ms. Arg. *c.* Rectius (puto) abiicientur omnia ista pronomina. *Schw.*

Honeste esse vivendum. Frequentissimum Epicuri initium litterarum erat: *σπουδαίως ζῆν ἄριστον.* Diogen. Laërt. X, 14. *Ruhk.*

Quum adierint istos hortulos. In horto octoginta minis comparato et Athenis ipsis (Plin. H. N. XIX, 4, a Brucker. Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 1233 allatu auctore) sito, cum amicis beate vixit Epicurus, eumque in testamento successori scholae suae tradidit. Diog. Laërt. X, 17. Hinc eius philosophia *κῆπος*, hortus, *ἡ ἐν τῷ κήπῳ διατριβή*, et Epicurei *οἱ ἀπὸ* s. *ἐκ τῶν κήπων*, *κηπολόγοι*, appellari solebant, quinetiam Epicureus Apollodorus ὁ Κηποτύραννος. Conf. Brucker l. c. p. 1233 not. e. Cic. ad Attic. II, Epp. XXIV. Diog. Laërt. X, 10, 25, ibiq. Menag. Senec. Ep. IV, 8. *Ruhk.*

Adierint edd. inde ab Erasm. cum ms. Par. *a.* Mire autem variant alii, *adieritis*, *audieritis*, *audierit:* et nonnulli iungunt *adieritis adierit*, vel *audieritis audierit:* unde Erasmus deinde adiecit, et *audierint inscriptum hortulis.* Equidem suspicor verum esse *Quum adieris.* Schw.

Istos hortulos ex coniect. scripsi. Vulgo *hos hortulos* ab Erasm. quod teneri poterat: sed *his hortulos* ms. Arg. *b.* Par. *b. d. Istic hortulos* ed. *R.* et *Par. a.* Alii (ut noster ms. e. cum ed. *A.*) unde *ortulos* (id est *hortulos*) habent absque pronomine; quod fortasse verissimum. *Schw.*

Et te polenta excipiet, et aquam. Saepe huius frugalitatis vere philosophicae fit mentio apud auctores, qui de Epicuro loquuntur. Μᾶζα s. ἄρτος λιτός, καὶ ὕδωρ eadem de re occurrunt ap. Diog. Laërt. X, 11 et 131. Aelianus Stobaei Floril. Serm. p. 343. Senec. Epist. XVIII, 8. Conf. Brucker l. l. p. 1234 sq. qui nostrum locum non praetermisit. *Ruhk.*

Inquit sc. istius domicilii custos Epicurus. Erasmi editio et Gruteri quatuor membranae custodiunt voculam *inquit*, quam Grutero probante in textum reduxi, vulgato *inquam* eliminato. *Ruhk.*

rali et gratuito remedio sedant.» In hac voluptate
consenui. De his tecum desideriis loquor, quae con- 11
solationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid,
ut desinant. Nam de illis extraordinariis, quae licet
differre, licet castigare et opprimere, hoc unum commonefaciam: Ista voluptas naturalis est, non necessaria; huic nihil debes; si quid impendis, voluntarium est. Venter praecepta non audit; poscit, adpellat: non est tamen molestus creditor; parvo dimittitur, si modo das illi quod debes, non quod potes. Vale.

Quae consolationem non recipiunt; i. e.: quae verbis tantum non lenias, sed quae data re aliqua explere debeas, quales sunt naturales corporis appetitus, fames, sitis etc.

Nam de illis. Sic mss. Arg. *b. c.* cum edd. ad quam scripturam nihil adnotavit Opsop. aut Grut. At *non de illis* mss. Par. *a. b. d.* ne id quidem male. *Schw.*

Ista voluptas naturalis est. Epicurus dividebat cupiditatum genera (ait Cicero V Tusc.) non nimis fortasse subtiliter, utiliter tamen, partim esse naturales et necessarias; partim naturales et non necessarias; partim neutrum; naturales satiari pene nihilo, nec secundum genus difficile ad potiendum; tertias plane inanes et eiiciendas funditus putavit. *L.*

Praecepta non audit. Cato apud A. Gellium: *Arduum ad ventrem verba facere, qui careat auribus*. Sic Gallice: *Ventre affamé n'a point d'oreilles*.

Quod debes. Simplex aliquid *Lips.*

Quod potes: lautum aut affluens, si tu ipse talis. *Lips.*

EPISTOLA XXII.

DE DANDIS MONITIS. DE FUGIENDIS NEGOTIIS.

Lucilium de molestiis acerbissimis, quas sibi procuratio Siciliae creet, litteris ad Senecam missis, conquestum nec quomodo ex his officiis et difficultatibus emergat habentem, monet Seneca, ut ipse dispiciat occasionem elabendi, eaque optime utatur, vel cum dispendio vitae. Sed haec circumspectio fiat tranquillo animo, nec ulla occupationum praemii ratione habita. Quod consilium ut confirmet, offert quaedam ex epistola Epicuri ad Idomenea, ministrum Regis alicuius, cui easdem molestias conquesto idem consilium dederat. Ad haec viri fortis est, non cedere oneri, sed ipsa rerum difficultate illectum vires suas experiri. Clausula est ab Epicuro: Omnes exire pueros e vita, i. e. verae *vitae ignaros.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Iam intelligis educendum esse te ex istis occupationibus speciosis et malis; sed, quomodo id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi a praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere; vena tangenda est. Vetus proverbium est, « gladiatorem in arena capere consilium: » aliquid adversarii vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in universum et mandari potest et scribi; tale consilium non tantum absentibus, etiam posteris datur: illud alterum, quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit;
2 cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed vigilantis est, occasionem observare properantem. Itaque hanc circumspice; hanc, si videris, prende, et toto impetu, totis viribus id age, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram attende: confer, aut ex ista vita tibi, aut e vita exeundum. Sed idem illud existimo, leni eundum via, ut, quod male implicuisti, solvas potius quam abrumpas; dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrum-
3 pas. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli; contentus esto negotiis, in quae de-

Vetus proverbium est... consilium. Cf. Erasmi Adag. 1647. *R.*

Etiam posteris. Vulgo *sed etiam.* Delevi priorem vocem, auctoritate nostri ms. *b.* Schw.

Confer. Hoc verbum, pro vulgato *censeo*, dedit idem noster ms. Arg. *b.* Scil. *confer* haec duo inter se, *aut... aut.* Schw.

Vt quod male implicuisti. Ipsum Lucilium auctorem huius conditionis, quam queritur, fuisse necesse est, etsi casu in eam devenisse videri voluit. Sed quonam modo id evenerit, dicere non habemus. *Ruhk.*

Semper pendere. Tale in Homero Aiax profatur, ubi suos hortatur ad robur: « Βέλτερον ἢ ἀπολέσθαι ἕνα χρόνον ἠὲ βιῶναι, Ἢ δηθὰ στρεύγεσθαι ἐν αἰνῇ δηϊότητι. Nam melius

scendisti, vel, quod videri mavis, incidisti. Non est quod ad ulteriora nitaris; aut perdes excusationem, et apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: « Non potui aliter! quid, si nollem? 4
necesse erat! » Nulli necesse est felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunae ferenti.

Numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco equidem prudentiores quam ipse sum; ad quos soleo deferre, si quid delibero? Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem lege, Idomeneo quae scribitur; quem rogat, ut, « quantum potest, fugiat et properet, antequam aliqua vis maior interveniat, et auferat libertatem recedendi. » Idem tamen 5
subiicit, « nihil esse tentandum, nisi quum apte potue-

semel est vel vivere, sive perire, Quam semper pendere gravi in discrimine Martis. *Lipsius.*

Vel quod videri mavis. Sic dant nonnulli codd. ap. Grut. Lipsius, quem Muretus sequutus esse videtur, Elect. I, c. 16 (Opp. tom. I, p. 401) ingeniose emendaverat, vulgata reprobata: *vel quod videri potest maius.* Ruhk.

Non est, quod ad ulteriora s. munera, honores. *Ruhk.*

Te non incidisse. At contra voluntate et arbitrio tuo in turbam illam et tumultum te sponte invectum fuisse.

Felicitatem quam multitudo hominum pro vera et sincera habere solet. Enimvero id iam laudi est, pergit, non dico, si ei repugnaveris; nam hoc indicium magni animi esse potest, sed si tamen subsistas, nec *fortunae ferenti*, i. e. secundae, te abripienti in fastigium, *instes*, studiose eam sequaris. *Ruhk.*

Est aliquid, etiam si etc. Commodius sic distingues: *est aliquid etiam, si* etc. Cui locutioni latinae omnino respondet Gallica nostra: *c'est toujours quelque chose.*

Fortunae ferenti. I. e. secundae. Vid. supra, 1. latere. — A vento secundante ducta metaphora et simillima in Stat. II Thebaïd. *Quantumque ferentem Fortunam virtute domas.* Vterque vult, modum etiam faventi et efferenti fortunae poni: et contrahi vela dum ventus a puppi implet. Vide de Vit. Beat. cap. 12. *Lipsius.*

Equidem prudentiores. Sic ms. *b.* cum nonnullis Pinciani. Cf. Ep. XI, et ibi not. Vulgo *et quidem.* S.

Deferre. Sic libri nostri omnes. Vulgo *referre*, a Mureto, cui unus suffragatur Pal. tert. *Schw.*

Epicuri epistolam ad Idomenea deperditam esse, iam ad priorem epistolam §. 3, et in Argum. declaravi. *Ruhk.*

Lege. Sic ed. *A.* cum ms. *b. c.* Par.

rit tempestiveque tentari: sed, quum illud tempus captatum diu venerit, exsiliendum ait.» Dormitare de fuga cogitantem vetat, et sperat salutarem etiam ex difficillimis exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto, nunc et Stoicam sententiam quaeris. Non est quod quisquam temeritatis illos apud te infamet: cautiores, quam fortiores, sunt.
6 Exspectas forsitan, ut tibi haec dicantur: «Turpe est cedere oneri: luctare cum officio quod semel recepisti! Non est vir fortis et strenuus, qui laborem fugit; nisi crescit illi animus ipsa rerum difficultate.» Dicentur tibi ista: «Si operae pretium habebit perseverantia; si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit:» alioquin sordido se et contumelioso labore non conteret, nec in negotiis negotii causa erit.

a. b. d. aliique apud Ops. omnes. Vulgo *legi*. Schw.

Potuerit. Sic ms. *b*. Vulgo *poterit*. Schw.

In tempore sc. opportuno.

Cautiores, quam fortiores, sunt. Supple *Stoici*. *Cautiores*, prudentiores. — Cf. Diog. Laërt. lib. VII, 116 et loca innumera veterum auctorum, e. c. Ciceronis de fortitudine, quae cum prudentia aliisque virtutibus coniuncta esse debet. Hinc Noster cautiores eos vocat, quoniam mala devitanda docent, nec tamen pugnam cum iis detrectandam, si quando inciderint. Sequentia tria praecepta stoica sunt disertiora quam ulla interpretatione egeant. *R.*

Nisi crescit) *Verum ibi crescit* edd. inde a Lipsio: antea *verum ubi cr.* Nude *crescit* ed. Ruhk. cum uno ms. Col. apud Grut. Sed. *nisi crescit* dedere mss. *Arg. b. Par. b. d.* aliique apud Modium et Ops. Nam quod in Opsopoei Collectaneis *ibi* citatur, id temere factum: haud dubie, *nisi*, non *ibi*, scripserat aut scribere voluerat Ops. *Schw.* — Ruhkopfius qui omnino *nisi* delevit, lectionem suam contendit abrupta Senecae loquendi ratione digniorem esse; nihil enim apud eum esse usitatius, quam tales particulas adversativas omittere. Caeterum sensus patet: non est vir fortis, nisi crescit animus illi ipsa rerum difficultate etc.

Dicentur tibi ista: «Si operae etc. Totius phrasis sensus est: forsitan arbitraris stoicos tibi dicturos: omnia sunt toleranda; nullus labor est fugiendus (nulla admissa exceptione): dicent quidem ista, sed addent: tum demum perferendum esse laborem, si perseverantia operae pretium habebit; sin autem operae non est pretium, sapiens non se conteret sordido labore.

Bono viro. I. e. sapienti, ἐνχρέτῳ Stoico. *Ruhk.*

Nec in negotiis...causa, nisi hone-

Ne illud quidem quod existimas facturum eum, faciet, ut, ambitiosis rebus implicitus, earum semper aestus ferat. Sed quum viderit brevia, in quibus volutatur, 7
incerta, ancipitia, referet pedem, nec vertet terga, sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contempseris. Illa sunt, quae nos morantur et detinent. «Quid ergo? tam magnas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum?» Ab his ergo inviti homines 8
recedunt; et mercedem miseriarum amant, ipsas exsecrantur. Sic de ambitione, quomodo de amica, queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui, quae cupiere, deplorant, et de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod aegre ferre ipsos et misere loquuntur. Ita est, Lucili, paucos servitus, plu- 9
res servitutem tenent. Sed, si deponere illam in animo

stum et utilitas hominum consequatur. *Ruhk.*

[7] *Sed quum... tutum.* Metaphora a navigatione desumpta: nam brevia sunt loca vadosa et arenosa, uti apud Virgil. Aen. I, 111. *Ruhk.*

Brevia, in quibus volutatur. Sic edd. a Mureto; commode, si ex vet. cod. ductum; sed vereor ne ex hominis ingenio. Mireris tamen quo pacto in hoc potissimum inciderit vir ingeniosus, quum haud incommode *gravia* dederint superiores editt. consentientibus msstis *Argent. Par.* et Grut. *Schw.*

Referet pedem. Temere *repetet ped.* edd. inde ab eodem Mureto invitis mss. *Schw.*

Magnas spes. Vulgo *longas spes*, a Lipsio, invitis msstis, et contra auctoris mentem. *Schw.*

Nudum... vacuum. Ad fastum spectat satis notum, quo potentiores Romani gaudebant, ut deducerentur et salutarentur a clientibus amicisque. *Ruhk.*

Non oderunt, sed litigant. Bene vertit *Lagrange: c'est de l'humeur, et non de la haine.*

Excute istos. Quasi velo quodam sensus veros tegant, excute et nudos sensus animi aspice.

Qui, quae cupiere, deplorant: i. e. qui se infelices queruntur ob eas ipsas res quas optaverant.

Ipsos) *Se ipsos* ed. *A.* cum ms. c. Placeret nudum *se:* sed utrumque pronomen e scholio interpolatum videtur. *Schw.*

est, et libertas bona fide placuit, in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua sollicitudine id tibi facere contingat: quidni tota te cohors Stoicorum probatura sit? Omnes Zenones et Chrysippi moderata et honesta [et vera] suadebunt. Sed, si propter hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, et quam magna pecunia instruas otium; nunquam exitum invenies. Nemo cum sarcinis enatat. Emerge ad meliorem vitam, propitiis Diis; sed non sic, quomodo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: ad hoc unum excusati quod ista, quae urunt, quae excruciant, optantibus data sunt.

Iam imprimebam epistolae signum: resolvenda est, ut cum solemni ad te munusculo veniat, et aliquam magnificam vocem ferat secum: et occurrit mihi, ecce, nescio utrum verior, an eloquentior « cuius? inquis » Epicuri (adhuc enim alienas sarcinas adorno): « Nemo

Advocationem petis. Id est moram interponis ad deliberandum, ideoque deliberationem ipsam. Vid. Consolat. ad Marc. X, 3 not. *Ruhk.*

(*Et vera*) *suadebunt.* Duo priora verba, ex ed. Rom. propagata, ignorat ed. *A.* cum msstis nostris. In *Argent. b.* vero et in *Paris. a. b. d.* scribitur *tua suadebunt*; sub quo quid lateat nescio. An *et tuta* debuerant? *Schw.*

Ad hoc unum. Sic veteres omnes. Lipsius emendat: *ob hoc uno.* Muretus: *hoc uno.* Gronov. egregie *ob hoc unum*, laudans Epist. xxxix, 5; de Benef. VI, 23; Nat. Qu. VII, 14. Rari cometae et ob hoc mirabiles. Quum Gronovii emendationem recipere liceat, nisi *ad* pro *in* quandoque poni concedas, ut sit: in hoc uno respectu. *Ruhk.*

Optantibus data sunt. Ad hanc hominum inconstantiam ipsa quae optavere deplorantium, ubi votorum compotes sunt, pertinet fabula Ranarum regem a Iove implorantium; quae quum sigilli imperio non contentae fuissent, ac magis magnificum regem petivissent, gruem impetravere qua laceratae et voratae sunt.

Alienas sarcinas adorno edd. inde ab Erasmo. *Adoro* editt. prioc. cum msstis. *Schw.* — Lipsius dubitat an *alienis.* Meas sarcinas instruo rebus alienis, ut Ep. xvi, *adhuc de alieno liberalis sum.* — *Adhuc enim alienas sarcinas adorno.* I. e. aliorum dicta adiuvo interpretatione. Sarcinas enim de iis quae quis habet, portat, possidetque tanquam propria, in usu esse constat, e. c. Martial. II, 11, 8. *Ruhk.*

non ita exit e vita, tanquam modo intraverit.» Quem-
cumque vis occupa, adolescentem, senem, medium;
invenies aeque timidum mortis, aeque inscium vitae.
Nemo quidquam habet facti: in futurum enim nostra
distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quam
quod exprobratur senibus infantia: «Nemo, inquit,
aliter, quam quomodo natus est, exit e vita.» Falsum 12
est: peiores morimur, quam nascimur. Nostrum istud,
non naturae, vitium est. Illa de nobis conqueri debet,
et dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui,
sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, cae-
terisque pestibus: quales intrastis, exite! Percepit
sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nasci-
tur. Nunc vero trepidamus, quum periculum accessit;
non animus nobis, non color constat; lacrimae nihil
profuturae cadunt. Quid est turpius, quam in ipso
limine securitatis esse sollicitum? Causa autem haec 13
est: quod inanes omnium bonorum sumus, vitae de-
siderio laboramus. Non enim apud nos pars eius ulla
subsedit; transmissa est, et effluxit. Nemo quam bene

Quemcumque vis, occupa... vitae. Similia occurruot apud Senecam de Brevil. vitae III, 2 sq. *Ruhk.*

Non color constat. Sic Virgilius de sibylla Aen. VI: *Non vultus, non color unus.*

Vitae desiderio laboramus. Sic ed. Rom. *Vitae desideriis laboramus* Palat. quart. et Col. Nude *vitae laboramus* ed. *A.* cum mss. *Arg. b. c. Par. a. b. d.* et Pal. 1, 2, 3, fortasse ne sic quidem male, i. q. de vita laboramus, de ipsa vita solliciti sumus. Gruteri coniecturam recepit Ruhk. *quod inanes omnium bonorum summis vitae desideriis laboramus.* Ante illum, inde ab ed. Corionis (rursusque post Ruhk. in ed. Matth.), legebatur, *quod inanes omn. bon. sumus, quorum in fine vitae desiderio laboramus.* Ex coniectura Pinciani, qui in nescio quo libro scriptum repererat *cum in fine vitae desiderio lab.* Schw.

Non enim... subsedit. Sapiens autem e vita aufert virtutem: nec illi vita inanis effluxit, qua usus est ad animum sapientia firmandum.

Et effluxit. Abest et mss. *Par. a. b.* nullo incommodo. *Schw.*

Nemo quam bene vivut..... nulli. Confer. Gataker. ad Antonin. pag. 110 sq. qui nec nostri loci immemor fuit. *Ruhk.*

vivat, sed quam diu, curat; quum omnibus possit contingere, ut bene vivant; ut diu, nulli. Vale.

EPISTOLA XXIII.

IN PHILOSOPHIA VERAS ESSE VOLVPTATES.

Monet, ut verum gaudium quaerat: est enim severa res, et ex vero bono nascitur: est fundamentum, quin culmen omnis sapientiae. Reliquae voluptates fallaces et fugaces sunt; hoc gaudium solidum, et firmum est, quia in solido situm et animo, optima nostri parte. Vno verbo, positum est in conscientia. Spectant haec ad dogma Stoicum satis celebre: Sapientem sibi parem et semper in gaudio esse. Conf. Cic. Paradox. V; Augustin. de Civit. Dei XIV, c. 11. Tribuunt autem Stoici nonnisi sapienti velle, gaudere, cavere; stulto contra nonnisi cupere, laetari, metuere, contristari. Gaudium (χαρά) opponitur voluptati (ἡδονή) sibique subiectas habet oblectationem, hilaritatem et tranquillitatem. Cic. Tusc. Disp. IV, 6, quum ratione animus movetur placide atque constanter, tum illud gaudium dicitur, etc. laetitia est sine ratione animi elatio. Totum hoc Stoicorum paradoxon nititur eo, quod ponebant affectus perturbationesque animi nonnisi ex opinionibus oriri; atqui sapientem et illis, et his liberum esse oportet, et est; sequitur itaque eum tranquillitate et constantia, atque ideo, quod inde manat, gaudio potiri, qui sapiens et vocari, et revera esse velit. Cf. Lipsii Manduct. III. Diss. 5.

Clausula est ab Epicuro petita: Turpe et molestum est, semper vitam incipere.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quae et remissa fuit, et brevis; quam malignum ver sit, quam praeposterum frigus; et alias ineptias verba quaerentium. Ego vero aliquid, quod et mihi et tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exorter ad bonam mentem? Huius

fundamentum quod sit, quaeris? Ne gaudeas vanis.
Fundamentum hoc esse dixi? culmen est. Ad summum
pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam
in aliena potestate non posuit. Sollicitus est et incer- 2
tus sui, quem spes aliqua proritat, licet ad manum
sit, licet non ex difficili petatur, licet nunquam illum
sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili:
disce gaudere. Existimas nunc me detrahere tibi mul-
tas voluptates, qui fortuita submoveo, qui spes, dul-
cissima oblectamenta, devitandas existimo? Immo
contra: nolo tibi unquam deesse laetitiam. Volo illam
tibi domi nasci; nascetur, si modo intra te ipsum sit.
Caeterae hilaritates non implent pectus; frontem re- 3
mittunt, leves sunt: nisi forte tu iudicas eum gaudere,
qui ridet. Animus debet esse alacer et fidens, et super
omnia erectus. Mihi crede, res severa est verum gau-
dium. An tu existimas quemquam soluto vultu, et,
ut isti delicati loquuntur, hilari oculo, mortem con-

Ne gaudeas vanis. Vana autem sunt ea, quae non semper, nec sine ulla interruptione hominem adiuvare possunt ad officia sua accurate peragenda et virtutis leges exsequendas. Opponitur igitur his fortuitis vanisque honestum, quo ad bonam mentem perducimur, ut Noster innuit §. 3. Conf. M. Antonin. VIII, 1. Diog. Laërt. VII, 104. *Ruhk.*

Fundamentum hoc esse dixi? culmen est. Recte haec lectio e codd. defenditur a Modio novantiquar. lectt. Ep. cxxvii, et Grutero, quum antea legeretur sine interrogatione et *etiam culmen est. Ruhk.* — *Culmen est.* Nascitur enim e sapientia, et est eius velut fructus. *Lipsius.*

Ad summum dedit ed. *A.* et ms. *c.* Cf. XX, 63, 5. Alii vulgo *ad summa*, nec id male. Cf. XCII, 23, 14. *Schw.*

Volo illam tibi domi nasci. Bene vertit *Lagrange: Je prétends naturaliser en vous la joie.* — Haud scio, an alluserit ad morem Romanorum, quo pecuniam suam apud mensam in foro deponerent vel a mensariis mutuarentur: opposita erat numeratio de domo, s. ex cista, vel ex arca. Cf. de Benef. III, 8. Donatus ad Terent. Phorm. V, 8. Senec. Epist. xiv, 16 not. *Ruhk.*

Caeterae hilaritates non implent pectus, frontem remittunt dant codd. ap. Pincianum, vetus editio, et Gronov. monuit ad Epist. xxiv, not. 16, τὸ *sed* esse eliminandum. *Ruhk.*

Hilari oculo. Lipsius ex libro suo laudat *hilariculo*: quod in ed. Varior. pessime in textum receptum video. Est enim abbreviatio nostrae vulgatae. *Ruhk.* — At Schw. non damnat

temnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fraeno? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum
4 blando. In huius gaudii possessione esse te volo: nunquam deficiet, quum semel, unde petatur, inveneris. Levium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Haec, quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem; et, quodcumque invectitium gaudium est, fundamento caret; hoc, de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, et quod plus pateat introrsus.
5 Fac, oro te, Lucili carissime, quod unum potest te praestare felicem: disiice et conculca ista quae extrinsecus splendent, quae tibi promittuntur ab alio; ad verum bonum specta, et de tuo gaude. «Quid est autem hoc, *de tuo?*» Te ipso, et tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quam magnam: vanas suggerit voluptates, breves, poenitendas, ac, nisi ma-

hilariculo quod praefert ms. *Arg. b.* cum *Par. b. d.* aliisque ap. Opsopoeum.

Levium metallorum..... fodienti De auri, argenti similisque metalli fodinis haec intelligas, quae haud dubie eo maligniores sunt, quo minor venae profunditas est. Bene cum his gaudium hoc philosophicum confertur, quod nisi ex bona mente et vero bono proveniat, ideoque altas quasi radices agat in animo, parvi pretii et alienum, *invectitium* est. Corporis hac in re nullam rationem haberi patet. *Ruhk.*

Perfusoriam recte Gruter. praefert alteri codd. lectioni *superfusoriam.* v. not. *Ruhk.* — *Perfusorium*, id est non penetrantem, sed exterius aspergentem. — Ita *perfusorie dicere* apud Iureconsultos leviter et sine attentione aut cura: perfusoriae assertiones in Sueton. Domit. c. VIII. Sic Noster Ep. cx: *Si illa te non perfuderit, sed infecerit.* Lips.

Invectitium gaudium. Sic ex vet. cod. quem Erasmus in Append. laudaverat, primus edidit Muretus; cui nescio an assentiantur mss. *Par. a.* et *b. Inventitium* editt. vett. cum *Arg. b. c. Par. d.* et aliis apud Grut. *Schw.* —*Invectitium*, id est, quod ex externis invehitur.

Ab alio. Adiiciunt *vel ex alio* ed. *A.* et *R.* cum mss. *Arg. b. c. Par. a. b. d.* et aliis: quae verba absunt vulgo

gna moderatione temperentur, in contrarium abituras.
Ita dico: in praecipiti est voluptas, ad dolorem vergit, 6
nisi modum teneat; modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni aviditas, tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut unde subeat? Dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitae et continuo tenore unam prementis viam. Nam illi, qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quidquam certum mansurumve possunt, suspensi et vagi? Pauci 7
sunt, qui consilio se suaque disponant: caeteri eorum more, quae fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior unda detinuit, ac mollius vexit; alia vehementior rapuit; alia proximae ripae, cursu languescente, deposuit; alia torrens impetus in mare eiecit. Ideo constituendum est, quid velimus, et in eo perseverandum.

Hic est locus solvendi aeris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, et hanc epistolam

abiecta inde ab ed. Ven. et merito quidem, me iudice, ut ex scholio olim invecta. *Schw.*

Est voluptas. Ignorant *est* edd. vett. cum mistis *Arg. Par.* et aliis: quod si placet, delendum comma post *voluptas. Schw.*

Teneat. Est *tenuerit* in ed. *A.* et mss. *b. c.* Schw.

Quae fluminibus. Cf. Ep. IV, 4. Horat. III, Carm. 29, 33. Epictetus Stobaei Flor. Serm. I, p. 13 Schow.: vita fortunae implicata rapido flumini similis est, turbulenta, coenosa, impura. Hanc imaginem Noster bene dilatat. *Ruhk.*

Alia. I. e. alias res. Caeterum vitam cum navigatione comparari a veteribus, multa exempla docent. Cf. Gatacker ad M. Antonin. p. 90, 1. *R.*

Proximae ripae..... deposuit. Sic editt. vett. cum msstis, quod praeter rationem Muretus in *proxime ripam* mutavit. *Schw.*

Epicuri tui. Fortasse Epicuri sectae addictus erat. Vide praefat. huius voluminis. *Ruhk.*

Hanc epistolam liberare, e more mittere, finire. *R.* — Non male tamen intelligere videretur qui interpretaretur *liberare debito*, quum quaeque epistola afferat mercedulam suam.

8 liberare: « Molestum est, semper vitam inchoare; » aut (si hoc modo magis sensus potest exprimi): « Male vivunt qui semper vivere incipiunt. »—Quare? inquis: desiderat enim explanationem ista vox. — Quia semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum est, ut satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur quum maxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos: propemodum omnes sunt. Quidam vivere, tunc incipiunt, quum desinendum est. Si hoc iudicas mirum, adiiciam quod magis admireris: quidam ante vivere desierunt, quam inciperent. Vale.

Nemo haec putat: scilicet se satis vixisse.

Paucos esse hos. Qui semper vitam inchoent.

EPISTOLA XXIV.

DE FVTVRI METV : DE MORTE.

Lucilium de eventu iudicii, in quod inimicus, qui homo potentior fuisse videtur (cf. §. 11) eum vocavit sollicitum longe alio modo tractat, ac ille speraverat. Nam suadet, ut quibusvis pessimis, quae timeri possint, animo suo propositis excussisque, intelligat aut non magnum, aut non longum esse, quod metuat. (In quibus et Stoicos, et Epicurum facile agnoscas. De illis res notior est, quam ut doceatur: de his cf. Diog. Laert. X, 22, 118, et ad utrumque locum Menag) Haec amico probat non solum exemplis Rutilii, Metelli, Socratis, Mucii et Catonis, hominum quidem fortissimorum, sed etiam Q. Scipionis, Cn. Pompeii M. soceri aliorumque hominum cuiusvis aetatis ignavorum. Hac una via securitas summa comparatur, quandoquidem ita rebus quibuscumque terrorem incutientibus, e. c. morti, equuleis, etc. omnis tumultus timorve demitur, vera quippe facie iis reddita. Hoc suadet philosophia, cuius praecepta effectu probanda sunt. Hortatur tamen, ne cogitationi de futuro malo indulgeat, sed ut ea meditetur, quae animum, qui corpore sit liberatus, maneant. Qua

occasione data, egregium Lucilii versum recordatur, qui habet: Non repente nos in mortem incidere, sed minutatim. Clausula cum iis, quae hac epistola tractaverat, bene cohaeret. Affert autem Epicuri dicta, satietatem vitae risu explodentia.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Sollicitum te esse scribis de iudicii eventu, quod tibi furor inimici denunciat; et existimas me suasurum ut meliora tibi ipse proponas, et acquiescas spei blandae. Quid enim necesse est mala arcessere, et, satis cito patienda quum venerint, praesumere, ac praesens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum: sed ego alia te ad securitatem via ducam. Si vis om- 2
nem sollicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone: et, quodcumque est illud malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa: intelliges profecto, aut non magnum, aut non longum esse, quod metuis. Nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt; omnis illa aetas tulit. In quamcumque partem rerum, vel civilium, vel externarum, memoriam miseris, occurrent tibi ingenia aut

Tibi ipse. E codd. Grut. et veteri editione, iam aliquoties laudata restitui, ut magis Latinitati emendatae conveniens: etsi interdum regulam hanc posthabere non dubitavit Noster cum Cicerone. Cf. Var. lect. ad III de Ira 8. Antea *tibi ipsi. R.*

Est sine dubio...ducam. Lipsius hic apte laudat Epist. XIII, LXXIV et LXXVIII. Vere, addit, sapientis usurpatio et remedium. Et nostro tempore quosdam esse, qui hanc iteratam de morte cogitationem parum salubrem menti bonae et tranquillitati animi putent, eadem fere argumenta sequentes, notum est. *R.*

Alia....via. Plane contraria, ut omnia timeas. Hoc ipsum in Epist. LXXVIII: Omnem fortunae licentiam in oculis habe, tanquam quidquid potest facere, factura sit: quidquid exspectatum est diu, lenius accidit.

Timorem...taxa. Iudicio, quanti sit, aestima. *Lipsius.*

Aut non magnum. Epicuri decantatum in dolore solatium infra statim: *Levis est, si ferre possum; brevis est, si ferre non possum.* Sic Aeschylus:

Θάρσει, πόνου γὰρ ἄκρον οὐκ ἔχει χρόνον.

Confide; tempus non habet summus dolor. *Lips.*

3 profectus, aut impetus magni. Num quid accidere tibi, si damnaris, potest durius, quam ut mittaris in exsilium? ut ducaris in carcerem? num quid ultra quidquam timendum est ulli, quam ut uratur? quam ut pereat? Singula ista constitue, et contemptores eorum cita; qui non quaerendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum aliud esset, quam quod male iudicaretur. Exsilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter: alter, ut rediret, reipublicae praestitit; alter reditum suum Sullae negavit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputavit, et exire (quum

Rerum vel civil., nostrarum et Romanarum: quae ad tuos cives. *Lips.*

Profectus....magni. In sapientia. Reperies, inquit, aut qui iudicio et ratione, sapientiae nempe alumni, haec contempserint, ut Cato: aut qui impetu et nobilitate animi, ut Scipio. *Lips.*

Num quid ultra quidquam timendum est ulli. Ruhkopfius dat *n. q. u. q. ulli timendum est*: hanc, inquit, lectionem in aliquot mss. suis invenit Pincianus, et Grut. in Col. at alii loco *ulli* habent *illi* ut et editio vetus. Erasmus, unus Palat. ap. Grut. et Muretus habent: *n. u. q. corpori t. e.* Vulgata est: *Numque* (s. ap. Bipont. *numquid*) *ultra quidquam timendum est ulli.*

Quam ut pereat recte defendit Lipsius, omnium codd. et edd., praeter ed. Romanam, tria haec verba omittentium, consensu, contra Muretum, qui mallet: *q. u. pendeat*: decrescat enim oratio, reponit Lips. et minus *pendere*, quam *uri*. Ruhk.

Rutilius. Cf. de Providentia c. III, 5. Consolat. ad Marc. XXII, 2, not. *Ruhk.*

Metellus, Numidicus, victo Iugurtha, dictus: qui censor et clarissimus vir, quum iurare in leges Appuleii Saturnini Trib. pl. nollet, in exilium missus, fortiter tulit, donec, occiso illo, precibus lacrimisque filii praesertim, qui ob id Pii cognomen meruit, restitutus est. Vide Ernesti clav. Cic. historic. h. v. Aurel. Vict. c. 6. *Ruhk.*

Reipublicae praestitit. Ruhk. interpretatur: persuasit. At, praeterea quod ista verbi *praestitit* significatio nusquam occurrit, non videtur ille intellexisse auctoris sententiam quae est: Metellum pene invitum in patriam reversum esse, nec alia mente quam quod rempublicam sui indigere videret: ita ut non illi cives reditum, sed ipse civibus condonaverit.

Sullae negavit. Noster de Provid. cap. 3: *Rutilius Sullae dictatori solus aliquid negavit, et revocatus non tantum retro cessit, sed etiam longius fugit.* Ovidius: *Et grave magnanimi robur mirare Rutili; Non usus reditus conditione dati.*

Socrates. Critonem et Simmiam

essent qui promitterent fugam) noluit, remansitque,
ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum
demeret, mortis et carceris. Mucius ignibus manum
imposuit. Acerbum est uri; quanto acerbius, si id te
faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec 5
ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, poenas a se
irriti conatus exigentem! spectator distillantis in hostili foculo dextrae stetit, nec ante removit nudis
ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste
subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius
potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. 6
Facilius Porsenna Mucio ignovit, quod voluerat occidere, quam sibi Mucius, quod non occiderit.

Decantatae, inquis, in omnibus scholis fabulae istae sunt. Tum mihi, quum ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis? — Quidni ego narrem ultima illa nocte Platonis librum legentem, posito ad caput gladio? Duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum, ut
vellet mori, alterum, ut posset. Compositis ergo 7

Thebanum hoc consilium cepisse, ut Socratem fuga ingratis suis civibus eriperent, est res nota vel ex Xenoph. Apolog. §. 23, p. 146 ed. Zeon. et Platon. Crit. Tom. I, p. 102 sqq. *Bip.* Ruhk.

Subornatum recte defenditur a Gronov. contra Gruterum, qui e cod. Col. *obrutum* enotaverat. Vis vocis nunc vel ex Lexicis nota est, ornatum simpliciter. *Ruhk.*

Quam illi ab hoste subducta est. Sic scripsi cum *Arg. b.* cui assentitur *Par. a.* Sed rectius revocabitur vulgatum, *quam ignis illi ab hoste subductus est*, quod cum ed. *R.* et *A.* praefert ms. *c.* puto et alii. (Conf. Ep. LXVI.) *Par. b.* quidem et *Par. d.* *quam illi ab hoste subductus est*: omisso vocab. *ignis*. *Schw.*

Tum mihi) *Iam mihi* edd. inde ab Erasm. ex ipsius coniect. *Tu mihi* ed. R. *Par. a.*, Pal. 2 et Col. *Schw.*

Catonem. Uticae hoc factum esse, unde Catoni cognomen Uticensis dabatur, est res notissima, quae apud omnes auctores, qui de hac re exposuerunt, eodem fere modo narratur, v. c. Plutarch. in Caton. min. p. 790 sqq. in Caesar. p. 732 Frcf. Dion. Cass. XLIII, 10—12. *Ruhk.*

Compositis ergo rebus. Id est om-

rebus, utcumque componi fractae atque ultimae poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret; et, stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni caede purum servaverat: Nihil, inquit, egisti, Fortuna, omnibus conatibus meis obstando: non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc, quoniam deploratae sunt res humani generis,
8 Cato deducatur in tutum. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus. Quo obligato a medicis, quum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem; iam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, et generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed eiecit.

Non in hoc exempla nunc congero, ut ingenium exerceam; sed ut te adversus id, quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non fortes tantum viros hoc momentum efflandae animae contempsisse; sed quosdam, ad alia ignavos, in hac re aequasse animum fortissimorum: sicut illum Cn. Pompeii socerum Scipionem, qui, contrario in Africam vento relatus, quum teneri navem suam vidisset ab hostibus, ferro se transverbera-

nibus post Pharsalicam pugnam et Pompeium interfectum in Caesaris ditionem subactis, ideoque quiescentibus.

A medicis. Quod tamen Noster *medicis* tribuit, id Plut. a Buta, libertino Catonis, Dio Cass. ab eius amicis factum esse asseverant. *Ruhk.*

Animi idem. Id. eamdem tamen animi fortitudinem, labefactato corpore, servaret.

Scipionem. Q. Caecilius Metellus Pius Scipio praelio ad Thapsum a Iul. Caesare victus quum Hispaniam peteret, ad Hipponem, regium portum in regno Numidarum situm, delatus et a navibus hostilibus circumventus, ne a P. Sitio Caesaris legato, qui classi praeerat, caperetur, se ipse interemit. Cf. Hirtius de Bello Afric. I, c. 96. Flor. IV, 2. Appian de Bello civ. II, p. 798. Dio Cass. XLIII, 9. *Ruhk.*

vit, et quaerentibus ubi imperator esset: Imperator,
inquit, se bene habet. Vox haec illum parem maiori-
bus fecit, et fatalem Scipionibus in Africa gloriam
non est interrumpi passa. Multum fuit, Carthaginem
vincere; sed amplius, mortem. Imperator, inquit, se 10
bene habet! An aliter debebat imperator, et quidem
Catonis, mori? Non revoco te ad historias, nec ex
omnibus saeculis contemptores mortis, qui sunt plu-
rimi, colligo: respice ad haec nostra tempora, de
quorum languore ac deliciis querimur: omnis ordinis
homines succurrent, omnis fortunae, omnis aetatis,
qui mala sua morte praeciderunt. Mihi crede, Lucili, 11
adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil
timendum sit. Securus itaque inimici minas audi: et,
quamvis conscientia tibi tua fiduciam faciat, tamen,
quia multa extra causam valent, et, quod aequissi-
mum est, spera, et ad id te, quod est iniquissimum,

Fatalem..... gloriam. Quum iam antea alter Scipionum Annibale ad Zamam devicto Carthaginis potentiam everterit, alter Carthaginem ipsam diruerit atque inflammaverit.

Se bene habet. Alii, *b. se h.* Rectius fortasse abiicietur pronomen. *S.*

Et quidem Catonis. Ed. vetus pro *et quidem Catonis* habet *quam Catho.* Non male. *Ruhk.* — Fortis illius viri imperator, an non ipse fortis? Nam toti exercitui Scipio praeerat, Catone inter legatos. *Lipsius.*

Omnis ordinis..... praeciderunt. Quam vere haec dicta sint de multitudine eorum, qui sua sponte mortem sibi consciverint sub Caesaribus usque ad haec Senecae tempora, Tacitus, Dio Cassius, alii affirmant. *R.*

Vt beneficio eius nihil timendum sit) *Nihil anteferendum sit* ed. ab Erasm. et Mor. *Nihil anteferendum timendumve sit* ed. Ruhk cum ed. *A.* et *R.* et mss. *Par. a. b. d.* aliisque. Sed *Arg. b. Nihil anteferendum timendum sit*, absque coniunctione. Delevi equidem prius verbum, ut imperite olim intrusum ab homine qui vocab. *beneficio* in tertio casu acceperat, quum intelligendum esset in sexto casu positum. Haec Schw. At Ruhk. *Anteferendum timendumve sit* omnes olim editi et scripti praestant, praeter Muretum, qui *timendumve* scalpello critico abscidit. Lipsius emendabat: *nihil a te verendum timendumve sit*, additque: Adeo, mi Lucili, mors tibi non timenda, ut illi, nihil vereri aut timere debeas. Mala aut metus sola tollit. Sed antiqua lectio bonum sensum fundere videtur: non adeo mors est timenda, ut ea proposita, omnium aliarum rerum respectum omittere debeas. Sic honesta

12 compara. Illud autem ante omnia memento, demere
rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit:
scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem.
Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque, ma-
iusculis pueris, evenit: illi, quos amant, quibus as-
sueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident,
expavescunt. Non hominibus tantum, sed rebus
persona demenda est, et reddenda facies sua. Quid
mihi gladios et ignes ostendis, et turbam carnificum
circa te frementem? Tolle istam pompam, sub qua
lates, et stultos territas! Mors es, [1] quam nuper ser-
13 vus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus
mihi flagella et equuleos magno apparatu explicas?
quid singulis articulis singula machinamenta, quibus
extorqueantur, aptata, et mille alia instrumenta ex-
14 carnificandi particulatim hominis? Pone ista, quae
nos obstupefaciunt; iube conticescere gemitus et ex-
clamationes, et vocum inter lacerationem elisarum
acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille
contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis per-
fert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis est,
si ferre possum; brevis est, si ferre non possum.

Haec in animo voluta, quae saepe audisti, saepe dixisti; sed, an vere audieris, an vere dixeris, effectu

sunt facienda et prava devitanda adeoque timenda, mortis nulla ratione habita. *Ruhk.*

Demere rebus tumultum. Quia timor confusionem gignit, et vetat ne animus videat quid reipsa impendeat.

Timorem. In duobus codd. Palat. esse *timere* observat Grut. nec inficetum auribus suis fatetur cum Gronovio, qui similia laudat; vulgata tamen *nisi ipsum timorem* ideo non est movenda. *Ruhk.*

Sed et rebus. Dele *et*: satis erat *sed rebus*, quod habent edd. vett. cum mss. V. not. ad Ep. IV, et ad VIII. *S.*

Frementem lectio scriptorum et editionis veteris. Cf. ad Epist. XX. Aulea *frementium*. *Ruhk.*

(1) Bouillet *mors est.*

Particulatim. In aliis quibusdam libris *articulatim*. Utra verior lectio sit, haud facile dixerim. *Schw.*

Levis est....possum. De hoc iam supra diximus. — Cf. Gatacker. ad M. Antonin. p. 273, 274. Senec. Ep. XXX, 12. *Ruhk.*

proba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obiici
solet, verba nos philosophiae, non opera tractare.
Quid tu? nunc primum tibi mortem imminere scisti, 15
nunc exsilium, nunc dolorem? In haec natus es!
Quidquid fieri potest, quasi futurum cogitemus: quod
facere te moneo, scio certe fecisse. Nunc admoneo,
ut animum tuum non mergas in istam sollicitudinem:
hebetabitur enim, et minus habebit vigoris, quum
exsurgendum erit. Abduc illum a privata causa ad
publicam: dic mortale tibi et fragile corpusculum
esse; cui non ex iniuria tantum aut ex potentioris
viribus denuntiabitur dolor, ipsae in tormenta volu-
ptates vertuntur. Epulae cruditatem afferunt; ebrie- 16
tates nervorum torporem tremoremque; libidines pe-
dum, manuum, articulorum omnium depravationes.
Pauper fiam? inter plures ero. Exsul fiam? ibi me
natum putabo, quo mittar. Alligabor? quid enim?
nunc solutus sum? ad hoc me natura grave corporis
mei pondus adstrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam
aegrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori
posse. Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantile- 17

In haec natus es) *In hoc* edd. vett. cum ms. c. et *Par a. d.* Schw.

Abduc illum a privata causa ad publicam. Id est, oblitus litem tuam privatam, considera conditionem omnium mortalium.

Ipsae) *Sed ipsae* edd. ante Ruhk. rursusque ed. Matth. invitis editt. vett. et msstis. Mox *in tormenta voluptates* scripsi cum ed. *A.* et ms. c. Vulgo *volupt. in torm.* Schw.

Alligabor? Ad deportationem in insulam spectat. Civitate autem privatus reus, idque in perpetuum, bonis etiam publicatis, et custodiae causa milite apposito cui catena alligabatur. Cf. de Tranq. Animi X, 3, not. Exquisita quaedam de hac poena apud Romanos dedit Heyne in Opusc. acad. Vol. IV p. 277 sq. *Ruhk.*

Moriar?... desinam...posse. Similia collegit Gatacker ad Antonin. p. 90, 2. *Ruhk.*

Non sum tam ineptus, ut Epicuream. Confirmat Diog. Laërt. X, 123, ubi vid. Petr. Gassendus, et de vita ac moribus Epicuri cap. I—IV, ubi omnia diligenter collecta sunt, quae huc spectant. Wernsdorf ad Lucilii Aetnam 75, P. L. M. Tom. IV, p. 104, nostrum ab isto Aetnae auctore expressum esse putavit. Caeterum iam Cic. Tusc. Disp. I, 5 et 6, et Orat. pro Rosc. Amer. c. 24. (Iuvenal.

nam hoc loco persequar, et dicam: vanos esse inferorum metus; nec Ixionem rota volvi; nec saxum humeris Sisyphi trudi in adversum; nec ullius viscera et renasci posse quotidie, et carpi. Nemo tam puer est, ut Cerberum timeat, et tenebras, et larvalem ha-
18 bitum nudis ossibus cohaerentium. Mors nos aut consumit, aut *emittit*. Emissis meliora restant, onere detracto; consumptis nihil restat, bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi hoc loco referre versum tuum, si prius admonuero, ut te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire; quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed mi-

II, 149), hanc eamdem sententiam de vanitate mythologiae publice protulit, ut taceam de antiquioribus nonnullis philosophis Graecis, qui eam prorsus derisui et contemptui tradere, aliisque, utique Stoicis, qui eam mitigare interpretatione allegorica non dubitarunt, v. c. de Xenophane. *Ruhk.*

Ixionem. Ixion propter iniurias, quibus Iunonem afficere voluit, rotae apud inferos circumligatus turbine circumagitur. Vide Heyne ad Virgil. Georg. IV, 484. *Ruhk.*

Humeris codd. ap. Grut. vett. edd. Anteo *humero*. Ruhk.

Sisyphi. Sisyphus rex Corinthi incursiones in Atticam faciens a Theseo interfectus. Poena nota est vel ex Ovid. Metam. IV, 459. *Ruhk.*

Nec ullius viscera. De Tityo poëtae, et inter alios Lucretius, qui haec talia abiicit, et ad moralem sensum aliquem aptat, pro Epicuri doctrina, lib. III. *Lipsius.*

Larvalem habitum. Ita scripti libri: editi *larvarum hab.* sed editio vetus: *larvalem h.* Sed illud ad ipsos mortuos refert, qui pallentes tenues et larvales quaedam umbrae, ut Sidonius dixit. *Lipsius.*

Aut emittit. Sic edd. ante Ruhk. inde a Mur. (rursusque nuper ed. Matth.) cum ed. *A.* et ms. *c.* ac nonnullis Pinciani codd. Et bene quidem hoc convenit cum eo quod continuo sequitur, *emissis*, et cum aliis Senecae locis, ubi idem verbum in eodem argumento ponitur: sed exquisitius est, et repositum cum ed. Ruhk. malim, *aut exuit*, quod cum ed. *R.* praeferunt mss. *Arg. b. Par. a. b. d.* aliique apud Pinc. et Grut. Nempe *exuit* nos, id est animum nostrum velamento, quod illum dum vivimus circumdat: cum quo convenit, quod mox ait *onere detracto*. Conf. Epist. XCII. *Schw.* — Vtrovis autem modo legas, mors nihil, aut nihili est. Si enim emittit, vivimus, quo sensu Lucanus, lib. III. «Aut nihil est sensus animis a morte relictum, Aut mors ipsa nihil.» Si consumit, cum

nutatim procedere. Quotidie morimur, quotidie enim demitur aliqua pars vitae: et tunc quoque, quum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam; usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit; hunc ipsum, quem agimus, diem cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit: sic ultima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus. Haec quum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi veritati [1] commodas verba, dixisti:

Mors non una venit; sed, quae rapit, ultima mors est.

illa perimus; atque ita hoc Senecae tragici valeat: *Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil.* Lipsius.

Quotidie moritur... decrescit. Haec iam Heraclitus Clementis Alex. Strom. III, p. 520, perviderat: Θανατός ἐστι, dixerat, ὁπόσα ἐγερθέντες ὁρέομεν. Saepe hoc tractat Seneca e. e. Epist. I, IV, etc. Laudat Muretus Plutarchum in libro de Eἰ apud Delphos c. XVIII, p. 240, Tom. IX, Hutt. valde similia. Eo quoque spectat Heracliti iam supra laudatum dictum: nos non bis eumdem fluvium intrare: ait enim, fluere omnia, nihilque manere. Plato Cratyl. p. 267, Tom. III, Bip. Cf. Heynii Opuscul. academic. Vol. III, p. 103. *Ruhk.*

(1) Ruhk. *veritatis.*

Mors non una venit; sed, quae rapit, ultima mors est. Vulgo quidem omnes edd. et mssti (excepta una ed. Mur.) *Mors non ultima venit:* quod ipsum revocans Lipsius, particulam *sed* abiecit, quam quidem veteres libri ad unum omnes agnoscunt. Reposui equidem id quod verissime a Mureto positum erat, quod et orationis structura, et sententia non minus perspicua quam acuta, et ipsius Senecae interpretatio, denique metrica etiam ratio postulabat: metrica, inquam, ratio; nam verbum *venit*, quo prima syllaba producatur, h. l. in *praeterito* tempore velle accipere, haud multum ab ineptia abesse mihi videtur. *Schw.* — Haec Schw., at Ruhkopfius edidit: *Mors non ultima venit; quae rapit, ultima mors est.* Omnium, inquit, librorum lectio, qua spreta Muretus edidit: *mors non una venit, sed quae.* Lipsius vetera teneri mavult, deleta modo particula *sed*, quae quidem versum turbat. Gronov. assentitur; i. multis mortibus conficimur, quandoquidem quotidie morimur: ideoque mors saepe ad nos venit, antequam nos rapuit. Sed illa mors quae nos rapit et aufert, ipsarum mortium est ultima. Sic fere recte Gronov. contra Lipsium, qui sensum inesse putabat: non quae venit et iam praeteriit,

Malo te legas, quam epistolam meam; apparebit enim tibi hanc, quam timemus, mortem extremam esse, non solam.

Video quo spectes: quaeris quid huic epistolae infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod praeceptum utile? Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quam eos, qui timent, et ait: «Ridiculum est currere ad mortem taedio vitae, quum genere vitae, ut currendum ad mortem esset, effeceris.» Item alio loco dicit: «Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, quum vitam inquietam tibi
22 feceris metu mortis?» His adiicias et illud eiusdem notae licet: «Tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem.» Quidquid horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam. Ad utrumque enim movendi ac firmandi sumus, et ne

mors est, sed illa proprie, quae rapit ultima et nos aufert. De eodem versu Gron. egit in Epistola ad Nic. Heinsium, Tom. III. Syllog. Burmann. p. 185. Petr. Burmann. Sec. tamen defendit Mureti lectionem ad Anthol. latin. lib. III, epigr. 150. *Ruhk.* — Nobis autem potior videtur Mureti lectio, quae antithesim, nostro iam dilectam, non solum in re, sed etiam in verbis offert, et quae sequentibus: *hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam*, optime consentit. Caeterum, quamlibet lectionem praeferas, sensus fere idem est.

Infulserim, adiunxerim. Laudat I. F. Gronov. Obss. IV, 22. Cf. Oudendorp. ad Frontin. p. 418. *Ruhk.*

Timore mortis. Cf. Ep. LXX, 6. Stultitia est, timore mortis mori. *L.* Addas Gataker ad Antonin. p. 324, 2, et Freinshem. ad Curt. V, 9. *R.* — Hic laudat Muretus hos Martialis versus: «Hostem dum fugeret, se Fannius ipse peremit, Hic rogo, non furor est, ne moriare, mori?»

Ad utrumque enim movendi) *In utrumque monendi* edd. a Mureto: ante illum, *At in utrumque emonendi*, ex ed. *R.* in qua duo verba *enim monendi* perperam in unum *emonendi* contracta erant. Tenent autem *enim* mssti omnes. Tum *monendi* ms. c. *Par. n. b. d.* aliique apud Grut. sed *movendi* alii apud eumdem, cum ed. *A.* quod adoptavi, licet non displicuerit Dion. Gothofredi coniectura, *muniendi*. Sed ecce in alia omnia discedens noster *Arg. b. induendi* praefert: quod vide an tenendum

nimis amemus vitam, et ne nimis oderimus. Etiam
quum ratio suadet finire, non temere, nec cum pro-
cursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non
fugere debet e vita, sed exire. Et ante omnia ille quo- 23
que vitetur affectus, qui multos occupavit, libido
moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam
ad moriendum inconsulta animi inclinatio, quae saepe
generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe
ignavos iacentesque: illi contemnunt vitam, hi gra-
vantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique 24
satietas, et vitae non odium, sed fastidium, in quod
prolabimur ipsa impellente philosophia, dum dicimus:
«Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam,
satiabor, esuriam, algebo, aestuabo; nullius rei finis
est, sed in orbem nexa sunt omnia; fugiunt ac se-
quuntur. Diem nox premit, dies noctem; aestas in au- 25

ipsam fuerit, an in *imbuendi* mutandum, ut legeretur: *In utrumque enim imbuendi*. Priora quidem verba nusquam sic scripta reperi, *In utrumque*. *Ad utrumque* dedere tres Palatini, non optimae quidem alioqnin notae. *At in utrumque Arg. b. c. Par. a. b. d.* Pal. sec. et Col. cum ed. *A.* et *R.* ubi *At* vitiose (puto) pro *Ad* scriptum, et duae lectiones altera alteri innectae, e quibus seligenda fuerit ea, quae cum sequente verbo maxime conveniat. *S.*

Ne nimis.... Etiam quum ratio: ratio mortem suadere potest pro patria, amicis, etc. Cf. Lipsii Manuduct. III, Diss. 22, 23. *Ruhk.*

Capiendus est impetus. Plinius pariter, lib. I, Epist. XXII: *Impetu quodam et instinctu currere ad mortem, commune cum multis: deliberare vero, et causas eius expendere, utque suaserit ratio, vitae mortisque consilium suscipere vel ponere, ingentis est animi.*. Adde Senecam Ep. XXX et LV. *Lipsius.*

Impellente philosophia. Quae revera non magni facit totum hoc vivere, et in eadem circulari. Lucretius, lib. III, Naturam rerum inducit cum homine, cui mors gravis videtur, loquentem: *Nam tibi praeterea, quod machiner inveniamque, Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper. Si tibi non annis corpus iam marcet, et artus Confecti languent; eadem tamen omnia restant, Omnia si pergas vivendo vincere saecla.*

Quousque eadem? Cf. de Tranquillit. Animi. cap. II, §. 13, not. Laudat Muretus Luciani Dial. mort. XXVI, Menippi et Chironis, p. 220, Tom. II, Bip. ubi nonnulla reperias, quae huc pertineant. *Ruhk.*

Satiabor abest ed. *A.* et mss. *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.* Schw.

Diem nox premit, etc. Apposite Muretus laudat Horat. II, Carm. 18,

tumnum desinit, autumno hiems instat, quae vere compescitur: omnia sic transeunt, ut revertantur; nihil novi facio, nihil novi video; fit aliquando et huius rei nausea. [1] » Multi sunt qui non acerbum iudicent vivere, sed supervacuum. Vale.

15: *Truditur dies die Novaeque pergunt interire lunae.* Cf. ibid. IV, 7, 8, ubi nostrum locum Boettiger docte adhibuit. *Ruhk.*

Sic transeunt. Deerat vulgo *sic*, invitis msstis et edd. vett. *Schw.*

Facio... novi. Sic mss. *b. c.* cum ed. *A.* et *R.* Transposita vulgo erant ista verba. *Schw.*

Nausea. Poterat *nausia* scribi, cum ms. *Arg. b.* et aliis apud Ops. *S.*

(1) Bouillet *nausea?*

Supervacuum edd. vett. cum mss. *Arg. b. c. Par. a. b. d.* Pal. sec. et Col. *Superfluum* edd. a Lipsio, ex tribus iunioribus msstis Gruteri. *S.*

EPISTOLA XXV.

DE SOLITVDINIS PERICVLIS, DE PAVPERTATIS COMMODIS.

De duorum amicorum emendatione, et ea pro diverso utriusque ingenio diversa adhibenda agit: alterum enim iuvenem fortius, alterum senem remissius, ne desperet, esse tractandum. Tum ex Epicuri schola sumit, quo Lucilium hortatur, ut pergat fortem se praestare, ad legem naturae se componere, ideoque paucis esse contentum. Addit ex eodem: Sic fac omnia, tanquam spectet aliquis.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via eundum est; alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. « Quid ergo? inquis, quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice aetatem eius iam duram et intractabilem: non potest reformari; tenera finguntur. » An profecturus sim

Non amo illum, nisi offendero. Int. mes in eum amicitia iubet ut offendam, quoniam nulla alia est ratio llius corrigendi.

Tenera finguntur. Horat. I, Epp. 2, 64: *Fingit equum tenera docilem cervice magister:* et Plato ait iuvenes κηρίνους εἶναι. *Mur.*

nescio; malo successum mihi, quam fidem, deesse.
Nec desperaveris, etiam diutinos aegros posse sanari,
si contra intemperantiam steteris, si multa invitos et
facere coëgeris et pati. Ne de altero quidem satis fi- 2
duciae habeo; excepto eo, quod adhuc peccare eru-
bescit. Nutriendus est hic pudor; qui quamdiu in
animo eius duraverit, aliquis erit bonae spei locus.
Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in de-
sperationem sui veniat: nec ullum tempus aggrediendi
fuit melius, [1] quam hoc, dum interquiescit, dum emen-
dato similis est. Aliis haec intermissio eius imposuit: 3
mihi verba non dat; exspecto cum magno fenore vi-
tia reditura, quae nunc scio cessare, non deesse.
Impendam huic rei dies, et, utrum possit aliquid agi,
an non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem
praesta, et sarcinas contrahe. Nihil ex his, quae ha-
bemus, necessarium est. Ad legem naturae reverta-
mur: divitiae paratae sunt. Aut gratuitum est, quo
egemus, aut vile. Panem et aquam natura desiderat; 4
nemo ad haec pauper est; «intra quae quisquis desi-
derium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate con-

(1) Rohk. *melius fuit.*

Sarcinas contrahe: ut e sequentibus liquet, cum adhortatur ut sarcinas ad levissimum pondus redigat, id est, omnia quae adhuc trahit secum impedimenta sapientiae, sumptum in domo, clientium turbam et caetera, abiiciat.

Aut vile. Aut vilis pretii constat.

Panem et aquam... Epicurus. Cf. ad Ep. XVIII, 8; XXI, 10, not. Epicuri verba Aelianus V. H. IV, 13, ubi Scheff. et Kuhn. conservavit, unde Stobaeus Floril. Serm. XVII, p. 343, sumpsit: Ἐπίκουρος ὁ Γαργήττιος κέκραγε λέγων· Ὧι ὀλίγον οὐχ ἱκανὸν, (ἀλλὰ) τούτῳ γε οὐδὲν ἱκανόν. Ἔλεγε δ' ἑτοίμως ἔχειν, καὶ τῷ Διὶ ὑπὲρ εὐδαιμονίας διαγωνίζεσθαι μάζαν ἔχων καὶ ὕδωρ. Habeamus, ait Seneca Ep. CX, 17, aquam, habeamus polentam, Iovi ipsi de felicitate controversiam faciamus! Locum Stobaei ex Aeliano l. l. restitutum dedi, quod iam suaserat Menag. ad Diog. Laërt. X, 131. Nam falsa lectio Stobaeum invaserat τὸ δὴ, cuius loco Schow. quem Aelianus et Seneca fugerant, ex quatuor codd. perperam nec ulla sensus ratione habita dederat: τὸ δὶ. Sumpsit vero Epicurus hoc a Democrito Stobaei Floril. Serm. XXXVIII, init. μᾶζα γὰρ καὶ στιβὰς λιμοῦ καὶ κόπου γλυκύτατα ἰάματα. *Ruhk.*

tendat » ut ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolae involvam. « Sic fac, inquit, omnia, tanquam spectet Epicurus! » Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, et habere quem respicias, quem interesse
5 cogitationibus tuis iudices. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper praesentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quaecumque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Quum iam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas paedagogum: interim
6 aliquorum te auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Laelius, aut cuius interventu perditi quoque homines vitia supprimerent; dum te efficis eum, cum quo peccare non audeas. Quum hoc effeceris, et aliqua coeperit apud te tui esse dignatio, incipiam *te* tibi permittere; quod idem suadet Epicurus: « Tunc praecipue in te ipse secede, quum esse cogeris in turba. » Dissimilem te fieri multis oportet. Dum tibi tutum sit ad te recedere, circumspice sin-

Epicurus. Restitui e Gruter. aliisque codd. et vett. edd. Sunt ipsius Epicuri verba ad aliquem e suis quem iubet cupitque, velut se teste et spectatore, vivere. Quanti se ipse fecerit Epicurus, nota res est: deinde Epic. non de quolibet homine loqui, inde liquet, quod Seneca addit infra, §. 5: *sed ego contentus sum*, etc. *R.*

Aut cuius. Nil mutant libri: intellige, *aut* quisquis sit, *cuius*, etc. *S.*

Dum te efficis cum... audeas. Donec ad hoc virtutis pervenias, ut te ipse custodire possis, ut tui ipsius dignitas a peccato te prohibeat.

Cum quo edd. vett. cum msstis; non (ut vulgo) *coram quo*. Schw.

Incipiam tibi permittere; quod idem, etc. Dele distinctionem post *permittere*, et intellige *permittere id quod*, etc. Sic non opus fuerit corrigere *te tibi permittere*. Schw.—Ruhk. *Te tibi permittere* edidit, ut superius *audeo te tibi credere*, quae lectio prorsus sensui convenientior videtur.

Dum tibi tutum sit ad te recedere. Sic ex coniect. scripsi; id est, donec tibi totum fuerit. Vulgo, *dum tibi tutum non est a te recedere*, inde a Mureto: sed *sit*, non *est*, habent veteres libri omnes: tum *ad te*, pro *a te*, e suis codd. laudavit Ops. Denique *non*, ante *sit*, mea de coniect.

gulos: nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quam secum. «Tunc praecipue in te ipse secede, quum esse cogeris in turba;» si bonus vir es, si quietus, si temperans: alioquin in turbam tibi a te recedendum est: istic malo viro propius es. Vale.

ausus sum delere, ut ex scholio adiectum: nam *dum... sit* idem fere valet ac *dum... non est.* Schw.

Istic malo viro propius es. Istic, id est, quum tecum solus es. — Lipsius *Istic enim.* Quidam, inquit, pro *propius*, *propior*, et sententia est illa, quam ex vulgata efficias, littera addita, *Istic enim a malo viro propius abes. Prope abesse ab aliquo*, et Cicero et Seneca usurpant pro *vicinum esse* Ipsa autem res est, quae supra Epist. X: *Mecum loquor; Cave, inquit, Crates, ne cum homine malo loquaris.*

EPISTOLA XXVI.

SENECTVTIS LAVDES.

Senem ait se esse, et tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur, quae sola, inquit, iudicat, an aliquid sit facti: nam reliqua sunt verba: robur et virtus apparebit, quum animum ages. Ab Epicuro clausula est: Disce mortem meditari.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Modo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, certe huic corpori, vocabulum convenit; quoniam quidem senectus lassae aetatis, non fractae, nomen est. Inter decrepitos me numera et extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago:

Modo: spectat haud dubie ad Ep. XII, ubi §. 3, ait: Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus, quocumque adverteram, apparuit. *Ruhk.*

Certe. Gruterus cum Modio in pluribus codd. invenit: est quoque in veteri editione. Abest vulgatis illa vocula, ait Lipsius, at necessaria est, etc. *Ruhk.*

Extrema tangentes: quum in stadiis lineae extremae et ultimae vocarentur, quas ultra progredi nefas erat, et quae cursui finem dabant; hinc metaphoram ductam esse putant, v. c. Wernsdorf. Poëtt. Lat. Min. T. IV, p. 417. Cf. Ep. XII, 4 not. *Ruhk.*

Apud te eodem fere sensu, quo Ep.

non sentio in animo aetatis iniuriam, quum sentiam
in corpore: tantum vitia et vitiorum ministeria senue-
2 runt. Viget animus, et gaudet non multum sibi esse
cum corpore; magnam partem oneris sui posuit; ex-
sultat, et mihi facit controversiam de senectute; hunc
ait esse florem suum. Credamus illi: bono suo utatur.

Ire in cogitationem iuvat, et dispicere, quid ex hac tranquillitate et modestia morum sapientiae debeam, quid aetati: et diligenter excutere, quae non possim

XII, 2, verba *quod inter nos sit* accipienda sunt. *Ruhk.*

Tantum vitia et vitiorum... viget animus.... senectute. Eandem fere animi senteotiam habnit Sophocles, ex quo iam affecto aetate quum qnidam qoaereret, nteretorne rebus venereis, Dii meliura, inquit: libenter, vero istinc, tanquam a domino egresti ae furioso profugi. Cic. de Senect. 14, coll. 7. Plut. de Cupidit. Divit. c. V, p. 153, Tom. X, Hutten. Quae ducta sunt e Platon. I de Rep. p. 150, Tom. VI, Bip. laudante Hemsterhusio ad Luciau. Tom. III, p. 391 Bip. Senectotem florem temperantiae et prudentiae iam Democritus appellaverat apud Stobaeum Serm. CXII, Laus Senectutis. *Ruhk.*

Et mihi facit controversiam de senectute. Id est, et negat se senem esse.

Et diligenter excutere, quae non possim facere: quae nolim, posse habiturus. Atqui si nolim quidquid non possum, non posse me gaudeo. Rohkopfius edidit *Et diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo.* Tricae hic io libris, inquit, vix extricandae, ait Lipsius. Vere! Conferas modo Gruterum, qui variautes leett. proponit. Pincianus, vitialis tamen lectionibus non propositis, hanc lectiouem elicit: *prosintne habituro, quae velim. Atqui si nolim, quidquid non posse me scio, gaudeo.* Erasmus ante eum edidit: *d. excutere quae nolim, prosint e habituro aliquid si quidquid nolim qui quidquid non possim, non posse me gaudeo.* Lipsius emendat: *quae nolim proderitne abituro aliquid, si nolim, quidquid non possum, et gaudeo.* Gronovius: et *diligenter excutere, quae non possim facere,* quae oolim posse: *habiturus aliquid, si nolim quidquid non posse me gaudeo.* « Nam, addidit Gron. Col. haudquaquam inter infimos Gruteri; *quae nolim posse habiturus. Atqui si nolim, quidquid non posse me scio gaudeo.* Heinsiauus codex: *quae nolim prodesse habiturus et in si nolim quidquid non p. m. g.* Erfurt. longa lacuna usque ad Epist. LVIII nos destituit.» Cod. Erf. Amplonian.: et *dil. exc. q. n. p. f. q. n. prodesse habiturus. Atqui si nolim quidquid non posse me gaudeo.* Editio vetus et *dil.* exc. *quaeque non possum facere: quae nolim prodesse habiturus atque si nolim quidquid non posse me gaudeo.* Muretus vulgatam tenet quam dedi. In tanta lectionis diversitate quae acumine loci orta esse videtur, equidem quidquam de-

facere; quae nolim, posse habiturus. Atqui si nolim 3
quidquid non possum, non posse me gaudeo. Quae
enim querela est, quod incommodum, si, quod debet
desinere, defecit? «Incommodum summum est, inquis,
minui et deperire, et, ut proprie dicam, liquescere.
Non enim subito impulsi ac prostrati sumus; carpimur:
singuli dies aliquid subtrahunt viribus.» Et quis exi- 4
tus est melior, quam in finem suum, natura solvente,
dilabi? non quia aliquid mali est citus et e vita repen-

finire dubito. *Ruhk.* — Sic Ruhk. at Schw. cuius textum protulimus: Equidem, inquit, perfacili coniectura, et levissima mutatione, sanum praestitisse mihi videor locum, qui conclamatus habebatur, et varius atque variis modis a viris doctis erat tentatus. Ubi *posse habiturus* posui (i. e. *si hoc haberem, ut possem*, sive uno verbo, *si possem*), ibi mssti omnes cum ed. *A.* et *R.* vitiose dabant *prodesse habiturus*. Tum in *Atqui si nolim* consentiunt mss. *b. o.* cum ed. *A.* nisi quod in ed. *A.* prima vox ita decurtata est, ut *Atque* valere possit, quod ne ipsum quidem displicet. Denique in ms. *b.* sic scribitur, *quidquid non possum me gaudeo*: in ms. *c.* vero et in ed. *A. quidquid non posse me gaudeo*; ubi manifestum est, in ms. *b.* temere omissa esse duo verba *non posse*; in ms. *o.* vero ista, *non possum*. De sententia conferatur Epist. LXVII. *Schw.* — Nobis autem locutio haec, *posse habiturus* minus latinae loquendi normae convenire videtur, nec facile crediderimus hanc e stylo Senecae effluxisse. Caeterum locus omnis obscurior est, quem sic Lipsius explicat: Iuvat quaerere quid sapientiae, quod aetati adscribam? Sunt quae facere non possum: aetatis est. Sunt quae etiam nolo: sapientiae est. Proderintne autem mox abituro et morituro, si nolim quod non possum, et non posse gaudeo? Proderit: nam in virtutem ita abit. Exempli gratia, a venere aetas arcet: sunt qui indignantur, et velint: stultitia est. Sunt qui quod non possunt item nolint, et cum Sophocle gaudeant rabidam canem effugisse. Sapientia et virtus est.

Quod debet) *Quid debeat* ms. *b. Quidquid debeat* ms. *c.* et ed. *A. Quidquid debet* ed. *R.* Schw.

Non enim. Ruhk. fingit hic alterum loqui incipere et locum sic explicat: « responsio reiicetur: nullo modo hoc incommodum est. » Nos autem putamus phrasim istam *non enim... viribus* sequentiam esse et probationem praecedentis obiectionis, minime responsionem: cui opinioni suffragatur Schw. ut patet ex illius interpunctione in textum recepta. Quis enim foret sensus altera interpunctione admissa, quum unus obiiceret incommodum esse quotidie minui, alter responderet eadem confirmando?

Carpimur, i. e. minutatim nec sentientes morimur. Alio modo Horat. I, Carm. II, 8, *Carpe diem* dixit. Cf. Davis. ad Cic. de Nat. Deor. II, 50, p. 255. *Ruhk.*

Citus. Vulgo omnes, *ictus*, quod non invidebo si cui placet. Ego corrigere non dubitavi, et iam nunc ani-

tinus excessus; sed quia lenis haec via est, subduci. Ego certe velut appropinquet experimentum, et ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me observo et alloquor: « Nihil est enim, inquam, adhuc, quod aut rebus, aut verbis exhibuimus. Levia sunt ista et fallacia pignora animi, multisque involuta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum.
5 Non timide itaque componor ad illum diem, quo, remotis strophis ac fucis, de me iudicaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam; numquid simulatio fuerit et mimus, quidquid contra fortunam iactavi verborum contumaciam. Remove existimationem hominum: dubia semper est, et in partem utramque dividitur. Remove studia tota vita tractata: mors de
6 te pronuntiatura est. Ita dico: disputationes, et litterata colloquia, et ex praeceptis sapientium verba collecta, et eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi: est enim oratio etiam timidissimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, quum animam ages. Accipio conditionem, non reformido iudicium. » — Haec mecum loquor: sed tecum quoque me loquutum puta.

madverto, diserte hoc laudari ab Ops. ex cod. Nicol. *Schw.*

Subduci. Quod fit in senili morte, quum ut sol aut lumen paulatim subtrahimur exstinguimurque. Sic Noster Epist. xxx: Senectus leniter emittit, non repente avulsum vitae, sed minutatim subductum. *Lipsius.*

Non timide itaque componor... contumaciam. Fortiter itaque accingo me ad illum diem mortis, quo, omni fraude et specie quacumque fallaci remota, etc. *Ruhk.*

Mimus, lusus omni veritate destitutus: notum est illud Augusti apud Sueton. c. XC, qui supremo die amicos admissos percunctatus: Ecquid iis videretur mimum vitae commode transegisse? Cf. Noster Epist. LXXX, 7. Lucian. III, p. 19; VII, 26; IX, 24, Bip. Alia exempla mimi comparati cum vita humana suggerit Gatacker. ad Antonin. p. 389 sq. *Ruhk.*

Tota vita tractata) *Tota vita tracta* ed. *Ruhk.* et ms. *Arg.* et *Par. b. d.* Vulgo *totam vitam tractata.* Schw.

Quid egeris..., quum animam ages. *Lagrange* vertit hanc sententiam: *Le chemin, que tu as parcouru ne sera connu qu'au bout de ta carrière*; perinde ac si esset *quum animam efflabis.* Quae interpretatio nobis videtur optime congruere cum praecedentibus: *mors de te pronuntiatura est.*

Iuvenior es? quid refert? non dinumerantur anni. 7
Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu
illam omni loco exspecta.

Desinere iam volebam, et manus spectabat ad clau-
sulam: sed conficienda sunt sacra, et huic epistolae
viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sum-
pturus sim mutuum: scis cuius arca utar. Exspecta 8
pusillum, et de domo fiet numeratio: interim commo-
davit Epicurus, qui ait: « Meditare utrum commodius
sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam. » Hic
patet sensus: egregia res est, mortem condiscere. Su-
pervacuum forsitan putas id discere, quo semel uten-
dum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus:
semper discendum est, quod, an sciamus, experiri
non possumus. Meditare mortem! Qui hoc dicit, me- 9
ditari libertatem iubet. Qui mori didicit, servire de-

Iuvenior. Sic ms. *Arg*. cum aliis apud Mod. et Ops. Vulgo *Iunior*. Amat autem Seneca priscas verborum ormas. *Schw*.

Desinere) *Finire* vulgo, ab Erasm. iuvitis msstis et ed. *A*. et *R*. *Schw*.

Conficienda sunt sacra. Interpretor solemnia omnia sunt adhibenda; nihil omittendum velut in sacris. Proverbii vicem habet. *Lips*. — Muretus habet *Sed conficienda sunt sagmata*, quae de abitione adeoque finiendo opere quopiam bene dici posse videntur. Sed libri repugnant. *Ruhk*.

Exspecta pusillum.... numeratio. H. e. te non delegabo ad argentarium, unde tibi fiat numeratio, sed a me ipso et meis copiis fiet. Cf. ad Ep. xxIII, 2. Caeterum iam Plato docuit in Phaedone c. IX, XII, XXIX, totam philosophorum vitam, ut Ciceronis Tusc. Dispp. I, 30, verbis utar, commentationem mortis esse. Cf ad Gatacker ad Antonin, p. 109 sq. *R*.

Meditare mortem, vel si commodius sit transire ad nos, vel nos ad eam. Repraesentavi scripturam nostri ms. c. et ed. *A*. quam quidem, fateor, nec satis expedio, nec veram praestabo. Consentiunt autem in eamdem etiam ms. *b*. et *Par*. *a*. *b*. *d*. nisi quod postrema verba, *vel nos ad eam*, omittant. Donec certius aliquid fuerit repertum, restitutam nolim scripturam inde ab ed. Rom. vulgatam: *Meditare utrum commodius sit, vel mortem transire ad nos, vel nos ad eam*. Schw.—Recte; nam quod Vir Cl. dedit, nullum sensum fundit. Vulgatam itaque restitui; quod Cl. Editor Parisiensis, qui Schweighaeuseri editionem expressit, pluribus in locis facere neglexit. *Typ*.

Transire. Subintellige *eam*. Sensus est: utrum melius sit eam ad nos venire, an nos eam ultro arcessere.

Qui mori. Hic laudat *Lagrange* egregiam Arriani in Epictet. com-

didicit; supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, et custodia, et claustra? liberum ostium habet! Vna est catena, quae nos alligatos tenet, amor vitae: qui, ut non est abiiciendus, ita minuendus est: ut, si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere. Vale.

mentario sententiam. *Mortis timor*, inquit, *ansa est, qua homo correptus cogitur ut potentiori obediat.*

Carcer, et custodia, etc. Spectat hoc fortasse ad custodiam, qua deportati in insulam tenebantur. Cf. ad Epist. XXIV, 15. *Ruhk.*

Liberum ostium habet. Sermo stoicus est. Cf. Senec. de Provid. VI, 6. Epictet. Arrian. Dissert. I, 9, 20, iisdem fere verbis in hac eadem re usus est: ἤνοικται ἡ θύρα, ianua patet. Ad quem locum Vptonus Senecae aliorumque de hac re sententias congessit. *Ruhk.*

EPISTOLA XXVII.

NVLLAM NISI IN VIRTVTE VERAM VOLVPTATEM.

Excusat se, quod alios moneat, eo quod amicum monendo se ipsum tetigerit, et ordinem, ad quem ipse pertinere se credat, significat. Nondum bonum se esse fatetur, sed adhuc aegrum: attamen quotidie se admonere, ut melior fiat, seque castigare acriter, ut ad illud gaudium perveniat, de quo tam egregie Epist. XXIII exposuerat. Quae omnia exhilarat faceta historia de Calvisio Sabino. Clausula est Epicuri dictum: Divitiae sunt naturalis paupertas.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Tu me, inquis, mones! Iam enim te ipse monuisti, iam correxisti! ideo aliorum emendationi vacas? «Non sum tam improbus, ut curationes aeger obeam: sed, tanquam in eodem valetudinario iaceam, de communi

Tu me, inquis, mones... vacas. Intelligendum est haec verba excerpta esse ex epistola Lucilii, quibus Seneca respondet.

Valetudinario. I. e. male valentium et se curantium loco. Cf. ad I de Ira c. 16, 3; ubi in nota deleas voculam: primus. Lipsius enim ad h. l. iam e glossis, in quibus ὑγιαστήριον, διαιτητήριον explicatur, vim vocis mon-

malo tecum colloquor, et remedia communico. Sic
itaque me audi tanquam mecum loquar: in secretum
te meum admitto, et, te adhibito, mecum exigo. Clamo
mihi ipse: Numera annos tuos et pudebit eadem velle,
quae volueras puer, eadem parare. Hoc denique tibi 2
citra diem mortis praesta: moriantur ante te vitia!
Dimitte istas voluptates turbidas, magno luendas!
non venturae tantum, sed praeteritae nocent. Quemadmodum, scelera etiam si non sint deprehensa quum fierent, sollicitudo non cum ipsis abiit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas, poenitentia est.
Non sunt solidae, non sunt fideles: etiam si non no-
cent, fugiunt. Aliquod potius bonum mansurum cir- 3
cumspice: nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus praestat gaudium perpetuum, securum: si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget? Non quidem cessatur adhuc: sed festinatur. Multum restat

stravit. Fuerint autem necesse est valetudinaria non solum in aedibus divitum, ubi numerosa familia, sed etiam in castris, utique hibernis. *Ruhk.*

Exigo, expostulo, invehor in, reprehendo. Vide de Brevit. vit. I, 2. *Ruhk.*

Magno luendas. Perperam *levandas* editt. vett. cum msstis, quod ex Pinciani coniect. merito correxit Mur. nec revocare debuerat Ruhk. Conf. XLVII, 135 extr. *Schw.*

Nullum autem est.... invenit vigilia et attentione, dein meditatione et severa in semetipsum animadversione. *Ruhk.*

Sola virtus praestat.... securum. Cf. Epist. XXIII, 2 et 3. Lipsii Manuduct. III. Diss. 5. *Ruhk.*

Sed festinatur. Ruhk dat *sed festinetur.* In omnibus libris, inquit, conspicitur *festinatur.* Murclus ex ingenio dedit: *non festinatur*, quod Gruterus, Lipsius, Gronov. recte reprobant. Gronovii emendationem ut simpliciorem admisi. Ipse secum exigit Seneca, ait Gron., dein votum interponit: quando ad hoc gaudium perveniam? sane non cesso: sed non satis est, festinare debeo, non tantum non cessare. Nam etiam qui paullulum modo promovet, non cessat, sed nondum festinat. Lipsius emendabat: *Non quidem cessatur adhuc, sed festinaturo multum restat operis: in quod ipse.* — Sic Ruhk. at Schw.: Nulla emendatione opus erat: festinationem dicit vitium cessationi oppositum, ut

operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud litterarum genus adiutorium
4 admittit. Calvisius Sabinus memoria nostra fuit dives: et patrimonium habebat libertini, et ingenium. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi nomen modo Vlyssis excideret, modo Achillis, modo Priami, quos tam bene

bene docoit Gruterus; licet non constanter vis ista verbo huic iusil, ut ex Ep. xxxv intelligitur.

Delegationem. Sicut aes alienum tuum in alterum deferre non potes, sed ipse solvere debes: sic in mente bona colenda ipse tuam operam impendas. In bonis tamen literis haec delegatio interdom fieri solet: quod exemplo Calvisii Sabini doectur. *R.*

Sabinus Calvisius memoratur quidem a Tacito Annal. VI, 7; nec Lipsios multum abest, quin eumdem esse autumet, quem noster tangit. Foit autem is clarus genere, inter primos senatores, sub Tiberio accusatus maiestatis, sed statim discrimini exemptus a. V. 785, anno Chr. 32. Deinde a. V. 792, sub Caio una cum uxore Cornelia postulatus est, quum modo a Pannoniae administratione rediisset. Ambo morte spontanea damnationi antevenerunt. Alium fuisse equidem statuo, propter sequentia: *Et patrimonium habebat libertini et ingenium.* Propter servile ingenium ad omnes tyrannorum libidines aptum magnis honoribus sub Caesaribus potiti divitiis maximis affluebant et hominum summo loco natorum mores et ingenii culturam exaequare studebant libertini, in quibus hic Calvisius haud dubie fuit. Iam vero morem scimus illius aetatis fuisse (cf. Senec. de Brev. vitae c. XIII; coll. de Tranq. An. c. IX) inter homines elegantiores, de rebus antiquitatem atque ideo ad mythologiam spectantibus disputandi: nec mirum, quod Calvisius libertinus hunc morem imitatus sit. *Ruhk.*

Libertini, et ingenium optimi codd. Gruteri et Modii dant cum Erf. Amplon. Erasmus: *Liberum et ingenuum* Ruhk.

Beatum indecentius Erat *beatus indecenter*, quia parum decore aut eleganter et inepte opibus suis utebatur. *Ruhk.*

Quos tam bene noverat quam paedagogos nostros novimus. Lipsius emendabat: *Priami et quos tam bene noverat*, etc. Gronovius haec fere: « Si tam bene noverat, quare tam facile excidebant. Removendum censet verbum *noverat*, tanquam hominis inepti emblema. Vide quam sano sensu: modo Ach. modo Pr. quos tam bene quam paedagogos nostros novimus; nempe omnes liberali doctrina imbuti. » *Ruhk.* — In istis, *quos tam bene noverat*, etc. nil mutant libri nostri, nisi quod postremum verbum *novimus* abest ms. *Par. d* Prius istud *noverat* abesse malles cum Gron. et equidem vel deletum velim, vel saltem, ut suspectum, uncis inclusum. *Schw.*

[noverat] quam paedagogos nostros novimus. Nemo
vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed
imponit, tam perperam tribus, quam ille Troianos et
Achivos, persalutabat. Nihilo minus eruditus volebat 5
videri. Hanc itaque compendiariam excogitavit: magna summa emit servos, unum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum; novem praeterea Lyricis singulos assignavit. Magno emisse illum non est quod mireris: non invenerat; faciendos locavit. Postquam haec familia illi comparata est, coepit convivas suos
inquietare. Habebat ad pedes hos, a quibus subinde 6
quum peteret versus quos referret, saepe in medio verbo excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum divitum arrosor, et (quod sequitur) arrisor, et, quod duobus his adiunctum est, derisor, ut grammaticos haberet analectas. Quum dixisset Sabinus,

Nomenclator. Nomenclatoris erat officium, nomina servorum, quorum magnae familiae alebantur, dominis suggerendi. (Plin. N. H. XXXIII, 1, §. 6, Petron. Arb. 37 et 117.) *Ruhk.*

Qui nomina non reddit, sed imponit. Bene vertit *Lagrange*: *Qui fait les noms au lieu de les dire.*

Tam perperam tribus. Hoc iam olim a Pinciano et Ops. ex probatissimis codd. commendatum, et a Lipsio pridem receptum, firmant nostri mss. *Arg. b. Par. b. d.* Itaque recte revocatum est in ed. Matth. postquam vitiosum *properanter* e iunioribus libris temere adoptaverat Ruhk. *Schw.*

Hanc itaque compendiariam. Servos instituendos curavit, ut quivis ex iis auctorum celebratissimorum opera edisceret, rhapsodorum apud Graecos more (cf. Wolfii Prolegg. ad Homer. p. XCVII sq.) *Ruhk.*

Novem praeterea Lyricis. Quippe qui a Grammaticis Alexandrinis Aristophane Byzant. et Aristarcho ex reliquis lyricis selecti sunt: Alcman, Alcaeus, Stesichorus, Anacreon, Sappho, Simonides Ceus, Ibycus, Bacchylides, Pindarus. Cf. Ruhnken. Histor. crit. orator Graec. p. 44 sq. qui de classibus s. canonibus in quos principes cuiusque generis auctores ab iis redacti sunt, egregie disputavit. *Ruhk.*

Non invenerat; faciendos locavit. Optime vertit *Lagrange*: *Il ne les avait pas trouvés tout faits; il les avait commandés.*

Inquietare. Quod eos indesinenter lacessebat exprompltis poëtarum versibus.

Habebat ad pedes hos ad lecti fulcra, quum coenaret, quos aspicere et innuere posset. *Lipsius.*

Arrosor. Parasitus; *arrisor*, qui divitum vel ineptiis arridet.

Grammaticos.... analectas, viros doctos, qui reliquias eius, quae ex-

centenis millibus sibi constare singulos servos: Mino-
7 ris, inquit, totidem scrinia emisses! Ille tamen in ea opinione erat, ut putaret se scire quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari coepit, ut luctaretur; hominem aegrum, pallidum, gracilem. Quum Sabinus respondisset: Et quomodo possum? vix vivo! Noli, obsecro te, inquit, istud dicere! non vides, quam multos servos valentissimos habeas?—
8 Bona mens nec commodatur, nec emitur; et puto, si venalis esset, non haberet emptorem: at mala quotidie emitur.

Sed accipe iam quod debeo, et vale. « Divitiae sunt, ad legem naturae composita paupertas. » Hoc saepe dicit Epicurus, aliter atque aliter: sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt. Vale.

ciderint ei, et velut ab ore aut orbe deciderint, colligerent, collecta redderent, atque ita explerent. *Ruhk.* — Non potest venustius. Habes grammaticos et litteratores, qui suggerunt verba et ingerunt: ecce adde *sublegulos* qui quasi frusta eorum a te truncata, tibique elapsa reponant. *Lips.*

Centenis millibus sestertiis, circa 20,379 fr. nostrae monetae, 1000 aureis a Frederico nominatis, si *Romé de l'Isle* sequaris in computatione hac.

Totidem scrinia. In quibus reponi libri et scripta solent. Id quoque igitur argute: Si tibi, tanquam armaria et scrinia sunt, a quibus auctores petas: cur non ipsa emisti, minoris quidem, et quae fidelius etiam asservassent? *Lipsius.*

Non vides....habeas. Derisui habuit eum Satellius: Nam sicut Calvisius doctrinam servorum putabat suam, cur non item eorum robur? *R.*

Bona mens redit ad id, propter quod hanc historiam attulerat §. 3. Bona mens tale adiutorium non habet, quali literae interdum gaudent. *Ruhk.*

Divitiae sunt. Hoc Epicuri dictum iam apposuit Noster Ep. IV, 8. *Ruhk.*

EPISTOLA XXVIII.

INVTILES ESSE AD SANANDAM MENTEM PEREGRINATIONES.

Lucilio conquesto, quod peregrinationibus suis nullam sibi hilaritatem conciliare potuerit, respondet Seneca, id non mirum videri, quoniam nec animum nec vitia emendaverit. Nulla autem peregrinatio, addit, iucunda esse potest, nisi animi mala exemerit. Quod quidem si fiat, omni loco beate vivi posse, nec opus esse, ut in tumultu versemur. Atqui sapiens, si eius rei copia sit, optima eliget, et in pace malet esse, quam in turba et pugna. Epicuri dictum clausulae loco est: Notitia peccati est initium salutis.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Hoc tibi soli putas accidisse, et admiraris quasi rem novam, quod peregrinatione tam longa, et tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam gravitatemque mentis. Animum debes mutare, non caelum! Licet vastum traieceris mare; licet, ut ait Virgilius noster,

.... Terraeque urbesque recedant:

sequentur te, quocumque perveneris, vitia. Hoc idem
querenti cuidam Socrates ait: « Quid miraris, nihil 2
tibi peregrinationes prodesse, quum te circumferas? »
Premit te eadem causa, quae expulit. Quid terrarum
iuvare novitas potest? quid cognitio urbium, aut lo-

Hoc tibi soli. Eamdem sententiam, quam hic prolixe persequitur, attigit noster Ep. II, 1. *Ruhk.*

Animum... coelum. Sic Horatius: *Coelum, non animum mutant, qui trans mare currunt.*

Virgilius. Aen. III, 71. *Ruhk.*

Sequentur... vitia. Similia habet Plutarch. Tom. X, pag. 5 Hutt. ubi Menandri verba, ut opinor, explanatiora dantur. Lucret. II, 47–51. Horat. III, Carm. I, 39, 40: *timor et minae Scandunt eodem, quo dominus: neque Decedit aerata triremi et Post equitem sedet atra cura.* R.

Socrates. Conveniunt egregie cum his ea, quae a Platone, Xenoph. al. de Socrate memorantur. *Ruhk.*

corum? in irritum cedit ista iactatio. Quaeris, quare te fuga ista non adiuvet? Tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit iam concitatae et instigatae, multumque habentis in se spiritus non sui:

> Bacchatur vates, magnum si pectore possit
> Excussisse Deum.

3 Vadis huc illuc, ut excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit: sicut in navi onera immota minus urgent; inaequaliter convoluta citius eam partem, in quam incubuere, demergunt. Quidquid facis, contra te facis, et motu ipso noces tibi; aegrum enim concutis. At, quum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit: in quolibet barbariae angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit.
4 Magis, quis veneris, quam quo, interest: et ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic mundus est. Quod si liqueret tibi, non admirareris nil adiuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum taedio migras: prima enim

Virgilius. Aen. VI, 78, 79. Sermo ibi est de Sibylla Cumaea, quae invita oraculum editura est. Proinde *bacchatur*, discurrit, resistitque furori sacro, *spiritu non suo*, quo se iam abripi sentit. *Ruhk.*

At, quum istud exemeris malum. Haec egregie cum iis conveniunt, quae Noster de exilio haud semel in Consolatione ad Helviam exposuit, et quae in Stobaei Serm. XXXVIII, et apud alios antiquitatis philosophos invenias. *Ruhk.*

Non sum uni angulo natus... mundus. Iam Socrati dictum fuit ap. Cic. Tusc. Disp. V, 37. Plutarch. de exsilio Tom. VIII, p. 371 Reisk. quanquam *Meiners Geschich. der Wiss.* Tom. I, p. 361, not. parum haec Socratis moribus aliunde notissimis respondere pronunciat: qui tamen nimis cupide haec negasse videtur: quidni enim mondanus fuerit Socrates, qui omnium, quorum intererat eius contubernio et institutione uti, sive Atheniensium, sive extraneorum studio

quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. Nunc non peregrinaris, sed erras, et ageris, ac locum ex loco mutas: quum illud, quod quaeris, Bene vivere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri 5
potest, quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. Sed, si liceat disponere se, conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam: nam ut loca gravia etiam firmissimam valetudinem tentant; ita bonae quoque menti, necdum adhuc perfectae et convalescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his, qui in fluctus medios eunt, et, tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non 6
eliget; et malet in pace esse, quam in pugna. Non multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. «Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt; nec potuerunt animum eius infringere.» Quid interest, quot domini sint? servitus una est: hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est.

Tempus est desinere, sed si prius portorium solvero.

animum excolendi lubentissime se obtulit? Democritus Stobaei Floril. Serm. XXXVIII idem docuit. Stoicos autem se mundanos declarasse constat. Cf. Epictet. Arrian. Diss. II, 5, p. 387, not. ed. Schweighaeus. Noster hac sententia saepe utitur, v. c. de Ira II, 31, 6. *Ruhk.*

Nunc non peregrinaris. Nude *non peregr.* edd. *Nunc peregr.* ms. *Arg. b.* Vtramque iunxi scripturam. *Schw.*

Bene vivere... positum sit. Hic confert apposite Lipsius Horat. lib. I, Epp. XI, 27 vss. sq. *Caelum non animum mutant, qui trans mare currunt: Strenua nos exercet inertia: navibus atque Quadrigis petimus bene vivere; quod petis hic est; Est Vlubris; animus si te non deficit aequus* Ruhk.

Si liceat disponere se. Lagrange vertit: *S'il dépend de moi.* Gallicae locutioni: *Si l'on peut disposer de soi* haec optime respondent.

Dissentio, e. c. a Cynicis, Epicureis, al. Cf. Ep. VIII. *Ruhk.*

Triginta .... tyranni Socratem ... infringere. Factum hoc est Ol. XCIV, 1, quatuor annis ante Socratis mortem Xenoph. Hist. Graec. II, 3. Triginta tyrannos derisui habuisse et iis fortiter restitisse Socratem narrat Xe-

7 «Initium est salutis notitia peccati.» Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus; nam qui peccare se nescit, corrigi non vult: deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas, aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo, quantum potes, te ipse coargue; inquire in te; accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, novissime deprecatoris: aliquando te offende. Vale.

noph. Mem. Socrat. I, 2. Plato, t. I, p. 75. Bip. *Ruhk.*

Initium ... peccati. Epicuri dictum Noster iam apposuit Epist. VI, 1. Fundamentum eius est: Nosce te ipsum, de quo Socrates saepe monuit. Xenoph. Mem. Socr. IV, 2, 23. Platon. Alcib. I etc. Optime laudat Lipsius Epicteti Fragm. III (ap. Stob. Floril. Serm. I, p. 12 Schow.). *Εἰ βούλει ἀγαθὸς εἶναι, πρῶτον πίστευσον, ὅτι κακὸς εἶ. Ruhk.*

Ideo, quantum potes etc. Cf. de Ira III, c. 36 not. et Lipsii Manuduct. III. Diss. ult. *Ruhk.*

Deprecatoris. Veniam a te pete, emendaturus. *Lips.*

Te offende. Malim *et offende.* Deprecare, inquit, et impetra: aliquando et poenam, nec poenitentiam tantum habe. A quo? ab ipso te, qui iudicium hoc exerces. Spectant ista ad examen sui, de quo ego aliquid Manuduct. III. Dissert. ult. *Lips.* — Noster iam Epist. XXV, 1: *Non amo illum nisi offendero.*

EPISTOLA XXIX.

DE INOPPORTVNIS MONITIS.

Nunciat amico, Marcellinum, hominem magni ingenii, alioquin prorsus ignotum nobis, difficile esse corrigi, quoniam aspernetur et illudat. Tamen omnia se adhibiturum esse promittit, ut eum ad bonam mentem, si fieri possit, reducat. Sententia Epicuri clausulae loco ponitur: Ne studeas populo placere. Cf. Ep. VII fin. Fortasse de eodem Marcellino Epist. LXVII, 4 sq. sermo est.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

De Marcellino nostro quaeris, et vis scire quid agat. Raro ad nos venit, nulla alia ex causa, quam quod

audire verum timet. A quo periculo iam abest: nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua usi sunt et obvios monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim, si quis surdos obiurget, aut natura morbove mutos? «Quare, inquis, verbis parcam? gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo: illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda manus 2
est: non potest fieri, ut non aliquando succedat multa tentanti.» Hoc, mi Lucili, non existimo magno viro faciendum: diluitur eius auctoritas, nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quae ad effectum casu venit. Sapientia ars est: certum petat; eligat profecturos; ab his quos desperavit, recedat: non tamen cito relinquat, et in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum 3
despero. Etiamnunc servari potest, sed si cito illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat: magna in illo ingenii vis est, sed iam tendentis in pravum. Nihilominus adibo hoc periculum, et audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet; advocabit illas facetias, quae risum evocare lugentibus

Ideo de Diogene... debuerint. Diogenes Laërt. VI, 27, 28, 51; Epictet. Arrien. Diss. III, 22, 10, aliique plures hoc sat superque docent. Hinc publicum institutorem et paedegogum appellat Cynicum Epictetus ib. §. 17, p. 447 ed. Schweigh. Quae tamen Seneca affert contra hanc Cynicorum libertatem promiscuam, ea vereor ut omnibus lectoribus probentur. *Ruhk.*

Obvios) *Obvius quosque* edd. a Mur. *Quosque obvios* ed. Erasm. Ignorant *quosque* ed. *A.* et *R.* cum msstis. *Schw.*

Spargenda. Id est cuilibet offerenda; non parcendum manui porrigendae. Forsitan et significatur philosophum sic debere verba in publicum spargere, ut ille qui serit manum huc et illuc circumfert; quod intellexisse videtur *Lagrange* qui vertit: *Il faut toujours semer.* Eodem fere

possunt; et in se primum, deinde in nos iocabitur;
4 omnia, quae dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, et obiiciet philosophis congiaria, amicas, gulam; ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula; ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione disserebat; hoc enim ad edendas operas tempus exceperat. De
5 cuius secta quum quaereretur, Scaurus ait: Vtique Peripateticus non est! De eodem quum consuleretur Iulius Graecinus, vir egregius, quid sentiret: « Non possum, inquit, tibi dicere: nescio enim quid de gradu faciat; » tanquam de essedario interrogaretur.

sensu Virg. Aen. lib. II, vs. 98: *Hinc spargere voces In vulgum ambiguas.*

Congiaria. Oleum s. vinum hominibus egenis et labore victum quaerere nesciis dabantur publice. Occurrit tamen vox quoque de muneribus in universum, apud Sueton. Caes. XXVII. Vespas. XVIII. *Ruhk.*

In popina, ubi viliores utique homines gulae aliisque libidinibus serviebant. *Ruhk.*

In aula, propter adulationem. *Ruhk.*

Aristonem) *Aristionem* ms. *b.* *Arisonem* ms. e., *Arissonem* ed. *A.* Schw. — *Aristonem.* Vixisse Senecae tempore videtur et propter ostentationem hic carpitur. *Ruhk.* — Plures hoc nomine fuerunt, et quidam stoicus, Zenonis auditor, quem Noster aliquoties citat: Chium etiam patria facit. Valde alius iste, degener nominis et professionis. *Lipsius.*

In gestatione. In essedo.

Ad edendas operas. Quasi de scenico aut arenario loqueretur. *Lips.*

Exceperat. Antea legebatur *acceperat:* sed a quo dante? Lego: *hoc enim ad edendas operas tempus exceperat*, i. e. reliquum sibi fecerat, ab aliis curis parum seriis. *Gron.*

Scaurus. Mamercus Scaurus a. V. C. 787, anno Chr. 34 damnationem morte voluntaria anteiit cum uxore Sextia, quae incitamentum mortis et particeps fuit. Vir insignis nobilitate et orandis causis. Tacit. Annal. VI, 29; cf. Senec. de Benef. IV, 31. *Ruhk.*

Peripateticus non est, quia non ambulans philosophatur. *Ruhk.*

Iulius Graecinus. Iulii Agricolae pater. Tacitus in vita Agricolae c. IV. senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram Caii Caesaris meritus, namque M. Scaurum accusare iussus, et quia abnuerat, interfectus est. Cf. Senec. de Benef. II, 21. Columella de Re rust. I, 1. *Ruhk.*

De gradu faciat. Locutio arenae: nescio quid faciat, cuiusmodi sit ille *essedarius*, i. e. curru pugnans, cum allusione ad essedum in quo gestabatur, si de curro delabitur et pugnat pedes. Similes loquendi rationes sunt: de genu pugnare, de gradu conari Senec. de Provid. II, 4 Tit. Liv. XXXIV, 39 *Ruhk.*

Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quam vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. Moveat ille mihi ri- 6
sum: ego fortasse illi lacrimas movebo; aut, si ridere perseverabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniae hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa: observa: videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere, et acerrime rabere. Proposi- 7
tum est aggredi illum, et ostendere quanto pluris fuerit, quum multis minoris videretur. Vitia eius, etiam si non excidero, inhibebo: non desinent, sed intermittent; fortasse autem et desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est hoc ipsum fastidiendum, quoniam quidem graviter affectis sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim, qui potes, qui intelligis, unde, quo evaseris, et ex

Circulatores, dicit haud dubio Sophistas rhetoresque illius temporis, qui lucri faciendi causa urbes circumire solebant, et doctrinam suam orationibus praelectionibusque aliis habitis ostentare. Huc alludit Strabo IV, 1, 6. Tom. II, p. 14 ed. Lips. Exempla huius significationis dat Noster Ep. XL, 2, et Lucianus de se ipso et aliis. *Ruhk.*

Quod illi genus insaniae hilare contigerit. Ruhk. edidit *q. i. g. i. h. contigerat.* Erasmus, inquit, ex uno codice hanc praebet lectionem. Rudolph. Agricola, Erasmi amicus satis notus, eamdem lectionem sua manu notaverat. Prius publicabatur: *quod illi genus insaniae evitare contigerit.* Sic quoque Gruteriani quinque et cod. Erf. Amplonianus. Contextus probat. Lipsius confert de Vita beat. Cap. XII, §. 1 et (quod plerisque contingit) hilarem insaniam sanire: at eius emendatio *insaniae hilarae* nihil est. *Ruhk.*

Acerrime rabere. Ira et rabie agitari. Varro: *Quid blateras, quid rabis, quid vis tibi?* apud Ciceronem poëta vetus: *Sed quid oculis rabere visa est derepente ardentibus?* Bonum igitur hoc verbi: nec inepte tamen Erasmus *rudere*, quia et libri quidam *rubere*. Lipsius.

Quanto pluris fuerit etc. Id est quanta fuerit dignitas eius, amplexi veram philosophiam et virtutem, quum a multitudine negligeretur. Pertinere videtur hoc ad illud Epicuri dictum, infra §. 9, Epist. VII fin., XXXVI, 2 etc. vulgi voces esse contemnendas. *Ruhk.*

Dum me illi paro. Illi Marcellino: dum illum sanare paro.

Qui potes. Intell. *qui iam potens es tui.*

Unde, quo, ἐξ οἵων, εἰς οἷα, ut dice-

eo suspicaris quousque sis evasurus, compone mores tuos, attolle animum, adversus formidata consiste;
8 numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem eo loco timeat, per quem transitus singulis est? Aeque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multi minentur. Sic istud natura disposuit: spiritum tibi tam unus eripiet, quam unus dedit.

Si pudorem haberes, ultimam mihi pensionem remisisses: sed ne ego quidem me sordide geram in fenore aeris alieni, et tibi, quod debeo, impingam.
9 «Nunquam volui populo placere: nam, quae ego scio, non probat populus; quae probat populus, ego nescio.» — Quis hoc? inquis. — Tanquam nescias, cui

bat Iphicrates. *Muretus.* — Loquendi hunc usum veterum exemplis adstruxit Iacobs in Animad. ad Anlect. Vol. II, P. I, pag. 395, ubi laudat Wyttenbach in Bibl. crit. T. III, P. II, p. 21. *Ruhk.*

Et ex eo suspicaris; id est ex eo quod iam profecisti in sapientia, suspicaris quid deinde profecturus sis.

Numerare eos... faciunt: etenim ex Ep. XXIV didicimus, Lucilio fuisse inimicos multa mala ei denunciantes.

Per quem transitus singulis est. Ηνοικται ἡ θύρα ait Epictetus, quem laudavimus ad Epist. XXVI, 9. *Ruhk.* — Intelligere videtur Ruhkopfius nemini turbam timendam esse, quoniam quisque sibi mortem adscire possit: nec ea est prorsus auctoris sententia; significat eum qui in illo angusto itinere versatur, quod non plures sed singulos tantum admittit, non timere debere multitudinem, quoniam inutilis sit numerus ubi unus homo tantum incedere potest; sic et in vita non timendam multitudinem, quoniam cum singulis de vita decertandum sit, quae quidem ab uno tantum eripi potest, licet a pluribus appetita. Bene vertit *Lagrange: Quelle folie de craindre la foule dans un défilé où on ne peut passer qu'un seul à la fois!*

Vltimam... pensionem. Haec revera ultima pensio. Sequentibus enim epistolis nulla amplius sententia, qua epistolam claudat, adiicietur. *Ruhk.*

Nunquam... nescio. Tota Epicuri vita docet, quam vere haec ab illo philosopho egregio dicta sint. In fine tamen vitae doluisse videtur, quod hanc sibi sequendam proposuerit regulam, secundum Senec. Ep. LXX, 12 et 13 ex Epicuri epist. ad amicum et discipulum Metrodorum. Nota sunt similia Theocriti ap. Stobaeum Floril. Serm. XXI, p. 387 ed. Schow. et Isocratis Aristarchique, quae laudat Baylius (*Diction. histor. et crit.* Tom. I, pag. 315. Art. *Aristarque*). Nonnulla alia dedit Gatacker ad Antonin. p. 97 sq. Cf. Argum. Ep. VII. *Ruhk.*

Cui imperem, quasi procuratori

imperem! Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis favor quaeritur: similem te illis facias oportet: non probabunt, nisi agnoverint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari, nisi turpi ratione, amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, et omnibus praeferenda artibus rebusque, Philosophia praestabit? Scilicet, ut malis tibi placere, quam populo; ut aestimes iudicia, non numeres; ut sine metu Deorum hominumque vivas; ut aut vincas mala, aut finias. Caeterum, si te videro celebrem secundis vocibus vulgi; si intrante te clamor et plausus pantomimica ornamenta obstrepuerint; si tota civitate feminae te puerique laudaverint; quidni ego tui miserear, quum sciam, quae via ad istum favorem ferat? Vale.

meo: cui solvendi debiti mei curam impenderim.

Aut finias. Morte ultro appetita, stoicum illud: Exi, ianua patet.

Clamor et plausus pantomimica ornamenta obstrepuerint. Sic edd. vell. cum mstis. Perperam vulgo, *clamor, plausus et pant.* ab Erasmo. Sed pro *obstrep.* vide ne *adstrepuerint* scriptum oportuerit. *S.* — *Pantomimica ornamenta*; quibus in theatro pantomimi ornari afficique solent; nam favor et plausus illis, a vulgo quidem. *Lipsius.*

EPISTOLA XXX.

EXSPECTANDAM ESSE AEQVO ANIMO MORTEM, EXEMPLO BASSI ALLATO.

Aufidius Bassus, qui quasso quidem corpore, sed firmo tamen animo mortem appropinquantem sine ullo metu opperitur, occasionem praestat Nostro, egregie de morte contemnenda praecipiendi. Morti, ait, nos parari debere, et robur in eam sumere. Cf. Ciceron. Tusc. Dispp. liber I, qui totus est de morte contemnenda.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, aetati obluctantem: sed iam plus illum degravat, quam quod possit attolli; magno senectus et universo pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis et exsucci fuisse; diu illud continuit, et, ut verius dicam, concinnavit: subito defecit. Quemadmodum in nave quae sentinam trahit, uni rimae aut alteri ob-

Bassum Aufidium. Illum opinor, qui Historias scripsit et quidem belli civilis. Colligas ex Suasoria VI ap. Senecam patrem, ubi eius de morte Ciceronis fragmentum. Sed et bella Germaniei scripsisse, et in aliis Sallustii velocitatem expressisse, Fabius tradit. Plinius item minor nominat et avunculum addit suum scripsisse: A fine Aufidii Bassi (ubi ille desiit) libros triginta unum, lib. III, Ep. 5. De isto igitur an magis de filio eius iam noster Lipsius. *Ruhk.*

Exsucci. Sic ed. Erasm. et Mur. recte; nec enim obscure hoc latebat in vetustiorum librorum scriptura *excuti* ed. *R.* cum ms. *Arg. b.* (quod quidem in eodem ms. dein in *exustum* mutatum), *exsucti Par. b. d. Exsuccisi Par. a. Exsicci* ed. *A.* Ex scholio adscitum erat *exhausti* in ed. Ven. quod ex Gruteri codd. rursus recepit Lipsius et tenuere post eum alii. In *Arg.* e. sic scribitur *exsicci*, al. *exhausti.* Schw. — Ruhkopfius qui edidit *exhausti* hanc omnium cod. Grut. lectionem esse monet. Codex, inquit, Amplon. *exucti*, satis exquisite; nam quis non recordatur illud Iovenalis Sat. VIII, 90, *Ossa vides regum vacuis exsucta medullis!* Plerumque hanc confusionem harum vocum in codd. occurrere erudite docent Critici praestantissimi R. Bentleius ad Horat. Epod. V, 37, et T. Hemsterhus. ad Lucian., tom. I, p. 352 sq. Bip.

Concinnavit, moderatione et pru-

sistitur; ubi plurimis locis laxari coepit et cedere, succurri non potest navigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri et fulciri potest; ubi, tanquam in putri aedificio, omnis iun- 2
ctura diducitur, et, dum alia excipitur, alia discinditur, circumspiciendum est quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est. Hoc Philosophia praestat: in conspectu mortis hilarem, in quocumque corporis habitu fortem laetumque; nec deficientem, quamvis deficiatur. Magnus gubernator et scisso navigat velo, et, si exarmatur, tamen reliquias navigii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster, et eo animo 3
vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi putares. Magna res est haec, Lucili, et diu discenda; quum adventat hora illa inevitabilis, aequo animo abire. Alia genera mortis spei mixta sunt. Desinit morbus; incendium exstinguitur; ruina, quos videbatur oppressura, deposuit: mare, quos hauserat,

denti vita corpus conservavit. *Ruhk.* — Quasi construxit et diffluens iunxit. *Lipsius.*

Diducitur praefert Gruterus, recte e suis codd. prorsus anteponendum vulgato *iunctura dilabitur*. R.

In conspectu mortis etc. Ita disposui verba, ut praeivit Noster ms. *b.* cum Opsopoei codd. *Schw.* — In Vulgatis legitur: *In quocumque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem laetumque.*

Hilarem. Subaudi *animum.*

Deficiatur. Sic optimi fere scripti. Sensus: quamvis a corpore destituatur: cum Gron. restitui. Antea *deficiat.* Ruhk.

Magnus... aptat ad cursum. Experientissimus nauclerus non statim omnem spem deponit. Diphilus Athenaei VII, p. 292, A. Nostro, cui haec imago familiaris est, praeiverat: Ναύκληρος ἀποθύει τίς εὐθὺς ἀποβαλὼν Τὸν ἱστὸν ἢ πηδάλιον συντρίψας νεὼς, Η φορτί' ἐκρίψας ὑπέραντλος γενόμενος; quem locum cum Nostro conferendum iudicat Hemsterhus. ad Lucian. tom. I, p. 342 Bip. *Ruhk.*

Si exarmatur. Sic ms. *Arg. c.* et *Par. a.* cum nonnullis Gruteri. *Exarmaverit* ed. *R. Exarmavit* ed. *A.* rursusque edit. Erasm. et reliquae omnes cum ms. *Arg. b. Par. b. d.* quod nescio an (ut nauticum verbum) teneri debuerit. *Schw.*

Securi putares codd. dant, at *securi esse* Muretus invexit, nescio unde. *Ruhk.* — Sensus est: Si iam siccis oculis alienam mortem adspiceret, durus et inhumanus videretur.

Deposuit. Sine noxa et velut manu collocavit. Simile in Ep. XIII: *Incen-*

vi eadem, qua sorbebat, eiecit incolumes; gladium miles ab ipsa perituri cervice revocavit: nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem: huic
4 uni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur; sed nec diutius. Bassus noster videbatur mihi prosequi se et componere, et vivere tanquam superstes sibi, et sapienter ferre desiderium sui. Nam de morte multa loquitur, et id agit sedulo, ut nobis persuadeat, «si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium esse, non mortis; nec magis in ipsa quidquam esse molestiae, quam post
5 ipsam. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut, per quam nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum.»

Haec ego scio et saepe dicta, et saepe dicenda: sed neque, quum legerem, aeque mihi profuerunt, neque, quum audirem, his dicentibus, qui negabant
6 timenda, a quorum metu aberant. Hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit, quum loqueretur de

dium ad fugam patuit. Quosdam molliter ruina deposuit.

Videbatur mss. et edd. vett., non *videtur*, ut vulgo. *Schw.*

Prosequi se. Tanquam in funere. *Componere* in lectulo aut rogo. Horatius: *Omnes composui felices.* — Omnia ista iusta sibi persolvere videtur, quae mortuo praestabantur, ut corona imponeretur, ut efferretur cum pompa etc. et ut sapienter ferret desiderium, quo amici afficiebantur. Comparat Nostrum Hemsterhus. ad Lucian. tom. I, p. 413 Bip. *Ruhk.*

Ergo... metum. Sensus est: tantum ergo abest ut mors malum sit, ut contra nobis auferat metum omnium malorum.

His dicentibus. Sensus: neque mihi profuerunt, his dicentibus (sc. dum ii dicerent) qui etc. Quam interpret. sequentia confirmant. Significat enim auctor Noster, Bassi verba longe maiorem auctoritatem apud se habuisse, quod ille, qui se mortis intrepidum profiteretur, in ipsa morte esset; ideoque dicit se magis profecisse exemplo ipso edoctus, quam quum caeteros audiret qui negabant timenda ea a quorum metu aberant, id est quibus non erant obnoxii. Ruhk. interpret. *his dicentibus profuerunt.*

morte vicina. Dicam etiam quid sentiam; puto fortio-
rem eum esse qui in ipsa morte est, quam qui circa
mortem. Mors enim admota etiam imperitis animum
dedit non vitandi inevitabilia. Sic gladiator, tota pugna
timidissimus, iugulum adversario praestat, et erran-
tem gladium sibi attemperat. At illa, quae in propin- 7
quo est, utique ventura, desiderat lentam animi fir-
mitatem; quae est rarior, nec potest, nisi a sapiente,
praestari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi
ferentem de morte sententiam, et qualis esset eius
natura, velut propius inspectae, indicantem. Plus,
ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis
revixisset, et in morte nihil mali esse narraret exper-
tus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, 8
optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt,
qui venientem et viderunt, et receperunt. Inter hos
Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit: is ait,
tam stultum esse, qui mortem timeat, quam qui se-
nectutem. Nam quemadmodum senectus adolescen-
tiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluit,

Dicam etiam quid sentiam: puto, fortiorem etc. Sic ed. *R.* cum msstis. *Dicam enim* etc. ed. *A.* quod recepit Erasm. et dein *puto etiam fort.* posuit: quam scripturam alii omnes tenuere editores. *Schw.*

Fortiorem eum. Id est, animo magis constare, facilius ferre et subire posse. Alias, videatur negatio requiri, pro sententia sequente. *Lipsius.*

Sic gladiator... attemperat. Cf. de Ira I, 2, 3. *Ruhk.*

Receperunt ita mss. et ita maneat: aliorum coniecturae: *se receperunt*, *repulerunt*, *reiecerunt*. Gron. — *Receperunt.* Genus loquendi est intelligendum, non quatenus sensus verbi patet, sed quatenus veritas rei patitur. Plinius de Caesare Augusto: destinatio moriendi et quatridui inedia magna pars mortis in corpus recepta. Quid Tacitus de Paullina Senecae? ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritus egestum. Et haec, Plinii verbo, magnam partem mortis in corpus receperat. Sed non hi tantum, omnes qui non refugerunt vel instantem vel minantem, ab ipsis Orci cancris liberati, viderunt et receperunt mortem. Et sufficit, animo et fide receptam atque ad eam paratos fuisse. *Gronov.*

Adolescentiam. Late, pro virili etiam aetate, ut saepe. *Lipsius.*

9 qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est; ad hanc itur. Quam ideo timere dementis est; quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet aequam et invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? prima autem pars est aequitatis, aequalitas. Sed nunc supervacuum est, naturae causam agere, quae non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. Quidquid composuit, resolvit; et, quidquid resolvit, com-
10 ponit iterum. Iam vero si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitae, sed minutatim subductum; nonne ille agere gratias Diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est? Vides quosdam optantes mortem, et quidem magis, quam rogari solet vita. Nescio utros existimem maiorem nobis animum dare, qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur; quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit, haec ex indi-
11 cio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum ex pluribus me causis frequentius

Vita enim cum exceptione mortis data est. H. e. cum conditione simul habendae mortis. Ep. VI, 4; LVII fin. *Gronov*.

Prima autem ed. *R*. cum melioribus msslis. *Prima enim* ed. Erasm. et seqq. cum ms. c. et ed. *A*. Schw.

Componit iterum) *Composuit iterum* ed. *A*. et *R*. cum mss. *b*. *c* et *Par*. *a*. *b*. *d*. quemadmodum saepe praeterito tempore utitur Seneca de eo quod fieri solet. *Schw*.

Minutatim subductum. Supra hoc verbi, in eadem re, Ep. XXVI. Alexis poëta comicus, quum quidam senem eum vidisset, et aegre incedentem, quid agis? interrogavit: ille autem κατὰ σχολὴν ἀποθνήσκω; otiose morior: id est paulatim. *Lipsius*.

Nonne) *Nae* edd. *Schw*.

Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo etc. Sic Grut. omnes et Modii, unusque Erasmi. Antea: *venit a. a. m. iratus: mortem venientem* etc. *Ruhk*.

venisse, ut scirem an illum toties eumdem invenirem; numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor: qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum laetitia, quum septimo spatio palmae appropinquant. Dicebat quidem ille, Epicuri 12
praeceptis obsequens: «Primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevitate solatii; nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Caeterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animae corporisque, si cum cruciatu id fieret, post illum dolorem se dolere non posse. Non dubitare autem se, quin senilis anima in primis labris esset, nec magna vi distraheretur a corpore. Ignis, qui valentem ma- 13
teriam occupavit, aqua et interdum ruina exstinguendus est; ille, qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit.» Libenter haec, mi Lucili, audio, non tanquam nova, sed tanquam in rem praesentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam? Ego vero vidi; sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitae, et admittunt illam, non attrahunt. «Illud quidem, aiebat, tormen- 14
tum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus,

Quomodo manifestior... appropinquant. Curulium ludorum cursum septimo apud Romanos spatio finitum, ideoque *palmam*, victoriam reportatam, est res notissima. Laudat Gruterus Fabri Agonistic. I, 28. Lipsius affert pulchrum locum Iunci ap. Stobaeum Floril. Serm. CXV Laus Senectutis. *R.* — Propertius: *Septima quam metam triverit ante rota.*

Succursurum sibi. Hanc cogitationem sibi succursuram, scilicet, post illum dolorem se dolere non posse.

Nec magna vi, non Hercules; at cum Sophocle: Σμικρὰ παλαιὰ σώματ' εὐνάζει ῥοπή; *pulsu levi cadunt vetusta corpora.* Sicut matura poma sponte cadunt, cruda avelluntur; sic in iuvene, aut in sene. *Lipsius.*

Sua sponte subsidit. Ad hanc Bassi orationem conf. Ep. XXIV, 13 sq. Diog. Laërt. X, 124, 125, 139, 140, ibique Menagii notae. *Ruhk.*

In rem praesentem. Sc. non solum ad praeceptum, sed ad exemplum, ad ipsam rem perductus.

quum prope a nobis esse credimus mortem. A quo enim prope non est, parata omnibus locis omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc, quum aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint, quae non timentur.» Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupavit. Si distinguere voluerimus causas metus nostri, inveniemus alias esse, alias videri. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantumdem absumus. Ita, si timenda mors est, semper timenda est: quod enim morti tempus exemptum est?

Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas peius, quam mortem, oderis: itaque finem faciam. Tu tamen mortem, ut nunquam timeas, semper cogita. Vale.

A quo enim prope non est. Sic Erasmus, vetus editio et Muretus cum Grutero. Lipsius omisit, nulla ratione adiecta. *Ruhk.*

Alias esse, alias videri. Dum quaedam nobis timendae videntur mortis causae, reperiemus, si attendamus, alias esse longe magis revera timendas et magis in praesentia imminentes.

EPISTOLA XXXI.

DE CONTEMNENDA VVLGI EXISTIMATIONE.

Gaudet, quod Lucilius in dies ad bonam mentem comparandam propius accedat, admonetque, ut vota et iudicia vulgi contemnat et laborem. Suis autem ipsius viribus ad felicitatem perveniat suadet, quam sine vero bono i. e. rerum scientia assequi non possit: quae exemplis illustrat.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Agnosco Lucilium meum: incipit, quem promiserat, exhibere. Sequere illum impetum animi, quo ad op-

Quem promiserat. Subaudi *se futurum esse.*

tima quaeque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt: tantum effice, quantum conatus es; et illa, quae tecum in animo tulisti, tracta. Ad summam, sapiens eris, si cluseris aures; quibus ceram parum est obdere, firmiore spissamento opus est, quam in sociis usum
Vlyssem ferunt. Illa vox, quae timebatur, crat blanda, 2
non tamen publica: at haec, quae timenda est, non ex uno scopulo, sed ex omni terrarum parte circumsonat. Praetervehere itaque non unum locum insidiosa voluptate suspectum, sed omnes urbes; surdum te amantissimis tui praesta. Bono animo male precantur: et, si esse vis felix, Deos ora, ne quid tibi ex his, quae
optantur, eveniat. Non sunt ista bona, quae in te isti 3
volunt congeri: unum bonum est, quod beatae vitae causa et firmamentum est, sibi fidere. Hoc autem contingere non potest, nisi contemptus est labor, ct in

Calcatis... bonis. Calcare ut graecum πατεῖν, καταπατεῖν (Cf. Iacobs Animadv. ad Anal. Vol. II, P. I, p. 277) nostro perquam familiare est de contemptu. Vide de Benef. V, 4 fin. Nat. Qu. I. praef. Ep. XII, 10. XIV, 9. XLV, 8. XCIV, 52, etc. Inprimis Stoici hoc verbo ad contemptum rerum externarum, fortuitarum, usi sunt, quemadmodum Epicurei verbo προσπτύειν τινι. Cf. Hemsterhus. ad Lucian. II, p. 504 Bip. *Ruhk.*

Tantum effice, quantum conatus es. Ne latius extende posita fundamenta, tibi sufficiat, supra aedificare quae molitus es.

Vlyssem. Res notissima ex Hom. Odyss. μ, 47, 48, 173 sq. *Ruhk.*

Illa vox Sirenum, quae in prato assidebant suavem cantum edentes, Hom. l. c. 45 ἥμεναι ἐν λειμῶνι. *R.*

Scopulo. Noster scopulum ex illo prato effinxit, forsitan excusandus ob hoc, quod insula, quam incolebant (Hom. l. c. 201) scopulosa et scopulis praetenta animo obversabatur. *Ruhk.*

Amantissimis tui vel maximo amore te prosequi simulantibus. *R.*

Sibi fidere, a se pendere, et ex se nascentibus bonis: externa omnia contemptui habere. *Lips.* — Noster explicat haec Ep. XCII, 2. Is inquam beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, et ne ulli quidem, nisi sibi innixus. Cf. Ep. XXX, 7. Horat. II Serm. 7, 83, ibique Bentl. *Ruhk.*

Nisi contemptus est labor. Labor enim, sanitas, mors, morbus, etc. ad indifferentes, medias s. praepositas res pertinent, quae neque bonae neque malae sunt Stoicis, nec virtuti acquirendae quidquam conferunt:

eorum numero habitus, quae neque bona sunt, neque mala. Fieri enim non potest, ut una res modo mala sit, modo bona; modo levis et perferenda, modo expavescenda. Labor bonum non est: quid ergo est
4 bonum? Laboris contemptio. Itaque, in vanum operosos culpaverim; rursus, ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor, et clamabo: Tanto melior surge, et inspira; et clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera! Generosos animos labor nutrit. Non

ideoque indignas censebant, quibus animum adverterent. Attamen officii causa labor confici debet, per se tamen contemni meretur. Cf. Cic. de Fin. III, 15, 16. Senec. de Vita beat. XII, 3 not. Antonin. IX, 42. *R.*

In vanum operosos, qui vanis rebus acquirendis insudant.

Rursus. Altera ex parte. *Ruhk.*

Vinci ac strigare. Priscam hanc et unice veram scripturam, primum ab Erasmo in ed. priori positam, deinde vero in altera edit. ab eodem desertam, merito revocavit Mur. et tenuere Lips. et Gron. Exhibent autem eamdem nostri codd. *Arg. b.* et *Par. b.* nec multum abit *Par. d.* in quo est *vinci ac restrigare.* Istius scripturae vim qui non perceperant, aliam finxere, *vitia consurgere* quam cum ed. *A.* et *R.* exhibent mss. *Arg. c. Par. a.* et plerique Gruteriani; eamdemque alteri praetulit Ruhk. *Schw.* — Sic Schw. at Ruhk. qui edidit *vitia consurgere:* haec est lectio, inquit, plurimorum codd. et editionis vetustae, quam vulgato praefero *vinci ac strigare*, quod Guilielmo Pelisserio adscribitur, quem sic ex mss. codd. fide restituisse perhibent. Erasmi priores edd. dabant eadem, sed posteriores: *minusque sibi vitia respirare:* Erasm. tamen monet, lectionem a me repositam in aliis codd. reperiri. Alii dant *restrigare s. astrugare.* Turneb. Advers. XXIV, 1, et Scalig. in Parodiam Virgilii, una cum Lipsio, probant τὸ *strigare*, Archaismi, puto, et raritatis amore ducti, et docent, esse idem quod interquiescere, proprie de equis qui in striga stringebantur, interquiescendi causa. Si a vitiis vincerentur, nulla quies esset, sed in actu vitioso viverent: fac itaque τὸ *vinci* tolerari posse, tamen *strigare* parum conveniret. Cf. Salmasii Exercit. Plin. p. 40, cuius viri eruditissimi auctoritas tanta fuit, ut vulgatam lectionem e Phaedr. Fab. III, 6, 9, quae erat *tricandum est*, mutarent editores in *strigandum est*, ubi tamen Bentlei. vulgatam tenebat. *Ruhk.*

Tanto melior. Nota exclamandi laudandique formula. *Ruhk.*

Inspira. Omnium codd. et editionis veteris lectio: i. e. animose pergas, robur tibi sumas. Sic Quinct. Inst. Orat. II, 5, 8. V, 14, 32. Bene hoc convenit cum contentione contra vitia. *Respira* Erasmus, Muretus, al. At Ios. Scaliger Castigatt. in lib. IV Propert. reponit ex ingenio *et restriga.* R.

Et clivum istum uno, si potes,

est ergo quod ex illo vetere voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes: et, in totum, iam per maxima acto viro turpe est etiamnunc Deos fatigare. Quid votis opus est? fac te ipse felicem: 5
facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta virtus est; turpia, quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidum est; nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuri; quemadmodum sine adiutorio ignis nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honestia et turpia virtutis ac malitiae societas efficit.

Quid ergo est bonum? Rerum scientia. Quid malum 6
est? Rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, quaeque repellet, aut eliget. Sed nec, quae

spiritu exsupera. Confert virum iustum nitenti cuidam ut arduum clivum ascendendo superet: sic Bossuetius noster de Viro iusto: *Dans ce sentier solitaire et rude où il grimpe plutôt qu'il ne marche.*

Et in totum, Deos fatigare. Erasmi edd. sic fere praestant, praeterquam quod *et nunc* habent, pro quo Erasm. *etiamnunc* coniicit, quod in aliquot codd. est. Aberrationes librariorum sunt *maxima s. maxime pluapto, opto.* Ruhk.

Facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta... est. Vere stoice! Felicitatem tibi unus comparare potes: nam quum bonum non esse potest, nisi virtute coniunctum s. admixtum sit, ea tantummodo concupisces, quae indissolubili virtutis vinculo continentur: atqui haec bona semper in nostra potestate sunt, semper a nobis acquiri atque possideri possunt. Cf. Epictet. Arrian. II, 16. Enchiridii I, 1. *Ruhk.*

Nihil sine aëre frigidum. Stoicum dogma, aërem primo frigidum esse. Vide me II Phys. Dissert. XV. *Lips.*

Rerum scientia, et divinarum et humanarum. Conf. Ep. LXXXVIII, LXXXIX; Cic. Tusc. Disp. IV, 6; Plutarch. placit. Philos. princip. Nam bonum et virtus, sapientiaque idem valent. Similem fere definitionem dedit Stoae addictus Musonius Stobaei Serm. XXVII de Assiduitate p. 201 (ed. Tigur. 1543), ἡ ἀρετὴ, ἔφη, ἐπιστήμη ἐστὶν, οὐ θεωρητικὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρακτική. Lipsius monet, esse Socraticum. Socrates enim dicere solebat, et unicum bonum esse scientiam, et unicum malum inscitiam. Diog. Laërt. II, 31. Hinc ductum est hoc Stoicorum dogma, indeque docti et rudes, σπουδαῖοι καὶ φαῦλοι, idem iis valent, quod boni malique. Vide Ep. IX; Diog. Laërt. VII, 121. Cf. Lipsii II Manuduct. in Philos. Stoic. Diss. I. *Ruhk.*

Ille prudens atque artifex. I. e. philosophus, sapiens: nam eo nomine Stoici sapientem designare amant:

repellit, timet; nec miratur, quae eligit; si modo magnus illi et invictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. Laborem si non recuses, parum est: posce! « Quis ergo, inquis, labor frivolus et superva-
7 cuus est? » Quem humiles causae vocaverunt. Non est malus; non magis quam ille, qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura et aspera hortatur, et dicit: quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huic et illud accedat, ut perfecta virtus sit, aequalitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, et ars, per quam divina et humana noscantur. Hoc est summum bonum; quod si occupas, incipis Deorum socius esse, non supplex.
8 « Quomodo, inquis, isto pervenitur? » Non per Peninum Graiumve montem, nec per deserta Candaviae; nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundae sunt; quae tamen omnia transisti procuratiunculae

sic apud Lucilium s. auctorem Aetnae versu 186: *Nunc opus artificem incendit causamque reposcit.* Horat. I, Serm. 3, 132, 133: *Sapiens operis sic optimus omnis est opifex solus, sic rex.* Ruhk.

Quem humiles causae vocaverunt. Sic codd. Grut. Amplonianus et editio vetusta; recte: i. e. quem humiles causae tibi imposuerunt. Antea *in quem.* Gruter. aliquammulta hic deesse suspicabatur. *Ruhk.*

Huic editt. vett. cum mstis. Vulgo *huc*, a Mureto. *Schw.*

Consonans sibi. Allusum ad Zenonis ὁμολογίαν, sive *convenientiam*, quam finem statuebant. Vide nostram Manuduct. II, Dissert. XV. *Lipsius.*

Deorum socius esse; sapiens enim par Deo est, propter illam accuratam omnium rerum scientiam. Lipsii Manud. III, 14. *Ruhk.*

Peninum) *Penium* ms. *Arg. b. Poeninum Par. b. Schw.* — *Non per Peninum Graiumve montem:* spectant ad Alpium fauces, per quas Annibalis iter fiebat. *Ruhk.*

Deserta Candaviae, montana et saltuosa pars Macedoniae, quae a Dyrrhachio incipit. Plin. N. H. III, 23. Strabon. VII, 7, 8, p. 463, tom. II ed. Lips. Antequam ad procurationem perveniret, diversis legationibus, quas obiisse credi par est, haud dubie has regiones adiit. *Ruhk.*

Quae tamen omnia. Ergo et in prioribus locis alibi procurator? id est, in Gallia, aut Macedonia? dicas, si consilio *omnia* Noster scripsit. *Lipsius.*

pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod na-
tura te instruxit. Dedit tibi illa, quae si non deserue-
ris, par deo surges. Parem autem te Deo pecunia non
faciet; Deus nihil habet: praetexta non faciet; Deus 9
nudus est: fama non faciet, nec ostentatio tui, et in
populos nominis dimissa notitia; nemo novit Deum,
multi de illo male existimant, et impune: non turba
servorum, lecticam tuam per itinera urbana ac pere-
grina portantium; Deum ille maximus potentissimus-
que ipse vehit omnia. Ne forma quidem, et vires,
beatum te facere possunt: nihil horum patitur vetu-
statem. Quaerendum est, quod non fiat in dies dete-
rius, cui non possit obstari. Quid hoc est? Animus:
sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces
hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem?
Hic animus tam in equitem Romanum, quam in liber- 10
tinum, quam in servum, potest cadere. Quid est
eques Romanus, aut libertinus, aut servus? Nomina,

Parem... nudus est. Deus nec pecuniam, nec honores (*praetexta* magistratuum insigne) curat, nec amat: sunt autem res venae et fortuitae. Perfectio moralis ei curae est, quam habet et possidet summam. *Ruhk*.

Deum ille maximus. Sic mss. *Arg. b.* et *Par. b.* cum aliis. Vulgo *Deus ille max. Schw.* — *Deum* (pro Deorum) *ille maximus... omnia*. Noster iis Stoicis accedit, qui Deum et animum mundi esse, eiusque curam agere docebant. Senec. Nat. Qu. II, 45. Diog. Laërt. VII, 138. Cic. de Nat. Deor. II, 30. Antonin. VI, 44. *R*.

Nihil horum patitur vetustatem. Sic recte mss. *Arg. b. e. Par. a. b. d.* et Opsopoei omnes: cuius scripturae veritatem iam olim ex Epist. XXXVI, et ex aliorum scriptorum usu probarunt Ops. et Grut. Interpolatam tamen scripturam, quae vulgo ferebatur, *nihil horum non patitur vet.* tenuit Ruhk. *Schw.* — Sensus est: tempore pereunt aut flaccescunt. *Lipsius*.

Quaerendum est. Ex scholio adiecta vulgo erat partic. *ergo*, invitis msstis. *Schw.*

In dies deterius. Postrema vox coniecturae debetur Erasmi. Vitiose *eius* dabant veteres libri edd. et mssti. in quo latere videtur *peius*, quod facile probes. *Schw.*

Cui. Quod pro *cui* scribitur *quo* in ed. *A.* et mss. *Arg. b. c.* et *Par. b.* id ex prisca scriptura *quoi* decurtatum esse, commode monuit Opsop. *S.*

Quam in servum. Quis ignorat Aesopum, Diogenem, Epictetum, al. servos fuisse?

ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subsilire in caelum ex angulo licet: exsurge modo,

.... et te quoque dignum
Finge Deo!.....

Finges autem, non auro, non argento: non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis: cogita, illos, quum propitii essent, fictiles fuisse. Vale.

Ex ambitione, ut eques, aut senator. *Ex iniuria*, ut libertinus, aut servus: nam ab oppressione aequalium servitus. *Lipsius.*

Imago Deo.... similis. Atqui nos sumus scilicet: nonne et hoc christiani dogmatis? *Lipsius.*

Quum propitii essent. Vetere imperio et paupertate, quum Roma moribus armisque floreret. Nunc irati Dii videntur, et nos pessimi pessum paulatim imus. *Lips.* — Cf. Ep. XVIII, 9 sq. *Cogita illos... fictiles fuisse.* Deos maximam curam gessisse humanarum rerum, sive quum illorum statuae, ut in rudi antiquitate mos erat, *fictiles*, ex argilla fabrefactae essent. Animus est erectus qui Deo placeet, et quo te ei similem fingere possis. Cf. Epictet. Arrian. Dissert. I, c. 10. *Ruhk.*

EPISTOLA XXXII.

HORTATVR AD PHILOSOPHIAM.

Gaudet, quod Lucilius solitudinem amet, nec conversetur dissimilibus et diversa cupientibus, monetque, ut ab iis securum liberumque se reddat, qui impedire profectus possint, imprimis vero ut res externas, quae in bonis non sunt numerandae, contemnat. Ad hanc solitudinem saepius Noster amicum adhortatur; vid. Epist. VII, VIII, IX, X.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Inquiro in te, et ab omnibus sciscitor, qui ex ista

Inquiro in te. Sic commode ed. Mur. ex vet. cod. apud Erasm. in Append. Perperam *a te* edd. vett. cum mss. *Arg. b. c.* et *Par. a. b. d.* Commodum vero etiam erat *de*, quod inter lineas habebat unus e Groteri codd. *Schw.*

Ex ista regione. Sicilia, cuius procurator erat Lucilius. Vid. Epist. XXXI, 8; et Praefat. huius volum. *R.*

regione veniunt, quid agas, ubi et cum quibus moreris. Verba dare non potes: tecum sum. Sic vive, tanquam, quid facias, auditurus sim, immo tanquam visurus. Quaeris, quid me maxime ex his quae de te audio, delectet? Quod nihil audio; quod plerique ex his, quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conversari dissimilibus et diversa cupientibus. Habeo quidem fiduciam, non posse te detorqueri; mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne 2
mutent te; timeo ne impediant. Multum autem nocet etiam qui moratur; utique in tanta brevitate vitae, quam breviorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas ac lancinamus. Propera ergo, Lucili carissime, et cogita, quantum additurus celeritati fueris, si a tergo hostis instaret, si equitem adventare suspicareris ac fugientium premere vestigia. Fit hoc; pre- 3
meris: accelera, et evade: perduc te in tutum; et subinde considera, quam pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde exspectare securum reliquam temporis sui partem, inniti sibi, in possessione

Tecum sum. Id est: nosco quod sit tuum vitae genus perinde ac si semper tuo lateri adsisterem: nisi forsan se ob amicitiam et animorum coniunctionem, quaelibet agenti Lucilio praesentem esse et spectatorem contendat.

Sic vive.... visurus. Cf. Ep. xxv, 4. *Ruhk.*

Detorqueri ex cod. Nicol. recepi; pro vulgato *torqueri.* Schw. — *Detorqueri,* id est flecti, abstrahi a proposito. *Ruhk.*

Mutent edd. vett. et mss. nostri omnes, non *immutent,* sensu nihil mutato. *Schw.*

Quam breviorem.... facimus.... initium. De hoc malo hominum supra iam questus est in Ep. xxii, 11 sq. xxiii, 8 sq. *Ruhk.*

Lancinamus, dividimus, separamus. *Ruhk.*

Consummare vitam ante mortem: id est, ita facere ut iam satis vixerimus, quum nondum mors appareat.

Inniti sibi. Olim edd. cum mss. omnibus, *nihil sibi;* quae verba a Mureto abiecta revocavit Ruhk. Equidem unice probavi Gronovii coniecturam, *inniti sibi.* Sic Epist. xxxiii, *sibi iam innitatur;* xcii, *ne ulli quidem nisi sibi est innixus;* quo spectat et id

beatae vitae positum; quae beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere! quo tranquillus placidusque eris, et crastini negligens, [1] in summa tui satietate! Vis scire, quid sit, quod faciat homines avidos futuri?
4 Nemo sibi contigit. Optaverunt utique tibi alia parentes tui: sed ego contra, omnium tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, ut te locupletent: quidquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut vagis cogitationibus agitata mens tandem resistat, et certa sit; ut placeat sibi, et, intellectis veris bonis (quae, simul intellecta sunt, possidentur), aetatis

quod mox hac eadem Epist. ait, *nemo sibi contigit*. Schw. — Sic Schw. at Ruhk. qui edidit, *nihil nisi, in possessione b. v. p.* Omnium codd. inquit, et vett. edd. lectio est, et ea puto bona, quamquam omni censu carere affirmat Gronov. qui *inniti sibi in poss.* ingeniose emendat: Muretus duas voces *nihil sibi* omiserat. Enimvero beatae vitae iteratio hic non exspectator, sed explicatio eius, quae eo continetur, quod beatus homo, qui vitam ante mortem iam consummaverit, ἀπαθείᾳ ista prorsus praeditus reliquam temporis ipsi a natura destinati partem exspectet; nihil tamen amplius sibi praestolatur, fato suo terreno quasi consummato, itaque nullo rerum extra se positarum amore aut desiderio trahatur. Omnia quae eveniant, securus prospicit, et quomodocumque cadant, idem semper permanet, nam in possessione vitae beatae positus est. *Ruhk.*

O quando videbis, etc. Optime Noster explanat Nat. Qu. I Praefat. §. 3 sqq. *Ruhk.*

(1) *Et in summa* etc. Delevi *et*, monente Schw. abest enim in *Arg. b.* et *Par. a. b. d.* et ed. *R.* Typ.

Nemo sibi contigit. Sic edd. ab Erasm. cum mss. *Arg. b.* Pal. sec. et aliis. Alii *contingit*, cum ed. *A.* et *R. S.* — *Nemo sibi contigit.* I. e. nemo sorte sua contentus vivit. Horat. I, Serm. 1. Erasmus Adag. 4681 respicere Senecam putat ad illud tritum Platonis (Epist. Plat. IX ad Archytam, Tom. XI, p. 165 Bip.), quod Cic. de Off. I, 7, 5, adduxit: neminem sibi soli nasci. Dii boni, exclamat Lipsius, quam divertit a Nostri mente! quae est homines distrahi, varia et vana agitare, optare: neminem apud se esse et se contentum. Hoc autem facit sapiens, qui sibi sufficit. *Ruhk.*

Vtique. Tenui hoc, a Grutero (ex uno quidem Pal. sec.) commendatum, et a Lipsio primum receptum. Olim edd. *itaque*, consentientibus msstis: sed istud multo commodius, et frequenter alias etiam permutari in libris nostris duas istas voces memini. *Schw.*

Quae simul intellecta sunt. Nam in

adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, et exauctoratus ac liber, qui vivit vita peracta. Vale.

iudicio et habitu optimae mentis est beatitudo: qui momento contingit purgata et perfecta ratione. Vide aliquid Manuduct. III, Diss. 3 fin. *Lips.*

EPISTOLA XXXIII.

DE SENTENTIIS PHILOSOPHICIS.

Quum Epistola XXIX, 8, *Lucilio perscripsisset, se excerptas sententias clausulae loco non amplius missurum esse, atque hic aegre hoc tulisset, desiderassetque, ut hunc morem tales sententias adscribendi epistolis continuaret, negat Seneca sententias, aut* chrias *e Stoicis esse excerpendas, quippe quos uno tenore legendos monet: quum in Epicuro rarae, insperatae interveniant, et omnino publicae sint. Deinde turpe est sibi non inniti, sed semper a quopiam, tanquam rege, pendere, cum auctore semper loqui. Tum flosculos captare, puerorum, non virorum est. Itaque non semper ad magistrum respicere decet, sed tua facere, prioribus tamen non neglectis: dummodo proprias animi vires intenderis ad veritatem inveniendam et in vita exercendam praeferendamque. Caeterum Stoae auctores propter virilem scriptorum contextum laudans non advertit vitia, quae Ep.* XLVIII, LXXXII, CXIII, *ipsis exprobrat: de quibus vide Brucker. Hist. Crit. Phil. Vol. I, p.* 904 *sqq.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Desideras his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati; totus contextus illorum

Desideras. Inde ab hac Epist. usque ad Ep. LX *destituit nos* (ut iam in Praefat. diximus) *collatio codicum Parisiensium.* Pauca quidem etiam nunc ad initium huius Epistolae XXXIII adnotata sunt, sed illa nonnisi ex uno ms. *Par. d.* ducta. *Schw.*

Nostrorum procerum, Zenonis, Cleanthis al. quos §. 3 nominat. *B.*

Flosculos, sententias eminentiores captandas, ut iis de industria orationem suam distinguerent, de virilitate et aequalitate orationis parum solliciti. Cf. I. Chr. Th. Ernesti Lexic.

virilis est: inaequalitatem scias esse, ubi quae eminent sunt notabilia. Non est admirationi una arbor, ubi in eamdem altitudinem tota silva surrexit. Eiusmodi vocibus referta sunt carmina, refertae historiae. Itaque nolo illas Epicuri esse existimes; publicae sunt, et maxime nostrae. Sed illi magis annotantur, quia rarae interim interveniunt, quia inexspectatae, quia mirum est fortiter aliquid dici ab homine mollitiam
2 professo. Ita enim plerique iudicant: apud me est Epicurus et fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo, et industria, et ad bellum prompta mens, tam in Persas, quam in alte cinctos, cadit. Non est ergo quod

Tecnologiae Latinor. rhetoricae voc. *Flos*, ubi et huius loci memor fuit, bono sensu vocem a Seneca adhibitam censens, quamquam hanc occupationem circa flosculos contextui virili Stoicorum opponit Seneca, et manifeste reprehendit. *Ruhk.*

Non est admirationi, etc. Haec pertinent ad Epicuri opera, quae huc et illuc bonis sententiis distinguuntur, dum Stoicorum opera optimis sententiis continuo affulgeant; ut nulla admirationem trahat, quod inter pares versatur.

Illi. Sic ed. *R.* at *A.* cum ms. c. et Pal. tert. quod in iunioribus istis libris ex prisca scriptura superesse mihi visum erat: nempe *illi*, antiqua forma (qualem amat Seneca) pro *illic*, quod ipsum interpretamentum in Pal. tert. adiectum; *illo Arg. b.* Pal. sec. et Col. puto et alii: at hoc quidem verum videtur; scil. *illo magis* idem valet ac *eo magis*, ut *illo fortius*, pro *eo fortius*, xciii. *In illo* edd. ab Erasm. ex ipsius puto coniectura. *S.*

Quia rarae interim. Vocem *interim* ex vett. libris adieci. *Schw.*

Inexspectatae scripsi, ubi libri nostri *inspectatae*, editi vero inde ab ab Erasm. *insperatae*. Schw.

Ita.... iudicant. Quantopere Cicero v. c. in Epicurum invectus sit, omnia eius opera docent, inprimis lib. II de Fin. Loca collecta vides ab Ernesti in Clav. Cic. Hist. voc. *Epicurus*. Cf. Bruckeri Hist. Crit. Philos. Vol. II, p. 64 sqq. *Ruhk.*

Manuleatus. Notum tunicas chirodotas, s. manicatas mulierum, aut mollium fuisse. Viri brachiis nudis incedebant, recte notat Lipsius, confertque Aul. Gell. Noct. Attic. VII, 12. Senec. de Vit. beat. XIII, 3: Hoc tale est, quale vir fortis stolam indutus. Tale vel asperius de Epicuro et asseclis Arcesilaus, mediae Academiae auctor, qui interrogatus, Cur ex aliis sectis ad Epicuream transirent multi, nemo ex illis ad alias? Nam, inquit, ex viris Galli (evirati) fiunt, ex Gallis viri nunquam. Diog. Laërt. IV, 43. *Ruhk.*

Fortitudo.... cadit. Similis sententia occurrit Epist. xxxi, 10. *Ruhk.*

Persas. Persae fluxa et soluta veste quidem usi, sed erant acerrimi bellatores. Laudat Lipsius Ammian. lib.

exigas excerpta et repetita: continuum est apud nostros, quidquid apud alios excerpitur. Non habemus itaque ista oculiferia; nec emptorem decipimus, nihil inventurum, quum intraverit, praeter illa quae in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus, unde velint sumere exemplaria. Puta nos velle singulares sen- 3
tentias ex turba separare: cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panaetio, an

XXIII, c. 6, p. 363, Tom. I. Bip. Adeo autem dissoluti sunt et artuum laxitate vagoque incessu se iactitantes (Persae), ut effeminatos existimes, quum sint acerrimi bellatores. *Ruhk.*

Alte cinctos. Alte cincti erant milites Romani, ita omnes strenui aut actuosi. Horat. I Serm. II, 25, 26. *Ruhk.*

Repetita) *Repertita Par. d.* (ac fortasse item alii), quod vide ne verum sit, idem valens ac *dispertita.* In idem verbum ex coniect. inciderat Lipsius. *Schw.*

Oculiferia. Hanc scripturam (sive brevius *ocliferia* maluerit) ex vetustioribus codicibus, quibus etiam Amplonianus (teste Ruhk.) accedit, certatim iam olim stabiliverunt doctissimi viri. Vulgatum tamen *odorifera*, quod quidem et nostri mss. *b. c.* tenent, mordicus defendit Ruhk. *Schw.* — Sic enim Ruhk. Miratio subit, inquit, quod ad aberrationem librariorum *ocliferia* (in cod. Amplon.), *octiferia* viri doctissimi animum advertere potuerint. Gruterus purum putum arbitratur post Lipsium Elect. lib. I, c. 16 (Opp. tom. I, p. 402 sq.), et in nota ad h. l. — Et sic explicat Ruhk. sensum verbi *odorifera. Odorifera* retinet metaphoram: *excerpta* enim haec et *repetita* i. e. desumpta, flosculos dixerat; et fuerunt anthologiae s. florilegia haud pauca in antiquitate, ut notum est. Quibus flosculis exceptis nihil in eius libris est, quod magnopere desideres. *Ruhk.* — Sensus est autem, ut Lipsius explicat, non habemus nos ut in tabernis exposita quaedam cum titulis aut per se splendentia, quae *oculos feriunt*, et transeuntes ad emendum alliciunt; sed par ubique decor et bonitas est.

Exemplaria. Sic mssti et edd. ante Muretum a quo vulgatum est *exemplar.* Schw.

Zenoni. Notissimo Stoicorum principi.

Cleanthi. Iam supra de illo diximus.

Chrysippo. Chrysippus Tarsis, ut plerique contendunt natus est, inter Stoicos, praeclarus: undecim et trecentas Dissertationes composuit quarum nobis paucissima fragmenta restant: de quo Horatius lib. I, Ep. II: *Troiani belli scriptorem, maxime Lolli, Dum tu declamas Romae, Praeneste relegi, Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non, Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit.*

Panaetio. Panaetius, ipse et stoicus philos. natus Rhodis anno CXXXVIII ante Christum, Romam venit, ubi inter discipulos habuit Laelium et Scipionem. Libros de officiis reliquerat qui excellentissimi habeban-

Posidonio? Non sumus sub rege; sibi quisque se vin-
dicat: apud istos, quidquid dicit Hermarchus, quid-
quid Metrodorus, ad unum refertur. Omnia, quae
quisquam in illo contubernio locutus est, unius ductu
4 et auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, licet
tentemus, educere aliquid ex tanta rerum aequalium
multitudine.

Pauperis est numerare pecus.

Quocumque miseris oculum, id tibi occurret quod
eminere posset, nisi inter paria legeretur.

Quare depone istam spem, posse te summatim de-
gustare ingenia maximorúm virorum: tota tibi inspi-
5 cienda sunt, tota tractanda. Res geritur, et per li-
neamenta sua ingenii opus nectitur, ex quo nihil sub-
duci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus sin-
gula membra, dummodo in ipso homine, consideres.
Non est formosa, cuius crus laudatur aut brachium;
sed illa, cuius universa facies admirationem parti-
bus singulis abstulit. Si tamen exegeris, non tam men-
6 dice tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum
turba est, passim iacentium; sumenda erunt, non

tur; omnino tempore deleti sunt: praesertim a Cicerone laudatur *de Officiis*, lib. III, cap. 7. Acad. II, 2. IV, 5.

Posidonio. Iam supra de Posidonio diximus.

Hermarchus recte ms. *b.* non *Hermachus.* Conf. not. de eo ad Ep. VI. *Schw.* — Hermarchus erat successor Epicuri in schola.

Metrodorus. Inter nobiles Epicuri amicos et discipulos.

Ad unum refertur, sc. Epicurum. Cf. Diog. Laërt. X, 16. Brucker. Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 1251, ubi et nostri loci memor fuit. *Ruhk.*

Educere aliquid.... multitudine. Sic ms. *b.* cum ed. *R.* Conf. Grut. *Schw.* — Ruhk. dat ex *tanta rerum aequalium copia aliquid educere*, veterem edit. et Erasmum secutus.

Pauperis.... pecus. Versus Ovidii Metamorph. XIII, 824. *Ruhk.*

Occurret edd. vett. et ms. *b. c.* non *occurrit.* Schw.

Res geritur... nectitur. Strenue incepta sua perficiunt in libris suis, et ordinem sibi semel praestitutum perpetuo tenore custodiunt, ad flosculos inserendos animo non adverso. *Ruhk.*

Sua, non *sui*, edd. vett. et mss. *b. c.* cum aliis. *Schw.*

colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt: perpetua et inter se contexta sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, et extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, et carminis modo inclusa. Ideo pueris et sententias ediscendas damus, et has quas Graeci *chrias* vocant, quia complecti illas puerilis animus potest, qui plus adhuc non capit certi profectus. Viro ca- 7
ptare flosculos turpe est, et fulcire se notissimis ac paucissimis vocibus, et memoria stare. Sibi iam innitatur: dicat ista; non teneat. Turpe est enim seni, aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zenon dixit: tu quid? Hoc Cleanthes: tu quid? quousque sub alio moveris? et impera, et dic, quod

Colligenda. Malles *eligenda.* Sed nil mutant libri. *Schw.*

Non enim excid. sed fluunt: perpetua, etc. Non enim ordine et tenore interrupto et fracto alia iacent, alia eminent, sed perpetuo fluxu prolabuntur omnia. Cf. Ernesti Lexic. Technol. Lat. rh. voc. *fluere.* Ruhk.

Connexa edd. ab Erasmo (ut multa alia) cum ed. *A.* et ms. *c.* Exquisitius erat, et verum, *contexta,* quod habet ed. *Ruhk.* cum ms. *b.* Amplon. et Grut. idque repositum velim. *Schw.*

Multum conf. Subaudi *utilitatis.*

Extrinsecus auscultantibus. Qui ad penetralia nondum admissi: allusumque ad libros et auditores ἐξωτερικούς. *Lips.* — De hac distinctione esotericorum et exotericorum, nunc satis nota, vidisse iuvabit Buhle ad Aristotelem, vol. I, p. 107 sqq. Bip. *Ruhk.*

Chrias.) Χρείας, concinna aliqua dicta memorabilia aut facta breviter enuntiata, et personae cuidam apte tributa. Sic definit Aphthonius: ἀπομνημόνευμα σύντομον, εὐστόχως ἐπί τι πρόσωπον ἀναφερόμενον. Ernesti Lexic. Techn. Graec. rhet. voc. Χρεία. Quintil. I, 5 Inst. Or. Multas collectiones huius generis et nominis in antiquitate fuere. Sic Machon poëta comicus Alexandrinus satis celeber (v. Dioscorid. epigram. in eum ap. Brunck. Anal. Tom. I, p. 501, nr. XXX) χρείας composuit, dicta memorabilia meretricum (ἑταιρῶν) complexas Athen. VI, p. 241. F. Recentioribus temporibus Aphthonium sequutos commentationes, artificiose nec raro inepte elaboratas nomine chriarum satis diu insignivisse praeceptores constat. *Ruhk.*

Qui plus adhuc non capit certi profectus, id est, si plura caperet puerilis animus, incertum esset an ea illi proficerent.

Dicat ista, non teneat) *Qu'il parle, au lieu de citer,* vertit *Lagrange.*

Hoc Cleanthes. Laudat Lipsius Epictet. Arrian. Diss. II, 19, prorsus his gemina. *Ruhk.*

Et impera. Id est, et ipse da praecepta.

8 memoriae tradatur; aliquid et de tuo profer! Omnes itaque istos, nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena umbra latentes, nihil existimo habere generosi, nunquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt: aliud autem est meminisse, aliud scire. Meminisse, est rem commissam memoriae custodire; at contra scire, est et sua facere quaeque, nec ab exemplari pendere et toties respicere ad magistrum.
9 Hoc dixit Zeno, hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, et librum! quousque disces? iam et praecipe. Quid est, quare audiam, quod legere possum? «Multum, inquit, viva vox facit.» Non quidem haec, quae alienis verbis commodatur, et actuarii vice fungitur. Adiice nunc, quod isti, qui nunquam tutelae suae fiunt, primum in ea re sequuntur priores, in qua nemo non a priore descivit: deinde in ea re sequuntur, quae adhuc quaeritur; nunquam autem
10 invenietur, si contenti fuerimus inventis. Praeterea, qui alium sequitur, nihil invenit, immo nec quaerit. «Quid ergo? non ibo per priorum vestigia?» Ego

Existimo, non *puto*, ed. *Ruhk.* cum ms. *b.* et Opsop. et Grut. *Schw.*

Autem adscivi ex codd. Opsop. et Grut. *Enim* erat in ed. *Ruhk.* Abiecerat particulam Erasm. cum ed. *A.* et ms. *c.* ne sic quidem male. *Schw.*

Ab exemplari pendere) *Ad exemplar pendere* ms. *b. Schw.*

Quid est... quod legere possum. Ante *quid*, etc. Schweigh. inserit separationis notam —, quasi esset obiectio; at cuilibet totum locum attente legenti satis patebit haec nihil aliud esse nisi praecedentiam confirmationem: exprobrat auctor insulsitatem eorum qui magistrorum verba perpetuo recitant, perinde ac si non legi possent in libris. Sequens phrasis obiectio est.

Actuarii. Ita dicuntur, qui acta excipiunt et scribunt. Vide Lips. ad Tacit. Annal. V, 4, Excursu A. Tom. II, p. 632 sq. ed. Ernest. *Ruhk.*

Nunquam tutelae suae, i. alieni semper arbitrii, ut pupilli. *Ruhk.*

Nunquam.... inventis. Necesse est sane posteriores prioribus inniti, sed ut nova ipsi proferant.

Qui alium sequitur. Sic recte Muretus: perperam *qui aliud seq.* edd. vett. cum mstis. Sed temere idem Muret. duo verba adiecerat, *nihil sequitur, nihil inv.* Schw.

vero utar via vetere; sed, si propiorem planioremque invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus veritas, nondum est occupata: multum ex illa etiam futuris relictum est. Vale.

Propiorem. Sic ed. Mur. Lips. et Gron. ex P. Fabri coniect. quem firmat unus ex Opsopoei codd. Alii omnes cum edd. vett. *priorem* tenent, quod revocavit Ruhk. *Schw.* — Qui Ruhkopfius *priorem*, inquit, omnium fere codd. et edd. lectio, quam Muret. mutavit, *priorem* omittendo: cf. Mureti Var. Lect. XV, 16. P. Faber I, 10 Semestr. *priorem*, ait, reiiciendum esse Erasmus vidit et alicubi *apertiorem* legi ait: ipse vero vel *potiorem* vel *proniorem* mavult; ego *propiorem*. Haec Fabri emendatio *propiorem* vulgata facta est. Nulla tamen causa subest, cur *priorem* i. e. potiorem eiiciamus. *Ruhk.*

Qui ante.... relictum est. Hic bene refertur ingeniosa illa Verulamii sententia: *Antiquitatem esse mundi iuventutem*, recentiores autem vere nunc *mundi* senes.

EPISTOLA XXXIV.

GRATVLATIO ET HORTATIO AD PERGENDVM.

Gaudet profectibus, quos Lucilius fecerat, quia suum opus sibi eum asserit, ipseque eum formavit. Hortatur igitur, ut pergat, et ad summum perveniat.

SENECA LVCILLO SVO SALVTEM.

Cresco et exsulto, et discussa senectute recalesco, quoties ex his, quae agis et scribis, intelligo, quantum te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat; si pastor ex fetu gregis sui capit voluptatem;

Intelligo... supergrederis. Plerique Grut. *nam turbam quam o. r.* Editio vetus: *quantum te ipse facis. Nam turbam quam ol. rel. super te geris.* Ruhk.

Nam turbam olim. Non est, discesseras a consortio hominum, sed te distinxeras a vulgari hominum multitudine eo quod eminueres. *Ruhk.*

Ad fructum perducta) Perducta bene habet, etsi Erasmus et editio vetus *producta* praestant. *Ruhk.*

si alumnum suum nemo aliter intuetur, quam ut adolescentiam illius suam iudicet: quid evenire credis
his, qui ingenia educaverunt, et, quae tenera formaverunt, adulta subito vident? Adsero te mihi:
2 meum opus es. Ego, quum vidissem indolem tuam,
inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos,
nec lente ire passus sum, sed subinde incitavi: et
nunc idem facio, sed iam currentem hortor, et invicem hortantem. « Quid aliud, inquis, adhuc volo? »
3 In hoc plurimum est. Nam sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: itaque pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem bonum dicam? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio; si perseveraveris et incubueris, et id egeris, ut omnia facta dictaque tua inter se congruant ac respondeant sibi, et

Si alumnum, etc. quem quis a primis inde annis aluit, ut robustum eius corpus fieret. Hae comparationes saepissime occurrunt ap. veteres. *Ruhk.*

Adsero te mihi. Te mihi meum vindico.

Inieci manum, ut te fingerem et formarem: metaphora sumta est ab iis, qui equos fingunt. Alioquin iniicitur manus rei, ut potestas exprimatur. *Addere stimulos*, *incitare currentem* ex eadem metaphora explices. *Ruhk.*

Quid... volo? plurimum est. Rogas quid amplius a te postulem? At hoc quod abs te peto, summi momenti est. *Ruhk.*

Nam sic. Perperam *non sic* vulgo omnes: ubi *nam sic* coniectaveram scriptum oportuisse, quum hoc ipsum ex optimo cod. Nicot. laudatum vidi ab Opsop. *Schw.*

Operis dimidium. Notum adagium, et Horatio in hac re expressum I, Ep. 2, 40: *Dimidium facti, qui coepit, habet: sapere aude.* Velis, et tenta sapere: dimidium rei erit. Nec enim totum: neque sola voluntas sufficit, sed videndum, ut recta ea sit, quod sine scientia nemo assequitur. Itaque Seneca gradationem hanc facit: *Actio recta non erit, nisi voluntas sit recta: ab hac enim est actio. Rursus voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit sine scientia*; quae bona scilicet et mala distinguit. Vide Epist. XCV. *Lipsius.* Cf. Erasmi Adag. 1239. *Ruhk.*

Itaque pars. Sic Erasm., quinque Palat. ap. Grut. Amplonian. et editio vetus. Muretus eiecerat primus τὸ *itaque*. Ruhk.

una forma percussa sint. Non est huiusmodi animus in recto, cuius acta discordant. Vale.

Huiusmodi animus. Corrige *huius animus*, ut habent ante Lipsium edd. omnes et mssti. Istud nescio quo casu in Lipsianam editionem irrepserit, ex qua me invito in hanc nostram propagatum est. *Schw.*

Cuius acta discordant. Nam sapientis nota, ut supra dixit, semper idem velle et nolle: itaque nihil opus addere *cuius dictis acta*: etsi quidam hoc libri. Nam pertinet ad ὁμολογίαν de qua saepe. *Lipsius.*

EPISTOLA XXXV.

NON NISI INTER BONOS AMICITIA.

Causam, cur amicum tam enixe roget, ut studeat, exponit. Cupit, ut ita ad bonam mentem perveniat, discatque constanter ideoque sapienter vivere. Ita fiet, ut amor, quo Senecam amplectatur, in amicitiam convertatur.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quum te tam *valide* rogo ut studeas, meum negotium ago. Habere amicum volo; quod contingere mihi, nisi pergas, ut coepisti, excolere te, non potest: nunc

Tam valde. Tenent *valde* ed. *A.* et *R.* cum msstis *b. c.* et Ops. et Grut. et iuniores quidem *tam* omittunt, quod tuentur alii. *Tam obnixe* edidit Erasmus, speciose utique; sed vereor ne vel ex mera coniect. vel ex scholio quod spectabat ad vetustiorem scripturam *tam valide*, ex codd. Amplon. et Erlang. a Ruhkopfio prolatam, quam hic quidem sprevit, Erasmianam tenens, ego vero restitutam Senecae velim. *Schw.* — Sic Schw. at Ruhk. varietates illas *valde*, *valide* manifesto esse contendit pro interpretamentis difficilioris vocis *obnixe*, retinendae vel ob hoc, quod exquisitior est, nec cum Ruhnk. ad Vellei. Paterc. I, 9, p. 36, mutandae in *enixe*. Cf. Donatum ad Terent. Andr. I, 1, 134. *R.*

Studeas, sc. philosophiae stoicae. A nostro hic usus verbi *studere*, idem valentis quod operam navare literis, increbrescere coepit. Ceterum Lipsius laudat suam Manuduct. II, Diss. I, ubi putat, esse hoc Stoicis proprium, ut *studiosos*, et *studere* dicerent eos, qui sapientiae se darent, nec tamen probat. *Ruhk.*

Habere amicum.... nocet. Egregie hac de re primus, quod sciam, disputavit fuse Plato in dialogo prae-

enim amas me; amicus non es. «Quid ergo? haec
inter se diversa sunt?» Immo dissimilia! Qui amicus
est, amat; qui amat, non utique amicus est. Itaque
amicitia semper prodest; amor aliquando etiam nocet.
Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina
2 ergo, dum mihi proficis, ne istud alteri didiceris. Ego
quidem percipio iam fructum, quum mihi fingo, uno
nos animo futuros, et, quidquid aetati meae vigoris
abscessit, id ad me ex tua, quanquam non multum
abest, rediturum; sed tamen re quoque ipsa esse lae-
tus volo. Venit ad nos ex his, quos amamus, etiam
3 absentibus, gaudium; sed id leve et evanidum. Con-
spectus, et praesentia, et conversatio aliquid habet
vivae voluptatis; utique si non tantum, quem velis,
sed qualem velis, videas. Affer itaque te mihi, ingens
munus! et, quo magis instes, cogita te mortalem esse,
me senem. Propera ad me; sed ad te prius. Profice,
et ante omnia hoc cura, ut constes tibi. Quoties ex-
periri voles an aliquid actum sit, observa an eadem
4 hodie velis, quae heri. Mutatio voluntatis indicat ani-
mum nutare, aliubi atque aliubi apparere, prout

stantissimo, Lysis inscripto, T. V, Opp. p. 211 sqq. Bip. *Ruhk.*

Semper prod. amicitia. Est enim bonum. Lipsii Manud. II, 21. *Ruhk.*

Festina ergo. ... didiceris. Veretur enim, ut diu vivat. *Ruhk.*

Re quoque ipsa. I. e. non tantum cogitatione tui, sed etiam convictu et praesentia.

Affer itaque. ... munus. Ad vocem factumque Aeschinis, qui se ipse munus Socrati obtulit, ut gratus esset Noster, lib. I, de Benef. c. 8. *Lipsius.*

Propera mss. lectio est. Erasmi ed. *propterea.* Muretus illud *propera* velut e sua coniectura ortum vindicat. *Ruhk.*

An aliquid actum sit, int. an aliquid profeceris.

Nutare scripsi cum duobus Ops. codd. Alii vulgo *natare*: sed omnes in *nutare* consentiunt. *S.* — Ruhk. qui edidit *natare*, *aliubi atque aliubi apparere*, Gruterum, inquit, sic distinguentem sequor. Antea distinguebatur: *natare aliubi*, *atque* etc. Editio vetus habet: *natare et aliubi atque alicubi apparere prout velit ventus.* Aliubi et aliubi est nota ῥῆσις, in diversis locis. Cf. Senec. de Benef. III, 6. Plin. N. H. IX, 54. *Ruhk.*

tulit ventus. Non vagatur, quod fixum atque fundatum est. Istud sapienti perfecto contingit, aliquatenus et proficienti provectoque. « Quid ergo interest? » Hic commovetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille ne commovetur quidem. Vale.

Alibi apparere. Sive ut ii qui in navi, arbitrio ventorum, feruntur; sive ut insulae quaedam in aquis vagantes: ut Noster Gruterus notat. *Lipsius.*

Istud.....provectoque. De quibus gradibus cf. Lipsium in Man. II, 9. *Ruhk.*

EPISTOLA XXXVI.

QVAM SIT COMMODA QVIES; DE VOTIS VVLGI: DE CONTEMNENDA MORTE.

Adolescens quidam, honesto loco natus, idemque Lucilii amicus, sese ad philosophiae studium contulerat; quo nomine reprehendebatur a multis, et inertiae insimulabatur. Quae quum Lucilius Senecae perscripsisset, hic istum monet, ut amicum hortetur ad obiurgatores istos magno animo contemnendos. Hoc quippe otio id consecuturum, ut fortunae ludibria evitet. Deinde cavet, ne falsa conditionis denominatio eum terreat, qua iners et horridi animi apud obiurgatores audiat. Pergat modo monet bonus esse et fieri, ut habeat, quo senex utatur; et ut ad veram libertatem perveniat, i. e. ad bonam mentem, in quam fortuna nullum habeat ius. Sic summam assequi meditetur, mortis contemptum. Cf. Epist. LXVIII.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Amicum tuum hortare, ut istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quod umbram et otium petierit, quod dignitatem suam destituerit, et, quum plus consequi posset, praetulerit quietem omnibus. Quam utiliter suum negotium gesserit, quotidie illis ostentet. Hi, quibus invidetur, non desinent transire;

Istos cum contemtu positum, ut saepe ap. Ciceronem. *Ruhk.*

Ostentet. Sic mss. *b. c. Ostendet* vulgo. *Ostendit* est in ed. *A.* Schw.

Hi.... non desinent transire ab uno proposito in aliud, mutare vitam

alii elidentur, alii cadent. Res est inquieta felicitas;
ipsa se exagitat, movet cerebrum, non uno genere.
Alios in aliud irritat; hos in potentiam, illos in luxu-
riam: hos inflat, illos mollit, et totos resolvit. « At
2 bene aliquis illam fert. » Sic, quo modo vinum. Itaque
non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem,
qui a multis obsidetur: sic ad illum, quemadmodum
ad lacum, concurritur; quem, qui exhauriunt, et
turbant. « Nugatorium et inertem vocant. » Scis, quos-
dam perverse loqui, et significare contraria. Felicem
3 vocabant: quid ergo? erat? Ne illud quidem curo,
quod quibusdam nimis horridi animi videtur et tetrici.
Ariston aiebat: « Malle se adolescentem tristem, quam

et statum. Sic fine epistulae prioris: *Hic commovetur quidem, non tamen transit*. Ruhk.

Felicitas in communi vocaboli sensu, non philosophico. Ille propter eventum successus facit ut alii ambitione ducantur ad honores adipiscendos, ideoque ad potentiam etc. *Ruhkopf.*

Potentiam. Lipsius mallet *impotentiam*.

At bene...... vinum. Plura hic dixisse Noster videtur Lipsio, quae interierunt. Sed hoc putemus non opus est. *R.* — *At bene..... vinum*. Vinum bonum comparatur cooi homine felice. Bonitate autem s. felicitate gaudet vinum, eodem modo qoo patroni principesve. Vt enim vinum bonum ab hominibus eius cupidis ad dolium s. *lacum*, quo vinum novum, mustum, deducitur (Tibull. I. 1, 10. Virg. Go. II, 6 sqq.), confluentibus exhauritur et turbatur, sic et beati illi patroni (vid. Ep. IV, 8, LXVIII, 9 etc.) a clientibus obsidentur, turbanturve. Lipsius illud *vinum* casu accus. positum, quod tamen nominat. est, intelligens, nec integra haec, nec plena esse existimat. *R.* — Nos autem non intelligimus quomodo *vinum* foret hic nominativo casu: nam quomodo dici potest vinum ferre felicitatem? Sed hic duplex est comparatio, non una, ut perperam innuit Ruhkopfius; Noster enim dicit inveoiri homioes qui bene ferant potestatem, ut inveniuntur qui bene vinum ferant, id est, qui vino onerati sui tamen potentes sunt; sed adiicit, ideo quod sui potentes remanent, non tamen felices esse; nam illi felices a postulantibus perpetuo turbantur et inquietantur, lacus similes qui turbator ab illis quibus potum suppeditat.

Significare recte ms. *b*. et alii apud Opsop. cum ed. *R.* Vulgo *signare* ab Erasm. cum ed. *A.* et ms. *c.* S.

Felicem vocabant illum, qui a multis obsidetur, patronum. Lipsius de Corn. Sulla cogitavit, quem Felicem appellatum constat. Cf. Consolat. ad Marc. XII, 6 not. *Ruhk.*

Ariston, Chius, celeberrimus Zenonis Citiei discipulus, et praece-

hilarem et amabilem turbae. Vinum enim bonum fieri,
quod recens durum et asperum visum est: non pati
aetatem, quod in dolio placuit.» Sine eum tristem 4
appellent, et inimicum processibus suis; bene se da-
bit in vetustate ipsa tristitia. Perseveret modo colere
virtutem, perbibere liberalia studia; non illa, quibus
perfundi satis est, sed haec, quibus tingendus est
animus. Hoc est discendi tempus. «Quid ergo? ali-
quod est, quo non sit discendum?» Minime! sed
quemadmodum omnibus annis studere honestum est,
ita non omnibus institui. Turpis et ridicula res est
elementarius senex: iuveni parandum, seni utendum
est. Facies ergo rem utilissimam tibi, si illum quam 5
optimum feceris. Haec aiunt beneficia esse expetenda
tribuendaque, non dubie primae sortis, quae tam

ptor Eratosthenis al. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 540 sqq. Harl. *Ruhk.*

Vinum enim...placuit. Vbi enim vinum novellum paulum defaecasset, defundebant in amphoras et cados. Facit huc fragmentum Alexidis ex Comoedia Δημήτριος, ἢ φιλέταιρος inscripta, servatum, parilem sententiam efferens ap. Brunk. Gnom. poët. Graec. p. 183, 11, unde Ariston sua hausisse videri potest. Moretus et Lipsius laudant simillimum Attii dictum ap. Aul. Gell. Noct. Att. XII, 11. *Ruhk.*

In dolio placuit. Ex more veteri, qui vinum novellum doliis condebant; sed mox ubi paulum defaecasset, defundebant in amphoras et cados. Proculus Iurisconsultus l. XV. Tritic. vino et ol. lege. *In dolia vinu ea mente coniicimus, ut ex his postea in amphoras et cados defundamus.* Id novellum et turbidum elegantiores fugiebant bibere. *Lipsius.*

Inimicum processibus, sc. ad potentiam, ideoque felicitati. Sic Epist. cxv, 18: *Queruntur et de consiliis et de processibus suis.* Ruhk.

Bene se dabit, etc. Gruterus recte refutat emendationem ICti cuiusdam: *bene sedabit vetustate ipsa, tristitiam.* Nam ille loquendi usus tritissimus est. *Ruhk.*

Perbibere liberalia studia recte habet. *Perhibere* tamen habet Erasm. et codd. Grut. *Prohibere* praestat editio vetus. Noster Epist. xciv, 4: *Haec quum persuasi mihi et perbibi.* Similiter Horat. I Epp. II, 67: *Nunc adbibe puro Pectore verba puer.* *R.*

Non illa c. c. poëmata, *sed haec* sc. philosophica, quae sola vere liberale studium vocat Noster Epist. lxxxviii, 1 sqq. *Ruhk.*

Institui, i. e. in rudimentis esse.

Ridicula) *Ridiculosa* ms. *b.* S.

Parandum. Sic Erasmus et Gruteri codd. Alii male *parendum.* R.

dare prodest quam accipere. Denique nihil illi iam
liberi est: spopondit. Minus autem turpe est credi-
6 tori, quam spei bonae, decoquere. Ad illud aes alie-
num solvendum opus est negotianti navigatione pro-
spera, agrum colenti ubertate eius quam colit terrae,
et coeli favore: ille, quod debet, sola potest volun-
tate persolvere. In mores fortuna ius non habet. Hos
disponat, ut quam tranquillissimus ille animus ad
perfectum veniat; qui nec ablatum sibi quidquam
sentit, nec adiectum, sed in eodem habitu est, quo-
7 modocumque res cedunt; cui sive aggeruntur vulga-
ria bona, supra res suas eminet; sive aliquid ex istis
vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia
natus esset, arcum infans statim tenderet; si in Ger-
mania, protinus puer tenerum hastile vibraret; si
avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, et
hostem cominus percutere didicisset. Haec singulis
disciplina gentis suae suadet, et imperat.
8 Quid huic ergo meditandum est? Quod adversus
omnia tela, quod adversus omne hostium genus bene
facit: mortem contemnere! quae quin habeat aliquid
in se terribile, ut animos nostros (quos in amorem

Denique nihil illi iam liberi est: spopondit. Sic Gruteri codd. Sed Erasmus et ed. vetus: *d. n. i. i. liberum e. sp.* Pincianus in suis codd. iovenit: *liberum esse spopondit.* R.

Minus autem...decoquere. Minus torpe est non solvere debita creditori, quam decipere sperantes te ad virtutem accessurum. Nam, ut probat, non penes debilurem est solvere aes alieoom, semper autem possomus fieri boni.

Ad perfectum, subaudi *animum*: qui (perfectus animus) *nec ablatum sibi*, etc.

Cedunt. Sic meliores libri omoes: vulgo *cadunt*. Alias praetermitto librorum varielates. *Schw.*

Supra res suas eminet. Se altiorem fortuna sua osteodit.

Tenerum hastile, illorum verbo, frameam (Tacil. de Moribus Germ. 6.) *Lips.*

Equitare. Nobiliorom aut stirpe equestri oriundorum fuisse nota res. *Ruhk.*

Bene facit. I. e. prompta est et opportuoa semper defeosio.

Vt animos. Vulgo *ut et animos*: infra *nec enim opus esset.* Sic Grut.

sui natura formavit) offendat, nemo dubitat; nec enim opus esset in id comparari et acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conservationem sui. Nemo discit, ut, si necesse fue- 9
rit, aequo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem; ut, si necesse fuerit, stans, etiam aliquando saucius, pro vallo pervigilet, et ne pilo quidem incumbat, quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum: esse enim debet aliquis, cuius sit incommodum. Quod si tanta cupi- 10
ditas te longioris aevi tenet, cogita, nihil eorum quae ab oculis abeunt, et in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit: veniet iterum, qui nos in lucem reponat, dies;

et Pincian. in suis codd. invenerunt. Erasmus et edit. vetus: *nec necesse esset*. Ruhk.

In id c. e. a. in quod instinctu quodam voluntario iremus: id est, Etenim si iremus ad mortem instinctu quodam voluntario, ut ferimur ad conservationem nostri, non opus esset nos acuere et parare ad eam mortem subeundam.

Mors nullum... incommodum. Morte enim ait animum dissipari, ideoque non sentire incommodum, quod mors habere possit. Cf. Cic. Tusc. I, 5 sq. Ad sequentia bene confert Lipsius Nostrum de Ben. V, 8. *R.*

Esse enim debet aliquis. Sic recte ms. *b.* et codd. Ops. Inepte vulgo *aliquid*. Schw.—*Esse enim... incommodum.* Int. nam oporteret hominem morti superesse ut ille sentiret incommodum.

Et in rerum naturam. De Benef. V, cap. 8: Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi avellitur, ad illam redit: nec perire quidquam potest, quod quo excidat non habet, sed eodem resolvitur unde discedit.

Veniet iterum. Haec est non illa Pythagorica, sed stoica quaedam παλιγγένεσις sive (ita loquamur) *renascentia*, quum post orbis deflagrationem, et solennem ἐκπύρωσιν, iterum alius orbis et διακόσμησις, atque eadem et iidem reponentur. Vide me Physiol. II, Dissert. XXII. Tangit et Lucretius hoc dogma lib. III: *Nec si materiam nostram collegerit aetas Post obitum, rursumque redegerit, ut sita nunc est Atque iterum nobis fuerint data lumina vitae: Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum.* Lipsius.

quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia, quae videntur perire,
11 mutari. Aequo animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remeantium: videbis nihil in hoc mundo exstingui, sed vicibus descendere, ac surgere. Aestas abit, sed alter illam annus adducit; hiems cecidit, referent illam sui menses; solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste decursus, quidquid praeteriit, repetit: pars coeli levatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: et esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non praestat, ad quam stultitia perducit. Vale.

Postea, i. e. alibi. Fortasse in eius opere nunc deperdito Magna Moralia inscripto. *Ruhk.*

Surgere ms. *b.* et alii, rectius quam (ut vulgatae habent) *resurgere*. S.

Sed alter illam annus adducit. Sic ms. *b.* cum ed. *R.* Vulgo *alter annus illam add.* ab Erasm. Sed poenitet neglectam a nobis esse certissimam Gronovii emendationem, *alter illam Martius adducet.* Martium enim mensem pro initio veris poni, et aestatis hiemisque mentione saepe ver et autumnum includi apud veteres. Nempe sic ille in vet. cod. repererat, *alter illam artius add.* quod suspicor etiam in aliis vetustioribus libris (si diligentius inspiciantur) iri repertum: sed haec talia plerumque, magno priscarum litterarum detrimento, negliguntur ab his, quibus veterum librorum excutiendorum potestas contigit. *Schw.*—Sed Ruhkopfius lectionem *Martius* improbat, quod hunc loquendi modum tantum apud poëtas usitari putat, ideoque hic non locum habere.

Stellarum iste decursus. Placuit hoc, quod a Grutero commendatum recepit Lips. tenuitque Gronov. *Discursus* quidem dant mss. *b. c.* et Pal. sec. et Col. cum ed. *A.* et *R.* idque reposuit Ruhk. sed *decursus* tenuit Matthiae. *Schw.*

Praeterit) *Praeteriit* scriptum volueram, praeeuntibus edd. *A.* et *R.* et mss. *b. c.* et Ops. sed non paruere operae. Perperam vulgo *praeterierit.* Schw.

EPISTOLA XXXVII.

DE FORTITVDINE QVAM SVPPEDITAT PHILOSOPHIA.

Adhortatur Lucilium, ut in via ad philosophiam coepta pergat, nec ab illa abstrahi se patiatur obiectione mollitiae et inertiae, quam obtrectatores propriam philosophiae esse statuant. Nam necessitates ut vincamus ab ea docemur, et ut ad veram libertatem perveniamus, rationi nos subiiciendo, qua quidem sola rerum et fortunae domini fieri possumus. Cf. Ep. IV, V, etc.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti: virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam et facilem: nolo te decipi. Eadem honestissimi huius et illius turpissimi auctoramenti verba sunt: uri, vinciri, ferroque necari. Ab his, qui manus arenae

Promisisti: virum bonum. Ruhk. cum Lipsio *promisisti virum bonum*, nulla interpunctione. Vtrovis modo legas idem sensus est; scilicet eum, qui promisit, maximo vinculo teneri.

Rogatus. Sic quatuor Grut. codd. et Pinciani, Erasmus et editio vetus, laudatque sic Brisson. IV init. de formulis. Antea: *ligatus* — *Sacramento rogatus es* ex formula, qua milites ad iusiurandum adigi solebant. Comparat autem studium philosophiae cum militia. Hinc Quintil. Institut. Orat. XII, 2, p. 872 (ed. Lugd. 1665), de philosophis, quos oratori opponit: Sed haec inter ipsos, qui velut sacramento rogati, etc. *Ruhk.*

Deridebit antiqua est lectio ap. Erasm. et Grut. Muretus tamen ab uno Pinciani codice sumpsit: *Decipit s. q. t. — Deridebit... facilem.* Idem quoque Quintil. l. l. obiicit philosophis otium, s. abstinentiam a re publica administranda: *Non alia vitae secta longius a civilibus officiis, atque ab omni munere oratoris recessit.* Vterque tamen causam suam recte tuetur. *Ruhk.*

Turpissimi auctoramenti, gladiatorii. Vide ad Epist. VII et LXXI, 21. Erant autem, Lipsio notante, hi gladiatores in sagina, sed cuius exitus cruentus. Eo allusum. *Ruhk.*

Vri, vinciri, ferroque necari. Sic Horatius: *Quid refert uri, virgis ferroque necari Auctoratus eas.* Et Petronius: *In verba Eumolpi sacramentum iuravimus, uri, vinciri, verberari, ferroque necari, tanquam legitimi gladiatores.*

Ab his.... cavetur: ab illis exigitur ut promittant sacramento.

locant, et edunt ac bibunt quae per sanguinem reddant, cavetur, ut ista vel inviti patiantur; a te, ut
2 volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis; recto tibi invictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucri facere? sine missione nascimur. « Quomodo ergo, inquis, me expediam? » Effugere non potes neces-
3 sitates; potes vincere. Fiat via! et hanc tibi viam dabit Philosophia. Ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus; denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, servilis, multis affectibus et saevissimis subiecta. Hos tam graves dominos interdum, alternis imperantes, interdum pariter, dimittit a te sapientia, quae sola
4 libertas est. Vna ad hanc fert via, et quidem recta: non aberrabis; vade certo gradu. Si vis omnia tibi subiicere, te subiice rationi. Multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid et quemadmodum aggredi debeas: non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat, quomodo, quod vult, coeperit velle: non consilio adductus ullo, sed impetu impactus est. Non minus saepe fortuna in nos incurrit, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri, et subito, in

Illis licet... tentare ut victi vulnerative: tum populus pollice presso (Horat. I Epp. XVIII, 66) *missionem* dabat, i. e. morti exemit: missionem recusans pollicem vertebat. Proinde *sine missione nascimur* ad mortem luctamque cum necessitatibus malisque vitae nostrae destinati sumus. *Ruhk.*

Fiat via. Sic Erasm. et Palat. sec. at reliqui Gruteri quatuor: *Fit via et h.* Gruterus emendat: *Fit via vi* Virgiliano hemistichio. *Ruhk.*

Non incides rebus. Non inter res quasi inexpectatas incides, sed ipse rerum dominus, reges cursum vitae tuae.

Non consilio adductus ullo) *Illo* scribendum videtur cum ed. *R.* et ms. *b.* et Col. id est *illuc*, ad id quod coepit velle. Conf. Epp. XLV et LXXXIV. *Schw.*

medio turbine rerum stupentem, quaerere: Huc ego quemadmodum veni? Vale.

EPISTOLA XXXVIII.

LAUDAT BREVES SERMONES.

Epistolarum hoc commercium familiare, cuius continuationem Lucilius optaverat, maximopere commendat Seneca praefertque illud disputationibus publicis iisque praeparatis. Haec enim submissiora eius verba familiariter enunciata facilius intrant animum et haerent, atque seminis modo fructificant et diffunduntur

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Merito exigis, ut hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepit animo: disputationes praeparatae et effusae, audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est; consilium nemo clare dat. Aliquando utendum est et illis, ut ita dicam, concionibus, ubi, qui dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc agendum est, ut velit discere, sed ut discat, ad haec submis-

Plurimum....animo cui eo ipso copia fit talis sermonis accuratiorem rationem habendi quam disputationum, i. e. inprimis recitationum et orationum publicarum, quippe quae velociter et magno cursu convolutae non solum saepe meditationem impediebant, sed quum ostentationis caussa haberi solerent, illa familiaritate destitutae erant, qua id solum efficiendum est, ut nulla movendi delectandive ratione habita, sincere et unde consilia bona dentur, et bona voluntas dirigatur, quum illae conciones eam demum elicere possint. *Ruhk.*

Irrepit. Sic ms. *b.* cum ed. *R. Inrepit* mss. Ops. Vulgo *irrepserit.* S.

Clare. Sic Erasm. et ed. vetus cum omnibus scriptis. Muretus tamen mutavit, ut videtur, ex ingenio: *consilium nemo clamore dat*, non male, indice Lipsio. Sed vulgata bene habet, i. e. clara et elata voce: cuius usus loquendi exempla nota sunt. Mox exponit Noster: *ad haec submissiora verba veniendum est.* Ruhk.

siora verba veniendum est. Facilius intrant et hae-
2 rent: nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt; quod, quamvis sit exiguum, quum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, et ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit ratio: non late patet, si aspicias; in opere crescit. Pauca sunt quae dicuntur; sed si illa animus bene exceperit, convalescunt et exsurgunt. Eadem est, inquam, praeceptorum conditio, quae seminum: multum efficiunt, etsi angusta sunt, tantum, ut dixi, idonea mens rapiat illa et in se trahat. Multa invicem et ipsa generabit, et plus reddet, quam acceperit. Vale.

Et haerent. Sic Palatini quatuor ap. Gruter. et editio vetus. At membr. Col. ap. Grut. praestat *intrant et fortius haerent*, cui lectioni favet Gruter. legens: *sed et h.* Erasmus: *sed h.* Sed cur a priore lectione discedamus, non pervideo. *Ruhk.*

Auctus. Recepit Gruter. ex tribus codd. suis, adstipulante Modio Nov. Lect. Ep. LXX. Gruterus laudat Lucret. II, 1121, *hilarem grandescere ad auctum*, ubi Creech. habet: *hilaro gr. adauctu.* Occurrit tamen auctus arboris ap. eundem Lucret. VI, 167, 326. Antea *actus*, i. e. spatium, quod in agris est, agrimensorum: cf. Columell. V, 1, et Varro de R. R. III, 11 extr. I, 16. *Ruhk.*

Ratio. Sic Erasm. editio vetus cod. Col. aliique. Recte. Nam de philosophia sermo est, quae interdum et ratio apud Nostrum vocatur, e. c. in Epist. superiori. Pauca sed efficacia verba affert, disputatio autem multa et ea artificiosa. Itaque non admitto Pincianum Gruterumque ex codd. nonnullis *idem facit oratio* scribi jubentes. *Ruhk.*

Etsi angusta sunt, i. e. quibus ornatus et splendor eloquentiae desunt, *submissiora*, §. 1, exilia, tenuia, ἰσχνά. Cf. Ernesti Lexicon Technol. Lat. rhet. voce *Angustus* et *Summissum.* Ruhk.

Rapiat) *Capiat* reperitur in ed. *A.* et in ms. *c.* quod neminem movere debet. *Schw.*

EPISTOLA XXXIX.

DE INCOMMODIS BONAE FORTVNAE.

Commentarios ut perficiat monenti Lucilio respondet, se in eo esse, ut ordinet et in angustum redigat. Quos donec accipiat, hortatur, ut alios philosophos bono tamen ordine pertractet, et iis ad maiora expergefieri se patiatur, humilibus et sordidis infra se positis et calcatis. Nec iis delectari eum vult, quae plerumque magna habentur: omni enim utilitate destituuntur, quippe inania et ex libidine solummodo oriuntur, meramque infelicitatem pariunt.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Commentarios, quos desideras, diligenter ordinatos et in angustum coactos, ego vero componam; sed vide ne plus profectura sit ratio ordinaria, quam haec, quae nunc vulgo *breviarium* dicitur, olim, quum latine loqueremur, *summarium* vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est, haec scienti: illa enim docet, haec admonet. Sed utriusque rei tibi

Commentarios Philosophicos, ut coniicio, sed breves et summam continentes. *Lipsius.* — Si compares Epist. CVI, 2; CVIII, 1; CIX, 14, vix dubites, quin Moralium libri hic a Seneca dicantur: libros enim totam moralem philosophiae partem quum maxime ordinare se profitetur. Breviarium tamen itidem composuisse videtur. *Ruhk.*

Ordinatos. Gruterus et Lipsius recte praeferunt hanc meliorem librorum scriptorum lectionem alteri *ornatos*. Ordinem enim inprimis desiderat. Cf. §. 2, Epist. XL, 2 fin.: nec ornatus in summario ratio habetur, sed ordinis: add. Ep. CVIII, 1. *R.*

Ratio ordinaria. Sic recte ed. *R.* cum mss. *b.* Ops. Iuret. Pal. sec. et Col. non (ut vulgo) *oratio ord.* — Ruhkopfius qui edidit *oratio ordinaria* sic commentatur: *oratio ordinaria* ordine alterum ex altero explicans copiosius et latius effert: contrarium fit in breviario, quod nostris compendiis recte compares.

Quum latine loqueremur pro suspectis habeam. Quidni enim *breviarium*, quod a doctissimo Suetonio adhibitum videmus, aeque latinum sit ac

copiam faciam. Tu a me non est quod illum aut illum
2 exigas: qui notorem dat, ignotus est. Scribam ergo
quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quo-
rum scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus
Indicem Philosophorum; haec ipsa res expergisci te
coget, si videris quam multi tibi laboraverint: con-
cupisces et ipse ex illis unus esse. Habet enim hoc
optimum in se generosus animus, quod concitatur
ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia
delectant et sordida; magnarum rerum species ad se
3 vocat, et extollit. Quemadmodum flamma surgit in
rectum, iacere ac deprimi non potest, non magis
quam quiescere; ita noster animus in motu est, eo
mobilior et actuosior, quo vehementior fuerit. Sed
felix, qui ad meliora hunc impetum dedit! ponet se
extra ius ditionemque fortunae; secunda temperabit,
adversa comminuet, et aliis admiranda despiciet.

summarium, quod alioquin vix memoratur? Neque Senecae tempora tantopere defecerat Latinitas, neque Seneca usquam suam aetatem prae superiore parvi habuit, si quando de sermone et litteris bonis locutus sit. *Ruhk.*

Non est quod illum, etc. *Lagrange* optime interpretatur: *N'exigez pas de citations; il n'y a que les inconnus qui donnent des répondons.*

Notorem, cognitorem, qui confirmat quae dicimus. Hinc se auctores sententiarum non adducturum in commentariis esse dicit. *Ruhk.* — Noster in ludo de morte Claudii: *Si quis a me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti.* Xenophon γνωστῆρα dixit: et adhiberi solet, ubi de statu aut qualitate cuiuspiam dubitatur. Dicit igitur Seneca: *mihi credere et fidere debebis; alium notorem sive cognitorem (ut loquitur Cicero) non dabo.* Lipsius.

Ergo mss. *b. c.* cum ed. *R.* et *A.* Vulgo *ego*, a Mur. *Schw.*

Interim. Tantisper dum libros meos hosce legere possis, multos auctores philosophicos habes quos legas: sed ordinem serva, qui in legendis hisce libris saepe negligitur. Eligat autem eos monet, duce indice philos. qualem v. c. Grammatici Alexandrini et eorum vestigiis insistens Quintil. Inst. Or. X, 1, dederunt. *Ruhk.*

Habet enim hoc optimum in se generosus a. q. Omnium librorum scriptura: Erasmus tamen illud *optimum* reiecit. *Ruhk.*

Iacere ac deprimi p. vulgata est idque iure. *Latere* codicis Col. ap. Grut. explicatio est τοῦ *iacere*. *R.*

Ita noster......in motu est. Vide Consolat. ad Helviam c. VI.

Et aliis admiranda d. Sic edit.

Magni animi ést magna contemnere, ac mediocria malle quam nimia: illa enim utilia vitaliaque sunt; at haec, eo quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas; sic rami onere franguntur; sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit; qua non tantum in aliorum iniuriam, sed etiam in suam, utuntur. Quis hostis in quemquam tam 5
contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod, quae fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat: necesse est in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transilit. Ille enim habet suum finem; inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas: supervacua quo redigis? Volu- 6
ptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: et ob hoc miserrimi

velus Erasmusque. Grulerus tamen reducere se ait voculam *et* suasu quioque membr. *Ruhk.*

Magna contemnere, i. e. quae vulgo eximia habentur. *Ruhk.*

Vtilia vitaliaque s. editio vetus et quatuor codd. Grut. Probat Turnebus Advers. XVIII, 27, qui confert Horat. II Serm. 7, 4. At ap. Erasmum, al. deerat vocula *utilia*: iniuria. — *Vitalia*, mansura, vitam et aevum ferre possunt. *Ruhk.*

Eo quod superfluunt. Sic commode edd. inde a Mur. et iam ante Erasmum cum mss. Pal. 2, 3, 4, et Col. Sed rectius fuerit *eo quo superfluunt*, quod habet ed. Erasm. cum ms. c. et codd. Ops. Conf. XLV. *Schw.*

Vtuntur. Hanc lectionem, quam ex ora Erasmi recte receperat Mur. firmant mss. *b.* Pal. sec. et alii. Ed. *R.* dat *vertuntur*, sed in eadem ed. pro *qua*, *quia* scribitur, ubi *qua* recte tenent alii omnes libri. *Qua... vertuntur* ed. Eras. cum ed. *A.* et ms. *c.* ac nonnullis Grut. quod revocatum est a Ruhk.

Necesse est in immensum. Sic ed. Matth. cum aliis inde a Mureto. Adiici post *necesse est* debuerat particula *enim*, quam a Grutero commendatam reposuit Ruhk. agnoscuntque edd. vett. cum mss. *b. c.* Idem Arg. *b.* etiam una vocula auctius, *necesse est enim ut in immens.* Schw.

Illa enim habet suum finem. Corrigo *Ille enim* (scil. *naturalis modus*) praeeuntibus edd. vett. et mss. *b. c.* Vitiosa scriptura *illa* inde ab ed. Mur. in alias omnes, nemine ani-

sunt, quod eo pervenerunt, ut illis, quae supervacua fuerant, facta sint necessaria. Serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur; et mala sua (quod malorum ultimum est) amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent; et desinit esse remedio locus, ubi, quae fuerant vitia, mores sunt. Vale.

madvertente, propagata erat. *Schw.* — Si tamen τὸ *illa* servaris, intelligi debet de illa *cupiditate quae intra naturalem modum consistit.*

Pervenerunt. Temere *perveniunt* exhibet ed. Mur. quod ipsum rursus vitium ex illa edit. in alias ante nostram omnes migraverat. *Schw.*

Vitia, mores sunt. Tacitus in German. c. XIX: *Nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur.* Ita enim praetexunt vulgo, Mores sunt, sic vivitur, saeculum est. Cf. Epist. 1, 3. *Lips.*

EPISTOLA XL.

QVAE DECEAT PHILOSOPHVM ELOQVENTIA.

Gratias amico agit, quod frequenter sibi scribit: unum quippe modum esse, quo sibi absens ostendere possit, qualis sit, seque esse protinus una. Tum transit ad Serapionem philosophum, aut Sophistam, quem scripserat in itinere ad Siciliam applicuisse, et uti tunc temporis erat usitatum, publicas recitationes et orationes habuisse: reprehendit eius promptum et profusum sermonem, ut philosopho parum aptum, in quo omnia composita et sedata esse debent. Nam quum rem magnam ac seriam agat philosophus qui docet, eius oratio gravis, composita et tarda esse debet, quippe quae magis intrat, descendit atque haeret ad bonam mentem effingendam. Quae quidem omnia secus habent in oratione opposita, quae utilitate et voluptate destituta est, nec oratorem quidem commendare valet, utique Romanum. Proinde tardiloquum esse Lucilium iubet.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago; nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam episto-

lam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt, quae memoriam renovant, et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant; quanto iucundiores sunt litterae, quae vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam, quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolae impressa praestat, agnoscere.

Audisse te, scribis, Serapionem philosophum, quum 2
istuc applicuisset; solere magno cursu verba convolvere, quae non effundit, immo premit et urget; plura enim veniunt, quam quibus una vox sufficiat. Hoc non probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordina- 3
tum est, quod praecipitatur et properat. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, et sine intermissione

Vt non) *Quin* unus noster ms. *b.* commode, sed ex scholio. Et alibi istam formulam, *ut non*, pro *quin*, amat Seneca: velut Epist. XCIV. Vbi tenet *ut non* vetus noster cod. *a.* cum ed. *R.* sed ms. *c.* cum ed. *A.* *nisi* habet, ex scholio. *Schw.*

In conspectu dulcissimum est. Nempe, *agnoscere.* Itaque distinctione ego iuvi. Sicut oculis praesentem agnoscimus, sic absentem ex impressa manu. *Lipsius.*

Serapionem philosophum. Quis philosophaster ille fuerit, nescio: nisi quod illo et sequenti aevo tales fuci multi. *L.* — Fabric. in Bibl. Gr. Vol. III, p. 575 not. tt. Serapionem Hierapolitanum, a Stephano Byz. in voce Ἱεράπολις memoratum, hunc esse putat, philosophum stoicum. De Sophistarum peregrinationibus vide Luc. Somnium c. 7, et quem ibi laudat Solanus, Cresolium A. G. X, 87. *Ruhk.*

Verba convolvere. Sic edd. inde ab Erasmo, ex ipsius quidem (puto) ingenio, sed recte: nam, quod ed. *R.* et *A.* cum msstis dabant, *verba convellere*, id prorsus ab hoc loco alienum videtur; nec huc facit id quod deiu in eadem hac Ep. § 10, de alio homine memoratur, *singula verba vellente.* Schw. — *Solere... convolvere* i. e. sine delectu et velocissime verba pronuntiare. Sic §. 6. tales verborum sine delectu ruentium strepitus. *Ruhk.*

Quae non effundit, immo premit. Variant libri. *Quae non effundit una vox sed premit* ed. *R.* idque a Pinc. et Grut. commendatum recepit Ruhk. *Quae non effundit una voce sed premit* ed. *A.* et ms. *c.* *Quae non effundit una, sed premit* ms. *b.* et ed. Erasm. aliaeque ante Ruhk. Nobis istud placuit, quod in vetustioribus Pinciani libris legebatur. *Schw.*

in morem nivis superveniens, oratori data est; at lenis et melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti, quam agenti rem magnam ac seriam, docentique. Aeque stillare illam nolo, quam
4 currere: nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia et exilitas minus intentum auditorem habet, taedio interruptae tarditatis: facilius tamen insidit quod exspectatur, quam quod praetervolat. Denique tradere homines discipulis praecepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adiice nunc, quod, quae veritati operam dat oratio, incomposita debet

In morem nivis superveniens. Apud Homerum. Il. III, 222, de Vlysse cui donat ἔπεα νιφάδεσσι ἐοικότα χειμερίῃσιν, quod de copia bene interpretatus Seneca, et dense verba cecidisse ut nives. *Ruhk.*

Seni, Nestori apud eumdem. *R.*

Istam vim.... aptiorem esse circulanti. Sic recte ed. Lips. et Gron. ut suaserat Ops. *ut istam.... circulanti iudices* ed. Er. et Mur. quod revocavit Ruhk. In ed. Matth. omissa quidem est *ut* particula, sed servatum verbum *iudices*. Iam ut tenent quidem edd. vett. et plerique mssti, nempe temere interpolatam particulam, quae praecedenti *sic* responderet: sed verbum *iudices* abest ms. *b.* et tribus Ops. esse et hoc verbum ex scribae alicnius ingenio assutum, satis apparet ex librorum dissensu, e quibus unus Opsopoei *scias* habebat, credas vero ed. *R. cognoscas* ed. *A. cognoscis* ms. *c.* denique alii ante *aptiores* ponunt id verbum, alii post *circulanti. Schw.* —*Circulanti*, ostentationis et lucri causa urbes adeunti ibique declamatiuncula suas recitanti. *Ruhk.*

Stillare lentissime verba quasi annumerare, metaphora egregia ad illud tarditatis vitium significandum, deprompta, ut videtur, a clepsydra. *Ruhk.*

Extendat aures. Quae pendent et quasi trahuntur a diu tracto verbo, aut sensu. *Lipsius.*

Inopia et exilitas: opponitur vis dicendi rapida et abundans. Tribuitur inprimis hoc aridum et exile dicendi genus Stoicis a Cicerone aliisque. Cf. Ernesti Lexic. Technol. Lat. rhet. voce *Exilis.* Ruhk.

Homines discipulis. Meus, *disciplinis*, nec male. *Lips.* — Deleo insititium *homines*, et scribo: *Denique tradere discipulis praecepta dicuntur.* Et hoc addo illis quae ad II de Ira cap. 12 (et 34). *Gronov.* —Docuerat autem ibi, Nostrum aliosque probatos auctores interdum Subiectum omittere. Ieiunum est haud dubie h. l. illud *homines*: sed quum omnes codd. et edd. praestent, acquiescendum puto in vulgata *Ruhk.*

Praecepta) *Praeparata* ms. *b.* quod vulgatu nemo facile praetulerit. *S.*

esse et simplex: haec popularis nihil habet veri; movere vult turbam, et inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non praebet; aufertur. Quomodo au- 5
tem regere potest, quae regi non potest? Quid, quod haec oratio, quae sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum praeterea habet inanitatis et vani; plus sonat, quam valet. Lenienda sunt quae me exterrent, compescenda quae irritant, discutienda quae fallunt; inhibenda luxuria, corripienda avaritia. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus in 6
transitu curat aegros? Quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum sine delectu ruentium strepitus? Sed, ut pleraque, quae fieri posse non crederes, cognovisse satis est; ita istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata et immissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per proclive 7
currentium, non ubi visum est, gradus sistitur; sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius, quam voluit, effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiae, quae ponere debet verba, non proiicere, et pedetentim procedere. « Quid ergo? non aliquando et insurget? » Quidni? sed salva dignitate morum, quam violenta ista et nimia vis exuit. Habeat vires magnas, mode- 8

Ita istos, qui verba exercuerunt i. e. effuderunt et presserunt. Idem esse videtur, quod §. 2, magno curso verba convolvere. Nam *exercere* saepe est urgere et instare. Et mox §. 9 ait: Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, etc. *Ruhk.*

Immissa. Sic omnes scripti. Muretus *admissa* ex coniectura in textum invexit. Sed illud haud dubie huic loco convenit, quod quivis novit, cui venit in mentem *immissarum habenarum*, nolante Grutero. *Ruhk.*

Et nimia vis. Quidam libri *inimica vis*: alii prorsus omittunt cum Erasmo: alii, ut cod. Col. editio

ratas tamen; perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus et rudis? Tum quoque, quum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impetus sui, tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt.

9 Recte ergo facies, si non videris istos, qui, quantum dicant, non quemadmodum, quaerunt; et ipse

Rom. et vetus dant *et nimia vis*, quod bene habet. Lipsius suspicatur: *et mimica vis*. Ruhk.

Vix oratori permiserim... vadentem. Idem praecepit Quintil. Inst. Or. II, 12, et aliis bene multis locis: quamquam Cicero non sine laude interdum hoc memoraverit. Cf. Ernesti Lexic. saepius laudatum, voce *Ardere*. Ruhk.

Tum quoque, etc. Vel tum, quum, etc. orator non magis festinare debet quam audientis aures pati (sequi) possunt.

Aut affectus impetus sui. Omnes fere codd. et vett. edd. sic habent: quidam habent *effectus*. Ex Mur. coni. *impotens sui*.

Pati possunt. Grut. et Lipsius: *pati non possunt*, sed Erasmiei aliique codd. cum vett. edd. particulam negandi ignorant. Et abesse debet, quippe quae inserta sit, postquam vitiosa distinctio eam requirere visa est. Impetus affectus illius, quem simulat, quem sensit atque induit, ut eum transfundat in iudicem. Lib. II de Ira 17 init. Orator, inquit... affectum. Haec fere Gronov. quem in distinguendo hoc loco secutus sum. *R.*

Et ipse malueris, si necesse est, vel P. Vinicium dicere. Post *malueris* delevi vocem *aliquando*, ab Erasmo sive ex mera coniectura, sive ex scholio quodam adiectam: tum sequentia verba repraesentavi qualia scribuntur in ms. *b.* et codd. Opsi cum quibus consentiunt nonnulli ex Gruterianis. Nec aliud debuit ed. *R.* in qua quidem perperam *Vicinium* et *discere* scribitur. Diserte vero etiam ed. *A.* dat *si necesse est Publium Vinicium dicere*. Quae quum corrupta indicassent viri docti, olim ex Erasmi coniect. edebatur, *vel iuxta P. Vinicium dicere*; pro quo Lipsii coniecturam, *velut P. Vinicius dicere*, recepit Ruhk. Suspicatus autem erat Erasmus, fortasse etiam sic dixisse Senecam *Vinicium dicere*, pro *dicere ut Vinicius*, quomodo Virgilius Aen. I, 332, dixit, *nec vox hominem sonat*. S.— Quam Lipsii interpret. ipse Noster confirmat mox dicens: *sic dicere quomodo Vinicius*. S., servata veterum librorum scriptura in textum recepta, interpretatur: si necesse est ut vel P. Vinicium tibi nominem, quem potius sequaris; et fingit ab his verbis *v. P. Vinc. dicere* usque ad ista, *non potest iungere*, consulto interruptam, quodammodo esse orationem, quae deinde post istam parenthesin commode sic resumatur et cum superioribus connectatur, *Quidni malis tu sic dicere quomodo Vin.?*

malueris, si necesse est, vel P. Vinicium dicere. — Qui itaque? Quum quaereretur, quomodo P. Vinicius diceret, Asellius ait: « Tractim. » Nam Geminus Varius ait: « Quomodo istum disertum dicatis, nescio; tria verba non potest iungere. » — Quidni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: « Dic, vel nunquam dicas. » Nam Q. Haterii cursum, suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitavit, nunquam intermisit; semel

Sed ad baec confugere minime necesse erit si admiseris post *dicere* interlocutorem mutari.

P. Vinicium. Pro istis, *vel P. Vinicium dicere*, Gronovius ait in suo libru se reperisse *vel Vinicium Publium dicere*; unda illi vera scriptura visa erat, *velut Vinicius Publius dicere*. Ac satis quidem novimus, postponi subinde solita illo aevo praenomina: sed in eo codice, e quo istam scripturam retulit Gronovius, aliam auspicor fuisse permutatiunis illius rationem. Nempe, ut in nostro ms. *b*. sic in illo, pru nuda littera *p*. quam contextus habebat, in ora exserte scriptum erat nomen *publium*: illud autem nomen scriba illius codicis in contextum adsciturus, alieno luco pusuit. Ita unius codicis missti usura doctissimus etiam viros in errorem saape induxit; quem errurem non nisi plurium inter se codicum collatio, diligenter et per otium instituta, eximere potest. Alio modo errarunt illi scribae, qui (ut est in nostro ms. *c*. et in duobus Palatinis) *per Publium Vinicium* scripsere: nam hi litteram *p*, quae in contextu erat, pro compendiosa scriptura praepusitiunis *per* acceperant, cui deinde numen *Publium*, ex ora libri adscitum, iunxerunt. *S*. — P. Vinicius, Asellius et Geminus Varius declamatores illius aevi, de quibus Seneca pater cunferri debet. *Ruhk*.

Qui itaque? Quum quaereretur quomodo P. Vinicius diceret, etc. totidem verbis leguntur in ed. *R*. et *A*. et mssti; nihil a nobis vel adiectum vel mutatum, nisi quod interrogationis signum post *itaque* pusuimus: sed primum Erasmus vocab. *itaque* abiecit, dein Muretus et ista *P. Vinicius* delevit, atque ita prorsus ubliterata vulgo erat vetus scriptura. *S*.—Sensus erit: qui, i. e. quomodo fit igitur ut tale exemplum pruponas? et sequentibus Vinicium irridet.

Tractim, de tarda pronuntiatione. Cf. Ernest. Lexic. Rhetor. Lat. v. *Tractus*. A. Gall. IV, 6, VII, 10. *R*.

Singula verba vellenti, i. e. membratim caesimque prouuntianti, carpenti urationem. Recte monet Ernesti Lexic. laud. p. 52, opponi continuae orationis volubilitati. *R*.

Cursum, i. e. celeritatem, flumen verborum. Cic. Or. III, 33, 16, quae loca Ernestio l. l. voce *Cursus* debeo. *Ruhk*.

incipiebat, semel desinebat. Quaedam tamen et nationibus puto magis aut minus convenire. In Graecis hanc licentiam tuleris; nos, etiam quum scribimus,
11 interpungere assuevimus. Cicero quoque noster, a quo Romana eloquentia exsilivit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, et aestimat, praebetque aestimandum. Fabianus, vir egregius et vita et scientia et (quod post ista est) eloquentia quoque, disputabat expedite magis, quam concitate; ut posses
12 dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio: non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat; proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi res ista contingere ali-
13 ter, quam si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, et te ipse non audias: multa enim inobservatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Praeterea exercitatione opus est quotidiana, et a rebus studium transferendum est ad verba. Haec autem, etiam si aderunt, et poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt: nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit: tardiloquum te esse iubeo. Vale.

Nos... etiam... assuevimus, notis post singula verba positis. Neque enim alia adhuc interpunctio usurpata antiquis. Tractavi in epistola quadam ad Audecantium. *Lipsius.*

Gradarius. Oppositi sunt clamatores ad clepsydram. Vt equus moderatior dicebatur gradarius, sic quoque orator, qui sibi in cursu verborum moderatur, appellatus est. *R.*

Fabianus. Cf. de eo Consol. ad Marc. c. XXIII. *Ruhk.*

Exercitatione. Idem consilium Quintil. Instit. Or. II, 13 fin. dedit: *Multo labore, assiduo studio, varia exercitatione, pluribus experimentis, altissima prudentia, praestantissimo consilio constat ars dicendi.* Ruhk.

EPISTOLA XLI.

DEVM IN VIRO BONO SEDERE.

Laudat amicum, quod perseverat in studio philosophiae, quo ad bonam mentem perveniat. Non ab alio quam a se ipso quisque illam impetrare potest: in nobis deus est, qui nos adiuvat, observat custoditque. Etenim bonus vir sine eo nemo est. Colamus itaque ipsum et animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena, nec propria sunt hominis, sed est animus et ratio in eo perfecta. — Verbo tantum monendum est, sermonem esse hac in epistola de animo nostro et avulso ab aethere et parte animae mundi, quem Noster Chrysippum secutus spiritum vocat, i. e.: ab ortu nostro insitum nobis totumque corpus permeantem, πνεῦμα σύμφυτον. Cf. Lipsii Manuduct. in phil. stoic. II, 19, et Physiol. 3.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Facis rem optimam, et tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem; quam stultum est optare, quum possis a te impetrare. Non sunt ad coelum elevandae manus, nec exorandus aedituus, ut nos ad aurem simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili: sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator et custos; hic,

A te impetrare. Ita et Horatius: *Haec satis est orare Iovem quae donat et aufert: Det vitam, det opes, aequum mi animum ipse parabo.*

Aedituus, νεωκόρος, cui templi expurgandi tuendique cura demandata erat: ὁ τοῦ νεὼ ἐπιμελούμενος. Quocirca iis, qui templa statuasque visere vellent, aeditui erant compellandi: quo fiebat, ut et ἐξηγηταί, interpretes et enarratores rerum in templo memorabilium, ideoque laudatores essent et appellarentur. Cf. Eckhelii Doctrina nummorum, Vol. IV, 1, p. 183 sqq. *Ruhk.*

Aurem edd. vett. et mss. *b. c.* non *aures.* Schw.

Sacer... spiritus, πνεῦμα σύμφυτον, pars animae mundi divina, quae in nobis habitat, ex Stoae decretis. *R.*

2 prout a nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exsurgere? Ille dat consilia magnifica et erecta. In unoquoque virorum bonorum

(Quis Deus, incertum est) habitat Deus!

Si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus, et conspectum coeli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens, illa proceritas silvae et secretum loci, et admiratio umbrae, in aperto tam densae atque conti-
3 nuae, fidem tibi numinis facit. Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus; animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur; subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes; et stagna quaedam vel opacitas,

Prout a nobis... tractatus. Si bene honesteque habuimus, babet: si aestimavimus, sustulimus, attollit. Negligit etiam neglectus. *Lipsius.*

Bonus vir... est. Parilia habet Cic. N. D. II, 66. Nemo vir magnus sine aliquo afflatu divino unquam fuit. Loca huc facientia veterum collegit Upton. ad Epictet. Dissert. Arrian. I, 14, 14, post Gatacker. ad M. Antonin. lib. XII, §. 26, p. 432. *R.*

Habitat Deus. Vocem *Deus* h. l. delevit Ruhk. et abest ea ed. *A.* et ms. c. nonnullisque Gruterianis: sed utrobique agnoscit eamdem ms. *b.* et ed. *R.* cum Virgilio, ex cuius Aeneid. VIII, 352, desumptus ille versus; non ex Ovidii Metam. ut tradiderat Lips. cum Mur. *Schw.*

Si tibi... facit, etc. Ex hoc ipso sensu veneratio nymphis diisque silvestribus in antiquitati dari solita ortum duxisse videri debet. Plinium N. H. XII, 1, *lucos atque in iis silentia ipsa adoramus*, etc. cum Tacit. de Morib. Germ. 9, laudat Lipsius. Hinc templorum plerorumque situs altior, hinc τὰ ὀρειβάσια (Strab. XII, p. 845) et similia manarunt. Hinc fluvii ἱεροὶ, δῖοι vocantur ap. Hom. Il. II, 522, Eurip. Med. 410 ποταμῶν ἱερῶν παγαί. Cf. Lipsium ad Tacit. Annal. XIV, 22 fin. *Ruhk.*

Subita ex abdito, Erasm. Col. et ed. vetus. Gruterus probat scripturam Palatinorum quatuor *s. et ex a.* Ruhk. — Copulam *et*, a nonnullis vulgo insertam, ignorat ed. *A.* cum ms. *b. c.* et Col. *Schw.*

Quaedam vel opacitas. Sic Erasm

vel immensa altitudo sacravit. Si hominem videris 4
interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter
adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum,
ex superiore loco homines videntem, ex aequo Deos;
non subibit te eius veneratio? non dices: Ista res
maior est altiorque, quam ut credi similis huic, in
quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit.
Animum excellentem, moderatum, omnia tanquam
minora transeuntem, quidquid timemus optamusque
ridentem, coelestis potentia agitat. Non potest res 5
tanta sine adminiculo Numinis stare: itaque maiore
sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum
radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt,
unde mittuntur: sic animus magnus et sacer, et in
hoc demissus, ut propius divina nossemus, conver-
satur quidem nobiscum, sed haeret origini suae: illinc
pendet; illuc spectat ac nititur; nostris tanquam me-
lior interest. Quis est ergo hic? animus, qui nullo
bono nisi suo nititur.

Quid enim est stultius, quam in homine aliena 6

et editio vetus cum Palat. sec. Sed frigide, ait Gruterus, prae eo, quod est in aliis quatuor: *Coluntur aquarum calentium fontes et stagna, quae vel opacitas.* Vulgatam tamen tuetur quoque Senecae mos loquendi. *R.*

Tempestatibus bene edd. cum ms. c. *Temptationibus* ms. *b.* Schw.

Ex aequo Deos, i. e. qui homines superat, Deos aequat. Gloriatio haec Stoicorum crebra. *Lips.*

Itaque maiore... descendit. Int. maior pars sapientis in caelo est, unde animus eius descendit; pars minor illius versatur in terra. Quod ex sequenti comparatione patet.

Qui nullo bono nisi suo nititur. Olim *nitet* edd. et mssti omnes, exceptis Pal. 1 et 3, qui (non optimae quidem alioqui notae) verum h. l. dederunt *nititur*, quod recte receptum a Lipsio. Cf. not. de loco sim. ad Ep. xxxii. Huius scripturae quidem testem etiam *editionem veterem* (quae nostra ed. *A.* est) advocavit Rubk. at eodem vitio illa cum aliis laborat, paulo quidem superius *nititur* recte tenens, sed h. l. *nitet:* cui verbo in ms. *c.* superscriptum etiam scholion *splendet.* Schw.

Quid enim est stultius. Sic mssti et edd. omnes ante Bipont. in qua quum temere omissa esset *enim* particula, desideratur eadem in ed. Rubk. et Matth. *Schw.*

laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, quae ad alium transferri protinus possint? Non faciunt meliorem equum aurei fraeni. Aliter leo aurata iuba mittitur, dum contractatur, et ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus; aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum natura esse voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, praefertur illi lan-
7 guido et bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, pondere eorum quae tulit, adminicula deducit. Nam quis huic illam praeferet vitem, cui aureae uvae, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite fertilitas: in homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam formosam habet, et domum pulchram; multum serit, multum foenerat: nihil ho-
8 rum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in illo quod nec eripi potest, nec dari; quod proprium hominis est. Quaeris, quid sit? Animus, et ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo: consummatur itaque bonum eius, si id implevit, cui nascitur. Quid est autem, quod ab illo ratio haec exigit? Rem

Mittitur (scil. ad spectaculum). Sic ms. *b.* cum codd. Ops. et Mod. et Pal. 2, nec aliud debuerat Col. in quo vitiose *nititur*; *demittitur* ed. *R.* rursusque ed. Lips. et seqq. *dimittitur* ed. *A.* cum ms. c. *nitet* ed. Erasm. et Mur. *S.* — *Aliter leo mittitur.* Conferri iubent hunc locum cum Epictet. Diss. Arrian. IV, 1, 25. Shaftesbury et Upton. Λέοντας τρέφουσιν ἡμέρους ἐγκλείσαντες καὶ σιτίζουσι, καὶ κομίζουσιν ἔνιοι μεθ' αὑτῶν. *Ruhk.*

Contractatur bene ms. *b.* cum edd. (Cf. de Const. Sap. c. 13.) *Contrectatur* ed. *A.* *Contrahitur* est in manusc. c. Schw.

Ornamenta, monilia, aurum iubis inspersum, phalerae, etc. *R.*

Languido et br. Sic mss. Grut. et editio vetus. Vetustiores edd. habere *languitudo*, ait Gruterus. *R.*

Nam quis. Alii vulgo *num quis* Schw.

Familiam formosam dant mss. Grut. et editio vetus. Erasmus contra habet *familiam pulcram.* — *Familiam*, nempe servorum. *Ruhk.*

Multum serit... foenerat. Duo lautum lucrifaciendi genera affert Noster:

facillimam: secundum naturam suam vivere: sed hanc difficilem facit communis insania: in vitia alter alterum trudimus: quomodo autem revocari ad salutem possunt, quos nemo retinet, populus impellit? Vale.

sunt adhuc alia, e. c. pascendi, negotiandi. *Ruhk.*

Secundum naturam suam vivere. Saepe occurrit hoc Stoicorum dogma. Lipsius laudat Manuductionem II, 17. *Ruhk.*

EPISTOLA XLII.

RARISSIMOS ESSE VIROS BONOS.

Refutat persuasionem, quam quidam de se ipso fecerat Lucilio, virum se iam bonum esse; nam illam conversionem esse nimis velocem, etiamsi quis se virum bonum eumque secundae notae, s. proficientem, factum esse profiteatur. Illum vero id nondum consecutum esse, ut se ipse noscat, quamvis de malis hominibus male existimet, et impotenter potentia sua utentes odio prosequatur. Idem enim faciendi potestas modo deficit. Quod iudicium exemplo cuiusdam, quem Lucilius iam bonum virum esse olim putaverat, firmat, qui quum saepe onerosa, quanquam bona ipsi visa, affectasset, Nostro nunc occasionem praebet, in consuetudinem hominum communem invehendi, qua in externis et iis saepe supervacuis tantopere laborare solent, quae quidem aut incommoda, aut falsa commoda sunt, haberi ve debent.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Iam tibi iste persuasit, virum se bonum esse? Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc *virum bonum* dicam? huius secundae notae! nam ille alter fortasse, tanquam phoenix, semel

Huius secundae notae. Hunc malebam, cui mox opponitur *ille alter:* sed nil mutant libri. *Schw.* — *Vir bonus... secundae notae.* Proficientem et nondum in summo. *Lips.* Diversi generis est secunda sors notaque, de qua sermo est Ep. LII, 2 et 3. *Ruhk.*

Phoenix, avis fabulosa, aegyptiacae originis, ad solis cursum in periodo magna annorum D exprimendum hic

anno quingentesimo nascitur; nec est mirum, ex in-
tervallo magna generari. Mediocria, et in turbam
nascentia, saepe fortuna producit: eximia vero ipsa
2 raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab
eo, quod profitetur; et, si sciret quid esset vir bonus,
nondum esse se crederet, fortasse etiam fieri posse
desperaret. « At male existimat de malis! » Hoc etiam
mali faciunt: nec ulla maior poena nequitiae est,
quam quod sibi ac suis displicet. « At odit eos qui
subita et magna potentia impotenter utuntur! » Idem
3 faciet, quum idem poterit. Multorum, quia imbecilla
sunt, latent vitia, non minus ausura, quum illis vires
suae placuerint, quam illa, quae iam felicitas aperuit.
Instrumenta illis explicandae nequitiae desunt. Sic
tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget fri-
gore: non desunt tunc illi venena, sed torpent. Mul-
torum crudelitas, et ambitio, et luxuria, ut paria
pessimis audeat, fortunae favore deficitur. Eadem

roglyphice excogitata. Aquilae eam assimilarunt Aegyptii in picturis, quingentesimo quoque anno in Aegyptum ex remotissima orbis parte venientem, teste Herodoto II, 73, qui talem picturam vidit. Cf. Gatterer de Theogon. Aegyptior. Commentatt. Soc. Goetting. T. VII, p. 53. Loca veterum collegit Gatacker Miscell. p. 179 sq. Claudiani et Lactantii, ad quem vide elegantissimum Lanzium, carmina in Phoenicem sunt notissima.

Ex intervallo. De Constant. sap. c. 7: *Raro forsitan magnisque aetatum intervallis invenitur* (ille sapiens).

Eximia vero ipsa raritate commendat sc. fortuna. Sic codd. Gruteri. Erasmus legendum putat, aut *commendantur*, aut, quod in quodam reperit, *ipsa se raritate commendant.* Sed vulgata bene habet. *R.*

Potentia impotenter utuntur. Sic quatuor Palatini et Modii codd. probatque Gruter. Antea: *potentia insolenter utuntur.* Rubk.

Imbecilla. Verum erat *inbecilla*, quomodo a pr. man. scribitur in ms. *b.* et in nonnullis apud Grut. Nam et alias constanter vocabulo isto in secunda declinatione utitur Seneca. *S.*

Quum illis vires suae p. I. e. quum novarint vires suas atque satis firmas crediderint.

Dum riget, edd. *R. A.* ms. *b. c.* Vulgo *cum riget.* Schw.

Vt paria pess. Sic Erasmus et codd. Gruteri. H. e. licet, quamvis forte. Moretus hinc fecit: *ne paria pessimis.* Editio vetus: *ubi parta pessimis fortunae favore desunt.* R.

Deficitur bene edd. *Decipitur* ms. *b. Desunt* ed. *A.* cum. ms. c. S.

velle eos cognosces; da posse, quantum volunt. Meministi, quum quemdam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac levem, et te non pedem eius tenere, sed pennam? Mentitus sum: pluma tenebatur; quam remisit, et fugit. Scis quos postea tibi exhibuerit ludos, quam multa in caput suum casura
tentaverit? Non videbat se per aliorum pericula in 5
suum ruere: non cogitabat quam onerosa essent quae petebat, etiamsi supervacua non essent.

Hoc itaque in his, quae affectamus, ad quae labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quaedam supervacua sunt; quaedam tanti non sunt. Sed haec non providemus: et gratuita nobis videntur, quae carissime constant. Ex eo licet stupor noster appareat,
quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam sol- 6
vimus; et gratuita vocamus, pro quibus nos ipsos impendimus. Quae emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amoenum aliquod fructuosumve praedium; ad ea paratissimi sumus pervenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris et libertatis et temporis. Adeo nihil est cui-

Velle eos Poterat abesse *eos*, et abest ed. *R.* et ms. *b.* Schw.

Meministi.... exhibuerit. Lipsius hunc esse opinatur inimicum illum, de quo Ep. XXIV agitur, iudicium intentante. Sed nulla causa certa huius opinionis succurrit. *Ruhk.*

Pluma tenebatur. Argute. Nam pluma etiam minus, quam penna. Haec in alis et firmior: illa in toto corpore sparsa et levi nisu evellenda. *Ruhk.*

Exhibuerit ludos. Vt vulgari sermone gallice diceretur: *Quels mauvais tours il vous a joués!*

Haec non providemus. Quod hic Ruhk. ait: «antea *praevidemus*,» id non nisi ad Mureti editionem refertur. *Providemus* edebatur iam inde a Lipsio, et sic iam olim ed. *R.* et *A.* cum ms. *c.* Sed, *haec non pervidemus* ed. Erasm. *Hoc non pervidemus* ms. *b.* quod fortasse verissimum. *Schw.*

Paratissimi. Quod idem Ruhk. ait: «antea *parati*,» id rursus referendum ad editiones, quae Lipsianam praecesserunt, nempe ad ed. Erasm. et Mur. quibus praeiverant ed. *A.* et ms. *c.* Sed *paratissimi* iam dederat ed. *R.* cum ms. *b.* Schw.

que se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc, quod concupiscimus, quanti deferatur. Saepe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quae acquisita acceptaque libertatem nobis extorserunt; nostri essemus, si ista nostra non essent.

8 Haec ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura. Hoc periturum est? nempe adventitium fuit: tam facile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe et molestiam: gratiam minorem? nempe et invidiam. Circumspice ista, quae nos agunt in insaniam, quae cum plurimis lacrimis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit: sed quotocuique habere se contigit? Vale.

Saepe maximum pretium etc. Sensus est: *Saepe maximum pretium solvendum est*, petitur a vendente, *pro quo* (i. e. quum pro eo pretio, pro ea pecunia) *nullum datur*, id est rem nulli pretii accipimus.

Vbi de iactura. Codicis Colon. aliorumque, et Pinciani atque editionis veteris scriptura est. *Ruhk.*

In his. Subaudi *amissis*.

Sed cogitat. Re carere possumus: opinio molestiam affert. *Lips.*

Qui se habet, scilicet in potestate; ille qui suae mentis semper est compos.

EPISTOLA XLIII.

SAPIENTI SEMPER VIVENDVM QVASI PALAM ESSET.

Quaerenti quomodo quaedam ad ipsum allata sint, respondet se non latere ea quae faciat Lucilius: Ergo vive, pergit, ut in publico. Quid si etiam lateas? animus tuus scit et videt.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quomodo hoc ad me pervenerit, quaeris; quis mihi
id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras?
Is, qui scit plurimum: Rumor. « Quid ergo? inquis;
tantus sum, ut possim excitare rumorem?» Non est
quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum
respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina emi-
net, magnum est illic, ubi eminet. Nam magnitudo
habet modum certum: comparatio illam aut tollit,
aut deprimit. Navis, quae in flumine magna est, in 2
mari parvula est: gubernaculum, quod alteri navi
magnum est, alteri exiguum est. Tu nunc in provin-
cia, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas,
quemadmodum coenes, quemadmodum dormias, quae-
ritur, scitur. Eo tibi diligentius vivendum est. Tunc

Non est quod te ad hunc locum, Romam, *ad istum* Syracusas. *Ruhk.*

Magnitudo habet modum certum. Sic recte ed. *A.* et *R.* cum mss. *b. c.* Ops. et Grut. nisi quod nonnulli *certum modum* dant, permutata duorum verborum sede. Perspicua sententia: quidquid *magnum* dicimus, id certo quodam modo, certa quadam relatione, ita dicimus: uno verbo, omnis *magnitudo* relativa est, ut in scholis loquuntur. Iam pergit auctor: *comparatio illam aut tollit*, etc. Ex uno (nescio quo) codice laudavit Erasmus in Append. *magn. non habet* etc. quod praeter rationem recepit Muretus, et tenuere reliqui editores. Id postquam factum erat, denique Gronovios, quo saltem sibi constaret oratio, pronomen *illam* (quod, ad *magnitudinem* relatum, recte tenuerant edd. et mss.) in *illum* (sc. *modum*) mutavit: et sic prorsus evanuere vet. scripturae vestigia. *Schw.*

Alteri magnum est, alteri exiguum est. Sic Pinc. et Grut. codd. Prius *est* deest in omn. edd. vett. *Ruhk.*

Eo tibi diligentius vivendum est.

autem felicem esse te indica, quum poteris in publico
3 vivere, quum te parietes tui tegent, non abscondent; quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores existimes nostros: vix quemquam invenies, qui possit aperto ostio vivere. Ianitores conscientia nostra, non superbia, opposuit. Sic vivimus,
4 ut deprehendi sit, subito aspici. Quid autem prodest recondere se, et oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat: mala etiam in solitudine anxia atque sollicita est. Si honesta sunt quae facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, quum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem. Vale.

Sic Erasm. Cod. Col. aliique: et alii ap. Grut. et editio vetus: *eo tibi dis d. v.* Unde Lipsius facere voluit: aut *tibi dein diligentius*, aut, *tibi dico, dil.* Unus tamen Pinciani codex pluscula addit, hoc modo: *Quanto diligentius vita tua pro honoris fastigio quaeritur, tanto tibi diligentius vivendum est.* Sed haec explicationis causa a manu aliena adiecta putem. *Ruhk.*

Tunc autem felicem ex mss. quinque Grut. est. Aliis edd. vett. deest vocula *autem*. Ruhk.

Ex qua mores existimes nostros. Sic ed. *A.* et *R.* et mss. *b. c. aestimes* vulgo, ab Erasmo. Saepe a librariis permutantur ista verba: sed et promiscue fere utrumque usurpasse Seneca videtur. *Schw.*

Aperto ostio vivere, ut M. Drusus; M. fil. qui promittenti architecto, ita se domum aedificaturum, ut nemo in eam despicere posset: Tu vero, respondit, si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam, ab omnibus perspici possit. Vellei Patercul. II, 14. *Ruhk.*

Quid autem prodest. Sic recte edd. et mss. Temere vero *potest* irrepserat in edit. Bipont. idque propagatum in ed. Ruhk. et Matth. *Schw.*

Turbam advocat: id est, qui bene vivit, cuilibet dicere potest: Aspice quomodo vivam.

Anxia. Tertullianus: *Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui.*

Hunc testem. Laudat apposite Lipsius Polybium XVIII, 26, 13 ed. Schweigh. Οὐδεὶς οὕτως οὐδὲ μάρτυς ἐστὶ φοβερός, οὔτε κατήγορος δεινός, ὡς ἡ σύνεσις. ἡ ἐγκατοικοῦσα ταῖς ἑκάστων ψυχαῖς. *Ruhk.*

EPISTOLA XLIV.

VERAM IN PHILOSOPHIA NOBILITATEM.

Lucilio, qui de malignitate naturae et fortunae in se questus erat, respondet Noster, hunc non esse sermonem philosophi, quippe qui stemma non inspicit, neque ex eo iudicari aestimarive vult. Illud enim non omnibus patere, ut bonam mentem. Hanc esse solam nobilitatem. Recte hanc epistolam appellat pulchram Lipsius. Conferri merentur Iuvenalis Sat. VIII, et Bolaei V: addas Plutarch. de Nobilitate.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Iterum tu mihi te pusillum facis, et dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam; quum possis eximere te vulgo, et ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid est aliud in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes, si ad originem primam revocantur, a Diis sunt. Eques Romanus es, et ad hunc ordinem tua te perduxit industria: at mehercules multis quatuordecim clausi sunt.
Non omnes curia admittit: castra quoque, quos ad la- 2
borem et periculum recipiant, fastidiose legunt. Bona mens omnibus patet; omnes ad hoc sumus nobiles.

Omnium maximam. Sic add. a Mur. *Hominum maximam* edd. vett. cum mss. *b. c.* et Gruterianis: quod defendi possit, ni et alibi ista vocabula permutare consuessent librarii. Conf. not. ad Epist. XII, et ad XLVIII. *Schw.*

Omnes si ad.... a Diis sunt. Cf. Argum. Epist. XLI. *Ruhk.*

Perduxit indust. Sic Grut. codd. Erasmus tamen habet *p. cura.* Ruhk.

Quatuordecim. Editio vetus addit vocem *gradus.* — *Quatuordecim*, gradus in theatro equitibus tributi ex lege Roscia theatrali, lata a L. Roscio Othone tribuno pl. a. V. C. DCLXXXVI, qua sancitum est, ne quis in quatuordecim gradibus orchestrae, in qua senatores sedebant, proximis sederet, nisi qui eques et equestri censu esset. Vide Ernesti Indic. Legg. *Roscia.* Ruhk. — Ergo sensus est: non natus es eques, sed factus. Censum industria quaesisti, et ex eo dignitatem.

Recipiant, ms. *b.* cum ed. *R.* Vulgo *recipiunt.* Schw.

Nec reiicit quemquam philosophia, nec eligit; omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit; Cleanthes aquam traxit, et rigando hortulo locavit manus; Platonem
3 non accepit nobilem philosophia, sed fecit. Quid est, quare desperes, his te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum: geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, a nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt: nullius non origo ultra memoriam iacet. Plato ait: «Neminem regem non ex servis esse oriundum, neminem non servum ex regibus.» Omnia ista longa varietas
4 miscuit, et sursum deorsum fortuna versavit. Quis est generosus? ad virtutem bene a natura compositus. Hoc unum intuendum est: alioquin, si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo

Patricius Socrates non fuit. Patre quippe usus lapidario s. marmorario Sophronisco, Atheniensi, et matre Phaenareta obstetrice. Vide Bruckeri Hist. Crit. Phil. Tom. I, p. 524. Luciani Somn. c. 12 (Opp. Tom. I Bip. p. 13) ib. Hemsterhus. *Ruhk.*

Cleanthes.... manus, unde φρεάντλης, exhauriens puteos, dictus est. Brucker. Tom. I, p. 972. *Ruhk.*

Hortulo vulgo ab Erasm. Teneri poterat *horto*, quod praeiverant libri nostri, qui quidem absque aspiratione *orto* scribunt, ut ms. *b.* et ed. *R. Ortos* ms. c. et ed. *A.* Schw.

Platonem, etiamsi stirpe nobili oriundum, revera tamen *non accepit nobilem philosophia, sed fecit.* Cf. Brucker. ib. p. 628 sqq. *Ruhk.*

Omnibus nobis.... sunt quam illis qui nobilitate superbiunt. *Ruhk.* — E totidem avis proavisque descendimus omnes.

Plato ait. Vbi? alius dicet. Ego contra in eo legi: Reges ex regibus oriundos, donec ad Iovem origo revocetur. Alcibiade primo. Vera tamen illa dictio: et periodos aevi fortunaeque si vides, eunt haec in orbem. *Lips.* — Nisi fallor, ad Platonis Theaetet. Vol. II, p. 118, 119, respexit Noster. Plato ibi reprehendit eos, qui generis nobilitatem laudibus efferunt, poëtam nescio quem, fortassis Pindarum, alludens, nec reputant unicuique nostrum avos proavosque innumeros antecessisse, in quibus divites et mendici, reges et servi, barbari et Graeci fuerint. Ex his verbis Seneca sententiam istam concinnasse videtur, quam recte Platoni tribuit. *Ruhk.*

Quis est generosus? ms. *b.* et ed. *R.* Vulgo *quis ergo gen.* Schw.

Ad vetera. Sic ex Pinciani codd. Muretus, nec aliter quatuor Gruteri, inque his Colon. Sed Erasmus, edit. vetus et omnes Palat. habent *ad vera.* Ruhk. — *Ad vera* ed. *A.* et *R.* Schw.

Nemo non inde est.... est. Omnes

mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex
splendidis sordidisque alternata series. Non facit no-
bilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in
nostram gloriam vixit; nec, quod ante nos fuit, no-
strum est. Animus facit nobilem: cui ex quacumque 5
conditione supra fortunam licet surgere. Puta itaque
te non esse equitem Romanum, sed libertinum; potes
hoc consequi, ut solus sis liber inter ingenuos. « Quo-
modo? inquis. » Si mala bonaque non populo auctore
distinxeris. Intuendum est, non unde veniant, sed
quo eant. Si quid est, quod beatam vitam potest fa-
cere, id bonum est suo iure; depravari enim in ma-
lum non potest. Quid est ergo in quo erratur, quum 6
omnes beatam vitám optent? Quod instrumenta eius
pro ipsa habent, et illam, dum petunt, fugiunt. Nam,
quum summa beatae vitae sit solida securitas et eius
inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt causas, et
per insidiosum iter vitae non tantum ferunt sarcinas,
sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt,
semper abscedunt, et, quo plus operae impenderunt,

sumus, secundum Stoicos, e primis principiis, Deo et materia. *Ruhk.*

Non facit nobilem. Hic est locus ubi nos deserit probus noster cod. *Arg. b.* non ante Epist. LII suppetias nobis rursus laturus, ut in Praef. praediximus. *Schw.*

Atrium plenum fumosis imaginibus. Mos fuit romanus, expressos cera vultus disponendi in armariis per atria, ubi fumo obnoxii erant (nam veteres canalibus illis ad fumum a domo educendum carebant), ut essent imagines, quae comitarentur gentilitia funera (Plin. N. H. XXXV, 2): vivi enim homines, assumto illo cereo vultu ad mortuorum similitudinem expresso, vestitum eorum imitati personas eorumdem referebant. Patet hoc e Polybio VI, 53, 6, quem locum Schweighaeuserus recte, et, quod sciam, primus explicavit. *Ruhk.* — Quem locum optime tractans Marius ad populum, Sall. Bell. Iug. *Non possum imagines, neque triumphos aut consulatus maiorum meorum ostentare; at, si res postulat, hastas, vexillum, phaleras, alia dona militaria, praeterea cicatrices adverso corpore. Hae sunt meae imagines, haec nobilitas, non haereditate relicta, ut illa illis, sed quae ego plurimis meis laboribus et periculis quaesivi.*

Securitas. Sic quinque Grut. codd. At Erasmus *tranquillitas.* Ruhk.

Impenderunt adscivi ex ed. *R.* et ex Opsopoei codd. Vulgo *impendunt.* Schw.

hoc se magis impediunt, et feruntur retro. Quod evenit in labyrintho properantibus, ipsa illos velocitas implicat. Vale.

EPISTOLA XLV.

DE VANA DIALECTICORVM SVBTILITATE.

Libris non multis sed bonis iisque ordine recteque lectis opus esse ad sapientiam, Lucilio inopiam librorum conquesto respondet Seneca. Missurum tamen promittit suos libros, quos autem proprio iudicio legat hortatur, ne in vitium magnorum virorum incidat, qui in superflua quaedam aut arguta, et verba magis quam res inquirentes totique in illis, et veritatem, et necessaria praetermiserunt. Qua occasione data in cavillos et vocum captiones invehitur, resque monet disquirantur earumque discrimina, e. c. quis beatus et quod vere beatum sit. Cf. Ep. II, VI. Recte autem Dialecticos, inprimis Academicos et Stoicos in hac epistola reprehendi historia philosophiae docet. Cf. Menag. ad Diog. Laert. II, 108.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Librorum istic inopiam esse quereris. Non refert quam multos, sed quam bonos habeas: lectio certa prodest, varia delectat. Qui, quo destinavit, pervenire vult, unam sequatur viam, non per multas vagetur; non ire istud, sed errare est. « Vellem, inquis, magis libros mihi quam consilium dares. » Ego vero quoscumque habeo, mittere paratus sum, et totum hor-
2 reum excutere; me quoque isto, si possem, transferrem, et, nisi mature te finem officii sperarem impetraturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi;

Istic. Syracusas hic intelligi putem, librosque latine scriptos. Nam graecis libris Syracusae abundabant, non item latinis, quippe quos a Graecis parvi factos esse constat. *Ruhk.*

Et totum horreum excutere, proverbiali loquendi ratione, de magna copia, uti Graecorum Ὅλῳ θυλάκῳ σπείρειν Corinnae ap. Plutarch. de Glor. Athen. T. IX, p. 91 Hutt. *R.*

Impetraturum Erasmus, editio vetus, omnesque Gruteri codd. praefe-

nec me Charybdis, et Scylla, et fabulosum istud fretum deterrere potuissent. Transnatassem ista, non solum traiecissem, dummodo te complecti possem, et praesens aestimare quantum animo crevisses.

Caeterum quod libros meos tibi mitti desideras, 3
non magis ideo me disertum puto, quam formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiae scio istud esse, non iudicii; et, si modo iudicii est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescumque sunt, tu illos sic lege, tanquam verum quaeram, adhuc non sciam, et contumaciter quaeram. Non enim me cuiquam emancipavi; nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid et meo vindico. Nam 4
illi quoque non inventa, sed quaerenda nobis reliquerunt: et invenissent forsitan necessaria, nisi et supervacua quaesissent. Multum illis temporis ver-

runt scripturae, quae est orae Erasm. adscripta atque a Mureto assumpta, *impleturum*, nullum sanum sensum fundenti. — *Impetraturum*. Ab imperatore quippe hunc petere debebat, ut sibi successor mitteretur. *Ruhk.*

Fabulosum. Non falsum, sed fabulis auctum; de quo fama et fabulae sparsae sunt. Sic *Hydaspes fabulosus* in Horatio I, Carm. 22, 7, 8, ubi vide Bentleium nostri loci non immemorem. *Ruhk.*

Emancipavi. Optimae membranae, Tarvisina, Veneta, (et vetus) edd. sic habent: at Gruterus *mancipavi* retinendum censuit. Gronovius recte *emancipavi* praetulit, egregie vim harum vocum distinguens. — *Non enim me cuiquam emancipavi*. *Mancipio* est, mancipio trado; *emancipo*, e potestate mea et mancipio dimitto. Liber homo et suae potestatis; itaque quum se *emancipare* dicitur, intelligitur e potestate sua abire, non amplius suus esse, alienus fieri, desinere sui iuris et mancipii esse, ut loquitur Brutus ad Ciceronem. Vides cur eleganter eo loco posuerint *emancipare*; ubi vulgatius ipsum *mancipare* ponendum videbatur. Cf. Plauti Bacchid. I, 1, 58. Cic. de Senect. 11. Horat. Epod. IX, 12, etc. Festus: *emancipati* duobus modis intelliguntur: aut ii, qui ex patris iure exierunt, aut ii, qui aliorum fiunt dominii: quorum utrumque fit mancipatione. Schoppius lib. II Verisim. c. 1, primus quod sciam de hoc verbo observavit. Haec fere Gronov. quem recte laudat Ernesti in Clav. Cic. sub hac voce. *Ruhk.*

Supervacua ed. *R.* et mss. Ops. recte. Hoc enim vocab. constanter et alibi meliores libri tuentur, ubi iuniores (ut hic) *superflua* ponunt. *S.* — *Supervacua quaesissent*. Cacoëthes (prava consuetudo) philosophantium olim, nuper, hodie: ipsi Stoici in

borum cavillatio eripuit; captiosae disputationes, quae
acumen irritum exercent. Nectimus nodos, et ambi-
guam significationem verbis illigamus, ac deinde dis-
solvimus. Tantum nobis vacat? Iam vivere, iam mori
4 scimus? Tota illo mente pergendum est, ubi provi-
5 deri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid
mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo un-
quam, nisi dum disputat, captus est? Res fallunt:
illas discerne. Pro bonis mala amplectimur; optamus
contra id quod optavimus; pugnant vota nostra cum
votis, consilia cum consiliis. Adulatio quam similis est
amicitiae! non imitatur tantum illam, sed vincit, et
praeterit: apertis et propitiis auribus recipitur, et in
praecordia ima descendit; eo ipso gratiosa, quo laedit.
6 Doce, quemadmodum hanc similitudinem dignoscere
possim. Venit ad me pro amico blandus inimicus; vi-
tia nobis sub virtutum nomine obrepunt; temeritas
sub titulo fortitudinis latet; moderatio vocatur igna-
via; pro canto timidus accipitur. In his magno peri-
7 culo erramus: his certas notas imprime. Caeterum,
qui interrogatur, *an cornua habeat*, non est tam stultus,

hac culpa, ante omnes Chrysippus (cuius volumina dialectica CCCXI citantur. Cf. Fabric. Bibl. Graec. Vol. III, p. 548 Harl.). *Lipsius.*

Illigamus. Sic ed. *R.* cum msstis Grut. quod multo disertius, quam vulgatum *alligamus.* Mss. Ops. *inligamus.* Mox, *ac deinde* commode iidem mss. Ops. et ed. *R.* cum ms. c. Schw.

Tota illa mente pergendum est. Illo, scilicet ad id ut quam primum vivere, et mori sciamus, in quo studiu capessendo de contemnenda morte et bene exercenda vita, parum refert an verbis decipiamus, si res bonas a malis scimus distinguere.

Optamus. I. e. contrarium eius nunc optavimus, quod nuper optaveramus. *Ruhk.*

Sed vincit. Plinius Panegyrico: *Ingeniosior est enim ad excogitandum simulatio veritate.* Horatius, arte poët. *Ut qui conducti plorant in funere, dicunt Ac faciunt prope plura dolentibus ex animo.*

Doce.... accipitur. Saepe hanc querelam apud omnes cuiuscumque generis auctores iteratam invenimus. Plato, quod sciam, primus hoc vitium conquestus est de Republ. V, p. 55, Tom. VII, Bip. quem Lucretius IV, 1154 sqq. expressit. *R.*

Erramus. Non specuo erratur,

ut frontem suam tentet; nec rursus tam ineptus aut hebes, ut nesciat, si tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum acetabula et calculi, in quibus fallacia ipsa delectat: effice ut, quomodo fiat, intelligam: perdidi usum. Idem de istis captionibus dico: quo 8
enim nomine potius *sophismata* appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem iuvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit; sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, et excelsum, et mirabilia calcantem; qui neminem videt, cum quo se commutatum 9
velit; qui hominem ea sola parte aestimat, qua homo est; qui natura magistra utitur, ad illius leges com-

inde ab Erasmo vulgatum, sed reposui id quod dedere ed. *R.* et *A* cum ms. e. Schw.

Caeterum qui interrogatur, an cornua habeat. Est argumentatio s. syllogismus notus, κερατίνη s. κερατίς vocatos, quem Eubulides dialecticus invenisse dicitur. Diog. Laërt. II, 108, ubi vid. Menag. qui nostrum locum advertit. Nomen habet ex hac ratione: Habes quod non amisisti, Non amisisti cornua, ergo habes cornua. *Ruhk.*

Vt frontem suam tentet. Quod tamen fecit Diogenes Cynicus facetissime: nam ratiocinatori tali, concludenti ipsum cornua habere, manu frontem tangens, Equidem, inquit, illa non video.

Vt nesciat. (scil. an habeat cornua) *si tu illi subt.* Sic ed. *R.* cum mss. Pal. 2 et Col. Vulgo, *ut non habere se nesciat, quod tu illi*, etc. ab Erasm. ex ingenio puto, non ex vet. libro. *Schw.*

Sic ista. Scilicet sophismata.

Praestigiatorum acetabula. Ludus hodieque notus. Praestigiatores calculos s. nummos in mensa ponunt, deinde acetabulis s. vasculis aut pixidibus opertos tam dextre loco movent et transferunt, ut quum hic esse censeas, alibi compareant. Graeci vocant ψηφοπαίκτας, ψηφοκλέπτας, ψηφολόγους. *Lips.* Egregie describit hunc ludum Alciphron. Epistol. III, 20, ubi vide p. 73 Wagnerum. Opportune notat Muretus, hanc comparationem esse ab Arcesilao Stobaei Serm. LXXX: Ἀρκεσίλαος ὁ φιλόσοφος ἔφη, τοὺς Διαλεκτικοὺς ἐοικέναι τοῖς ψηφοπαίκταις, οἵτινες χαριέντως παραλογίζονται. *Ruhk.*

Effice... perdidi usum (utilitatem, commoda). Si semel effeceris ut latentem artem cognoscam, iam istis non delectabor.

Hoc nos doce, beatum, etc. In his et in sequentibus de sapiente stoico sermonem esse putes. *Ruhk.*

ponitur, sic vivit quomodo illa praescripsit; cui bona
sua nulla vis excutit; qui mala in bonum vertit, cer-
tus iudicii, inconcussus, intrepidus; quem aliqua vis
movet, nulla perturbat; quem fortuna, quum quod
habuit telum nocentissimum vi maxima intorsit, pun-
10 git, non vulnerat, et hoc raro. Nam caetera eius tela,
quibus genus humanum debellatur, grandinis more
dissultant, quae, incussa tectis, sine ullo habitatoris
incommodo crepitat ac solvitur. Quid me detines in
eo, quem tu ipse *pseudomenon* appellas, de quo tan-
tum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita
mentitur: hanc coargue: hanc ad verum, si acutus
11 es, redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars
supervacua est; etiam, quae non est supervacua, nihil
in se momenti habet in hoc, ut possit fortunatum
beatumque praestare. Non enim statim bonum est, si
quid necessarium est: aut proiicimus *bonum*, si hoc
nomen pani aut polentae damus, et caeteris sine qui-
12 bus vita non ducitur. Quod bonum est, utique neces-

Vertit. Schw. *convertit* ex ed. *R.* Pal. 3 et Col. Vulgatam tamen aeque probat. *T.*

Quum quod habuit telum. Vulgo *quum in eum quod hab. tel.* Delevi duo verba *in eum*, quae ignorant codd. Ops. Grut. cum *Arg.* c. et ed. *A.* Deleta iam a Ruhk. denuo comparebant in ed. Matth. *Schw.*

Pseudomenon. Argumentatio s. syllogismus celeberrimus in antiquitate, de quo adeo libros compositos esse constat, e. c. a Theophrasto et Chrysippo. Habuit autem nomen a mentiente, quia exempli causa sumitur is, qui mentitur. Hoc modo: an mentitur is, qui mentiri se dicit? Cui si respondeas, mentiri; colligitur statim, non mentiri, quod vere dixerit, se mentiri. Cf. Diog. Laërt. II, 108. Menag. *Ruhk.*

Ecce.... coargue. Alludit ad illud sophisma per quod loquentem, quocumque se verteret, mentiri colligebatur. Quid necesse est, inquit, probare me nunc mentiri? *Ecce tota*, etc.

Necessaria iudicat. Vita pro nominativo subauditur.

Aut proiicimus bonum) *Ac proiic.* ed. *R.* rursusque ed. Lips. et sqq. *At proiic.* ed. Er. et Mur. cum ms. c. et ed. *A.* Unice verum erat *aut*, quod ex Senecae usu servarunt mssti Gruteri. Sic saepe Noster; ut in Epp. xx, XLVIII, XCIV occurrit. *Schw.*

Quod bonum est, utique necessarium est. Stoicis haec definitio propria est,

sarium est: quod necessarium est, non utique bonum
est; quoniam quidem necessaria sunt quaedam, ea-
dem vilissima. Nemo usque eo dignitatem boni igno-
rat, ut illud ad haec in diem utilia demittat. Quid
ergo? non eo potius curam transferes, ut ostendas,
omnibus magno temporis impendio quaeri supervacua;
et multos transisse vitam, dum vitae instrumenta con-
quirunt? Recognosce singulos, considera universos:
nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit 13
mali, quaeris? infinitum! non enim vivunt, sed victuri
sunt; omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen
nos vita praecurreret: nunc vero cunctantes, quasi
aliena, transcurrit, et ultimo die finitur, omni perit.
Sed ne epistolae modum excedam, quae non debet
sinistram manum legentis implere; in alium diem hanc
litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, et
hoc solum curantibus, non et hoc. Vale.

ideoque diversa ab iis, quae Academici, Peripatetici et Epicurei dederunt. Statuerunt autem, bonum esse id, quod semper et sine ulla mutatione animantibus ratione praeditis prosit. Cf. Cic. de Fin. II, 16. *Ruhk.*

Quod necessarium est, non utique bonum est. Vulgo languide et invitis mstis, *Quod autem necess. est, non statim bonum est.*

Quoniam quidem necessaria sunt quaedam. Sic mssti et editt. vett. dederunt. Vulgo *quoniam quaedam necessaria sunt.* Schw.

Quae non debet sinistram manum legentis implere. Hoc referas ad angustias et minutam libelli formam, interpretante recte Lipsio in sua Institutione epistolica, c. 1. *Ruhk.*

Et hoc solum curantibus, non et hoc. Muretus de molestissimis et spinosissimis syllogismis et repugnantibus recte intelligit, qui fere ita confirmari solent: Non et hoc et illud: *Hoc* autem est, non igitur *illud. R.* — Anteponenda est Lipsii interpretatio: Damnat, qui solam Dialecticam curant, non graviora; et hanc ut ἔργον habent, non ut πάρεργον. Debebant, inquit, non hanc curare tantum, *sed et* (quoque) hanc: id est, *in* additamento, non in principali habere.

EPISTOLA XLVI.

De libro Lucilii, philosophico ut videtur, iudicat, laudatque eum.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi, et, tanquam lecturus ex commodo, adaperui ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut procederem longius; qui quam disertus fuerit, ex hoc intelligas licet: brevis mihi visus est, quum esset nec mei, nec tui corporis, sed qui primo aspectu aut T. Livii, aut Epicuri posset videri; tanta autem dulcedine me tenuit et traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem. Sōl me invitabat, fames admonebat, nu-

Ex commodo i. e. otiose, ubi commodum esset. *Ruhk.*

Brevis. edd. inde ab Erasmo: nescio au conseutieutibus msstis Opsopoei et Pinciaui. Noster *Arg.* o. quidem et Gruteri omnes cum ed. *R.* et *A. levis* exbibent; quod teneri fortasse debuerat. *Schw.*

Corporis recte praefert Grut. a qoiuque snis codd. et Gronov. e suo cod. et tribos edd. vett. Erasmus, *temporis*, quod Lipsius tuetur et commodo explicat: qui esset grendior, quam aut tuum, aut meum tempus ferret scribere, sive legere. Vetns ed. *corporis* praebet — *Quum esset nec mei nec tui corporis.* Salmas. de M. Vsor. c. X expouit: quales nec ego, nec lo scribere solemus. coll. Ciceronis Epist. ad Quiot. II, 13, ubi libri Callisthenis et Philisti vocantur corpora. Seueca de Tranq. An. VI, 6. Melius Gron. de ratione veterum legendi volumina explicat, qua voluminis partem nondum lectam meoto subiiciebaot, reliquam utraque manu in oris comprehendabant. Itaque volumeu tam grande ac spissum, ut commode sic neqoe ab ipso, neqoe e Lucilio teneri possit, vocat Seneca *nec mei*, *nec tui corporis.* Tamen tanta me perfudit voluptate, ut brevis videretur, etsi esset iusto spissior. *Ruhk.*

T. Livii. Multa eoim scripsit abolita, etiam philosophica. Et certe libri historiarum nec ex quadrante exstant. *Lips.* Vide Fabricii Bibl. Lat. T. I, p. 276 sqq. *Ruhk.*

Aut Epicuri, qui omoes pbilosophos copia librorum, quos scripsit, vicit, praeter Chrysippum. Diog. Laërt. X, 26. Duos autem hos scriptores non solum multa, sed magna quoquo volumina composuisse constat. *Ruhk.*

Sol me invitabat. Vt posito libro inambularem, insolaremque ungeremque. *Lipsius.*

bes minabantur; tamen exhausi totum. Non tantum 2
delectatus, sed gavisus sum. Quid ingenii iste habuit,
quid animi! dicerem, quid impetus! si interquievisset,
si intervallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed
tenor; compositio virilis et sancta. Nihilominus inter-
veniebat dulce illud, et loco lene. Grandis, erectus es:
hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid et materia:
ideo eligenda est fertilis, quae capiat ingenium, quae
incidet. De libro tuo plura scribam, quum illum re- 3
tractavero: nunc parum mihi sedet iudicium, tanquam
audierim illa, non legerim. Sine me et inquirere. Non
est quod verearis; verum audies. O te hominem feli-
cem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi
tam longe mentiatur! nisi quod iam, etiam ubi causa
sublata est, mentimur consuetudinis causa. Vale.

Nubes minabantur. Postea indnetae, al suadebant exercere corpua ante pluviam. *Lipsius.*

Non tantum..... sum. Vides bic differenliam τοῦ *delectari* et *gaudere.* Ruhk.

Quid impetus! Impelum ait defuiase quod aequabilitas igitur sermonia regnabat in Lucilii libro. *Ruhk.*

Sancta, i. e. gravia, venerationem inentiens. Sie Quintilian. Inalilut. Oral. X, 1, post med. ail: Oratio saneta et gravia (Calvi). Lipsins tamen emeudat *suna.* Nec male. Vide Ernesti Lexic. Teehnolog. Lat. sub. voce *Sanus.* Ruhk.

Dulce.... lene. Distinelum fuisse indicat sermonem virilem et gravem venustate et auavilate quadam imaginum el narrationum ad leelorem iuennde affieiendum: et upportuno *loco* hoc *lene* i. e. auavis atqua iucunda oratio adbibebalur: quae medium tenet inler fortius et tenuius, Quintiliano iudiee, Inslit. Or. XII, 10. Cf. Bentlei. ad Horat. Art. Poët. 25, qui et nostrum locum advertit. *Ruhk.*

Grandis propter aublime argumentum. *Ruhk.*

Tam longe. In tua pruvineia aliquid pulea, hie Romae nihil. Hie itaque nulla causa subest, cur tibi blandiar. *Ruhk.*

Iam ante *etiam* adieei eum ed. *R.* et mas. 2. Ops. et Grul. Ex eorumdemque librorum praescripto delevi particulam *et* post *mentimur*, temere vulgo adiectam. *Schw.*

EPISTOLA XLVII.

CLEMENTER HABENDOS ESSE SERVOS.

Laudat amicum, quod cum servis familiariter agat vivatque. Hinc sumit occasionem, in consuetudinem multorum sui aevi invehendi, qui contraria tractandi servos suos ratione utentes nonnisi superbissime et crudelissime in eos grassantur. Docet deinde, iudicio esse servos liberius aut severius habendos, pro indole et virtute cuiusque. — De re, quae hac in epistola tangitur, cf. Reitemeier De servitute inter Graecos, *etc. et Heynii Opuscula acad. Vol. IV, p. 120 sqq. Caeterum epistolam hanc Macrobius Saturnal. I, 11, suo more descripsit.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Libenter ex his, qui a te veniunt, cognovi, familiariter te cum servis tuis vivere: hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Servi sunt? immo homines. Servi sunt? immo contubernales. Servi sunt? immo humiles amici. Servi sunt? immo conservi; si cogitaveris tantumdem in utrosque licere fortunae. Itaque rideo istos qui turpe existimant cum servo suo coenare: quare? nisi quia superbissima consuetudo coenanti domino stantium servorum turbam cir-
2 cumdedit. Est ille plus quam capit, et ingenti aviditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, ut maiore opera omnia egerat, quam

Eruditionem i. sapientiam, ut Stoici loquebantur. Vid. Lipsii Manuduct. II, 1. *Ruhk.*

Quare? nisi quia nulla alia causa subest, quam quod consuetudo sic iubet. *Ruhk.*

Coenanti domino. Sic Erasmus et quatuor Palat. codd. Alii et edit. vetus *coenantem dominum.* Statim sequens *ventris* est haud dubie a Seneca. *Ruhk.*

Est ille... licet. Comedit ille plus, quam prodest, ideoque labra iusto saepius movet: at servis ne labra quidem movere licet. Reprehendit iam III de Ira, 24, 1; 35, 2. Lipsius laudat Ammian. Marcell. XXIII, 6, p. 363. Tom. II. Bip. ubi similia de Persis memorantur. *Ruhk.*

Vt maiore opera omnia.... in-

ingessit: at infelicibus servis movere labra ne in hoc quidem, ut loquantur, licet. Virga murmur omne compescitur; et ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamenta, singultus: magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur: nocte tota ieiuni mutique perstant. Sic fit, ut isti de domino 3
loquantur, quibus coram domino loqui non licet. At illi, quibus non tantum coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non consuebatur, parati erant pro domino porrigere cervicem, periculum imminens in caput suum avertere. In conviviis loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdem arrogantiae proverbium iactatur: « Totidem esse hostes, quot servos. » Non habemus illos hostes, sed 4
facimus. Alia interim crudelia et inhumana praetereo, quod ne tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur: quod, quum ad coenandum di-

gessit. Hunc morem illustrant illa Senecae Consol. ad Helv. IX, 10: *Vomunt ut edant, edunt ut vomant.* Cic. pro Deiot. c. 7. *Ruhk.*

Virga... compescitur. Hinc fuere servi, quorum erat, silentium hoc praestare, ideoque silentiarii dicti. Vide Salvian. de Gubernat. p. 96. Rittersh. *Et ne fortuita... singultus.* Cf. II, de Ira, 25, 4. *Ruhk.*

Sternutamenta. Vulgo *sternutamentum*, a Mureto. Pluralem dedit ms. *c.* cum edd. vett. *Sternuamenta* scribitur in ed. *R.* Forsan *sternumenta* debuerat; quae forma nominis (Plinio etiam frequentata) apud Nostrum in vetusto cod. *a.* occurrit Epist. CII. *Schw.*

Interpellatum. Nonnulli libri, *interpolatum*, item recte. *Lips.* — Cui tamen iudicio Gronov. Obss. III, 22, p. 479, ed. Lips. non subscribit: *interpellatur*, ait, cui interceditur, aut quod continuatum abrumpitur: *interpolatur*, quod in aliam formam mutatur, sic tamen, ut ipsum corpus maneat. Cf. Tertullian. advers. Marcionem V, 11. Non. Marcell. I, 145, qui ait: *Interpolant* est tractum ab arte fullonia: qui poliendo diligenter vetera quaeque quasi in novam speciem mutant: add. Cic. ad Quint. fratr. Epp. II, 12. *Ruhk.*

At illi... tacebant. Exempla affert Macrobius l. l. *Ruhk.*

Totidem esse hostes, quot servos. Fuit hoc Catonis maioris dictum. Lipsius Festum in *Quot servi* de hoc ipso adagio laudat. Conferri quoque meretur Terentii Andr. III, 4, 4, ibique Westerhov. *Ruhk.*

Alia, ... abutimur. Sic Plin. N. H. XVIII, 3, vincti pedes, damnatae manus, inscriptique vultus, arva

scubuimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aves scindit, et, per pectus et clunes certis ductibus circumferens
5 eruditam manum, in frusta excutit. Infelix, qui huic uni rei vivit, ut altilia decenter secet: nisi quod miserior est, qui hoc voluptatis causa docet, quam qui necessitatis discit. Alius, vini minister, in muliebrem modum ornatus, cum aetate luctatur: non potest effugere pueritiam: retrahitur: iamque militari habitu, glaber, retritis pilis, aut penitus evulsis, tota nocte pervigilat; quam inter ebrietatem domini ac libidinem
6 dividit, et in cubiculo vir, in convivio puer est. Alius, cui convivarum censura permissa est, perstat infelix, et exspectat, quos adulatio et intemperantia aut gu-

exerceut: coll. Flor. III, 19. Lucan. VII, 402, ot alios omittam. *Ruhk.*

Sputa detergit....excutit. Eadem fere de Brevit. vit. XII, 4. Iuvenal. Sat. V, 120. *Ruhk.*

Et per pectus et clunes, etc. Sic percommode ed. *R.* cui assentiontur ms. c. et ed. *A.* nisi quod *et* omittaut. Vulgo duae voces *et* et *per* desiderantur. *Schw.*

In muliebrem modum ornatus. Lipsius recte: comatus et in veste longa, idemque calamistratus et comtulus. Appulei. Metam. II, post med. p. 123, 8 Elmenhorst: Scitule ministrantes pueri, calamistrati, pulchre indusiati (indusium autem erat interula feminarum linea byssinave. Salmas. ad Scriptt. Hist. Aug. T. I, p. 972). *Ruhk.*

Retrahitur, scil. in pueritiam. Olim *sed retrahitur*: coniunctionem recte delevit Ruhk. monitus a Gron. ad Epist. xxiv, not. 16. Ignorat autem eamdem ed. *R.* Schw.

Iamque militari habitu. Ille ut mulier ornatus, servus formam militis robustioris habet, sed ut pueritiam retrahat effugere volentem, pilos destringit aot penitus evellit. Cf. Epist. xcv, 18 sqq. *Ruhk.*

Retritis pilis, etc. Probavi hoc, quod dedit ed. *R.* cum ms. Pal. sec. et aliis. *Restrictis* ms. *A.* et ed. Erasm. *Restrictis vel retitis* (sic) ms. c. *Destrictis* vulgo ex Mureti ingenio. *Schw.*

Inter ebrietatem. Dicit totam noctem vigilare, sed partitis ministeriis. Priorem partem in convivio esse, ebrio domino cyathissantem: alteram in lecto, virum illi agentem. Et tales nempe grandes isti pueri, quos Achilles vocitabant, et in utramque venerem habebant. *Lips.*

In convivio. Sic ed. *R.* cum ms. c. Vulgatae *et in conviv.* Schw.

Exspectat quos.... revocet in crastinum. I. e. spectat, observat qui sint digni (tum ob adulationem, tum ob gulam aut procacem linguam) quos iterum dominus invitet.

lae, aut linguae, revocet in crastinum. Adiice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est; qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius novitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die
esuriat. Cum his coenare non sustinet, et maiestatis 7
suae diminutionem putat, ad eamdem mensam cum servo suo accedere. Dii melius! quot ex istis dominos habent! Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, et eum, qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam servus, ille in primam decuriam

Gula intemperantes amabant qui pascerent aut coenarent, quibus esset, ut loquitur Iuvenalis, *usus edendi*: lingua intemperantes, ob vernilitatem seu dicacitatem. Senec. Epist. cxxii, 12. Martialis VI, 44. *Ruhk.*

Quot ed. *R.* cum ms. c. Perperam vulgo *quod*, inde ab ed. Ven. cum ed. *A.* Schw. — *Quot ex istis dominos habent.* Int. quot ex istis eorum domini fieri possunt! quot fient! ut sequenti exemplo probatur.

Stare ante limen... dominum. Vt clientulum, egressus exspectantem. *Lips.*

Callisti) *Calixti* ed. *R.* et *A.* et sic deinde *Calixtum* et *Calixtus.* S. — *Callisti* praepotentis liberti Claudiani. Cf. Tacit. Annal. XI, 29, XII, 1, etc. Simillimum Epictet. Diss. Arrian. I, 19, 19 sqq. ed. Schweigh. memoratur de Felicione quodam sui aevi, quem ibi Valinium apud Tacit. Annal. lib. XV, 34 al. memoratum haud temere credidit Vptonus. *Ruhk.*

Impegerat titulum. Venalitiis titulos vel inscriptio collo pectorique *impingebatur* i. e. alligabatur, unde nomen, patria, et bona malave eorum cognoscerentur. Vilissimi autem et propter multa vitia ridiculi venalitii in prima decuria producti sunt a mangonibus; Cic. de Offic. III, 23, 11, et Reitemeier. l. l. *Ruhk.*

Ridicula omnium librorum et scriptorum et editorum scriptura: non *reiicula*, quod tamen Lipsius Gruterusque probant. Sunt autem *ridicula* propter titulos s. indices morborum et vitiorum cuiusque mancipii: et risu iocisve excipi solebant ab ipsis etiam praeconibus. Appuleium VIII, (p. 182 Bip.) laudat Lipsius. Eadem harum vocum varietas occurrit ap. nostrum de Brevit. vit. VII, 4. *Ruhk.* — *Ridicula* tuentur ed. *R.* et *A.* cum ms. c. Schw.

Retulit illi gratiam. Ironice.

In primam decuriam. Servi venales serie et per decurias producebantur, ultimi autem, optimi reservati; vilissimi in primo agmine expositi; ut ex Martiali patet lib. IX: *Inspexit molles pueros, oculisque comedit, Non hos quos primae prostituere casae.* Lips.

confectus, in qua vocem praeco experitur; et ipse illum invicem apologavit, et ipse non iudicavit domo
8 sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus!

Vis tu cogitare, istum quem servum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui coelo, aeque spirare, aeque vivere, aeque mori? Tam tu illum videre ingenuum potes, quam ille te servum. Variana clade multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit: alium
9 ex illis pastorem, alium custodem casae fecit. Contemne nunc eius fortunae hominem, in quam transire,

Vocem praeco experitur. Vehementer clamando nec emptorem reperiendo.

Apologavit i. reiecit, repudiavit. Cf. Heumann. Poecile III, 2, p. 319. *Ruhk.*

Sed domino ..... Callistus? Ipsi domino aliquid a Caesare (Claudio) petenti Callistus impetravit, sed non sine pretio et dono. *Lipsius.*

Ex iisdem seminibus. Ipsa haec Epictetus I, Dissert. XIII: *Non recordaberis qui sis, et quibus imperes? nonne cognatis? Nonne natura fratribus? Nonne a Iove oriundis?*

Variana clade. Omnes libri, mss. et edd. exhibent *Mariana.* Enimvero meridiano sole clarius est, *Variana* esse sanam ab auctore profectam scripturam. Lipsius, quod sciam, primus sic legendum esse egregie ostendit ad Tacit. Annal. I, 10. not. 11, ed. Ernest. Magnus quoque Bentleius ad Horat. III, Carm. 5, 8, hanc lectionem assensu suo firmavit. Neque vero Marius tulit cladem a barbaris, sed dedit, nec ad ipsos Germanos referre potes, quasi factos ab eo servos: nam addit: *senatorium gradum auspicatos*, quod certe Romanorum est, non itidem Germanorum. Cape igitur de Quintil. Vari in Westphalia clade, cum tribus legionibus ab Arminio caesi, atque in ea multi honesti aut nobiles facti servi. Caeterum notissima est illa clades qua Quintil. Varus a Visurgi versus Luppiam ducens cum toto suo exercitu a Germanis Arminio duce, a. Chr. XX, deletum esse constat. Cf. Monumenta Paderbornensia p. 20 sqq. ubi omnia veterum loca inde a Strabone usque ad Orosium al. designata sunt, ut Schmidtium aliosque auctores Hist. German. omittam. *Ruhk.*

Multos) *Quam* ante *multas* vulgatum delevi ex communi librorum nostrorum et codd. Ops. et Grut. praescripto. *Schw.*

Senatorium gradum. Ad senatorium dignitatem per militares honores progrediebantur. Cf. Lipsium de militia roman. II, 9 et c. 2, et Epict. Diss. Arrian. IV, 1, 39 not. *R*

Pastorem. Quis enim alius servorum usus inter barbaros? et de iis agit: spectatque eodem quod de *casa*

dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, et de usu servorum disputare; in quos superbissimi, crudelissimi, et contumeliosissimi sumus. Haec tamen praecepti mei summa est: « Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. » Quoties in mentem venerit, quantum 10
tibi in servum liceat; veniat in mentem, tantumdem in te domino tuo licere. « At ego, inquis, nullum habeo dominum. » Bona aetas est! forsitan habebis. Nescis qua aetate Hecuba servire coeperit, qua Croesus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? Vive 11
cum servo clementer: comitem quoque, et in sermonem illum admitte, et in consilium, et in convictum.

Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius! — Hos ego eosdem deprendam, alienorum servorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quam omnem invidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? Dominum *patrem familiae* appellaverunt; 12
servos (quod etiam in Mimis adhuc durat) *familiares*. Instituerunt diem festum, non quo solo cum servis

adiungit. Non enim Palatis illic, nec mediastinis opus, aut strigensibus. *Lips.*

Bona aetas est, iuventus: ut mala aetas, senectus. *Lips.*

Hecuba, uxor Priami vel e Virgil. Aen. II, 501, nota. *Ruhk.*

Croesus a Cyro captus. Herodot. I, 84 sq. *Ruhk.*

Darii mater. Sisygambis. Curtius III, 11. *Ruhk.*

Plato a Dionysio maiore Polidi Lacedaemonio traditus, qui eum Anniceri Cyrenaico vendidit, a quo tamen statim liberatus est. Diog. Laert. lib. III, cap. 18, ubi Menagius nostrum locum non praetermisit. *R.* — *Diogenes*. Vide Diog. Laërt. VI, 74. *Ruhk.*

Comitem quoque et in sermonem illum admitte. Sic recte edd. vett. et ms. c. cum codd. Opsopoei et Grut. Vulg. *comiter quoque et in sermonem admitte*. Schw.

Deprendam ed. *R.* ex Senecae more. *Schw.*

Osculantes manum. Quod ipsum servorum erga dominos erat. *Lips.*

Patrem familiae. Tertullianus: *Gratius est nomen pietatis, quam potestatis: etiam familiae magis patres, quam domini vocantur*. Lips.

Instituerunt diem festum. Saturnalia. Cf. Ep. XVIII. *Ruhk.* — *Non quo*

domini vescerentur, sed quo utique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, et domum pusillam rempublicam esse iudicaverunt. « Quid ergo?
13 omnes servos admovebo mensae meae? » Non magis quam omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam, quasi sordidioris operae, reiecturum, ut puta illum mulionem, et illum bubulcum; non ministeriis illos aestimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores; ministeria casus assignat. Quidam coenent tecum, quia digni sunt; quidam, ut sint. Si quid enim in illis ex sordida conversatione servile est, honestiorum con-
14 victus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantum in foro et in curia quaeras; si diligenter attenderis, et domi invenies. Saepe bona materia cessat sine artifice: tenta, et experire. Quemadmodum stultus est, qui, equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac fraenos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quae vestis modo nobis circumdata est, aestimat. Servus est! sed
15 fortasse liber animo. Servus est! hoc illi nocebit? ostende quis non sit. Alius libidini servit, alius avaritiae, alius ambitioni; omnes timori. Dabo consularem aniculae servientem, dabo ancillulae divitem;

solo recte et ex mente Senecae ed. *A.* 'el mss. c. Col. el Ops. *Non quo solum* ed. *R.* Vulgo *quo non solum.* Schw.

Ius dicere. Permissum hoc fuit omnibus servis hoc die festo: Cato Censorinus tamen hunc morem semper coluit. Plutarch. Vol. II, p. 592, c. 21. Reisk. *Ruhk.*

Sibi quisque dat mores. Cf. Iuvenal. Sat. V, impr. 108 sqq. *Ruhk.*

Vt sint. Supple: Digni qui tecum convivant.

Et experire. Fors *et experieris*, vel *et experiere.* Schw.

Quemadmodum... fraenos. Similia exstant ap. Horat. I, Serm. 2, 86, ubi Bentleius conferatur, qui nec hunc locum, nec Ep. LXXX, 8, praetermisit. *Ruhk.*

Stratum, tegmen equis ad mollem vecturam paratum: moneo, ne de ephippio s. sella equitatoria, qua nostri equites utuntur, cogites: hac enim haec aetas, de qua sermo est, carebat. *Ruhk.*

Aniculae servientem. Quam captat, et heredipeta est. *Lipsius.*

ostendam nobilissimos iuvenes mancipia pantomimorum. Nulla servitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi isti te deterreant, quo minus servis tuis hilarem te praestes, et non superbe superiorem. Colant potius te, quam timeant.

Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum servos, 16
et dominos de fastigio suo deiicere, quod dixi, colant potius dominum, quam timeant; ita, inquam, [1] prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores. — Hoc qui dixerit, obliviscetur, id dominis parum non esse, quod Deo satis est, qui colitur et amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissime ergo te facere 17
iudico, quod timeri a servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris. Verberibus muta admonentur. Non, quidquid nos offendit, et laedit: sed ad rabiem nos cogunt venire deliciae, ut, quidquid non ex voluntate respondit, iram evocet. Regum nobis

Ancillulae divitem. Amore eius corruptum. *Lips.*

Mancipia pantomimorum. Laudat Lipsius Senec. Nat. Quaest. VII, cap. ult. Vide Lipsium ad Tacit. Annal. I, 77. *Ruhk.*

Fastidiosi isti ex coniectura correxi. Omissum vulgo erat pronomen. *Ipsi* dabant edd. vett. cum ms. *c.* Frequenter autem in libris nostris permutantur *ipse* et *iste*. Schw.

Ad pileum. Libertatem.

(1) *Ita, inquam.* Sic recte ed. *R.* cum codd. Pinc. et Grut. *Ita inquit* ms. *a.* et ed *A.* Perperam vulgo, *itane inquit....salutatores?* Schw.

Parum non esse edd. vett. et ms. *c.* Abest vulgo *non.* Schw.

Muta scripsi ex Ops. et Lips. coniect. quod iam a Gronovio erat receptum. Vulgatum tamen *multa* cum ed. Bipont. tenuit Ruhk. *Schw.* — *Muta* id est animalia, quae sermonis usum non habent.

Iram evocet. Sic Gronov. in suo et Iureti codice invenit, et est in editione veteri. Mire hoc verbum amasse videtur Seneca. Sic invenit quoque Macrobius Saturn. I, 11, p. 247 ed. Bip.: ut quidquid non ex voluntate respondit, iram furoremque evocet. Gronovii emendatione: *sed ad rabiem cogunt venire deliciae: ut quidque non ex voluntate respondit, iram evocet,* tuto supersedeamus. Antea *iram provocet.* Ruhk.

Regum nobis induimus animus. Sic Noster II de Ira 31, 1. Regia quisque intra se animum habet, ut licentiam sibi dari velit, in se nolit. Similia sunt Musonii Rufi, qui Senecae aequalis Romae stoicam philosophiam cum laude docuit. (Cf. Petri Nieuwlandi, praematura morte litteris erepti, Diss.

induimus animos: nam illi quoque, obliti et virium suarum, et imbecillitatis alienae, sic excandescunt,
18 sic saeviunt, quasi iniuriam acceperint; a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo tutissimos praestat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo; acceperunt iniuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo, non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter caetera boni mores, placent sibi, permanent: levis est malitia, saepe mutatur; non in melius, sed in aliud. Vale.

de Musonio Rufo, quam Daniel. Wyttenbachio falso tribuerunt. Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 566.) Eius locus est ap. Stob. Serm. 2, p. 66 ed. Schow. a Lipsio laudatus: « Τί προβαλλόμεθα τοὺς τυράννους μακρῷ χείρονες αὐτῶν καθεστῶτες; τὰς γὰρ ὁμοίας αὐτοῖς ἔχομεν ὁρμὰς ἐν ταῖς οὐχ' ὁμοίαις τύχαις. *Ruhk.*

Quaerendo. Lipsius scripsit *querendo*, quod aeque bonum est: queruntur inoffensi, tantum ut saevire possint: quod habebat in textu *Lagrange* qui vertit: *Ses plaintes sont un prétexte pour nuire.* — *Querendo* cum Lipsio praetuli. *T.*

Acceperunt iniuriam, ut facerent. Intellige: dicunt se accepisse iniuriam, ut possint animadvertere: sic quoque intel. *Lagrange* qui vertit: *Ils supposent une injure pour la rendre.*

Permanent. Vulgo, *et permanent*, contra quam lectionem ed. *R.* et codd. Pinciani, Opsopoei, et Gruteri. *S.*

EPISTOLA XLVIII.

DE FVTILITATE SOPHISTICARVM DISPVTATIONVM.

Lucilius quum quaestionem, nescimus quam, attamen gravissimam, Nostro proposuisset, se nunc non statim respondere posse scribit, quia diversae utilitatis rationes obstent. Haec utilitatis commemoratio occasionem praebet de amicitia quaedam egregia afferendi, et, quum ipsum Lucilium his tricis philosophorum indulsisse intelligeret, ab isto studio avocandi, et in eos invehendi qui quum utiliter praecipere debeant, aridis distinctionibus, spinosis ineptiis, atque adeo inutili subtilitate non solum in loco de amicitia, sed ubique utantur, ideoque Dialecticos facete perstringendi. Etenim sunt alia multa mala, pergit, contra quae au-

xilium parandum est: itaque succurramus oportet prius iis, qui his malis laborant, ut doceantur, moneantur, subleventur, quam ut istis captiunculis et interrogatiunculis tantam operam navemus. Cf. Epist. XLV.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Ad epistolam, quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, et, quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu, an consuleres, cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, quum longiore mora opus sit, ut solvas quaestionem, quam ut proponas? utique quum aliud tibi expediat, aliud mihi. Iterum ego tanquam Epicurus loquor? Mihi vero idem expedit, quod tibi; aut non sum amicus, nisi, quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Consor- 2
tium rerum omnium inter nos facit amicitia; nec secundi quidquam singulis est, nec adversi: in commune vivitur. Nec potest quisquam beate degere, qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilitates suas convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi vivere. Haec societas

Seducere me, in solitudinem me conferre, ut cogitem de responsione.

Aliud tibi expediat, aliud mihi. Videtur de mansione in provincia fuisse consultatio: at Seneca maluisset redire et adesse. *Lips.*

Iterum ego... loquor. Epicurus enim utilitatibus amicitiam metitur. Vide Epist. IX, 6. *Ruhk.*

Quidquid agitur ad te pertinens, meum est. Nil mutant libri nostri, nisi quod in ms. c. pro *ad te* scribitur *a te;* in quo suspicari possis superesse vestigium veteris scripturae, quam ex optimo cod. Nicot. laudavit Opsop. scil. *quidquid agitur a te, protinus meum est.* Nec tamen veram equidem iudico hanc scripturam: suspicor potius sic olim scriptam fuisse, *quidq. agitur ad te pertinens, protinus meum est.* Schw.

In commune vivitur. Stoicorum sententiae de amicitia consentaneum est. Cf. Ep. IX. Illud Pythagorae notissimum est, omnia amicis communia esse praecipientis. Cic. de Off. I, 17, 10, ibi Heusinger. Lipsius opportune laudat Aristotelis illud notissimum, qui quum interrogatus esset, quid sit amicus, respondit: « μία ψυχὴ δύο σώμασιν ἐνοικοῦσα, » una anima duobus corporibus inhabitans. *Ruhk.*

diligenter et sancte observata, quae nos omnes omnibus miscet, et iudicat aliquod esse commune ius generis humani, plurimum ad illam quoque, de qua loquebar, interiorem societatem amicitiae colendam
3 proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine.

Hoc, Lucili, virorum optime, mihi ab istis subtilibus praecipi malo, quid amico praestare debeam, quid homini, quam quot modis *amicus* dicatur, et *homo* quam multa significet. In diversum, ecce, sapientia et stultitia discedunt: cui accedo? in utram ire partem iubes? Illi homo pro amico est, huic amicus est pro homine: ille amicum sibi parat, hic se amico.
4 Tu mihi verba distorques, et syllabas digeris. Scilicet,

Observata recte ed. *R.* Vulgo cum ed. *A.* et ms. c. scribunt *observanda est*, et dein post *humani* interpungunt, ut a verbo *plurimum* nova periodus incipiat. *Schw.*

Omnes omnibus. Sic commode primus edidit Mur. et ad hanc scripturam nil monitum est ab Ops. aut Grot. Habet autem ed. *R. homines hominibus*; ed. Erasmi vero cum ed. *A.* et ms. c. *omnes hominibus.* Saepius a scribis nostris permutari *homines* et *omnes*, iam supra monuimus. Ad rem facit quod alibi ait Noster: «Ego sic vivam, quasi sciam aliis me natum: et naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? unum me donavit omnibus, uni mihi omnes.» De Vita Beat. c. 20. *Schw.*

Huic amicus est pro homine. Probavi scripturam codicis Nicol. ab Opsop. relatam: alii vulgo *huic amic. non est pro hom.* Sententia est: *Illi* (sapientiae et sapienti) *homo pro amico est*, sapiens omnibus hominibus est amicus: *huic* (stultitiae et stulto) *amicus est pro homine*, stultus amicum non aliter aestimat atque alium quemlibet hominem; scilicet amat eum quatenus ipsi utilis est, aspernatur et deserit simul atque ex illo nullum amplius fructum capere potest. Cf. Epist. IX. Iam vero, in his quae continuo subiiciuntur, invertit auctor ordinem ac vim pronominum *ille* et *hic*, ut *ille* ad id quod proximum est referatur, *hic* ad remotius: (cuius inversionis, non minus Latinis auctoribus quam Graecis usitatae, plura exempla collegit Gronovius noster Observ. III, 16. Cf. Sanctii Minerv. et ibi Perizon. p. m. 236 sq.) *Ille* (stultus) *amicum sibi parat*, scil. *ut habeat qui sibi aegro assideat*, etc. *hic se (parat) amico*, scil. *ut habeat cui ipse aegro assideat, quem ipse circumventum hostili custodia liberet*; ut ait idem Noster Epist. IX. *S.*

Tu mihi.... digeris ut Dialectici, Academici et Stoici, facere solent. Cf. Cic. de Or. II, 38 Tusc. III, 10,

nisi interrogationes vaferrimas struxero, et conclusione falsa a vero nascens mendacium astrinxero, non potero a fugiendis petenda secernere. Pudet me; in re tam seria senes ludimus. «Mus syllaba est, mus autem caseum rodit; syllaba ergo caseum rodit.» Puta nunc, me istud non posse solvere; quod mihi ex ista inscientia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum est, ne quando in muscipula syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte illa acutior est collectio: «Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit.» O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam

IV, 5, 14. Hinc ironice exagitat illas *interrogationes*, i. e. syllogismos, ἐρωτήσεις. Interrogare enim et ἐρωτᾷν λόγους est Dialecticis, primum captiosas interrogationes nectere, ex quibus concessis conclusiunculae deducantur; deinde argumentari. Sic Cic. Acad. II, 28, 29, Soritem vocat vitiosum interrogandi genus. Cf. Hemsterhus. ad Lucian. Tom. II, p. 403. Bip. Alludit ad illa concludendi genera spinosa et ea falsa, quorum et in Ep. XLV meminerat, et quibus *mendacium astringitur*, i. e. falsa argumentatio e Dialectices legibus construitur. *Ruhk.*

Scilicet. Commode sic ed. Erasm. et seqq. *Sed* dabant edd. vett. cum ms. c. Vtraque vox in vett. codd. frequenter per compendium scribitur, unde facile altera pro altera accipi potuit; quod et alibi passim factum observavi. *Schw.*

Mus syllaba est, etc. Ab his verbis nova Epistola incipitur in ed. *R.* et *A.* et in ms. c. quae in ed. *R.* insignitur numero XLVIII, in ms. c. num. L. Error inde natus, quod in vetustiore aliquo exemplari temere factum erat, ut argumentum posterioris partis huius Epistolae, quod in ora libri annotari debuerat, intra contextum h. l. poneretur. Argumentum illud huiusmodi est: *Notat eos qui in tanta egestate temporis puerilibus sophismatibus indulgent.* S.

Mus.... caseum rodit. Vides idem vitium hic occurrere, quod in cornuto reperitur. Medius enim terminus, quem vocant, non idem significat in propositione et assumptione, ideoque contra primam syllogismi regulam peccatur. *Ruhk.*

Ex ista inscientia) *Ex ista scientia* ed. *A.* et *R.* et ms. c. Volgo *ex ista sententia*, quod ex ingenio Erasmi natum videtur. Nos, nostra de coniectura, *inscientia* correximus. *Schw.*

In hoc supercilia.... demisimus? Fastuosi sumus et reverentiam ab aliis poscimus propter unam hanc futilem artem? *Ruhk.* — Philosophiam professi barbam crescere sinebant, quo severiores viderentur.

demisimus? hoc est quod tristes docemus et pallidi?
6 Vis scire, quid Philosophia promittat generi humano? Consilium. Alium mors vocat; alium paupertas urit; alium divitiae vel alienae torquent, vel suae; ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae subducere cupit; hunc homines male habent, illum Dii. Quid mihi lusoria ista componis? non est iocandi lo-
7 cus: ad miseros advocatus es. Opem laturum te naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum praestantibus caput, pollicitus es: quo diverteris? quid agis? Hic, cum quo ludis, timet. *Succurre*, quidquid loquenti, respondent in poenis omnes. Vndique ad te manus tendunt, perditae vitae perituraeque auxilium aliquod implorant; in te spes opesque
8 sunt; rogant, ut ex tanta illos volutatione extrahas,

Tristes... et pallidi: id est austero vultu quasi rei magnae, gravi incumbentes.

Componis. Sic ed. *R.* et *A.* cum ms. c., non *proponis*, quod ab Erasmo invectum est. *Schw.*

Succurre, quidquid loquenti, respondent in poenis omnes. Locum, non modo in editis vulgo, sed et in optimis alioquin msstis misere corruptum, et variis atque variis modis deformatum, persanavimus ex acriptura nostri cod. c. cum ed. *A.* collata. In ms. e. sic legitur, *Succurre quidquid loquenti respondeat in penis. Omnes undique*, etc. Ed. *A.* ita habet: *Succurre quid quod loquenti respondent in penis omnes. Vndique*, etc. In ed. *R.* erat, *timet succurrere; quid quod*, et caetera eadem. Ex Erasmi coniectura vulgo legebatur: *Succurre, quisquis eloquentior es, pereuntium poenis. Omnes undique*, etc. pro quibus haec posuit Ruhk. *Succurre! quid quod laqueati despondent: in poenis omnes*, etc. Caeterum *poenas*, pro cruciatibus et quibusvis malis, cum Nostro dixere etiam Plinius et Quintilianus. *S.* — Caeteras variantes Ruhk. edidit: in aliis codd. erat, inquit, *Quisquis eloquentior es in poenis: quicquid laqueati respondentium poenis:* in aliis: *succurrere*, et, *succurre, quidqui laqueati r. in p.*; in aliis: *quid est quod laqueati r. i. p.* Cod. Colon. habet: *succurre, quicquid laqueati respondent in poenis;* notatumque ad oram, pro *respondent* alias legi *rei pudent.* Cod. Erfurt. Amplonianus habet: *quicquid laqueati respondentium penis.* Erasmus adiecit: Si pro *respondent* legas *despondent* i. e. desperant, tolerabilis erit lectio. Hanc recepi. Sed locum nondum persanatum puto. Lipsius coniecit: *hic cum quo ludis, timet. Succurre! Quidquid illaqueatorum pendet in poenis, omnes undique*, etc. *Ruhk.*

ut disiectis et errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic, quid natura necessarium fecerit, quid supervacuum; quam faciles leges posuerit; quam iucunda sit vita, quam expedita, illam sequentibus; quam acerba et implicita eorum, qui opinioni plus quam naturae crediderunt: si prius docueris, quae partem malorum levatura sunt, quid istorum cupiditates demat, quid temperet. Vtinam tantum non pro- 9
dessent! nocent. Hoc tibi, quum voles, manifestissimum faciam, et comminui et debilitari generosam indolem in istas argutias coniectam. Pudet dicere, contra fortunam militaturis quae porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bo-

Ostendas. Hoc promittunt philosophi, et praestant. Lucretius: *Quique per artem Fluctibus a tantis vitam, tantisque tenebris, In tam tranquillo, et tam clara luce locarunt.* Vtramque imaginem ibi habes, et *volutationis*, et *luminis*. Lips.

Dic.... temperet. Spectant haec ad illa, quae §. 6, posuerat mala, contra quae omni ope pugnandum sit. Scribe illis legem et expone: sequere naturam. *Ruhk.*

Illam (sc. naturam) *sequentibus* recte ms. *c.* et ed. *A.* non *illas*, ut vulgo. *Schw.*

Si prius docueris.... quid temperet. Ista, temere a Mur. et seqq. editoribus omissa, restituit Ruhk. in hunc modum: *si prius doc. quae partem eorum levatura sunt, quid ist. cup. damit, quid temperat.* At *demat*, et *temperet* dedit ed. *R.* Tum eadem quidem ed. *R.* cum ed. *A. quae partem eorum levatura sint*, ubi ferri fortasse poterat coniunctivus *sint*; praetuli tamen *sunt*, quod dedit ms. *c.* quemadmodum Ruhkopfio placuerat. Denique *eorum*, quod ab hoc loco alienum videbatur, mea de coniectura in *malorum* mutavi. Ex mss. suis protulit Grut. *quam partem eorum*, quod poteras sic accipere, ut significaret Seneca, *ad animum* non *ad corpus*, pertinere philosophiae praecepta; sed reliqua oratio cum ista scriptura parum congruit. *S.*

Vtinam. Alii habent: *Disputationes istae utinam*, etc. Sed neque in edd. vett. nec in quamplurimis codd. reperiuntur priores duae voces. — *Vtinam... prodessent!* Obiectio est eius, qui disputationes illas defensum it. *Ruhk.* — Nescio quomodo Ruhkopfio in animum venire potuerit hic esse obiectionem: gradatio est: quum auctor probaverit inutiles esse has disputationes, asserit deinde eas non tantum esse inutiles, sed nocentes, ut infra probat.

Illos ms. *c.* cum ed. *A.* et *R.* non *illum*. Schw.

Pudet dicere... subornent. Sensus est: vix audeo dicere, quae (i. e. quam imbellia) tela porrigant iis qui sunt

num itur? Per istud philosophiae sunt nigrae et tur-
pes infamesque, etiam ad album sedentibus, exceptio-
10 nes. Quid enim aliud agitis, quum eum, quem inter-
rogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut formula
cecidisse videatur? Sed quemadmodum illos Praetor,
sic hos Philosophia in integrum restituit. Quid disce-
ditis ab ingentibus promissis, et, grandia locuti,
« effecturos vos, ut non magis auri fulgor, quam gladii,
perstringat oculos meos; ut ingenti constantia, et
quod omnes optant, et quod omnes timent, calcem, »
11 ad Grammaticorum elementa descenditis? Quid dici-
tis? Sic itur ad astra? Hoc est enim quod Philoso-
phia mihi promittit, ut parem Deo faciat; ad hoc
invitatus sum, ad hoc veni: fidem praesta!

Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus et praescriptionibus philosophorum. Aperta decent et simplicia bonitatem. Etiamsi multum superesset aetatis, parce iam dispensandum erat, ut

militaturi contra fortunam, quo modo eos subornent, i. e. ad pugnam accingant.

Per istud philosophiae sunt, etc. Int. inde evenit ut et philosophia habeat nigras et turpes *exceptiones*. *Exceptiones* sunt, quibus reus agentem repellit: eas philosophorum captiosas obiectiones et cavillationes Seneca infamiores esse dicit quam ut adhibeantur a Leguleis sedentibus ad album, i. e. circa tabulam albam in qua edicta praetoris proponebantur; quorum quidem Leguleiorum in exceptionibus ars maxime versabatur.

Formula cecidisse, quod fit, quum actio aliter, alio tempore, apud alium, quam oportuit, et praescriptum erat, instituitur. Vide ad II de Clement. 3, 1. *Ruhk.* — Quam strictum fuerit circa istas formulas adhibendas ius civile veterum Romanorum ex hoc adagio intelligi potest apud ICtus recepto: qui cadit a syllaba, cadit a toto.

Praetor. Praetores nimiam stricti iuris severitatem quo in perniciem bonorum homines malae fidei abutebantur, naturali aequitate mitigabant.

Ad Grammaticorum elementa etymologias sectando, verbaque non res curando, etc. *Ruhk.*

Praescriptionibus) *Praescriptiones*. Ita et exceptiones dicuntur, quibus reus agentem repellit. *Lips.*

Aperta decent et simplicia bonitatem. Iterum me angit silentium aliorum: nam nostrae membranae *veritatem*: sequenti extrema (Epist. XLIX, 12): *Nam, ut ille ait tragicus, veritatis simplex oratio est.* Gronov.

sufficeret necessariis: nunc quae dementia est, supervacua discere in tanta temporis egestate. Vale.

EPISTOLA XLIX.

DE BREVITATE VITAE: IDEO NVGIS ABSTINENDVM.

Pompeiorum, quam urbem in itinere per Campaniam adierat, aspectu memoriam Lucilii sibi renovatam scribit. Vnde occasionem sumit de brevitate et velocitate temporis disserendi, in quo nihil longum aut vetus esse monet. Proinde in eos iterum invehitur, qui ad supervacua et ineptias vacant, praesertim in Dialecticos, quos non omnino contemnendos, sed tantum prospiciendos et a limine salutandos iubet. Facilis hinc est transitus ad ea extollenda, quae necessaria sunt ad vitae mala depellenda aut minuenda.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Est quidem, mi Lucili, supinus et negligens, qui in
amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repositum in animo nostro desiderium loca
interdum familiaria evocant; nec exstinctam memoriam
reddunt, sed quiescentem irritant; sicut dolorem lugentium, etiam si mitigatus est tempore, aut servuli
familiaris admissio, aut vestis, aut domus renovat.
Ecce Campania, et maxime Neapolis, ad Pompeiorum 2
tuorum conspectum, incredibile est, quam recens
desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es: quum

Admissio. Sic Pincianus e mss. probat, et codex Col. *Amissio* Erasmus, ed. vetus et cod. Pal. Grut. *Admonitio* Muretus. Prius tamen antiquum habeo: *admittitur* autem is, qui in colloquium venit. Iam servus familiaris in colloquium admissus iacturam, ideoque dolorem de amico mortuo renovat. *Ruhk.*

Pompeiorum tuorum. Villam, opinor, in Pompeiano habebat. Vide initio Epist. LXX. *Lips.* — Equidem Pompeiis oriundum fuisse Lucilium hinc liquere puto. Caeterum illa

maxime a te discedo; video lacrimas combibentem,
et affectibus tuis inter ipsam coërcitionem exeuntibus
non satis resistentem. Modo amisisse te videor.

Quid enim non *modo* est, si recorderis? modo apud
Sotionem philosophum puer sedi; modo causas agere
3 coepi; modo desii velle agere: modo desii posse. In-
finita est velocitas temporis, quae magis apparet re-
spicientibus. Nam ad praesentia intentos fallit; adeo
praecipitis fugae transitus levis est. Causam huius rei
quaeris? quidquid temporis transiit, eodem loco est;
pariter aspicitur, una iacet: omnia inde in profundum
cadunt. Et alioqui non possunt longa intervalla esse
4 in ea re, quae tota brevis est. Punctum est, quod vi-
vimus, et adhuc puncto minus; sed hoc minimum
specie quadam longioris spatii natura divisit. Aliud
ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adole-
scentiam, aliud inclinationem quamdam ab adolescen-
tia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam
angusto quot gradus posuit! Modo te prosecutus sum;
et tamen hoc *modo* aetatis nostrae bona portio est,

urbs, quae terrae motu anno Christi LXXIX corruit, nostro demum saeculo detecta est, una cum Herculano. *Ruhk.*

Lacrimas combibentem. Sic percommode edd. inde ab Erasmo, non dubito quin ex vet. cod. Noster quidem ms. e. cum ed. *A.* et *R.* *cohibentem* tenet. *Schw.*

Non satis. Illud *non* acceptum feramus Pinciano, qui id in nonnullis suis cod. invenerat, unde et Muretus sumpsit. Erasmus habet *nobis satis*, quod et Gruter. in mss. suis quinque reperit, et est in Erfurt. Amplonian. *Ruhk.* — Quod et tenet ms. *o.* apud Schw.

Sotionem. Aliquoties Sotion quidam citatur de successione philosophorum, a Laërtio, Graece Σωτίων, non iste opinor. Citatur et ab Aul. Gellio I, 8, *e peripatetica disciplina*, etsi male ibi libri quidam *Phocion.* Sed noster iste magis Pythagoricus fuisse videtur ex Epist. CVIII, 7. De quo etiam Euseb. Chronico, extremis Augusti annis: *Sotio philosophus Alexandrinus praeceptor Senecae clarus habetur.* Lips. Ex ista epistola hoc colligere non licet. Magis Stoicus fuisse videtur. Sed cf. Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 576 Harl. *Ruhk.*

Modo... cuius brevitatem aliquando futuram cogitemus. Nunc tempus a quo te prosecutus sum (*où je te reconduisais*) breve videtur: quod tamen

cuius brevitatem aliquando futuram cogitemus. Non 5
solebat mihi tam velox tempus videri : nunc incredibilis cursus apparet; sive quia admoveri lineas sentio, sive quia attendere coepi et computare damnum meum.

Eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere ne ad necessaria quidem potest, etiamsi custoditum diligentissime fuerit), in supervacua maiorem partem erogare. « Negat Cicero, si duplicetur sibi 6
aetas, habiturum se tempus quo legat Lyricos. » Eodem *loco* Dialecticos. Tristius inepti sunt: illi ex professo lasciviunt; hi agere se ipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista; sed prospicienda tantum, et a limine salutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, et aliquid in illis esse magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques et maceras in ea quaestione, quam subtilius est contempsisse, quam solvere? Securi est, et ex commodo migrantis, minuta 7
conquirere: quum hostis instat a tergo, et movere *se* iussus est miles, excutit necessitas quidquid pax

bona pars vitae est. Cuius (vitae) brevitas mox nobis affutura est, apparebit, nempe in senio et sub exitum.

Admoveri lineas) *Lineae* malebam, scil. *extremae*. Schw. — *Sive quia admoveri lineas sensio*. Bene hic observat Lipsius inter alia: ut in stadio, ubi curritur ad lineam, et iam tangimus. Duplex enim ibi linea, et a qua, et ad quam currebant: *καμπτήρα* aut *γραμμήν* Graeci dixerunt. Cf. ad Epist. XII, 4; XXVI, 1 not. *R.* — Sic Horatius: *Mors ultima linea rerum est*. Alii ut Muretus ad ludum calculorum referunt, ubi lineae, et ultimam *ἱερὰν* sive sacram volunt dictam. Eo quum alter calculos promoverat, ludus finiebatur.

Negat Cicero... Dialecticos. Ubi haec Cicero dixerit, non memini. Sed extremis annis ab eo dicta esse videntur, se neque Lyricos, Pindarum, Alcaeum, etc. neque Dialecticos iterum lectorum esse: quippe cuius animo ad graviora et utiliora intento neque lascivia Lyricorum, neque spinae et tricae Dialecticorum placere poterant. Iuveni autem Ciceroni eos lectos fuisse constat. *Ruhk.*

Eodem loco Dialecticos. Vulgo *eodem modo*. Istud commode dedit ed. *A.* cum ms. c. et aliis apud Mod. et Grut. Malebam tamen *eodem loco habeo* vel *pono*. Si receptam lect. serves, verbum supplendum est. *S.*

Movere se. Sic. edd. vett. et mssti. Praeter rationem omissum erat pronomen inde ab ed. Lips. *Schw.*

otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubie cadentia consectari, et vafritiam in illis meam experiri.

> *Aspice, qui coëant populi, quae moenia clausis*
> *Ferrum acuant portis!....*

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis
8 exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si,
quum saxa in munimentum murorum senes feminaeque congererent, quum iuventus intra portas armata
signum eruptionis exspectaret, aut posceret; quum
hostilia in portis tela vibrarent, et ipsum solum subfossionibus et cuniculis tremeret; sederem otiosus et
einsmodi quaestiunculas ponens: «Quod non perdidisti, habes; cornua autem non perdidisti; cornua ergo
habes» aliaque ad exemplum huius acutae delira-
9 tionis concinnata. Atqui aeque licet demens tibi videar,
si istis impendero operam: et nunc obsideor. Tunc
tamen periculum mihi obsesso externum immineret;
murus me ab hoste secerneret; nunc mortifera mecum
sunt. Non vaco ad istas ineptias: ingens negotium in
manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit
vita; adversus haec me doce aliquid! effice ut ego
10 mortem non fugiam, vita me non effugiat. Exhortare

Verba dubie cadentia consectari. Dialecticorum more. Etenim mala et pericula undique mihi imminent. *R.*

Aspice... portis. Versus sunt e Virgil. Aen. VIII, 385 sq. verba Veneris a Vulcano arma petentis in usum Aeneae. Sequitur vivida descriptio urbis obsessae, in cuius *munimentum* i. e. muros et propugnacula imbellis turba saxa confert in hostem deiicienda. *R.*

Quaestiunculas. De quaestiuncula cf. Ep. XLV, 7 not. *Ruhk.*

Tamen. Praestat fortassis *tantum.* Confusas autem esse a librariis has duas voculas, docet Schwarzius ad Plin. Panegyr. c. 31. *Ruhk.* — Sic Ruhkopfius, at Schw.: *tunc tamen,* inquit, bene habet, nec equidem *tunc tantum* requiram cum Ruhkopfio.

Effice ut ego mortem non fugiam. Sic recte ed. *R.* et ms. c. de quo iam perspecte Grut. monuerat. Vulgo *effice ne ego mortem fugiam*, quae Pincianus dedit e mss. inepte, ni species id quod adiicitur, *vita me non effugiat.* Schw. — Ante Pincianum apud Erasmum: *adversus haec me doce; aliquid affer, ne mortem effugiamus.*

Vita me non effugiat. Si tempus aliud aut male agens perdo, effugit

adversus difficilia, de aequanimitate adversus inevita-
bilia; angustias temporis mei laxa; doce, non esse
positum bonum vitae in spatio eius, sed in usu; posse
fieri, immo saepissime fieri, ut, qui diu vixit, parum
vixerit. Dic mihi dormituro: Potes non expergisci;
dic experrecto: Potes non dormire amplius; dic ex-
eunti: Potes non reverti; dic redeunti: Potes non
exire. Erras, si in navigatione tantum existimas mini- 11
mum esse, quo a morte vita diducitur: in omni loco
aeque tenue intervallum est. Non ubique se mors tam
prope ostendit: ubique tam prope est. Has tenebras
discute; et facilius ea trades, ad quae praeparatus
sum. Dociles natura nos edidit, et rationem dedit im-
perfectam, sed quae perfici posset. De iustitia mihi, 12
de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia utra-
que, et illa, cui alieni corporis abstinentia est, et hac,
cui sui cura. Si me nolueris per devia ducere, facilius
ad id, quo tendo, perveniam. Nam ut ille ait Tragi-
cus, «Veritatis simplex oratio est,» ideoque illam
implicare non oportet: nec enim quidquam minus
convenit, quam subdola ista calliditas, animis conan-
tibus magna. Vale.

vita: si bene et utiliter pono, nihil mihi peril. *Lips.*

De aequanimitate. Nil mutaul libri, quos suspicor debuisse *da aequanimitatem.* Schw.

Doce... vixerit. Cf. Cic. de Senect., c. 19: Noster Ep. XCIII, 2, non ut diu vivamus curandum est, sed ut satis: nam ut diu vivas falo opus est, ut satis, animo. *Ruhk.*

Non ubique... est. Quamquam eam propinquam non videamus ubique, ubique propinqua est.

Per devia. Alludit ad vanas sophistarum nugas.

Tragicus, nempe Euripides in Phoenissis, 481. Ἁπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ. *Ruhk.*

EPISTOLA L.

PLEROSQUE SUA VITIA NON VIDERE: QUAE SI VIDEAMUS, NUNQUAM DESPERANDA SANATIO EST.

Negat sibi opus esse, ut ab eo, qui Lucilii epistolam proximam abhinc multos menses scriptam tradiderat, quaerat, quid agat, quum probe sciat, illum emendationi sui quotidie incumbere, neque a nimio sui amore praepediri. Quod aliter evenit in quamplurimis hominibus, qui caeci sunt et velamenta vitiis quaerunt. Exemplo est Harpaste, uxoris fatua, quae oculis subito capta domum tenebricosam esse putat. Agnoscenda itaque monet vitia esse, et in tempore remedia quaerenda. Unde enim alioquin animi sanitas exorietur? quae etiam contingere vel inveteratis vitiis potest: quia animus facilis est flecti, et natura ad bonum volat.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Epistolam tuam accepi post multos menses quam miseras: supervacuum itaque putavi, ab eo, qui afferebat, quid ageres, quaerere. Valde enim bonae memoriae est, si meminit: et tamen spero, sic te iam vivere, ut ubicumque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quam ut meliorem te ipse quotidie facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut intelligas tua
2 vitia esse, quae putas rerum? Quaedam enim locis et temporibus ascribimus; at illa, quocumque transierimus, secutura sunt. Harpasten, uxoris meae fatuam,

Quaedam enim locis... sunt. Saepius huc revertitur Noster et maximo iure; de quo cf. Epist. XXVIII. *Ruhk.*

Harpasten. Est ἁρπαστὴ bene ominatum nomen: quasi bellula futura et rapienda ab omnibus, ut ἁρπαστὸν pilae genus ea re dixerunt. *L.* Haec fatua, vernula ut videtur, ioci causa alebatur, γελωτοποιοῦσα: hereditate tamen ad Senecam transmissa. Luxus enim ambitionisque nanos, nanas, copreas, etc. in familiis habuisse Romanos, praesertim huius aevi patet

scis hereditarium onus in domo mea remansisse; ipse enim aversissimus ab istis prodigiis sum: si quando fatuo delectari volo, non est mihi longe quaerendus: me rideo. Haec fatua subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram: nescit esse se caecam; subinde paedagogum suum rogat, ut migret; ait domum nigram et tenebrosam esse. Hoc, quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Caeci tamen 3
ducem quaerunt; nos sine duce erramus, et dicimus: Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romae potest vivere. Non ego sumptuosus sum, sed Vrbs ipsa

ex. c. a Sneton. Tib. 61 extr. Claud. 8. *Ruhk.*

Aversissimus ab istis prodigiis sum. Vnice boc verum arat, quod ex Agricolae emandatione receperat Muretus. Mireris Lipsiensem editorem, vitiosum *avarissimus* reducentem: qui quum deinde scribat, *ab istis prodigiis non sum*, rursus mireris quo pacto et sibi parsuaserit et lectoribus conatus sit persuadere, istam scripturam e cod. Col. laudatam esse a Grutero. *Schw.* — Ruhk. edidit *avarissimus, ab istis prodigiis non sum.* Sic. cod. Colon., inquit, apud Gruterum, in quo siueeram auctoris meuum agnosco. Reliqui omnes Palatini et editiones praestant: *avarissimus ab istis prodigiis sumpsi, quando,* etc. Rudolf. Agricola annotaverat: *aversissimus ab istis prodigiis sum: si quando*, etc. Ex qua scriptura facta est vulgata, quam tamen prae ea quae a codd. affertur, eo ablegandum putavi, unde pedem intulit. Sensus est: etsi multi sunt, qui talia prodigia pro deliciis babeant, equidem tameu iis non delector. Est autem vis praepositionis *a* elegantior, qua pars a qua stamus, sumus, quam amplectimur, exprimitur. Sic Cic. Or. II, 38 extr: *Erat enim (Critolaus) ab isto Aristotele.* Ruhk.

Paedagogum. Et ipsum servum, cuius curae servi urbani iique politiores demandabantur: nam paedagogi non solum ii servi erant, qui pueros nobiliores ad ludum litterarium deducerent, ab Hor. A. P. 161, *custodes* appellati, sed etiam ii, qui alicui rei praesunt: cf. Columella de R. R. I, 1, p. 25 Bip. Hinc domus illa pars, in qua servi illi degerent paedagogium appellabatur. Plin. Ep. VII, 27, cf. ad I, 4, de Tranq. An. not. *Ruhk.*

Vt migret. Int. ut aliam domum petat, quoniam haec est nigra et tenebrosa.

Nigram et tenebrosam. Priora duo verba, omissa vulgo, commode adiecta dedit ed. *R.* cum duobus ms. Grut. *Schw.*

Nemo se avarum esse intelligit... cupidum. Idem Horatius Epp. VIII, 7, occupavit. Vide Bentleium ad Horat. I, Epp. XVI, XXXVIII, ubi nostrum locum advertit. *Ruhk.*

magnas impensas exigit. Non est meum vitium, quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitae; adolescentia haec facit.

4 Quid nos decipimus? non est extrinsecus malum nostrum; intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos aegrotare nescimus. Si curari coeperimus, quando tot morbos, tantasve aegritudines discutiemus? Nunc vero ne quaerimus quidem medicum; qui minus negotii haberet, si adhiberetur ad recens vitium: sequeren-
5 tur teneri et rudes animi recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem: at, mehercules, si turpe est magistrum huius rei quaerere: illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est. Et, ut verum dicam, ne labor quidem magnus est; si modo, ut dixi, ante animum nostrum formare inceperimus et recorrigere, quam indurescat pravitas eius. Sed nec induratam
6 despero: nihil est quod non expugnet pertinax opera,

Quia nos aegrotare nescimus. Laudat Lipsius Pythagoram Stobaei Serm. XII de fiducia dicendi p. 319 ed. Schow. Ὥσπερ σωματικὸν πάθος οὐ κρυπτόμενον οὐδὲ ἐπαινούμενον ὑγιάζεται, οὕτως οὐδὲ ψυχὴ κακῶς φρουρουμένη καὶ συναγορευομένη θεραπεύεται. *R.*

Tantosve aegritudines. Commode edd. inde ad Erasmo. *Tantasve res* ed. *R.* et *A.* cum ms. c. et Gruterianis omnibus. *Schw.*

Erubescimus discere bonam mentem. Sic et Horatius *sapere aude*.

Si turpe est, etc. Voculam *si* e cod. Col. ap. Grut. hoc ipso probante, addidi, sermonis tenore postulante, distinctione media post *quaerere* posita. *Ruhk.*

Laborandum est. Doctrina enim virtutem praestat; illa sine magistro non est. Stoicum dogma est. Vide Epist. LII, 1, et Lipsii Manuduct. II, 10. *Ruhk.*

Inceperimus. Recepi ex eodem ms. Col. et Pal. sec. pro vulgato *incepimus*, quod minus bene latinum est. *Schw.*

Induratam (scil. pravitatem) ed. *A.* et ms. c. Vulgo *indurata* inde ab ed. *R.* Schw.

Nihil est.... cura. Iuxta illud Horatii... *Invidus*, *iracundus*, *iners*, *vinosus*, *amator*, *Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit. Si modo culturae patientem commodet aurem.*

et intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quam-
vis flexa, revocabis; curvatas trabes calor explicat,
et, aliter natae, in id finguntur, quod usus noster 7
exigit. Quanto facilius animus accipit formam, flexi-
bilis, et omni humore obsequentior? Quid enim est
aliud animus, quam quodam modo se habens spiritus?
vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia
materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est
quod te impediat, quo minus de nobis bene speres,
quod malitia iam nos tenet, quod diu in possessione 8
nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quam
mala; omnes praeoccupati sumus. Virtutes discere est
vitia dediscere. Sed eo maiore animo ad emendatio-
nem nostri debemus accedere, quod semel traditi no-
bis boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus.
Contraria enim mala in alieno haerent; ideo depelli
et exturbari possunt: fideliter sedent, quae in locum
suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia

Robora...exigit. Cf. Senec. I de Ira, 5, 4 not. *Calor explicat* ligno scisso et ponderibus aliorsum ducto subditus. Vascularii et nautae quotidie faciunt. *Lipsius.*

Natae) *Nata* malebam in neutr. gen. *Schw.*

Omni humore. Non trabe aut robore tantum, sed aëre, aut aqua, quibus nil flexibilius. *Lipsius.*

Quid enim est aliud. Quia de humore praemisit. Ecce ipse animus, inquit, est aër, et ergo ductilis. *Lipsius.*

Quodammodo se habens. Spiritus nempe talis, et ut stoici πνεῦμα θερμόν, calidus spiritus. Vide me Physiol. III, dissert. IX. *Lipsius.*

Virtutes discere est vitia dediscere. Tenui verbum *est*, ex Gronovii coniect. a Ruhk. receptum. Deerat volgo id verbum, sed et duo verba *vitia dediscere* desunt ed. *A.* et ms. *c.* Schw.

Traditi nobis. Ruhk. *nobis traditi*: quod verbum *nobis* Ruhkopfius addidit e quinque Grut. codd. Erf. Ampl. et editione vetere, eumque Schweig. secutus est, nisi quod illius vocis locum mutavit.

Non dediscitur virtus. Stoicum est, sapientem summe et semper beatum esse: stabile illud bonum non vi, non casu excuti, aut minui; sed nec crescere. Vide Lipsii Manuduct. lib. III, dissert. III.

Contraria, nempe virtuti.

In alieno. Quia, ut infra dicit: *Virtus sola secundum naturam est.*

Expelli edd. inde ab Erasmo, non incommode, sed invitis libris. Repone *depelli*, quod communi con-

inimica et infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, facilisque earum tutela est; ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina; protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: Philosophia pariter et salutaris et dulcis est. Vale.

sensu exhibent edd. vett. et ms. c. cum codd. Opsop. et Gruter. *Schw.*

Virtutes receptae. Ex Agricolae emendatione apud Erasm. commode primus recepit hoc Muretus. *rectae* ed. *R.* et codd. Grut. *retentae* ed. Erasm. cum ed. *A.* et ms. c. Schw.

EPISTOLA LI.

ELIGENDVM ESSE SAPIENTI APTVM QVO VIVAT LOCVM.

Quemque habere, quo delectetur, ait; Lucilium Aetna, se Baiis. Sed hoc diversorium luxuriae et vitiorum se mox reliquisse. Ita occasionem sumit, de secessu et de evitandis irritamentis vitiorum exponendi. Indurandus autem est animus et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus, ne Hannibalis Campaniae luxu enervati sortem experiamur. Nobis enim quoque bellum gerendum est contra voluptates cuiuscumque generis, et contra fortunam, ut libertatem adipiscamur. Quocirca loca sobria sanctaque eligenda sunt, ut ingenium firmetur et magnis conatibus aptum reddatur, velut ii fecerunt, qui primi villas in Baiano exstruxerunt, et Catonis in modum. Verbo, persequatur Lucilius vitia et voluptates monet.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quomodo quisque potest, mi Lucili! Tu istic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliae montem: quem quare dixerit Messala *unicum*, sive Valgius (apud

Quom. quisq. pot. Subintellige, *agit, se habet.*

Messala. Edd. vett. et ms. *c.* Vulgo *Messalla.* Schw.—*Messala* Corvinus,

utrumque enim legi), non reperio; quum plurima
loca evomant ignem, non tantum edita (quod cre-
brius evenit, videlicet quia ignis in altissimum effer-
tur), sed etiam iacentia. Nos, utcumque possumus, 2
contenti sumus Baiis, quas postero die, quam atti-
geram, reliqui; locum ob hoc devitandum, quum
habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum ce-
lebrandum luxuria desumpsit.

Quid ergo? ulli loco indicendum est odium? Mi-
nime: sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac 3
probo viro magis convenit quam alia, nec ullum co-
lorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum
esse frugalitatem professo: sic regio quoque est,
quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, decli-
net, tanquam alienam bonis moribus. Itaque, de se-
cessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamvis
neminem Canopus esse frugi vetet; ne Baias quidem.
Diversorium vitiorum esse coeperunt: illic sibi plu-
rimum luxuria permittit; illic tanquam aliqua licen-
tia debeatur loco, magis solvitur. Non tantum cor- 4

orator, qui extremis Augusti annis mortuus est. Cf. Hieronymus in Chronic. ad Olymp. 197, 3, et Harduin. in Indice Plin. *Ruhk.*

Valgius. T. Valgius Rufus, poëta nobilis epicus, ad quem Horatii Carm. II, 9 extat. Cf. Heyne ad Tibul. IV, 180 ed. nov. Occurrerunt haec fortasse in Valgii bucolicis, de quibus videas Wernsdorfii Poët. Lat. Min. t. IV, p. 804 et 586. Caeterum cuiqua, vel me non monente, constabit, nobis de illa lite, cur Aetna *unicus* dictus sit, nullum iudicium competere; hariolari tamen licet, epitheton illud petitum esse ab avomendo igne, etc. quo nullus alius neque Siciliae neque Italiae mons isto tempore inclaruit. *Ruhk.*

Baiis. Vrbe Campaniae, thermis, quas noster *naturales dotes* vocat, olim celebri (cf. Strabo V, 2, 19. 4. 5 ed. Lips.), nunc vero ruinis obruta. *Ruhk.*

Canopum. Vrbem Aegypti, quae duodecim miliaribus ab Alexandria distabat, ad ostium Nili Canopicum sitam, ubi nunc Bequier, *les Beguières*, s. Aboukir (Savary I, p. 33). Famosa fuit in antiquitate et propter templum Canopi s. Serapidis, et propter luxuriam: unde κανωβισμὸς et κανωβίζειν in proverbium abierunt. Lipsius laudat Ammian. Marc. XXII, 16, p. 327 Bip. et Strabon. XVII,

pori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic ne inter popinas quidem. Videre ebrios per littora errantes, et comessationes navigantium, et symphoniarum cantibus strepentes lacus, et alia, quae, velut soluta legibus, luxuria non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, et a blandimentis volupta-
5 tum procul abstrahendus. Vna Hannibalem hiberna solverunt; et indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: et quidem genere militiae, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae sunt in primis voluptates: quae, ut vides, saeva quoque ad se in-
6 genia rapuerunt. Si quis sibi proposuerit, quantum

p. 759 ed. Baf. 1549. Vide Intpp. ad Sil. Ital. XI, 433. *Ruhk.*

Symphoniarum. De instrumento musico intelligo, quod Isidor. Origg. III, 21, describit ita: lignum cavum ex utraque parte pelle extensa, quam virgulis hinc et inde Musici feriunt; fitque in ea ex concordia gravis et acuti suavissimus cantus. Quo et referam Epist. XII, 8, ut inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: Βεβίωται, etc. *Ruhk.*

Strepentes. Non sperno vulgatum *perstrepentes*, quod agnoscit ed. *A.* sed praeferre debui simplex verbum, in quod consentiunt ed. *R.* ms. *c.* et quinque Gruteriani. *Schw.*

Vna Hannibalem hiberna. In uno membranaceo invenit Modius (Novant. Lectt. Epist. 58.) et in Pal. tert. a secunda manu Gruterus. Probavit et Lipsius. Caeteri codd. et omnes edd. vet. dant *vina. Vim Hannibalis* coniecit Muretus.

Fomenta Campaniae. Fuit haec perpetua inter Romanos fama, cuius haud semel meminit Livius, e. c. XXIII, 18, 45, saepius tamen ab artium militarium peritis recte in dubium vocata, *fomentis*, i. e. mollitie et luxuria Campaniae enervatum esse Hannibalem eiusque exercitum unis hibernis; quum debuissent recta ad Romam obsidendam post terrorem cannensis pugnae pergere. *Ruhk.*

Nobis quoque militandum est. Laudat Lipsius Epictet. Arian. Diss. III, 24, 34. Militia est vita hominis super terram, ubi Uptonus p. 772 Schweigh. nostrum locum et M. Anton. II, 1, 17, adduxit. Addas Platon. de Legg. I, p. 8, 9, vol. VIII, Bip. *Ruhk.*

Saevo. Id est, dura atque aspera, ut Hannibalem.

operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molli-
ter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus
stagnis ? quid cum sudatoriis , in quae siccus vapor
corpora exhausturus includitur ? Omnis sudor per
laborem exeat ! Si faceremus quod fecit Hannibal,
ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, foven-
dis corporibus operam daremus, nemo non intempe- 7
stivam desidiam , victori quoque , nedum vincenti ,
periculosam , merito reprehenderet. Minus nobis,
quam illis Punica signa sequentibus , licet : plus pe-
riculi restat cedentibus , plus operis etiam perseve-
rantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum impe-
rata facturus ; iugum non recipio; immo , quod ma-
iore virtute faciendum est , excutio. Non est emo-
liendus animus. Si voluptati cessero , cedendum est 8
dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati;
idem sibi in me iuris esse volet et ambitio , et ira ;
inter tot affectus distrahar, immo discerpar. Liber-
tas proposita est: ad hoc praemium laboratur. Quae
sit libertas , quaeris? Nulli rei servire, nulli neces-
sitati, nullis casibus; fortunam in aequum deducere:

Quid mihi.....includitur? Sermo est de thermis Baianis. Epist. CVIII, 16. Decoquere corpus atque exinanire sudoribus inutile simul delicatumque credimus. *Ruhk.*

Quid cum sudatoriis. Quae laconica vocant. *Lips.*

Nedum vincenti. Nos enim qui vitiis bellum indiximus, nunc maxime cum illis pugnamus; nondum autem ea vicimus: ideo non licet indulgere desidiae quae victorem ipsum profligat.

Cedentibus. Id est, plus periculi nobis imminet, si retro ferimus pedem, quam imminebat ipsis Poenis militibus.

Perseverantibus. Id est, nobis maius est opus, ut perseverantia nostra omnino vitia evertamus, quam fuit Carthaginiensibus ut, post Cannensem pugnam, Romam funditus everterent.

Non sum imperata facturus. Id est, illius fortunae imperio nunquam ero obnoxius.

Libertas proposita est. Is enim inter fines fructusque Philosophiae. Et quae libertas ea sit, Epictetus Arr. Diss. quum alibi, tum toto capite 1 lib. IV. Add. Senecam Ep. LXV fin. *Ruhk.*

In aequum (sc. locum) *deducere,* ne supra me stet, imperetque. *Lips.*

quo die illa me intellexero plus posse, nil poterit. Ego illam feram, quum in manu mors sit?

9 His cogitationibus intentum loca seria sanctaque
eligere oportet. Effeminat animos amoenitas nimia;
nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest
regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum
durata in aspero ungula est: in molli palustrique
pascuo saginata cito subteruntur: et fortior miles ex
10 confragoso venit; segnis est urbanus et verna. Nullum
laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro
transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus
et nitidus. Severior loci disciplina firmat ingenium,
aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius
Scipio, quam Baiis exsulabat: ruina eius non est tam
11 molliter collocanda. Illi quoque, ad quos primos
fortuna romani populi publicas opes transtulit, C.

Illa me intellexero plus posse. Sic ex Lipsii coniectura merito correxit Matth. Inepte vulgo *illam intell.* Schw.

Effeminat... regio. Hanc Senecae observationem firmarunt omnes, qui de climatis quod dicimus, sive de coeli ad animos corpuraque vi egerunt inde a Platone et Aristotele usque ad Falconetum aliosque. Cf. *Le voyage du jeune Anacharsis p. Barthélemy*, Tom. IV, p. 77 ed. Parisiens. *Ruhk.*

Et fortior miles... venit. Hoc iam observavit Cyrus apud Herodot. IX, 122, qui eamdem ob causam praepediit, quominus Persae patria sterili et confragosa relicta segnes fierent. *Ruhk.* —*Ex confragosa.* E saltibus et montanis, locis asperis.

Verna. I. molliter educatus. Proprie enim vernae sunt servi ex servis nati et ii non duriter habiti. Seneca de Provid. I, 6 not. *Ruhk.*

Nullum laborem... transferuntur. Iuxta illud Horatii: *Non his iuventus orta parentibus Infecit aequor sanguine punico, Pyrrhumque et ingentem cecidit Antiochum Annibalemque dirum, Sed rusticorum mascula militum Proles, sabellis docta ligonibus Versare glebas, et severae Matris ad arbitrium recisos Portare fustes*, etc.

Pulvere. I. studio, labore et exercitatione. *Ruhk.*

Literni. Oppidi Campaniae, nunc *Torre di Patria*, quo secessit Scipio Africanus maior, ut invidiam et certamina cum tribunis pl. evitaret. Ibi quoque mortuus est. Conf. Tit. Liv. XXXVIII, 52, 53; Strabo V, 4, 4, p. 187 sq. ed. Lips. *Ruhk.*

Non est tam molliter, etc. Exspectabam *erat*, loco τοῦ *est*: sed videtur lectorem velut in rem praesentem adducere velle Seneca. *Schw.*

Marius et Cn. Pompeius et Caesar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. Aspice quam positionem elegerint, quibus aedificia excitaverint locis, et qualia: scies non villas esse, sed castra. Habitaturum tu putas unquam fuisse in micca 12

C. Marius) *Gaius Murius* ed. *R.* et similiter *G. Marius* ed. *A.* cum ms. c. quod teneri potuerat. Sic mox *Gneus Pompeius* ed. *A.* et ms. *c.* at ibi *Cneus* ed. *R.* Schw.—*C. Marius.* Meminit Plutarchus in Mario c. 34. ἦν ἐκεῖ (sc. in Baiano) περὶ Μισήνου τῷ Μαρίῳ πολυτελὴς οἰκία (pretiosa villa) τρυφὰς ἔχουσα καὶ διαίτας θηλυτέρας ἢ κατ' ἄνδρα πολέμων τοσούτων καὶ στρατειῶν αὐτουργόν. Plin. Hist. Nat. XVIII, 7, 1: Novissimus villam in Misenensi posuit C. Marius septies Consul, sed peritia castrametandi sic, ut comparatos ei caeteros etiam Sulla Felix caecos fuisse diceret, Plutarcho narrante. Hanc villam non ita longe post emit L. Lucullus, unde huius nomine apud Scriptores de Re Rust. occurrit; vide Indicem ad eos, ubi p. 240, col. 2, Schneiderus hunc Plutarchi locum ascripsit. Quaedam notavit Wernsdorf. P. L. M. Vol. V, 3, p. 1380. *Ruhk.*

Et Caesar. De cuius villa Baiana Tacit. XIV, Ann. 9, laudat Lipsius: Viam Miseni propter et villam Caesaris Dictatoris quae subiectos sinus editissima prospectat. *Ruhk.*

Scies. Sic recte ed. *R.* Vulgo *scias.* Schw.

Habitaturum..... fuisse in micca Catonem. Vitiosum *in Vtica* tenent edd. *A.* et *R.* cum tribus Gnt. quod quoniam Lipsiensi satis placuit editori, reliquamus illi. *In urtica* ms. *c.* in alio Pal. erat *in numma*, in alio *in villa.* Modius et Ops. in suis codd. *in unica* aut *inimica:* quo probabilior mihi visa est Lipsii coniectura *in Mica* corrigentis, nec vero illam Domitiani *Micam* intelligentis, cuius Martialis II, 59 meminit, sed domum quamdam Baiis isto nomine insignitam. Mihi vero ex veteris scripturae vestigiis *micca* geminata *c* litera scribendum videbatur, quod etiam cum graeco μικκὰ (i. e. μικρὰ οἰκία) aptius conveuit; idque pro communi nomine accepi, quo in ista Italiae ora quamlibet *exiguam et elegantem domunculam* appellari solitam suspicor. *Schw.*—Sic Schw. ot Ruhk. qui edidit *Vtica*: sic, inquit, omnes edd. multi codd. quam lectionem Lipsius, Modius, Gronovius aliique repudiarunt. Nam de *Vticae* deliciis, dicunt, neque fama est, neque, ut de iis constaret, hic locus esse possit, ubi de Baiis sermo est. Codd. quoque locum corruptum esse clamant. Dant enim *in Vtica*, alii *in numma*, alii *in villa Cat.* alii *in unica*; alii *miniaca*, alii *inimica*, alii *in nma.* Hinc Modius Ep. 123. Nov. lectt. coniecit *in Vatiae* sc. Villa, ex Epistola Senecae LV. Lipsius *in Mica*, quia putabat sic loca coenationum minuta sed elegantiae et lautitiae facta appellata Romanis, coll. Martial: II, 59, 1; at illa *Mica* Domitiani demum tempore

Catonem, ut praeternavigantes adulteras dinumeraret, et tot aspiceret genera cymbarum variis coloribus picta, et fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna convicia? nonne manere ille intra vallum maluisset, quam unam noctem inter talia duxisse? Quidni malit, quisquis vir est, somnum
13 suum classico, quam symphonia, rumpi? — Sed satis diu cum Baiis litigavimus, nunquam satis cum vitiis: quae vero te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine, nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proiice quaecumque cor tuum laniant; quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat. Voluptates praecipue exturba, et in-

exstructa est. Gronov. coni. *in Acta*, amoeno littore: Rubenius *in ima Acte*. Viri docti nondum satis distincte docuerunt, cur *Vtica* hic stare non possit. Honestius, ait, Cato intra vallum manebat, quam in loco deliciis et voluptatibus affluente, ut Scipio Literni, quam Baiis exsulare maluit. Fuit, quum e var. lect. *in numma* et a Strabone V, 4, 4 ed. Lips. emendarem: *in Cumano*. Sed impetum repressi. Nam situs Vticae non impedit, quominus vera sint, quae Noster, cui uberior quam nobis notitia de hac urbe esse potuit, hic attulit. *Ruhk.*

Praeternavigantes. Sic vulgo, ab Erasmo: sed verum erat *praenavigantes*, quod habet ed. *R.* cum ms. Amplon. et alio quem laudaverat Gronov. ad Liv. XXIX, 32. Cf. Senec. Epist LXX. Emendationem occupavit Matthiae in Programm. saepius a nobis in Praef. laudato. Vitiosa *postnavigantes* dant ed. *A.* et ms. *c.* Schw.

Et tot aspiceret genera, etc. Sic ed. *R.* ex qua una propagatum est verbum *aspiceret*; quod licet alii codices (quotquot novimus) omnes cum ed. *A.* et ms. *c.* ignorent, tenendum tamen putavi, quum praesertim verbum *dinumeraret* non nisi perincommode ad id, quod subiicitur, *fluitantem toto lacu rosam*, posset referri. Non unus hic locus est, in quo veterem veramque scripturam, in vetustissimis qui supersunt cod. obliteratam, unus aliquis aut alter iunior liber servavit. *Schw.*

Lacu, sc. Lucrino. *Ruhk.*

Convicia i. e. *clamores*. Recte vulgo ex ed. *R.* Cf. Grut. et quae nos ad XV notavimus. *Schw.*

Quam unam noctem inter talia duxisse. Haec est planissima et commodissima editionis Rom. scriptura, merito a Mureto instaurata; quam servarunt etiam duo codd. Grut. nisi quod in his perperam *duxisset* scribitur. Ab illa discedens Erasm. cum ed. *A.* et ms. *c.* et Pal. sec. sic ediderat, *quam ibi unam noctem anxius ipse duxisset*. Tum Lips. et Gron. cum codd. Pinc. et Ops. *quod in unam noctem manu sua duxisset*; sic et

visissimas habe: latronum more, quos *philetas* Aegyptii vocant, in hoc nos amplectuntur, ut strangulent. Vale.

Ruhk. nisi quod huic placuit *in una nocte*, quod habent duo alii codd. Grut. *Schw.*

Philetas. A Mur. vulgatum, ex ipsius emendatione: quo de vocabulo confer Lipsium et lexicographos Graecos. *Phylistas* dabat ed. *R. Philitas* ed. Ven. et Er. cum codd. Grut. *Sophistas* ed. *A.* et ms. *c.* Schw.—*Philetas.* Est voc. graecum, φιλήτης, latro, fur, quod Noster derivat a φιλέω, amo, osculor; sed rectius deducitur a φηλέω, fallo. Cf. Schneideri Lexicon Graecum in Φήληξ *Ruhk.*

EPISTOLA LII.

OMNES SAPIENTIAM AFFECTANTES INDIGERE ADIVTORIO: BONVM DVCEM ELIGENDVM.

Inconstantiam et vacillationem hominum in rebus bonis rectisque querens et adiutorio opus esse statuens, Epicurum recordatur, qui tres hominum ad veritatem contendentium classes constituit, quarum prima ad eos pertinet qui nullo auxilio indigent; altera eos complectitur qui indigent duce; tertia continentur ii quibus non solum duce, sed adiutore et coactore opus est. Ex quibus ultimi maiore laude digni sunt. Hisce Noster se applicat. Iam quum de duce, quem eligendum suadeat, ut formeris, sermo sit, in primis eligantur monet, qui factis suis verba confirmant, vitentur qui rhetoras agunt philosophi, ideoque verbosi et ambitiosi sunt atque plausum captant; in quos hac occasione satis acerbe invehitur. Comparari meretur Luciani libellus egregius adversus Pollucem Tom. VII, p. 220 sq. Bip.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes alio trahit, et eo, unde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia; nihil libere volumus, nihil absolute, nihil sem-

per. « Stultitia, inquis, est, cui nihil constat, nihil diu placet. » Sed quomodo nos, aut quando, ab illa revellemus? Nemo per se satis valet, ut emergat;
2 oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine ullius adiutorio contendere: ex his se; fecisse sibi ipsum viam; hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt. Quosdam indigere ope aliena; non ituros, si nemo praecesserit, sed bene secuturos: ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed

Stultitia. Stoico sensu, ille animi status, qui nondum philosophiae luce collustratus est. Cf. Lipsii Manuduct. in phil. Stoic. II, 1. Caeterum spectat huc illud celeberrimum Araspis ap. Xenophont. Cyropaed. VI, 1, 41 ed. Zeun. de duabus animi. *Ruhk.*

Quosdam, etc. Ruhkopf. dat: *Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius adiutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos viam.* Sic, inquit, restituit Gronovius, quum Pincianus dederat: *adiutorio contendere, ex iis se fecisse sibi ipsum v.* At verbum *contendere* non est, nisi in unico Pinciani, et Pal. valde corrupto: dein omnes *sibi ipsos.* Solus iste Pinciani, *sibi ipsis.* Erasmi, quatuor Pall. Heins. et Gronov. codd. cum vett. edd. concorditer: *adiutorio exisse fecisse sibi ipsos.* Vnde, pergit Gronov., praesto sincerum: *Q. a. E. a. v. s. u. adiutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos v.* Vides integrum sensum commodissima brevitate. Quosdam, ait, et se ex illis, hoc fecisse. Vt conieceramus, plane in ms. quodam codice exhibitum testis mihi Rubenius. Accedit editio vetus. Sed cod. Amplon. Erf. exhibet lectionem antea vulgatam: *Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius adiutorio contendere: ex iis se fecisse sibi ipsum viam.* R. — Sic Ruhk. et Schw.: Tenueram, inquit, hoc quod Ruhk. edidit ex Gronovii coniectura: nunc autem, postquam animadverti, scripturam codicis Amplon. ab eodem Ruhk. citatam convenire cum ea, quae iam a Lipsio partim ex uno optimo Pinciani codice, partim ex ipsius coniectura, vulgata erat, certum habeo, sic scriptum oportuisse hunc locum: *Quosdam... sine ullius adiutorio contendere: ex his se* (Epicurum, scil. *esse*)*: fecisse sibi ipsum viam.*

Epicurus. Cicero de N. D. I, 26: Gloriabatur, ait, ut videmus in scriptis, se magistrum habuisse nullum. Bene iudicat Bruckerus Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 1231 sq. de hac re ita: Opponitur Epicurus αὐτοδίδακτος philosopho sectario, idque voluit Gargettius philosophus, nulli sectae se philosophiam suam debere, sed suamet ingenio et meditatione collectas ingenii opes in proprium doctrinae suae aedificium contulisse. *Ruhk.*

Metrodorum. De hoc vide supra ad Epist. VI, 6. *Ruhk.*

secundae sortis, ingenium. Nos ex illa prima nota
non sumus; bene nobiscum agitur, si in secundam
recipimur: ne hunc quidem contempseris hominem,
qui alieno beneficio esse salvus potest; et hoc multum
est, velle servari. Praeter haec adhuc invenies aliud 4
genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum,
eorum, qui cogi ad rectum compellique possunt;
quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, et
(ut ita dicam) coactore. Hic tertius color est. Si quae-
ris huius exemplar, Hermarchum ait Epicurus talem
fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis
suspicit. Quamvis enim ad eumdem finem uterque
pervenerit; tamen maior est laus, idem effecisse in
difficiliore materia. Puta enim duo aedificia excitata 5
esse, ambo paria, aeque excelsa atque magnifica:
alterum, puta, area accepit; illic protinus opus cre-
vit: alterum fundamenta laxa habet, in mollem ac
fluidam humum missa; multumque laboris exhaustum
est, dum pervenitur ad solidum. Apparet in altero
quidquid factum est; alterius magna pars et diffici-
lior latet. Quaedam ingenia facilia et expedita; quae-

Secundae sortis... prima nota. Vide not. 1 ad Ep. XLII, §. 1.

Hermarchum. De Hermarcho vide ad Epist. VI.

Alteri, sc. Metrodoro; *alterum*, Hermarchum. *Ruhk.*

Alterum, puta, area accepit. Erasmianum *putam aream accepit*, quod ipsum fere ed. *A.* et *R.* cum ms. *c.* tenent, revocavit Ruhk. postquam alii cum Mureto *dura area accepit* ex Pinciani coniect. dederant. Nobis placuit *area* in primo casu: nec enim domus aream, sed area domum accipit. *Puta* autem opportune dedit ed. Vao. haud. dubie ex vetere quodam libro. Nec vero adiecto vocabulo *pura*, nec *dura*, opus erat. *Area*, si veteres Grammaticos audias, est *locus purus*, id est, non aedificatus: est item *locus siccus et aridus*, adeoque *durus*; cui mox apud Nostrum opponitur *mollis ac fluida humus*. S.

Alterum fundamenta laxa (i. e. ampla) *habet* id ex tribus codd. Palat. et ed. Vao. merito recepit Ruhk. quum alii omnes libri, et quidem meliores alioquio et vetustiores, variis modis corrupti essent. *S.*—Vulgatum *alterius fund. lassarunt*, monstrum lectionis Ruhkopfio videtur. Muretus Rudolphi Agricolae coniecturam *lapsabunda* recepit. Aberrationum loco habeo variet. codd. nonnullorum;

dam manu, quod aiunt, facienda sunt, et in funda-
6 mentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotii secum habuerit; hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, et ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum et laboriosum ingenium nobis datum scias licet; imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium!

7 «Quem, inquis, invocabo? hunc, aut illum?» Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant: adiuvare nos possunt non tantum qui sunt, sed et qui fuerunt. Ex his autem, qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant, et communes locos volvunt, et in privato circulantur: sed eos, qui vitam docent; qui, quum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo; qui docent quid vitandum sit, nec unquam in eo, quod fugiendum dixerint, deprehen-
8 duntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris

laxabant, *lassabant*, *laxabunda*, *sapabunda*.

Manu....facienda. I. e. labore et opere: vid. Consol. ad Marc. c. XIX, 2, de Ira II, 8, 6. *Ruhk.*

Laboriosum ingenium. ex quinque Grut. codd. Amplonianoque et Erasm. ed. margine est. *Laboriosum negotium* Erasmi editio et vetus agnoscunt, at Muretus exclusit, dans *laboriosum nobis d.* Ruhk.

Datum scias licet; imus per obstantia. Modii divinationi ascribit Grut., qui et in quinque suis codd. invenit; est quoque in cod. Amplon. Ert. Erasm. et editio vetus habent: *datum scias scilicet imus*, etc. *R.*

Aliquorum. Edd. vett. et ms. e. ex usu Senecae. Vulgo *aliorum*, perperam: nec enim quosvis alios vult invocatos. *Schw.*

Ad priores revertere, qui vacant. Int., ut liquet e sequenti phrasi, confer te ad sapientes priorum aetatum, qui vacant, id est, quibus est otium nos audiendi, aut quos non alter sibi duces occupavit.

In privato circulantur. Coronam auditorum circa se congregant, recitandi causa: de his §. 8 sermo est. Reprehendit autem sophistarum recitationes hoc aevo valde solemnes, ἐπιδείξεις et ἀκροάσεις ἐπιδεικτικάς appellatas: fiebant plerumque in domibus ditiorum ad hunc usum commodatis. Cf. Upton. ad Epictet. Diss. Arian. III, 23, 23 ed. Schweigh. *R.*

Vitam. Erasmus, quinque codd. Grut. Amplon. et editio vetus. Antea *vita.* R.

quum videris, quam quum audieris. Nec ideo te pro-
hibuerim hos quoque audire, quibus admittere po-
pulum ac disserere consuetudo est; si modo hoc pro-
posito in turbam prodeunt, ut meliores fiant, faciant-
que meliores; si non ambitionis hoc causa exercent.
Quid enim turpius philosophia captante clamores? 9
Numquid aeger laudat medicum secantem? Tacete,
favete, et praebete vos curationi: etiam si exclama-
veritis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitio-
rum vestrorum ingemiscatis. Testari vultis attendere
vos, moverique magnitudine rerum? sane liceat!
Vt quidem iudicetis, et feratis de meliore suffragium,
quidni non permittam? Apud Pythagoram discipulis 10
quinque annis tacendum erat: numquid ergo existi-
mas, statim illis et loqui et laudare licuisse? Quanta
autem dementia eius est, quem clamores imperitorum
hilarem ex auditorio dimittunt? Quid laetaris, quod
ab hominibus his laudaris, quos non potes ipse lau-
dare? Disserebat populo Fabianus; sed audiebatur 11

Numquid aeger laudat medicum secantem? De tota hac re Epictetus Dissert. III, cap. XXIII: *Solitus est dicere Rufus* (Musonius): *Si tantum habetis otii ut me laudetis, ego vero non dico. Itaque sic dicebat, ut quisque nostrum qui assideret, putaret se ab aliquo illi delatum. Sic reprehendebat facta, sic ob oculos cuiusque mala ponebat. O viri, taberna modica est, philosophi schola. Non oportet gaudentes exire, sed moerentes.* Ipsa haec paulo diffusius in A.Gellio, sed eidem Musonio referri accepta. *Musonium, inquit, philosophum solitum dicere accepimus: quum philosophus hortatur, monet, suadet, obiurgat; tum qui audiant, si de summo et soluto pectore obvias vulgatasque laudes effutiunt, si clamitant etiam, si gestiunt, si vocum eius festivitatibus, si modulis orationis moventur, exagitantur et gestiunt: tum scias, et qui dicit et qui audit frustra esse; neque illic philosophum loqui, sed tibicinem canere. Animus, inquit, audientis philosophum, si quae dicuntur utilia ac salubria sunt, quaeque errorum atque vitiorum medicinas ferunt, laxamentum atque otium prolixe laudandi non habet.* Plutarch. etiam talia De audiendo. *Lipsius.*

Etiam si exclamaveritis... ingemiscatis. Id est, si exclametis, haec exclamatio sit gemitus in conspectu vestrorum vitiorum.

Fabianus. Vide Consol. ad Marc. XXIII, 3 not. *Ruhk.*

modeste: erumpebat interdum magnus clamor lau-
dantium, sed quem rerum magnitudo evocaverat,
non sonus inoffensae ac molliter orationis elapsae.
Intersit aliquid inter clamorem theatri, et scholae!
est aliqua et laudandi licentia. Omnium rerum, si
observentur, indicia sunt: et argumentum morum ex
12 minimis quoque licet capere. Impudicum et incessus
ostendit, et manus mota, et unum interdum respon-
sum, et relatus ad caput digitus, et flexus oculorum;
improbum interdum risus; insanum vultus habitusque
demonstrat. Illa enim in apertum per notas exeunt.
Qualis quisque sit, scies, si, quemadmodum laudet,
aspexeris. Hinc atque illinc philosopho manus audi-
tor intentat, et super ipsum caput mirantium turba
consistit. Non laudatur ille nunc, si intelligis, sed
13 conclamatur. Relinquantur istae voces illis artibus,

Aliqua et laudandi licentia) *Aliqua laudandi et licentia* ms. *b*. Speciosum est, quod habet ms. *c*. cum ed. *A*. *aliq. et laudandi scientia*; cum quo bene congruit, quod infra ait, *si, quemadmodum laudet, aspexeris*; nam *laudet*, non (ut vulgo) *laudetur*, dedere ibi edd. *A*. et *R*. cum mss. *b*. *c*. et plur., nec fere dubito, sic etiam in aliis iri repertum, licet nihil ad h. l. a Pinc Ops. aut Grutero annotatum sit. *Schw.* — *Est aliqua et laudandi licentia.* Vt in vituperando, ita et in laudando nimius esse potes, et in utrumque quum in vituperandum, tum in laudandum tibi ius comparari debet. *Ruhk.*

Omnium rerum. Quum vulgo legeretur *omnia rerum omnium*, commode coniiciebat Matthiae (in nupero Program. p. 18) *obvia rerum omnium*. Equidem dedi id, quod ex ms. Pal. sec. laudavit Grut. *Schw.*

Omnium rerum... indicia sunt. i. e. res omnes, si bene observentur, indicia dant, in omnibus rebus sunt indicia.

Manus mota. In obscoenam figuram, aut nimis alioqui molliter. *Lips.*

Relatus ad caput digitus. Delicatulorum erat ne cincinnos eleganter compositos turbarent. Ridet idem vitium Lucian. Rhetor. praecept. c. 11, p. 231, Vol. VII, Bip. cui praesertim comparari meretur Iuvenalis Sat. IX, 133. *Lem.*

Hinc atque illinc... consistit. Admirans turba auditorum manus tollit et plaudit, surgitque ut sui impos et manus super eum sedentem effert. *R.*

Conclamatur. I. laus et virtus eius laudationibus istis quasi sepeliuntur. De mortuis ultima salutatione impertiendis ideoque translate de quacunque re desperata in usu fuisse notum

quae propositum habent populo placere: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuvenibus, sequi impetum animi; tunc autem, quum hoc ex impetu facient, quum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, et animos adolescentium exstimulat. Ad rem commoveantur, non ad verba composita: 14
alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in praesentia; desiderat enim propriam et longam executionem, quemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est. Vale.

est vel ex Ovid. Trist. III, 3, 43, Metam. X, 62, etc. *R.*

Tunc autem, quum hoc ex impetu facient, quum silentium sibi, etc. Sic editio vetus et quinque Gruteri cum Modio Epist. LVII. Novant. lectt. Antea: *Tunc autem hoc ex*, etc. *R.*

Si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Si eos non ad id incitat ut virtutem, de qua philosophus disserit, consectentur, sed ut ipsi eloquentes fieri velint.

Philosophia... prostituta est. In publicum sic producta, quum omnibus locis, viis, foris philosophi disserunt, non ut philosophos decet, sed sophistico modo, quem haud semel Noster perstrinxit, e. c. Ep. XL. *R.*

Penetralibus. Scholis, velut in eius templis. *Ruhk.*

Institorem, qui eam ostentationi suae servire facit, et ideo venalem habet. Sic *eloquentiae institor* Quint. VIII, 3, 12; XI, 1, 50, is est orator, qui ostentandi causa eloquentiam tractat. Egregie autem hic illi Sophistae vocantur *institores* ad vilitatem designandam, quippe qui philosophiam tractant ut rem ipsis alienam, et propterea tantummodo gratam, quod lucrum quodcumque ex ea tractanda trahere possint. Nam institores Romae fuerunt mercatores, qui merces vel ipsis commissas vel aliunde comparatas vacuui haberent. Conf. Graevium ad Sueton. Neron. c. 27, et Boëttiger ad Horatium, III, Od. 6, 30. Senec. de Benef. VI, 17 et 38. *R.*

EPISTOLA LIII.

PLEROSQVE VITIORVM SVORVM IGNAROS ESSE, QVAE PHILOSOPHIA ET OSTENDIT ET SANAT.

Navigationem describens a Neapoli ad Puteolos parum faustam, et citam recreationem, cogitatione movetur, quam facilis malorum cuiuscumque generis nostrorum sit oblivio, quorum saepe adeo nomen quaerimus, utique in morbis animi, in quibus quo quis peius se habet, eo minus sentit malum, quum contra sanitatis indicium est, vitia sua confiteri. Eo autem ducere sola potest philosophia: cui se det hortatur: pares enim nos Deo facit illa, quin imo eo quod eius assectator suo ipsius beneficio nihil timet, antecedit Deum. Caeterum has et sequentes scribens epistolas in villa Baiis vicina commoratus esse videtur.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido: erat sine dubio caelum grave sordidis nubibus, quae fere aut in aquam, aut in ventum resolvuntur; sed putavi tam pauca millia a Parthenope tua usque Puteolos subripi posse, quamvis dubio et impendente caelo. Itaque, quo celerius evaderem, protinus per altum ad Nesida
2 direxi, praecisurus omnes sinus. Quum iam eo processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an

Parthenope tua, i. e. tibi cara, ut Ep. XLIX, 1: *Pompeiorum tuorum*. Lipsius ait, nescio quo iure: dicas ergo, illinc oriundum Lucilium. *R.*

Puteolos satis celebre emporium in vicinia Baiarum. Strabo V, 4, 7, p. 194 ed. Lips. *R.*

Nesida insulam Campaniae obiectam inter Pausilipum et Puteolos. Luculli filius ibi villam habuit. Cic. ad Att. XVI, 1. *Ruhk.*

Praecisurus.... sinus. Ambages sinuosi littoris vitaturus recta navigatione per altum.

redirem; primum aequalitas illa, quae me corruperat, periit: nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Coepi gubernatorem rogare, ut me in aliquo littore exponeret. Aiebat ille, aspera esse et importuosa, nec quidquam se aeque in tempestate timere, quam terram. Peius 3
autem vexabar, quam ut mihi periculum succurreret; nausea enim me, segnis haec, et sine exitu, torquebat, quae bilem movet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, et illum, vellet nollet, coëgi petere littus. Cuius ut viciniam attigimus, non exspecto, ut quidquam ex praeceptis Virgilii fiat,

Obvertant pelago proras; ....

aut

Ancora de prora iaciatur:

sed, memor artificii mei, vetus frigidae cultor, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gausapa-

Aequalitas maris, quod *languidum*, i. e. tranquille fluens antea dixerat. *Ruhk.*

Corruperat. Induxerat navigare, deiecerat de veteri proposito: quod commune mihi cum Catone erat: *Mari non ire, quo terra possem.* *L.*

Importuosa, propter promontoria Misenum et Athenaeum. Scopulosum autem hoc littus appellat et ipse Strabo V, 4, 4, p. 189. *Ruhk.*

Vexabar. Sic ed. vetus, codd. Grut. ora ed. Erasm. qui in textu habet *ferebar.* Ruhk.

Sine exitu: quam vomitus non relevaret.

Coëgi petere littus. Sic edd. vett. et ms. *c.* cum Grut. (In ms. *b.* rorsus deest haec Epist. et seqq. usque ad. Epist. LXIII.) Vulgo *coëgi ut peteret littus.* Schw.

Obvertant, etc. E. e. Aen. VI, 3, ut sequens *Ancora de prora iaciatur* ibid. VI, 902. *Ruhk.*

Obvertant... iaciatur. Schw. corrigit *obvertunt* et *iacitur*, cum ed. *R.* et mss. Ops. quasi non pateret Nostrum potuisse verborum tempus mutare, ut Virgilii versus huic phrasi accommodaret.

Sed. Dele *sed* ante *memor*, cum edd. vett. et msstis omnibus. *Schw.*

Memor artificii mei, vetus frigidae cultor. Sic recte mssti Modii et Ops. cum Pal. sec. Nostri libri male, *artificii mei veteris frigidus cultor.* Duo postrema verba abiecit Muretus. Restituit *frigidae cultor* Ruhk. sed tenuit *artif. mei veteris*, quomodo ediderat Erasm. *Schw.*

Psychrolutam, ψυχρολύτην, Lavatorem in frigida. Cf. Epist. LXXXIII, 5.

4 tus. Quae putas me passum, dum per aspera erepo, dum viam quaero, dum facio? Intellexi, non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt quae tulerim, quum me ferre non possem. Illud scito, Vlyssem non fuisse tam irato mari natum, ut ubique
5 naufragia faceret: nauseator erat. Et ego, quocumque navigare debuero, vicesimo anno perveniam.

Vt primum stomachum, quem scis cum mari nauseam effugere, collegi, ut corpus unctione recreavi; hoc coepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur oblivio; etiam corporalium, quae subinde admonent sui; nedum illorum, quae eo
6 magis latent, quo maiora sunt. Levis aliquem motiuncula decipit: sed quum crevit, et vera febris exarsit, etiam duro et perpessitio confessionem expri-

Gausapatus, veste lanea eaque crassiori, quo et nautae utebantur, leviter obvolutus, et circa verenda maxime partes. Cf. Petron. c. 28. Similis usus erat segestris aut lodiculae ap. Sueton. Octav. 83. *Ruhk.*

Per aspera. Per scopulos.

Erepo. Ruhk. *eripior*, quod explicat, *a fluctibus*, unde fiebat ut se ipsa ferre non posset, accedente nausea qua vexabatur.

Nauseator erat. Sensus: ne putes ideo tam longam fuisse Vlyssis navigationem quod ita Neptuno invisus erat, ut ibique naufragia faceret, sed quod erat nauseator; quod satis fuit ut tam diu detineretur.

Et ego. Deletam voculam *et* malebat Matthiae, ratos ex coniect. positam a nonnullis fuisse pro *at*, quod ex praeced. verbo *erat* temere fuisset repetitum. Sed veteres libri omnes *et* tenent; *at* vero primum a Mureto ex ipsius coniectura est invectum. *Schw.* — *Et ego* qui et ipse nauseator sum idem et eodem tempore perficiam. Viginti autem annos consumpsisse Vlyssem in itinere constat: quamquam proprie nonnisi decem anni post Ilii excidium praeterlapsi sunt. *Ruhk.* — Nobis autem potior videtur sensus a Lipsio oblatus qui *vicesimo anno* explicat: tanto ergo infelicior; nam ille non nisi decennium iactatus.

Quem scis omnium edd. et codd. optimorum lectio est, sed vocem *non*, quae ubique fere comparet, delevi auctoritate editionis Venetae, Grutero suadente. Muretus τὸ *quem* non habet. *Ruhk.*

Hoc coepi. Sic edd. vett. et mss. recte, et ex usu Senecae. Vulgatum *occoepi* ab Erasmo erat, *occepi* a Gron. *Schw.*

Decipit. Int. eam pro nihilo habemus: nil ex ea secuturum putamus.

Perpessitio, παθητῷ. πολυτλήμονι. Ep. CIV, 25: *Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem per-*

mit. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt:
adhuc dissimulamus; et aut talum extorsisse dici-
mus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio et 7
incipiente morbo, quaeritur nomen; qui ubi iam ta-
laria coepit intendere, et utrosque pedes fecit de-
xtros, necesse est podagram fateri. Contra evenit in
iis morbis, quibus afficiuntur animi; quo quis peius
se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili
carissime. Nam qui leviter dormit, et species secun-
dum quietem capit, aliquando dormire se dormiens
cogitat: gravis sopor etiam somnia exstinguit, ani-
mumque altius mergit, quam ut uti ullo intellectu
sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? Quia etiam 8
nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est;
et vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergi-
scamur ergo, ut errores nostros coarguere possimus:
sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum
excutiet gravem. Illi te totum dedica: dignus illa es:

pessitium senem, per omnia aspera iactatum. Lipsius.

Confessionem exprimit. Sic correxi ex Agricolae coniectura quae et nobis ultro se obtulerat. Vulgatum ab Erasmo *accepit*, nec commodum erat, nec in ullo vet. libro repertum est: vitiose *excipit* dabant omnes. Alia ex libris in hac Epist. correcta praetermitto, et tempori et chartae parcere coactus. *Schw.* — *Confessionem:* sui.

Qui ubi iam talaria coepit intendere. Ruhk. edidit *qui ubi et talaria c. i.* ut nonnulli codd. ap. Grut. Muretus *q. ubi ad t. coepit tendere, necesse est p. f.* omissis verbis: *et utrosque pedes dextros fecit.* Vulgati: *qui ut talaria coeperit intendere et utrosque dextros pedes fecerit.* Lipsius emend. *u. p. distorserit.* — *Qui* (sc. morbus) *ubi... fateri.* Sensus est: At simul iste morbus *talaria i. e.* partes circa talos tumoribus auxerit, non amplius tempus est, malum et dolores dissimulandi. *Ruhk.*

Fecit dextros. Vavassor Obss. p. 36, emend. *aegros p.* Reitz. ad Lucian. Tom. X, p. 92 Bip. *deteriores p.* — *Fecit dextros*, i. e. ita distorsit, ut ambo dextrorsum convertantur, διέστρεψε τὼ πόδε. Cf. Luciani Ocypus Vol. X, p. 23 sq. Bip. ubi eadem elegantissime tractata sunt. *R.* — Illud *Fecit dextros* intelligere ut illustrare Lipsius desperaverat: nec Ruhk. multam lucem attulisse videtur.

Quia etiam nunc in illis est. Quia istis vitiis ita constrictus tenetur, ut conditionem suam intelligere, s. intellectu suo uti non possit, somno graviore oppressus, sive altius immersus. *Ruhk.*

illa digna te est. Ite in complexum alter alterius; omnibus aliis rebus te nega, fortiter, aperte! Non est quod precario philosopheris. Si aeger esses, curam intermisisses rei familiaris, et forensia tibi negotia excidissent, nec quemquam tanti putares, cui advocatus in remissione descenderes; toto animo id ageres, ut quam primum morbo liberareris. Quid ergo? non et nunc idem facies? Omnia impedimenta dimitte, et vaca bonae menti; nemo ad illam pervenit occupatus.

Exercet philosophia regnum suum; dat tempus, non accipit. Non est res subseciva: ordinaria est; domina est; adest et iubet. Alexander cuidam civitati, partem agrorum et dimidium rerum omnium promittenti: « Eo, inquit, proposito in Asiam veni, non ut id acciperem quod dedissetis, sed ut id haberetis, quod reliquissem. » Idem philosophia rebus omnibus: « Non sum hoc tempus acceptura, quod vobis superfuerit; sed id habebitis, quod ipsa erogavero. » To-

Aperte. id est, ne timeas ostendere omnibus te vitae genus mutavisse: ne timeas populi iudicium: nec confiteri dubites, te iam nunc alium esse velle.

Excidissent. Ex animo et memoria.

Remissione. Sic omnes libri scripti et edit. vet. Remissio enim proprium verbum medicorum. Noster de Ira III, 39, 1, remedia, ait, in remissionibus prosunt. Quae si incidant, domi manendum est et praebendum se curationi. Haec fere Gron. «Quid? ait Lipsius, in remissione morbi? imo tunc posset. Legam: *advocatus in rem ipsa d.* Advocati vel absentes scripto aderant, vel in ipsa re praesentes. Hoc, inquit Noster, aeger non feceris.» Sed a codd. et Gronovii parte standum est. *Ruhk.*

Non est res subseciva, non in curis secundis habenda: est res *ordinaria* prima et solemniter facienda. Sicut *ordinarius Consul* opponitur ac praeponitur secundo illi et suffecto. *Lips.*

Alexander.... reliquissem. Apud Curtium IV, 5, Darius hoc responsum tulit ab Alexandro. *Ruhk.*

Idem (scil. quod istis dixerat Alexander) *Philosophia* (dicit) *omnibus*. *Idem* recte ed. *A.* et ms. e. cum codd. Grut. pro olim vulgato *itidem*. Praeter rationem *item* ed. Ruhk. ex Gronovii coniect. *Schw.*

Erogavero Agricolae codex et quatuor Grut. At Erasmus: *quod ipsa redegero, erogavero.* Quidam scripti: *Quod ipsa re egero, id est erogavero.* Non displiceat: *quod ipsa reiecero*, reliquis deletis. *Lips.*

tam huc converte mentem, huic asside, hanc cole;
ingens intervallum inter te et caeteros fiat! Omnes
mortales multo antecedes, non multo te Dii antecedent.
Quid inter te et illos interfuturum sit, quaeris?
Diutius erunt. At, mehercules, magni artificis
est clusisse totum in exiguo. Tantum sapienti sua, 12
quantum Deo omnis aetas patet. Est aliquid, quo sapiens
antecedat Deum: ille beneficio naturae non
timet, suo sapiens. Ecce res magna, habere imbecillitatem
hominis, securitatem Dei! Incredibilis philosophiae
vis est ad omnem fortuitam vim retundendam.
Nullum telum in corpore eius sedet; munita est et
solida: quaedam defatigat, et velut levia tela laxo
sinu eludit; quaedam discutit, et in eum usque,
qui miserat, respuit. Vale.

Quid inter te... erunt. Bonus enim, Noster ait de Provid. c. 1, 5, tempore tantum a Deo differt. Nam aiebant Stoici, Θείους εἶναι τοὺς σοφούς, ἔχειν γὰρ ἐν ἑαυτοῖς οἱονεὶ θεόν. Diog. Laërt. VII, 119. Spectant autem haec et similia plura, quae de sapiente Stoico saepius occurrunt, et apud Nostrum, ad divinam animorum originem: ut proinde crimine vaniloquentiae, quod Lipsius in Stoicos ingessit, liberari posse videantur. In loca Stoicorum de hac re collegit in Manuduct. III, 14. Adde Gatacker. ad M. Anton. p. 67, 68, 211. Homo est itaque ἀπόμοιρα, s. ἀπόρροια, ἀπόσπασμα τοῦ Διός. *R.*

Tantum...patet. Id est: in brevi vitae spatio sapiens tempus invenit unde se ad Deorum altitudinem attollat, seque illorum similem faciat.

Non timet, suo sapiens. Recte Gronov. post Gruterum restituit ex vetustis edd. et septem codd. Muretus dederat: *Naturae beneficio non suo sapiens est.* *Suo* beneficio non timet sapiens, deus naturae beneficio. Sapiens omnes timendi causas meditatione et studio procul habet. *Ruhk.*

Sinu eludit. De levibus telis proverbiale fuit, *Veste repelli.* Catullus Carm. CXVI, 7: *Quare nos tela ista tua evitamus amictu, At fixus nostris tu dabis supplicium.*

EPISTOLA LIV.

SE SVSPIRIO AFFECTVM ESSE, IAMQVE MORTI ESSE PROPINQVIOREM EIQVE OMNINO PARATVM.

Suspirio se laborasse scribit amico et maximum vitae periculum subiisse: sed in ista suffocatione se de morte laete et fortiter cogitasse. Non timendam, ait, mortem, quia idem post eam erimus, quod antea eramus. Se esse praeparatum. — Inter se Stoicos non convenisse de immortalitate animi constat, ideoque nec Noster, nec M. Antonin. sibi semper constiterunt. Cf. Lipsius in Manuduct. in Physiolog. Stoic. III, 11. et Dan. Wyttenbach in Bibl. crit. Amst. Vol. III, P. I, disputatio de quaestione, quae fuerit vet. philos inde a Thalete usque ad Senecam sententia de vita animorum, etc. ubi, locis veterum diligenter consignatis, egregie de hac re disputatum est.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Longum mihi commeatum dederat mala valetudo; repente me invasit. « Quo genere? inquis. » Prorsus merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum est. Vni tamen morbo quasi assignatus sum, quem quare Graeco nomine appellem, nescio; satis enim apte dici *suspirium* potest. Brevis autem valde, et procellae similis, est impetus; intra horam fere desinit. Quis enim diu exspirat? Omnia corporis aut incom-

Commeatum. I. veniam. Lipsii est coniectura Epist. quaest. V, 5, et nota ad h. l. confirmata a cod. Colon. Ante eum omnes edd. cum mss. *comitatum*. Ruhk. — Diu, inquit, dimiserat me morbus; repente est adortus et retraxit. Est sumptum a re militari, in qua commeatus datur militi, id est venia commeandi, privatae rei, aut valetudinis causa. *Lips.*

Graeco nomine. Vtrum ἄσθμα, an ὀρθόπνοιαν vult dictum? Nam plus aliquid quam Asthma s. spirandi difficultas in hoc impetu est, et minus quam Orthopnoea in brevitate. Cf. Mercurialis Var. Lectt. VI, 16. *L.* Est asthma spasticum, quod nos dicimus, et quidem humidum, cuius brevis est et procellae similis impetus. *Ruhk.*

moda, aut pericula, per me transierunt; nullum mihi videtur molestius. Quidni? aliud enim, quidquid est, 2
aegrotare est; hoc, animam agere. Itaque medici hanc *meditationem mortis* vocant. Facit enim aliquando spiritus ille, quod saepe conatus est.

Hilarem me putas haec tibi scribere, quia effugi? Si hoc fine quasi bona valetudine delector, tam ridicule facio, quam ille, quisquis vicisse se putat, quum vadimonium distulit. Ego vero et in ipsa suffocatione non desii cogitationibus laetis ac fortibus acquiescere. Quid hoc, inquam, est? tam saepe mors 3
experitur me? faciat! At ego illam diu expertus sum. Quando? inquis. Antequam nascerer. Mors est, non esse; id quod ante fuit: sed, id quale sit, iam scio; hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est et fuisse, antequam prodiremus in lucem: atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo, non stultissimum dicas, si quis existimet lucernae peius esse, quam exstincta

Omnia... transierunt. Fuisse enim Nostrum infirma valetudine plus semel in his epistolis observamus, et Dio Cass. LIX, 19, tradidit, hac ipsa eum sub Caligula a morte esse liberatum. De exilio eius, quod hic quoque cogitasse videtur, testatur consolatio ad Helviam. *Ruhk.*

Meditationem mortis. I. exercitationem, μελέτημα. Commentatio mortis apud Cic. Tusc. I, 30. Quam vocis vim ad h. l. et ad Taciti Anal. III, 31, p. 258, ed. Ernest. suo more, i. e. erudite adstruxit I. F. Gronovius, nunc satis notam. *Ruhk.*

Facit enim aliquando spiritus ille. Ruhk.: *Facit enim spiritus ille aliquando:* sic quinque Grut. et vetus ed. Antea *Facit aliq. spiritus ille.* Sensus est: Postquam saepe aliquis vehementis illius mali impetu obsessus est, aliquando tandem eo vincitur et tollitur.

Quum vadimonium distulit. I. ipsam diem, qua praesentia coram iudice postulata et promissa erat. Cf. Ernesti Clav. Cic. h. v. *Ruhk.* — Sensus: se non magis a malo esse liberatum, quam qui causae dicendae diem distulit a iudicio liberatus est.

Quid hoc, inquam, est? Quid hoc est? mihimet ipsi dicebam: quid toties mors me tentat et experitur? tandem mea vita divellat; faciat quod tam saepe mihi minata est!

Antequam nascerer. Sic et Seneca tragicus: *Quaeris quo iaceas post obitum loco? Quo non nata iacent.*

4 est, quam antequam accenditur? Nos quoque et ac-
cendimur, et exstinguimur: medio illo tempore ali-
quid patimur: utrimque vero alta securitas est. In
hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod
mortem iudicamus sequi; quum illa et praecesserit,
et secutura sit. Quidquid ante nos fuit, mors est.
5 Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas?
quum utriusque rei hic sit effectus, non esse.

His et huiusmodi exhortationibus (tacitis scilicet,
nam verbis locus non erat) alloqui me non desii:
deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhe-
litus coeperat, intervalla maiora fecit, et retardatum
est, ac remansit. Nec adhuc, quamvis desierit, ex
natura fluit spiritus: sentio haesitationem quamdam
6 eius et moram. Quomodo volet! dummodo non ex
animo suspirem. Hoc tibi de me recipe: non trepi-
dabo ad extrema; iam praeparatus sum; nihil cogito
de die toto. Illum lauda et imitare, quem non piget
mori, quum iuvet vivere. Quae enim virtus est,
quum eiiciaris, exire? Tamen est et hic virtus:
eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nun-
quam eiicitur Sapiens: quia *eiici* est inde expelli,

Quod mortem iudic. seq. Non solum tempus quod vitam sequitur mortis est: sed etiam illius fuit tempus omne quod vitam antecessit.

Exhortationibus (*tacitis scilicet*, *nam*, etc.) Ruhk. dat: *exh. tacitis scilicet*, (*nam*, etc.) parenthesin ponens tantummodo post *scilicet*, cum Pinc. et Grut. codd. et ed. vel. Erasmus aliique *tacitis* (*nam*, etc.)

Remansit. I. paene desiit. Gronov. coni. *emansit.* Ruhk.

Quom. vol... suspirem. Acquiesco huic suspirio retardato, dummodo suspirem tantum corpore; animus vero meus unquam doleat.

Hoc tibi de me recipe. I. promitto. Glossa est quod alii codd. habent; *de me suscipe.* Ruhk.

Nihil cogito de die toto: id est, qualibet diei hora praeparatus sum ad mortem; nullo die cogito, me ad crastinum usque victurum. Vocab. *toto* temere a Mur. eiectum, recte restituit Ruhk. *Schw.*

Quum iuvet vivere, in iuventute aut bona aetate: at ego iam senex sum. *Lips.*

Sed tanquam exeam. Id est eodem animo ac si exeam libenter.

unde invitus recedas. Nihil invitus facit sapiens: necessitatem effugit, quia vult quod coactura est. Vale.

EPISTOLA LV.

DE VATIAE VILLA: DE BONO MALOQVE OTIO.

In gestatione, quam in lectica aut essedo fieri moris erat, in vicinia Cumarum, ubi Seneca villam possedit, conspexit Servilii Vatiae villam, quae occasionem Nostro praebet de bono maloque otio disserendi. Otio ait sapientem tantummodo frui posse. Etsi villa et commodissima et amoenissima est, tamen tranquillitatem non affert, nisi animus omnia commendaverit. Sic transit ad Lucilium, qui questus esse videtur, se ab amicis separatum vivere debere. Solatur eum hac ipsa sententia, amicos animo adesse amicis et frui posse, quin adeo debere.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

A gestatione quum maxime venio: non minus fatigatus sum, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. Labor est enim et diu ferri, ac nescio an eo maior, quia contra naturam est; quae pedes dedit, ut per nos ambularemus, et oculos, ut per nos videremus. Debilitatem nobis indixere deliciae; et, quod diu noluimus, posse desivimus. Mihi tamen necessarium erat concutere corpus; ut, sive bilis insederat faucibus,

Gestatione. Qua in essedo vehi moris: et explicavi in epistola quadam ad Ortelium Centur. Miscell. Epist. XI. *Lips.*

Et diu ferri. Restituit Grut. ex mss. i. e. adeo illud, quod diu feraris, in labore pono. Antea deerat τὸ *et*. Ruhk.

Indixere, Muretus indicio libror. Pinciani, et Grut. in codd. suis. Est et in editione veteri. Erasmus *induxere*. Indicere est verbum sacrum: nam supplicationes et dies festi indici dicebantur, Servio teste ad Virg. Aen. III, 264. *Ruhk.*

Deliciae. I. e. lusus. *Ruhk.*

Vt sive bilis insederat faucibus: laborabat autem suspirio, quod pi-

discuteretur; sive ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illum iactatio; quam profuisse
2 mihi sensi. Ideo diutius vehi perseveravi, invitante ipso littore, quod inter Cumas et Servilii Vatiae villam curvatur; et hinc mari, illinc lacu, velut angustum iter, cluditur. Erat enim a recenti tempestate spissum. Fluctus autem illud, ut scis, frequens et concitatus exaequat; longior tranquillitas solvit, quum arenis, quae humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere coepi, an aliquid illic invenirem, quod mihi posset bono esse; et direxi oculos in villam, quae aliquando Va-

toila s. humore noxio φλέγματι, fauces occupante, angebatur. Erat enim veteribus medicis bilis humor quicumque pituitosus isque noxius, unde saepe cum φλέγματι, pituita, coniungitur bilis, e. c. Timaeu Locr. de anima mundi p. 561, ed. Gale. Erat autem bilis vel atra vel flava, quam sanguini admixtam esse sibi persuaserant. Noster pituitam flavam in ipsis faucibus haerentem intellexit. *Ruhk.*

Spiritus densior, qui non permeare potest per fauces angustas. Quem hic laudat Lipsius Mercurialem de arte gymn. VI, tu, cave consulas, nihil enim ad loci illustrationem attulit. *Ruhk.*

Servilii Vatiae. De Servilio Vatia vereor, ut alibi quaedam commemorata legas. Sub Tiberio tamen vixisse clarum est. Villa eius sub promontorium Misenum sita erat media inter Cumas et Baias s. Puteolos. *Ruhk.*

Lacu Acherusio, ap. Plin. III, 6. Acherusia palus, Αχιρουσία λίμνη, in quam mare turbidum se effudit super aggerem arenosum, in quo Cumis ad illam villam iter erat. Hinc *iter angustum*, i. e. agger. Ne de lacu Lucrino cum Lipsio cogites, Noster ipse cavet §. 7. *Ruhk.*

Tempestate maris spissum. Dele vocab. *maris*, inauspicato ex ed. Er. revocatum a Ruhk. Ignorant illud veteres libri omnes: quorum nonnulli quidem cum ed. *R.* vocab. *mare* infulserant, ex inepto scholio; quum non de mari, sed de itinere agatur, ad quod refertur voc. *spissum*. *Spissum* autem, non (ut vulgo) *spissius*, dedere edd. vett. et ms. c. cum codd. Ops. et Col. *Schw.* — Littus autem invitabat, quod *spissum*, firmius, solidius erat, propterea quod aquae arenas ligaverant. *Ruhk.*

Fluctus....exaequat, firmat littus arenosum; arenae stabant, quod nos dicimus: siccae enim arenae, ut notum est, diffluunt. Cf. Topographiam agri Cumani in Heynii Exc. II ad Virgil. Aen. VI, p. 786 sq. *Ruhk.*

Alligantur) *Colligantur*, ed. A. et ms. c. quod ex scholio natum videtur. *Schw.*

Abscessit) Edit. Par. *abcessit*. T.

tiae fuit. In hac ille praetorius dives, nulla alia re 3
quam otio notus, consenuit, et ob hoc unum felix
habebatur. Nam quoties aliquos amicitia Asinii Galli,
quoties Seiani odium, deinde amor merserat (aeque
enim offendisse illum, quam amasse, periculosum fuit);
exclamabant homines: «O Vatia, solus scis vivere!»
At ille latere sciebat, non vivere.

Multum autem interest, utrum vita tua otiosa sit, an
ignava. Nunquam aliter hanc villam Vatia vivo prae- 4
teribam, quam ut dicerem: «Vatia hic situs est.» Sed
adeo, mi Lucili, Philosophia sacrum quiddam est et
venerabile, ut etiam, si quid illi simile est, mendacio
placeat. Otiosum enim hominem, seductum existimat
vulgus, et securum, et se contentum, sibique viven-
tem; quorum nihil ulli contingere, nisi sapienti, po-
test. Ille quidem, nulla re sollicitus, scit sibi vivere: 5
ille enim, quod est primum, scit vivere. Nam qui res
et homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas
relegavit; qui alios feliciores videre non potuit; qui,

Praetorius dives. I. divitiis habebat, quales propraetores provinciarum coacervare solent. Angli dicerent: *the rich Nabab*. Haec interpretatio praeponenda videtur alteri: ille dives homo, qui praeturam gesserat. *R.*

Asinii Galli, quem Tiberius odio persecutus est et diu in custodia habitum interemit. Tacit. VI Annal. 23, Dio Cass. LVIII, 3, qui et Syriacum tradit eo nomine interfici iussum a Tiberio, quod Galli amicus fuisset. *Ruhk.*

Seiani odium, deinde amor. Quum omnia apud Tiberium posset, depressit quos vellet: post Seiani casum amici eius e medio sublati. Dio Cass. LVIII, 11, 12. *Ruhk.*

At ille latere..... vivere. Quod Ovidius Trist. III, 4, 25, expresserat sic: *Bene qui latuit, bene vixit*. Notum est illud pythagoricum praeceptum: Λάθε βιώσας de quo Menagius ad Diog. Laërt. VIII, 50.

Vatia hic situs est. Callide vertit *Lagrange*: *Ci gît Vatia*.

Mendacio, falsa specie, imitatione ficta: quod de coloribus fictitiis praesertim in usu esse constat. *Ruhk.*

Seductum, a turba in solitudinem regressum. *Ruhk.*

Scit vivere. Significat, oportere, ut aliquis *vivat sibi*, cum ante omnia *scire vivere*: qui autem *vivere nescit*, id est, quem philosophia non educavit, ne *sibi* quidem unquam *vivet*, licet omni turba remotus.

velut timidum atque iners animal, metu oblituit; ille
sibi non vivit, sed, quod est turpissimum, ventri,
6 somno, libidini. Non continuo sibi vivit, qui nemini.
Adeo tamen magna res est constantia, et in proposito
suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax.

De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere; frontem enim eius tantum novi, et exposita, quae ostendit
etiam transeuntibus. Speluncae sunt duae magni operis, cuivis laxo atrio pares, manu factae; quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem
7 tenet. Platanona medius rivus, et a mari, et ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo dividit; alendis pi-

Habeat auctoritatem: id est populo videatur venerabilis, et philosophiae laudem occupet.

Speluncae... cuivis laxo atrio pares, manu factae. Locum pridem a Lipsio optime curatum, denuo corrupit Nuperus Editor (Ruhk.), absurdam scripturam reducens, *cuius laxo atrio paries manu factus*. Schw. — At Ruhkopfius sic tuetur suam lect. Sic libri, inquit, omnes et sensus clarus est. Arte vult atrium, quod in speluncis erat, sublevatum et politum, pariete inserto. Sic et ed. vet. At Erasmus: *laxo atrio*, omisso *cuius*: ad oram notatur: *pares manufactae*. Hinc Mur. *operis laxo a. pares manufactae*. Lipsius Elect. I, 16, et ad Tacit. Annal IV, 59, emendat *op. laxo atrio pares manufactis*. Postea in nota ad h. l. legi vult: *cuivis laxo atrio pares manufactae*. Gruter. idem fere coniecit, nisi quod *manufacto* praefert. Sed lectio scripta bene habet, ideoque reposui. *Ruhk.* — *Speluncae*, quibus haec loca abundasse constat. Conf. Heynii Excurs. laudat. Cavernam, quam hic naturalem invenerat, arte emendavit, ut pariete exstructo laxum atrium faceret, duabus inde compositis, quarum alteram ad aestivum, alteram ad hibernum usum apparavit. *R.* — Hanc explicationem referas tantum ad lectionem Ruhkopfii.

Tenet codd. plurimi dant: alii *tenetur*. Pinciani coniecturam *torretur* Mur. recepit. *Ruhk.*

Platanona Pincian. ex coni. dedit, quum esset in uno suo *platanos med. riv.*, in altero *plata nova m. r.* Antiquitus excusi: *prata nova*, et editio vetus multique codd. *prata bona*. — *Platanona*. Talia platanon, πλατανών, platanis constans locus umbrae et decoris causa, quum et folia hieme non amitteret (Varro de Re Rust. I, 7, 6), valde amabatur. Cf. Martial. III, 19, 2; Epist. Senec. XII, 1, not. *Ruhk.*

Acherusio lacu, vide supra ad §. 1. Strabo V, 4, 5, p. 189. ed. Lips. Rivus itaque ille partim in hunc lacum, partim in mare se effudit. *Ruhk.*

Euripi. Euripus fretum erat omnibus notum, quo Euboea insula a

scibus, etiam si assiduo exhauriatur, sufficiens. Sed
illi, quum mare patet, parcitur: quum tempestas
piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur.
Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias
trans parietem habet: incommodis illarum caret, vo-
luptatibus fruitur. Has laudes eius ipse novi: esse il- 8
lam totius anni credo. Occurrit enim Favonio, et illum
adeo excipit, ut Baiis neget. Non stulte videtur ele-
gisse hunc locum Vatia, in quem otium suum, pigrum
iam et senile, conferret.

Sed non multum ad tranquillitatem locus confert:
animus est, qui sibi omnia commendet. Vidi ego in
villa hilari et amoena moestos; vidi in media solitu-
dine occupatis similes. Quare non est quod existimes, 9
ideo parum bene compositum esse te, quod in Cam-
pania non es. Quare autem non es? Huc usque cogi-
tationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus
licet; et quidem quoties velis, quamdiu velis. Magis
hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum ab-
sumus. Praesentia enim nos delicatos facit; et, quia

Boeotia dividebator, adeo angustum, ut vix uni navi viam permitteret.

Illi (rivo) *parcitur*, sc. a piscatoribus, quum in altum mare progredi licet.

Manus ad parata porrigitur, i. e. piscatores, quum tempestas in mare procedere non sinat, porrigunt manum, ut facilem et paratam in hoc rivo praedam capiant.

Quod Baias....habet. Trans speluncam istam quae ad orientem spectabat, ideoque Baias versum. *Ruhk.*

Has laudes eius ipse novi: esse illam totius anni credo. Lipsii insistentis vestigiis codd. lectio est, quam proposuit Elect. I, 16, attingere neglexit in notis ad h. l. Editio vetus habet cum olim excusis: *Has l. e. i. n. nunc esse illas totius anni credo.* Ruhk.

Esse illam totius anni. Id est, omni tempestate amoenam et opportunam, ut nunquam ab ea nos frigus arceat.

Favonio, vento ab occidente flanti occurrit villa, a qua Baias, Puteolos, etc. penetrabat. *Ruhk.*

Qui sibi omnia commendet. Sic ed. *R.* cum Modii codd. *qui sibi commendet omnia* ed. *A.* cum ms. c. et aliis. Vulgatum a Mureto *qui commendat omnia* tenuit Ruhk. *Schw.*

Delicatos, fastidiosos. Namque ipsa voluptas amicos videndi ipso usu teritur.

aliquando una loquimur, ambulamus, considemus, quum seducti sumus, nihil de his, quos modo vidimus, cogitamus. Et ideo aequo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest. Pone hic primum noctes separatas; deinde occupationes utriusque diversas; deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est: hic autem nunquam abest; quemcumque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum coena, mecum ambula. In angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili: quum maxime audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere. Vale.

Quum seducti. Mss. *dum sedimus, quum seducti.* Lege: *et quia aliquando una loquimur, ambulamus, considemus, quum seducti sumus, nihil de his, quos modo vidimus, cogitamus.* Gronov.

Occupationes utriusque diversas. Sic codd. Pal. 2, 4, et Col. Vulgo *utrinque*, ex ed. *R.* *utrique* ed. *A.* et ms. *c.* Schw.

Suburbanas profectiones: i. in villas, quae vulgo in suburbiis sitae erant. Nam Nostro suburbanum et villa idem valent. Tacitus quoque Annal. III, 47, sic *suburbanam peregrinationem* i. per regionem Romae vicinam. Quid, quod Italia Columell. II, 2, 61, suburbana appellatur, respectu Romae. *Ruhk.*

Codicillos, mitti solitos ad praesentes. Dixi in epistolica institutione. *Lipsius.*—*Lagrange* vertit: *un billet.*

EPISTOLA LVI.

VBIQVE SAPIENTEM TRANQVILLVM ESSE ET STVDIIS VACARE; CONTRA, MALVM VBIQVE ESSE INQVIETVM.

Mentem compositam vacare sibi et studiis, etiam in turba, suo ipsius exemplo docet, quippe qui Baiis adhuc commorabatur valetudinis curandae causa. Magis autem monet optandum esse silentium internum et pacem. Quocirca inertiam suadet evitemus, cupidinum matrem, et otii vitia negotio discutiamus.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Peream, si est tam necessarium, quam videtur, silentium in studia seposito. Ecce varius clamor undique me circumsonat; supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium possunt aures adducere: quum fortiores exercentur, et manus plumbo graves iactant, quum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio; quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos et acerbissimas respirationes: quum in alipten inertem et hac plebeia

Supra ipsum balneum habito. Baiis, non Romae. Nam hic ei laxior et aptior domus. Ibi, in diversorio. *Lipsius.*

Quae in odium... adducere. Quibus ad id adducimor ut nos auribus praeditos esse doleamus.

Quum fortiores... iactant. Halteres notat, quibus et ad saltandum usi, seque velut librandum: et iisdem sed gravioribus ad exercendum, et sine magno motu sudorem evocandum, sublatis depressisque manibus aut huc illuc iactatis. Erant autem istae massae plumbeae, in circuli dimidiali, aut et aliam formam: ἁλτῆρες Graecis a primo usu dicti παρὰ τὸ ἅλλεσθαι, *a saltando.* Iuvenal. Sat. VI, 421: *Quum lassata gravi ceciderunt brachia massa.* Scholiastes ibi: Halteres dicit, quibus utuntur athletae quum exercent: quasi plumbeis ponderibus exerceatur. Martialis XIV, 49: *Quid pereunt stulto fortes haltere lacerti? Exercet melius vinea fossa viros.* Lips. Cf. Ep. XV, 4.

Retentum.... remiser. Sic multi codd. Alii *recentem* et *emiserunt.* *R.*

Alipten, i. unctorem. Pinciani coniectura est a Lipsio et Gron. probata. Lectio vulgata est *aliquem.* Muretus: *Aliquem alipten inertem.* Ruhk. —

unctione contentum incidi, audio crepitum illisae
manus humeris; quae, prout plana pervenit, aut con-
2 cava, ita sonum mutat. Si vero pilicrepus supervene-
rit et numerare coeperit pilas, actum est. Adiice nunc
scordalum, et furem deprehensum, et illum, cui vox
sua in balneo placet. Adiice nunc eos, qui in piscinam
cum ingenti impulsae aquae sono saliunt. Praeter istos,
quorum, si nihil aliud, rectae voces sunt, alipilum
cogita; tenuem et stridulam vocem, quo sit notabilior,
subinde exprimentem; nec unquam tacentem, nisi

Alipten. Et hic, et in his quae sequuntur, eisdem fere vitiis tenentur libri nostri, quibus plerique alii. Tenui autem cum Ruhkopfio emendationes a viris doctis iam olim, partim ex ipsorum ingenio, partim ex veteris scripturae reliquiis allatas. *S.*

Vnctione Pinciani codd. aliique: sic at Turnebus coniecerat Advers. VII, 4. Erasmus, edit. vet., quae tamen voce *hac* caret, et cod. Col. *functione.* Alii *imitatione.* *Ruhk.*

Pilicrepus, ludens pilas. Lusorias autem pilas crepare et sonitum edere, quum datatim luditur, certum est. Morem fuisse pilis ludere in thermis docet Inscriptio ap. Gruter. p. 637, n. 1, ubi est: *Vrsum Togatum vitrea qui primus pila Lusi decenter cum meis lusoribus, Laudante populo maximis clamoribus, Thermis Agrippae et Titi.* Ruhk.

Et numerare coeperit pilas: id est, tot pilarum, sine casu, iactus, quod et hodie fit in *pila*: ut Petronius appellat, *sparsiva.* Cf. Petron. 27. Alii de iis qui sphaeris pice oblitis curabant, ne ignis balneorum extingueretur, intelligunt, v. c. Mercurialis de Arte gymnast. I, 12. *R.*

Scordalum. Plures libri *sordalum*, sed illa vox in Isidoro, et explicatur: *scordalus*, ferox: est et in Petronio: *Redditaque scordalo vice.* Noster illarum utitur Ep. LXXXIII: *Tullius Cimber et nimius erat in vino, et scordalus.* Quod assidet interpretationi Isidori, significatque hominem in vino ferocculum et liberioris linguae fuisse. Plebeia vox, et inter vulgi convicia: cui originem a Graeco σκῶρ, alii a σκορόδῳ, *allio*, petunt, quasi *foetidum* dicas. *Lipsius.* Ruhkop. *scordalum* simpliciter explicat litigiosum.

Furem deprehensum, λωποδύτην, quem graviter plectebant. Similia sunt Epicteti in Enchirid. c. IV, ubi λοιδοροῦντες et κλέπτοντες quoque coniunguntur. *Ruhk.*

In balneo placet. Cantillabant illic, recitabant etiam: nam ut Horatius: *Suave locus voci resonat conclusus.*

Rectae, non factae, aut fractae, quum *alipilus* volsellis pilos alarum evellens, circumit balnea magna voce illam suam artem commendans. Iuven. II, 156. *Ruhk.*

Alipilum. Sic margo ed. Erasm. et Caelius Rhodigin. Lect. antiqq. XXX, 19, at Erasmus edit. vetus et quinque mss. Grut. habent *alipedum.* *Ruhk.*

dum vellit alas, et alium pro se clamare cogit. Iam libarii varias exclamationes, et botularium, et crustularium, et omnes popinarum institores, mercem sua quadam et insignita modulatione vendentes.

O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat, quum Crispum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At, mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum, aut deiectum aquae; quamvis audiam, cuidam genti hanc unam fuisse causam urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox avocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet ac verberat. In his, quae me sine avocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, et fabrum inquilinum, et ferrarium vicinum, aut

Et alium pro se clamare cogit. Eum cui alas immodeste vellit, doloremque excitat. *Lipsius.*

Libarii est ex emendatione Coelii Rhodig. l. l. suffragante Turnebo Advers. l. l. Praestat haud dubie haec lectio vulgatae *librarii* quae est lectio codd. et edd. antiq nam *librarii* non ad popinarum institores pertinent aeque ac libarii, botularii et crustularii, qui liba, botulos i. farcimina et edulia mellita vaenui proclamant. *Ruhk.*

Varias exclamationes, cogites de varietate soni, ex quo hodieque in magnis urbibus facile dignoscitur, quid quisque habeat vaenale. Huc spectant inprimis sequentia *sua quadam... modulatione.* Ruhk.

Botularium. Qui botulos aut botellos proclamat; quorum duo genera, vel ex ovis et nucleis, cepa ac porco et pluribus apud Apicium lib. II, cap. 5; vel ex sanguinis viscerumque infarctis, in Tertulliano et Festo Graecis a distentione, id genus est φύσκος. *Lipsius.*

Crustularium. Senec. Ep. XCIX *Solamur crustulo pueros.* Horat. *Pueris dant crustula blandi Doctores.* Est frustum panis bene cocti, leviter melliti. *Lipsius.*

Mercem sua ex Erasmi emendatione est: nam codd. et priores edd. habent: *suam quandam insign.* aut cum ed. vet *suam quadam insign.* R.

Crispum. Vulgo *Chrysippum.* Quum de Stoico Chrysippo tale quid nusquam memoretur, nec salutationum ille mos non sic solemnis Graecis fuerit, legendum suadet Lipsius: *Crispum*, amicum Senecae, ad quem et Epigramma scriptum. Nam in cod. suo invenit *Crisipum*, uti est in ed. veteri. *Ruhk.*

Quamvis... non potuit. Idem narrat Noster Nat. Quaest. IV, 2. *R.*

Ferrarium. Sic Pinciani et Gruteri

hunc, qui ad Metam sudantem tubulas experitur et
tibias, nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est
5 mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui con-
tinuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut au-
dire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus
modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse,
nec avocari ad externa.[1] Omnia licet foris resonent;
dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixen-
tur cupiditas et timor, dum avaritia luxuriaque non
dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid pro-
6 dest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

codd. Erasmus tamen et ed. vet. *serrarium*, aberratione facili. *R.*

Ad Metam sudantem. Fuit quidem hoc cognomento in regione urbis quarta, apud Victorem et Notitiam imperii: sed et Baiis fuisse oportet, ubi haec scripta. Dio tradidit lib. XLVIII simulacrum Calypsus ibi sudasse, quum portus ab Agrippa strueretur. An id metae tali impositum, et inde cognomen? *Lips.* — Quum autem hic generaliter loquatur Noster, non opus est, ut cum Lipsio haec ad Baianam vitam referamus. *Ruhk.*

Tubulas experitur et tibias. Vulgatum *tabulas* et defendit, et interpretari conatus est Ruhk. quas ei tabulas, quoniam placent, non invideo. Equidem *tubulas* cum Grutero corrigere (cui et Pincianus, et Muretus praeiverant) non dubitavi. Assentitur nobis Matthiae in Progr. supra laudato, p. 18. *Schw.* —Ruhk. qui *tabulas* edidit, sic defendit: *tabulas* omnium librorum est scriptura. Muretus tamen *tubas* exhibet, e mera Pinciani coniectura. Grut. emend. *tubulas*, Lipsius *tabula se exp.*, et quum annotatum vidisset, in vetere codice legi *scapulas*, malit inde legi *scabillo se exp.* nam hoc genus instrumenti cum tibiis etiam iungit Sueton. Calig. c. 55. — Tabulas de naufragis aliisque mala et calamitates perpessi intelligo, qui *picti in tabula*, ut eum Persio Sat. VI, 33; loquar, ad Metam sudantem, calamitates suas monstratas decantarent, tibiis, utpote quae huic lugubri declamationi conveniebant, more tali in re, e. c. in theatro, satis frequente, accinentibus. *Tabulas et tibias experitur*, tentat quaestus causa. Cf. Horat. A. P. 21. Iuvenal. XIV, 302. *Ruhk.*

Etiam molestior) *Etiam nunc molestior* scribe cum ed. *R.* et codd. Ops. Eo refertur dein, *Sed iam me sic*, etc. *Schw.*

Pausarium qui vel portisculo, i. malleo, vel voce modos remigibus dabat. Cf. Gronov. Obss. IV, 26, p. 832 ed. Lips. Burmann. ad Val. Flacc. I, 186. *Ruhk.* — Ovidius: *Et qui requiemque modumque Voce dabat nautis, animorum hortator Epopeus.*

(1) Puta haec me dixisse; nam omnia ista me corrigentem circumstrepunt, ne ferrario quidem excepto, qui per diem aures subinde obtundit. TYP.

Omnia noctis erant placida composta quiete.

Falsum est! nulla placida quies est, nisi quam ratio
composuit: nox exhibet molestiam, non tollit; et
sollicitudines mutat. Nam dormientium quoque in-
somnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tran-
quillitas vera est, in quam bona mens explicatur.
Aspice illum, cui somnus laxae domus silentio quae- 7
ritur; cuius aures ne quis agitet sonus, omnis servo-
rum turba conticuit; et suspensum accedentium pro-
pius vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque
illuc, somnum inter aegritudines levem captans; quae
non audit, audisse se queritur. Quid in causa putas 8
esse? Animus illi obstrepit: hic placandus est, huius
compescenda est seditio; quem non est quod existi-
mes placidum, si iacet corpus. Interdum quies in-
quieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tra-
ctatione bonarum artium occupandi sumus, quoties
nos male habet inertia sui impatiens. Magni impera-

Omnia noctis... quiete. «Desierant latrare canes, urbesque silebant, Omnia noctis erant placida composta quiete.» Hi duo versus sunt Varronis Atacini, conservati a Seneca patre, Controvers. III, 16, 215 Bip. Hic Varro Argonautica Apollonii Rhodii expressit carmine, ante Ovidii aevum. Et hi versus imitatione libera deprompti sunt ex Apoll. Rh. III, 748, 749. Egit de hoc Varrone Ruhnkenius in Ep. crit. II, et Wernsdorf P. L. M. Tom. V, P. III, p. 1385 sqq. qui et huius fragm. p. 1412 sq. memor fuit. *Ruhk.* — *Placida*, etc. *Tacita* ed. *R.* et *A.* cum manusc. *c.* Sed mox deiu in *placida* consentiunt omnes. *Schw.*

Dormientium.... explicatur. Bene laudat Lipsius Zenonem ap. Plutarch. de profectibus virtutis sentiendis Tom. VII, p. 261 Hutt. Ex insomniis, ait Zeno, suum quemque profectum posse sentire, si neque re turpi delectantem se, neque cupientem neque agentem quid improbi iniustive per quietem videat, sed velut in aequore tranquillitatis imperturbatae claro omnes animi partes a ratione bilariores factas esse observaverit. *Ruhk.*

Somnum... leve captans. Iuxta Horatii sententiam lib. III, Od. 1: *Districtus ensis cui super impia Cervice pendet, non Siculae dapes Dulcem elaborabunt saporem, Non avium cytharaeque cantus Somnum reducent.*

Magni imperatores, etc. Exemplo sit Alexander M. apud Curtium VII, 1, 4. satis prudens, otii vitia negotio discuti, etc. ubi ipsa Nostri verba a

tores, quum male parere militem vident, aliquo la-
9 bore compescunt, et expeditionibus detinent. Nunquam vacat lascivire districtis; nihilque tam certum est, quam otii vitia negotio discuti. Saepe videmur taedio rerum civilium, et infelicis atque ingratae stationis poenitentia, secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor et lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desiit, sed fatigata, aut etiam obruta, rebus parum sibi cedenti-
10 bus. Idem de luxuria dico, quae videtur aliquando cessisse; deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parcimonia voluptates non damnatas, sed relictas, petit; et quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leviora sunt: morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, quum ex
11 abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et avaritiam itaque, et ambitionem, et caetera mala mentis humanae, tunc perniciosissima scias esse, quum simulata sanitate subsidunt. Otiosi videmur, et non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, ut paulo ante dicebam: nulla res nos avocabit, nullus hominum aviumque

Curtio in usum suum conversa vides. *Ruhk.*

Stationis, i. e. officii et muneris: a militia ductum. *Lipsius.* — Exemplo sit Cicero cum multis aliis. *Ruhk.*

Recrudescit ambitio. Tales fuere et Maximianus Diocletiani collega, qui, postquam sese imperio abdicavisset, nulli facinori pepercit ut relictum imperium recuperaret; et recentioribus temporibus Carolus quintus, qui, quum unus regendorum regnorum suorum depsuoisset, privatae vitae solitudinem non ferre potuit.

Aut etiam abiecta. Sic vulgo inde ab ed. *R.* et consentiunt tres codd. Ops. et quinque Grut. Nec tamen satis aptum huic loco id verbum. *abirata* in vet. cod. repererat Modius, unde *abiurata* corrigebat, quod minus etiam huc quadrat; *obirata* habet ed. *A.*, *obiec.a* ms. e. Voice verum erat id quod ex optimo cod. Nicot. laudavit Opsopoeus, *obruta*; quod restitui Senecae debuerat. *Schw.*

Si receptui cecinimus. Sapientem e turba et tumultu sese referentem comparat imperatori prudenti qui tubas receptui canere iubet.

concentus interrumpet cogitationes bonas solidasque,
et iam certas. Leve illud est ingenium, nec se adhuc
reduxit introrsus, quod ad vocem et accidentia eri-
gitur. Habet intus aliquid sollicitudinis, et concepti 12
pavoris, quod illum curiosum facit; ut ait Virgilius
noster:

Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
Tela, nec adverso glomerati ex agmine Graii:
Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non 13
arietata inter se arma agminis densi, non urbis im-
pulsae fragor territat: hic alter imperitus est, rebus
suis timet ad omnem crepitum expavescens, quem
una quaelibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem
motus levissimi exanimant. Timidum illum sarcinae
faciunt. Quemcumque ex istis felicibus elegeris, multa
trahentibus, multa portantibus, videbis illum

.... *Comitique onerique timentem.*

Tunc ergo te scito esse compositum, quum ad te
nullus clamor pertinebit; quum te nulla vox tibi ex-
cutiet; non si blandietur, non si minabitur, non si 14
inani sono vana circumstrepet. « Quid ergo? non

Illum curiosum. Quod invitis libris in ed. Matth. legebatur, *illorum curiosum*, id idem vir doctus retractavit in laudato Progr. p. 11. *S.*

Dudum. Temere et invitis libris omnibus *tutum* scribitur in ed. Ruhk. quod et in ed. Matth. propagatum. *S.* — Huiuscemodi literarum permutationes identidem fiunt a typothetis, quibus in Germania *d* pro *t* sonat. *T.*

Et me... timentem. Virg. Aen. II, 725 sqq. de Aenea, qui patrem Anchisen ex urbe Troia portasse se refert, dum comes sequeretur filius Ascanius.

Prior ille, qui duobus prioribus versibus describitur, est sapiens, etc.; *hic alter*, sequentibus vers. descriptus, imperitus est, etc.

Impulsae a machinis et molibus hostium eam oppugnantium. *Ruhk*

Varia circumstrepet. Sic quidem vulgo ab Erasm. cum ed. *A.* et ms. c. Sed praestat *vana* quod habet ora Erasm. cum ed. *R.* codd. Opsopoei. *Schw.*

aliquanto commodius est, carere convicio?» Fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo, experiri et exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri, quum tam facile remedium Vlysses sociis etiam adversus Sirenas invenerit? Vale.

Aliquanto commodius est. Tenui percommodam Matthiae emendationem. Vulgo *aliquando* dabant libri (quoad quidem novimus) omnes. *Schw.*

Itaque ego ex hoc loco migrabo: Baias dicit. *Ruhk.*

Vlysses qui cera oblevit aures sociorum, dum Sirenas praetervexissent. Odyss. μ, 177. *Ruhk.*

Etiam adversus Syrenas. Satis erat *et adv. Sir.* quod habent edd. *R.* et *A.* cum ms. c. Schw.

Invenerit. Ignorant iidem libri cum aliis duo verba *dederit et*, quae ex Gruterianis nonnullis primus infulsit Lipsius. *Schw.*

EPISTOLA LVII.

PRIMOS ANIMI MOTVS VEL SAPIENTIS IN POTESTATE NON ESSE.

Turbido mari quum Baiis Neapolim via terrestri tenderet, per cryptam Neapolitanam iter faciendum erat, quo nihil ingratius sibi accidisse scribit. In quo statu ictum quidem animi, mutationem quamdam, se sensisse ait, sed illam, qualis in potestate nostra non est. Hos enim primos motus vel tristitiae, vel alacritatis nemo unus devitare potest. Attamen cavisse testatur, ne in timorem vitae amittendae incideret, etiam spe immortalitatis iniecta.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quum a Baiis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer:

Quum a Baiis. Deleverat voculam *a* Erasmus; et poterat illa abesse, sed adiectam dedere edd. vett. cum ms. c. et Gruterianis omnibus. *Schw.*

Facile credidi... ne iterum navem experirer. Facile credidi dicentibus mare tempestate turbari, quum nollem iterum navem experiri, quam tam infeliciter paulo ante expertus eram. Vide supra Ep. LII.

sed tantum luti tota via fuit, ut possem videri nihilominus navigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit: a ceromate nos haphe excepit in crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius; nihil illis facibus obscurius, quae nobis praestant, non ut per tenebras videamus, sed ut ipsas. Caeterum etiam si locus haberet lucem, pulvis auferret, in aperto quoque res gravis et molesta; quid illic, ubi in se volutatur, et, quum sine ullo spiramento sit inclusus, in ipsos, a quibus excitatus est, recidit? Duo

Nihilominus navigasse. In essedo videlicet, via madida et inaequali, nutante identidem illo, ac quasi natante. Simili metaphora, de hac ipsa via, Statius Sylvarum IV: *Nutabat cruce pendula viator, Rodebatque rotas maligna tellus, Et plebs in mediis Latina campis Horrebat mala navigationis.* Emenda ibidem ex meo libro *sorbebatque rotas.* Lips.

Athletarum fatum quorum est *ceromate*, unguento ex cera, oleo etc. constante, ut corpora fiant lubrica, perfundi, et *haphe*, i. e. arena deinde inspergi. Mihi, ait, simile quid accidebat, qui in via prima luto et liquore, velut crasso ceromate delibutus sum, deinde in Crypta arenis et pulvere. Confer. P. Fabri III Agonist. 22. *Ruhk.*

Crypta autem *Neapolitana*, nunc *Grotta del Monte di Pausilippo* dicta, via est, quae per rupes et arenas huius montis antiquissimis temporibus, multorum stadiorum longitudine, ut nunc dimensio est, passuum 700, agebatur, recta versus Neapolim ducens. Quamvis bene strata est, tamen etiam nunc pulvere abundat. Cf. Strabo V, 4, 7, p. 196 ed. Lips. Busching. Tom. IV, p. 449. noviss. edit. *Ruhk.*

Nihil illis facibus obscurius. Vulgo *faucibus* ex ed. *R.* Recte *facibus* dedit ed. *A.* Vitiose *facilius* ms. e. Miratus sum nihil ex aliis codd. ad hunc locum annotatum. *Schw.* — Ruhk. qui ut Lipsius *faucibus* edidit, sic explicat: *fauces* int. angustus transitus: non obscurae erant Strabonis tempore, lumen dicentis, passim fenestellis in montis superficiem iusta altitudine incisis, demitti. Obstructae itaque aevo aut neglectae fuisse videntur hae fenestrae, sicut tempore Alphonsi primi Arragonum et Neap. regis, qui duas adhuc comparentes fenestras incidi iussit. *Ruhk.*—Nobis equidem longe melior videtur lectio *faucibus.* Nam non faces dici credimus, nisi de accensis luminibus; nec aliquid est, unde suspicemur ibi ferri faces accensas quibus via illustretur. Si tamen legeris *facibus*, intelligendum est de istis fenestris supra descriptis.

Sed ut ipsas (tenebras videamus). Similiter Milton inferorum *tenebras visibiles* dixit.

Sine ullo spiramento sit inclusus. Nullam pulvis habet viam qua se effundat.

incommoda inter se contraria simul pertulimus: eadem via, eodem die, et luto et pulvere laboravimus.

Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitarem, dedit: sensi quemdam ictum animi, et sine metu mutationem, quam insolitae rei novitas simul ac foeditas fecerat. Non de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, nedum a perfecto absum; sed de illo, in quem ius fortuna perdidit: huius
3 quoque ferietur animus, mutabitur color. Quaedam enim, mi Lucili, nulla effugere virtus potest; admonet illam natura mortalitatis suae. Itaque et vultum adducet ad tristitiam, et inhorrescet ad subita; et caligabit, si vastam altitudinem, in crepidine eius constitutus, despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam, et paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidam ad vulneris novi, quidam ad veteris et purulenti tractationem inspectionemque succidunt ac linquuntur animo;
4 alii gladium facilius recipiunt, quam vident. Sensi ergo, ut dicebam, quamdam non quidem perturbationem, sed mutationem; rursus, ad primum conspectum redditae lucis, alacritas incogitata rediit et in-

Aliquid tamen....dedit. Ex consuetudine laudanda, quam supra attigit Ep. LV, 3. *Ruhk.*

Sensi quemdam..... color. Nam Stoici asserebant, πρὸς τὴν αἴσθησιν φυσικὴν οὖσαν οὐ πειρατέον ἀντιβαίνειν. Marc. Anton. V, 26, ubi Gatacker. p. 210, 2, loca Senecae collegit, nostro non praetermisso. Lipsius laudat A. Gell. XIX, 1, et Manuductionem suam III, 7. *Ruhk.*

Vultum adducet ad tristitiam. Omnium librorum lectio. Stephanus tamen Epist. XVII ad Dalechamp. pro interpretamento, quod ex margine irrepserit, habet. Pincianus *abducet* malit, Gruterusque *adducet ad tristia*. Sed nulla mutatione indigemus. *Ruhk.*

Caligabit. Int. illius oculi caligabunt.

Succidunt. Sic recte edd. Tarv. Ven. et Erasm. Vitiose *succedunt* ed. *R.* et *A.* cum ms. c. Praeter rationem *concidunt* editio Mureti, et seqq. *Schw.*

iussa. Illud deinde mecum loqui coepi, quam inepte quaedam magis ac minus timeremus, quum omnium idem finis esset. Quid enim interest, utrum supra aliquem vigiliarium ruat, an mons? Nihil invenies: erunt tamen qui hanc ruinam magis timeant, quamvis utraque mortifera aeque sit. Adeo non effectus, sed efficientia timor spectat.

Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant 5
animam hominis magno pondere extriti permanere non posse, et statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber? — Ego vero non facio: qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi (nam circa id diffugit, quo urgetur): quemadmodum aër verbere aut ictu non laeditur, ne scinditur quidem, sed circa id, cui cessit, refun-

Vigiliarium ruat, an mons? Sic Gruteri codd. et Erasm. At in ed. vet. haec sic habentur: *vl' speculatorium ruat, ut aut mōs aut turris.* Vnde facile est videre, *vigiliarium* quod et in aliis mss. reperitur, bonam esse lectionem. Denotat autem locum et speculam, ubi vigiles sunt, ad analogiam *valetudinarii*, *spoliarii*, *vivarii* composita vox. Emendatione itaque neque Lipsii *tigillarium*, aut *vigilum atrium*, neque Gronovii *nubilarium* indigemus. *Ruhk.* — Videtur *Lagrange* secutus fuisse Lipsii coniecturam, qui vertit: *Qu'importe qu'on soit tué par la chute d'une tuile ou d'une montagne?*

Efficientia optime ed. Mur. et sqq. quod in Append. commendaverat Erasm. ex vetere libro, ut videtur. Vitiose *efficientiam* dant edd. vett. et ms. e. Vnus Ruhk. *effecti causam* scripsit, ex Pinciani coniect. *S.*

Nunc me putas... liber. Sententia haec a stilo illo, animam esse corpus ideoque pati eadem quae corpus, affligi, dissipari et solvi, derivanda est. Diog. Laërt. VII, 156, ibique Menag.

Permanere in omnibus codd. est. Quam tamen hic stare non posse lectionem putans Pincianus coniecit *permeare*; probaruntque Muret, Lipsius et Grut. *Ruhk.* — *Permanere*, ἐπιμένειν, διαμένειν, i. solida et integra manere. Fuerunt itaque Stoici, qui putarent quidem animos post mortem durare, sed si quando corpus eius ita obtereretur, ut ne partes quidem superessent, nec illum in corpore contineri, sed *spargi*, h. e. in elementa sua recedere, igneum in ignem, etc. εἰς τὰ φίλα καὶ συγγενῆ, εἰς στοιχεῖα, ut cum Epicteto Arriani Diss. III, 13, 14, ubi Vptonus quaedam notavit, loquar. Si proinde animus permeaverit, etiam permanebit: ut adeo *permeare*, quod Pincianus aliique reposuerunt in textum e coniectura, et *permanet* eodem redeant.

6 ditur: sic animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi; sed beneficio subtilitatis suae, per ipsa, quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam quum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus, sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quaerendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habe: si superstes est corpori, propter illud nullo genere [mori] posse, propter quod non perit; quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam noxium aeterno est. Vale.

Ruhk. — De illa Stoicorum opioiooe circa humanam meotem scripsit Lipsius, Physiologia stoic. lib. III, Diss. xi.

Propter illud. Sic bene edd. *R.* et *A.* cum ms. *c.* et codd. Grut. id est, proptar id ipsum, propter eamdem caussm. Alii mss. *propter illum*; unde vulgo *propter hoc illum*, ab Erasmo. *Schw.* —Opsopoeus de coniectura, *propter quod hoc perit.* Lipsius releget *propter* vel mutet in *propterea*, vel *per quod hoc perit.* Grooovius ex apicibus scriptorum codd. sic format: *si superstes est corpori perire illum nullo genere posse, propter quod non perit.* Caeterum, quamlibet lectionem admiseris, seosus patet. *Ruhk.*

Mori possa. Sic rursus ed. *R.* et *A.* cum ms. *c.* et codd. Grut. Sed ex codd. Grut. alii verbum *mori* alio loco ponuot; io mss. Ops. autem prorsus abest id verbum: itaque uncis inclusi, ratus posse ex sequente verbo *perit* h. l. *parire* suppleri, quod ipsum verbom *perira* adiecit Erasmus, uude vulgo *possa perira*. Schw. *Lagranga* tolum locum sic vertit: *la même cause qui l'empêche de périr, la défend contre toutes les attaques.*

Nulla immortalitas cum exceptione est. I. e. quod per se immortale est, nullam uoquam immortalitatis interruptiooem admittit; siu aliter, iam immortale esse desineret.

EPISTOLA LVIII.

EXPLICAT, QVOMODO OMNIA QVAE SVNT, PLATO DIVISERIT.

Lucilio explicaturus Platonis scitum de eo, quod est, praemittit querelam de paupertate, quin de egestate sermonis latini, exemplis allatis. Dein exponit, quotuplex τὸ ὄν, i. quod est, sit, e Platone, praemissa definitione generis et speciei. Sex autem modis ab eo dici τὸ ὄν monet. Quae etsi subtilitates parum proficuas esse fatetur, tamen insunt (affirmat) quae salutaria fieri possint. Sic quum Plato negat, omnia ea, quibus sensus afficiantur, ex iis esse quae vere sint, ad vanitatem omnium quae cupiamus facilis est conclusio. In quibus et sunt voluptates, quas si regere et coërcere possimus, nostrum erit vitam prorogare. Attamen id agamus, ut neque vitam optemus, neque mortem recusemus.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quanta verborum nobis paupertas, imo egestas sit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, quum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent; quaedam vero, quum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc, quem Graeci *oestron* vocant, pecora peragentem et totis saltibus dissipantem, *asilum* nostri vocabant. Hoc Virgilio licet credas:

Est lucum Silari iuxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo

Paupertas, imo egestas. Idem discrimen fecit Epist. XVII, 5. Ibidem §. 4. frugalitas est paupertas voluntaria, Mediocritas, αὐτάρκεια etiam ap. Horat. III, Carm. 29. 56: *Pauperiem* audit *proba.* Πενία est egestas. Caeterum saepe apud Ciceronem hanc egestatem, quam Noster queritur, observare est, si quando notiones philosophicas Graecorum civibus suis vertere studeret. *Ruhk.*

Loqueremur, ego cum amico. Cf. §. 6. *Ruhk.*

Oestron, οἶστρος. Plinius tamen verbo *asilus* usus est XI, 28. Nec intelligas, quomodo vocabulum quo-

Romanum est, oestrum Graii vertere vocantes;
Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta......

2 Puto intelligi istud verbum interisse. Ne te longe differam, quaedam simplicia in usu erant, sicut *cernere ferro inter se* dicebantur. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

.... Stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro;

3 quod nunc *decernere* dicimus; simplicis verbi usus amissus est. Dicebant antiqui, *si iusso*, id est, *si iussero*. Hoc nolo mihi credas, sed fideli Virgilio:

Caetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam, quantum tempus apud Grammaticum perdiderim; sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium et Attium verborum situs occupaverit: quum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint.

tidiani usus perire possit. Itali hodieque vocant *assillo*. Virgilii locus est in Georgicis lib. III, vs. 146. *Ruhk.*

Graii cd. *A.* et ms. *c.* Vulgo *Graeci*. *Schw.*

Cernere ferro ap. Virg. Aen. XII, 709. *Ruhk.*

Hoc nolo. Edd. *R.* et *A.* ms. *o.* *hic nolo*. Schw.

Fideli Virgilio. Sic ed. Ruhk. cum edd. vett. et mss. Pal. 2, 3, et Col. commode: nec vero spernam *fidem Virg.* quod habent *A.* et *c.* cum mss. Ops. ubi cod. Amb. adiicit *adhibe*, quod subintelligi poterat. Nec vero absurda Gruteri coniectura, *fiden'*, i. e. *fidis ne*? Schw. —Muretus dedit *sit fides Virgilio*. Duo Pal. habent: *sed fide Virgilio*. Editio vetus *sed fidem Virgilio* quod et Modius Novant. Lectt. Epist. 132, probat. Lipsius emendat *fido*. At vulgata bene habet. —*Fideli Virgilio*: Ruhk. interpretatur: cui fidem habeas Quum vero ille vocis *fidelis* intellectus nusquam occurrat, melius intelligas qui mihi assidue praestat sui carminis auctoritatem.

Caetera, qua iusso, etc. Aen. XI, 467. Silius tamen Italic. XII, 175, hunc verbi simplicis, *iusso*, usum non fastidivit. *Ruhk.*

Quantum verborum situs i. antiquitas, neglectus, ideoque oblivio occupaverit. *Apud hunc*, Virgilium

«Quid, inquis, sibi ista vult praeparatio? quo spe- 4
ctat? » Non celabo te: cupio, si fieri potest propitiis
auribus tuis, *Essentiam* dicere; sin minus, dicam
et iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, pu-
to locupletem: si recentiorem quaeris, Fabianum,
disertum et elegantem, orationis, etiam ad nostrum
fastidium, nitidae. Quid enim fiet, mi Lucili? quo-
modo dicetur οὐσία, res necessaria, naturam conti-
nens, fundamentum omnium? Rogo itaque, permit- 5
tas mihi hoc verbo uti: nihilominus dabo operam,
ut ius a te datum parcissime exerceam: fortasse con-
tentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua,
quum ecce id nullo modo latine exprimere possim,
propter quod linguae nostrae convicium feci?

Magis damnabis angustias romanas, si scieris unam
syllabam esse, quam mutare non possim. Quae haec
sit, quaeris? τὸ ὄν. Duri tibi videor ingenii: in me- 6

Ruhk. — Sic et Horatius Arte Poë-tica: *Vt silvae foliis pronos mutantur in annos, Prima cadunt; ita verborum vetus interit aetas, Et iuvenum ritu florent modo nata, vigentque. Debemur morti nos nostraque... Mortalia facta peribunt, Nedum sermonum stet honos et gratia vivax. Multa renascentur quae iam cecidere, cadentque Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus, Quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.*

Essentiam Muret. primum dedit ex coni. Cf. eius Var. Lectt. XV, 20. Antea *quid sentiam dicere.* R.

Ciceronem. In scriptis Ciceronis nobis reliquis haec vox non invenitur: hic usus vocabuli ap. Cic. latuit, quod miseris, Quintil. II, 14, III, 6, VIII, 3; in quibus locis inventionem huius nominis Fabiano tribuit, et duram censet hanc τῆς οὐσίας interpretationem. Lipsius laudat Sidonii verba: lecturus es hic novum verbum *Essentiam*, sed scias hoc ipsum dixisse Ciceronem. *Ruhk.*

Fabianum. De Sergio Flavio Papirio Fabiano conf. Consolat. ad Marc. XXIII, 3. *Ruhk.*

Elegantem est in ora ed. Erasmicae et in omnibus Grut. codd. Alii *disertum et eloquentem*, ut editio vetus, alii *elegantem* omittunt. *R.*

Οὐσία... omnium. Omnia enim ex Usia i. e. Essentia: quae est proprie Stoicis Deus et Materia. *Lipsius.*

Naturam continens, fundamentum omnium. Sic Muretus ex aliquot scriptis Pinciani: sic et editio vetus et tres mss. Grut. At Erasmus: *natura continens f. a.* Ruhk.

Propter quod... feci? Propter quod totam hanc epistolam scribens coactus sum reprehendere nostram linguam. *Ruhk.*

Duri, etc. Ruhk. dat: *Duri tibi*

dio positum sic posse transferri, ut dicam: *Quod est.* Sed multum interesse video: cogor verbum pro vocabulo ponere; sed ita necesse est, ponam: *Quod est.* Sex *modis* hoc a Platone dici amicus noster, homo eruditissimus, hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicavero, esse aliquid *genus*, esse
7 et *speciem.* Nunc enim *genus* illud *primum* quaerimus, ex quo caeterae species suspensae sunt, a quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. Invenietur autem, si coeperimus singula retro legere; sic enim perducemur ad primum. *Homo* species est, ut Aristoteles ait; *equus* species est; *canis* species: ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, et
8 sub se habeat. Hoc quid est? *Animal.* Ergo genus esse coepit omnium horum, quae modo retuli, hominis, equi, canis, Animal. Sed sunt quaedam, quae animam habent, nec sunt animalia: placet enim, *satis* et *arbustis* animam inesse; itaque et vivere illa, et mori dicimus. Ergo *Animantia* superiorem tenebunt

videor ingenii: in medio positum posse sic transferri. Sic, inquit, Erasmus et aliquot codd. et ed. vetus. Edit. Rom. *D. t. videbor i. i. m. positum esse: posse sic transferri.* — Schw. Erasmi lect. recipit, nisi quod scribit *transferre*, nulla fretus auctoritate. Noscum Lipsio et ed. Bip. scripsimus: *in medio positum sic posse transferri*, quae sola lectio facile intelligitur. Significat enim: omnibus patet verba τὸ ὄν posse transferri his vocibus *quod est.*

Sed ita necesse est, ponam: Quod est. Sic Pincianus iubet legamus ex vetere lectione: sic exstat, in quatuor Grut. mss. Erasmus: *Sed si id necesse est, ponam Quod est.* Muretus: *sed id si n.* etc. *Ruhk.* — Schw. solus scribit: *ponam. Quod est, sex*, etc.

Esse aliquid genus. Sic scripsi cum ed. *R.* et aliis libris apud Mod. Ops. et Grut. Nec vero displicet *aliquod*, vulgatum inde a Lipsio, quod habet ed. *A* cum ms. Pal. sec. In *c.* dubie scribitur *aliqd.* Fuerint quibus magis probetur, *esse aliud genus*, quod ex vet. lib. laudavit Pincianus. *Schw.*

Invenietur autem...... primum. Ab individuis ad formas generaque ascendit Noster *retro legens singula*, ut ipse ait. Hac prolixiore deductione facile quisque supersedebit lector; nec eum ad quem talia scribi debebant, magnos in philosophia profectus fecisse putaverit. Spectant autem haec ad praedicabilia Aristotelicorum,

locum, quia et animalia in hac forma sunt, et sata.
Quaedam anima carent, ut saxa; itaque erit aliquid
animantibus antiquius, *Corpus:* hoc sic dividam, 9
ut dicam, corpora omnia, aut animata esse, aut
inanima. Etiamnum est aliquid superius, quam cor-
pus: dicimus enim quaedam *corporalia* esse, quae-
dam *incorporalia.* Quid ergo erit ex quo haec didu-
cantur? illud, cui nomen modo parum proprium
imposuimus, *Quod est.* Sic enim in species secabitur,
ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incor-
porale. Hoc ergo genus est primum et antiquissi-
mum, et, ut ita dicam, generale; caetera, genera
quidem sunt, sed specialia: tanquam *homo* genus
est; habet enim in se nationum species: Graecos, 10
Romanos, Parthos; colorum: albos, nigros, flavos;
habet singulos: Catonem, Ciceronem, Lucretium.
Itaque qua multa continet, in genus cadit; qua sub
alio est, in speciem. Illud genus, *Quod est*, genera-
le, supra se nihil habet. Initium rerum est: omnia
sub illo sunt.

Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus
magis principale: de quo statim dicam, si prius illud
genus, de quo locutus sum, merito primum poni
docuero, quum sit rerum omnium capax. Quod est, 11

ad κατηγορούμενα, in quibus genus et species primum locum obtinent. *R.*

Quaedam anima carent. Sic vulgo, ab Erasmo, cum ed. *A. Sed quaedam* etc. ed. *R.* cum ms. c. et Opsop. et Grut. *Schw.*

Animata..... inanima) *Animalia.... inanimalia R. A. c.* cum aliis. Conf. Opsop. *Schw.*

Tanquam homo genus est sc. speciale. Atque constat sibi Seneca, quidquid contra dicat Lipsius, cuius verba sunt haecce: «Atqui supra species erat, sed ex Aristotele: hic Logicam Chrysippi sequi eum probabile est hodie ridendam.» Nam quo iure, ait Noster, caeterae divisiones eius quod est, genera vocantur, quae tamen nonnisi species sunt, eodem Homo quoque genus vocari potest, quem supra tantummodo speciem esse vidimus. Sic noster statim explicat verbis hisce: *Itaque... in speciem.* R.

Qua multa continet.... qua sub alio

in has species divido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo divido? Vt dicam: aut animantia sunt, aut inanima. Rursus animantia quemadmodum divido? Vt dicam: quaedam animum habent, quaedam tantum animam; aut sic: quaedam impetum habent, incedunt, transeunt; quaedam, solo affixa, radicibus aluntur et crescunt.
12 Rursus animalia in quas species seco? Aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, *Quiddam*. Quare videatur, subiiciam. In rerum, inquiunt, natura quaedam sunt, quaedam non sunt. Et haec autem, quae non sunt, rerum natura complectitur, quae animo succurrunt; tanquam Centauri, Gigantes, et quidquid aliud, falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem coepit, quamvis non habeat substantiam.

Nunc ad id quod tibi promisi, revertor; quomodo,

est. Sic edd. a Mur. ex Modii emendatione. Vtrobique *quod* habet ed. *R. quia* ed. *A.* et Er. cum ms. c. Cf. Not. ad Ep. LXVI. *Schw.*

Inanima, habent *inanimantia* edd. inde a Lips. sed *in animata* ed. Ven. et Erasm. quad habent *A.* c. S.

Impetum habent: id est, sponte moventur.

12 *Quiddam* scripsi cum vet. cod. quem in Notis laudavit Mur. *Quid* edd. inde a Lipsio. *Quod* ed. *R.* cum mss. Pinc. et Grut. Deest vox ed. *A.* et ms. c. cuius loco dein *sed quare* legitur: at particulam *sed* recte ignorant alii. *S.* — Lipsius, qui edidit *quid* pro quiddam: Ita lege, inquit, quum libris sit ambigue *quid* vel *quod*: sed illud praefero. Graece dixerim indubie, τὸ τί. Pincianus sententiam loci primus pervidit et breviter posuit: *Stoicis aliud aliquod genus Ente Superius esse, nempe quod*, ita enim ipse legit. Id igitur iis dividitur in vere *Ens* et *Non-ens*. Vere, ut omnia quae in rerum natura sunt *Non-ens*, ut sunt Centauri, Chimaerae, et quae in mente sola subsistunt. — Subtilitatem hanc facile intelligere licet. Quum Plato essentiam posuisset primo loco, illi observantes ea non comprehendi hac definitione, quae non vere sunt, tanquam Centauri, docebant esse superius quoddam, quo essentia comprehendatur, idque vocabant τὸ τί, i. e. res ad quam et phaenomena et noumena retulerunt, s. res quae quodammodo affectae sunt, uti Cic. Top. 3 istud τί convertit. *Ruhk.*

Et haec autem, etc. Nil mutant libri. Dicit igitur, ex Stoicorum sententia naturam rerum etiam ea complecti quae re vera non sunt, quae nonnisi anima succurrunt. *Schw.*

Nunc ad id.... in sex modos Plato

quaecumque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud, *Quod est*, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur; cogitabile est. Quod generaliter est, tanquam homo generalis, sub oculos non venit: sed specialis venit, ut Cicero et Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus, et canis. Secundum ex his, quae sunt, ponit Plato, *quod eminet et exsuperat omnia*. Hoc, ait, per 14
excellentiam esse: ut poëta communiter dicitur; omnibus enim versus facientibus hoc nomen est: sed iam apud Graecos in unius notam cessit. Homerum intelligas, quum audieris Poëtam. Quid ergo hoc est? *Deus;* scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est 15
eorum, *quae proprie sunt*: innumerabilia haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quae sunt, interrogas? Propria Platonis supellex est; *Ideas* vo-

p. Primo quidem in duos: atque ita in Timaeo (p. 301, T. IX Bip.) et Sophista τὸ ὂν dividit. Appuleius (de Habitudine lib. I, p. 162, T. II Bip.) ex illo τὰς οὐσίας, quas Essentias dicimus, duas esse ait, per quas cuncta gignantur Mundusque ipse. Quarum una cogitatione sola concipitur, altera sensibus subiici potest. Prior illa vere esse memoratur: hanc vero non esse possumus dicere. Et primae quidem Essentiae primum Deum esse et mentem formasque rerum et animam: secundae omnia quae informantur, quaeque gignuntur, et quae ab sustantiae superioris exemplo originem ducunt. Haec ita universe in Platone: sed distinctius Noster in sex modus partitur. Primum est *Ens* νοητὸν *intelligibile*: ut animal. Secundum, excellentissimum Ens et causa Entium, *Deus*. Tertium, *Idea*. Quartum ipsa Εἶδη, sive *species*. Quintum, quae sensibus subiecta, i.e. *corpora*. Sextum, *quae quasi sunt*, ut inane, tempus. *L.*

Animal non videtur, sed cogitatur. Sic Erasmus, ed. vetus, et Gruteri mss. At Gronovii codd. exhibebant: *Animal ut v., cogitatur*. Unde coniecit: *Animal haud videtur; cogitatur.* Ruhk.

Sed iam apud, etc. Sic bene vulgo cum *R. A. c. Sed tamen apud* ed. Ruhk. cum Grut. *Schw.*

Homerum .. poëtam. Sic et Cicero in Topicis: *Homerus propter excellentiam, commune poëtarum nomen effecit apud Graecos suum.*

Propria Platonis supellex est. Sic ed. vetus et Pinciani aliorumque codices. At Erasmus voces has exclusit. *Ex quibus omnia quaecunque videmus fiunt* Pinciani, Modii codd. et plerique Grut. et ed. vetus. Antea *ex quibus omnia quae sunt fiunt, et ad,* etc. *Ruhk.*

Ideas vocat. De his Lips. aliquid

cat, ex quibus omnia, quaecumque videmus, fiunt,
et ad quas cuncta formantur. Hae immortales, immu-
tabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea, id est, quid
Platoni esse videatur, audi: «Idea est eorum, quae
16 natura fiunt, exemplar aeternum.» Adiiciam defini-
tioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo
imaginem tuam facere: exemplar picturae te habeo,
ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo
imponat. Ita illa, quae me docet et instruit, facies, a
qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria
infinita habet natura rerum, hominum, piscium, ar-
borum; ad quae, quodcumque fieri ab illa debet,
17 exprimitur. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc
εἶδος, attendas oportet; et Platoni imputes, non mihi,
hanc rerum difficultatem: nulla est autem sine diffi-
cultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar:
ille, quum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum
intuebatur; idea erat Virgilii facies futuri operis
exemplar; ex hac quod artifex trahit, et operi suo im-
18 posuit, εἶδος est. Quid intersit, quaeris? Alterum
exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta et
operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit.
Habet aliquam faciem statua: haec est εἶδος. Habet ali-
quam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex
statuam figuravit: haec idea est. Etiamnuc aliam de-

Phys. II, Diss. III. Est quoque celeberrima Brukeri de Ideis Dissertatio.

Quartum etc. Platonem hoc discrimen inter *ideas*, et *idos* ignorare docuit Meiners *Gesch. der Wiss.* II, p. 801. Formas illas aeternas promiscue vocat Plato nunc εἰκόνας, nunc εἴδη, nunc ἰδέας, etc. *Ruhk.*

Habet aliquam faciem statua: haec est εἶδος. Verba ista quum in ed. Bipont. temere praetermissa essent, pariter in ed. Ruhk. et Matth. desiderantur. *Haec* scribitur in ed. *R.* et seqq. *Hoc* est εἶδος ed. *A.* et ms. c. S. — Ex hac aliisque Bipontini Editoris omissionibus (pag. 225, col. 1; 232, col. 2; 341, 357) robur accedit iis, quae ad Ciceronem tom. X, pag. 319, properanter notavi de speciminibus cum exemplari conferendis. Ibidem vero col. 2, vs. 4, typothetae sphalma, praepostere verba collocantis, sic corrigas velim, *et pluries in notis.* Typ.

sideras distinctionem? Idos in opere est; idea extra
opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quin- 19
tum genus est eorum, *quae communiter sunt*: haec in-
cipiunt ad nos pertinere; hic sunt omnia, homines,
pecora, res. Sextum genus eorum est, *quae quasi sunt*;
tanquam inane, tanquam tempus.

Quaecumque videmus ac tangimus, Plato in illis
non numerat, quae *esse* proprie putat. Fluunt enim, 20
et in assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo
nostrum idem est in senectute, qui fuit iuvenis;
nemo est mane, qui fuit pridie. Corpora nostra ra-
piuntur fluminum more; quidquid vides, currit cum
tempore; nihil ex his, quae videmus, manet. Ego ipse,
dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod
ait Heraclitus: «In idem flumen bis non descendimus.» 21
Manet idem fluminis nomen; aqua transmissa est. Hoc
in amne manifestius est, quam in homine: sed nos
quoque non minus velox cursus praetervehit; et ideo
admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus

Quaecumque videmus ac tangimus, etc. Ideas, dixit Plato, s. formas naturam rerum constituere, esseque una cum Deo, in cuius intellectu ab aeterno fuerint, unum genus omnium rerum, quae interitu aut mutatione careant. Corpora contra, sive omne id quod sensibus subiicitur, propriae essentiae nominari non possunt, utpote quae mutationibus, quinimo interitui patent. Conf. Wittenbach ad Plut. de sera numinis vind. p. 76 sq. Contineant tamen necesse putabat immutabile quid, quia certa cognitio quaedam habeatur. Tali modo et Heraclitum et Parmenidem a se coniungi affirmavit Plato. Cf. Meiners II, p. 730 sq. Tiedemann. II, p. 87 sq. *Ruhk.*

Corpora nostra.... transmissa est. Egregie hic monuit Tiedemann II, p. 88 sqq. lacunam syllogismi Heraclitici et a Platone negligi, uti a Nostro, res sensibus subiectas ne momento quidem sibi constare similesve manere; experientia refragatur, nec doceri potest. Nam ut illae res vel uno temporis momento persteut, earumque mutationes legibus sint attemperatae sempiternis, profecto notiones universales legere, principia colligere adeoque scientiam construere licebit. De *Heraclito* vid. Plat. Cratyl. T. III, pag. 267, 268: δὶς ἐς αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἐμβαίνομεν. *Ruhk.*

Et ideo admiror dementiam nostram. Illud Heracliteum deflexit Noster ad amorem corporis et timorem mortis diminuendum: utrumque enim est fugacissimum et corpus, et

rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur, quum omne momentum mors prioris habitus sit. Vis tu non timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia et caduca, et omnibus obnoxia causis: mundus quoque, aeterna
22 res et invicta, mutatur, nec idem manet. Quamvis enim omnia in se habeat, quae habuit; aliter habet, quam habuit: ordinem mutat.

«Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit?» Si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, et, ut dici solet, pascit; sic nos animum aliquando debemus relaxare, et quibusdam oblectamentis reficere. Sed ipsa oblectamenta opera sint; ex his quoque, si observaveris, sumes quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiamsi

omne momentum, quod antecedentis *habitûs*, i. e. conditionis mors est. Cf. Ep. xxiv, 19 not. *Ruhk.*

Vis tu non timere, ne, etc.* Sic restituit Gronov. ex suo et quatuor Grut. quibus omnes Rubeniani accedunt, et Erford. Heins. Possem, inquit, abs te impetrare, ne timeas, eventurum tibi, quod quotidie evenire omnibus videmus. Est formula orantis, hortantis, flagitantis, iubentis. Cf. Bentleius ad Hor. II Serm. 6, 92; qui Gronovium recte laudat. Vulgo male deest negandi particula contra mentem et sensum auctoris. Cf. ad III de Ira, 38. *Ruhk.*

Causis Gronovio suadente reposui. Sic vett. edd. Tarvisina, Veneta, Frobeniana, et editio vetus, et codex Gronov. Erf. Heins. Conf. Gronovii Obss. III, 14, p. 422 ed. Lips. Verbum hoc est familiare Senecae de morbo vitioque quocumque. Vide de Ira III, 10. Antea *casibus*. Ruhk.

Mundus... idem manet, omnium enim elementorum alterni recursus sunt: quidquid alteri perit, in alterum transit, etc. Senec. N. Q. III, 10. *Ruhk.*

Sumes) *R. A. c. Invenies.* Schw.

Hoc ego... efficere. Exempla supra iam vidimus Epist. LV, 3, LVII, 2. *R.*

Vacatione. Erasmum sequor. Gruterus tamen in libris suis, uti Modius in uno (v. Ep. CXXXII, novaut. Lectt.) *Natione*, quod ille explicat: ex omni secta et genere hominum. Muretus mallet *tractatione*. Lipsius, quod in ora quorumdam librorum est, *oratione*. Sed vulgata non est tentanda. Otio, ait, ita utor, ut utile mihi fiat. *Ruhk.* — Schw. hanc Ruhkopfii lectionem se probare confitetur, si ex quodam vetere libro ducta est, sed se timere, ne ex Erasmi ingenio oriatur. — *Vacatio* autem opera subseciva,

a philosophia longissime aversa est, eruere aliquid
conor et utile efficere. Quid de istis capiam, quae
modo tractavimus, remotis a reformatione morum?
quomodo meliorem me facere ideae Platonicae pos-
sunt? quid ex istis traham, quod cupiditates meas
comprimat? Vel hoc ipsum, quod omnia ista quae
sensibus serviunt, quae nos accendunt et irritant, ne-
gat Plato ex his esse, quae vere sint. Ergo ista ima- 24
ginaria sunt, et ad tempus aliquam faciem ferunt;
nihil horum stabile, nec solidum est. Et nos tamen
cupimus tanquam aut semper futura, aut semper
habituri. Imbecilli fluidique, per intervalla consisti-
mus: mittamus animum ad illa, quae aeterna sunt!
miremur in sublimi volitantes rerum omnium formas,
Deumque inter illa versantem, et hoc providentem,
quemadmodum, quae immortalia facere non potuit,
quia materia prohibebat, defendat a morte, ac ra-
tione vitium corporis vincat! Manent enim cuncta, 25
non quia aeterna sunt, sed quia defenduntur cura
regentis. Immortalia tutore non egent: haec con-
servat artifex, fragilitatem materiae vi sua vincens.
Contemnamus omnia, quae adeo pretiosa non sunt,
ut, an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogite- 26

quae non propter officium, sed otii et oblectamenti causa tractamus. Ipsa enim oblectamenta, monuerat §. 22, opera sint. Cf. Epist. LXII. *Ruhk.*

Miremur. Similia sane praeclara occurrunt haud semel apud Nostrum, utique N. Q. I. praef. Tunc, ibi ait, consummatum habet plenumque bonum sortis humanae quum calcato omni malo, petit altum, et in interiorem naturae sinum venit. Tunc iuvat inter sidera ipsa vagantem divitum pavimenta ridere, etc. *Ruhk.*

Quia materia prohibebat. Impie stulta veterum opinio, Deum voluisse quidem a primo omnia immortalia facere, sed non potuisse propter materiae vitium, quasi non, ut caetera omnia, ita materiam condiderit ac procrearit Deus. Recte Lactantius: idem materiae fictor est, qui et rerum materia constantium. *Muretus.*

Illud simul cogitemus... eximit. Ne putes Nostrum sibi ipsum contradicere, qui antea §. 21 mundum aeternam rem et invictam vocasset, recorderis, mundum triplici sensu accipi a Stoicis. Noster N. Q. I. praef.

mus: si mundum ipsum, non minus mortalem quam nos sumus, Providentia periculis eximit; potest tamen aliquatenus nostra quoque providentia prorogare huic corpusculo moram, si voluptates, quibus
27 pars maior perit, potuerimus regere et coërcere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, et illi nomen latitudo pectoris fecerat; sed navigationes ac pericula multum detraxerant viribus; parcimonia tamen, et eorum, quae aviditatem evocant, modus, et diligens sui tutela, produxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiae suae beneficio contigisse, quod natali suo decessit, et annum unum atque octogesimum implevit sine ulla
28 deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, im-

ait: Quid est Deus? Mens universi. Quid est Deus? totum quod vides et quod non vides totum. Mundus est itaque primum Deus ipse, deinde caelum, terra et omnes naturae illis comprehensae, denique systema deorum, hominum et naturarum, quae istorum causa creatae sunt. Diog. Laërt. VII, 137. Aeternus autem est mundus, quatenus principia omnium rerum in se continet, sive quia Deus saepe mundus vocatur: mortalis est iste mundus quem videmus, cuius naturam habitumque deletum iri statuebant conflagratione, ἐκπυρώσει, h. e. sparsum iri in elementa. *Ruhk.*

Potest tamen.... prorogare. Sic ed. *R.* cum mss. Grut. et aliis. *Posse tamen.... prorogare* ed. *A.* cum ms. c. ubi bene haberet *posse*, si sequeretur *prorogari*, ut cum Pinc. correxit Mur. Recte vero *tamen* tenent vett. libri, quod temere in *tandem* mutatum in ed. Ruhk. *S.* — *Potest tandem* est vetus, inquit Ruhk., scriptura quam Gronovius recte tuetur contra Pincianum, qui dedit invitis mss.: *posse tandem*, ut ab τῷ *cogitemus* pendeat. Lipsius: *posse tamen.... providentia longiorem prorogari.* Sic et editio vetus, nisi quod *prorogare* praefert.

Quibus pars maior, per quas maior pars nostrum perit. *Ruhk.*

Plato.... diligentia i. e. prudentia. Mortuus est anno aetatis LXXXI peracto, Ol. CVIII, 1, quum natus esset Ol. LXXXVII, 4. *Ruhk.*

Latitudo pectoris, prius enim Aristocles nominabatur. *R.* — Graecis πλατύς, latus.

Produxit recte ed. *R.* Vulgo *perduxit* cum *A.* c. Schw.

Natali suo, qui fuit mensis Thargelionis (Aprilis) septimus dies, Plutarcho auctore, Quaest. conviv. VIII, 1, et Diogene Laërtio, in vit. Plat. *Lips.*

molaverunt defuncto, amplioris fuisse sortis quam humanae rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset, paucos dies ex ista summa et sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutem; quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum 29
est, esse secum quam diutissime, quum quis se dignum, quo frueretur, effecit.

Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, et finem non opperiri, sed manu facere. Prope est a timente, qui fatum segnis exspectat; sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, et faecem quoque exsorbet. De hoc tamen quaeremus, pars summa vitae, 30
utrum ea faex sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam; si modo mens sine iniuria est, et integri sensus animum iuvant, nec defectum et praemortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est cor-

Magi. Ex his assectatoribus Zoroastris, ad eius legislationem et doctrinam conservandam constitutis (cf. *Heeren Ideen* II, p. 420 sq.) inprimis post Xerxis tempora quosdam graecas urbes convenisse dubitari nequit. Exemplum praebet Osthanes: vid. Brucker. I, p. 159 sq. *Ruhk.*

Et sacrificium, quoniam si paucos tantum dies remisisset, caruisset honore sacrificii, quod non ob aliud ei tribuebatur quam quod unum et octogesimum annum perfecte impleverat.

Itaque de isto feremus sententiam. Propter amorem sui aversabantur Stoici mortem sibi consciscere: sed liberum ostium habere quemvis asserebant. Cf. Lipsii Manud. III, 22, Senec. Ep. XXVI, 9 not. XXIX, 8, XXX, 10: LXX, 6, LXXVII, 14. *Ruhk.*

Utrum ea faex sit. Ruhk. dat *Utrum faex vitae haec sit.* Sensus idem. — Laudat Lipsius Antiphanem Comicum Stob. Floril. Serm. 117. (Brunk. poët. gnom. p. 186. VIII.) Σφόδρ' ἐστὶν ἡμῶν ὁ βίος οἴνῳ προσφερής. Ὅταν ᾖ τὸ λοιπὸν μικρὸν, ὄξος γίγνεται. Cf. Ep. XXVI, 2. *Ruhk.*

Mens sine iniuria, i. e. illaesa, sana. Hac enim aetate, qua Noster floruit, vox *iniuria* idem valere coepit quod impedimentum, detrimentum, laesio. Vide Sen. N. Q. VI, 18, 32, VII, 31. Plin. XIII, 24 extr. etc. *Ruhk.*

31 pus, quidni oporteat educere animum laborantem? et fortasse paulo ante, quam debet, faciendum est; ne quum fieri debeat, facere non possis: et, quum maius periculum sit male vivendi, quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede magnae rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit: multis iners vita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius indicas, ali-
32 quid ex vita perdidisse, quamvis finienda? Noli me invitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed, quid dicam, aestima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit; totum autem ab illa parte meliore; at, si coeperit concutere mentem, si partes eius convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam; prosiliam ex aedificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, duntaxat sanabi-
33 lem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem; sic mori vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum, exibo, non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod vivitur. Imbecillus est et ignavus, qui propter dolorem moritur; stultus, qui doloris

Quanto.... finienda? Verba adversae senteotiae, noo debere finiri. *L.* — Haec Lipsii anootatio, quam Roh. adoptavit minime huic loco lucem admovet, imo ipsa lucem requirit; caeterum videtur auctor significare voluisse: nom credis multo crudelius esse aliquid vitae reliquum proiicere, quae quidem mox te iovito fioienda est, quam iacere inertem sine usu tui? *Quamvis* int. quamvis relucteris, qoamvis eam finire abnuas.

Tanquam ad te pertineat i. e. Int. laoquam haec sit admouitio, qua tibi nuntiem mihi immulum esse animo ut ultro mortem petam, qua te praeparare velim ad desiderium mei.

Ab illa parte meliore. I. aoimo, mente. *Ruhk.*

Animam. Anima qua quis plantarum modo degit, opponitur verae vitae. *Ruhk.*

Aedificio.... ruenti. Stobaeus Serm. 118 Gorgiae Leontino hoc adscribit, *qui senex interrogatus: ecquid libens moreretur?* Μάλιστα, εἶπεν, ὥσπερ γὰρ ἐκ σαπροῦ καὶ ῥέοντος οἰκιδίου ἀσμένως ἀπαλλάττομαι. Maxime, inquit; nam ut ex putri et diffluente domuncula non invitus abeo. *Lipsius.*

causa vivit. Sed in longum exeo: est praeterea materia, quae ducere diem possit. Et quomodo finem vitae imponere poterit, qui epistolae non potest? Vale ergo: quod libentius quam mortes meras lecturus es. Vale.

Quae ducere diem possit, i. e. consumere. Vber enim haec *materies* et disputatio. Proprie materia per diem colloquendo ducitur, producitur. Cf. Heyne ad Tibull. I, 4, 5. Alii explicant, materiam in nobis esse, quae mortem differre possit, loquendi tamen usu repugnante. *Ruhk.*

Mortes meras cum Modio, et Mureto et Lipsio scripsi, improbante quidem Gronovio; cum quo si quis servatam librorum scripturam *mortis moras* maluerit, nihil impedio. Novimus quidem, etiam alibi plus semel *mortis moras* memorari Senecae, ut Epp. VII 3, LXXXII, 11. Nat. Quaest. II, 59, sed id huic loco non admodum convenire videbatur. Tum vero et illud observandum, levissimam esse mutationem, quam secuti sumus, unius vocalis o in e: nam *mortis* quidem, ex prisco scribendi more frequenter in libris nostris servato, quartus nominis casus esse poterat, ut idem ac *mortes* valeret. Porro Epist. VII, §. 3, pro *mortis morae* in libris nonnullis vice versa *mortis* (vel *mortes*) *merae* scribitur, ut in ms. Par. *b.* et in ed. Erasm. 2. Denique h. l. *mortis meras* exhibebant duo Palatini codices: ex quo probabile fit, etiam e Modio istud *meras* non ex ingenio, sed ex vet. libro esse prolatum: eodemque ducebat corrupta scriptura *meas*, in ora Erasmi notata, quam eandem unus etiam e Palatinis codd. exhibebat. *Schw.* — *Mortes meras*, nempe quas Epistola haec ultima habet et sonat. *Lips.*

EPISTOLA LIX.

VOLVPTATIS ET GAVDII DISCRIMEN. — DE HVMANA STVLTITIA.

Lucilio testatur voluptatem, quam ex eius epistola perceperit, eamque, voluptatis et gaudii discrimine exposito, et ab oratione, et a materia laudat. Nec reprehendendum censet, quod imaginibus orationem distinxerit, quippe quae ad animum discentis audientisve regendum vel philosopho non indignae sint. Sic Sextius imaginem exercitus pugnae parati de Sapiente adhibuerat. Hinc occasionem sumit, in quaestionem transeundi, cur stultitia nos tam tenaciter teneat. Non omni impetu, respondet, utimur ad eam cognoscendam et repellendam: nimium nobis placemus, ideoque et nosmetipsos decipimus, et ab aliis decipi patimur, inprimis adulatione. Denique docet, quomodo quisque intelligat, se non esse sapientem.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Magnam ex epistola tua percepi voluptatem: permitte enim mihi uti verbis publicis, nec illa ad significationem stoicam revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, et *voluptatem* (si ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse; et *gaudium*, nisi sapienti, non contingere: est enim animi elatio, suis

Verbis publicis, i. e. popularibus, quale erat *voluptas*. Cf. Ep. III, 1. *Ruhk.*

Significationem stoicam. Saepe de hoc paradoxo monuimus, e. c. ad II de Ira 6. Stoicos sic loqui, ut velle bonum, gaudere eo adepto, et cavere a. devitare malum, negent nisi sapientem: stultum autem nonnisi cupere, laetari, ideoque et *voluptate* uti, metuere, contristari, ut Augustini de Civit. Dei XIV, 8, verbis utar. Cf. Davis. ad Cic. Tusc. IV, 6, et ad Maxim. Tyr. p. 504. De *Gaudio* cf. Ep. XXIII. *Ruhk.*

Album. Hanc scripturam Rud. Agricola ex ingenio restituit, Erasmo probante. Optime. Olim cusi *nostrum alvum*, cod. Col. *nostrum animum*. R. — *Album*, stoicum, ut in nostro foro et tribunali super his arbitramur. *L.*

Nisi sapienti. Super tota hac re ego

bonis viribusque fidentis. Vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse;
quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae 2
tristitiae sint: gaudio autem iunctum est non desinere, nec in contraria verti. Itaque quum dicit Virgilius noster, « Et mala mentis gaudia; » diserte quidem dicit, sed parum proprie; nullum enim *malum gaudium* est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, et quod voluit, expressit; significavit enim homines malo suo laetos. Tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem:
quamvis enim ex honesta causa imperitus 3
homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, et in diversa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam et immodicam.

Sed, ut ad propositum revertar, audi quid me in epistola tua delectaverit. Habes verba in potestate;

ubertim Manndoct. III Dissert. V. *L.*

Gaudio autem iunctum est. Int. gaudio proprium est.

Virgilius. Aen. VI, 278, 279, qui tamen contra has Senecae argutias vel eo defenditur, qood *verbis publicis* (ut ipse Noster de se initio epistolae dicit) usus sit, non ad significationem stoicam revocatis. Nec poëta hoc dignum fuerit. *Ruhk.*

Diserte. I. e. clare et distincte. *R.*

Ex honesta causa. Corrupte *ex nomine ista caussa* dabant *R. a. c.* *Ex ista caussa* quatoor codd. Grot. et ed. Er. unde Muret. correxit *ex iusta causa*; tum *iusta causa* ed. Gron. vocula *ex* (casu, puto) omissa. Denique *ex nomine iusta causa* edidit Rubk. quod quid sit, quidve valeat, ipse viderit: illud equidem video, in editione vetere (in qua eamdem scripturam exhiberi ille ait) non *iusta*, sed *ista* legi. Non animadverterat vir doctos id quod ex cod. Pal. sec. Gruterus enotaverat *ex homine ista causa*; quo ex portento et istud natum erat *ex nomine*, et scriptura unice vera (de qua iam olim perspecte Lipsius monuerat) facile intelligebatur, *ex honesta causa.* Schw.

Imperitus homo. Stultus, φαῦλος, sapienti oppositus. *Ruhk.*

Impotent.... inclinaturum. Int. qui non est compos sui, qui nihil habet stabilis, et forsan iam in eo est, ut in dolorem vertatur.

Motam editio vetus habet, restitutam recte e mss. *Ruhk.*

non effert te oratio, nec longius, quam destinasti,
4 trahit. Multi sunt, qui ad id, quod non proposuerant scribere, alicuius verbi placentis decore vocentur; quod tibi non evenit: pressa sunt omnia, et rei aptata. Loqueris quantum vis, et plus significas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium est: apparet animum quo-
5 que nihil habere supervacui, nihil tumidi. Invenio nunc translationes verborum, ut non temerarias, ita non indecoras: itaque periculum sui fecerint. Invenio imagines: quibus si quis nos uti vetat, et poëtis illas solis indicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse; apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi, qui simpliciter et demonstrandae rei

Non effert te oratio. I. e. non te ad impetum dicendi, ad tumorem, concitat: quod in argumentis moralibus contingere solet ingeniis acrioribus. *Ruhk.*

Multi sunt... vocentur: quod v. c. adeo in Platone veteres critici reprehendebant. Vide Meiners, vol. II, p. 693, 695, ubi loca veterum allata sunt. *Ruhk.*

Decore vocentur. Verum fuerit *evocentur*, verbum Senecae familiare. Cf. Gron. ad Ep. XLVII, not. 44. *S.*

Pressa, de brevitate nervosa. Cf. Ernesti Lexic. Lat. Technol. in *Pressus*, ubi nostrum locum quoque advertit. *Ruhk.*

Loqueris.... loqueris. Est ἔμφασις, quam Cic. Or. III, 53, explicat plus ad intelligendum quam dixeris significatio: et in Orat. 40, significatio saepe erit maior, quam oratio. Conf. Ernesti l. l. sub voce *Significatio.* R.

Hoc (scil. plus significare quam loqueris) *maioris rei indicium est*: *apparet* enim inde animum quoque, sicut verba, nihil habere supervacui.

Invenio nunc. Hoc magis placuit, quod dedere *A. c.* quam *Inv. tamen*, vulgatum ex ed. *R. Schw.*

Ut non temerarias, ita non indecoras. Itaque, etc. Sic ed. vet. Nec abludit multum Erasm., quippe qui *Itaquae*, et nonnulli codd. At Pinciani plerique codd. omittunt voces: *ita non indecoras.* Sed bene stare possunt. Seneca quidem has translationes probat, at quid alii facturi sint, exspectandum iubet. *Ruhk.*

Plausibilis oratio, quae meditata et ad ornatum comparata erat, qua illis placeat qui audiant vel legant, ἐπιδεικτικὸς et δημοτέρπης: opponuntur πολιτικοί, qui magis veritatem rerum cognoscendarum, quam artis et ingenii admirationem quaerunt. Vid. Ernesti Lexic. Graec. Techn. in Ἐπιδεικτικόν. *Ruhk.*

Parabolis. Vides hic *imagines* et *parabolas* eadem vi poni. Aliter discrimen instituit Bergerus de natura pulcr. Orat. p. 293, ap. Ernest. Lexic. Lat. Technol. sub *Imago*, et Lex. Gr. Techn. Παραβολή. *Ruhk.*

causa eloquebantur, parabolis referti sunt; quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poëtis, sed ut imbecillitatis nostrae adminicula sint, et ut discentem et audientem in rem praesentem adducant.

Sextium ecce quummaxime lego, virum acrem, 6
Graecis verbis, Romanis moribus philosophantem. Movit me imago ab illo posita: Ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique expandat, ut ubicumque infesti aliquid orietur, illic parata praesidia sint, et ad nutum regentis sine tumultu respondeant. Quod 7
in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim saepe hostem timuere sine causa; tutissimumque illis iter, quod suspectissimum, fuit. Nihil stultitia pacatum habet: tam superne illi metus est, quam infra;

Sextium ecce etc. ab istis verbis in ms. *c.* fit initium novae Epistulae, cui adiectus numerus LXIII. Cf. not. de re simili §. 4: ad XLVIII, *Mus syllaba* etc. In ed. *A.* pariter, quasi hinc novae Epistulae initium fieret, praeponitur Argumentum; sed nec post *adducant* adiicitur *Vale*, nec numerus novae Epistolae adiectus. *Schw.* — *Sextium ecce* (i. e. hoc ipso tempore) *lego*. Q. Sextius fuere pater et filius uterque philosophiae studiis scriptisque nobiles. Flavianus fuit sectae Q. Sextii assecla. Seneca pater lib. III Controv. in praef. Plin. N. H. 18, 28. Claudianus Mamertus, de anima lib. II, cap, 9, quaedam eius latine citat, sed ab ipso fortasse versa. Vide Lipsium in Manud. I, 6, et II de Ira 36, 1 not. In sententiis, quae ei tribuuntur in Opusc. myth. et eth. p. 645 ed. Gale nullum earum sententiarum, quae hic laudantur, vestigium reperitur. Enim vero facile est intelligere, illas sententias, nisi sint foetus Christiani cuiusdam, tamen esse a Christiano ubique interpolatas. Caeterum hominis vitam esse ingem militiam vidimus Ep. LI, 5. not. *R.*

Graecis verbis. Namque Athenis multum egerat: sed mores, inquit, Romanos habuit, graves, constantes. *Lipsius.*

Signum ab uno. In tessera aut verbo. *Lipsius.*

8 utrumque trepidat latus: sequuntur pericula, et oc-
currunt; ad omnia pavet; imparata est, et ipsis ter-
retur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incursum
munitus est et intentus: non si paupertas, non si
luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat,
pedem referet. Interritus et contra illa ibit, et inter
illa. Nos multa alligant, multa debilitant; diu in istis
vitiis iacuimus; elui difficile est: non enim inquinati
sumus, sed infecti.

9 Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quae-
ram, quod mecum saepe dispicio, quid ita nos stul-
titia tam pertinaciter teneat? Primo, quia non fortiter
illam repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur;
deinde, quia illa, quae a sapientibus viris reperta
sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus
haurimus, leviterque tam magnae rei insistimus.
10 Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis
sit, adversus vitia discere, qui, quantum a vitiis va-
cat, discit? Nemo nostrum in altum descendit; summa
tantum decerpsimus; et exiguum temporis impendisse
11 philosophiae, satis abundeque occupatis fuit. Illud
praecipue impedit, quod cito nobis placemus. Si in-
venimus, qui nos bonos viros dicat, qui prudentes,

Illi enim. Scilicet milites.

Alligant, manet in illa militari imagine: *capti alligantur*, *tenentur*. Vide ad Epist. XXIV, 16. *Ruhk.*

Teneat illigatos.

Quemadmodum... discit? Quomodo aliquis arma sibi comparare potest satis valida, quibus ad debellanda vitia feliciter uti possit, qui sapientiae studium inter subseciva habet, discens tantummodo, quibus nunc careat vitiis; de caeteris, quae impetum in eum facere possint, et de remediis contra ea acquirendis, parum sollicitus. *Ruhk.* — Nobis autem videtur Rubk. parum intellexisse hunc locum; *quantum a vitiis vacat* non significat *quibus nunc careat vitiis*; nam oporteret vocem *vacat* subiunctivo modo positam fuisse; significat vero, ut e sequenti phrasi patet, nos illud tantum tempus philosophiae impendere quo a vitiis vacamus, id est quo non indulgemus luxuriae, ambitioni, ne dum contra omnem eorum impetum parati simus.

Nemo... descendit. Simile est illud Persii Sat. IV, 23: *Vt nemo in sese*

qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica lauda-
tione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore
congessit, tanquam debitum prendimus; optimos nos
esse, sapientissimos, affirmantibus assentimur, quum
sciamus illos multa mentiri; adeoque indulgemus
nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria quum-
maxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis 12
audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac
libidinibus temperantissimum. Sequitur itaque, ut
ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus.
Alexander quum iam in India vagaretur, et gentes,
ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in
obsidione cuiusdam urbis, dum circumit muros et
imbecillissima moenium quaerit, sagitta ictus, diu
persedere et incoepta agere perseveravit. Deinde 13

tentat descendere, nemo! Rohk.

Multa mentiri. Sic recte ed. *A.* et ms. a. *Saepe multa ment.* ed. *R. Saepe mentiri* vulgo edd. a Mur. *Schw.* — Dilutum est, et velim, *huius spei mentiri:* quod esset, quum sciamus, haec dari spei, qua a nobis aliquid captant. *Lipsius.* — *Lagrange* vertit hanc sententiam: *Nous ne contredisons point ces louanges, quoique nous sachions qu'elles sont fausses.* Prorsus autem diversus esse videtur auctoris sensus: namque, quum supra dixerit: *cito nobis placemus* (quod ut probet, asserit, quascumque laudes nobis quisquam largiator, nos eas agnoscere, id est, veras arbitrari, nec suspicari has esse adulationes): nunc miratur sic nos decipi ab hominibus quos in caeteris mendaces optime noscimus: sed illa propensio qua inducimur ut cito nobis ipsi placeamus, prohibet ne attendamus eos et in istis adulationibus mendaces esse. Quae interpretatio satis confirmatur sequentibus: *nos optimos esse credimus*, §. 12.

Adeoque.... facimus. Quia falsae illae laudes nolentem conscientiam confirmant, earumque auctoritate nitimur, ut nobis ea quae nos remordent condonemus.

Alexander. A multis auctoribus haec traduntur, quos collegit Freinshem. ad Curt. VIII, 10: *Vrbem Mazagae tenebant. Pedes ibat quum vulneraretur in sura: teli spiculo evulso admoveri equum iussit, quo vectus ne obligato quidem vulnere haud segnius destinata exsequebatur; ideoque diu persedit in equo, dum cunctis perspectis mandatisque in castra se reciperet.* Freinshemius recte ibi indicat, Senecam et Q. Curtium rem expressisse, verbis neglectis. Noster vero brevioribus verbis factum contraxit. *Ruhk.*

Diu persedere et incoepta agere perseveravit. Sic Modius Muretusque sensu codd. Editio quoque vetus haud

quum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, et crus suspensum equo paulatim obtorpuisset, coactus absistere: « Omnes, inquit, inrant esse me Iovis filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. » Idem nos faciamus; quum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse; ego autem video, quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem; ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus; quantum capiam, adhuc nescio.

14 Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille plenus est gaudio, hilaris, et placidus, inconcussus; cum Diis ex pari vivit. Nunc ipse te consule. Si nunquam moestus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par et aequalis animi tenor erecti et placentis sibi est; pervenisti ad humani boni summam.
15 Sed si appetis voluptates, et undique, et omnes; scito, tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire; sed erras, qui inter divitias illuc te venturum esse speras, inter honores gaudium,

multum abit, nam habet: *sagitta diu ictus persedere* etc. Erasmus: *diu perstitit in re.* Lipsius em. *pergere.* Codex Col. *perstitit ire.* Sed vulgatum bonum est. *Persedit* enim in equo. Cf. not. superiorem. *Ruhk.*

Absistere ab equo. Exclamationem illam, in qua Alexandrum vulneratum allusisse putant ad Hom. Il. V, 340, Curtius l. l. sic extulit: *Se quidem Iovis filium dici; sed corporis aegri vitia sentiri.* Ruhk.

Sapiens ille plenus est gaudio, hilaris. Sic ed. *R.* cum mss. Grut. et aliis. *Schw.* — Ruhk. edidit: *Sapiens ille est qui plenus gaudio, hilaris.* — *Sapiens ille est.* Saepe de hoc paradoxo stoico monuimus, adducto Lipsio in Manuduct. III, 14. *Ruhk.*

Inter honores gaudium, inter sollicitudines quaeris. In *R. A.* c. sic scribitur, *inter honores idem gaudium, inter sollic.* etc. Vulgo inde a Mur. edebatur *Inter honores gaudium, id est, inter sollic. quaeris?* Mihi perinde et vox *idem*, et duae illae *id est*, ex scholio, aut ex coniect. invectae videbantur. Quae ad h. l. Gruterus annotavit, confusa sunt, nec satis mihi percepta. *Schw.* — Attamen

inter sollicitudines quaeris. Ista, quae sic petis, tanquam datura laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed, unde stabile magnumque consequantur, ignorant.
Ille ex conviviis et luxuria; ille ex ambitione, et cir- 16
cumfusa clientium turba; ille ex amica; alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, et nihil sanantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia et brevia decipiunt; sicut ebrietas, quae unius horae hilarem insaniam longi temporis taedio pensat; sicut plausus et acclamationis secundae favor, qui magna sollicitudine et partus est, et expiandus. Hoc ergo 17
cogita, hunc esse sapientiae effectum, gaudii aequalitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundus super lunam; semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse; quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus,

non confiteri non possumus vulgatam illam a Mureto lectionem, praesertim quum post *speras* punctum ponitur, sicut fit in plerisque edd., longe convenientiorem latinae constructioni videri: nam prorsus difficile est in hac a Schw. edita lectione constructionem verborum explanare, quamquam sensus liquide patet.

Tanquam datura... voluptatem. Non ut Stoicus loquitur hic, sed verbis publicis utitur. *Ruhk.*

Omnes.... tendunt ad gaudium: comparare possis cum εὐδαιμονίᾳ; felicitate recte intellecta, de qua nostris temporibus et veteris philosophiae assectatores et ii, qui e Criticae spatiis profecti sunt, tantopere inter se digladiantur. *Ruhk.*

Et nihil sanantibus litteris. Dum quaestiones de rebus mythologicis et similibus facerent deque iis disputarent. Exemplo sit Calvisius Ep. XXVII. Conf. de Brevit. vit. c. 13. *Ruhk.*

Expiandus. De recitationibus, quibus ille plausus paritur, sermo est. Cf. Ep. LII, 13. Sequitur autem istum tam male partum favorem invidia et iusta reprehensio: quibus perpetiendis ille plausus pensatur. *Ruhk.*

Qualis mundus R. A. c. cum Pal. 1, 2, 3, non *qualis mundi status*, quod ex scholio natum videtur. *S.* — Cf. III de Ira 6, 1, not. Addas Ocellum Lucanum (Opusc. mythol. phys. et ethic. p. 516), ἰσθμὸς (separatio) γάρ ἐστιν ἀθανασίας καὶ γενέσεως ὁ περὶ τὴν σελήνην δρόμος· τὸ μὲν ἄνωθεν ὑπὲρ ταύτης πᾶν καὶ τὸ ἐπ' αὐτὴν θεῶν κατέχει γένος· τὸ δ' ὑποκάτω σελήνης νείκους καὶ φύσεως. Partes itaque universi, quae supra et

nisi temperans. « Quid ergo? inquis; stulti ac mali non gaudent? » Non magis, quam praedam nacti
18 leones. Quum fatigaverunt se vino et libidinibus; quum illos nox inter vina defecit, quum voluptates, angusto corpori ultra quam capiebat ingestae, suppurare coeperunt; tunc exclamant miseri Virgilianum [illum versum]:

> *Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem*
> *Egerimus, nosti.*

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, et quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod Deos Deorumque aemulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumptum esset aliunde: quia non est alieni muneris, ne arbitrii quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit. Vale.

in luna sunt, divinam ad naturam spectant: infra lunam est regio pugnae et generationis. *Ruhk.* — Sic et poëta de sapiente: « Perpetuum nulla temeratur nube serenum. »

Quum illos nox inter vina defecit. Int. quum, nocte absumpta in potando, ad lucem pervenerunt.

Suppurare bene edd. ab Erasmo, nescio ex coniect. an e vetere libro. Conf. de Brev. Vit. c. 11. *Superare* *R. A. c.* cum aliis. *Supputare* Pal. sec. *Schw.*

Virgilianum illum. Aen. lib. VI, vss. 513, 514. *Ruhk.*

Illum versum vulgo ex ed. *R. Versum illum* ed. *A. Versiculum* (absque *illum*) ms. c. Mihi utraque vox suspecta. *Schw.*

Est adieci ex ed. Erasm. et iussu editionis veteris atque Mureti. *Ruhk.*

EPISTOLA LX.

CONTEMNENDA ESSE QVAE VVLGVS CVPIT.

Vota vulgi spernenda. Naturam audiendam esse. Acerba expostulatio cum luxu, at ea egregia, multaque complectens, etsi pressior sit oratio, quae plura significat, quam loquitur. Cf. Epist. XXXI. Hanc et sequentem utramque pro laciniis aut fragmentis habuit Muretus. Sed recte monuit Lipsius, esse cogitationes et μελετήματα Senecae, quae voluit Epistolarum titulo venire in lucem.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Queror, litigo, irascor. Etiam nunc optas quod tibi optavit nutrix tua, aut paedagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optaverint? O quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos a prima pueritia mala sequuntur: inter exsecrationes parentum crevimus. Exaudiant quoque Dii nostram pro nobis vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quamdiu sationibus implebimus magnarum 2

Etiam nunc... mater? Eadem occurrunt Ep. xxx, 2, 4, quae conferri mereantur. Externa, fortuita et aliena semper fere optant nobis parentes et amici, rarissime sapientiam, ideoque magis illa in loco exsecrationum, quam votorum habenda sunt. *Ruhk.*

Exaudiant... gratuitam. Sic Erasmus, ed. vetus et omnes mss. Grut. Perperam itaque Muretus et al. *Exdii quandoque nostram vocem g.* Lipsius aliique: *E. quoque d. n. pro votis v. g.* Ruhk.

Gratuitam. I. e. quae mercedem non trahat, externa non poscat. *R.*

Quasi nondum edd. a Mor. cum ms. Col. *Quasi ita nondum R. A. c.* cum Par. *a. b. d.* (nam h. l. et in seqq. Epistolis rursus *Parisienses* illi *libri* nobis succurrunt) et quatuor codd. Grut. Vbi quaenam vis illi particulae *ita* insit, aut quid sub ea lateat, videant doctiores. *Schw.*

Quamdiu.... campus? Latifundia, quae ex agris magnarum urbium saepe exorta erant, notat. Nam potentiores,

urbium campos? quamdiu nobis populus metet? quamdiu unius mensae strumentum multa navigia, et quidem non ex uno mari, subvehent? Taurus paucissimorum iugerum pascuo impletur; una silva elephantis pluribus sufficit: homo et terra pascitur, et mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura alvum dedit, quum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium aviditatem vinceremus?
3 Minime. Quantulum est enim quod naturae datur? parvo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque, ut ait Sallustius, *ventri obedientes*, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. Vivit is qui multis usui est. Vivit is, qui se utitur: qui vero latitant et torpent, sic in domo

patriciique inde a Reip. Romanae primordiis agros ab hoste captos (agrum autem publicum vocabant), egenis distribuendos primo conduxerunt; deinde, possessione diuturna accedente, suarum divitiarum partes fecerunt; eorum adeo acquirendorum causa bella a Romanis suscepta atque continuata sunt. Hinc illa latifundia maximam partem derivanda sunt, quae recte in causis quibus Respub. Rom ad interitum rueret, praecipuo loco ponuntur. *Ruhk.*

Populus tota Italio aut provincia messem nobis solis faciet. *Lips.*

Vnius mensae strumentum. Vulgatum olim *frumentum* «haud dubie non tentandum» indicavit Ruhk. Ego vero (quamvis in id consentiant *R. A. c.* cum aliis) ne ullo quidem pacto ferendum autumo. Grutero assentior, verum esse istud, quod in suis membranis Modius et in uno item suorum codicum Opsopoeus repererat. *Schw.* — Modius tamen quum in cod. invenisset *mensae strumentum*, inde faciendum putavit *m. instrumentum*, apparatum conviviorum intelligens, qui fere peregrinis deliciis instruebatur. Nos *frumentum* praetulerimus quod cum praecedentibus *sationibus... metet* optime quadrat. Quis praeterea nescit *frumentum* Romam e Sicilia, aut Africa, mari advectum esse? Adde quod strumentum rarissimum est, si usquam reperitur. — Lipsius explicat *frumentum*. «Legiones illae servorum, ut Plinius appellat, multum frumentum requirebant, et adde quotidianam hospitalem mensam.» Epist. LXXXIX, 17.

Pascuo. Recte *pascuo*, non *pascuis*, ed. *R.* cum ms. *c.* et Par. *a. b. d.* *Agro* ed. *A.* Schw.

Sallustius, in Catilin. init.

Vivit is qui multis usui est. Ea sententia, quae a vulgatis edd. abest, ut varia lectio annotata est in nostra ed.

sunt, quomodo in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas; mortem suam antecesserunt. Vale.

Erasmi: at simul cum altera adest eamque antecedit in ed. *R.* et in duobus codd. Ops. quibus accedit Gruteri Palatinus tertius, recentior ille quidem aliis, sed in quo et alia passim multa bonae frugis servata sunt. In codd. Par. sententia ista non est annotata. *Schw.* — *Vivit is... utitur*: cf. Epist. LV, 4 sqq. *Ruhk.*

Quomodo recte *R. A. c.* cum omnibus Ops. et Grut. codicibus. Et sic solet illo vocabulo uti Seneca. Temere *quasi* ed. Mur. *tanquam* ed. Lips. et seqq. *Schw.*

Conditivo, sepulcro, ubi condimur, quod *conditorium* Suetonio, utrique Plinio. *Lipsius.*

Nomen marmori, ritu sepulchrorum, *Talis hic situs est. L.* — Sic supra de Vatia dixit Ep. LV, 5. *R.*

EPISTOLA LXI.

SE PARATVM ESSE MORTI.

Exponit id agendum esse, ut veteribus vitiis finem imponamus, et libentissime id faciamus, quod nobis incumbit. Ita efficiemus, ut ad mortem quotidie praeparati bene vivamus, et bene id est libenter, moriamur.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Desinamus, quod voluimus, velle. Ego certe id ago senex, ne eadem velle videar quae puer volui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes; hoc opus meum est, haec cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitae sit dies. Nec mehercules

Ne ead. vell. vid., quae puer volui. Sic Rom. ed. Muretus et codd. aliquot. Recte, sensu postulante. Alii autem, uti Erasmus, editio vetus et codd. aliquot omittunt τὰ *ne videar.* Sequentia tamen errorem hunc facile evincunt. *Ruhk.*

Veteribus malis, vitiis, quibus inde a puerilia assuevi. *Ruhk.*

Vt mihi instar totius vitae sit dies, i. e. ut ex uno die vita mea tota indicari possit: instar enim est imago. *Ruhk.*

Nec mehercules... rapio, nec puto, hunc diem fore ultimum, ideoque eum, ut ultimum, omni relicta opera,

tanquam ultimum rapio; sed sic illum aspicio, tanquam esse vel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam quummaxime scribentem
2 mors evocatura sit. Paratus exire sum, et ideo fruor vita; quia, quamdiu futurum hoc sit, minimi pendo. Ante senectutem curavi, ut bene viverem; in senectute, ut bene moriar: bene autem mori est libenter mori. Da operam, ne quid unquam invitus facias. Quidquid futurum est, necesse futurum est repugnanti: in volentem necessitas non est. Ita dico: qui imperia libens excipit, partem acerbissimam servitutis
3 effugit, facere quod nolit. Non, qui iussus aliquid facit, miser est; sed qui invitus facit. Itaque sic animum componamus; ut, quidquid res exiget, id velimus: et in primis finem nostri sine tristitia cogitemus. Ante ad mortem, quam ad vitam, praeparandi sumus. Satis instructa vita est; sed nos instrumentorum eius

optime transigo. Sic Epist. XXXVIII, 2, idonea mens rapiat illa (praecepta) et in se trahat. Lipsius aliter: nec more vulgi voluptatibus me perfundo: sed, quod addit, crastinum mihi non spondeo. Sophocles Trachin. 944 sq. ea mente: «... ὥρ' εἴ τις δύο Εἰ καὶ πλείους τις ἡμέρας λογίζεται, Ματαιός ἐστιν· οὐ γὰρ ἔσθ' ἥ γ' αὔριον, Πρὶν εὖ πάθῃ τὴν παροῦσαν ἡμέραν. *Ruhk.*

Minimi pendo. Non nimis pendeo edd. a Lips. cum mss. Pal. 2, 3, et Par. *b.* Sed *pendo*, et *non minus*, cum ed. Er. habet ed. *A.* et ms. c. Par. *d.* et al. *Nemini pando* ms. Col. et Par. *a. Nemini panditur* ed. *R.* Quibus inter se collatis, Pinciani coniecturam *minimi pendo* probavi, ita tamen ut non sperusm vulgatum. *Schw.*

Quidquid futurum est, necesse futurum est repugnanti: in volentem necessitas non est. Sic commodissime omnium, ac verissime, ut mihi videbatur, ms. Col. cum quo consentit ed. *R.* nisi quod posteriori loco verbum *futurum* omittit. Ex illaque scriptura facile intelligitur aberrationum ratio, in quas alii scribae inciderunt. Lipsiensis editor secutus est Gronovii emendationem, qui posterius hemistichium recte curavit, prius vero minus feliciter, ita scribens: *Quicquid necesse est, futurum est repugnanti.* Schw. — Quam ultimam lect. protolit Ruhk. cum Gronovio: antea, inquit Gron., *q. n. e. f.* e. *Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est.* Omnes mss. arguunt haec νοθείας: ostendunt autem, nec nimis sagaci, scribendum esse: *quidquid n. e.* etc. Quomodo et Gruterus, nisi quod maluimus ex duobus *in volentem*: est enim necessitas velut agens εἴς τινα, quod sic melius

avidi sumus: deesse nobis aliquid videtur, et semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni, nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto. Vale.

exprimitur. Et sic. edd. ante Frobenianam. *Gronov.*

Instrumentorum eius commode edd. inde ab Erasmo. Perperam *instrumento eius* editt. *R.* et *A.* cum msstis quotquot novimus. Lips. em. *instruendae eius*. Scil. ex verissimo Stoicorum praecepto vita sapientis inest in recto usu rerum: res, quibus utimur, sunt *instrumenta vitae*. Confer. Epist. XLIV, XLV fin. Eas res quam splendidissimas esse cupit stultus, et his unice inhiat; quia ex rebus ipsis, non ex earum usu bonum hominis aestimat. Sapienti, qualiscumque sit rerum suarum status, *satis instructa vita est* hoc ipso, quod non in rebus, sed in recto rerum usu, qualescumque illae sint, verum hominis bonum inesse persuasum habet. *Schw.*

Vixi.... quantum satis erat. Huc spectat illud egregium Didonis effatum apud Virgil. Aen. IV, 653. *Vixi, et quem dederat cursum fortuna peregi*, etc. Cf. Epist. XII, 8 sq. *Ruhk.*

Plenus, satiatus, sc. proposito expleto. *Ruhk.*

EPISTOLA LXII.

DE TEMPORIS VSV.

Eos reprehendit, qui, ut in urbe magna, utique in metropoli multis occasionibus tempus perdendi abundante, fieri solet, turba negotiorum suorum impediri sese queruntur, quominus litterarum liberalium studiis se dare possint. Semper enim restare tempus monet, quo ad emendationem sui quisque uti possit. Quemque semper suum esse iubet, et cum optimis, vivant mortui sint, morandum. Sic Demetrium laudat, quo et exemplo, et praeceptore se uti fatetur.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt; simulant occupatio-

Ep. LXII. Brevicula et haec est, ut priores; nec tamen cum Mureto habeo pro laciniis aut fragmentis. Sunt cogitationes et μελετήματα Senecae, quae voluit Epistolarum titulo venire in lucem. *Lips.*

Studia liberalia. Inprimis philosophiam intelligit. *Ruhk.*

nes, et augent, et ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco; et, ubicumque sum, ibi meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis causas. Et, quocumque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, et aliquid in animo salutare
2 verso. Quum me amicis dedi, non tamen mihi abduco; nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut causa ex officio nata civili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocumque loco, in quocumque saeculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero; et, relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quidni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest; omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per contemptum divitiarum, via est. Demetrius autem noster sic vivit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit. Vale.

Rebus... commodo: usum mei, non mancipium do. *Lips.*

Et quocumque constiti loco. Sic omnes codd. et edd. At Lipsius τὸ *et* omisit, in cuius locum substituere mallet Gruterus *sed.* Ruhk. — Confer. Epist. LVIII not.

Officio nata civili. Sic editio vetus, quinque codd. Grut. et cod. ms. Montucii, e quo P. Faber ad L. 2. Pandect. de regula iuris vocem *civili*, qua Erasmus, Muretus al. carent, addidit. *Ruhk.* — Quod inter cives, de more, usurpatur, ut ire ad Nuptias, ad Togam virilem, ad Funera, ad salutationes. *Lips.*

Demetrium. Cf. de hoc philosopho Cynico egregio de Provident. c. III, 3 not. *Ruhk.*

Demetr... mecum circumfero, eius dicta sententiasque recordor. *Ruhk.*

Conchyliatis, i. purpuratis ideoque nobilioribus: reliquis enim conchyliatarum vestium usum inde a Iulio Caesare ademptum esse legimus ap. Sueton. Iul. 43. Conchylium, κογχύλιον, autem vocatum esse muricem et buccinum, unde purpurae color accipiebatur, notum est. *Ruhk.*

Seminudo, simpliciter pauperculo. Vptonus tamen ad morem Cynicorum humerum nudum et exsertum ostendendi retulit. Diogenes certe inde ἐξωμίας dictus est ap. Lucian. in Vitar. auct. c. 7. T. III, p. 87 not. Vpton. ad Epict. Diss. Arr. III, 22, 5, p. 737 Schweigh. *Ruhk.*

Habenda permiserit. Ipse rex, et eorum dominus: sed usum aliis indulget. *Lips.*

EPISTOLA LXIII.

NON IMMODICE DEFLENDOS ESSE AMICOS.

Amici Flacci mortem quum moleste se pati scripserat Lucilius, consolationem hanc tulit a Nostro, quae nullam fere rationem qua consolari soleamus, omittit. Noli nimius esse in luctu de amici morte, nec in doloris ambitionem incidas. Ideo tamen non opus est, ut amici obliviscaris. Id agas, ut iucunde amissi amici recorderis, et amicis qui tibi adhuc restant, eo melius fruaris. Alioquin qui rationi obtemperare nolebas, tempori cedere eogeris: qua quidem consolatione nihil homini prudenti ignominiosius est, si quando prae lassitudine moerendi desinamus moerere. Magis decet te, dolorem relinquere, quam ab illo relinqui. Itaque dolorem tuum muta, aut mitiga eogitatione blanda eius, quem abstulit fortuna, quae dederat. Qua moveamur oportet, ut in locum amissi amici alium substituamus. Ad haec is praemissus est in eum locum, in quem et nos pervenienius. Cf. Consolationes tres ad Helviam etc. et Epist. XCIX.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Moleste fers decessisse Flaccum, amicum tuum; plus tamen aequo dolere te nolo. Illud, ut non doleas, vix audebo exigere; et esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit: sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest prolapsis ad lacrimas, si non nimiae decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec

Moleste. Sic, non *graviter*, ut vulgo dedere *R. A.* e. tum Arg. *b.* Par. *a. b. d.* Pal. 2, 3, et Col. denique Opsopoei libri quatuor. *Schw.*

Flaccum. Quis ille fuerit, ignoramus. *Ruhk.*

Audebo et mox *et esse melius.* Erasm., ed. vetus et Grut. codd. Antea: *audeo* et *etsi esse melius.* Praestat fortasse: *at esse m. s.* Ruhk.

Et esse melius scio. Et tamen non dolere scio melius esse et dignius viro.

Nisi... elato? i. sapienti Stoico.

2 fluant: lacrimandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere? quum poëtarum Graecorum maximus ius flendi dederit in unum duntaxat diem; quum dixerit, « etiam Nioben de cibo cogitasse. » Quaeris, unde sint lamentationes, unde immodici fletus? Per lacrimas argumenta desiderii quaerimus; et dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! est aliqua et doloris
3 ambitio. « Quid ergo? inquis; obliviscar amici? » Brevem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet: non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt. Quum primum te observare desieris, imago ista tristitiae discedet: nunc ipse custodis dolorem tuum; sed custodienti quoque elabitur, eoque
4 citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, ut iucunda fiat nobis amissorum recordatio: nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen istud fieri necesse est, ut cum aliquo nobis morsu amissorum, quos amavimus, nomen occurrat; hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, ut di-

Poëtarum Graecorum maximus. Allusisse videtur ad Hom. Il. τ, 228 sq. ubi Vlysses Achillem a nimio luctu propter amicum Patroclum absterret: Ἀλλὰ χρὴ τὸν μὲν καταθάπτειν ὅς κε θάνησι, Νηλέα θυμὸν ἔχοντας ἐπ' ἤματι δακρύσαντας.

Nioben vid. Il. ω, 602, ubi Achilles Priamum lugentem consolatur. *R.*

Nemo tristis sibi est, sed ut aliis luctum suum ostendat. Tale quid Martialis Epigram. I, 34, de Gellia: *Amissum non flet, quum sola est Gellia, patrem. Si quis adest, iussae prosiliunt lacrimae. Non dolet hic quisquis laudari, Gellia, quaerit. Ille dolet vere, qui sine teste dolet.* Cf. Ep. XCIX, 15: *Plus ostentatio doloris exigit quam dolor: quotusquisque sibi tristis est? etc.* Ruhk.

Residunt. Vetus editio et plurimi codd. Gruteri nostram lectionem tuentur. Erasmus *recidunt.* Ruhk.

Nunc ipse custodis dolorem tuum. Idem in Consol. ad Marc. c. VIII, 2, *Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc te ipsa custodis.* Lips.

Morsu, l. ingrato sensu. Noster distinguit a dolore Ep. XCIX, 13. Non

cere solebat Attalus noster: « Sic amicorum defun- 5
ctorum memoria iucunda est, quomodo poma quae-
dam sunt suaviter aspera, quomodo in vino nimis
veteri ipsa nos amaritudo delectat: quum vero inter-
venit spatium, omne, quod angebat, exstinguitur, et
pura ad nos voluptas venit. » Si illi credimus: « Ami-
cos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est;
eorum, qui fuerunt, retractatio, non sine acerbitate
quadam iuvat. Quis autem negaverit, haec acria quo- 6
que, et habentia austeritatis aliquid, stomachum exci-
tare? » Ego non idem sentio; mihi amicorum defun-
ctorum cogitatio dulcis ac blanda est. Habui enim il-
los, tanquam amissurus; amisi, tanquam habeam.

Fac ergo, mi Lucili, quod aequitatem tuam decet; de-
sine beneficium fortunae male interpretari! Abstulit,
sed dedit. Ideo amicis avide fruamur, quia, quamdiu 7
contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus, quam
saepe illos reliquerimus in aliquam peregrinationem

est dolor ipse, sed morsus: tu illum dolorem facis. *Ruhk.*

Attalus noster. Saepe hunc nominat, laudatque, et audisse eum alibi fatetur. Sed ei hoc tribuit, quod Etruscorum doctrinam Graeca subtilitate miscuerit. Quaest. Nat. II, cap. 50. Quid Seneca pater? magis virum notificat: *Attalus, inquit, stoicus, qui solum vertit a Seiano circumscriptus, magnae vir eloquentiae, ex philosophis, quos nostra aetas vidit, longe et subtilissimus et facundissimus.* Suasoria II. *Lips.* — Conf. Ep. IX, §. 5; Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 544 Harl.

Amaritudo. Catullus, Epig. 25: *Ingere mi calices amariores.* Et est primo in vino veterascente δριμύτης quaedam, ut Galenus appellat, id est acritudo: denique postremo πικρότης, amaritudo.

Amicorum defunctorum. Posterius vocab. quum in ed. Bipont. temere praetermissum esset, desideratur etiam in ed. Ruhk. et Matth. *S.*

Amisi, tanquam habeam. Praemissi enim sunt in eum locum, in quem et me ipsum perventurum spero.

Aequitatem animi qua tibi semper constas. *Ruhk.*

Fortunae. Sic Pinciani codd. et Gruteri editioque vetus: quam et sequentia fin. §. 8, *si non habemus ... a fortuna occepimus*, firmant. Erasmus et Muretus: *naturae.* — *Beneficium fortunae.* Nam et amici inter res externas sunt, etsi non amicitia Fortuna in illos ius habet. *Lips.*

Abstulit, sed dedit, tuus enim adhuc est, quamquam abest. *Ruhk.*

Cogitemus etc. Cf. Ep. LV, §. 9 sq.

longinquam exituri; quam saepe, eodem morantes
loco, non viderimus: intelligemus, plus nos temporis
in vivis perdidisse. Feras autem hos, qui, quum ne-
gligentissime amicos habeant, miserrime lugent, nec
8 amant quemquam, nisi quum perdiderunt? Ideoque
tunc effusius moerent, quia verentur ne dubium sit,
an amaverint; sera indicia affectus sui quaerunt. Si
habemus alios amicos, male de his et meremur, et
existimamus, quia parum valent in unius elati sola-
tium: si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam
fecimus, quam a fortuna accepimus. Illa unum abs-
9 tulit; nos quemcumque non fecimus. Deinde ne unum
quidem nimis amavit, qui plus quam unum amare
non potuit. Si quis despoliatus, amissa unica tunica,
complorare se malit, quam circumspicere, quomodo
frigus effugiat, et aliquid inveniat quo tegat scapulas;

In vivis perdidisse. Quam nunc perdere putamus in mortuis, quum ab iis separati sumus. *Ruhk.*

Nisi quum perdiderunt. Sic bene edd. cum ms. Arg. *b.* Ferri etiam poterat *nisi perdiderint*, quod habet ed. *A.* cum mss. *c.* Paris. et Grut. Sed perperam et invitis libris *nisi quum perdiderint* ed. Ruhk. *Schw.*

Ideoque... quaerunt. Notat iterum doloris ambitionem, quem supra §. 2 iam taxaverat. *Ruhk.*

Sera indicia. Ruhk. *sera iudicia*: sic enim, inquit, omnes prope codd, et edd.; et supra erat §. 2: *argumenta desiderii quaerimus.* Hoc loco tamen potior videtur lectio *indicia*, et sensui convenientior; nempe ii qui vivos amicos neglexerunt, illisque prope nullum affectus indicium dederunt, sera eisdem, statim ut defuncti sunt, amoris dant indicia. Adde in mss. adeo similem esse duarum vocum scripturam, ut facillime alterum pro altero legatur, ideoque alterum alterius locum occupet.

Affectus... quaerunt. Nonnulli codd. auctius: *affectus sui relinquunt et quaerunt.* Lipsius putat vacare alterum verbum, nisi rescribas *relinquere quaerunt.* Ruhk.

Quemcumque non fecimus recte ed. *R.* cum mss. Arg. *b.* Par. *a. b. d.* Mod. Ops. et Grut. Perperam *quemquam* vulgo edd. inde ab Erasm. cum ed. *A.* et ms. *c.* quod servavit Ruhk. *S.* — Sensus: nos ne unum quidem comparavimus amicum.

Ne unum quidem nimis amavit. Vocem *nimis*, inde a Mureto temere vulgo omissam, restitui ex edd. vett. et msstis. *Schw.* — Quia amicitia sociabilis virtus est, nec ut lascivus ille amor, in unum fertur. *Lips.*

Si quis... unica tunica. Sermo est de homine modicae facultatis: ditiores

nonne tibi videatur stultissimus? Quem amabas, ex-
tulisti; quaere quem ames! Satius est amicum repa-
rare, quam flere. Scio pertritum iam hoc esse, quod 10
adiecturus sum; non ideo tamen praetermittam, quia
ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui con-
silio non fecerat, tempore invenit; turpissimum autem
est in homine prudenti remedium moeroris, lassitudo
moerendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo re-
linquaris: et quam primum id facere desiste, quod,
etiamsi voles, diu facere non poteris. Annum feminis 11
ad lugendum constituere maiores, non ut tam diu
lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tem-
pus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi
ex illis mulierculis dabis, vix retractis a rogo, vix a
cadavere revulsis, cui lacrimae in totum mensem du-
raverint? Nulla res citius venit in odium, quam dolor:
qui recens, consolatorem invenit, et aliquos ad se
adducit; inveteratus vero deridetur. Nec immerito;
aut enim simulatus, aut stultus est.

Haec tibi scribo, is qui Annaeum Serenum, caris- 12
simum mihi, tam immodice flevi, ut, quod minime
velim, inter exempla sim eorum, quos dolor vicit.
Hodie tamen factum meum damno, et intelligo ma-
ximam mihi causam sic lugendi fuisse, quod nunquam
cogitaveram, mori eum ante me posse. Hoc unum
mihi occurrebat, minorem esse, et multo minorem,

enim sub toga plures tunicas simul gesserunt. Tunicam sequebantur subucula et indusium, interius posita. Cf. Varro in fragm. p. 237, 238 Bip. Sueton. Aug. 82. Plerique tamen sola tunica induti erant, unde Horat. I Epp. 7, 65, tunicatus popellus. *R.*

Scio pertritum. Vox *quidem*, vulgo hic inserta, primum in ed. Gron. invitis libris temere invecta erat. Illam merito delevit Schweigh.

Et quamprimum. *Et*, ante *quamprimum*, primus Muretus, invitis libris omnibus, abiecerat. *Schw.*

Annum. Cf. Consolat. ad Helviam c. XVI, 1 not.

Retractis a rogo, quum vellent sese in flammas coniicere, quibus mariti corpus consumebatur.

Annaeum Serenum, illum cui li-

tanquam ordinem fata servarent! Itaque assidue co-
15 gitemus, tam de nostra, quam omnium, quos diligimus, mortalitate. Tunc ego dicere debui: Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest. Quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito, omnia et mortalia esse, et incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid unquam potest. Cogitemus ergo, Lucili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum pervenisse moeremus. Et fortasse (si modo sapientium vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus periisse, praemissus est. Vale.

brum de Tranquillitate inscripserat. Vide Argument. illius libri T. I. *R.*

Et incerta lege mortalia. Sic editio vetus, codd. Grut. Modiique et Muretus. Vulgatae habent: *Mortalia esse et incerta: lege mortali hodie*, etc. insulso sensu. *Ruhk.*—Int. certam esse mortem, incertum vero tempus quo moriendum sit.

Si modo... aliquis, dubie et trepide super immortalitate, ut alias. Vide Lipsium Phys. III, 11 et 14. *Ruhk.*

EPISTOLA LXIV.

Q. SEXTII ET VETERVM SAPIENTIVM LAVDATIO.

Narrat amico, se amicos quosdam excepisse coena, inque illis et Lucilium, quanquam absentem, fuisse. Lectum ibi esse Q. Sextii patris librum philosophicum, quem maximis laudibus effert, ideoque ipsam deinde sapientiam, cuius quidem et inventa, et inventores se venerari fatetur, sed ita ut et sibi copia restet ampliora faciendi, quae acceperit.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

1 Fuisti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum; ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Intervenerant quidam amici, propter quos maior fumus

Propter quos maior fumus fieret. Coena exceperat amicos quosdam admodum modica, paulo quidem maiore quam solebat, sed non ut *lauti*

fieret: non hic, qui erumpere ex lautorum culinis et terrere vigiles solet; sed hic modicus, qui hospites venisse significet. Varius nobis sermo fuit, ut in convivio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. Lectus est deinde liber Quinti 2
Sextii patris; magni, si quid mihi credis, viri, et licet neget, Stoici. Quantus in illo, Dii boni, vigor est, quantum animi! Hoc non in omnibus philosophis invenies. Quorumdam scripta clarum habent tantum nomen, caetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non faciunt animum, quia non habent. Quum legeris Sextium, dices: Vivit, viget, liber est, 3
supra hominem est, dimittit me plenum ingentis fiduciae. In quacumque positione mentis sim, quum hunc lego, fatebor tibi, libet omnes casus provocare, libet exclamare: Quid cessas, Fortuna? congredere! 4
paratum vides. Illius animum induo, qui quaerit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis

divites facere solent. Hoc loco usus est Io. Beckmann in *Beytraege* etc. ut demonstraret, antiquis hoc saltem aevo, fumaria quae dicunt, nondum cognita fuisse. Caeterum Augustus adversus incendia excubias nocturnas vigilesque commentus est. Sueton. Octav. c. 30 not. Is. Casaubon. Sparteoli vocabantur hi vigiles a militibus ioci causa, quasi corbes gestantes, in quas e conviviis lautioribus munera colligerent. Tertullian. Apologet. c. 39, et Schol. ad Iuvenal. Sat. XIV, 305. *Ruhk.*

Significet ed. *R.* cum melioribus quibusque msstis. Vulgo *significaret* Schw.

Lectus est deinde liber more Romano. Anagnostas autem, lectores s. acroamata vocatos esse servos, quos recitandis libris utebantur, constat. *Ruhk.*

Licet neget) *Negent* vulgatum est. *Neget* in nonnullis codd. ap. Grut. cui impensius placet: scilicet vult Seneca, ait Gruterus, a se amovisse Stoici nomen ipsum Sextium. Laudat Grut. Suspicion. XXVI, 5. *Ruhk.* — Ipse aut alii negabant Stoicum esse Sextium, et Pythagoricum inscribebant, sed sententiis decretisque Stoicus erat. Vide Manuduct. I Dissert. VI. *Lips.* — Fortasse haec ad id respiciunt, quod is eiusque filius novam sectam conderent. Senec. Quaest. Nat. VII, cap. ult. *Ruhk.*

Quantus... vigor. Sic mssti cum edd. vett. non *quantum... vigoris.* S.

Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et ostendet tibi beatae vitae magnitudinem, et
5 desperationem eius non faciet. Scies esse illam in excelso, sed volenti penetrabilem. Hoc idem Virtus tibi ipsa praestabit, ut illam admireris, et tamen speres. Mihi certe multum auferre temporis solet contemplatio ipsa sapientiae: non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem saepe tanquam spectator novus video.

Veneror itaque inventa Sapientiae inventoresque:
6 adire, tanquam multorum hereditatem, iuvat. Mihi ista acquisita, mihi ista laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamilias; faciamus ampliora quae accepimus: maior ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit; nec ulli nato post mille saecula praecludetur occasio aliquid adhuc adiiciendi. Sed, etiamsi omnia a veteribus inventa sunt, hoc semper novum erit, usus, et inventorum ab aliis scientia ac dispositio.
7 Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi: non opus est mihi alia quaerere; sed haec tamen morbis et temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas

Leonem. Versus sunt Virgilii Aen. IV, 158, de Ascanii iuvenili exsultatione et gloriae cupidine. *Ruhk.*

Desperationem, ut fiduciam alere possimus eam consequendi. *Ruhk.*

Scies... in excelso. Refert Noster hic ad vitam beatam; quae alias de virtute dicta sunt ab Hesiodo E. x. Hμ. 265. Cf. II de Ira 13, 3, Iacobs Animadv. in Anal. Vol. I, P. I, p. 210 sq. *Ruhk.*

Hoc idem ed. *R.* cum msstis: non hoc quidem. Schw.

Mundum, i. e. coelum. *Ruhk.*

Adire.....iuvat. Me iuvat eorum opera adire, i. e. legere, et multorum ut ita dicam auctorum hereditatem colligere.

Sed haec tamen morbis. Particulam *sed* recte restituit Ruhk. ex veterum librorum praescripto: perperam vero idem reposuit *modis*, pro *morbis*, quod habebat ed. Erasm. et sqq. cum melioribus mss. *Arg. b. Par. b. d.*

oculorum collevatur; hoc palpebrarum crassitudo tenuatur; hoc vis subita et humor avertitur; hoc acuetur visus. Teras ista oportet, et eligas tempus; adhibeas singulis modum. Animi remedia inventa 8
sunt ab antiquis: quo modo autem admoveantur, aut quando, nostri operis est quaerere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt; sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, et ritu Deorum colendi. Quidni ego magnorum virorum et imagines habeam incitamenta animi, et natalês celebrem? Quidni ego illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem praeceptoribus 9
meis debeo, eamdem illis praeceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro, aut praetorem, omnia, quibus honor haberi solet, faciam? equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam? Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, et Laelium Sapientem, et Socratem cum Platone, et Zenonem Cleanthemque, in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero

et aliis. Diversum est quod paulo post ait Noster, *adhibeas singulis modum*. Schw. — Audi nunc Ruhkopfium defendentem lectionem suam: Sic inquit, ed. vetus, et Pincian. sic legendum esse ex vetere scriptura suadet: idque etiam, inquit, indicant auctoris verba paulo post: *Teras ista oportet... modum*. Cf. Celsus II, 16. Intemperantes homines apud nos sibi cibi *tempora*, *modum* curantibus dant. Rursus alii, *tempora* medicis pro dono remittunt, sibi ipsis modum vindicant. Gruteriani tamen vulgatam tenent, nisi quod *modie* ad marginem cod. Colon. exstabat. *Ruhk.*

Teras ista oportet: ista scilicet medicamenta.

Multum egerunt.....peregerunt: Eadem occurrunt in Ep. XLV init. *Nam illi (magni viri)*, *ait*, *quoque non inventa sed quaerenda nobis reliquerunt*, et *invenissent forsitan necessaria*, *nisi et superflua quaesissent*. Ruhk.

Ritu Deorum colendi. Lucretius: *Nonne decebit Hos homines numero divum dignarier esse?*

Quibus honor haberi honori: Ruhk. omisit *honori*, in hoc sequens fere omnes codd. et edd. — Ruhkopfium sequi malo. *T.*

Equo desiliam..... cedam. Sunt omnia nota vel a Livio. Egit tamen de ritu coram Consule desiliendi equo Lipsius Elect. I, 21. *Ruhk.*

Caput adaperiam. Sc. lacinia togae,

illos veneror, et tantis nominibus semper assurgo. Vale.

quam in caput saepe reiiciebant contra ventum aut aestum, detracta in honorati alicuius occursu. Plutarch. Quaest. Rom. X, Vol. VIII, p. 316 Hutt. Cf. Lipsius in libello extremo de Amphitheatro. *Ruhk.*

EPISTOLA LXV.

OPINIONES PLATONIS, ARISTOTELIS ET STOICORVM DE CAVSA. HIS COGITATIONIBVS ANIMVM ATTOLLI AD SVBLIMIA.

Exponit amico disputationem philosophicam, quam cum amicis quibusdam habuit: physiologica tractaverant, de Causa et Materia, Luciliumque absentem elegerant arbitrum. Quibus enarratis, docet quatenus utilis sit talis disputatio: esse autem proficuam, si cum modo talia tractentur, et bono fine, i. e. vitae regendae. Attolli per haec animum ad Deum et Honestum.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Hesternum diem divisi cum mala valetudine: antimeridianum illa sibi vindicavit, postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum; deinde, quum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, imo permittere. Aliquid scripsi, et quidem intentius quam soleo, dum cum materia difficili contendi, et vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrent, et tanquam aegrum intemperantem coërcerent.
2 In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quae in lite est. Te arbitrum

Quum hanc recepisset. Int. quum non veluisset dolor, ne lectioni animus attenderet.

Aegrum intemperantem. Qui non satis parcit suae debili valetudini, et supra, quam vires ferre possunt sine periculo, imprudens conatur.

Te arbitrum addiximus. Vulgatum *adegimus* ex Lipsii coniect. receperat Mur. *Adduximus* dabant edd. vett.

addiximus: plus negotii habes, quam existimas. Tri-
plex causa est.

Dicunt, ut scis, Stoici nostri, « duo esse in rerum
natura, ex quibus omnia fiant, Causam et Materiam. »
Materia iacet iners, res ad omnia parata; cessatura,
si nemo moveat. Causa autem, id est, ratio, mate- 3
riam format, et, quocumque vult, versat; ex illa
varia opera producit. Esse ergo debet, *unde* aliquid
fiat, deinde *a quo* fiat: hoc *causa* est, illud *materia*.
Omnis ars naturae imitatio est; itaque, quod de uni-
verso dicebam, ad haec transfer, quae ab homine fa-
cienda sunt. Statua et materiam habuit, quae pateretur
artificem; et artificem, qui materiae daret faciem.
Ergo, in statua, materia aes fuit, causa opifex. Eadem 4
conditio rerum omnium est: ex eo constant, quod
fit, et ex eo, quod facit. Stoicis placet, « unam causam
esse, id quod facit. » Aristoteles putat, causam tri-

eum msslis, quod reposnit Ruhk. Nos certissimam Gruteri emendationem, uno etiam ex Opsopoei codd. firmatam, adoptavimus. *Schw.*

Triplex causa est. Lis triplex est: sive, in triplici causa esptus es addictusque iudex. — Nimirum cardo rerum in eo versator, ut diiudicetor, utrum Stoicis, an Aristotsli, aut Platoni in hac quaestione philosophica de causa et materia, quam inda a primordiis philosophiae tractatam videmus, assentiendum sit. Si sinceritas Ocelli Lucani et Timaei Locri (Opusc. mythol. ed. Gale) omni dubio exempta esset, et hi primo loco conferri mererentur. *Ruhk.*

Materia... moveat. Eadem docent Zeno, Chrysippus, Posidonius ap. Stob. Eclog. phys. I, 12, p. 323 ed. Heeren. Diog. Laërt. VII, 150; ὕλη δέ ἐστιν, ἐξ ἧς ὁτιδηποτοῦν γίνεται. *Ruhk.*

Id est ratio. Sic Stoici loqui amant: quia velut ratione Deus per materiam discurrit, et operatur. Vide Cons. ad Helv. c. VIII. De Vita beata c. XXXII. *Lips.* — *Ratio*, λόγος. Sic Diog. Laërt. VII, 134, τόδε ποιοῦν (εἶναι δοκεῖ αὐτοῖς τοῖς Στωϊκοῖς) τὸν ἐν αὐτῇ (τῇ ὕλῃ) λόγον τὸν Θεόν, ubi cf. Menag. qui nostrum locum adduxit.

Pateretur artificem. Sic recte ed. *R.* cum mss. *Arg.* c. *Par. a. b. d.* Similiter infra fin. *materia patiens Dei.* Vulgo *pat. artificium*. Schw.

Opifex, non *artifex*, dedere veteres libri omnes. *Schw.*

Aristoteles. Αἰτία s. *αἴτιον* quadruplici modo ap. Aristot. Auscult. phys. II, 4, 5, 6, declaratur: causa efficiens, formalis, materialis, finalis. *Ruhk.*

bus modis dici. «Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici; secunda, opifex, tertia est forma, quae unicuique operi imponitur, tanquam statuae:» nam hanc Aristoteles *idos* vocat. «Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis.» Quid sit hoc, aperiam. Aes prima statuae causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id, ex quo funderetur duceretur ve. Secunda causa artifex est; non potuisset enim aes illud in habitum statuae figurari, nisi accessissent peritae manus. Tertia causa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset impressa facies. Quarta causa est faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est *propositum*? Quod invitavit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricavit; vel gloria, si laboravit in nomen; vel religio, si donum templo paravit. Ergo et haec causa est, propter quam fit. An non putas inter causas facti operis esse numerandum, quo remoto factum non esset? His *quintam* Plato adiicit, *exemplar*, quam ipse *ideam* vocat; hoc est enim, ad quod respiciens artifex, id quod destinabat effecit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos; an intus, quod sibi ipse concepit et posuit. Haec

Doryphoros aut Diadumenos. Statuae celeberrimae Polycleti, qui proportionem partium primus vidit et expressit arte. (Plin. XXXIV, 19, 2, Tom. V, p. 236 Bip. Cf. Schneider ad Caton. de R. R. 1, pr. 31.) Proinde his statuis tanquam exemplaribus artis usi sunt artifices veteres, inprimis vero illa, quae inde Canon (ὁ τοῦ Πολυκλείτου κανὼν Lucian. de morte Peregrini Vol. VIII, p. 277 Bip.) vocabatur, heroëm ostendente iuvenem nudum et hastam manu gestantem; haec Diadumenum repraesentabat, i. e. iuvenem athletam, vittis caput redimitum habentem, ideoque victorem, sed mollitie corporis conspicuum. *Ruhk.*

Vel pecunia est hoc, sc. propositum, causa finalis. *Ruhk.*

exemplaria rerum omnium deus intra se habet; nu-
merosque universorum, quae agenda sunt, et modos,
mente complexus est: plenus is figuris est, quas Plato
ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles.
Itaque homines quidem pereunt; ipsa autem huma- 8
nitas, ad quam homo effingitur, permanet; et, ho-
minibus laborantibus, intereuntibus, illa nihil pati-
tur. «Quinque ergo causae sunt,» ut Plato dicit:
«id ex quo, id a quo, id in quo, id ad quod, id
propter quod: novissime id quod ex his est.» Tan- 9
quam in statua (quia de hac loqui coepimus) id ex
quo, aes est; id a quo, artifex est; id in quo, for-
ma est, quae aptatur illi; id ad quod, exemplar est,
quod imitatur is qui facit; id propter quod, facien-
tis propositum est; id quod ex istis est, ipsa sta-
tua est. «Haec omnia mundus quoque, ut ait Plato,
habet: facientem; hic Deus est: ex quo fit; haec ma-
teria est: formam; hic est habitus et ordo mundi 10

Quinque ergo... dicit: Idem statuit Simplicius in Phys. Aristot. fol. 3 a. Meiners tamen II, p. 802, nonnisi quatuor: materiam, ideas, deum et mundum corporalem a Platone positas esse docet, et illas causas, quas noster *id in quo* et *propter quod* appellavit, ab eo adhibitas negat. In quo ei assentior eatenus, quod *id in quo* nihil fere differt a sequente: *id ad quod*. Sed teleologicum *id propter quod* locum habere vix negandum est, quum ab ipso Platone hoc propositum *αἰτία* dicatur. Propter *bonitatem* hunc mundum a Deo esse creatum, Plato ait in Timaeo p. 304, 305, Tom. IX, Bip. quo Noster manifesto respexit. Timaeus ibi ait: *Λέγωμεν δὴ δι' ἣν αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τόδε ὁ ξυνιστὰς ξυνέστησεν. Ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος*, quae verba a Nostro conversa latine vides. Brevitatis studio omitto sequentia ap. Plat. quae lectu digna sunt. Cf. de Rep. II, p. 251, Tom. VI. *Ruhk.*

Id in quo. Vtrobique vulgo nuda *id quo*, ex Mureti ingenio. Sed utrobique voculam *in* inseruut veteres libri omnes; quod qua ratione dicatur, nunc non vacat disquirere. Formula forsan ad verbum e graeco conversa, in quo erat *ἐν ᾧ*, idem valens ac nudum *ᾧ*, id est, *quo*, sive planius interpretari volueris, *per quod* Schw.

Novissime. Commodius sic interpunges, *propter quod. Novissime*, etc. *Schw.*

Facientem... formam. Sic meliores libri: non ut vulgo et Elzevir., *faciens... forma*. Schw.

quem videmus: exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: propositum, propter quod fecit.» Quaeris, quod sit propositum Deo? Bonitas est. Ita certe Plato ait: «Quae Deo faciendi mundum causa fuit? Bonus est; bono nulla cuiusquam boni invidia est. Fecit itaque quam optimum potuit.»

11 Fer ergo iudex sententiam, et pronuntia, quis tibi videatur verisimillimum dicere, non quis verissimum dicat: id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Haec, quae ab Aristotele et Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si, quocumque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca
12 dixerunt. Ponant inter causas tempus; nihil sine tempore potest fieri: ponant locum; si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem: ponant motum; nil sine hoc nec fit, nec perit; nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam et generalem causam quaerimus: haec simplex esse debet; nam et materia simplex est. Quaerimus,

Fecit itaque quam optimum potuit. Nempe si Deus mundum, qusm optimum poluil non fecissel, humono generi meliorem condilionem invidissel: nam divinae bonilalis non fnissel homines malis afficere, quoe ab illis prohibere poluissel; sic philosophi veteres polius habuere finitam Dei potentiam qoam bonitatem existimare: nec iam necesse esl finitam illius potentiam existimare, si credideris, ut Chrisliona docel religio, hominem a principio iu orbe positum fuisse ol felicitale frueretur: sed sua ipsius culpa el peccalo in peiorem condilionem lapsum esse.

Verissimum edd. vett. cum msstis. Vulgo *verum*. Schw.

Quaerimus, quae sit causa, ratio scilicet faciens: ista enim quaecumque retulistis. Loco islorum vulgo sic legebatur inde ab Erasmo: *Quaerimus, quid sit causa? Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim, quae nunc retuli*, etc. quae omnia, nulla nota adiecta, eadem lenuil Ruhk. Al, primum, concinoior nobis videbatur scriptura, *quae sit causa*, quam acripluram cum ed. *R.* offerebanl mss. Pal. sec. et Col. Tum *ratio scilicet faciens* dabant veleres libri omnes. Cf. supra, §. 3 init. Porro, pro *ita*, percommode

quae sit causa, ratio scilicet faciens: ista enim, quaecumque retulistis, non sunt multae et singulae causae, sed ex una pendent, ex ea quae faciet. Formam di-
cis causam esse? Hanc imponit artifex operi: pars 13
causae est, non causa. Exemplar quoque non est causa; sed instrumentum, causae necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima: sine his procedere ars non potest; non tamen hae partes artis, aut causae sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. Vt sit causa, non
est efficiens causa, sed superveniens. Hae autem in- 14
numerabiles sunt: nos de causa quaerimus generalissima. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum, et consummatum opus, causam esse: multum enim interest inter opus et causam operis.

Aut fer sententiam, aut (quod facilius in eiusmodi

ista dedit ms. Col. quod vel ex ingenio corrigere licuerat. Denique *quaecumque retulistis*, cum ed. *R.* communi consensu dedere mssti fere omnes. In uno *Arg. c.* est, *quae nunc retulistis.* Iam vero ista, post *faciens* vulgo inserta, *id est Deus*, (sive, ut ms. Col. habet, *id est ipse Deus*) tenent quidem libri omnes: sed persuasum equidem habui, esse illa e scholio (ex pag. praec. desumpto) interpolata; quemadmodum hae ipsa pag. post *generalissima* (sive, ut vulgo legebatur, *generali*) assuta sunt in ed. *A.* et in ms. *c.* haec verba, *id est de Deo.* Schw.

Nos de causa quaerimus generalissima. Vulgo *de causa quaerimus generali* edd. inde ab Erasmo, cum ed. *A.* et ms. *c.* quod per se percommodum poterat videri; ideoque nihil annotatum a Pinc. aut Opsopoeo, nec e msstis *Par.* quidquam h. l. monitum. Sed alio nos ducit aliorum librorum scriptura: *nos de causa generali locuti sumus* ed. *R.* cum mss. Pal. 1, 2, 3, et Col.; *nos de causa generali sumus locuturi* ms. *Arg. b.* quibus scilicet in libris quum temere omissum esset verbum *quaerimus*, in fine autem adesset verbum *sumus*, ex coniectura alii adiecerunt *locuti*; alii *locuturi*. Istud autem *generali sumus* ex *generalissimus* fuisse corruptum, evincit plana atque integra codicis Pal. sec. scriptura, quam in exemplo nostro repraesentavimus. Similiter, sed vice versa, erratum est infra, sub fine Epist. in ms. *Par. a.* ubi pro *fortes sumus* scribitur *fortis-*

rebus est) nega tibi liquere, et nos reverti iube.
15 « Quid te, inquis, delectat, tempus inter ista conterere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? » Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus; et me prius scrutor,
16 deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, perdo. Ista enim omnia, si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt et levant animum, qui, gravi sarcina pressus, explicari cupit, et reverti ad illa, quorum fuit. Nam corpus hoc animi pondus ac poena est: premente illo urgetur; in vinculis est, nisi accessit Philosophia, et illum respirare rerum naturae iussit spe-
17 ctaculo, et a terrenis ad divina dimisit. Haec libertas eius est, haec evagatio; subducit interim se custodiae, in qua tenetur, et coelo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris inspectione, quae intentione oculos defatigat, si malignum et

simus, et quoniam sic nullus orationi sensu inerat, adiicitur *stet.* Schw.

Nega tibi liquere, etc. A romano ritu in re ambigua *Non liquet* pronuntiantium iudicum haec ducta esse satis constat. *Ruhk.*

Et nos reverti iube. Vertit *Lagrange*: *Ordonnez un plus ample informé.* Etenim quum iudices pronuntiarent *Non liquet*, iubebant litigantes reverti certioribus fretos argumentis.

Quid te...abigunt? Cf. Ep. LVIII, 22. *Ruhk.*

Si non concidantur, si non tanta argutia minutatim dividantur, ut conspectum rerum ex oculo et animo dimittas. *Ruhk.*

Nam corpus hoc... in vinculis est. Ideo Graeci corpus hoc *δέμας* vocabant, ὡς δεδεμένης ὑπ' αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἐνθαῦτα παρὰ φύσιν, tanquam ligata his in terris ab ipso anima praeter naturam.

Reficitur i. restituitur. *Ruhk.*

Quemadmodum....requiescit. Magis explicat et dilatat quae Ep. LVIII. 22, posuerat. *Ruhk.*

Ex alicuius rei subtilioris inspectione, quae intentione oculos defatigat. Vulgo *ex alic. rei subt. intentione, quae oculos def.* quod ferri fortasse poterat, ni aliud suasissent mssti, quorum nullus hanc praefert scripturam; sed alii, omissa voce *quae*, habent *rei subt. intentione oculos defatigant*; alii, *rei subt. quae intentione oculos defatigat*; alii denique cum edd. vett. *rei subtilioris*

precarium lumen habent, in publicum prodeunt,
et in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos
libera luce delectant: sic animus in hoc tristi et ob-
scuro domicilio clusus, quoties potest, apertum pe-
tit, et in rerum naturae contemplatione requiescit.
Sapiens assectatorque sapientiae adhaeret quidem in 18
corpore suo; sed optima sui parte abest, et cogita-
tiones suas ad sublimia intendit: velut sacramento
rogatus, hoc, quod vivit, stipendium putat; et ita
formatus est, ut illi nec amor vitae, nec odium sit;
patiturque mortalia, quamvis sciat ampliora super-
esse. Interdicis mihi inspectionem rerum naturae, ac 19
toto abductum redigis in partem? Ego non quaeram,
quae sint initia universorum? quis rerum formator?
quis omnia in unum mersa, et materia inerti con-
voluta, discreverit? Non quaeram, quis sit istius
artifex mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem
et ordinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa
distinxerit, in una deformitate iacentibus faciem di-

inspectores, *quae* (*qui* ed. *A*. et ms. *a*.) *intentione oculos defatigat*. Vnde perspicuum nobis videbatur, in aliis temere omissum fuisse vocab. *inspectione*, in aliis in *inspectores* mutatum. *Schw*.

Precarium lumen. Varie corruptum in libris: sed hoc rectum est. Precarium autem lumen, modicum, non iustum, et ut solent quae precibus impetrantur. *Lipsius*.

Sacramento rogatus, ita supra dictum, *vitam militiam esse*. Cf. Ep. LI, 5 not. *Ruhk*.

Patiturque mortalia, i. e. patitur ea, quae homini accidere solent, quamvis ampliora, quae imminent in alia vita, sciat. Nec tamen ideo vitam abrumpit. *Ruhk*.

Inspectionem. Sic Erasmi, Pinciani Gruterique codd. Firmat Gronovius ad Epist. XVIII, 10, post Gruterum, qui: sic certe, ait, loquimur latine. Seneca saltem hac constructione semper fere utitur. *Inspectione* est a Mureto. *Ruhk*.

In unum mersa. Perperam vulgo *in una massa* ex Mureti ingenio. *In unum merso* dedit unus cod. Pal. sec. Poterat teneri *in uno mersa*, quod cum ed. *A*. et Erasm. dabant reliqui mssti omnes: nec aliud debuerat ed. *R*. in qua est *imo* pro *uno*. Schw.

In una deformitate. In Chao, quod omnia continebat.

Iacentibus, non autem *latentibus*, dedere meliores libri omnes cum ed. *R*. Schw.

viserit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an ali-
20 quid igne lucidius? Ego ista non quaeram? ego
nesciam, unde descenderim? semel haec mihi vi-
denda sint, an saepe nascendum? quo hinc iturus
sim? quae sedes exspectent animam, solutam legi-
bus servitutis humanae? Vetas me coelo interesse,
21 id est, iubes me vivere capite demisso? Maior sum,
et ad maiora genitus, quam ut mancipium sim mei
corporis; quod equidem non aliter adspicio, quam
vinculum aliquod libertati meae circumdatum. Hoc
itaque oppono fortunae, in quo resistat; nec per il-
22 lud ad me ullum transire vulnus sino. Quidquid in
me potest iniuriam pati, hoc est: in hoc obnoxio do-
micilio animus liber habitat. Nunquam me caro ista
compellet ad metum, nunquam ad indignam bono
simulationem: nunquam in honorem huius corpusculi
23 mentiar. Quum visum erit, distraham cum illo so-
cietatem: et nunc tamen, dum haeremus, non eri-

Ego ista non quaeram? Vides hic omnes fere illas quaestiones, quibus investigandis homines a primis inde temporibus, quum philosophari inciperent, operam praematuram ideoque inutilem saepe navasse philosophiae historia docet. Nec prudentia Socratis, qui homines ab istis ineptiis absterrendo philosophia a caelo ad terram devocata, suos ab istis spinosis et periculosis disputationibus retinere atque impedire potuit, quo minus vel ipse Plato a Cratylo aliisque in errorem inductus similibus disquisitionibus se traderet. Caeterum de his quaestionibus adeundus est Lipsius in Physiologia e. c. de vita futura et παλιγγενεσίᾳ II, 21, III, 14. *R.*

An saepe nascendum? quo hinc, etc. Vulgo *an saepe? Nesciam quo hinc* etc. ex Mureti ingenio. *Nascendum* tenent veteres libri omnes, quod primo pro suspecto habuerat Schw. et uncis circumderat; mox vero admisit. Contra Ruhkopfius contendit lectionem vulgatam, supra scriptam, in qua *nascendum* omittitur, omnibus ferme libris scriptis esse confirmatam, alteramque ex Pinciani coniectura natam.

Exspectent ed. *R.* commode; quod et debuere *A.* et *c.* in quibus *exspectant*. Vulgo *exspectet*. Schw.

In quo resistat. Id est, ut non ultra penetrare possit.

Quidquid in me potest iniuriam pati, hoc est (i. e. est corpus): *in hoc obnoxio domicilio animus liber habitat.* Sic optime Gronov. distinxit. Antea distinguebatur sic: *pati, hoc est in h. o. domicilio: a.* etc *Ruhk.*

mus aequis partibus socii; animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est.

Vt ad propositum revertar: huic libertati multum
confert et illa, de qua modo loquebamur, inspectio.
Nempe universa ex materia et ex Deo constant: Deus 24
ista temperat, quae circumfusa rectorem sequuntur
et ducem. Potentius autem est ac pretiosius, quod
facit, quod est Deus, quam materia, patiens Dei.
Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in
homine animus: quod est illic materia, id in nobis
corpus est. Serviant ergo deteriora melioribus; fortes 25
simus adversus fortuita; non contremiscamus iniu-
rias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors
quidem aut finis est, aut transitus. Nec desinere ti-
meo; idem est enim, quod non coepisse: nec transire;
quia nusquam tam anguste ero. Vale.

Et ex Deo. Non solum a Deo, sed ex Deo: et saepe sic loquuntur. Quid ita? quia omnibus caloris et ignis aliquid insitum, qui est ipse Stoicis Deus, et omnia permanat. *L.*

Ac pretiosius. Restituimus duo verba *ac pretiosius*, temere praetermissa in ed. Bipont. et Ruhk. *Schw.*

Id in nobis edd. vett. et mssti. Deerat vulgo *in.* Schw.

Mors quidem aut finis est, aut transitus. Sic *R. A. c.* *Mors quidem est, aut finis* etc. Arg. *b.* et al. apud Grut. Vulgo *Mors quid est? aut finis* etc. *Schw.* — *Aut transitus.* Intellige ad aliam vitam.

EPISTOLA LXVI.

BONA AEQVALIA ESSE: VIRTVTES AEQVALES ESSE.

Claranum amicum iuventutis, quem diu non viderat, nuper secum habuisse scribit, senem, sed alacrem animo, deformem corpore, quo tantum abest ut depressus sit, ut ad pulchritudinem et firmitatem evectus sit animus. Colloquium, quod de paradoxo stoico, quomodo possint paria bona esse, habuerunt, exponit.

Bonum autem (ut eorum causa qui non in his artibus habitant, quaedam praefemur), e doctrina Stoae non est nisi quod semper vere prosit et prodesse possit iis qui ratione et ea perfecta praediti sunt: itaque summum bonum est virtus, quae nostri iuris est, et ex electione nostra libera oritur. Unde sequitur, vere bona a nobis ipsis pendere, nec quidquam bonum esse sine ratione. Quocirca Honestum ponunt solum bonum esse, quippe naturae ac dignitati hominis unice conveniens. Iam etsi bona, si ad fontem, unde manant, respexeris, diversas in classes seiungi possint, sive ea possideas, sive ea secundum locum ordinemque quem obtinent, spectaveris, unde Stoici conditionem eorum triplicem posuerunt; ut prima, secunda, tertia bona numerentur, de quibus Noster hac ipsa epistola satis subtiliter exposuit, omnia ad rationem virtutemque referendo; tamen tam arcte inter se apta et nexa sunt, ut quin paria sint in dubitationem vocari nequeat. Omnia enim a ratione et virtute pendent, quae quidem perfectae quum semper sibi constent, sequitur idem bonis quoque convenire, quod de virtute praedicatur. Gaudium itaque et patientia sunt bona paria, respectu ad virtutem, non ad materiam habito. Externa vero s. adiaphora, indifferentia, nec bona nec mala, illa olim tam celebrata προηγμένα i. res quae, quum bona non sint, proxime tamen ab iis absunt (producta, s. praeposita, praecipua appellat Cicero parum commode) et ἀποπροηγμένα i. e. reiecta, Zenonis et Stoicorum, Boni augmentum dare non possunt.

Haec diffuse, ait Lipsius, distincte, pulchre. O legamus et aptemus! Caeterum e recentioribus conferri merentur de hac re Lipsii Manud. in phil. Stoic. II, 20 sq. Tiedemanni System der stoischen Philosophie, *Vol. III init. denique egregii viri, dum in vivis erat, Garvii* Vebersicht der vornehmstem Principien der Sittenlehre, *pag.* 54 *sqq.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Claranum condiscipulum meum vidi post multos
annos; non. puto, exspectas ut adiiciam, senem;
sed mehercules viridem animo ac vigentem, et cum
corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura
gessit, et talem animum male collocavit: aut fortasse
voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium
fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere.
Vicit tamen omnia impedimenta; et ad caetera con-
temnenda a contemptu sui corporis venit. Errare
mihi visus est qui dixit: 2

Gratior est pulchro veniens a corpore virtus.

Nec enim ullo honestamento eget; ipsa magnum sui
decus est, et corpus suum consecrat. Certe Claranum
nostrum coepi intueri: formosus mihi videtur, et tam
rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir
magnus exire; potest et ex deformi humilique corpu-
sculo formosus animus ac magnus. Quosdam itaque
mihi videtur in hoc tales natura generare, ut appro- 3

Claranum condiscipul. meum. De hoc Clarano nihil nobis praeter haec, quae Noster hic tradit, notum est. *Ruhk.*

Non, puto, exspect., ut adiiciam. Nam condiscipulus fuerat ipsius Senecae, qui iam grandis natu erat.

Et talem animum male collocavit. Corpus enim ἀγγεῖον, vasculum animi aut aliquod receptaculum, quin custodiam antiquis dici notum est. Cf. Gatacker ad M. Antonin. III, 3, p. 91. Simile illud, addit Lipsius, *Ingenium Galbae male habitat.* R.

Corporis. Sic cod. Col. nec Palat. quat. multum abludunt. Editio vetus consentit. Alias deest haec vox, quae tamen necessaria esse videtur. *Ruhk.* — Sic *R. A. c.* et Grut., ait Schw. At satis fortasse erat *sui* (absque *corporis*) quod cum ed. Er. et sqq. habent mss. *b.* Pal. sec. et (ni fallor) codd. Paris. *Schw.*

Virtus. Versus Virgilii est Aen. V, 344, ubi tamen vocem *virtus* diverso ab eo quem Noster ponit sensu accipi debere, facile patet. Stoici virtus non eget honestamento, sed illa, de qua Virgilius etc.

Et corpus suum consecrat. Quod est velut parvi eius Dei templum. *L.* Sic Noster Ep. LXV fin. *Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est.* *Consecrat*, decus et sanctitatem addit, sacrum facit.

bet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset: nunc, quod amplius est, facit; quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilo minus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus, ut scire possemus, non deformitate corporis foedari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari.

4 Quamvis autem paucissimos una fecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram et ad te permittam. Hoc primo die quaesitum est: «Quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est.» Quaedam, ut nostris videtur, prima bona sunt; tanquam gaudium, pax, salus patriae. Quaedam secunda, in materia infelici expressa; tanquam tormentorum patientia, et in morbo gravi
5 temperantia. Illa bona directo optamus nobis; haec, si necesse erit. Sunt adhuc tertia; tanquam modestus

Sic Cicero Tusc. V, 4: *Socratis ratio Platonis memoria consecrata.* Ruhk.

Omni loco. Ruhk. interpret. in omni ordine hominum. At non solum respicit Noster ordinem sive conditionem hominum, sed generalius positum est *omni loco*, quod etiam spectat ad deformitatem corporum.

Nunc. Int. sed enim.

Perrumpentes obstantia, nempe corpora, et facientes ut sibi inserviant. *Ruhk.*

Fecerimus. Sic vett. edd. et scripti omnes. Muretus tamen temere correxit *egerimus*. Facere annos, dies, etc. idem valet quod graec. ποιεῖν χρόνον τινά, docente Gronovio ad hunc locum ex inscriptionibus veteribus, laudanteque Casaubonum ad Matth. XX, 12, et Acta Apostol. XV, 33. Addas Anal. Brunkii II, p. 357. *Ruhk.*

Subinde egeram, sensim egerere i. e. proferre, tecum communicare volo. Tales disputationes etiam in sequentibus epistolis occurrunt, occasionis tamen huius nulla mentione iniecta. *Ruhk.*

Ad te permittam Erasm. cum edit. vet. et Gruteri omnes mss. Muretus: *ad te mittam.*

Paria, bene se habet. *Tria* est aberratio librariorum hoc loco et § 5.

Triplex eorum conditio est. Vide si lubet Lipsii Manuduct. III Diss. 6. *Ruhk.*

Nostris. Stoicis.

In materia infelici expressa. Quae ex adversis rebus oriuntur et re mala perpetienda ostenduntur.

Haec, si necesse erit. Int. optamus ut haec bona nobis contingant, si ad id adducimur ut nobis tormenta perpetienda sint.

incessus, et compositus ac probus vultus, et conve-
niens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se
paria esse possunt, quum alia optanda sint, alia aver-
sanda? Si volumus ista distinguere, ad primum bo-
num revertamur, et consideremus, id quale sit. Ani- 6
mus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendo-
rum; non ex opinione, sed ex natura, pretia rebus
imponens; toti se inserens mundo, et in omnes eius
actus contemplationem suam mittens, cogitationibus
actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehe-
mens, asperis blandisque pariter invictus, neutri se
fortunae submittens, supra omnia quae contingunt
acciduntque eminens, pulcherrimus cum decore, cum
viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus,
quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita,
nec deprimant: talis animus Virtus est; haec eius est 7

Ad primum bonum ed. *R.* cum mss. Arg. *b. c.* Paris. Ops. et Grut. Aberat *bonum* ed. *A.* et ed. Erasm. et sqq. *Schw.*

Non ex opinione... imponens, dignitatem s. aestimationem rerum non ex opinione hominum, sed ex varitate, qoam ratioue sua perfecta acceplt, metiens. *Ruhk.*

Inserens ed. *A.* mss. *b. c.* (puto et Par.) Ops. Grut. *Inferens* vulgo ex ed. *R.* *Schw.* — *Toti se inserens mundo*, se immiscens tanquam spectator operum Dei. *Ruhk.*

Ex aequo magnus ac vehemens. Lagrange vertit: *Vne ame dont la grandeur et la force ont pour base la justice*; fotsan alius est sensus vocis *ex aequo*: significat, ni fallimur, ex ipso animi tenore, ex ipsa natura: non ex conatu; cui sententiae respondet haec eiusdam Gallici sententia: *Sans se hausser pour paraitre grand.*

Asperis blandisque, et dolorem et voluptatem contemnens.

Pulcherrimus cum decore. Post *pulch.* adiacit *ordinatissimus* Ruhk. ex Pal. 1, 3, 4, et alio cod. apud Gron. quos quidem in libros haud dubie ex scholio invectum erat id verbum. *Schw.*

Sanus ac siccus, int. non abutens viribus sui corporis, ut intemperantiae et libidini indulgeat.

Fortuita, i. e. externa, bonis opposita. *Ruhk.*

Talis animus virtus est; h. e. est facies: Ruhkopfius omittit *est*. Sic omnes, inqnit, mss. etc. Modii, Palat. Gallici, et vett. edd. ante Frobenium sic habent. Quod verum esse vidit et Opsopoeus. Vbi illa stoicae linguae peritia? Nam Gruterum ferre potuisse hominem, qoi coniiciebat, *talis avis*, nimiae est patientiae. Qualis, quaeso, avis est virtus? bubo, credo, aut vespertilio. Liceat vero

facies, si sub unum veniat aspectum. et semel tota
se ostendat. Caeterum multae eius species sunt, quae
pro vitae varietate et pro actionibus explicantur; nec
minor fit aut maior ipsa. Decrescere enim summum
bonum non potest, nec virtuti ire retro licet: sed in
alias atque alias qualitates convertitur; ad rerum,
8 quas actura est, habitum figurata. Quidquid attigit,
in similitudinem sui adducit et tingit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intravit disposuitque, condecorat: quidquid tractavit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius et magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius.
Omnis in modo est virtus; modus certa mensura
9 est. Constantia non habet quo procedat, non magis
quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil; aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem; cui si quid adiici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit; honestum est enim propter ista quae retuli. Quid porro decorum, et iustum, et legitimum? non eiusdem esse formae putas, certis terminis compre-
10 hensum? Crescere posse, imperfectae rei signum est:
bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est privata

Senecae Stoicorum more loqui. Cf. Ep. IX, 2, CXIII, 2, etc. Ab his sumpserunt iuris auctores, quum iustitiam definiernnt: constantem et perpetuam voluntatem. ius suum cuique tribuendi. Adde lib IV de Benef. c. 8. *Gronov.* — *Talis animus virtus est:* De perfecta virtute hic sermonem esse vix est ut moneamus. Ex eo nascitur summum bonum. *Ruhk.*

Omnis in modo est virtus. Vides hic Aristotelicum illud, virtutem ab utraque extremitate sepositam ideoque in medio sitam conspici: quamquam multis aliis partibus in hoc ipso de virtute loco Stoa et Lyceum inter se dissederunt. *Ruhk.*

Quo procedat, subaudi, longius.

Iuncta est privata et publica utilitas. Id est, quod uni officit, officit et alteri, quod uni prodest, et prodest alteri.

et publica utilitas, tam mehercules, quam insepara-
bile est laudandum petendumque. Ergo virtutes inter
se pares sunt, et opera virtutum, et omnes homines,
quibus illae contigere. Satorum vero animaliumque
virtutes, quum mortales sint, fragiles quoque cadu-
caeque sunt et incertae; exsiliunt, residuntque, et
ideo non eodem pretio aestimantur. Vna inducitur 11
humanis virtutibus regula; una enim est ratio recta,
simplexque. Nihil est divino divinius, caelesti caele-
stius. Mortalia minuuntur, cadunt, deteruntur; cre-
scunt, exhauriuntur, implentur. Itaque illis in tam
incerta sorte inaequalitas est: divinorum una natura
est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus hu-
manum pars divini spiritus mersa. Si ratio divina est, 12
nullum autem bonum sine ratione est; bonum omne
divinum est: nullum porro inter divina discrimen
est; ergo nec inter bona. Paria itaque sunt et gau-
dium, et fortis atque obstinata tormentorum perpes-
sio: in utroque enim eadem est animi magnitudo, in
altero remissa et laxa, in altero pugnax et intenta.
Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius, qui
fortiter hostium moenia expugnat, et eius, qui obsi-

Ergo virtutes inter se pares sunt. Horat. I, Sat. III, irridet iure istam Stoicorum opinionem qui vitia et virtutes aequalia esse contendunt.

Opera virtutum. Sic vulgo edd. cum *R. A. c.* Sed rectius videtur *opera virtutis*, quod est in Arg. *b.* et Par. *d.* nec aliud debuerat Par. *b.* in quo *opera virtutes*. Schw.

Minuuntur omnium mss. et edd. lectio est, et ea sana. Mallem, inquit Pincianus, legeres, *eminent*; nam et quae sequuntur continuo per oppositum dicta sunt, *deteruntur crescunt, exhauriuntur implentur*, Recepit Romana editio. Gronov. emendat *muniuntur*, i. e. struuntur, translate a structura aedificiorum in utroque verbo. Sed vulgata bene habet: oppositio, si qua est, referri debet ad priora: *fragiles*, *caducae*, etc. *Ruhk.* — Nobis scribendum videtur, pro *exhauriuntur*, *exoriuntur* quod simillimum est: quam coniect. si receperis, optime opponentur *minuuntur* τῷ *crescunt*; *cadunt* τῷ *exoriuntur*; *deteruntur* τῷ *implentur*.

In altero. Sic quatuor Pal. et editio vetus. Alias vulgatur *sed in alt. r.* Gronovius probaverat ad Ep. XXIV,

dionem patientissime sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam cludit et comprimit, cogitque invictas manus in exitium ipsas suum verti; et magnus ille obsessorum animus, qui scit non esse clusum, cui mors aperta est, et in complexu libertatis expirat. Aeque reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, aequanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una Virtus subest, quae animum rectum et indeclinabilem praestat.

14 Quid ergo? nihil interest inter gaudium, et dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad ipsas virtutes; plurimum inter illa, in quibus virtus utraque ostenditur: in altero enim naturalis est animi remissio ac laxitas, in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt haec, quae plurimum intervalli recipiunt: virtus in utroque pars est. Virtutem materia non mutat; nec peiorem facit dura et difficilis, nec meliorem hilaris et laeta: necesse est ergo aequa-
15 lia sint bona utraque. Nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus: duo autem, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam, si quae extra virtutem posita sunt, aut minuere

in, huius voculae omissionem. *Ruhk.*

Scipio. Vtrique magni fuere et P. Scipio Africanus minor, et *Numantini* Celtiberi Hispani. Cf. Flor. II, 17 et 18. Livius de ea atrocissima re exposuerat librr. 57 et 59 nunc deperditis. *Ruhk.*

In exitium ip. suum. Sic ed. *R.* et meliores libri omnes. Vulgo *sui.* S.

Non esse clusum, R. A. o. aliique. Vulgo *nihil esse clausum.* Schw.

Plurimum inter illa. Plurimum quantum ad illa edd. inde ab Erasm. contra quam edd. vett. et mssti omnes. Leviora alia praetermitto. *Schw.*

In altero gaudio... *animi remissio ac laxitas:* quies et libertas, διάχυσις. Laxatur animus, quatenus liber a molestiis curisque terrenis in altiora intentus est, iisque recreatur. *Ruhk.*

Itaque media.... haec, ἀδιάφορα (cf. §. 34) quae neque in bonis, neque in malis posuerunt Stoici, nec tamen tollenda, alia enim usui esse posse ideoque sumenda, alia tamen reiicienda. Sic explicat Cic. de Off. I, 3, 4, III, 3, de Finib. III, 15 sqq. Sunt autem triplicia. Cf. Argum. et vide Diog. Laërt. VII, 101 sq. ibique Menag. *Ruhk.*

Nam.... si honestum est. Nam si materia, in qua virtus exercetur, eam

illam aut augere possunt, desinit unum bonum esse
quod honestum est. Si hoc concesseris, omne hone-
stum periit. Quare? dicam: quia nihil honestum est,
quod ab invito, quod a coacto fit. Omne honestum 16
voluntarium est: admisce illi pigritiam, querelam, ter-
giversationem, metum; quod habet in se optimum,
perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod
non est liberum: nam quod timet, servit. Honestum
omne securum est, tranquillum est: si recusat aliquid,
si complorat, si malum iudicat; perturbationem rece-
pit, et in magna discordia volutatur. Hinc enim spe-
cies recti vocat; illinc suspicio mali retrahit. Itaque
qui honeste aliquid facturus est, quidquid opponitur,
id, etiam si incommodum putat, malum non putet,
velit, libens faciat. Omne honestum iniussum incoa- 17
ctumque est, sincerum, et nulli malo mixtum.

Scio quid mihi responderi hoc loco possit: Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis

mutare potest, ad honestum quoque, quod a virtute pendet et solum bonum est, vel minuendum, vel augendum vim habebit. *Ruhk.*

Species recti, i. e. pulchritudo boni s. virtutis. *Ruhk.*

Incommodum, δυσχρήστημα, sensu stoico, quem explicat Cato Ciceronis de Finib. III, 21: *commoda autem aut incommoda in eo genere sunt, quae praeposita et reiecta dicimus.* Ruhk.

Malum non putet, velit, libens faciat. Sic recte meliores libri omnes, Arg. *b.* Pal. 2. Col. et Ops. Et parum abit ed. *R.* cum aliis apud Grut. in quibus partim *vel*, partim *et*, pro *velit*. Vulgo *malum non putat, velut libens faciet* inde ab Erasm. cum ed. *A.* et ms. *c.* in quibus tamen *faciat* recte scriptum. *Schw.* — In ipsius Schw. textu legitur *faciet*; sed ipse monet in notis hoc verbum, se imprudente, e superioribus editt. servatum esse, corrigendumque *faciat*, ut edidimus.

Nulli malo mixtum ed. *R.* et mss. Arg. *b.* Par. *b. d.* Ferri autem etiam vulgatum poterat, *nullo malo mixt.* Schw.

Hoc nobis.... lasset. Haec illustret Cato Ciceronis de Finib. III, 13: *An vero certius quidquam potest esse, quam illorum ratione, qui dolorem in malis ponunt, non posse sapientem beatum esse, quum equuleo torqueatur? eorum autem, qui dolorem in malis non habent, ratio certe cogit, uti in omnibus tormentis conservetur beata vita sapienti*, etc. *Ruhk.*

in gaudio sit, an in equuleo iaceat, ac tortorem suum lasset. — Poteram respondere: « Epicurus quoque ait, Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, excla-
18 maturum: Dulce est, et ad me nil pertinet. » Quid miraris, si ego paria bona dico, unius in convivio iacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis? quum, quod incredibilius est, dicat Epicurus, dulces esse tortores. Hoc respondeo, plurimum interesse inter gaudium et dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo: illud secundum naturam est,
19 hoc contra. Quamdiu sic aestimantur, magno inter se dissident spatio: quum ad virtutem ventum est, utraque par est, et quae per laeta procedit, et quae per tristia. Nullum habet momentum vexatio, et dolor, et quidquid aliud incommodi est; virtute enim obruitur.

An in equuleo iaceat. Sic et idem Cicero de Finibus V: *Sit vir bonus caecus, debilis, morbo gravissimo affectus, exsul, orbus, torqueatur in equuleo: quem hunc appellas Zeno? Beatum, inquit, etiam beatissimum. Quippe, inquiet, quum tam docuerim gradus istam rem non habere, quam virtutem, in qua sit ipsum Beatum.*

Epicurus. Spectant huc illa Ciceronis Tusc. II, 7: *Epicuro homini aspero et duro non est hoc satis: in Phalaridis tauro si erit, dicet, «Quam suave est hoc! quam hoc non curo!»* Cf. Diog. Laërt. X, 118, ubi Menag. κἂν στρεβλωθῇ δ' ὁ Σοφὸς, εἶναι αὐτὸν εὐδαίμονα. Laudat Lipsius Cic. Fin. V, 28. De *Phalaride* tyranno Agrigentino crudelissimo, eiusque tauro aeneo, Perilli arte fabricato, omnia nota sunt. Loca classica designavimus ad Senec. II de Ira 5, 1. *Ruhk.*

Unius in convivio iacentis. Sic quidem dixit exstare in exemplari uno perverteri Pincianus, nec improbo. At Erasmus *alterius in gaudio positi, alterius*, etc. quod in tribus Palat. et Col. Solum sec. Pal. exhibuit lectionem illam *unius in conv. iac.* Gruter. — In editione veteri habetur: *alterius in gaudio positi in convivio iacentis*; sed priora *in gaudio p.* pro interpretamento habeo. *Ruhk.*

Dulces esse tortores. Hoc verum indicavi, quod servatum in quatuor Gruterianis. Nam scriptura inde ab Erasm. vulgata, *dulce esse torqueri*, qua nihil utique planius fingi poterat, nullo in vet. libro reperta est. Ed. *R*, cum Arg. *b*. Par. *b. d.* et Pal. sec. dabant *dulces esse terrores*, quod ex *tortores* corruptum. Ed. *A*. cum ms. *c*. et Par. *a*. *dulces esse dolores*. S.

Quamdiu sic aestimantur, i. quamdiu sic eorum ἀξία aestimatio, pretium declaratur, utrum ad praeposita an ad reiecta pertineat. Cf. Cic. Fin. III, 13 sqq. *Ruhk.*

Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat; sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit atque opprimit; et quocumque affulsit, ibi, 20
quidquid sine illa apparet, exstinguitur; nec magis ullam portionem habent incommoda, quum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus.

Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione procurret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseverabit; nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet, et se honestae rei tanquam bono viro credet: utilem illam sibi iudicabit, 21
tutam, prosperam. Eumdem locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exsul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, divitiis abundantem; ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque aeque vir erit bonus, etiam si fortuna dispari utetur. Idem, ut 22
dixi, in rebus iudicium est, quod in hominibus: aeque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbido ac vincto. Ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus illibatum

Minuta lumina. Ex ora Erasmicae recepit Muretus *minoru l.*, quum editum esset habeautque mss. *minuta lumina.* Neque repudiari decuit: nam solem si contra compares, omnia lumina sunt minuta. Per se magna comparatio reddit exigua. Praefat. Nat. Quaest. totum mundum considerans de terrarum orbe ait: *Hoc est illud punctum, quod inter tot gentes ferro et igni dividitur?* Sic quae sequuntur elegantia de formicis. *Gron.* — Si vir egregius meminisset loci Ciceron. de Finib. III, 14 iuit. eamdem quidem sententiam sed alio modo tulisset. Ex graeco fonte utrumque hausisse mihi persuadeo, quem Nuster suo more usurpavit. Cicero habet: *Vt enim obscuratur et offunditur luce solis lumen lucernae; et ut interit magnitudine maris Aegaei stilla muriae.* Senecae et Ciceronis loca perquam similia esse quivis videt. Iam quum apud Nostrum *nimbus* i. e. pluvia habetur, τὸ *stilla muriae* corruptum esse puto et emendandum *stilla pluviae.* Sed haec obiter moneo. *Ruhk.*

Corpus illibatum. Hoc vocab. unice verum mihi visum erat, quod ex uno suorum codicum Opsopoeus, et e duobus aliis Gronovius protulit: latebatque idem vocab. sub corrupto *illi suum*, quod est in Arg. *b.* et Par. *b.* Quae illi vel substituuntur vulgo, vel ab aliis adiiciuntur, *illaesum*, et

fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum: alioqui hoc erit, ex servorum habitu dominum
23 aestimare. Omnia enim ista, in quae dominium casus exercet, serva sunt, pecunia, et corpus, et honores; imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae. Illa rursus libera et invicta, opera Virtutis: quae non ideo magis appetenda sunt, si benignius a fortuna tractantur; nec minus, si aliqua iniquitate rerum premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in re-
24 bus appetitio. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem; nec robustum et lacertosum, quam gracilem et languidi corporis; ergo ne rem quidem magis appetes hilarem et pacatam, quam distractam et operosam. At si hodie magis diliges, ex duobus aeque bonis viris, nitidum et unctum, quam pulverulentum et horrentem; deinde huc usque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris et illaesum, quam debilem aut luscum: paulatim fa-

integrum, interpretamenta sunt ex sequentibus *integrum omnibus membris et illaesum*, §. 24 fin. adscita. *S.*

Mutilatum. Iungit *mutilatum multatum*. Ruhk. cum codd. Opsop. et et Gron. quibus accedit Arg. *b.* et Par. *a. d.* Mihi satis fuit prius, quod unum agnoscunt *R. A. c.* cum editis ante Ruhk. *Schw.* — Vide, inquit Gronov., qui luctur *mutilatum multatum*, Gruteri notas et simul appendicem, apparebitque, veriorem scripturam esse, quam edidimus. Eamdem praecipiunt Erf. et Heins. — Vulgatum erat: *Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illaesum tibi et integrum fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum.* Ruhk.

Ex servorum habitu dominum aestimare. Si servi bene culti, formosique, aut deformes sint, inde iudicare, dominum quoque eadem cum servis conditione uti. Virtus autem non est serva fortunae. *Ruhk.* — Haec memoriam renovant istius Calvisii Sabini, de quo mentio ab auctore facta est Epist. XXVII, qui se doctum putabat, quod imperabat pluribus servis, qui sibi petenti versus poëtarum suppeditarent.

Magis appetes. Sic edd. inde ab Erasm. Poterat adiici, *aut amabis*, quod dabant *A. R. b. c.* Par. *a. b. d.* et Grut. *Schw.*

At si hodie magis, etc. Inepte vulgo *Et si hoc est, magis* etc. *At si hoc est* dabat ed. *A.* et ms. *c.* Nos ex coniect. *at si hodie* scripsimus; quo refertur quod mox sequitur, *deinde*; rursusque, *paulatim*. Schw.

stidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus ae-
que iustis ac prudentibus, comatum et crispulum
malis, quam recalvum. Vbi par est in utroque virtus,
non comparet aliarum rerum inaequalitas; omnia enim
alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam
iniquam censuram inter suos agit, ut filium sanum,
quam aegrum, magis diligat? procerumve et excel-
sum, quam brevem aut modicum? Foetus suos non 26
distinguunt ferae, et se in alimentum pariter omnium
sternunt; aves ex aequo partiuntur cibos. Vlysses ad
Ithacae suae saxa sic properat, quemadmodum Aga-
memnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim
patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. «Quor-
sus haec pertinent?» Vt scias Virtutem omnia opera,
velut foetus suos, iisdem oculis intueri, aeque indul-
gere omnibus, et quidem impensius, laborantibus:
quoniam quidem etiam parentum amor magis in ea,
quorum miseretur, inclinatur. Virtus quoque opera 27
sua, quae videt affici et premi, non magis amat, sed,
parentum bonorum more, magis complectitur ac fo-
vet. «Quare non est ullum bonum altero maius?» Quia

Quam recalvum ed. *R.* Sequioris aevi videtur esse *recalvastrum*, vulgatum ab Erasm. cum ed. *A.* et ms. c. Desunt duo verba mss. Arg. *b.* et Par. *o. b. d.* Schw.

Vlysses.... muros. De Vlysse et Agamemnone omnia vel ex Virgilio Ovidioque nota sunt. *Ithaca* fuit insola saxosa, et *Mycenarum muri nobiles* (Εὐκτίμενον πτολίεθρον vocat Homerus Il, β, 569) vel propter claritatem regum, vel quod a Cyclopibus exstructi ferebantur. Pausan. VII, 25, p. 331 ed. Facii. *Ruhk.*

Inclinatur. Sic editio vetus et quinque Palatini. Recte restituit Gronov. qui addit: male mutarunt in *inclinat.* Epist. sequenti: *ver aperire se coepit, sed iam inclinatum in aestatem.* Lib. II de Ira 19. 4: *Inclinatum calorem frigus insequitur.* Ruhk. — Auctor Thebaidis: *Quo causa melior, sorsque deterior trahit Inclinat animus, semper infirmo favens, Miseros magis Fortuna conciliat suis.* Noster Consol. ad Helv. cap. ult. *Necesse est, quum omnia feceris, mater, cogitationes tuas subinde ad me recurrere, nec quemquam ex liberis frequentius tibi obversari: non quia alii minus cari sint, sed quia naturale est manum saepius referre ad id quod dolet.*

non est quidquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere, hoc magis par esse alicui, quam illud: ergo ne^ honesto honestius quidquam est.
28 Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in aequo sunt. Ita dico: in aequo est moderate gaudere, et moderate dolere; laetitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus devorantem. Illa bona optabilia sunt; haec mirabilia: utraque nihilo minus paria; quia, quidquid incommodi est, velamento maioris boni tegitur. Quisquis haec imparia iudicat, ab ipsis virtutibus avertit
29 oculos, et exteriora circumspicit. Bona vera idem pendunt, idem patent, ' illa .alsa multum habent vani. Itaque speciosa, et magna contra visentibus, quum ad pondus revocata sunt, fallunt.

Ita est, mi Lucili, quidquid vera Ratio commendat, solidum et aeternum est, firmat animum, attollitque, semper futurum in excelso: illa, quae temere laudantur, et vulgi sententia bona sunt, inflant inanibus laetos. Rursus ea, quae timentur tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, et illas non aliter, quam
30 animalia species periculi, agitant. Vtraque ergo res sine causa animum et diffundit, et mordet: nec illa gaudio, nec haec metu digna est. Sola Ratio immuta-

Tria genera bonorum. Cf. §. 4 et 34. Sunt tamen Stoicis aliae bonorum divisiones, quas expositas videbis Lipsio Manud. II, 22. *Ruhk.*

Velamento maioris boni tegitur. Vt supra dixit *virtute enim obruitur.*

(1) *Hanno lo stesso peso, lo stesso volume.* Ex interpr. Lagr. *T.*

Magna contra visentibus. Quae magna videntur eis qui illa fixo obtutu hiantes intuentur.

Fallunt. Int. prope nulli ponderis reperiuntur, falluntque exspectationem.

Vtraque.... diffundit, laetum facit, διαχέει. Haec est stoica voluptatis definitio: sublatio animi sine ratione, opinantis se magno bono frui, ap. Cic. de Fin. II, 4, et Tusc. III, 11, ubi expressa sunt graeca, qualia leguntur ap. Diog. Laërt. VII, 114, ubi vid. Menag. ἡδονὴ δέ ἐστιν ἄλογος ἔπαρσις ἐφ' αἱρετῷ δοκοῦντι ὑπάρχειν, ubi et motus ἄλογος ἔκκλισις,

bilis et iudicii tenax est; non enim servit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto; ergo et virtus virtuti: virtus non aliud quam recta ratio est. Omnes virtutes rationes sunt: si rationes sunt, rectae sunt: si rectae sunt, et pares sunt. Qualis ratio est, tales 31
et actiones sunt; ergo omnes pares sunt: nam quum similes rationi sint, similes et inter se sunt. Pares autem actiones inter se esse dico, quia rectae sunt et honestae: caeterum magna habebunt discrimina, variante materia; quae modo latior est, modo angustior, modo illustris, modo ignobilis, modo ad multos pertinens, modo ad paucos. In omnibus tamen istis id, 32
quod optimum est, par est; honestae sunt. Tanquam viri boni omnes pares sunt, quia boni sunt: sed habent differentias aetatis; alius senior est, alius iunior:

opinio impendentis mali quod intolerabile esse videatur. Cic. Tusc. IV, 7. *Ruhk.*

Ergo et virtus virtuti etc. Vulgo, *ergo et virtus, quoe non aliud est quam recta ratio*: ubi pronomen *quoe* ex Mureti iug. adiectum; nam ed. *R.* cum msstis nude, *ergo et virtus non aliud*, etc. Vitiosum locum, at haud dubie defectum, facili coniectura a nobis completum et persanatum existimo. *Schw.*

Omnes virtutes rationes sunt: etc. Et hic rursus defectu laborabat vulgata scriptura: *Omnes virtutes rationes rectae sunt*. Sed hoc rursus a Mureto erat; nam editiones vett. cum msstis sic habebant, *Omnes virtutes rationes sunt. Rationes sunt, si rectae sunt. Si rectae sunt, et pares sunt.* Manifestum autem nobis videbatur, leviter invertendum esse medium argumentationis membrum, in eum modum quo edidimus. *Schw.*

Qualis ratio est, tales et actiones sunt. Quia actiones e ratione oriuntur.

Nam quum.... honestae. Male Stoicos interpretareris, nisi putares, omnes perfectas virtutes eos dicere esse similes inter se, ita ut temperantia non potior sit alia temperantia, et omne discrimen inter prudentiam et temperantiam, etc. tolli, quum materia variet. Nihil, Noster ait supra §. 8, invenies rectius recto, etc. In abstracto, quod dicimus, haec similitudo a Nostro non reiecta est, quippe quae virtute continetur, s. eo, quod optimum est. Idem indicare video egregium Tiedemann. III, p. 15, 2. *Ruhk.*

Quia rectae sunt: et infra *quia boni sunt.* Vtrobique *quia* dedere editt. vett. cum msstis; non *qua*, quod ex Erasmi coni. posuit Mur. *Schw.*

Honestae sunt. Duo verba, quae desiderantur vulgo, abiecta ab Erasmo, restitui ex eisdem edd. vett. et msstis. *Schw.*

habent corporis; alius formosus, alius deformis est: habent fortunae; ille dives, hic pauper est; ille gratiosus, potens, urbibus notus et populis; ignotus hic plerisque, et obscurus. Sed per illud, quod boni sunt, pares sunt.

33 De bonis ac malis sensus non iudicat: quid utile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem praesentem perductus est; nec futuri providus est, nec praeteriti memor; quid sit consequens, nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, et unitas vitae per rectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum; aliena et externa pro vilibus habet, et ea quae neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac levissimas
34 iudicat: omne illi bonum in animo est. Caeterum bona quaedam prima existimat, ad quae ex propo-

De bonis.... sens. n. iud. etc. Spectant haec ad doctrinam stoicam et a Garvio nuper bene expositam l. l. p. 67 sqq. *Sensus* s. illae appetitiones animi, ὁρμαί, prima s. principia naturae tractant, unde officia τὰ καθήκοντα, actiones quae decent, ideoque adiaphora sunt Stoicis, neque ad beatitudinem quidquam conferunt, originem habent. Sed nondum his reperta est regula certa, ad quam actiones semper dirigantur: adhuc animus continuo mutatur et incerto vitae tramite pergit, dum accesserit ratio atque sapientia cum virtute, unde tandem certa totius vitae norma exoritur, ideoque summum bonum, ut congruenter naturae convenienterque vivamus. Cf. Cic. de Fin. III, 6 sqq. *Ruhk.*

Quid utile sit. Sic vett. libri omnes. Mire, *quid utile, scit*, ed. Lips. casu, puto, non edituris consilio: ineptam scripturam fideliter tamen propagarunt alii editores. *Schw.* Nimia forlasse in Scriptorem religione ducti: verisimile enim non est, neminem ex iis apertum mendum animadvertisse. De nimia in Scriptores religione, ut quidem olim edebantur, quaedam attuli ad Cic. tom. III, pag. 104. Typ.

Ex hoc autem. Scilicet, si futuri providus sis, memor praeteriti, consequentis aciens.

Per rectum itura. Sic ed. *R.* cum cod. Siculo Mureti, et Nicotiano Opsop. quibus accedit Par. *a.* Hinc corrupte *perfectum it* Par. *b. d.* dein *ad perfectum* Arg. *b.* et alii: *in perfectum* ed. Erasm. et sqq. cum ed. *A.* ms. *c.* et Pal. sec. Pro *itura* exspectaveram *iturae*, sed in hoc verbo nil mutant libri. *Schw.*

Accessiones, ἐπιγεννήματα (Diog. Laërt. VII, 86, ibi Menag.) quae Cicero de Fin. III, 9, postera et consequentia, ἐπιγεννηματικὰ appellat, ideoque adiaphora sunt. *Ruhk.*

sito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, salutem patriae: quaedam secunda, quae non apparent nisi in rebus adversis; tanquam aequo animo pati morbum magnum, exsilium: quaedam media, quae nihilo magis secundum naturam sunt, quam contra naturam; tanquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est, se-
dere, quam aut stare, aut ambulare. Duo illa bona 35
superiora diversa sunt: prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriae incolumitate; secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, et sitim perpeti morbo urente praecordia. «Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est?» Minime! sed id aliquando contra naturam est,
in quo bonum illud exsistit: vulnerari enim, et subie- 36
cto igne tabescere, et adversa valetudine affligi, contra naturam est; sed inter ista servare animum infatigabilem, secundum naturam est. Et ut, quod volo, exprimam breviter, materia boni aliquando contra naturam est, bonum nunquam; quoniam bonum sine ratione nullum est, sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo Ratio? Naturae imitatio. Quod est summum hominis Bonum? Ex naturae voluntate se gerere.

Caeterum bona quaedam. Aberat vulgo vox *bona*, a Moreto abiecta: sed dedere eam edd. vett. cum mss. Arg. Par. et Grut. *Schw.*

Prima ... ad quae ex proposito venit. Quae (bona) obtinere conatur propter se, quia per se grata sunt; dum secunda, quae versantur in tolerando dolore, non quaerit ultro, sed usurpat quum occasio postulat.

Prudenter ambulare. Forte *pudenter*; ut Ciceroni *pudenter vivere*. Noster hac ipsa Epist. LXVI, 5: *Modestus incessus et compositus ac probus vultus*. Gron. — Enimvero et *prudenter* defendi potest propterea, quod prudentia ad officia, τὰ καθήκοντα pertinet, i. e. ad decoras actiones, ideoque hic synonymum est τοῦ *decore* et *decenter*. Ruhk. — Addi potest quod hoc ipso loco quem supra attulit Gronov. est: *et conveniens prudenti viro gestus*.

Duo illa bona superiora. Facilius hoc loco carens vocab. *bona* quam supra: sed rursus abiectum a Mur. restitutum voluere veteres libri omnes. *Schw.*

Quid est...ratio...gerere. Quum primum ratio ad liquidum exploraverit,

37 Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit
nunquam lacessita, quam multo reparata sanguine.
Non est dubium, inquit, quin felicior res sit incon-
cussa valetudo, quam ex gravibus morbis et extrema
minitantibus in tutum vi quadam et patientia educta.
Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum
sit gaudium, quam obnixus animus ad perpetien-
38 dos cruciatus vulnerum aut ignium. — Minime! Illa
enim, quae fortuita sunt, plurimum discriminis re-
cipiunt; aestimantur enim utilitate sumentium. Bo-
norum unum propositum est, consentire naturae:
hoc contingere, in omnibus par est. Quum alicuius
Senatus sententiam sequitur, non potest dici: Ille
magis assentitur, quam ille; ab omnibus in eamdem
sententiam itur. Idem de virtutibus dico; omnes na-
turae assentiuntur: idem de bonis dico; omnia natu-
39 rae assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter se-
nex, aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius
contigit, quam prospicere vitam: omnes hi aeque
fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam
passa est procedere, aliorum in medio flore praecidit,
aliorum interrupit ipsa principia. Alius inter coenan-

illa prima s. principia naturae, τὰ πρῶτα, cupidinem sciendi, habendi, gloriae, etc. quibus homines moveri solent, nihil nisi vias esse ad summum bonum perveniendi, illud ipsum eo contineri videt, ut illae appetitiones animi atque actiones bene distinctae ordinataeque ad convenientiam, ὁμολογίαν, cum natura dirigantur. Cic. de Fin. III, 6. Cf. Lipsii Manud. II, 13 sqq. *Ruhk.*

Non est... dubium. Haec obiectio est, cui postea respondet: *Minime*, etc.

Felicior res. Posteriorem vocem dederunt edd. *R.* et *A.* cum mss. Par. *a. b. d.* Abest aliis. *Schw.*

Obnixus animus. Vnice hoc probavi, quod dedit ms. Pal. sec. Alii vulgo *obnoxius*. Schw.

Hoc contingere. Restitui verbum abiectum a Mur. quod vett. libri omnes communi consensu agnoscunt. *S.* — Int. Si hoc contingit ut naturae consentiant, omnia sunt aeque bona.

Senatus. Probavi hoc, quod dedit Pal. sec. et Mureti vetus codex. Alii vulgo *in senatu*. Schw.

Ipsa principia ed. *R.* et mss. Arg. *b. c.* et Par. *a. b. d.* Abest vulgo prior vox. *Schw.*

dum solutus est ; alterius continuata mors somno est;
aliquem concubitus exstinxit. His oppone ferro trans- 40
fossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos
ruina, aut per longam nervorum contractionem ex-
tortos minutatim: aliquorum melior dici, aliquorum
peior potest exitus; mors quidem omnium par est.
Per quae venit, diversa sunt; id, in quod desinunt,
unum est. Mors nulla maior, aut minor est; habet
enim eumdem in omnibus modum, finisse vitam.
Idem tibi de bonis dico; hoc bonum inter meras vo- 41
luptates est, hoc inter tristia et acerba: illud for-
tunae indulgentiam rexit; hoc violentiam domuit:
utrumque aeque bonum est, quamvis illud plana
emolliverit, hoc aspera. Idem finis omnium est: bona
sunt, laudanda sunt, virtutem rationemque comi-
tantur; Virtus aequat inter se quidquid agnoscit.

Nec est quare hoc inter nostra placita mireris. Apud 42
Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud
beatumque componitur: ut corpus sine dolore sit,
animus sine perturbatione. Haec bona non crescunt,
si plena sunt: quo enim crescet quod plenum est?
Dolore corpus caret; quid ad hanc accedere indolen-
tiam potest? Animus constat sibi, et placidus est;
quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quem-
admodum serenitas caeli non recipit maiorem adhuc
claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata: sic 43
hominis, corpus animumque curantis, et bonum
suum ex utroque nectentis, perfectus est status, et
summam voti sui invenit, si nec aestus animo est,

Aut per longam...minutatim. nec referuntur ad eos qui supplicii causa torquebantur a carnificibus.

Fortunae indulgentiam rexit. Int. Huic soli studuit ut fortunae bonis bene et moderate uteretur.

Apud Epicurum. Vide Cic. de Fin. I, 9 sqq. Diog. Laërt. X, 128-130, et Garvium l. l. pag. 90 sqq. *Ruhk.*

Corporis... est. Int. perfectum est, si corpus animusque pace fruuntur.

nec dolor corpori. Si qua extra blandimenta contingunt, non augent summum bonum; sed, ut ita dicam, condiunt et oblectant: absolutum enim illud humanae naturae bonum, corporis et animi pace con-
44 tentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiam nunc simillimam huic nostrae divisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quae malit contingere sibi; ut corporis quietem, ab omni incommodo liberam, et animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis: alia sunt, quae, quamvis nolit accidere, nihilo minus et laudat et comprobat: tanquam illam, quam paulo ante dicebam, malae valetudinis et do-
45 lorum gravissimorum perpessionem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo. Ait enim: « se vesicae et exulcerati ventris tormenta tolerare, ulteriorem doloris accessionem non recipientia, esse nihilo minus sibi illum beatum diem. » Beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo et apud Epicurum sunt haec bona, quae malles non experiri; sed, quia ita res tulit, et amplexanda, et laudanda, et exaequanda sum-
46 mis sunt. Non potest dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatae vitae clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit.

Permitte mihi, Lucili, virorum optime, aliquid audacius dicere: si ulla bona maiora esse aliis pos-

Ait enim. Epistolam hanc conservavit Diog. Laërt. X, 22; ubi vid. Menagius. Est haecce: « ἤδη δὲ τελευτῶν γράφει πρὸς Ἰδομενέα τήνδε ἐπιστολήν, Τὴν μακαρίαν ἄγοντες καὶ ἅμα τελευτῶντες ἡμέραν τοῦ βίου ἐγράφομεν ὑμῖν ταυτί· στραγγουρία τε παρηκολουθήκει καὶ δυσεντερικὰ πάθη ὑπερβολὴν οὐκ ἀπολείποντα τοῦ ἐν ἑαυτοῖς μεγέθους· ἀντιπαρετάττετο δὲ πᾶσι τούτοις τὸ κατὰ ψυχὴν χαῖρον ἐπὶ τῶν γεγονότων ἡμῖν διαλογισμῶν μνήμῃ. » Cic. de Fin. II, 30, convertit hanc epistolam. Conf. Sen. Epist. XCII, 24. *Ruhk.*

Quia ita res tulit. Quia necesse est, et eo adduceris, ut haec pati debeas.

sent, haec ego, quae tristia videntur, mollibus illis
et delicatis praetulissem. Maius est enim perfringere
difficilia, quam laeta moderari. Eadem ratione fit,
scio, ut aliquis felicitatem bene, et ut calamitatem
fortiter ferat. Aeque esse fortis potest, qui pro vallo 47
securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus;
et qui, succisis poplitibus, in genua se excepit, nec
arma dimisit. *Macte virtute esto!* sanguinolentis et ex
acie redeuntibus dicitur. Itaque haec magis laudaverim
bona exercitata et fortia, et cum fortuna rixata.
Ego cur dubitem, quin magis laudem truncam illam 48
et retorridam manum Mucii, quam cuiuslibet fortissimi
salvam? Stetit hostium flammarumque contemptor,
et manum suam in hostili foculo distillantem
perspectavit; donec Porsenna, cuius poenae favebat,
gloriae invidit, [1] et ignem invito eripi iussit.
Hoc bonum quidni inter prima numerem, tantoque
maius putem, quam illa secura et intentata fortunae,
quanto rarius est, hostem amissa manu vicisse,
quam armata? « Quid ergo? inquis: hoc bonum tibi
optabis? » Quidni? hoc enim, nisi qui potest et op- 49
tare, non potest facere. An potius optem, ut malaxandos
articulos exoletis meis porrigam? ut muliercula,
aut aliquis in mulierculam ex viro versus, di-

Sanguinolentis et ex acie redeuntibus. Abesse malueram copulam *et*; sed omnes eam libri, quos novimus, agnoscunt. *Schw.*

Mucii. Notissimum illud vel ex Livio lib. II, cap. 12, imo ex Nostro, de Provid. III med. et multis aliis.

(1) Parum recte mihi videtur Cl. Bouillet hunc locum explanasse: male enim pronomen *cuius* ad Porsennam refert. Ea potius interpretatio probanda, quam secundo loco dubitanter proposuit: Donec Porsenna invidit gloriae illius, cuius poenae favebat, id est, cuius supplicium expetebat. Parum scilicet Vir doctus attendisse videtur, post *Porsenna* pronomen *illi* subintelligi oportere. Tyr.

Malaxandos ed. *R.* cum mss. Par. *b.* et *d.* et alio apud Ops. Perperam alii *laxandos*, mihi *laxandos*, *male laxandos*. Vulgo *malacissandos* edd. a Mur. ex Agricolae coniectura. *Schw.*

gitulos meos ducat? Quidni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractavit ignem, quam si illam manum tractatori praestitisset? In integrum restituit quidquid erraverat: confecit bellum inermis ac mancus, et illa manu trunca reges duos vicit. Vale.

Tractatori. Ita dicti, quos in prioribus lineis descripsit, qui manu artifice membra et plurimum manus digitosque ducebant et leniter trahebant. Martialis III, 82, 13: *Percurrit agili corpus arte tractatrix.* Describit pulchre Clearchus apud Athenaeum lib. VI, in deliciis et mollitie Paphi cuiusdam adolescentis: *Iacebat quidem ille, inquit, in lectulo, sed ad pedes lecti sedebat quispiam, qui eius pedes genibus suis impositos tenui panniculo confoveret. Quid autem praeterea fecerit, vel silente me non obscurum. Deinde alius ad ipsum lectum sedens, quum adolescens manum suam velut languidam remisisset, ille appronans se et huic accidens* (ἐγχριμπτόμενος ταύτῃ καὶ προσπεπτωκώς), *demulcebat eam et contrectabat, digitorum singulos trahens et extendens per vices: ita ut qui primus illum cucurbitam vocavit, ingeniose et feliciter dixisse videatur.* Vetus aliquis scriptor aut certe ex veteri Ioannes Sarisberiensis, haec sic narrat, ut ex Clearcho translata dicas lib. III. Policratici, cap. 13: *Quum lascivientis divitis luxus libidini vota sua praecingit, recumbentis pedes calamistratus comatulus excipit: et in aliorum conspectu pedes, et ne plus dicam, teneris manibus tibias tractat. Chirotecatus enim incessit diutius, ut manus soli subtractas emolliret ad divitis usum. Deinde licentia paulum procedente totum corpus impudico tractu oberrans pruriginem scalpit, quam fecit, et ignes veneris languentibus inflammat.* Finem hic etiam foedae tractationis habes: denique et manus Tractatoris mollicellas, chirotecarum usu a sole defensas. *Lips.*

In integrum restituit quidquid erraverat. Iut. Sic obtinuit ut error suus, quo Porsennae aulicum pro ipso Porsenna occiderat, non noceret; nec minus suum finem, nempe ut Roma obsidione liberaretur, assecutus est. Vertit Lagrange: *Qu'il a bien réparé sa méprise!*

Confecit bellum inermis ac mancus, et illa manu trunca reges duos vicit. Porsennam et Tarquinium, cuius partes Porsenna defendebat.

EPISTOLA LXVII.

QVIDQVID BONVM EST, OPTABILE ESSE.

Paucis quibusdam de senectutis suae imbecillitate praemissis, eius oblectationem, libellos laudat, et epistolas a Lucilio sibi missas. Qui quum nuper a nostro quaesivisset, an omne bonum optabile sit, huius epistolae occasionem praebet, in qua hanc quaestionem explicat et affirmat. Etiamsi materia, ait, in malis numeranda sit, tamen in ea virtutem ostendi, ut in morbo, tormentisve. Fortitudinem et patientiam, addit, esse optabile bonum, non mortem, tormentum, etc. si per se considerantur. Accedit, quod virtutes inter se aptae nexaeque sint. — Sunt et haec pulchra, fortis, germani Stoici, recte ait Lipsius.

Caeterum hanc epistolam cum superiore arcte cohaerere, et in ea semina eorum, quae hic dilatantur iacta esse, quivis intelliget. Conf. Argument.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Vt a communibus initium faciam, ver aperire se coepit: sed, iam inclinatum in aestatem, quo tempore calere debebat, intepuit, nec adhuc illi fides est; saepe enim in hiemem revolvitur. Vis scire, quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigidae merae, adhuc rigorem eius infringo. « Hoc est, in-

Vis... infringo. Significat, se *frigida* aqoa plane nondum uti ad lavaodum, ut alioquio solitus sit, idque ob aëris adhue iotemperiem. Sed, ioquit, *rigorem eius infringo*, mitigo tepida aqua infusa. Hine *nec calidum... pati* expliees. Nostrum autem fuisse alias psychroluteo, ounquam balneis et lotiune calida usum, patet ex Epist. LIII ioit. et LXXXIII, 5, ubi ipsa haec interpretatur.

Nondum me committo frigidae merae. Sie ea cooiect. scripsi, eum quo perapte iungitur id quod sequitor, *adhuc rigorem eius infringo*, quae ipsa verba (varie in aliis corrupta) sic, ut vulgo edebantur, *frigidae* scripta exhibet ms. Arg. *b.* cum Par. *b.* In priori membro idem ms. Arg. *b.* *frigide vere* suo more scriptum dat, id est *frigidae verae*, quod et ipsum otcumque ferri poterat; sed

quis, nec calidum, nec frigidum pati.» Ita est, mi
Lucili: iam aetas mea contenta est suo frigore; vix
2 media regelatur aestate. Itaque maior pars in vesti-
mentis degitur. Ago gratias senectuti, quod me le-
ctulo affixit. Quidni gratias illi hoc nomine agam?
quidquid debebam nolle, non possum. Cum libellis
mihi plurimus sermo est. Si quando interveniunt
epistolae tuae, tecum esse mihi videor, et sic afficior
animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam.
Itaque et de hoc, quod quaeris, quasi colloquar te-
cum, quale sit, una scrutabimur.

3 Quaeris, *An omne bonum optabile sit?* «Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, et magno animo uri, et patienter aegrotare, sequitur ut ista optabilia sint: nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem

aptius erat *merae*, et satis apparet quid deceperit scribas ut vocabulum *vere* hic inveherent. *Frigido vere* est in Par. *b*. *Frigido veri* in *R. A. c.* Par. *a* et in Gruteri codd. *Frigido aëri* ed. Mur. quod in uno cod. se reperisse aiebat Pinc. Node *frigidae* ed. Lips. et sqq. quod Nic. Faber in Praef. ad Senecae opera pag. 9, commendaverat. De re ipsa confer. Epp. LIII et LXXXIII. *Schw.*

Iam aetas mea contenta est suo frigore: h. e. frigus, quod aetati meae proprium est, cogit eam sibi fines constituere, extra quos egredi non debet. Sic contineutur i. e. temperantur, reguntur cupiditates etc. *R.* — Melius interpreteris: quum iam corpus per aetatem frigidum sit, repugnat me committere alieno frigori (sc. aquae frigidae).

Vestimentis, i. e. lecto.

Quod me lectulo affixit studendi causa. Egregie usus est post Muretum hoc loco Bentleius ad Horat. I Serm. I, 80, 81: *At si condoluit tentatum frigore corpus, Aut alius casus lecto te affixit*, ad lectionem ap. Hor. vulgatam defendendam. *R.* — *Lectulo* lucubratorio, non dormitorio: nam et hos veteres habebant: atque homines quieti aut litteris operati, fere semper in lecto. Iuvenalis de iis: *Est genus ignavum, quod lecto gaudet et umbra.* Seneca Epist. LXXII: *Quaedam sunt, quae possis et in cisio scribere, quaedam lectum et otium desiderant.*

Quaeris .... longior factus. Hanc propositionem, s. soriten: (Bonum omne esse optabile, ideoque expetendum, et laudabile: laudabile autem omne honestum; igitur omne bonum, honestum), a Platonicis et Peripateticis acerrime esse impugnatam, constat. Vide modo Cic. de Fin. IV, 18. Recte respondet Noster: bonum non contra naturam esse potest: sed hoc cadit interdum in materiam, in qua bene tractanda bonum

certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis caesus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. » — Distingue, mi Lucili, ista; et intelliges, esse in his aliquid optandum. Tormenta 4
abesse a me velim; sed, si sustinenda fuerint, ut me in illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed, si inciderit, ut vulnera, ut famem, et omnia, quae bellorum necessitas affert, generose feram, optabo. Non 5
sum tam demens, ut aegrotare cupiam; sed, si aegrotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabilia sunt, sed Virtus, qua perferuntur incommoda. Quidam ex nostris existimant, tormentorum fortem tole- 6
rantiam non esse optabilem, sed ne abominandam

cernitur. Nullum enim bonum sine ratione est, quae ad naturam se attemperat. Quae hactenus optime cohaerent cum scito Stoicorum, quo nulla bona praeter animi agnoscunt, atque ideo iubent, ut omnibus, quae ad corpus spectent, proinde omnibus externis despectis ac calcatis, una ratio et virtus imperium habeant. *Ruhk.*

Distingue, mi Lucili. Brevis et expedita mihi distinctio videtur ea quae traditur ab Aristotele, libro septimo Politicorum: bona quaedam simpliciter optabilia esse, quaedam ἐξ ὑποθέσεως. Bonum et optabile simpliciter est, nullum facinorosum esse in civitate: sed si qui sint; hoc posito, bonum et optabile est, poenas ab eis exigi. Sic non aegrotare, simpliciter bonum et optabile est; sin aliter evenerit, morbum magno et forti animo ferre. Eadem caeterorum omnium ratio est. *Lips.*

Necessitas affert. Vulgo *necessitas fert*, contra quam libri nostri omnes. *Schw.*

Incommoda. Ἀποπροηγμένα, reiecta, omni aestimatione carentia. Opponuntur commodis, quae usum, χρείαν, sed nullam utilitatem, ὠφέλειαν, habent: hinc εὐχρηστήματα et δυσχρηστήματα vocata. Conf. ad Epist. LVI, 16. *Ruhk.*

Quidam ex nostris, quinam hi Stoici fuerint, ignoramus. Posuisse autem fortem hanc tolerantiam in iis, quae neque bona, neque mala sunt, ἐν τοῖς ἀδιαφόροις, facile patet. *Ruhk.*

Tormentorum fortem tolerantiam. Loco primi vocabuli, *R. A. b. c.* Par. *b.* et *Grut.* haec duo habent, compendiose in plerisque scripta, *omnium nostrorum*; Par. *a. d.* *omnium virorum*; ed. Mur. et sqq. *omnino asperorum* ex Erasmi Append. Gronovius tamen putat antiquam lectionem fuisse *durorum*, aut *noxiorum*, suspicans in libro, unde haec lectio manavit,

quidem; quia voto purum bonum peti debet, et tranquillum, et extra molestiam positum. Ego dissentio. Quare? primum, quia fieri non potest, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non sit: deinde, si Virtus optabilis est, nullum autem sine virtute bonum,
7 et omne bonum optabile est. Deinde, etiam si tormentorum fortis patientia optabilis non est, etiam nunc interrogo: Numne fortitudo optabilis est? Atqui pericula contemnit et provocat: pulcherrima pars eius, maximeque mirabilis, illa est, non cedere ignibus; obviam ire vulneribus; interdum tela ne vitare
8 quidem, sed pectore excipere. Si fortitudo optabilis est, et tormenta patienter ferre optabile est: hoc enim fortitudinis pars est.

Sed separa ista, ut dixi; nihil erit quod tibi faciat errorem. Non enim pati tormenta optabile est, sed pati fortiter. Illud opto, *fortiter;* quod est virtus. «Quis tamen unquam hoc sibi optabit?» Quaedam vota aperta et professa sunt, quum particulatim fiunt; quaedam latent, quum uno voto multa comprehensa
9 sunt. Tanquam, opto mihi vitam honestam; vita au-

fuisse *urorum*, ambigua nota τοῦ u sic ut n credi posset. Denique quum peraptum huic loco vocab. *tormentorum*, quum ex vet. libro, jam ex hac pag. *lin.* 6, commendasset Pincianus, eique suffragatus esset Gruterus, *omnium tormentorum* edidit Rubk. Equidem inutilem vocem priorem abieci, persuasum habens, ex solis duobus verbis, *existimant tormentorum* natam esse vitiosam scripturam *existimant omnium nostrorum*, duobus posterioribus vocabulis (ut dixi) compendiose scriptis. *Schw.*

Numne. Poterat *nonne* teneri, ab Erasmo vulgatum. Sed *numne* dedit ed. Rom. Nude *ne* ed. *A.* et mss. *b. c.* Schw. — *Numne... pectore excipere.* Bene cum his conveniunt, quae Cicero de Off. I, 19, 2, habet. Itaque probe definitur a Stoicis fortitudo, quam eam virtutem esse dicunt propugnantem pro aequitate. *R.*

Quaedam vota... comprehensa sunt. Haec est responsio obiectioni: *Quis... optabit?* non illud optamus aperte, sed hoc votum continetur et latet in aliis votis; nam quaedam sunt vota professa, id est expressa singulatim: quaedam, quamquam non expressa, comprehenduntur, etiamsi non attendamus, in votis expressis: cuius

tem honesta actionibus variis constat: in hac est Reguli arca, Catonis scissum manu sua vulnus, Rutilii exsilium, calix venenatus, qui Socratem transtulit e carcere in caelum. Ita, quum optavi mihi vitam honestam, et haec optavi, sine quibus interdum honesta non potest esse.

.... O terque quaterque beati,
Queis, ante ora patrum, Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere!

Quid interest, optes hoc alicui, an optabile fuisse fa- 10
tearis? Decius se pro republica devovit, et in medios hostes concitato equo, mortem petens, irruit. Alter post hunc, paternae virtutis aemulus, conceptis solemnibus ac iam familiaribus verbis, in aciem confertissimam incurrit, de hoc sollicitus tantum, ut litaret, optabilem rem putans bonam mortem. Dubitas ergo, an optimum sit, memorabilem mori, et in aliquo opere Virtutis?

Quum aliquis tormenta fortiter patitur, omnibus 11
virtutibus utitur. Fortasse una in promptu sit, et maxime appareat, patientia: caeterum illic est fortitudo; cuius patientia et perpessio et tolerantia rami

rei ipse auctor in sequutibus affert exemplum.

Reguli arca. In qua clavis confixus stetit. Similia occurrunt, iisdem fere viris optimis in partem vocatis, in Senecae libro de Providentia, cap. III, §. 5, ubi quaedam notavimus. *R.*

Oppetere. Virgilii versus sunt ex Aen. I, 93 sqq. *Ruhk.*

Decius, pater et filius pro exercitu et populo Romano diis manibus se devoverant. *Ruhk.*

Conceptis solemnibus. Formulam devovendi *concepta solemnia* vocat Noster, filio propter patrem iam familiaria, praeeunte Pontifice maximo. Liv. VIII, 9; X, 26. Cf. Heusinger ad Cic. Off. I, 18, 9, qui loca classica veterum de hac re collegit. *Ruhk.*

Litaret, i. e. deos devotione sua sollemni propitiaret. *Ruhk.* — Mori certus, sed ex salute publica mori optans. Nonius Marcellus: *Sacrificare, est veniam petere, litare est propitiare, et votum impetrare.* L.

Omnibus virtutibus. Nam stoico scito, nexae eae inter se sunt. Vide me Manuduct. III, Dissert. IV. *Lips.*

Fortasse una etc. Sic recte Arg.

sunt: illic est prudentia; sine qua nullum initur consilium, quae suadet, quod effugere non possis, quam fortissime ferre: illic est constantia; quae deiici loco non potest, et propositum nulla vi extorquente dimittit: illic est individuus ille comitatus virtutum.
12 Quidquid honeste fit, una Virtus facit, sed ex consilii sententia; quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab una fieri videtur, optabile est.

Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quae per voluptatem et otium veniunt? quae excipiuntur foribus ornatis? Est quaedam tristis voluptas: bona sunt quaedam vota, quae non grätulantium coetu, sed adorantium venerantiumque celebrantur. Ita tu
13 non putas Regulum optasse, ut ad Poenos perveniret? Indue magni viri animum, et ab opinionibus vulgi secede paulisper; cape, quantam debes, Virtutis pulcherrimae ac magnificentissimae speciem, quae nobis non thure, nec sertis, sed sudore et sanguine colenda est! Aspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admoventem, et vulnera parum
14 demissa laxantem! Vtrum tandem illi dicturus es: Vellem, quae velles! et, Moleste fero! an: Feliciter,

b. Par. *b. d.* et codd. Grut. Vulgo, *utitur fortasse, cum uno* etc. *S.*

Ex consilii sententia. Quasi, antequam aliquid agatur, omnes inter se virtutes consulant, quid agendum sit.

Ex consilii sententia. Vulgo *de cons. sent.* a Mureto, non male, sed invitis libris omnibus. *S.*

Foribus ornatis, quae in re laeta lauru et lucernis solent obduci. Lipsii Elect. I, cap. 3. *Ruhk.*

Est quaedam tristis voluptas: bona sunt quaedam vota. Sic optime Arg. *b.* Et vocab. *bona*, quod abest vulgo, agnoscunt libri omnes. *S.*

Non thure, nec sertis. Corrupte ed. *R. non vere, nec sertis*: duo priora verba (quae desunt vulgo) primus abiecit Erasmus, quum tamen recte in ed. Ven. *non thure* legeretur, quod ipsum etiam exhibet ms. Arg. *b.* In alia discedunt ed. *A.* et ms. *c.* in quibus *non sertis et floribus.* Schw.

Vellem quae velles. Lectio est mss. Defendit eam Muretus IX, 8 Varr. Lectt. Erasmus ex melioribus codd. eruisse Grutero videbatur: *Nollem, quae velles.* — Cui boni et secundi aliquid obtigerat, ei ominis causa

quod agis! Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam et sine ullis fortunae occursionibus *mare mortuum* vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione et incursu firmitatem animi tui tentes, sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas; malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: « Malo me fortuna in castris suis, quam in deliciis habeat. Torqueor; sed fortiter: bene est! Occidor; sed fortiter; bene est! » Audi Epicurum, dicet: Et dulce est. Ego tam honestae rei ac severae nunquam molle nomen imponam. Vror, sed invictus. Quidni optabile sit, non quod urit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute praestantius; nihil pulchrius: et bonum est, et optabile, quidquid ex huius geritur imperio. Vale.

gratulabundi dicere solebant, *Feliciter* aut *Feliciter quod agas*, quum significarent, cupere se, eum perpetuo eadem felicitate oti. Iuvenal. Sat. V, 119. Lipsius laudat Sueton. Claud. c. 7. Domit. c. 13. Contra, cui malo et adversus animi sententiam erat, eum alloquentes dicebant: *Vellem quae velles* i. vellem tibi ita esset, ut tu quoque velles. Plautus in Mostellar. III, 2, 51. Horat. Serm. I, 9, 5. Plaut. Amphitruon. Prolog. 39. Haec fere Muretus in Var. Lectt. IX, 8, p. 258, ed. Wolf. *Ruhk.*

Demetrius cf. ad Ep. LXII. *R.*

Occursionibus. Vulgo *incursionib.* ab Erasmo; commode, sed *occurs.* dedere mss. Arg. Par. et Palat. cum ed. *R.* quod in *occasionibus* corruptum in ed. *A.* et ms. Col. *Schw.*

Malacia recte edd. ex Erasmi emend. pro mendoso *malicia*, quod dabant veteres libri. *Schw.* — *Malacia*, *μαλακία*, quae in mari dicitur, quum stat sine ventis et fere sine motu. Laudat Gruter. Schottum ad Aurel. Vict. de vir. ill. (c. 22, p. 126 sqq. ed. Arnzen.) ubi mollities maris vocatur. *Ruhk.*

Attalus. Cf. Ep. IX, 5 not. *R.*

Epicurum. Conf. Ep. LXVI, 17 not. *Ruhk.*

Molle nomen. Vt est illud *dulce* Epicuri. Nam hoc etiam pati voluptatem vocabat.

EPISTOLA LXVIII.

OTIVM COMMENDAT, ET QVALE ESSE DEBEAT, DOCET.

Assentitur amico, qui sese otium electurum scripserat: esse enim stoicum, modo sit cum Philosophia iunctum, et ab omni iactatione et ostentatione remotum. Itaque hortatur, ne nimis, sed bene lateat, atque de usu otii egregia quaedam adiungit: tecum loquaris et de te apud te male existimes. Denique hoc otium concludit, super aliorum negotia esse, quoniam magnae reipublicae, mundo, servit.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Consilio tuo accedo: absconde te in otio; sed et ipsum otium absconde. Hoc te facturum, Stoicorum, etiamsi non praecepto, at exemplo licet scias: sed ex praecepto quoque facies; et tibi, quum voles, approbabis. Nec ad omnem rempublicam mittimus, nec semper, nec sine ullo fine: praeterea, quum Sapienti rempublicam ipso dignam dedimus, id est, mundum, non est extra rempublicam, etiam si secesserit. Imo fortasse, relicto uno angulo, in maiora atque ampliora transit; et, caelo impositus, intelligit, quum sellam

Stoicorum. Totum hoc argumentum ex professo tractavit Noster in libello de Brevit. c. 18 sqq. et de Otio aut secessu sapientis, ad quod fragmentum cf. Arg. *Ruhk.*

Et tibi dedere libri veteres; non *id tibi*, qood est ex Mureti ing. *S.*

Approbabis. Commodum videri poterat *approbabo*, quod est ab eodem Mureto: sed in *approbabis* consentiunt libri, nec id male. Idem valet *tibi approbabis*, ac t[illegible]i *persuadebis*, *verum et rectum esse intelliges.* Schw.

Nec ad... fine. Noster de Otio Sap. c. 30 sqq. c. 32, 17: *Negant nostri sapientem ad quamlibet Rempublicam accessurum. Nec tamen omni tempore, nec nulla quiete interposita, hoc fiet.* Ruhk.

Quum sellam curulem, *aut tribunal* in magistratu. Elegans Themistii Epigramma in semetipsum, a Iuliano

aut tribunal ascenderet, quam humili loco sederit. Depono hoc apud te, nunquam plus agere Sapientem, quam quum in conspectum eius divina atque humana venerunt.

Nunc ad illud revertor, quod suadere tibi coeperam, ut otium tuum ignotum sit. Non est, quod 3
inscribas tibi Philosophiam atque otium: aliud proposito tuo nomen impone; valetudinem, et imbecillitatem vocato, et desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quaedam, ne inveniri possint, vestigia sua circa ipsum cubile confundunt: idem tibi faciendum est; alioqui non deerunt, qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita et abstrusa rimantur; furem signata sollicitant. Vile videtur, quidquid patet; 4
aperta effractarius praeterit. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque; in secreta irrumpere

Caesare ad Consulatum evectum et a sapientiae studio abductum, laudat ex Mureto Lipsius. Invenies in Anal. Brunk. T. III. Cf. de eo Fabric. Bibl. Graec. Vol. VIII, p 5, Wernsdorf. ad Himer. p. 31. *Ruhk.*

Divina atque humana i. ea omnia, quibus sapientia continetur. Cic. Tusc. V, 3. Divinas autem res s. theologiam naturalem Physica, res humanas dialecticen et doctrinam de moribus complexas esse vel ex Ernesti clav. Cic. voc. *Divinus* notum est. *Ruhk.*

Philosophiam atque otium: aliud proposito tuo, etc. Probavi hoc, quod ex ms. Pal. sec. laudavit Gruterus. Vulgo *Philosophum: atque etiam aliud*, etc. cum plerisque *testis*; ubi *atque etiam* accipi poterat pro *immo etiam*. Pincianus veterem laudavit scripturam, *atqui aliud* etc. quae quidem nusquam alibi reperta est. *Schw.* — *Non est, quod inscribas tibi philosophiam.* Cave tibi otioso imponas nomen philosophi. Ne in otium recedas sub praetextu philosophiae. Sic nomen libris s. monumentis proprie inscribitur: h. l. *inscribere* est i. q. assumere, arrogare. Laudat Lipsius similia in Epp. V, XIV, XVIII, CIII, et illud quod Socrates olim Antistheni, Cynicae sectae auctori, qui pallium tritum et scissum obvertebat atque ostendebat, Ὁρῶ σοῦ, ἔφη, διὰ τοῦ τρίβωνος τὴν κενοδοξίαν, Video, dixit, per pallium tuam vanitatem, Diog. Laërt. VI, 8. *R.*

Multi, οἱ πολλοί, vulgus et imperiti, turba. Pertinent huc egregia Epicteti in Enchirid. c. 22 (H. Wolf. 29). *Ruhk.*

Effractarios. Qui obserata frangit et reserat. Sidonius *effractorem* vocat: Scrinia tua manus effracturum argula populabitur: Isidorus: *Apertularius*, *effractor*. Glosse τυρτπανοίκτης.

cupit. Optimum itaque est, non iactare otium suum: iactandi autem genus est, nimis latere, et a conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit; ille Neapoli inclusus est; ille multis annis non transiit
5 domus suae limen. Convocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit.

Quum secesseris, non est agendum hoc, ut de te homines loquantur, sed ut ipse loquaris tecum. Quid autem loqueris? quod homines de aliis libentissime faciunt; de te apud te male existima: assuesces et dicere verum, et audire. Id autem maxime tracta,
6 quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet sui quisque corporis vitia; itaque alius vomitu levat stomachum: alius frequenti cibo fulcit; alius interposito ieiunio corpus exhaurit et purgat. Hi, quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in caetera negligentes, huic, a quo saepe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariae partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? Vlcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, lividam manum, aut contracti cruris

Tarentum.... Neapoli. Illa loca delicata et amoena petebantur a peregrinantibus, aut secessum quaerentibus. Cf. Noster de Tranq. Anim. II, 11 et 12, ubi verba: *et tecta vel antiquae satis opulenta turbae* quae Pinciani exemplaribus duobus desunt, at in Gruterianis codd. mendose repraesentantur, foede interpolata sunt. Dum meliora codd. dederint, ope Lipsii in Elector. I, 10, sic restituam locum, quem tamen non persanatum puto: *et tecta Veliae; Antiique saxis opulenta turba.* De *Velia* conf. Horat. Epp. 1, 15, 1, qui et I Carm. 35, 1, *gratum Antium* laudat, cum Strabon. V, 3, 5, p. 158 Lips. (p. 232 Casaub.)

Fabulam imposuit. I. rumorem facit, nomen imponit singulare. *R.*

Assuesces recte ed. *A.* cum mss. Arg. *b. c.* et Iuret. Vulgo *assuesce.* S.

Itaque alius vomitu levat stomachum etc. Iuxta Horatius Ep. lib. I, 2: *Nam cur Quae laedunt oculum festinas demere, si quid Est animum, differs curandi tempus in annum?*

Causariae partes. Causarii in militia, qui caussam commeatus aut vacationis valetudinem allegant. Inde causarii pro aegris aut affectis, itemque in *causa esse* pro morbo. Nos in Militia, et Mercurialis lib. 6 Variar.

aridos nervos, permitteres mihi uno loco iacere, et fovere morbum meum: maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore tumor, collectio, et vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, et damnatis humanae vitae furoribus fugit! Nihil damnavi, nisi me. Non est, quod 8
proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii speras: non medicus, sed aeger hic habitat. Malo illa, quum discesseris, dicas: Ego istum beatum hominem putabam, et eruditum; erexeram aures: destitutus sum, nihil vidi, nihil audivi, quod concupiscerem, ad quod reverterer. Si hoc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quam invideas.

« Otium, inquis, Seneca, commendas mihi? ad Epi- 9
cureas voces dilaberis. » Otium tibi commendo, in quo maiora agas et pulcriora, quam quae reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in litteram senes orbos, plurimum in foro posse, invidiosa potentia ac brevis est, et, si verum aestimes, sordida. Ille me gratia forensi longe antecedit; ille stipendiis mili-

c. 1. Restitui Senecae hanc vocem Consol. ad Marc. c. 11. *Lips.* — Cf. et ad III de Ira, cap. 10. *Ruhk.*

In pectore tumor) *In pectore tuo* dabant edd. vett. cum msstis. *Tuo* abiecit Mur. Nos in *tumor* ex coniect. mutavimus. *Schw.*

Destitutus sum. Subaudi, exspectatione mea.

Epicureas. Noster de Otio sap. c. 30, 3: *Duae maximae in hac re dissident sectae Epicureorum et Stoicorum: sed utraque ad otium diversa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempublicam sapiens, nisi si quid intervenerit. Zenon ait: Accedet ad rempublicam, nisi si quid impedierit.* Cf. ibi not. *Ruhk.*

Pulsare... fores, ut mos clientum erat. *Ruhk.*

Digerere... orbos, Heredipetarum erat, qui notarent litterarum ordine senes divites orbos, quorum opes maximo obsequiorum diversitate captarent. Cf. Gatack. ad M. Antonio. p. 256, 257, et Burmann. ad Petron. p. 538. *Ruhk.* — De Benef. VI, cap. xxxiii: *Quid tu istos libros, quos vix nomenclatorum aut memoria aut manus complectitur, amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui magno agmine ianuam pulsant.*

taribus, et quaesita per haec dignitate; ille clientum
turba. [Cuius turbae par esse non possum, plus ha-
10 bet gratiae]. Est tanti ab hominibus vinci, dum a me
fortuna vincatur? Vtinam quidem hoc propositum
sequi olim fuisset animus tibi! utinam de vita beata
non in conspectu mortis egeremus! Sed nunc quoque
moramur? Multa enim, quae supervacua esse et ini-
mica credituri fuimus rationi, nunc experientiae cre-
11 dimus. Quod facere solent, qui serius exeunt et volunt
tempus celeritate reparare, calcar addamus! Haec
aetas optime facit ad haec studia; iam despumavit;
iam vitia primo fervore adolescentiae indomita lassa-

Dignitate vel equestri vel senatoria. Nam et qui primum pilum duxerant, Equites fiebant, et qui tribunatu militum functi, Senatores. Vide supra Ep. XLVII, 4. *L.*

Cuius turbae par esse non possum, plus habet gratiae. Verba ista in vett. libris omnibus (rursusque in ed. R) post *vincatur* ponuntur, alieno haud dubie loco. Equidem proxime post ista, *ille clientum turba*, collocanda cum Pinciano putavi, ad quae haud dubie referuntur: sed quum suspecta mihi essent, et aliunde invecta viderentur, uncis inclusi; quos si quis abiectos maluerit, ne id quidem invitus patiar. Eamdem nobiscum sedem illis tribuerat Muretus (et post hunc alii editores); sed valde mutata ex ingenio, in hunc modum: *huius turbae par esse non possum, huius gratiae.* Schw. — Int. Ille plus habet gratiae, cuius turba clientium longe superat numerum clientium meorum.

Est tanti (non, ut vulgo, *Tanti est*) significanter dedit ms. Arg. *b.* cum ed. *R. Est tanti*, idem fere valet ac *operae pretium est*, vel, *non recuso.* Schw.

Sed nunc quoque moramur? Sic Pal. sec. et Col. *Non moramur* edd. vett. cum mss. Arg. *b. c.* quod teneri poterat eadem fere sententia; *non moramur?* i. e. *nonne moramur?* Vulgo *non moremur*, ab Erasm. et hoc commode, si modo addicerent libri. Sic *properemus!* ait, LXXI. *S.* — Int. Num etiamnunc morabimur atque utile tempus teremus, cum senes simus?

Inimica recte edd. vett. cum msstis, quod et tacite reposuit Ruhk. postquam *mimica* inde a Mureto editum esset, quod et in ed. Matth. repetitum. *Schw.*

Credituri fuimus rationi. Int. Multa enim, quae inimica et supervacua credere, ratione admonente, debuissemus, nec credidimus; nunc credimus experti.

Despumavit recte edd. a Mur. ex Pinciani coniect. Cf. Alexidis fragm. apud Athen. II, 4, p. 139. *S.* — Ruhkopfius edidit *disputavit*: sic, inquit, Erasmus, editio vetus et codd. Grut. Bona lectio est. Non amplius disputando tempus terendum est, sed

vit; non multum superest, ut exstinguat. «Et quando,
inquis, tibi proderit istud, quod in exitu discis, aut
in quam rem?» In hanc, ut exeam melior. Non est 12
tamen quod existimes, ullam aetatem aptiorem esse
ad bonam mentem, quam quae se multis experimentis,
longa ac frequenti rerum patientia, domuit; quae ad
salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est huius
boni tempus: quisquis senex ad sapientiam pervenit,
annis pervenit. Vale.

nunc, hac senectute, in conspectu mortis positi, experimentis ad bonam mentem pergere debemus. *R.* — Attamen idem laudat Pinciani coniecturam ut ingeniosi viri.

Vt exeam melior. Ad vocem Solonis, qui moriturus audire aliquid adhuc cupidus, et *Quo fine* interrogatus, ut *doctior*, inquit, moriar. *L.*

Huius boni. Int. bonae mentis, ideoque felicitatis quae ex bona mente nascitur.

Annis pervenit. Suspecta mihi haec scriptura, nec satisfecit Lipsii interpretatio: neque tamen melius aliquid occurrit. In *annis* nil mutant libri: pro *pervenit*, est *pervenitur* in ed. *R.* et mss. Arg. *b.* Par. *d.* et Col. Coniectare poteras *praevenitur*. Schw. — *Annis pervenit.* Intell. Beneficio annorum ad hoc pervenit; aetati hoc debet. *Lips.*

EPISTOLA LXIX.

SAPIENTIAE NOCERE FREQVENTES PEREGRINATIONES.

Ne loca mutet, hortatur, sed magis quiescat corpore, ut et animum continere possit, et emendare, ideoque affectibus liberare. Id potius agendum esse, monet, ut assidua vigilia et intentione se ad perfectum adducat, atque adeo morti se praeparet.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Mutare te loca, et in alium de alio transilire, nolo.

Mutare... nolo. Hoc migrationis studium saepe reprehenditur in iis, qui sibi non constant, et locorum mutatione illam animi tranquillita-

Primum, quia tam frequens migratio instabilis animi
est. Coalescere otio non potest, nisi desiit circumspi-
cere et errare. Vt animum possis continere, primum
corporis tui fugam siste: deinde plurimum remedia
continuata proficiunt; interrumpenda non est quies
et vitae prioris oblivio. Sine dediscere oculos tuos;
sine aures assuescere sanioribus verbis. Quoties pro-
cesseris, in ipso transitu aliqua, quae renovent cupi-
2 ditates tuas, tibi occurrent. Quemadmodum ei, qui
amorem exuere conatur, evitanda est omnis admoni-
tio dilecti corporis (nihil enim facilius quam amor
recrudescit): ita, qui deponere vult desideria rerum
omnium, quarum cupiditate flagravit, et oculos et
aures ab his, quae reliquit, avertat. Cito rebellat af-
fectus: quocumque se verterit, pretium aliquod prae-
3 sens occupationis suae aspiciet. Nullum sine auctora-
mento malum est. Avaritia pecuniam promittit; luxu-
ria multas ac varias voluptates; ambitio purpuram et

tem comparare volunt, quae ab animo ipso manare debet. Cf. Senec. de Tranq. An. c. xı, 11 sqq. Gatacker ad M. Antonin. IV, 3, p. 122. *Ruhk.*

Coalescere otio non potest, nisi desiit. Sic Pal. tert. editioque vetus, a quibus haud multum abludunt rel. codd. Grut. et Erasm. Antea *coal. otio n. potes, nisi desinas. Coalescere* habent omnes codd., quamquam *coolescere* scribendum esse Lambinus ad Lucret. VI, 1066, egregie docuit, analogia adstipulante. Vide Schneider. in Indic. ad Scriptt. R. R. *Ruhk.*

Vt... oblivio. Si alia mox alia sequantur, hac corporis instabilitate, omnis experimentorum et cogitationum priorum fructus et utilitas evanescant necesse est. *Ruhk.*

Sine dediscere oculos tuos: int. Sine oculi tui dediscant, id est, obliviscantur ea, vel quae iis placebant, vel quibus ii percellebantur.

Amorem exuere sincera lectio est, quam perperam mutatam vides in codd. nonnullis e. c. Norimberg. in ed. Lipsii, Gronovii aliisque in *amorem exurere.* Eximas Ciceroni N. D. III, 3, idem vitium. Is enim haud dubie scripserat: *mihi quidem ex animo exui non potest, esse deos*, ubi nunc habetur: *exuri.* Sic Cic. de Fin. V, 12, dixit: *hominem ex homine exuens.* Ruhk.

Affectus. Ibi affectus generaliter dicitur pro omnibus cupiditatibus, sive avaritia, luxuria, ambitione, ut infra explicat.

Nullum sine auctoramento malum est. I. e. sine mercede et pretio, quod antea dixit. *L.* — Voluntariorum gladiatorum, liberorum quoque, qui

plausum, et ex hoc potentiam et quidquid potentia
potest. Mercede te vitia sollicitant: hic tibi gratis vi-
vendum est. Vix effici toto saeculo potest, ut vitia,
tam longa licentia tumida, subigantur et iugum ac-
cipiant; nedum, si tam breve tempus intervallo discì-
dimus. Vnamquamlibet rem vix ad perfectum perducit 4
assidua vigilia et intentio. Si me quidem velis audire,
hoc meditare: exerce te, ut mortem et excipias, et,
si ita res suadebit, arcessas. Interest nihil, ad nos ve-
niat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque
verbum falsum esse ipse tibi persuade: « Bella res est,
mori sua morte. » Illud praeterea tecum licet cogites:
Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tem-
pore: nam quod relinquis, alienum est. Vale.

pretio sua sponte se addicebant in servitutem, inprimis ad gladium, idemque auctores libertatis amittendae fiebant, fuit auctoramentum, indeque *auctorati* dicti. Cf. Lipsii Saturnalia II, 5, et quem Ernesti in Clav. Cic. laudat, Salmas. de mod. Vsur. p. 851 sqq. *Ruhk.*

Hic tibi gratis vivendum est: int. Si virtutem sequeris, non illa tibi pretium quoddam externum dabit.

Nedum, etc. Intell. Nedum subigantur si, etc.

Discidimus (non *discindimus*) dedere meliores libri omnes: mendose nonnulli *discedimus*. Tunc *intervallo* placuit, quod erat in ed. Lips. et Gron. ex Palat. scc. et Opsop. *Per intervalla* ex ed. Er. et Mur. revocavit Ruhk. in nullo quidem vel. lib. repertum: nam alii *ex intervallo* dabant, alii *intervallum*, alii *per intervallum*. Schw.

Mori sua morte. Ita Sueton. Iul. c. 88, de Iulianis percussoribus: *Neque triennio quisquam amplius supervixit, neque sua morte defunctus est. Sua*, i. e. sibi debita, ex naturae communi lege, quam manu non facis. Opponitur mors βιοθάνατος, violenta. *Lipsius.*

Illud praeterea tecum licet cogites. Horum verborum versionem *Lagrange* uncis inclusit, quasi spuria essent; revera sine ullo sensus detrimento ea tolli posse fatemur.

EPISTOLA LXX.

DE MORTE VLTRO APPETENDA.

Narrat amico se Pompeios vidisse et in admonitum praeteriti temporis adductum esse. Sic transit ad mortem, publicum s. communem generis humani finem, non cum scopulo ad quem adhaerescimus, sed cum portu nunquam recusando comparandam. Omnis quidem vita eo adducit, sed non semper exspectanda mors est. Nam sapienti propositum est et bene vivere, et bene mori, itaque emittere se potest, attamen in vita quoque permanere usque ad mortem naturalem, si ita visum fuerit. Exemplo sunt Socrates, Drususque Libo. Sed enim temere hoc consilium nunquam ineundum est. Qui autem vim afferendam vitae suae negant, hi omnem hominis libertatem iugulant, ideoque exitus ex miseria occludunt hominibus, qui ut plurimum id ne cogitant quidem, aliquando et sibi ex hoc corpusculo esse exeundum, atque nonnisi magnis viris hoc robur emittendi se esse. Quem errorem convincit exemplis Germani cuiusdam, aliorumve, qui ad ludos bestiariorum missi se ipsi interfecerint.

Saepius iam de hac re Noster exposuit. Nec nostris temporibus defuere, qui in hanc rem inquirerent. In quibus celeberrimus haud dubie est Io. Iac. Rousseau, *cuius sententiam in Nova Heloisa expositam habemus. Non sine laude de Suicidio, quod vocant, egit elegantissimus G. E. Groddeck, cuius commentatio ab ordine Theolog. Gottingensium anno Chr.* 1785 *praemio ornabatur: qui cum multis aliis, in quibus Troschelius eminet, praecipuam Christi praeceptorum rationem habuit.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Post longum intervallum Pompeios tuos vidi: in conspectum adolescentiae meae reductus sum. Quidquid illic iuvenis feceram, videbar mihi facere

Pompeios tuos, i. e. tibi caros Sic Ep. XLIX, 1, Pompeii quoque nominantur, et Ep. LIII, 1, Parthenope, s. Neapolis. Fortasse possidebat ibi villas Lucilius, quae est Lipsii coniectura. *Ruhk.*

adhuc posse, et paulo ante fecisse. Praenavigavimus, Lucili, vitam; et quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

.... *Terraeque urbesque recedunt.*

sic, in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pue- 2
ritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde
quidquid est illud inter iuvenem et senem medium,
in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos: novissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi: portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus; in quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito
navigavit. Alium enim, ut scis, venti segnes ludunt 3
ac detinent, et tranquillitatis lentissimae taedio lassant; alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem evenire nobis puta; alios vita velocissime adduxit quo veniendum erat etiam cunctantibus, alios maceravit et coxit; quae, ut scis, non semper retinenda est; non

Praenavigavimus recte ed *R.* et mss. Arg. *b.* Pal. sec. et Col. *Praenavigamus* vulgo. Conf. not. ad similem locum Epist. LI. *Schw.*

Recedunt. Virgilius Aen. III, 72. *Ruhk.*

Abscondimus. Nauticum verbum hoc Virgilius quoque: *Protinus aërias Phaeacum abscondimus arces.*

Scopulum esse illum putamus, dementissimi? Sic in libris scriptis invenit Modius Gruterusque et Seneca dignius est altero: *S. e. p.? Clementissimus portus est.* Probarunt illud Muretus, Lipsius et Gronovius. *R.*

Portus est. Vitam cum mari conferri, et in eo agitatione, crebrum. Quies autem et portus in morte. Vide Senec. Cons. ad Polyb., c. 28, 3. *L.* — Conf. Gatacker. ad M. Anton. III, 3, ἐνέβης ἔπλευσας, κατήχθης, ἔκβηθι. *Ruhk.*

Maceravit et coxit. I. e. alios detinuit praeparans eos operose et maturans. Metaphora haec desumpta est e tinctorum officina. Sic Noster Nat. Qu. I, 3: *Interest, quamdiu macerata sit (purpura), crassius medicamentum, an aquatius traxerit, saepius mersa sit et excocta, an semel tincta.* Ep. LXXI, 30. Nihil autem tritius esse apud veteres illa vocum de tinctura solemnium translatione ad animum formandum et indurandum, docent post Casaubon. ad Persii Sat. II, 74, p. 224 sqq Gatacker ad M. Anton. III, 4, p. 95, et Ruhnken. ad Tim. p. 76, ed. II, quibus eleganter usus

enim vivere bonum est, sed bene vivere. Itaque sa-
4 piens vivit quantum debet, non quantum potest. Videbit, ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus: cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta et tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate ultima facit; sed, quum primum illi coepit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat; tardius fiat, an citius: non tan-
5 quam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, an tardius, ad rem non pertinet: bene mori, an male, ad rem pertinet. Bene autem mori, est effugere male vivendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui, quum in caveam coniectus esset à

est Boëttiger ad Horat. III, Carm. 5, 28, pag. 57 sqq. *Ruhk.*

Non enim vivere bonum est. Plutarchus Consol. ad Apollon.: *Modus enim vitae, honestum, non temporis longinquitas est*; itemque antea: *Non esse longissimam vitam, optimam; sed honestissimam. Neque enim qui plurimum cithara cecinit, aut oravit, aut navem gubernavit, sed qui optime, commendatur.* Adde Epist. xcii. *L.*

Emittit se: ἐξάγει ἑαυτόν (Diog. Laert. VII, 130 Menag.) tanquam ex custodia et vinculis. Est vocabulum stoicum. Ep. xxiv, 18, etc. *Ruhk.*

Coeperit e superioribus editt. adhaesit. Rectius *coepit* scribetur cum mss. Arg. *b.* Par. *b. d.* Schw.

Illo die. Vocem *die*, a Morelo adiectam, ignorant veteres libri omnes. Et nudum *illo* placuit Grutero, non satis equidem video quo sensu: nam *illo* valet *illuc.* Facile autem ante *desinendum* intercidere vocula *die* poterat. Vide vero ne rectius sit *illi*, quod dabat Pal. sec. *Schw.* — *Die.* Haec quidem vox deest ap. Erasm. et editionem veterem et quinque codd. Grut. qui probat. Bene, ait; *illo* enim locum designat, non tempus. Enimvero non de loco, sed de tempore loquitur Noster, et cum Mureto, Lipsio Gronovioque tueor. *Ruhk.*

Ex stillicidio. Aptissima imago. Vita velut guttatim per dies et horas fluit: et mox desinit: quid mali, inquit, si paullo citius?

Bene mori et supra *bene vivere.* Mascule haec iam Epicurus ap. Diog. Laërt. X, 126, expresserat. Vitam ibi vocat μελέτην τοῦ καλῶς ζῆν καὶ τοῦ καλῶς ἀποθνήσκειν, meditationem bene i. honeste vivendi et moriendi *Ruhk.*

Rhodii Telesphori a Lysimacho in caveam coniecti et pessime habiti. Cf. Senec. de Ira III, 17 fin. et Plu-

tyranno, et tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam ut abstineret cibo: « Omnia, inquit, homini, dum vivit, speranda sunt. » Vt sit hoc verum,
non omni pretio vita emenda est. Quaedam licet magna, 6
licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui vivit, omnia posse fortunam, potius quam cogitem, in eo qui scit mori, nihil posse fortunam?

Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, et destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit poenae suae manum. Stultitia est, timore mortis mori.
Venit qui occidat: exspecta! Quid occupas? quare 7
suscipis alienae crudelitatis procurationem? utrum invides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, et inedia potius, quam veneno, mori; triginta tamen dies in carcere et in exspectatione mortis exegit; non hoc animo, tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet; sed ut praeberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. Quid erat stultius, 8
quam mortem contemnere, venenum timere? Scri-

tarch. de Exsilio T. X, p. 383 sq. Hutten. *Ruhk.*

Sciet. Subaudi *sapiens.*

Timore mortis mori. Supra Ep. xxiv, 22, ex Epicuro similia attulit, ubi cf. not. Eamdem sententiam praeter alios Arcesilaus ap. Plutarch. Consol. ad Apoll. p. 359, T. VII Hutt. et Lucretius III, 79: *Et saepe usque adeo mortis formidine vitae Percipit humanos odium lucisque videndae, Vt sibi consciscant moerenti pectore letum, Obliti fontem curarum hunc esse timorem.* Ruhk. — Lucanus his consonat: *Multos in summa pericula misit Venturi timor ipse mali.* Et iam laudatus Martialis: *Hic, rogo, non furor est, ne moriare, mori?*

Socrates. Notum est, eum post damnationem triginta dies in carcere exegisse, quia Delia festa, quotannis celebrari solita, intervenerant. Xenoph. Memorab. Socrat. IV, 8, 2 not. Epictet. IV Diss. Arrian. I, 159 sq. *Ruhk.*

Hoc animo. Non opus est ut cum Grutero legamus: *hoc Rhodii animo*, etsi ad illa Rhodii Telesphori §. 5 extr. spectant. *Ruhk.*

Fieri possent. Subaudi: quae eum iacentem ad supplicium erigerent et ad vitam reducerent.

Scribonia quae quondam Augusti coniux fuerat. Tacit. Annal. II, 27,

bonia, gravis femina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, maiora sperantis, quam aut illo saeculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo. Quum aeger a senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis (omnes enim necessarii deseruerant impie, iam non reum, sed funus), habere coepit consilium, utrum consisceret sibi mor-
9 tem, an exspectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Non persuasit illi, manus sibi attulit, nec sine causa: nam, post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit.

Non possis itaque de re in universum pronuntiare, quum mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an exspectanda: multa enim sunt, quae in utranque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento,

qui tamen hanc rem non attigit. Coniuratio *Drusi Libonis* in Tiberium a. V. C. 769, ibidem exponitur. *Ruhk.*

Libonis..... stolidi sincera lectio est, quam restituit Torrentius ad Sueton. Tib. 25. Nam antea male legebatur *solidi* in codd. ap. Erasmum al. *Ruhk.*

Illo.....ullo. Tantum aberat, ut *illo* Tiberiano, ut ne *ullo* quidem saeculo vel liberrimo auderet hoc, quia ingenio ad eminendum carebat. *Ruhk.*

Exsequiis ubique in codd. et edd. exstat. Recte. Est acumen Seneca dignum. *Obsequiis* P. Fabru Semestr. I, cap. 20, coniectanti remittamus. — *Frequentibus exsequiis*, quibus ut iam mortuus deducebatur. *Ruhk.*

Omnes enim necessarii, affinitate, amicitia, officiis coniuncti adeo eum deseruerunt, ut nemo ipsi vocem adversum pericula, advocationem praebere vellet, et Libo sine patrono in curiam introire cogeretur. Tacit. l. l. *Ruhk.*

Cui...agere? Scilicet, vitam adimendo, quod est carnificis. Minime locum intellexit Ruhkopf. qui sic interpretatur: « Persuasit ei, ut mortem sibi consisceret: hoc sequentia docent, in quibus Seneca factum στοιχῶς probans, ait *alienum* etiam *negotium agere*, qui *alteri* vivunt, et animam in eius manu positam trahunt, recte observante Lipsio. »

Non persuasit illi. Praeter rationem *Non* in *Num* mutavit Ruhk. ex Gruteri coniect. Sensus patet: Drusus Libo, spreto Scriboniae consilio, mortem oppetiit, cogitans saue illum non minus, quam is qui ipse fungitur carnificis officio, alienum negotium agere, qui vitam suam servat ut ab inimico eripiatur, qui eo fine

altera simplex et facilis est, quidni huic iniicienda
sit manus? Quemadmodum navim eligam, navigatu- 10
rus, et domum, habitaturus; ita mortis genus, qua
sim exiturus e vita. Praeterea quemadmodum non
utique melior est longior vita, sic peior utique mors
longior. In nulla re magis, quam in morte, morem
animo gerere debemus: exeat, qua impetum cepit:
sive ferrum appetit, sive laqueum, sive aliquam po-
tionem venas occupantem, pergat, et vincula servi-
tutis abrumpat! Vitam et aliis approbare quisque de- 11
bet, mortem sibi. Optima est, quae placet.

Stulte haec cogitantur: Aliquis dicet, me parum fortiter fecisse; aliquis, nimis temere; aliquis, fuisse aliquod genus mortis animosius. — Vis tu cogitare, id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc unum intuere, ut te fortunae quam celerrime eripias: alioqui aderunt, qui de facto tuo male

vivere vult ut inimico iubeote moriatur. Nec ulli dubitari licebit quin ea sit Senecae sententia, si observaverit ex hac narratione hoc colligi ab auctore, sc. ex utraque parte multa stare argumenta quibus probari possit seu occupandam esse mortem, seu non occupandam.

Ita mortis genus. Sic commode ed. *R.*, non (ut vulgo) *ita mortem utique.* Nec tamen inficior posse etiam duo illa verba, *mortis genus*, ex scholio invecta esse, pro uno vocab. *mortem*. Adiicit eadem ed. *R.* verbum *eligam*; quod equidem, ut e scholio repetitum, praetermisi: sed nihil tamen magnopere vetabat, quo minus servaretur. Mox *qua sim* (*non qua sum*) recte ed. Ven. Mendose *quasi* ed. *R.* Alii vulgo *qua suum.* Omnia ista, *ita mortem... exiturus*, desunt ms. Arg. *b.* Post verba, *e vita*, *meliorem* adiecerat Erasm. cum ed. *A.* et ms. e. quod ignorant alii vett. libri, recteque delevit Lipsius, ut e scholio invectum; revocavit autem Ruhk. *Schw.*

Vitam.... sibi. Int. quemque ita vivere debere ut sua vita vel caeteris approbari possit; nullam autem habendam esse alieni iudicii rationem, quum mortis genus eligendum sit.

Stulte haec cogitantur: Aliquis dicet. Int. Qui moriendi quoddam genus elegit stultitia laborat, si sibi ista obiicit: At aliquis dicet, etc.

Ad quod fama non pertinet? Nec enim ipse eam auditurus es; atque eo senso non pertinet: pertinet tamen, si post te etiam de ea curas. *Lips.* — Sensus est: De omni mortis genere, quod eliges, homines male existimabunt. De fama itaque cave sis sollicitus. *Ruhk.*

12 existiment. Invenies etiam professos sapientiam, qui
vim afferendam vitae suae negent, et nefas iudicent,
ipsum interemptorem sui fieri: exspectandum esse
exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertatis viam cludere. Nil melius aeterna lex
fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam
13 dedit, exitus multos. Ego exspectem vel morbi crudelitatem vel hominis, quum possim per media exire
tormenta, et adversa discutere? Hoc est unum, cur
de vita non possumus queri: neminem tenet. Bono
loco res humanae sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? vive! Non placet? licet eo reverti
unde venisti! Vt dolorem capitis levares, sanguinem
saepe misisti; ad extenuandum corpus vena percutitur: non opus est vasto vulnere dividere praecordia;
14 scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via,
et puncto securitas constat.

Quid ergo est, quod nos facit pigros inertesque?
Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domi-
15 cilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia
loci et consuetudo, etiam inter iniurias, detinet. Vis
adversus hoc corpus liber esse? tanquam migraturus
habita! propone tibi, quandoque hoc contubernio
carendum! fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed
quemadmodum suus finis veniet in mentem omnia
sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam

Professos sapientiam, Socratis omniumque Socraticorum, ideoque et Academicorum et Peripateticorum sententia haec fuit, expectandum esse exitum, quem natura decrevit. *Ruhk.*

Nil melius... fecit. Haud dissimile illud Tragici, in divina Thebaide: *Vbique mors est: optime hoc cavit Deus: Eripere vitam nemo non homini potest, At nemo mortem.*

Nemo nisi vitio suo miser est. Quidni enim, dicebant Stoici, emisit se, quum tam multi exitus ex hac miseria sint? *Ruhk.*

Vnde venisti, ad Deum, cuius pars est animus. *Ruhk.*

Scalpello aperitur. Secta nimirum vena: quae crebra via mortis Senecae aevo, et ipsius Senecae fuit. *Lipsius.*

necessaria est: alia enim exercentur fortasse in super-
vacuum. Adversus paupertatem praeparatus est ani-
mus? permansere divitiae. Ad contemptum nos doloris
armavimus? nunquam a nobis exiget huius virtutis
experimentum integri ac sani felicitas corporis. Vt
fortiter amissorum pateremur desideria, praecepimus
nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna
servavit. Huius unius rei usum qui exigat dies, veniet.

Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc 16
robur fuisse, quo servitutis humanae claustra per-
rumperent. Non est quod iudices, hoc fieri nisi a
Catone non posse, qui, quam ferro non emiserat
animam, manu extraxit; quum vilissimae sortis ho-
mines ingenti impetu in tutum evaserint: qnumque
commodo mori non licuisset, nec ad arbitrium suum
instrumenta mortis eligere, obvia quaeque rapue-
runt, et, quae natura non erant noxia, vi sua tela
fecerunt. Nuper, in ludo bestiariorum, unus e Ger- 17
manis, quum ad matutina spectacula pararetur, se-

Exercentur recte tenent libri omnes. Temere *exercent* ed. Erasm. quod neminem movere debebat. *S.*

Exiget. Sic omnes codd. et edd. Attamen Pinc. coni. *exegit* propter praeterita sequentia *permansere*, etc. Haud dubie ingeniose! Sed vulgata quoque bona est. *Ruhk.*

Huius unius rei usum: Int. praeparati ad mortem animi.

A Catone. Verbo monemus, quod v. c. ex Plutarchi vita Catonis Vticensis abunde constat, eum vulnus ferro sibi illatum, quod Bota deligaverat, rescidisse manu. Sed res notissima est. *Ruhk.*

Commodo vulgata et ubique probata lectio est. P. Faber Semestr. 1, 4, emend. *cumque suo modo mori*. Male. Nam iis qui adservabantur, non licuit commodo mori. Cf. Gronov. ad Liv. 26, 32. *Ruhk.*

In ludio bestiariorum. Sic dicebantur ii qui ad id damnati erant ut bestiis, in amphitheatro cum iis pugnaturi, obiicerentur; aut qui auctorati erant. *Ruhk.*

Vnus e Germanis, qui bello captus aut emptus ex Gallia, aut Rhaetia Vindeliciave Romam missus erat. Sic Daci bello capti cum Suevis in ludis pugnare cogebantur. Dio Cass. LI, 22. Flor. IV, 11. *Ruhk.*

Matutina spectacula. Confer. supra Epist. VII. Similia autem exempla habes et in Symmacho lib. 2, Epist. CLVI. *Lipsius.*

cessit ad exonerandum corpus; nullum aliud illi dabatur sine custode secretum: ibi lignum id, quod ad emundanda obscoena adhaerente spongia positum est, totum in gulam farsit, et vi praeclusis faucibus spiritum elisit. « Hoc fuit morti contumeliam facere! » Ita prorsus. « Parum munde, et parum decenter! »
18 Quid est stultius, quam fastidiose mori? O virum fortem! o dignum, cui fati daretur electio! quam fortiter ille gladio usus esset! quam animose in profundam se altitudinem maris aut abscisae rupis immisisset! Vndique destitutus, invenit quemadmodum et mortem sibi deberet et telum: ut scias, ad mo-
19 riendum nihil aliud in mora esse, quam velle. Existimetur de facto hominis acerrimi, ut cuique visum erit; dum hoc constet praeferendam esse spurcissimam mortem servituti mundissimae. Quoniam coepi sordidis uti exemplis, perseverabo: plus enim a se quisque exiget, si viderit, hanc rem etiam a contemptissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, et alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus, iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestia-
20 rio, quam in ducibus belli civilis, ostendam. Quum adveheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente

Hoc fuit.....ita prorsus. Sensus simplex: hoc mortis genus esse foedum et contumeliosum; ut sententia acutior fieret, obscorior facta est.

Abscisae scripsi cum ed. *A.* et ms. *b. c.* Cf. Criticos ad Liv. xxxi, 34, 4, xliv, 5, 5. *Schw.*

Mortem sibi deberet et telum. Exspectabam *daret*, *pararet*, aut aliquid tale: sed nil mutant libri. *Schw.* — Int. ex sqq. Mortem sibi non tantum imperavit, sed invenit.

Missus. Suspicabar aliquando *Mysus*, ut supra *Germanus*. Lips. — Nec spernas hanc coniecturam, si de Ciceronis loco pro Flacco c. 27 cogitaveris, ubi Mysorum ultimus habetur. Totam vero Asiam mancipia praebuisse Romanis, utique Phrygiam, Cappadociam et omnes regiones circa Pontum est notissimum. Cf. Heynii Opuscul. Acad. Vol. IV,

nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, et tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotae frangeret: eodem vehiculo, quo ad poenam ferebatur, poenam effugit.

Nihil obstat erumpere et exire cupienti. In aperto
nos natura custodit: cui permittit necessitas sua, 21
circumspiciat exitum mollem; cui ad manum plura
sunt, per quae sese asserat, is delectum agat, et,
qua potissimum liberetur, consideret; cui difficilis
occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides, quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur et intentissimas custodias fallant? Ille vir magnus est, qui mortem 22
sibi non tantum imperavit, sed invenit. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo naumachiae spectaculo unus e barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam iugulo suo mersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iamdudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. Quid ergo? quod animi perditi noxiosique ha-

p. 120 seqq. Quaedam huc spectantia dedit Hemsterhus. ad Lucian. Tom. I, p. 379 sqq. *Ruhk.* — Al Schw.: non sollicitari debuit hoc verbum. — *Missus*, aliunde, a praeside Provinciae. Sed vid. Var. Lect. *Ruhk.*

Radiis, rotae, quam alliurem nostris cogites. *Ruhk.*

In aperto... custodit. Quasi dicat: liberi sumus, et natura in aperto non in clauso nos habet. Vitae nos alligavit, sed vinculis, quae quum voles, et ut voles, rumpas. *L.*

Ex eod. tibi munere. Int. sumpta ex illis qui munere servili et abiectissimo funguntur. Inde infra exclamat: *Quid ergo? quod animi perditi*, etc.

Naumachiae. In circo maximo praesertim hae pugnae navales a naumachiariis i. mancipiis vel damnatis ad haec certamina, habebantur. Vetus erat in circo maximo. Suet. Tib. 7. Augustus lacum huic quidem pugnae destinatum ad Tiberim effodi iussit. Suet. Aug. 43, Tib. 72. Bis de-

bent, non habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa meditatio, et magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eumdem: nihil autem interesse, unde incipiat, quod venit eodem. Illa monet ut, si licet, moriaris sine dolore; sin autem non, quemadmodum potes, et, quidquid obvenerit ad vim afferendam tibi, invadas. Iniuriosum est rapto vivere; at contra pulcherrimum, mori rapto. Vale.

dit naumachiam Nero, ait Lipsius: secundam naumachiam intelligit. Possis et ad diem spectaculi secundum referre. *Ruhk.*

Fati varios esse accessus. Int. multos esse aditus quibus ad mortem pervenire licet.

Quod venit eodem. Illa monet etc. Vulgo: *quod venit. Eadem illa.* Sed *Eodem illa* opportune dabat ed. *R.* et ms. Arg. *b.* ubi non nisi in distinctione peccabatur orationis. *Schw.*

Moriaris sine dolore; sin autem non, quemadmodum potes. In mss. Arg. *b.* Par. *b. d.* desunt ista, *sine dolore, sin autem non*: haec ipsa autem verba, adiectis etiam nonnullis, nempe *sin autem non potest, fac quemadm.* dedere ed. *R.* et *A.* cum mss. Arg. *c.* et Par. *a.* et sic vulgo edd. omnes. Ego duo verba *potest* et *fac* primum uncis incluseram, dein vero recta ablegandai udicavi, utpote nec satis apta reliquae structurae orationis, et e scholio haud dubie infecta. Praeterea vero suspicor, ista etiam, *sine dolore,* non ab auctoris manu esse, sed eorum loco aliud quidpiam olim hic scriptum fuisse; quod in errorem induxerit librarios, ut verba quaedam h. l. praetermitterent. Suspicor itaque sic fere scripsisse Senecam: *ut, si licet, moriaris quemadmodum placet: sin autem non, quemadmodum potes.* Schw. — *Sin autem non.* Supple *licet.*

EPISTOLA LXXI.

VNVM BONVM, HONESTVM: OMNIA BONA PARIA ESSE.

Lucilio de rebus singulis subinde consulenti suadet Seneca, quoniam saepe propter longinquitatem consilia non iusto tempore ad eum perferantur, ut non alios sed se ipsum consulat, ideoque ad summum bonum et propositum totius vitae respiciat, tanquam ad regulam certam nullumque errorem admittentem. Proinde hortatur, ut sapiens fiat. Etenim eo ipso sapientem distingui a proficiente et sapientiae studioso, quin a stulto, ut ille ad unam normam totam suam vitam redigat hac ipsa virtute et sapientia, notum Stoae decretum est. Illud autem summum bonum declarat, ut Stoicus, esse unum bonum quod honestum, caetera, i. e. externa, esse falsa et adulterina bona, nisi virtus honestaverit. Iam quum omnia bona ab animo et virtute pendent, virtus autem perfecta i. iudicium verum et immotum, neque maior, neque minor fieri potest, sequitur, omnia bona esse paria, nec malam fortunam a bona differre, si utrumque ab honesto proficiscatur. Dilatat hoc Catonis exemplo. Qua occasione Academicos refutat, qui gradus beatitatis faciunt: hanc enim non magis quam honestum intendi posse. Itaque in equuleo et tormentis beatissimo esse licet sapienti. Nam bona ista aut mala non efficit materia sed virtus. Quae si multis dura et difficilia videntur, id infirmitati eorum, ex qua de virtute ferunt sententiam, tribuendum est. Neque tamen hoc ita intelligendum est, quasi omnem humanam naturam deponat sapiens. Nam quum ex duabus partibus constet, irrationali et rationali, negari nequit, in eum omne id cadere, quod in omnes homines cadit, ideoque et tremet sapiens, et dolebit, et expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Sed rationalis eius pars non istis ad querelas deiicitur, nec ad confessionem servitutis adducitur, nec virtutem ut omni vi carens damnabit. Vincit virtute fortunam. Si qui tamen professi sapientiam levissimis minis terreantur, reputandum est, hos non veros sapientes sed proficientes fuisse. Itaque operam demus, ut tota mente ad pulcherrima ista, ad virtutem istam perfectam properemus — Conf. Argum. Epist. LXVI, et Epist. LXXIV.*

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM.

Subinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto
nos mari dividi. Quum magna pars consilii sit in tem-
pore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus
tunc ad te perferatur sententia mea, quum iam con-
traria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res
nostrae feruntur, imo volvuntur. Ergo consilium sub
die nasci debet: et hoc quoque tardum est nimis; sub
manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum autem
2 inveniatur, ostendam. Quoties, quid fugiendum sit,
aut quid petendum voles scire, ad summum bonum
et propositum totius vitae tuae respice: illi enim con-
sentire debet quidquid agimus. Non disponet singula,
nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo,
quamvis paratos habeat colores, similitudinem red-
det, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo pecca-
mus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de
3 tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui
sagittam vult mittere; et tunc dirigere ac moderari
manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent
quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus
suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra
casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam autem
4 evenit, ut quaedam scire se nesciant. Quemadmo-

Vasto n. m. div. nimirum infero s. Tyrrheno; inter Siciliam et Italiam, ita ut responsa post tempus perveniant, ob locorum intervallum. *R.*

Sit in tempore, h. e. ab opportuno tempore pendeat. *Ruhk.*

Res nostrae, humanae, τὰ τῆς τύχης, quae non sunt in nostra potestate et fluminis ritu feruntur, quia rapidiore cursu abeunt, ideoque aliae ex aliis fiunt. *Ruhk.*

Sub manu, i. e. statim. Lipsius confert Sueton. Aug. 49. Quo celerius ac sub manu annuntiari posset. Vid. ibi Casaub. Graecis etiam eodem sensu familiare est: ὑπὸ χεῖρα. Cf. Wyttenbach. ad Plutarch. S. N. V. p. 15. *Ruhk.*

Scire debet... telum. Laudat Lipsius Aristotel. I Ethic. Nicomach. c. 2, ubi similia sunt. *Ruhk.*

Suus: bonus, secundus.

dum quaerimus saepe eos, cum quibus stamus; ita
plerumque finem summi boni ignoramus appositum.
Nec multis verbis, nec circuitu longo, quod sit sum-
mum bonum, colligas; digito, ut ita dicam, demon-
strandum est, nec in multa spargendum. Quid enim
ad rem pertinet, in particulas illud diducere? quum
possis dicere: « Summum bonum est, quod honestum
est; » et, quod magis admireris: « Vnum bonum est,
quod honestum est; » caetera falsa et adultera bona
sunt. Hoc si persuaseris tibi et virtutem adamaveris 5
(amare enim parum est), quidquid illa contigerit,
id tibi, qualecumque aliis videbitur, faustum felix-
que erit; et torqueri, si modo iacueris ipso tor-
quente securior; et aegrotare, si non maledixeris
fortunae, si non cesseris morbo. Omnia denique,
quae caeteris videntur mala, et mansuescent, et in
bonum abibunt, si super illa eminueris. Hoc liqueat, 6
nihil esse bonum, nisi honestum; et omnia incom-
moda suo iure bona vocabuntur, quae modo virtus
honestaverit. Multis videmur maiora promittere, quam
recipit humana conditio. Non immerito: ad corpus

Appositum. Quocum stamus, vicinum. *Ruhk.*

Quod sit summum Bonum, colligas) *Quod*, pro vulgato *quid*, dederunt edd. vett. cum msstis. Dein *colligis* dabant iidem libri veteres: *colliges* vulgo edd. ex Mureti ing; *colligas* ex conieet. correxi, quod etiam in ora editionis Th. de Iuges notatum. *Schw.*

Nec in multa spargendum. Quia uno in loco situm est.

Caetera dicit adiaphora, indifferentia. Non sunt bona: si tamen a nonnullis ita vocantur, falsa et adulterina sunt. *Ruhk.*

Adultera, et postea *hoc* ex vett. libr. correxi. Vulgo *adulterina*, et *haec*. Schw.

Adamaveris, vides hic discrimen verborum plerumque a veteribus observatum. Spectat autem ad amorem, quem rationalem vocare possis, iudicio et ratione maxime natum et ad sola bona relatum. *Ruhk.*

Multis videmur m. promittere. Scil. quum dicimus dolorem ipsum fieri bonum posse. — Crebra fuit haec Stoicorum reprehensio. Cf. Sen. de Const. Sap. c. 3, 1 not. *Ruhk.*

Ad corpus enim respiciunt. Nempe, si corpus solum respicis, nunquam illi bonum dolor fieri poterit.

enim respiciunt. Revertantur ad animum! iam hominem Deo metientur.

Erige te, Lucili, virorum optime, et relinque istum ludum litterarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant; qui animum minuta docendo demittunt et conterunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui docent, et id agunt, ut Philosophia potius difficilis, quam magna, videatur.
7 Socrates, qui totam Philosophiam revocavit ad mores, et *hanc summam* dixit esse *sapientiam*, *bona malaque distinguere*. Sequere, inquam, illos, si quid apud te

Ludum litterarium. Vnum ex elegantissimis Senecae dictis enervant magni viri Faber (ad lib. I, de Iust. et Iure) et Gruterus *litterariorum*, Lipsius *litteralium* reseribendo. Non enim ludus hic ludibrium significat, sed scholam. Et in hoc urbanitas quod iungit non iungenda: quasi diceret: *Grammaticen philosophorum*. Gronov. Cf. not. seq. — *Relinque istum ludum litterarium ... conterunt.* Reprehendit praesertim Stoicos, quod ad syllabarum distinctionem et coniunctiones ac praepositionum proprietates descendendo et Grammaticis Geometrisque invidendo (Ep. LXXXVIII, 36), ingenio nimium exercito, animum relinquebant inexercitum, et illa vere magna atque animum emendatura aut omittebant, aut nimis differebant. Ita philosophiam professi videbantur *ludum litterarium* scholam exercere, verba aucupantes et de phrasibus solliciti. Qui vel Lucianum legerit, hanc rerum faciem veram fatebitur. Nimios autem in Dialectica, ad quam et Grammaticen retulerunt, fuisse Stoicos, nota res est. Cf. Brucker. Hist. crit. Phil. Vol. I, p. 904 sq. *Ruhk.*

Demittunt plurimi codd. praestant, probatum a Lipsio et Gron. Alii: *dimittunt*, *diminuunt*. Ruhk.

Fies similis. Scribe *fias simil.* quod vel iovitis libris reponendum erat: sed accedit auctoritas veteris cod. a P. Fabro laudati apud Opsup. cui suffragatur ms. Pal. sec. *Schw.* — Servari tamen post *fies* si intellexeris: Relinque ludum etc. et sic fies; i. e. si reliqueris, fies.

Socrates... distinguere. Locus nobilissimus Ciceronis Tusc. V, 4 (cf. Davis. ibi p. 193 et 348) apponi meretur: Socrates autem primus philosophiam devocavit e coelo et in urbibus collocavit, et in domos etiam introduxit, et coegit de vita et moribus rebusque bonis et malis quaerere. *R.*

Et hanc ... dixit. I. e. Dixit quoque. Vid. not. seq. fin.

Sequere, inquam, illos. Vulgo scribebatur: *sequere, inquit, illos* etc. Ruhkop. delevit *inquit:* eum ipsum audiamus: Vbique in codd. et edd. vett. haec verba *seq. ill. s. q. a. t. h. a.* posita sunt demum post illa: *bona malaque distinguere.* Atenim Muretus temere transpositis his verbis, nulla tamen eius transpositionis causa, ne mentione quidem allata, col-

habeo auctoritatis, ut sis beatus; et te alicui stultum
videri sine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat
et iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum
erit virtus. Si vis, inquam, beatus esse, si fide bona
vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo prae- 8
stabit, nisi qui omnia bona exaequaverit, quia nec
bonum sine honesto est, et honestum in omnibus
par est.

Quid ergo? nihil interest inter praeturam Catonis, et repulsam? nihil interest, utrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? hoc eius bonum, quo victis

locavit post *videatur* et infarsit post *beatus* voculam *inquit*: omnia ex ingenio. Enimvero nulla causa est, cur veterem scripturam relinquamus. Ex iis enim *qui invenerunt ista*, praecipue nominat Socratem additque bene: *Sequere itaque illos.* Erasmus tamen post *sequere* habet *inquit*. R. — Schweigh. in textu dederat: Socrates... *distinguere*: « sequere, inquit, illos.... videri sine. » Quisquis... » Si vis, inquit, beatus esse... aliquis. » quasi haec essent Socratis verba. Sed in notis sententiam in melius mutavit. Intelligo, inquit, paulo melius a Ruhkopfio curatum esse eumdem locum, eo quod verbum *inquit*, post *sequere* praetermisit: quod verbum, licet in vett. libris omnibus exstet, tamen utique aut delendum aut potius cum Pinciano in *inquam* mutandum censeo; utpote temere invectum aut mutatum ab homine, qui in superiori oratione desiderasset verbum tertiae personae, quod ad nominativum *Socrates* referretur, nec animadvertisset nihil in praecedente periodo deesse, si quidem particula *et* post *revocavit ad mores* (quam abiectam maluerat idem Pincianus) intelligatur non esse copula, quae ista iungat *revocavit et dixit*, sed ex frequentissimo Senecae usu pro *etiam* esse positam. Deinde vero rursus Pinciano assentior, alterum verbum *inquit* (post *si vis*), pariter in *inquam* esse mutandum, quum perperam ad similitudinem prioris fuisset inflexum. Itaque totum locum sic rescriptum vult ut nos edidimus. Sic nonnisi illa verba Socratis fuerint, *hanc summam esse sapientiam, bona malaque distinguere.* — Particulae *et*, quae legitur ante *hanc summam dixit* etc. haec vis erit, *Socrates etiam* (scil. non minus quam Stoici) dixit, *hanc summam esse* etc. *Schw.*

Inquam pro vulgato *inquit* Schw. proponit. Vid. not. super. — Ruhk. qui servavit *inquit* subaudiendum monet *aliquis*, ut Graec. φησί. Vide Upton. ad Epictet. Diss. Arrian. I, 4. 9. Praestat tamen Socratem hic intelligere cum Grutero. *Ruhk.*

Omnia bona exaequaverit, sive in laeta sive in tristi materie ea sint. De hoc supra Epist. LXVI diffuse. *L.*

Quid ergo? nihil... repulsam? Bis Cato spe excidit honorum: primum

partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, et componeret pacem? —

9 Quidni par sit? Eadem enim virtute et mala fortuna vincitur, et ordinatur bona: virtus autem non potest maior aut minor fieri; unius staturae est. « Sed Cn. Pompeius amittet exercitum; sed illud pulcherrimum reipublicae praetextum, optimates, et, prima acies Pompeianarum partium, Senatus ferens arma, uno proelio profligabuntur; et tam magni ruina imperii in totum dissiliet orbem: aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet; ne hoc quidem miserae reipublicae continget, semel ruere! »

10 Omnia licet fiant! Iubam in regno suo non locorum notitia adiuvet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima; Vticensium quoque fides, malis fracta, deficiat, et Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat; olim provisum est, ne quid Cato detrimenti caperet. « Victus est tamen! » Et hoc numera inter repulsas Catonis: tam magno animo feret, aliquid sibi ad victoriam, quam ad praeturam, obstitisse.

11 Quo die repulsus est, lusit; qua nocte periturus fuit, legit: eodem loco habuit, praetura et vita excidere; omnia, quae acciderent, ferenda esse persuaserat

repulsam praeturae, deinde et consulatus passus est. Hanc tam aequo animo tulit, ut eodem die in Campo Martio pila luderet. Cf. Plut. in Cato min. p. 783 ed. Fref. *Ruhk.*

Sed Cn. Pompeius ... semel ruere. Quae de Cn. Pompeio eiusque partium fato narrantur, omnia nota sunt ex Plutarchi Pompeio, Catone et Iul. Caesare. *Ruhk.*

Illud pulcherrimum reip. praetextum. Sic Erasmus, omnes libri scripti et editi. Muretus tamen: *ille pulcherrimus reip. praetextus*, merito a Grutero et Gronovio repulsus. — *Reipublicae praetextum* i. ornamentum et decus, ex eo, quod praetexta magistratus ornabat. Sic Epictet. Diss. Arrian. I, 2, 18, πορφύρα: vide ibi Vpton. p. 32 ed. Schweighaeus. add. III, 1, 23. *Ruhk.*

Qua nocte... legit, Platonis Phaedonem s. de immortalitate animi dialogum. *Ruhk.*

Excidere. Sic nonnulli codd. Grot. inque iis cod. Col. Recte sic iam

sibi. Quidni ille mutationem reipublicae forti et aequo
pateretur animo? Quid enim mutationis periculo ex-
ceptum? non terra, non coelum, non totus hic re-
rum omnium contextus, quamvis Deo agente ducatur.
Non semper tenebit hunc ordinem; sed illum ex hoc
cursu aliquis dies deiiciet. Certis eunt cuncta tempo- 12
ribus; nasci debent, crescere, exstingui. Quaecumque
supra nos vides currere, et haec, quibus immixti
atque impositi sumus velnti solidissimis, carpentur
ac desinent. Nulli non senectus sua est: inaequalibus
ista spatiis eodem natura dimittit. Quidquid est, non
erit: nec peribit, sed resolvetur. Nobis solvi, perire
est. Proxima enim intuemur: ad ulteriora non pro- 13
spicit mens hebes, et quae se corpori addixit; alioqui
fortius finem sui suorumque pateretur, si speraret
omnia illa sic in vitam mortemque per vices ire, et
composita dissolvi, dissoluta componi; in hoc opere
aeternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaque,
ut Cato, quum aevum animo percurrerit, dicet:
«Omne humanum genus, quodque est, quodque
erit, morte damnatum est: omnes, quae usquam re- 14

emendaverat Grut. Nam praetura *excedere*, quae erat vulgata, non poterat eam ambiens, sed *excidere*, ἐκπίπτειν, ab ea repulsus. Praetulit et Lipsius. *Ruhk.* — *Excidere* tenet quoque Schw. Et sic ed. *R. Exeedere* ed. Erasm. et sqq. cum ed. *A.* et mss. *b. c.* et al.

Non semper tenebit. Refert Muretus ad id, quod Plato etiam scribit in Politico: *Solem et sidera non eodem semper motu, sed alio alias ferri; atque adeo ubi nunc occidit sol, inde ortum olim esse.* Non refuto. Simplicius tamen arbitror ad stoicam ἐκπύρωσιν, sive *conflagrationem* referre, quum omnia confusa peribunt. Similis sententiae sunt, quae Consol. ad Polyb. cap. XXI legas. *Lips.*

Immixti edd. vett. cum msstis. *Inmixi* vulgo ab Erasm. quod si scripsisset Seneca, non adiecturus erat *atque impositi.* Schw.

Quidquid ... resolvetur. In prima principia, ignem et materiam. *L.* — Cf. Cic. N. D. II, 46. Senec. Cons. ad Marc. c. 26, 5 not. *Ruhk.*

Vt Cato. Sic rursus vett. libri omnes, *R. A. b. c.* Par. *a. b. d.* Opsop. et Grut. Deerat *ut* edd. inde ab Erasm. — Nescio an e *Catonis Originibus* ducta sint verba, hic a Seneca laudata. *Schw.*

Quae... rerum potiunt., *urbes* etc.

rum potiuntur, urbes, quaeque alienorum imperiorum magna sunt decora, ubi fuerint, aliquando quaeretur, et vario exitii genere tollentur: alias destruent bella; alias desidia paxque ad inertiam versa consumet, et, magnis opibus exitiosa res, luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cavernam considentis soli lapsus
15 abducet. Quid est ergo, quare indigner aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo?» Magnus animus Deo pareat, et, quidquid lex universi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus; aut certe, sine ullo futurus incommodo, suae naturae
16 remiscebitur, et revertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quam mors honesta; quoniam non intenditur virtus. « Idem esse,

Tota sententia est: tam urbes quae imperant, ut apud veteres Roma, aut Carthago; et quae imperantur, ut Corinthus, Syracusae, Athenae, quae tamen illis ipsis imperantibus decus et lumen afferunt. Nam clarum et magnificum est scilicet, tam magnis imperare. *Lips.*

Ubi fuerint, aliquando quaeretur. Sic nunc ambigitur quo in loco quondam fuerint Ninus et Babylon; nec inter doctos constat quo loco constiterit Troia: ut ait Lucanus: *ipsae periere ruinae*; ipsiusque Carthaginis aedes in incerto est.

Alias destruent bella. Sic, praeter Troiam argivis ignibus deletam, Persepolim, Tyrum, Thebas Alexander magnus funditus abolevit, Romani Carthaginem; Saguntumque et Numantia per flammas a suis civibus accensas corruerunt.

Alias... consumet: talis fuit exitus Babylonis, si credimus historiae.

Repentina maris inundatio. Id quoque Stoicum, Cataclysmo mundi partes perire aut inverti. Vide Physiol. lib. II, Diss. xx. *Lips.*

Inter divina, i. e. inter aut iuxta sidera. *Lips.* — Vide Stoic. Physiol. III, 11. Stoicos hac de re fluctuasse supra iam monuimus. Conf. Senec. Consol. ad Marc. cap. xix, §. 4. Gatacker. ad M. Antonin. lib. IV, c. 19, p. 139 sq. *Ruhk.*

M. Catonis (int. vita). Rectius fuerit *Marco Catoni*, quod sic exserte scribitur in ed. *R.* Et ante haec verba commode in eadem ed. *R.* inserta leguntur ista, *mi Lucili.* Schw.

Non intenditur. Int. Non hic minor, illic maior est. *Lagrange* bene: *La vertu n'est pas susceptible de degrés.*

Idem... virtutem. Eo sensu, quod virtus sit scientia: omnis autem scientia veritas est. *Ruhk.*

dicebat Socrates, veritatem et virtutem:» quomodo illa non crescit, sic ne virtus quidem; habet numeros suos, plena est.

Non est itaque, quod mirerls paria esse bona, et quae ex proposito sumenda sunt, et quae si ita res tulit. Nam si hanc inaequalitatem receperis, et fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis
etiam in malis: et infelicem Socratem dices in carcere; 17
infelicem Catonem, vulnera sua animosius, quam fecerat, retractantem; calamitosissimum omnium Regulum, fidei poenas etiam hostibus servatae pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est: negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest
recipi. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod 18
summum bonum est, supra se gradum non habet; si modo illi virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem: virtutem enim intelligo animosam et excelsam, quam incitat quidquid infestat. Hunc animum, quem saepe induunt generosae indolis iuvenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita contemnant, profecto Sapientia infundet et
tradet: persuadebit, unum bonum esse, quod hone- 19

Nam si hanc... malis: vid. Epist. LXVII, 6. *Ruhk.*

Fort. torqueri. Si parvum bonum esse dixeris fortiter cruciatus tolerare.

Regulum. Explicat haec Ciceronis de Off. I, 13, locus nobilis. Regulus primo bello Punico captus a Poenis quum de captivis commutandis Romam missus esset, iurasselque se redlturum: primum ut venit, captivos non reddendos in senatu censuit: deinde quum retineretur a propinquis et amicis, ad supplicium redire maluit, quam fidem hosti datam fallere. Cf. ad III de Provid. §. 5 not. *Ruhk.* — Cf. etiam Horat. od. III, 5.

Academici veteres... plenum: Vid, ad Epist. XXXI, 6 et cf. Cic. Tusc. V, 7-13. *Ruhk.*

stum; hoc nec remitti, nec intendi posse; non magis, quam regulam, qua rectum probari solet, flectes. Quidquid ex illa mutaveris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: et haec recta est, flexuram non recipit: rigidari quidem potest, amplius intendi non potest. Haec de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri; nec, quae ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt; huic enim necesse est respondeant: ita paria sunt.

20 «Quid ergo? inquis: iacere in convivio, et torqueri paria sunt?» Hoc mirum videtur tibi? Illud licet magis admireris: iacere in convivio, malum est; torqueri in equuleo, bonum est; si illud turpiter, hoc honeste fit. Bona ista aut mala non efficit materia, sed Virtus: haec ubicumque apparuit, omnia eiusdem mensurae
21 ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam paria bona esse, adversa fortiter portantis, et prospera honeste iudicantis;.quod dicam paria bona esse, eius qui triumphat, et eius qui ante currum vehi-

Probari solet, flectes. Quidquid etc. Sic veteres libri ad unum omnes. Sua auctoritate Erasmus ediderat, *probari solet: quam si flectas, quidquid* etc. quod tenuere alii editores. *Schw.*

Rigidari quidem potest. Sic percommode ed. *R.* id est, durari, firmari potest, ne facile curvari possit; sed (si modo recta est) magis recta fieri non potest. Eamdem script. servant mss. Arg. *b. c.* Par. *a. b. d. Grut.* nisi quod omittant h. l. verbum *potest*; et sic ed. Er. et Gron. Ruhkopfio placuit *rigida est*, quod ex Pincianoi libris nonnullis arripuerat Mur. *S.* — Ruhk. dat: *rigida est; amplius* etc. Cum Mureto, inquit, hanc script. nonnullorum codd. mss. apud Pinc. praefero alteri, quam pleraque exemplaria servant: *rigidari quidem a. i. n. p.* quam Grut. et Gron. tuentur. Sententia auctoris postulat lectionem, quam reposui. *Rigidari* esset, Grutero et Gron. explicantibus, rigidior s. rectior fieri. Enimvero Virtus, ait Noster, est summum bonum, ideoque nec supra se gradum habet: itaque rectior fieri nequit. Pauciora hic exemplaria et ea saniora, quia menti auctoris conveniunt, sequi malui, quam plurimos edd. et membranas Nostrum manifesto depravantes. *R.*

In oculos ... manus intentat. Scilicet per minas atque ex indignatione.

tur invictus animo. Non putant enim fieri, quidquid
facere non possunt; ex infirmitate sua de Virtute fe-
runt sententiam. Quid miraris, si uri, vulnerari, oc-
cidi, alligari iuvat, aliquando etiam libet? Luxurioso 22
frugalitas poena est; pigro supplicii loco labor est;
delicatis miseria est industria; desidioso studere tor-
queri est: eodem modo haec, ad quae omnes imbecilli
sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti, quam
multis tormentum sit vino carere, aut prima luce ex-
citari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi
et enerves. Magno animo de rebus magnis iudican-
dum est; aliioqui videbitur illarum vitium esse quod
nostrum est. Sic quaedam rectissima, quum in aquam 23
demissa sunt, speciem curvi praefractique visentibus
reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmo-
dum refert: animus noster ad vera perspicienda ca-
ligat. Da mihi adolescentem incorruptum, et ingenio
vegetum; dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia
rerum adversarum onera rigida cervice sustollit, qui
supra fortunam exstat. Non mirum est, in tranquil-
litate non concuti: illud mirare, ibi extolli aliquem,
ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes iacent.

Quid miraris etc.) *Quid* eumdem hic sensum occupare videtur ac *cur*. Sensus est: ideo tibi mirandum videtur a quibusdam voluptatem in tormentis inveniri, quod vides ea etiam, quae nihil secum doloris afferunt, a plerisque ut supplicia vitari: tanta est hominum mollities.

Alligari deportatus esse in insulam cum custodia. Cf. Ep. XXIV, 16 not. Spectat eo haec Epist. XXVI, 9: *una est catena, quae nos alligatos tenet*. Ruhk.

Delicatis miseria est industria. Conticuit Schw. in notis de hac lectione, quam tamen in sola illius editione reperimus. Ruhkopfius: *delicatis miseria est continentia, indoctis industria*. Hanc lectionem invenit Grut. in quibusdam mss. et Lipsius in suo. Haud dubie praeferenda est vulgatae: *delicatus miseretur industrii*. Ruhk.

Sic quaedam... reddunt. Idem observaverat Nat. Qu. I, 3: *Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit*. Ruhk.

Da mihi... exstat. Paria in libro de Provid. c. 2. *Ruhk*.

Sustollit edd. ab Erasm. cum ed. *A*. *Substollat* ed. *R*. et ms. *b*. *Sustol-*

Quid est in tormentis, quid est in aliis, quae adversa appellamus, mali? hoc, ut opinor, succidere mentem, et incurvari, et succumbere; quorum nihil sapienti viro potest evenire. Stat rectus sub quolibet pondere; nulla illum res minorem facit; nihil illi eorum, quae
25 ferenda sunt, displicet. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur. Vires suas novit; scit se esse oneri ferendo.

Non educo Sapientem ex hominum numero; nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoveo. Memini ex duabus illum partibus esse compositum: altera est irrationalis; haec mordetur, uritur, dolet: altera rationalis; haec inconcussas opiniones habet, intrepida est, et indomita.
26 In hac positum est summum illud hominis bonum: antequam impleatur, incerta mentis volutatio est; quum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus, et ad summa procedens, cultorque virtutis, etiam si appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit; ibi interim cessabit, et remittet aliquid ex intentione mentis: nondum enim incerta transgressus est; etiam nunc ver-

lat ed. Ven. et mss. Grut. Iidem tamen *extat* vel *exstat* in indicativo tenent. Verissimum fortasse fuerit *sustulit*, quod habet ms. o. et ed. Mur. *Schw.*

Stat rectus sub quolibet pondere. Sic Horat. de Sapiente Carm. III, 3, 7 et 8: *Si fractus illabatur orbis, Impavidum ferient ruinae.* R.

Scit se esse oneri ferendo. Subaudi *non imparem*; nisi praetuleris *natum*.

Haec mordetur... dolet. Profitetur auctor se dissentire iis qui dolorem se non sentire quidem praedicabant: mirabili prorsus animi arrogantia; inter quos saepe in exemplum adducitur stoicus Posidonius podagra laborans, nec ullum in illa malum esse exclamans.

Antequam impleatur. Pronomen *quod*, vulgo praemissum ab Erasmo, ignorant vett. libri omnes. Adduxit autem iidem paulo infra voculam *et*, quum ante verba *ad summa* adiecimus. *Schw.*

Inchoatus. Est ille proficiens et τυπούμενος, coeptus formari et doceri, nondum doctus. Explicat noster infra §. 33. *Ruhk.*

satur in lubrico. Beatus vero, et virtutis exactae, 27
tunc se maxime amat, quum fortissimus expertus est; et metuenda caeteris, si alicuius honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire mavult: «Tantò melior, quam tanto felicior.»

Venio nunc illo, quo me vocat exspectatio tua. Ne 28
extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, et tremet Sapiens, et dolebit, et expallescet; hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo calamitas? ubi illud malum verum est? Illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis adducunt; si illi poenitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam; at multi professi Sapientiam levissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco vitium nostrum est, qui, quod dicitur de Sapiente, 29
exigimus et a Proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quae laudo, nondum persuadeo; etiam si persuasissem, nondum tam parata haberem aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerent. Quemadmodum lana 30
quosdam colores semel ducit, quosdam, nisi saepius macerata et recocta, non perbibit: sic alias disciplinas

Tanto melior. Sic Ep. XXXI: *Tanto melior, surge et inspira.* De Tranquillitate cap. ult.: *Dicamus tanto fortior, tanto felicior.* Quinctilianus: *unde illa laudatio, tanto melior, nec ego intellexi.* Est igitur acclamaudi laudandique formula. *Lips.*

Quam tanto felicior. Sic cummode ed. Mur. suffragantibus codd. Opsop. Alii vulgo, *quam felicior*, ab Erasmo; sed *quanto fel.* ed. *R.* cum ms. *b.* et Pal. 2. *Schw.*

Tremet) *Tremebit* ed. *R.* cum ms. Arg. *b.* et Par. *b. d.* *Timebit* Par. *a.* Schw.

Vbi ergo calamitas? Sic edd. vett. cum melioribus msstis. Volgo: *Vbi ergo est origo calamitatis.* S.

Poenitentiam sui faciunt. Brutum exempli causa affert Lipsius. Quum enim audisset Cassium esse defunctum, virtutem ut verba accusavit, sibique manus violentas intulit. *Ruhk.*

Quemadmodum lana.... perbibit. Fucum, unde hodieque Lacca musica s. musiva conficitur, qui substernebatur conchyliis, s. purpurae in lana tingenda, semel ducit. Cf. ad Consolat. ad Helv. 5, 6 not. Sed purpuram nisi saepius *macerata* mollita et recocta non trahit. Vide et similem comparationem ad Epist. LXX, 3. *R.*

ingenia, quum accepere, protinus praestant; haec, nisi alte descendit, et diu sedit, et animum non coloravit, sed infecit, nihil ex his, quae promiserat,
31 praestat. Cito hoc potest tradi, et paucissimis verbis, «Vnum Bonum esse Virtutem, nullum certe sine Virtute; et ipsam Virtutem in parte nostri meliore, id est, rationali, positam.» Quid erit haec Virtus? iudicium verum et immotum; ab hoc enim impetus venient mentis; ab hoc omnes species, quae impetum
32 movent, redigentur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia, quae virtute contacta sunt, et bona iudicare, et inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt; sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, caeterum dignitas non erit; magnis inter se interval-
33 lis distabunt; alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis Sapientiam sectantibus magna discrimina esse, fateamur necesse est. Alius iam in tantum profecit, ut contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter; cedunt enim nimio splendore praestricti: alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum; si iam pervenit ad summum, et fiduciae plenus est.

Et anim. non coloravit, sed infecit. Vocolam *et*, ad sensum necessariam, adieci ex praescripto edd. vett. et mstorum. *Infecit* non, ut Ruhk. ait, valet *leviter et obiter tinxit*, sed *penitissime tinxit*; et plus est quam *coloravit*. Vide de hac locutione Epp. LIX, et CX. *Schw.*

His... dignitas non erit: Recorderis linguam Stoae. Loquitur de indifferentibus rebus: quaedam *dignationem*, aestimationem, ἀξίαν, habent (producta, προηγμένα), quaedam ea carent (remota, ἀποπροηγμένα), quaedam sunt neutra, media, τὰ οὐδετέρως ἔχοντα. Diog. Laërt. VII, 104 sq. Menag. *Ruhk.*

Audeat attollere oculos. Haec simili modo expressit Plutarchus de Tranq. An. Tom. X, pag. 31 Hutt. ἀγνοοῦντες ὅσον ἐστὶ πρὸς ἀλυπίαν ἀγαθὸν, τὸ μελετᾷν καὶ δύνασθαι πρὸς τὴν τύχην ἀνεῳγόσι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀντιβλέπειν: quem locum debeo Bentleio, qui in praeclara nota ad Horat. I Carm. 3, 18, τὰ *tollere*, *attollere oculos* eorum esse, qui minas et terrores impavide contemnunt, exemplis adstruxit, Senecae locis et hoc ipso opportune admotis. Quaedam huc

Imperfecta necesse est labent, et modo prodeant, 34
modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire et niti perseveraverint: si quidquam ex studio et fideli intentione laxaverint, retro eundum est. Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat.

Instemus itaque, et perseveremus! Plus quam profligavimus, restat; sed magna pars est profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum: volo, 35
et tota mente volo. Te quoque instinctum esse, et magno ad pulcherrima properare impetu, video. Properemus! ita demum vita beneficium erit; alioqui mora est, et quidem turpis inter foeda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit: non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. Quando 36
continget contemnere utramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, et sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere: *Vici!* Quem vicerim, quaeris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dahas bellicosum iacet; sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit. Vale.

spectantia dedit Interpres ad Epict. Diss. Arr. III, 24, 76, p. 782. *R.*

Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. Qui paulum desciscit a studio virtutis persequendae, se iam peiorem reperit quum interruptum opus recipit, quia inter cessationem excidunt animo quaedam ex iis quae didicerat.

Vtramque fortunam. Secundam et adversam.

Medorum. *Indorum* Par. d. S.

Dahas. Haud multum refert, *Dahas* an *Dacos* legas: exstat utramque in codd. Attamen *Dahas*, qui cum Massagetis aliisque interioris Asiae populis tributarii quondam Persis, dein Alexandro M. facti sunt, potiorem hic habere locum patet, quam *Dacos* ad Danubium, ubi nunc Moldavia et Wallachia est, inhabitantes. Extrema Medorum sunt ipsi Dahae. *Ruhk.*

EPISTOLA LXXII.

OMNIA ESSE RELINQVENDA AD AMPLEXANDAM PHILOSOPHIAM.

Excusat se apud Lucilium, quod petitionem eius multum operae et diligentiae in discutiendo poscentem ad liquidum deducere non possit. Differendam hanc rem esse in tempus quietius. Qua occasione dilationis queritur, boni studium a nobis differri, quum tamen non otiosis, sed omnibus aliis negotiis neglectis philosophiae assidendum sit. Nihil incidere posse, quod sapientem impediat, quum sint, quae proficientem abstrahant. Quaenam illum sapientem, cuius summum bonum iam fixum est et immutabile, turbare possent! Nam externa sunt levia et summam tantum cutem stringunt. Aliter res se habet in proficiente, qui nisi attendit, gravatur: a quo illa externa avide exspectantur, quibus comparatis, semper spes novorum fortunae beneficiorum crescit: sed sapiens illorum non indiget: secure accipit quae obveniunt, semper laetitia maxima fruitur.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quod quaeris a me, liquebat mihi, quum rem ediscerem, per se: sed diu non retentavi memoriam

Quum rem ediscerem, per se. Sic percommode ed. Ven. cum ed. *A.* et ms. *c.* nisi quod in his duobus vitiose *educerem* scribitur. Poterat etiam vulgatum ferri, *sic rem edidiceram*, quod a Pinciano (non ab Erasmo) acceperat Lipsius, et consentiunt mss. Arg. *b.* et Par. *b.* nisi quod vitiose hi *edidicerem* habent: sed in parenthesi ponenda erant haec verba, et dein addenda ista, *per se*, quae libri omnes agnoscunt. *Si remeditarer*, pro nostris *quum rem ediscerem*, ex Lipsii coniectura parum necessaria edidit Ruhk. *Schw.* — Nunc audiamus Ruhk. Hanc, inquit, lectionem *si remeditarer, per se* Lipsio adiutore praetuli, quam Senecae dignissimam puto. Si mihi, ait, longior nunc esset mora retractandi ea, quae a me quaeris, liquerent per se, id est ultro. Sed differenda sunt in aliud tempus commodius. Erasmus: *si rem edicerem per se*, notatumque ad marginem: alias *ediscerem*. Sic quoque est in cod. Col. ap Gruterum. Vnum exemplar Pinciani *sic rem edidisceram, sed diu*, unde nonnullae edd. fecerunt: *sic rem edidiceram*, mente auctoris repugnante. Alii apud Grut. *si rem aedificarem per se*. *Sed non retentavi.* »Fecerim, inquit Li-

meam; itaque non facile me sequitur. Quod evenit
libris situ cohaerentibus, hoc evenisse mihi sentio;
explicandus est animus, et, quaecumque apud illum
deposita sunt, subinde excuti debent, ut parata sint
quoties usus exegerit. Ergo hoc in praesentia diffe-
ramus; multum enim operae, multum diligentiae po-
scit. Quum primum longiorem eodem loco speravero
moram, tunc istud in manus sumam. Quaedam enim 2
sunt, quae possis et in cisio scribere; quaedam le-
ctum, et otium, et secretum desiderant. Nihilominus

psius (qui dat *sic rem edidiceram*), *Liquebat mihi scire, modo edisserere* (vel *edicere*) *possem. Sed diu* etc. Addit Lipsius: Quid? imo aliter: *liquebat mihi, si remeditari possem;* et rem attigi. *Remeditari*, ut reminisci. » Equidem puto, librariis voc. *remeditari* ansam praebuisse ad scripturam corrumpendam. *Ruhk.*—Idem Ruhk. interpretatur *si remeditarer* etc. dicens: Haud dubie propter malam valetudinem, cuius restaurandae causa Baiarum thermis usus erat, et hoc ipso tempore, quo hanc et plurimas hasce epistolas scriberet, in illis amoenis Campaniae locis commorabatur velut in secessu. Hinc lucem accipiunt, quae mox sequuntur: *Quum primum longiorem eodem loco speravero moram.* Ruhk.

Sed diu non retentavi memoriam meam. Pro vulgato *retentavi*, Schw. dat *recentavi*, dicens: Vulgo *non retentavi* edd. et mssti; quod speciosum erat, ac teneri etiam poterat. Sed scrupulum mihi iniecerat, quod, quum constanter alias *temptare*, non *tentare*, scribatur in libris nostris (quemadmodum et hic *retemptavi* scribitur in ed. *A.* et in ms. *c.*) nunc hoc uno loco a constantissimo alioquin more discessum sit in vetustiore ms. Arg. *b.* et in ed. *R.* Itaque quoniam persimiles saepe in vetustis libris sunt literae *t* et *c*, persuaseram mihi, *recentavi* hic scribi debuisse; quod ipsum verbum aptissimum huic loco esse videbatur. *S.* — Praeterea quod *recentavi* in nullo ms. reperitur, ideo reiiciendum videtur, quod rarissimum est, et *retentavi* seu *retractavi*, quae in mss. et edd. leguntur, bene latina sunt et facile intelliguntur.

Libris situ cohaerentibus. Libri veterum vel papyro vel pergamena charta scribi soliti, cohaerescere debebant diu non usurpati, quoniam convolvebantur, ideoque indurescere debebant, nec sine labore explicari poterant. Monstrarunt haec v. c. codices illi Herculanenses. *Ruhk.*

In cisio. A Pinciani sagacitate est, quom libri fere habeant: *inscisio.* Minus placet *in circo*, quod quidam codd. dant. Locus Sueton. in vita Octav. 45, huc allatus a Grut. et Lipsio parum prodest. *Cisium* autem est genus vehiculi gestatorii. Quaedam, ait, per iter aut gestationem etiam scribi. *Ruhk.*

Lectum sc. lucubratorium. Sic Horat. Serm. I, 4, 133: *Neque enim quum lectulus aut me Porticus excepit, desum mihi.* Ruhk. — Ovidius:

his quoque occupatis diebus agatur aliquid, et quidem totis: nunquam enim non succedent occupationes novae; serimus illas: itaque ex una exeunt plures; deinde ipsi nobis dilationem damus. « Quum hoc peregero, toto animo incumbam; et, si hanc rem mo-
3 lestam composuero, studio me dabo. » Non, quum vacaveris, philosophandum est: omnia alia negligenda sunt, ut huic assideamus; cui nullum tempus satis magnum est, etiam si a pueritia usque ad longissimos humani aevi terminos vita producatur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an intermittas: non enim, ubi interrupta est, manet; sed, eorum more, quae intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit.

4 Resistendum est occupationibus, nec explicandae, sed summovendae sunt. Tempus quidem nullum parum est idoneum studio salutari; atqui multi inter illa non student, propter quae studendum est. « Incidet

Non haec in nostris, ut quondam, scribimus hortis, Nec consuete, meum, lectule, corpus habes. Plinius lib. V Epist. *Visus est sibi iacere in lectulo suo, compositus in habitum studentis.*

Occupatis diebus... totis. Erat in commentariis aliisque libris philosophicis componendis quammaxime occupatus. Cf. Ep. xxxix init. *Ruhk.*

Incumbam subaudi *philosophiae.*

Studio philosophiae. *Ruhk.*

Producatur ed. *R.* et ms. Col. *Producitur* Arg. *b.* Par. *a. b. d.* Vulgo *protenditur.* Schw.

Eorum more... discessit. Sic omnes fere codd. et edd. Erasmus al. habent: *continuatione sua.* Ruhk.

Intenta dissiliunt, ut funes. *R.* — Vt arcus qui, quum manus qua tendebatur se remisit, ad priorem statum revertitur.

Nec explicandae, i. e. non disponendae per tempora et digerendae sunt. *Lips.*

Tempus quidem. Ruhk. scribit «tempus... salutari.» Quasi esset obiectio, et explicat: quamquam omne tempus idoneum est huic studio, obiiciat aliquis. Enimvero, respondet, non philosophantur inter illa negotia, et quaecumque eos impediunt, quia adhuc proficientes sunt: quod multo aliter se habet in Sapiente, qui semper in gaudio est, ex dogmate stoico. *R.* — Sententiarum divisio, qualem noster textus praebet, paulisper differt ab ea quam proposuit Ruhk., sensu tamen parum mutato.

Inter illa... propter quae studendum est. Intellige inter officia ambitionis, luxuriam, etc. quas animum enervant

quod impediat;» non equidem eum, cuius animus in
omni negotio laetus atque alacer est: imperfectis ad- 5
huc interscinditur laetitia; Sapientis vero contexitur
gaudium, nulla rumpitur causa, nulla fortuna; sem-
per et ubique tranquillum est. Non enim ex alieno
pendet, nec favorem fortunae, aut hominis, exspectat.
Domestica illi felicitas est: exiret ex animo, si intra-
ret; ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admo- 6
neatur mortalitatis, intervenit; sed id leve, et quod
summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo
afflatur: maximum eius bonum est fixum. Ita dico,
extrinsecus aliqua sunt incommoda; velut in corpore
interdum robusto solidoque eruptiones quaedam pu-
stularum et ulcuscula, nullum in alto malum est.
Hoc, inquam, interest inter consummatae sapientiae 7
virum, et alium procedentis, quod inter sanum, et
ex morbo gravi ac diutino emergentem, cui sanitatis
loco est levior accessio. Hic, nisi attendit, subinde
gravatur, et in eadem revolvitur: Sapiens recidere
non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim
ad tempus bona valetudo est; quam medicus, etiam
si reddidit, non praestat: saepe ad eumdem, qui advo-

ac deiiciunt, efficiuntque ut philosophiae remedio indigeat.

Afflatur: maximum eius bonum est fixum. Ruhk. edidit: *afflatur maximus is. illud bonum est fixum.* Sic, inquit, Eras. et ed. vetus. At Lipsius nostram lectionem habet.

Consummatae sapientiae. Iterum hic discrimina perfecti sapientis et inchoati, de quibus saepe iam vidimus. Vid. Lips. Manoduct. II, 9. *Ruhk.*

Accessio febris. *Ruhk.*

Sapiens recidere.... amplius. Argutatur, ait Lipsius, in vocibus venuste: neque recidere in eumdem morbum, nec incidere in alium. *Ruhk.*

Saepe ad eumdem, qui advocaverat, excitatur. Sic cum Lipsio correxi. Vulgo *quem advocav.* edd. et mssti: quod ex usu Senecae defendi posse existimavit Ruhk. ego vero nullo pacto ferendum iudicavi. *Schw.* — Muretus temere fecit: *quem excitaverat, advocatur.* Gronovius *avocaverat* ex uno Palat. aut *adiuverat.* Legit Ruhk. *Saepe ad eumdem quem advocaverat, excitatur:* i. saepe quem adiuverat, convenire iubetur, ut opem ferat. Verbum *advocare* hoc Senecae aevo ponitur eodem sensu, quo *adiu-*

caverat, excitatur. [Sapientis animus] semel in totum sanatus [est]. Dicam quomodo intelligas sanum: si se ipse contentus est; si confidit sibi; si scit, omnia vota mortalium, omnia beneficia quae dantur petunturque,
9 nullum in beata vita habere momentum. Nam cui aliquid accedere potest, id imperfectum est; cui aliquid abscedere potest, id imperpetuum est: cuius perpetua futura laetitia est, is suo gaudeat. Omnia autem, quibus vulgus inhiat, ultro citroque fluunt: nihil dat fortuna mancipio; sed haec quoque fortuita tunc delectant, quum illa ratio temperavit ac miscuit. Haec est quae etiam externa commendet, quorum avidis usus ingratus est.

10 Solebat Attalus hac imagine uti: «Vidisti aliquando canem missa a domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quidquid excepit, protinus integrum devorat, et semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis: quidquid exspectantibus fortuna proiecit, id sine ulla voluptate demittimus, statim ad rapinam
11 alterius erecti et attenti.» Hoc Sapienti non evenit;

vare collocant. Senec. de Brevit. vit. c. 2, 4. *Ruhk.*

Sapientis animus... est. Vulgo legebatur: *animus semel in totum sanatur:* ubi quum vocab. *animus* abesset edd. vett. et mss̃tis, a Mureto ex ing. adiectum, equidem meo de coniectura *Sapientis animus* scripsi, sed incerta verba uncis inclusi. Teneri poterat *sanatur;* sed quum *sanatus* dedisset ms. c., suspicatus eram scriptum olim fuisse *sanatus est.* Coniecturas autem istas nemini velim obtrusas. *Schw.*

Cui aliquid abscedere potest, id imperpetuum est. Ruhk. edidit *cui quid a. p. i. i. e.* e cod. Col. Grutero, Lipsio et Gronovio probantibus. Alias: *cui quid absc. non potest.* Muretus: *c. q. a. n. p. id perpetuum est.* Ruhk.

Nihil dat fort. mancipio. Similiter Lucret. III, 984: *Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.* Ruhk.

Sed haec.... miscuit. Plane Stoico dignum est illud Horatii III Carm. 29, 49 sq. *Fortuna saevo laeta negotio ut Ludum insolentem ludere pertinax Transmutat incertos honores Nunc mihi nunc alii benigna. Laudo manentem etc.* Ruhk.

Avidis dant vett. libri omnes, nisi quod vitiose habent *audis* nonnulli. Temere *avidus* edd. inde ab Erasmo. *Schw.*

Attalus, vide de eo ad Epist. IX, §. 5. *Ruhk.*

Attenti. Muretus hoc habet ab ali-

plenus est: etiam si quid obvenit, secure excipit, ac
reponit; laetitia fruitur maxima, continua, sua. Habet
aliquis bonam voluntatem, habet profectum, sed cui
multum desit a summo? hic deprimitur alternis, et
extollitur, ac modo in caelum allevatur, modo defer-
tur ad terram. Impeditis ac rudibus nullus praecipi-
tationis finis est; in Epicurum illud chaos decidunt
inane, sine termino. Est adhuc genus tertium, eorum 12
qui sapientiae alludunt: quam non quidem contige-
runt, in conspectu tamen, et (ut ita dicam) sub ictu
habent: hi non concutiuntur; ne defluunt quidem:
nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo, quum tam
magna sint inter summos imosque discrimina; quum
medios quoque sequatur fructus suus, sequatur in-
gens periculum ad deteriora redeundi; non debemus
occupationibus indulgere. Excludendae sunt: si se-
mel intraverint, in locum suum alias substituent.

quot mss. Pinciani. Erasm., edit. vetus et nonnulli codd. ap. Grut. *attoniti:* quod Lucani V, 476 versu (*Caesaris attonitum miscenda ad praelia mentem Ferre moras scelerum partes iussere relictae*) defendi fortasse possit. Gruterus tamen damnat. *Ruhk.*

Impeditis. Commodum videri poterat *imperitis*, vulgatum ex ed. *R.* quum praesertim adiiciatur *ac rudibus:* sed *impeditis* dedere ed. *A.* cum mss. Arg. *b. c.* Par. *b. d.* et Grut. Intelliguntur autem *occupationibus impediti.* Schw.

Epicureum. Quod a Democrito desumptum defendisse Epicurum constat. Conf. Lucret. I, 378, 968. Diog. Laert. X, 41. *Ruhk.*

Genus tertium. Idem discrimen fecit noster Epist. LXXV, 6 sq. ubi tres proficientium classes constituit, et paulo accuratius rem definit. *Ruhk.*

Sapientiae alludunt, i. e. eam *attingunt* sicut fluctus *alludere* dicuntur littori; quo et pertinet quod mox ait, *sub ictu habent.* Itaque perperam dein edebatur *non quidem attigerunt;* ubi recte Ruhk. *contigerunt* posuit cum msstis Pinc. et Grut. quibus accedit ed. *R* et mss. Arg. *b. c.* et Par. *b. d.* Plus enim est *contigerunt*, quam *attigerunt.* Schw.

Sub ictu habent, i. e. prope sunt: metaphora vel a sagittariis, vel a gladiatoribus sumpta, qui in eo sunt, ut scopum feriant. Cf. de Benef. II, 29. Consol. ad Marc. 9, 2, etc. *R.* — Adde hoc Lucani: «Quod nolles stare sub ictu Fortunae, quo mundus erat Romanaque fata, Coniux sola fuit.» Ad Pompeium dicit, qui solam Corneliam coniugem extra belli tumultus habuit.

Principiis illarum obstemus! Melius non incipient, quam desinent. Vale.

EPISTOLA LXXIII.

IMMERITO PHILOSOPHOS SEDITIOSAE MENTIS ARGVI.

Errorem eorum, qui philosophos esse contumaces existiment, refutat. Etenim veri philosophi amant potius magistratus ac reges, iisque parent, quia iis securitatem publicam debent. E contrario ambitione ducti in hanc reprehensionem cadunt: hi enim semper appetunt, invident, perpetuo inquieti et saepe irati: philosophi autem amant auctores huius boni, quoniam tranquillo otio frui licet: imputant quoque iis hoc beneficium, etsi pluribus contingat, philosophia ipsa hunc gratum animum docente, inprimis erga eos, qui hoc otium praestant. Quod ut maximi faciat, hortatur Lucilium, et ad virtutem i.e. Deum assurgat.

Saepissime observare licet, si rerum memoriam nobiscum reputamus, eo nomine reprehensos esse philosophos et philosophiam, quod mala inde et calamitates manarent ad rempublicam concutiendam, quin adeo evertendam: adeoque sapientes vel publice accusatos et male habitos, vel haud semel e civitate in exilium eiectos esse. Cuius quidem rei plures fuerunt causae, quae tamen omnes commode vel ab imprudentia philosophorum, vel ab ignorantia magistratuum, vel a malevolentia eorum qui sapientiores seque impedientes quominus rerum potirentur, summovere cuperent, deduci possunt. Et antiqui et nostri temporis historia satis multa et ea tristia exempla praestat, inde ab Anaxagora usque ad Fichtium. (In Gallia praesertim, tum in proxime elapsa, tum in praesenti aetate, multa occurrunt exempla quae afferre facile esset, nisi omnibus litterarum studiosis satis nota essent).

Ex hac autem epistola magnam rerum mutationem Romae abhinc quinquaginta ferme annis factam videmus. Nam quum Augustus et litterarum studiis animos a republica capessenda removere studeret, ideoque iis tractandis faveret; Neronis contra tempore istam malevolorum et imperitorum exprobrationem in philosophos concitatam intelligimus, quam Seneca dignam iudicaret, ut refelleret. Enimvero mox tantopere recruduit ista calumnia, ut adeo Vespasianus, quod merito mireris, philosophos

praeter unum Musonium omnes Roma expelleret. Cf. egregiam Heynii disputationem, Litterarum bonarum studia perperam proscripta, *Opusc. acad. Vol. IV*, *p.* 416 *sqq.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Errare mihi videntur, qui existimant, Philosophiae
fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, et
contemptores magistratuum ac regum, eorumve, per
quos publica administrantur. E contrario enim, nulli
adversus illos gratiores sunt; nec immerito: nullis enim
plus praestant, quam quibus frui tranquillo otio licet.
Itaque hi, quibus altum ad propositum bene vivendi
confert securitas publica, necesse est auctorem huius
boni ut parentem colant; multo quidem magis, quam
illi inquieti et in medio positi, qui multa principibus 2
debent, sed multa et imputant; quibus nunquam tam
plene occurrere ulla liberalitas potest, ut cupiditates
illorum, quae crescunt dum implentur, exsatiet. Quisquis
autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est;

Errare mihi... administrantur. Saepe haec criminatio prolata est in philosophos, indeque maxima persecutionum pars orta est, quibus philosophia et philosophi premebantur. Sic Socratem eo nomine accusabant concitasse iuvenes ad contemnendam rempublicam. Xenoph. Memor. I, 2, 9. Stoicos in eamdem reprehensionem incurrisse videmus tum ex hoc loco, tum e II de Clem. 5, 2. Ubi vid. not. Idem refellit Epictetus, (quem sub Domitiano cum caeteris philosophis Roma expulsum esse constat), Diss. I, 29, 9. Vos ergo philosophi docetis contemnere reges? add. Diss. IV, 7, 33. *Ruhk.*

Quibus altum ad propositum bene vivendi confert etc. Sic recte mss. Arg. *b.* Par *b.* *d.* et Pal. 1, et 4 (nec multum abeunt Pal. 2, et 3.) Sic item eod. Erf. apud Gron. nisi quod ad *altum* etiam vocab. *otium* adiicit. Ab ista scriptura varie deinde aberratum est. *Quibus altum ad pr. b. v. aditum confert* ed. *R. Quibus ad pr. b. v. aditum confert* ed. Er. et seqq. cum ed. *R.* et ms. Arg. *c.* et Par. *a. Quibus aptum ad pr. b. v. aditum confert* ed. Ruhk. cum ms. Col. *S.* — Schw. post *altum* supplet *otium*, quod minime necesse est, si referas vocem *altum* ad *propositum*, quasi esset *ad nobile propositum*, *etc.*

In medio positi: i. e. non seducti et a turba remoti, ut philosophi. *L.*

Sed multa et imputant: postulant multa principibus pro ministeriis et officiis, quae iis exhibent. *Ruhk.*

nec ullum habet malum cupiditas maius, quam quod
3 ingrata est. Adiice nunc, quod nemo eorum, qui in republica versantur, quos vincat, sed a quibus vincatur, aspicit; et illis non tam iucundum est, multos post se videre, quam grave, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantum instabilis est; verum cupiditas omnis; quia
4 incipit semper a fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit et curiam, et forum, et omnem administrationem reipublicae, ut ad ampliora secederet, diligit eos, per quos hoc ei facere tuto licet, solumque illis gratuitum testimonium reddit, et magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum praeceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis inviis exiit: sic et hos, sub quorum tutela positus exer-
5 cet artes bonas. «Verum alios quoque rex viribus suis protegit.» Quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat, ex his qui eadem tranquillitate usi sunt, qui plura et pretiosiora illo mari vexit; et animosius a mercatore, quam a vectore, solvitur

Adiice nunc, quod. His similia aut gemina vide II de Benef. 27, et III de Ira c. 30 et 31. *Lips.*

Incipit semper a fine. Finis unius, est initium alterius. Hoc cupitum habeo? aliud cupio, et fit series infinita.

Solumque vett. libri omnes. Vulgo *solusque* a Mur. *Schw.*

Gratuitum testimonium. Mercede ulla, aut privato beneficio non emptum.

Illis inviis exiit. Sic Erasm. et editio vetus: conveniunt mss. Sensus expeditus est: Stulti, ait Lipsius, semper extra viam et errabundi. In recto et alto Sapiens. Qui invia loca, s. stultitiam relinquunt, sapientiae appropinquant. Muretus e coni. dederat: *illis se vitiis exuit.* Gruterus locum fractum habet, quem non redintegrat: inclinat tamen in hanc, quam Lipsio et Gronovio probantibus, recepimus lectionem. *Ruhk.*

Sic et hos recte ed. Matth. Inepte vulgo *sic et his*, scil. quod responderet praecedenti *illis. Sic et in his* ed. *R.* quae paulo ante, divisis vocibus, *illis in viis* habebat. *Ruhk.*

Artes bonas i. Philosophiam. Optimae, ingenuae, liberales a Cic. et aliis vocantur. Sapientia ars est, ait noster Ep. XXIX, 2. Persius V, 104: *Tibi recto vivere talo Ars dedit.*

votum; et ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras, et auro pensanda portabat, quam qui vilissima quaeque, et saburrae loco futura, congesserat: sic huius pacis beneficium, ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illa bene utuntur. Multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere 6
eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quae vel bello rumpenda sunt? Nisi forte tam iniquum putas esse Sapientem, ut nihil viritim se debere pro communibus bonis iudicet. Soli lunaeque plurimum debeo, et non uni mihi oriuntur; anno, temperantique annum Deo, privatim obligatus sum; quamvis nihil in meum honorem descripta sint. Stulta 7
avaritia mortalium possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum credit esse, quod publicum est; at ille Sapiens nihil iudicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia, nisi pars illorum pertineret ad singulos: suum efficit, etiam quod ex minima portione commune est.

Qui odores ac purpuras et auro pensanda. Thus, myrrha, costum, nardum aliosque odores pretiosos, (Plin. XII, 12) *purpuras*, inprimis Tyrias, et gemmas, uniones etc. quae idem cum auro pretium habent. Haec omnia ex portubus Asiae Africaeque Romam advehi solita esse constat. *R.*

Quibus pax operosior bello est. Quia ea pace abutuntur, ut pessimis se dent operis et se turpibus voluptatibus ingurgitent.

Quae vel bello rumpenda sunt. Int. Bellum ipsum tali pace melius foret, quia has saltem libidines rumperet.

Stulta avaritia mortalium. Spectant ad paradoxon illud stoicum: Omnia sapientis. Cf. Lipsii Manud. III, 11. Virtutes ideoque et pax atque libertas quum sola bona viderentur Stoicis, caetera omnia autem indifferentia, sequitur, sapientem solum divitem esse: quippe qui, si quidem velit, animo et contemplatione istis caeteris quae pro bonis habentur, solus recte uti possit, eorumque ad veram felicitatem non indigeat. Ergo omnia sapientis sunt, non occupatione, sed animo, nec ex difficili luenda. Vide Cic. Parad. VI, 1; de Fin. III, 22; Senec. de Benef. VII, 3 et 4. *Ruhk.*

Suum efficit. Volgo omnes, nullo sensu, *socium efficit*; quomodo et

8 Adiice nunc, quod magna et vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in singulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est; epulum et visceratio, et si quid aliud capitur manu, discedit in partes: at haec individua bona, pax et libertas, tam omnium tota quam singulorum sunt.
9 Cogitat itaque Sapiens, per quem sibi horum usus fructusque contingat; per quem non ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec ad tuenda moenia et multiplex belli tributum, publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet Philosophia praecipue, bene debere beneficia, bene solvere:
10 interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo, multum se debere ei, cuius administratione ac providentia contingit illi pingue otium, et arbitrium sui temporis, et imperturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboee, Deus nobis haec otia fecit!
Namque erit ille mihi semper Deus.

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, quorum munus hoc maximum est:

primum fuerat in ms. Arg. *b.* sed ab antiqua manu correctum *suum*, quod unice verum iudicavi. *Schw.*

Ex congiario...partes: Dona, e. c. oleum et pecunia, qua congius olei emi poterat inter populum urbanum distribui solita, et *epula visceratioque* publica, quum princeps aut magistratus daret. In epulis autem et sacrificiis publicis etiam caro et talia partibus distributa: quod Plutarchus, Lipsio citante, argumentum priscae frugalitatis habet, Quaest convival. II, cap. ult. Tom. XI, p. 97 Hutt. In Senec. Epist. IX, 10, de visceratione privata sermo est, quum ex sacrificio aut tali causa caro uberior esset nec soli consumenda. Cf. Ernesti Clav. Cic. *Congiarium* et *Visceratio.* R.

Solutio est ipsa confessio. Beneficium solvit interdum qui illud confessus est: privatus enim nullum principi referre potest beneficium: sed satis ille pro accepto beneficio se gratum ostenderit, si principem pro merito laudaverit.

Deus. Virgilii versus sunt notissimi Eclog. I, 6, 7, 9, 10. *Ruhk.*

Si illa, etc. Int. si multa debere se principi arbitratur ille, qui fruitur

Ille meas errare boves (ut cernis) et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti:

quanti aestimamus hoc otium, quod inter Deos agitur, quod Deos facit? 11

Ita dico, Lucili; et te in caelum compendiario voco. Solebat Sextius dicere, « Iovem plus non posse, quam bonum virum. » Plura Iupiter habet, quae praestet hominibus; sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis, quam inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque navigium est. Iupiter quo antecedit virum bonum? Diutius bo- 12
nus est. Sapiens nihilo se minoris aestimat, quod virtutes eius spatio breviore cluduntur. Quemadmodum ex duobus Sapientibus, qui senior decessit, non est beatior eo, cuius intra pauciores annos terminata virtus est; sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit aetate. Non est virtus maior, quae longior. Iupiter omnia habet; sed nempe aliis 13
tradidit habenda. Ad ipsum hic unus usus pertinet,

illo otio cuius munus hoc m. e. etc.

Quod inter Deos agitur. I. quo Dei fruuntur, quod Deos facit: quia illud otium maxima pars est divinae felicitatis.

Sextius. Agitur hic de Q. Sextio, illustri apud Romanos viro, qui Pythagoream philosophiam amplexus est, sectamque austeritate sua insignem condidit, alioquin stoicis disciplinis valde consentientem; sed quae, ut officiis publicis careret sapiens, praecipiebat: imo illi sectae maior erat austeritas, quam ut diu florere posset; itaque brevi exstincta est. (E *Lagrangii* nota versum.) — Vide de eo ad Ep. LIX, 6.

Iovem plus non posse, etc. Otio philosophico sapientem, quinetiam proficientes lubentissime frui, et Deo similes, atque adeo deos fieri dogma Stoicum erat. Cf. Sen. de Provid. I. De Constant. Sap. c. 8. Epist. XXXI, 7; LIII, 11; LIX, 18. Dei socii sumus et membra. Paradoxon hoc e dogmate illorum de origine animorum manasse ibidem monuimus, et nunc ad sapientem pertinere, quo tamen potentiorem et diutius bonum esse Iovem concedebant. Melius modestiusque antiquiores Stoici de hac re iudicabant, v. c. Archytas, Stobaei Serm. I, p. 29 ed. Schow. *Ruhk.* — De hoc loco vana, ridenda, exclamat Lips.

quod utendi omnibus causa est: Sapiens tam aequo animo omnia apud alios videt contemnitque, quam Iupiter; et hoc se magis suspicit, quod Iupiter uti illis non potest, Sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, et clamanti: « Hac itur ad astra! hac, secundum frugalitatem; hac, secundum temperantiam; hac, secundum forti-
14 tudinem! » Non sunt Dii fastidiosi, non invidi; admittunt, et ascendentibus manum porrigunt. Miraris, hominem ad Deos ire? Deus ad homines venit; imo, quod propius est, in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis divina dispersa sunt; quae si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt; et paria his, ex quibus orta sunt, surgunt: si malus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus. Vale.

Quod utendi omnibus causa est. Int. Eo sensu Iupiter iis omnibus utitur, quod ipse caeteria dat utendi potestatem.

In homines venit. Nam recta ratio in nobis, ut volunt, ipsa Dei est. Haec Christiano dogmati mire similia sunt.

Creat plurimorum librorum scripti. et edd. est. Alii dant *curat*. Sed *creat* praeferas i. producit. Vt enim cultor *curare* dicatur, tamen non cadit in humum. Conf. modo Indicem ad Scriptores de Re Rustica. *Ruhk.*

Creat purgamenta: Id est pro bonis frugibus creat, gignit malas herbas, quibus postea solum expurgare cultor laborat.

EPISTOLA LXXIV.

NIHIL BONVM ESSE, NISI HONESTVM.

Amicum de summo bono parum stoice cogitantem refutaturus repetit ea, quae Epist. LXVI, *al. iam tractaverat, unum bonum esse, quod honestum sit. Qui enim alia ideoque fortuita, quae non sunt in potestate nostra, pro bonis habet, e. c. honores, vitam, is in fortunae veniat necesse est potestatem, et in continuo vivat timore atque perturbatione. Itaque hanc imaginem proponat animo suadet, ludos facere fortunam, neque sinere, ut gaudio imperturbato fruamur. — Iterandum est, ait Lipsius, o pulchra, o honesta! qui mentem talem habes, fruere.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Epistola tua delectavit me, et marcentem excitavit;
memoriam quoque meam, quae iam mihi segnis ac
lenta est, evocavit. Quidni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatae vitae hanc persuasionem, «unum bonum esse, quod honestum est?» Nam, qui alia bona iudicat, in fortunae venit potestatem, alieni arbitrii fit: qui omne bonum hone-
sto circumscripsit, intra se felix est. Hic amissis libe- 2
ris moestus, hic sollicitus aegris, hic turpibus et aliquam passis infamiam tristis; illum videbis alienae uxoris amore cruciari, illum suae: non deerit, quem

Memoriam.... evocavit. Simile quid conquestus erat Ep. LXXII, 1. *R.*

Nam, qui alia etc. Ante haec vulgo (inde ab ed. Er. cum ed. *A.* et ms. *c.*) ponebantur ista, *Qui omne bonum.... intra se felix est*, quae rectius post ponuntur in ed. *R.* et in mss. Arg. *b.* Paris. Ops. et Grut. *S.*

Circumscripsit, definivit. Cic. pro Sext. 45: *sed genus universum breviter circumscribi et definiri potest.* R.

Intra se felix est. Caput primum Epicteti in Pugillari: *Quae sunt, alia in nobis, alia non in nobis.* Et addit illa in potestate nostra esse libera, et liberum efficere, id est beatum. Beatitas igitur intra, nec extra quaerenda est. *Lipsius.*

Suae, quod suam uxorem, quamvis indignam, nimis diligit. Macce-

repulsa distorqueat; erunt, quos ipse honor vexet. Illa vero maxima ex omni mortalium populo turba miserorum, quam exspectatio mortis exagitat undique
3 impendens: nihil enim est, unde non subeat. Itaque, ut in hostili regione versantibus, huc et illuc circumspiciendum est, et ad omnem strepitum circumagenda cervix. Nisi hic timor e pectore eiectus est, palpitantibus praecordiis vivitur. Occurrent acti in exsilium, et evoluti bonis; occurrent, quod genus
4 egestatis gravissimum est, in divitiis inopes; occurrent naufragi, similiave naufragis passi, quos aut popularis ira, aut invidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securosque disiecit, procellae more, quae in ipsa sereni fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam ut illic, quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit; sic in his per aliquam vim accidentibus, unum calamitas opprimit, caeteros metus, paremque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium

nos hanc sortem expertos est. *Lips.*

Illa vero maxima ex omni. Ruhk. *i. v. maxima est ex o. Est*, inquit, tuentur Erasmus, editio vetus et Muretus.

Nihil enim est, unde, etc. Vbique mors est. Ab homine, fera, domo, tegula, arbore, aqua, vento, aura: et quid excipiam? non ipsum te, quia eam times. Potes et manus tibi afferre. *Lipsius.*

Evoluti bonis, i. e. spoliati. Sic Tacitus Annal. XIII, 15, de Britannico: *Constanter exorsus est carmen, quo evolutum eum sede patria rebusque suis significabantur.* Ruhk.

In divitiis inopes. propter avaritiam. Est Horatii Carm. III, 16, 28, *Magnas inter opes inops*: cf. ibi Beutl. qui nostri loci memor fuit. *R.*

Popularis ira. Dic verum, Seneca, et pro tuo aevo: principis ira, aut odium. *Lipsius.*

Optimis sensu proprio. Apud Ciceronem saepe boni et optimi sunt ii, qui a partibus nobilium stant, χρηστοί, χρήσιμοι. *Ruhk.*

Fulminis subiti. Similia occurrunt ap. Nostrum I de Clem. 8, 4: *Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu.* Ruhk.

Tremuerunt ἀορίστως positum, ut saepe apud Nostrum, pro *tremere solent.* Ruhk.

Illic: int. in fulmine subito.

Paremque...posse, i. e. et metus, ne pati possint illa, in eandem eos tristitiam coniecit, qua affliguntur

animos mala aliena ac repentina sollicitant. Quemad- 5
modum aves etiam inanis fundae sonus territat; ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum.

Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit; non enim beatum est, nisi quod intrepidum: inter suspecta male vivitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis et inexplicabilem fecit: una haec via est ad tuta vadenti, et externa despicere, et honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute me- 6
lius putat, aut ullum praeter illam bonum, ad haec quae a fortuna sparguntur sinum expandit, et sollicitus missilia eius exspectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, et in hunc mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt; alia infida societate divisa; alia magno detri- 7
mento e rum, in quos devenerant, prensa: ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt: quaedam, quia nimia captabantur, amissa, et, dum avide ra-

ii, qui revera passi sunt. *Ruhk.* — O occulta et vera, exclamat Lipsius! Nihil in tyrannide magis angit, quam quod ab exemplo timemus: et in uno laeso, laedi posse videmur, et suspicamur.

Huic se opinioni. Scilicet, alia esse bona, quam quae honesta.

Et externa desp. Abest. *et* Par. *a. b.* commode. *Schw.*

Missilia, a ludis sumptum, in quibus tesserulae spargi donorum indices, aut ipsa etiam dona solent. Quia ex alto mittebantur in furte capientes, *missilia* dicta. *Ruhk.*

Hunc imaginem....fortunam. Respexit fortasse ad Horat. Carm. III, 29, 50: *Fortuna....ludum insolentem ludere pertinax.* Occurrit quoque ibid. II, 1, 13, *Ludus fortunae.* Egregie adumbratum habes talem fortunae ludum ap. Lucian. Nigrin. c. 20, p. 43 sq. Tom. I. Opp. Bipont. Quaedam attulit Schweighaeuser ad Polyb. I, 4, 5. *Ruhk.*

Excutere, quasi ex toga.

Magno detrimento: quod trahunt secum, curas, sollicitudines, aliorum invidiam; et saepe nos obiiciunt honores sicariorum ictibus.

Nimia captabantur ex coniect. correxi. Vulgo *nimis captab.* S.

piuntur, expulsa sunt. Nulli vero, etiam cui rapina
feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum.
8 Itaque prudentissimus quisque, quum primum in-
duci videt munuscula, a theatro fugit, et scit ma-
gno parva constare. Nemo manum conserit cum re-
cedente, nemo exeuntem ferit; circa praemium rixa
est. Idem in his evenit, quae fortuna desuper iactat.
Aestuamus miseri, distringimur, multas habere cu-
9 pimus manus; modo in illam respicimus: nimis tarde
nobis mitti videntur, quae cupiditates nostras irri-
tant, ad paucos perventura, exspectata omnibus. Ire
obviam cadentibus cupimus; gaudemus, si quid in-
vasimus, invadendique alios spes vana delusit: vilem
praedam magno aliquo incommodo luimus, aut inde
10 fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, et demus
raptoribus locum! illi spectent bona ista pendentia,
et ipsi magis pendeant.

Quicumque beatus esse constituit, unum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si ullum aliud

Expulsa edd. vett. cum. ms. *c.* et Grut. *Expulsi* mss. Arg. *b.* et Par. *a. b. d. Excussa* vulgo, ex Mureti ingenio. *Schw.*

Itaque prudentissimus quisque. Plebeia enim haec oblectamenta (missilia puta) aut capturae: honestiores spernebant. Tuto relinquit theatrum, omnibus in munuscula intentis. *R.*

Circa praemium rixa est. Duo Palat. inque his Col. et Erasmus. Editio vetus, Pinc., Muretus, rel. *circa primum rixa est.* Ruhk.

Modo in illam codd. Grut. editio vetus et Erasm. at Muretus nescio unde dedit: *modo in hunc, modo in illum.* Respiciunt autem ad fortunam raptores isti morae omnis impatientes. *Ruhk.*

Invadendique alios spes vana delusit. Sic commode ed. *R.* item ed. *A.* et Ven. cum ms. *c.* et Pinc. nisi quod in his omnibus pro *alios* scribitur *aliquos*, quod stilo Senecae convenientius est. Alii prius verbum, *invadendique*, omittunt: alii scribunt *invidentque alii quos*, etc. sic. ed. Lips. et Gron. Alii, *invidemusque alii, quos* etc. ut ed. Ruhk. *Schw.* — Int. Si alii, spe sua delusi sunt, dum invadere sperarent in eadem quae ipsi cupiebamus.

Incommodo, stoica lingua: quae aliis mala dicuntur. Ipse Noster explicat §. 17. *Ruhk.*

Aut inde fallimur corruptum. Fortassis *aviditate fallimur*, aut *avidi-*

existimat, primum male de Providentia iudicat; quia multa incommoda iustis viris accidunt, et quia, quidquid nobis dedit, breve est et exiguum, si compares mundi totius aevo. Ex hac deploratione nascitur, ut 11
ingrati divinorum interpretes simus. Querimur quod non semper, quod et pauca nobis, et incerta, et abitura contingant. Inde est quod nec vivere, nec mori volumus: vitae nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium; nec implere nos ulla felicitas potest. Causa autem est, quod non pervenimus ad illud bonum immensum et insuperabile, ubi necesse est resistat voluntas nostra, quia ultra summum non est locus. Quaeris quare Virtus nullo egeat? Prae- 12
sentibus gaudet; non concupiscit absentia; nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iudicio; non pietas constabit, non fides. Multa utramque praestare cupienti patienda sunt ex his quae mala vocantur; multa impendenda ex his quibus indulgemus

que. Tentabam etiam, *aut hiando.* Codd. nihil mutant. *Ruhk.*

Iustis viris accidunt. Quae si mala essent, non acciderent prorsus immeritis.

Quidquid nobis dedit, et quod caeteri *bonum* vocant, breve est et exiguum, dum contra verum *bonum* aeternum est et perenne.

Ingrati divinorum interpretes: quia male numinis consilia interpretamur, quum querimur nil nisi incertum datum esse nobis, non attendentes virtutem nobis esse datam quae nunquam peritura sit: ideoque nos ingratos praebemus, qui accusamus numen illud, cui gratiam referre deberemus.

Vbi..... resistat voluntas; i. e., sistat; quo comparato, nihil amplius optemus.

Quaeris, quare Virtus nullo egeat? Epicureo haec quaestio digna est, quippe qui voluptatis et utilitatis causa virtutem et optabilem, et expetendam esse contendebat. Hinc orta est illa Epicureorum et Stoicorum acerrima pugna. Nisi ab hoc iudicio abscesseris, pergit Noster, omnes virtutes evanescent; nam ille nec sapientiam, nec virtutem colere potest, qui voluptatem et utilitatem concupiscit: quum omnia ea, quae mala et pericula vitae vocantur, nullo pretio subire, ideoque pietatem, fidem, etc. nihili facere debet, quando quidem iis in cursu vitae amoeno et delicato impeditur. Vide Sen. de Vit. Beat. c. 6, 9, 10. *Ruhk.*

Indulgemus. Vulgo *indigemus*, sed omnes mss. nostram lect. tuentur.

43 tanquam bonis. Perit fortitudo, quae periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quae non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quae pro maximis vulgus optat: perit gratia, et relatio gratiae aestimatur labor, si quidquam pretiosius fide novimus, si non optima spectamus.

Sed, ut illa praeteream, aut ista bona non sunt quae vocantur, aut homo felicior Deo est; quoniam quidem
44 quae parata nobis sunt, non habet in usu Deus; nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quidquam ex his hominem inescantibus, et vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo aut credibile est, bona Deo deesse; aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quae Deo desunt. Adiice, quod multa, quae bona videri volunt, animalibus, quam homini,
45 pleniora contingunt. Illa cibo avidius utuntur; venere non aeque fatigantur; virium illis maior est et aequabilior firmitas: sequitur ut multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas et magis capiunt, et ex facili, sine ullo pudoris aut poenitentiae metu. Considera tu itaque, an id *Bonum* vocandum sit, quo Deus ab homine

Perit gratia, et relatio gratiae aestimatur labor. Sic distinxit Grut. e cod. Col. et probat Lipsius. Antea: *Perit gratia et relatio gratiae. Aestimatur*, etc. *Ruhk.*

Sed ut illa praeteream, etc. Sed est quoque, pergit, contra dignitatem hominis, una voluptate et utilitate duci ad virtutem: et negari nequit, hoc Epicureorum dogmate concesso, Deum et infra hominem et infra animalia detrudi, quippe quae feliciora Deo et homine sint. *Ruhk.*

Ergo aut credibile est, bona Deo deesse. Perperam ed. vett. cum mss. *Ergo aut incredibile est bona Deo deesse*: ex quo vulgatum confecit Muretus, *Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt*: nobis vero persuasum erat, perperam *incredib.* pro *credibile* scriptum primum fuisse ab homine, qui vim argumentationis disiunctivae parum percepisset. *Schw.* — *Credibile est* hic interpretandum est: credendum est.

Aut hoc ipsum argumentum est. Id est, aut, si nullo bono carere Deus potest, hoc ipso probatur ea, quibus Deus caret, bona esse non posse.

vincitur. Summum bonum in animo contineamus; ob- 16
solescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit, et transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda.

Bona illa sunt *vera*, quae ratio dat, solida ac sempiterna; quae cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui: caetera opinione bona sunt; et nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non est. Itaque *commoda* vocentur, et, 17
ut nostra lingua loquar, *producta*: caeterum sciamus, mancipia nostra esse, non partes; et sint apud nos, sed ita, ut meminerimus extra nos esse. Etiamsi apud nos sint, inter subiecta numerentur et humilia, propter quae nemo se attollere debeat. Quid enim stultius quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non haereant, ut, si abducentur, sine ulla nostri laceratione discedant. Vta- 18
mur illis, non gloriemur; et utamur parce, tanquam depositis apud nos, et abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit: ipsa enim se felicitas, nisi temperatur, premit. Si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur; et, ut non deseratur, affligitur. Pancis

Contineamus. Sic mss. et editio vetus. Hoc est, Gronovio interprete, intra animum claudamus et arctemus. Antea legebatur *constituamus.* R.

Non est summa..... in carne ponenda. Haec vox σάρξ, caro, proprie adhibita est ab Epicureis in efferendo dogmate suo de summo bono. Sic, ut plura omittam, apud Diog. Laërt. X, 145: Ἡ μὲν σὰρξ ἀπέλαβε τὰ πέρατα τῆς ἡδονῆς, ἀπέραντον δὲ καὶ ἀπείρου πάθος χρόνου παρεσκεύασεν (e Gassendi emendatione), et X, 124, ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει. *Ruhk.* — Notanda est haec vox *caro*, quae rarissime occurrit apud latinos eodem sensu ac in Novo Testamento usurpata.

Nec decrescere ed. *R.* et mss. *b.* *Ne decresc.* ed. *A.* et mss. *c.* *Schw.*

Commoda... producta: Commoda dicuntur, quia aliquid commodant: Graeci εὔχρηστα. Lipsius, qui laudat Manuductionem suam III, 22. Iam supra quaedam de hoc vocis usu stoico notavimus ad Epist. LXVII, §. 5. *Ruhk.*

Vt non deseratur, i. e. si maneant opes et potentia, cadunt super ipsum

deponere felicitatem molliter licuit: caeteri cum his,
inter quae eminuere, labuntur; et illos degravant
19 ipsa quae extulerant. Ideo adhibeatur prudentia, quae
modum illis ac parcimoniam imponat; quoniam quidem licentia opes suas praecipitat atque urget, nec
unquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet
eventus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt, et, quidquid virtute partum erat, intemperantia corruit. Adversus hos casus muniendi sumus.
Nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus
20 est: intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari
homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere; sciatque, illa ipsa, quibus laedi videtur, ad
conservationem universi pertinere, et ex his esse,
quae cursum mundi officiumque consummant. Placeat
homini quidquid Deo placuit: ob hoc se ipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa
sub se tenet; quod ratione, qua valentius nihil est,
21 casum doloremque et iniuriam subigit. Ama rationem:
huius te amor contra durissima armabit. Feras catulorum amor in venabula impingit, feritasque et inconsultus impetus praestat indomitas: iuvenilia nonnumquam ingenia cupido gloriae in contemptum tam ferri,
quam ignium, misit; species quosdam atque umbra
virtutis in mortem voluntariam trudit. Quanto his

et deiiciunt. *Lips.* — Tacitus: *Potentia quae nimia, postremo ruit super ipsum.*

Et illos degravant. Int. ea quibus freti sese erexerant, quum cecidere, secum eos ipsos trahunt, suisque ruinis onerant.

Intus instruamur. Quoniam non prohibere possumus quin, ea quae fortunae debemus, fortunae obnoxia sint, nos intus animum nostrum muniamus, ut, iis amissis, aeque fortes et hilares maneamus.

Placeat homini quidquid Deo placuit: Hic enim finis hominis, Naturam i. e. Deum, sequi. *L.* — M. Anton. II, 3, V, 8, καὶ οὕτως ἀσπάζου πᾶν τὸ γινόμενον, κἂν ἀπηνέστερον

omnibus fortior ratio cst, quanto constantior, tanto vehementior per metus ipsos et pericula exibit.

Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum esse aliud 22
honesto Bonum! non faciet vos haec munitio tutos a
fortuna et immunes. Dicitis enim, inter bona esse li-
beros pios, et bene moratam patriam, et parentes
bonos. Horum pericula non potestis spectare securi;
perturbabit vos obsidio patriae, liberorum mors, pa-
rèntum servitus. — Quid adversus hos pro nobis re- 23
sponderi soleat, ponam; deinde tunc adiiciam, quid
praeterea respondendum putem. Alia conditio est in
his, quae ablata in locum suum aliquid incommodi
substituunt: tanquam bona valetudo vitiata in malam
transfertur; acies oculorum exstincta caecitate nos
afficit; non tantum velocitas periit poplitibus incisis,
sed debilitas pro illa subiit. Hoc non est periculum
in his, quae paulo ante retulimus. Quare? Si amicum
bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda;
nec, si bonos liberos extuli, in illorum locum impie-
tas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum 24
interitus, sed corporum est. Bonum autem uno modo

δοχῇ, διὰ τὸ ἐκεῖ ἄγειν, ἐπὶ τὴν τοῦ κόσμου ὑγίειαν καὶ τὴν τοῦ Διὸς εὐοδίαν καὶ εὐκραγίαν· οὐ γὰρ ἂν τοῦτό τι ἔφερεν, εἰ μὴ τῷ ὅλῳ συνέφερεν. Vid. ibi Gataker, p. 194 seq. *Ruhk.* — Eadem est nostrae Christianae precis sententia; *Pater noster.... fiat voluntas tua.*

Nihil agitis, *inquit*, adversarius, Epicureus. *Ruhk.*

Aliud honesto. Sic recte ed. Er. cum *A. c.* et Par. *b. d.* quomodo etiam debuerat. Arg. *b.* in quo confusum nonnihil. Alii vulgo *aliud ab honesto*; alii, *quam honestum*; utrumque ex scholio. *Schw.*

Dicitis enim...... bonos. Noster Ep. LXVI, affirmat hoc, et recte, quatenus virtutes iis insunt. *Ruhk.*

Quid adversus hos, etc. Tota haec argumentatio hoc sibi vult: nostram virtutem perfectam neque decrescere neque minui his incommodis malisve, amicorum liberorum vel. amissione. Fides enim non in perfidiam, nec pietas in impietatem transire potest. Accedit, quod virtus sibi sola satis est. Nota Stoae dogmata sunt. *Ruhk.*

Bonum autem.... transit. I. e. Ea sola via qua bonum perire potest, est si ex bono malum factum sit. Dummodo malum bono non successerit, licet bonum iam non appareat, non tamen abiit: quod quidem paulo acu-

perit, si in malum transit; quod natura non patitur, quia omnis virtus et opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiamsi amici perierunt, etiamsi probati respondentesque voto patris liberi; est quod illorum expleat locum. Quid sit, quaeris? Quod
25 illos quoque bonos fecerat: Virtus. Haec nihil vacare patitur loci; totum animum tenet, desiderium omnium tollit; sola satis est: omnium enim bonorum vis et origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons, ex quo fluxerat, salvus est? Non dices vitam iustiorem salvis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo ne meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. Quamdiu virtus salva fuerit, non senties quid abscesserit.

26 «Quid ergo? non est beatior et amicorum et liberorum turba succinctus?» Quidni non sit? summum enim bonum nec infringitur, nec augetur; in suo modo permanet, utcumque fortuna se gessit: sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis aetatis diversa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris,

tius ac subtilius forsan videbitur.

Haec nihil... loci, in animo, quoniam totum occupat.

Non senties quid abscesserit. Absolutissima imperturbatio, apathia, habita fuisse videtur a stoicis virtutis summa perfectio. Epictetus §. 8, inquit: *Si amas vas fictile, dic tibi ipse te fictile vas amare; et si forte frangitur, tu non dolebis: si amas filium aut uxorem tuam, dic tibi te amare morti obnoxios, et si moriantur, tu non dolebis.* Atque idem alio loco: *Si vides aliquem amisso filio lugentem, ne illum infelicem arbitreris: nec tamen abnuas lugere cum illo, si necesse est; sed cave ne misericordia intra viscera tua sedeat, ne ipse sis dolore vero afflictus.* Ipse Marcus Aurelius lib. VII, §. 43, ait: *Ne lu-*

et in eum, in quo scriptus est, pulverem solveris,
in eadem uterque forma fuit. Quod rectum est, nec 27
magnitudine aestimatur, nec numero, nec tempore;
non magis produci, quam contrahi potest. Honestam
vitam ex centum annorum numero in quantum voles
corripe, et in unum diem coge; aeque honesta est.
Modo latius virtus funditur: regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia; modo arcto fine
circumdatur paupertatis, exsilii, orbitatis: non tamen
minor est, si ex altiore fastigio in privatum, ex regio
in humilem subducitur, ex publico et spatioso iure
in angustias domus vel anguli coit. Aeque magna est, 28
etiamsi in se recessit, undique exclusa; nihilominus
enim magni spiritus est et erecti, exactae prudentiae,
indeclinabilis iustitiae. Ergo aeque beata est: beatum
enim illud uno loco positum est, in ipsa mente; sta-

geas eum lugentibus, nec illorum lacrymis commovearis. Quibus Stoicorum dictis intelligitur eum esse praecipuum Stoicorum finem, ut hominem intra se ipsum contineant, omni societatis vinculo expeditum: quod vero virtutis fini contrarium est: *nam* virtus, inter homines societati destinatos, ideoque mutua sibi auxilia debentes, conciliari nequit cum imperturbatione. Haec apathia commoda esse potest imperturbato illi sapienti, sed odio digna est in sociali vita. Si enim falendum est saepius animi affectus nobis dolores excitare, aeque verum est eum qui non aliena movetur calamitate, *numquam* illum fore qui socialibus officiis satisfaciat. (E notis *Lagrangii* versum.)

In quo scriptus est, pulverem. Mathematici veteres non creta in tabula, ut hodie, sed radio in pulvere per mensam s. abacum sparso scribebant (et lineas figurasque ducebant), atque inde Ciceroni (Nat. Deor. II, 18) *pulvis eruditus*. Persius: *Nec qui abaco numeros, et secto in pulvere metas scit risisse vafer*. Vbi Scholiastes: Geometrae consueti sunt in abaco, radio, id est aliquo stylo formas aliquas et mensuras in summo terrae annotare. *L.* — Hinc Archimedes Cic. Tusc. V, 23, dicitur homo a pulvere et radio. Sed res notior est, quam ut amplius ei exponendae immoremur. *Ruhk*.

Honestam vitam... orbitatis: Idem paradoxon affert Cic. de Finib. III, 14. *R.* — Totum hoc argumentum pertractavit Lipsius Manud. lib. III. Diss. 11.

In privatum.... in humilem. Subaudi *locum*.

bile, grande, tranquillum; quod sine scientia divinorum humanorumque non potest effici,

29 Sequitur illud, quod me responsurum esse dicebam. Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum; eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam exspectat: non magis hanc timet, quam
30 illam dolet. Virtus enim convenientia constat; omnia opera eius cum ipsa concordant et congruunt: haec concordia perit, si animus, quem excelsum esse oportuit, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio, et sollicitudo, et in ullo actu pigritia. Honestum enim securum et expeditum est, interritum est; iu procinctu stat. «Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non et color eius mutabitur, et vultus agitabitur, et artus refrigescent? et quidquid aliud non ex imperio animi, sed
31 inconsulto quodam naturae impetu geritur?» Fateor: sed manebit illi persuasio eadem, nihil illorum malum esse, nec dignum ad quod mens sana deficiat. Omnia, quae facienda erunt, audacter facit et prompte. Hoc enim stultitiae proprium quis non dixerit, ignave et contumaciter facere quae faciat; et alio corpus impellere, alio animum, distrahique inter diversissimos motus? Iam propter illa ipsa, quibus ex-

Sapiens. Sapiens mortem suorum ita fert ut suam, aequo animo; nam virtus sibi constare debet propter convenientiam, ὁμολογίαν Zenonis, ideoque nec trepidare nec sollicita esse, quamquam motus naturales et ipsum sapientem ut hominem ferient, sed numquam ex ista animi constantia deiicient. Cf. Ep. LVII, 3 not. Sapiens enim omnibus perturbationibus caret: Cic. Acad. Qu. IV, 43, sapientis animum nunquam nec cupiditate moveri, nec laetitia (i. e. gestientis animi elatione voluptaria, Cic. de Fin III, 10 fin.) efferri. Similia prioribus habet Epictet. Enchirid. 26, 3, sane quam egregia. *Ruhk.*

Expeditum. Liberum, nullo affectu impeditum.

Inter diversissimos motus: quae propria sunt signa magni atque impotentis doloris, longe prorsus convenientiae, quam propriam esse virtuti Seneca affirmat, contraria.

tollit se miraturque, contempta est; et ne illa quidem,
quibus gloriatur, libenter facit. Si vero aliquod time- 32
tur malum, eo perinde, dum exspectat, quasi venis-
set urgetur; et, quidquid ne patiatur timet, iam
metu patitur. Quemadmodum in corporibus infirmis
languorem signa praecurrunt; quaedam enim segnitia
nervis est, et sine labore ullo lassitudo, et oscitatio,
et horror membra percurrens: sic infirmus animus,
multo ante, quam opprimatur malis, quatitur; prae-
sumit illa, et ante tempus cadit. Quid autem demen- 33
tius, quam angi futuris, nec se tormento reservare,
sed arcessere sibi miserias et admovere, quas differre
optimum est, si discutere non possis? Vis scire,
futuro neminem torqueri? Quicumque audierit,
post quinquagesimum annum sibi patienda suppli-
cia, non perturbatur, nisi si medium spatium tran-
silierit, et se in illam saeculo post futuram sollici-
tudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos

Quibus extollit se miraturque. Nempe quum se dolore suo honestari putet, omnesque arbitretur mirari quanto amore dilexerit illos: quos tanto fletu prosequitur.

In corporibus infirmis languorem signa praecurrunt. Sic recte ed. *A.* et Ven. cum ms. Arg. c. et Par. *a.* quae in aliis vario modo corrupta. Speciosa quidem videri poterat edita inde ab Erasm. scriptura, quae et in mss. Pal. quarto servata, *in corp. futuri languoris signa.* Schw.

Quid... dementius, quam angi futuris. Horatius in multis locis similia praecipit, in primis lib. I, Od. XI, ad Leuconoen: *Tu ne quaesieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi Finem dii dederint.* Et alibi: *Quid sit futurum cras fuge quaerere.*

Futuro neminem [*debere*] *torqueri.* Verbum *debere*, ut suspectum, uncis inclusi. Immo vero prorsus deleri debuit, ex inepto scholio natum. *S.*

In illam saeculo post futuram. Ergo *saeculum* hic pro anno *trigesimo* circiter, si vera lectio de *quinquagesimo anno.* Lips. — Lipsii coniectura minime necessaria est, si totum locum sic interpreteris: Qui audierit, etc. minime in praesenti perturbatur, nisi medium spatium, i. e. interpositum intervallum (non, dimidiam partem) mente transiliens, illum dolorem qui non nisi saeculo (i. e. longo post tempore) futurus est, metu anticipet. Quam interpr. confirmant sequentia, in quibus de iis agitur qui se malorum memoria contristent.

Eodem modo. Id. eadem imbecillitate, stultitia, accidit.

libenter aegros, et captantes causas doloris, vetera atque obliterata contristent. Et quae praeterierunt, et quae futura sunt, absunt: neutra sentimus. Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor. Vale.

Sentimus. Prava sedulitate, quaa vocem *debere* anpra servaverat, factnm erat, ut *sentiamus* seriberent omnes pro *sentimus*, quod praeenote H. Stephano reete ediderat Muretus, teoneraulqne Lipsins et Gron. quod quidem *sensu prorsus repugnante* ab his admissum iudicans Ruhk. denuo *sentiamus* nobis apposuit. Manifeste hoe docet Seneca, *nec praeterita, nec futura posse a nobis sentiri*, nisi quatenus meotis eogitatione io illud ipsnm tempus, quo praesentia sunt, oos immittimns. *S.* — Sic Schw. cui prorsus assentimur; at Ruhk. *sentiamus*, ioquit, omninm codd. et edd. lectio est male a Stephano Prood. II, 3, e enni. in *sentimus* mutata et probata a Muretn, Grotero, Lipsio, Grooovio, senso prorsus repngnaote. Vetera et obliterata cootristare soleut animos libenter aegros. Atqoi futura et praeterita pariter absunt: ergo neutra haec sentiamus, seotire debemus. *Ruhk.*

EPISTOLA LXXV

PHILOSOPHIAM NON VERBA CAPTARE, ANIMOS CVRARE.

Amico minus sibi accuratas ab Seneca epistolas mitti questo respondet, epistolas decere illum sermonem illaboratum et facilem, qui est una sedentium et ambulantium: deinde philosophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renuntiare. Praecipuum est: sit vita ut sermo: quod sentimus loquamur, quod loquimur sentiamus. Deinde tentemus progredi, quoniam per gradus ascenditur ad sapientiam. Cum quibusdam tres statuit classes proficientium.

Videmus ex hac epistola, fuisse vel vivo Seneca, qui hunc auctorem reprehenderent, nec Quintilianum (X, 1, 130) unum eius censorem exstitisse.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Minus tibi accuratas a me epistolas milli quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide

Putide loqui? Affectatum et oimia cura et dilecto operoso elaboratum sermonem intelligit. Mox appellat *arcessitum et fictum*, et §. 2, *multum... operae impendi verbis non oportet*. Cic. Or. III, 13, coniungit *puti-*

loqui? Qualis sermo meus esset, si una sederemus, aut ambularemus, illaboratus et facilis; tales esse epistolas meas volo, quae nihil habeant arcessitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam, ostendere, quam loqui, mallem. Etiam, si disputarem, nec supploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem, nec abiecissem. Hoc unum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quae dicerem; nec tantum sentire, sed amare. Aliter homines amicam, ali- 2
ter liberos osculantur; tamen in hoc quoque amplexu, tam sancto et moderato, satis apparet affectus. Non, mehercules, ieiuna esse et arida volo, quae de rebus tam magnis dicentur; neque enim Philosophia ingenio renuntiat, multum tamen operae impendi verbis non oportet. Haec sit propositi nostri summa: quod sentimus, loquamur; quod loquimur, 3
sentiamus; concordet sermo cum vita. Ille promissum suum implevit, qui, et quum videas illum, et quum audias, idem est. Videbimus qualis sit, quantus sit:

dum cum *molesto*, de quo vide Ernesti Lex. Technol. Lat. p. 32. *R.*

Nec supploderem... vocem: haec esse partes vividae actionis, oratoribus proprias, facile apparet.

Abiecissem, triviali dicendi genere expressissem. Cf. Ernesti Lex. Techn. Lat. init. *Ruhk.*

Ieiuna esse et arida, i. e. non omnem sermonis elegantiam et nitorem spernam, nulla quidem oblectationis lectorum ratione habita. Eodem modo *aridam et ieiunam narrationem* appellat Quintil. II, 4, 3 et 3, 1, *ieiunam* et *aridam tractationem*: quae loca debeo Ernesti Lex. laud. p. 33 et 201. *Ruhk.*

Neque enim philosophia ingenio renuntiat. Meus: *ingeniorum velut renuntiat.* Quidam *ingeniorum velut gelu renuntiat*. Quid fuerit non educo. *L.* — *neque enim... renuntiat*: ad inveniendum orationis ornatum. Haec erat obiectio in Stoicos satis crebra, nec ipsa a Cic. Orat. c. 16 reiectar in eloquentia non, ut in philosophia, res tantum sed etiam verba penduntur. *Ruhk.*

Videbimus. Temere *videmus* ed. Bipont. et inde ed. Ruhk. *Schw.*

Sit, quod aberat post *quantus*, dedere vett. libri. Porro *an unus sit* ed. *R.* sed ignorant *an* alii libri omnes, et subintelligi posse videtur: sed

unus sit. Non delectent verba nostra, sed prosint. Si tamen contingere eloquentia non sollicito potest, si aut parata est, aut parvo constat; adsit, et res pulcherrimas prosequatur. Sit talis, ut res potius, quam
4 se, ostendat. Aliae artes ad ingenium totae pertinent; hic animi negotium agitur. Non quaerit aeger medicum eloquentem, [sed sanantem]; sed si ita competit, ut idem ille, qui sanare potest, compte de his, quae facienda sunt, disserat, boni consulet. Non tamen erit, quare gratuletur sibi, quod inciderit in medicum etiam disertum: hoc enim tale est, quale
5 si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? quid oblectas? aliud agitur: urendus, secandus, abstinendus sum: ad haec adhibitus es; curare debes morbum veterem, gravem, publicum: tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus. Circa verba occupatus es? iamdudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa disces? quando, quae didiceris, affiges tibi, ita ut excidere non possint? quando illa experieris? Non enim, ut caetera, memoriae tradidisse satis est; in opere tentanda sunt. Non est beatus, qui scit illa, sed qui facit.

post ista verba commode signabitur interrogatio *unus sit?* Schw.

Vnus sit. Convenientia sit in vita. Ep. cxx, *magnam rem puta, unum hominem agere.* L. — Iam supra monuimus, hac re potissimum sapientem a proficiente s. stulto separari. Observavit quoque Garve (*Uebersicht der vornehmsten Principien der Sittenlhere* p. 71 sq.). *Ruhk.*

Non sollicito. Int. si nulla tibi opus est cura aut sollicitudine ut eloquens fias, quoniam (ut sequitur), aut parata est eloquentia, aut parvo constat.

Sed sanantem. Suspecta verba, quae ex scholio invecta videntur, ignorat ed. *R.* cum mss. Arg. *b.* et Par. *b.* *d.* et rectius abiicientur. *S.*

Scalpis) *Scabis R. A. b. c.* Par. *a. b.* Schw.

Abstinendus. Omnium fere codd. et edd. lectio bona est. Plautus Trin. II, 1, 30, *amor... abstinendus* dixit. Quidam codd. *abscindendus.* Vtrumque reprobat Stephanus Ep. xxx, ad Dalecamp. Perperam. *Ruhk.*

Quando multa disces? Sic edd. ab Erasm. invitis msstis, nec per se satis commode. *Quandoque multa disces?* dant *R. A. b* c. Par. *b.* Vide

Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim a sapientia praeceps est? — Non, ut existimo: nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen intervallo ab illis diducitur; inter ipsos quoque *Proficientes* sunt magna discrimina. In tres classes, ut quibusdam placet, dividuntur. Primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius constiterunt. Tamen, etiam quod prope est, extra est. Qui sint hi, quaeris? Qui omnes iam af- 7
fectus ac vitia posuerunt; quae erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est; bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa, quae fugerunt, decidere non possunt; iam ibi sunt, unde non est retro lapsus; sed hoc illis de se nondum liquet: quod in quadam epistola scripsisse me memini, *scire se nesciunt.* Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc Proficien- 8

ne fortasse verum sit, *Quamquam multa disces*, quod offerunt mss. Par. a. d. Schw.

A Sapientia recte ed. *R.* et ms. *b.* ut voluerat Lips. Similiter *ab sapientia* ed. Gron. Bipont. et Matth. Mendosum *ad sapientiam* revocavit R. Schw. — *Statim a sap. praeceps est?* Interpretatur Lipsius: Quid igitur? praecipitium est statim ab illa sapientia? non est discrimen inter vicinos et longinquos?

Diducitur. Orationem sic distingue: *diducitur. Inter ipsos... discrimina: in tres classes* etc. *Schw.*

Primi sunt. Hos Chrysippi verbis describi video ap. Stob. Serm. CI. ὁ δ' ἐπ' ἄκρον, φησὶ, προκόπτων ἅπαντα πάντως ἀποδίδωσι τὰ καθήκοντα, καὶ οὐδὲν παραλείπει· τὸν δὲ τούτου βίον οὐκ εἶναί πω φησιν εὐδαίμονα, ἀλλ' ἐπιγίνεσθαι αὐτῷ τὴν εὐδαιμονίαν, ὅταν αἱ μέσαι πράξεις προσλάβωσι τὸ βέβαιον καὶ ἑκτικὸν καὶ ἰδίαν πῆξιν τινα λάβωσι. I. e. Qui in summo est proficiens, omnia omnino officia praestat, nihilque omittit; tamen huius vitam ait nondum beatam esse, sed supervenire Beatitudinem et accedere, quum mediae istae actiones constantiam et habitum, et firmum fixumque aliquid fuerunt nactae. *Lipsius.*

Extra est. Ruhk. edidit ex *ora est* ut Erasm. edit. vetus et codd. Grut.

Decidere. Codd. Grut. et Erf. sic habere notat Gronov. qui laudat. Ep. xcii, 21. Sic et Erasm. et editio vetus. Antea legebatur *recidere*, minus bene. *Ruhk.*

Quod in quadam epistola. Respexit Epist. lxxi, 3. Quibusdam autem evenit, ut quaedam scire se nesciant. *Ruhk.*

tium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos animi, affectus nondum, et adhuc in lubrico stare; quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit: nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa Sapientiam assumpsit.
9 Quid inter *morbos animi* intersit et *affectus*,
saepe iam dixi; nunc quoque te admonebo. *Morbi*
sunt inveterata vitia et dura; ut avaritia, ut ambi-
tio nimia; haec quum semel animum ceperunt, im-
plicuerunt, et perpetua eius mala esse coeperunt.
Vt breviter finiam, *morbus* est iudicium in pravo
pertinax, tanquam valde expetenda sint, quae le-
10 viter expetenda sunt: vel, si mavis, ita finiamus:
nimis imminere leviter petendis, vel ex toto non
petendis; aut in magno pretio habere in aliquo ha-
benda, vel in nullo. *Affectus* sunt motus animi im-
probabiles, subiti et concitati; qui, frequentes ne-
glectique, fecere morbum: sicut distillatio una, nec
adhuc in morem adducta, tussim facit; assidua et
vetus, phthisin. Itaque, qui plurimum profecere,
extra morbos sunt; affectus adhuc sentiunt, per-
11 fecto proximi. Secundum genus est eorum, qui et

Inter morbos animi. Ex perturbationibus s. affectibus, si inveteraverint, oriri docebant Stoici passiones, quae vel *morbi* (νοσήματα) vel *aegrotationes* (ἀῤῥωστήματα) appellantur. De quibus distinguendis etsi non prorsus conveniunt Cicero, Stobaeus et Diogenes Laërtius, tamen si propius rem inspexeris, nullum remanet dubium, quin avaritia, ambitio et reliqua inveterata et perpetua vitia ad morbos, ira vero, ebrietas, timiditas aliique in consuetudinem adducti affectus ad aegrotationes, semper cum imbecillitate coniunctas, sed non perpetui, pertineant. Noster tamen aegrotationes hic non nominat, re tamen agnoscit. Cf. quem iam ad Ep. VII, 1, hac in re laudavi, Tiedemann *Sist. d. stoisch. Phil.* III, p. 165 sq. 261 sqq. *Ruhk.*

Haec quum semel animum ceperunt, implicuerunt (intell. *illum*), *et perpetua eius mala esse coeperunt.* Haec est planissima editionis Rom. Tarv. et Ven. scriptura, quam et in suorum codicum nonnullis Pincianus reperit, ita tamen ut in illis verbum

maxima animi mala et affectus deposuerunt; sed ita, ut non sit illis securitatis suae certa possessio; possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus, extra multa et magna vitia est, sed non extra omnia; effugit avaritiam, sed iram adhuc sentit; iam non sollicitatur libidine, etiamnunc ambitione; iam non concupiscit, sed adhuc timet; et in ipso motu ad quaedam satis firmus est, quibusdam cedit; mortem contemnit, dolorem reformidat.

De hoc loco aliquid cogitemus. Bene nobiscum 12 agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaque et assidua intentione studii, secundus occupatur gradus: sed ne hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te [videas] malorum; adspice quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice privatimque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. « Ego vero, inquis, spero me posse et am- 13 plioris ordinis fieri. » Optaverim hoc nobis magis, quam promiserim. Praeoccupati sumus; ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus quantum vacat. At quam grande prae-

ceperunt ante *animum* pouerctur, et hoc ipsum percommode. Eamdem script. agnoscunt Palatini uonuulli, atque etiam paulo auctiorem, *altius haec quum semel animum ceperunt, artius implicuerunt.* Nimis concise ed. Er. et sqq. *postquam haec animum implicuerunt et perpet.* etc. Denique *actu haec animum implicuerunt* edidit Rubk. quomodo fere scribitur in Arg. *b.* et Par. *b. d.* nisi quod hi non *actu*, sed *actus* habent, quod ex *artius* corruptum: et restituendum hoc fuerit auctori, *artias implicuerunt.* Schw.

Tertium illud genus:.... extra omnia. In aliis edd. scribitur *tertium illud gelius extra*, eodem sensu.

Color tertius. Quasi qui iu primo gradu collocantur, omnino albi atque immaculati sint, dum caeterorum color sensim obscuretur prout iu inferiores gradus descendimus.

Videas agnoscunt quidem *R. A. c.* sed caret mss. *b.* ac videtur ex scholio invectum. *Schw.*

Quantum vacat. Ab officiis quae nobis vitia plerumque imponunt;

mium nos exspectat, si occupationes nostras, et mala tenacissima abrumpimus? Non cupiditas, non timor nos pellet; inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec Deos; scie-
14 mus mortem malum non esse, Deos malos non esse. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur: optima vi noxia carent. Exspectant nos, si ex hac aliquando faece in illud evadimus sublime et excelsum, tranquillitas animi, et, expulsis erroribus, absoluta libertas. Quaeris, quae sit ista? Non homines timere, non Deos; nec turpia velle, nec nimia; in se ipsum habere maximam potestatem. Inaestimabile bonum est, suum fieri. Vale.

quantum vacat a diversis muneribus quae impellente avaritia suscepimus, in quae nos egit praecipites ambitio atque insatiabilis honorum cupiditas.

Nec Deos. Quia, ut infra dicit, non mali sunt, nec ipsi mali sumus: nam si iustitiae sunt amantes Dii, nihil habet vir bonus, ei nulla macula inquinatus, quod ab illis reformidet.

Imbecillum... quod nocet. Timere enim videtur, ideoque vel cavere vel ulcisci.

Suum fieri. Int. sui potentem, sui dominum: nam non suus est qui huc et illuc distrahitur variis cupiditatibus; earum servus est, nedum sui dominus sit. Pro *suum* quod est in aliis edd., Schweigh. dat *tuum*, nulla allata auctoritate, sensu autem minime mutato.

EPISTOLA LXXVI

SE QVANQVAM SENEM ADHVC DISCERE — ITERVM NIL BONVM, NISI HONESTVM, PROBAT.

Vt denuntiet amico, quae quotidie faciat, narrat se Philosophi Metronactis disciplina uti Neapoli, etiam ideo ut suo exemplo doceat, vel seni esse discendum in urbe tanto voluptatum ardore flagrante atque tam amoena. Admonet itaque et Lucilium, ut pergat in studio philosophiae, cuius unius ope ad unum hominis bonum pervenire possit, h. e. honestum, cuius adiungit explicationem in arctum contractam. Constat autem ratione per-

fecta unum et suum bonum hominis, quae virtus vocetur ideoque honestum: cuius possessio una laudem, inopia improbationem homini conciliat, etiamsi divitiis aliisque egregiis eiusmodi rebus sit praeditus. At illa virtus hominem validiorem, ampliorem, meliorem facit: ideoque regula actionum vitae est honestum cum sapientia coniunctum, et omni adhaec periculo excluso, ne in stultitiam revolvatur, et reliquis pro nec bonis nec malis habitis. Solum autem bonum est honestum. Breviter percurrit quaedam in proxima epistola iam tractata, ad hoc unum hominis bonum spectantia. Laudat denique vim virtutis s. honesti, quam propter ipsam unam, non propter consequentias solas exercendam esse docet. — Attigit hanc dissensionem philosophorum de eo quod sit bonum disputantium Tiedemann System der stoisch. Phil. *III, p.* 40 *sqq. Cf. I. Stobaei Eclog. II, c.* 7, *p.* 79 *ed. Heeren.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Inimicitias mihi denuntias, si quidquam ex his, quae quotidie facio, ignoraveris. Vide quam simpliciter tecum vivam: haec quoque tibi committam. Philosophum audio; et quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, et ab octava disputantem audio. « Bona, inquis, aetate! » Quidni bona? quid

Inimicitias mihi denuntias. Int. minaris te mihi inimicum fore, si quidquam vivendi rationis meae te celavero. — De hoc more, quem maioribus fuisse dicit Tacit. Annal. VI, 29, quoties dirimerent amicitias, interdicendi domo, eamque finem gratiae ponendi, cf. Lipsii Exc. II in Tacit. Annal. II. *Ruhk.*

Philosophum Metronactem, cuius mortem Epist. XCIII, 1, memorat: quem non nisi ex hisce Epp. noscimus. Haud dubie fuit is Stoae assecla, qui *Neapoli*, urbe litterarum amante (Virg. Georg. IV extr. « studiis florentem ignobilis oti » vocat) et quinquennales ludos, in quibus poëtae, oratores, musici, athletae certarent, celebrante (cf. Wernsdorf. Exc. IX, Tom. IV, p. 395. Poët. min. lat.), scholam aperuerat philosophicam, quam Seneca *ab octava hora*, i. e., nostra computandi ratione, secunda post meridiem, frequentabat. *R.*

Et quidem quintum iam diem habeo. Pincianus quum invenisset in nonnullis exemplaribus ms. *equidem quintum*, in suspicione vocavit omnem lectionem illam maluitque *et quidem quintus iam dies abiit*, *ex q.* Praeferrem et ipse haec, nisi quinque Grot. Codd. scriptoram vulgatam tuerentur. *Ruhk.*

Bona, inquis, aetate. Ridentis verba; et iuvenis scilicet discis? *L.*

autem stultius est, quam, quia diu non didiceris, non discere? « Quid ergo? idem faciam, quod trossuli et iuvenes? » Bene mecum agitur, si hoc unum
2 senectutem meam dedeçet. Omnis aetatis homines haec schola admittit: in hoc senes eamus, ut iuvenes sequantur. In theatrum senex ibo, et in circum deferar, et nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? *Tamdiu discendum est*, quamdiu nescias; si proverbio credimus, *quamdiu vivas*. Nec ulli hoc rei magis convenit, quam huic: tamdiu discendum est quemadmodum vivas, quamdiu vivas.
3 Ego tamen illic aliquid et doceo. Quaeris, quid doceam? Etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani, quoties scholam intravi. Praeter ipsum theatrum Neapolitanorum, ut scis, transeundum est Metronactis petentibus domum. Illud quidem farctum

Trossuli: hoc nomen equites primum designans, tempore iam Gracchorum (circa a. V. C. 630) desciscere coepit ab honore suo, ut multos puderet trossulos vocari. Hinc iam labante Rep. et deinde sub Imperator. cum dedecore de iis in usu erat hoc nomen, qui cultui externo et deliciis indulgerent, ut cum nostris *élégans*, *fats* comparari possint. Conf. Plin. XXXIII, 9 bip. et quos Gesner. laudat in Thes. Stephan. h. v. *Ruhk.*

In hoc senes eamus, ut iuvenes sequantur. Perperam *senescamus*, et *sequamur*, edd. mssti; quod nuperrime demum in ed. Matthiae correctum ex Scriverii coniect. in hunc modum, *in hanc senes eamus, ut iuv. sequantur.* At per se intelligebatur *eamus*, scil. *in scholam*: teneri autem debuit *in hoc*, familiaris Senecae formula, idem valens ac *propter hoc*, *hoc consilio*. Schw.

Par sc. gladiatorum. *Ruhk.*

Proverbio iam apud Solonem obvio: Γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος, ap. Platon. Opp. To. II, p. 32 bip. Plut. Solon. p. 96. E. Frcf. Senesco multa addiscens. Cf. Erasmi Adag. Chil. I, Cent. VIII, LX. *R.*

Nec ulli hoc rei m. c. quam huic. Int. nec *hoc* scilicet proverbium ulli magis rei convenit quam *huic*, scilicet philosophiae; et nullius rei studium magis convenit senectuti quam philosophia: nam tamdiu discendum est quemadmodum vivas (quod nos philosophia docet), quamdiu vivas.

Metronactis petentibus. Ruhk edidit *Met. petenti*: alii, inquit, *petentia*, *petentes*, *petentibus* ap. Grut. Muretumque ex Pinciano.

Illud (theatrum) *farctum est.* Plenum, stipatum. Schw. omittit *hoc* quod est in vulgat. edd. ante *ingenti*.

est; et ingenti studio, quis sit pythaules bonus, iudicatur: habet tubicen quoque Graecus et praeco concursum. At in illo loco, in quo vir bonus quaeritur, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent: et hi plerisque videntur nihil boni negotii habere quod agant; inepti et inertes vocantur. Mihi con- 4
tingat iste derisus! aequo animo audienda sunt imperitorum convicia, et ad honesta vadenti contemnendus est ipse contemptus.

Perge, Lucili, et propera, ne tibi accidat, quod mihi, ut senex discas: imo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. « Quantum, inquis, proficiam? » Quan-

Pythaules correxit Ruhk. Vulgo *pithaules*; sed *pythaules* Arg. *b.* et Pal. 2, *pitaulus* ed. *R.* Schw. — *Pythaules* tibicen, qui propric in certamine musico pognam Apollinis cum serpente Pythone canebat, quem Apollinem quarta a natalibus die sagittis interfecisse, ideoque auctorem culturae loci, oraculi et nominis, quibus illa urbs Pytho, postea Delphi, inclaruit, factum esse, tradidere veteres. Cf. Spanhem. ad Callim. Hy. in Apoll. 101. Translata inde vox est ad illos tibicines, qui in comoediis tragoediisque canebant, qui in honorem Deorum tibias inflabant, etc. Recte autem Pythaules (πυθαύλης) non *pith.* scribi hinc apparet, uti iam Salmas. ad Vopisc. p. 494, et post eum alii docuerunt. *Ruhk.*

Tubicen recte editt. vett. et Arg. *b.* Conf. Epist. LXXVIII, §. 15. *Schw.* — Ruhk. edidit *tibicen*, quod non satis differt a *pythaule* de quo supra, ut recte dicatur *tibicen quoque*.

Praeco qui nomen et patriam victoris proclamabat. Spectare videntur haec, indice Fabro Agonist. III, 26, ad Quinquennia, de quibus laudavi Wernsdorf. qui non neglexit Strab. lib. V, cap. 7, p. 197 ed. Lips. *Ruhk.*

In quo vir bonus quaeritur, in quo vir bonus discitur: priora quinque verba Gruterus in omnibus suis V Codd. invenit et in textum reduxit, quem sequor. Erasmus, editio vetus rel. omittunt. *Ruhk.*

At in illo loco... vocantur. Saepe noster in hunc saeculi sui genium invehitur, qui severiori bonarum artium idenque philosophiae studio neglecto, nihil fere nisi res voluptarias sectaretur, e. c. Ep. LXXX, 2, XCV, 18. Quin adeo Cicero Orat. II, 5, dicere potuit: discum audire quam philosophum malunt. *Inepti* sunt ii quos *pedantorum* nomine insigniveris, memor Cic. Orat. II, 4. Sic philosophi vocantur in Oratione, quae Ciceroni noper abiudicata est, post Redit. ad Sen. c. 14. *Ruhk.*

Contemnendus est ipse contemptus c quatuor Grut. et Modii Codd. dedi. Antea *iste*. Ruhk.

tum tentaveris. Quid exspectas? nulli sapere casu
obtigit. Pecunia veniet ultro; honor offeretur; gra-
tia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te
non incidet: ne levi quidem opera aut parvo labore
cognoscitur: sed est tanti laborare, omnia bona se-
5 mel occupaturo. Vnum est enim bonum, quod ho-
nestum; in illis nihil invenies veri, nihil certi, quae-
cumque famae placent.

Quare hoc unum sit bonum, quod honestum, di-
cam: quoniam me parum exsecutum priore epistola
iudicas; magisque hanc rem tibi laudatam quam pro-
batam putas: et in arctum, quae dicta sunt, contra-
ham. Omnia suo bono constant: vitem fertilitas com-
mendat et sapor vini, velocitas cervum. Quare for-
tia dorso iumenta sint, quaeris? Quia eorum hic
6 unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas
prima est, si investigare debet feras; cursus, si con-
sequi; audacia, si mordere et invadere. Id in quo-
que optimum esse debet, cui nascitur, quo censetur.
In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit
animalia, Deos sequitur. Ratio ergo perfecta, pro-

Quantum tentaveris. Nam conatui effectus hic respoodet, ut Stoicis visum: et velis esse boous, eris.

Sed est tanti laborare... occupaturo. Iot. sed spes omoia bona simul occupaudi sane satis valet ut ad illam explendam debeas laborare.

Et in arctum. Sic omoes mss. Antea et ut *in a.* Ruhk.

Et sapor vini recte ms. *b.* nec aliud deboerat ed. *R.* et codd. Grut. in quibos *et sapor vinum.* Schw.

Quare fortia et rel. Vulgatam haoc tueor, nexu oratioois postulante: etsi Pinciani et Grut. Codd. uoa cum editione vet. praeferant: *Quam fortia.* Ruhk.

Sagacitas prima est. Int. eminet supra caeteras eius dotes.

Optimum esse debet ed. *R.* com msstis. Vulgo *optimum est*, ab Erasmo. *Schw.*

Censetur in pretio et aestimatione est. *Ruhk.*

Deos sequitur, i. e. non multum abest a Deo, paene similis ei est, uti recte explicat Cort. ad Sallust. Bell. Iug. c. 2, 1, adducto Cic. Fin. III, 22, ubi tamen *sequi Deum* alio seosu accipi debet. Cf. ad Ep. LXXIII, 11. *Ruhk.* — Bene, atque etiam belle, ait Lipsius, quia praeivit de antecessiooe, et nuuc de sequela. At Claudius Puteaous, inter Galliae decora,

prium hominis bonum est; caetera illi cum animali-
bus satisque communia sunt. Valet? et leones. For-
mosus est? et pavones. Velox est? et equi. Non dico,
in his omnibus vincitur. Non quaero, quid in se ma-
ximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? sed
et arbores. Habet impetum ac motum voluntarium?
et bestiae, et vermes. Habet vocem? sed quanto cla-
riorem canes, acutiorem aquilae, graviorem tauri,
dulciorem mobilioremque luscinii! Quid in homine
proprium? Ratio! Haec, recta et consummata, fe-
licitatem hominis implevit. Ergo, si omnis res, quum 8
bonum suum perfecit, laudabilis est, et ad finem
naturae suae pervenit; homini autem suum bonum
Ratio est: si hanc perfecit, laudabilis est, et finem
naturae suae attigit. Haec ratio perfecta *Virtus* vo-
catur; eademque *Honestum* est. Id itaque unum bo-
num est in homine, quod unum hominis est; nunc
enim non quaerimus, quid sit bonum, sed quod sit
hominis bonum. Si nullum aliud est hominis quam
Ratio, haec erit unum eius bonum, sed pensandum
cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabi- 9
tur; si bonus, puto probabitur: id ergo in homine
primum solumque est, quo et probatur et improbatur.

volebat, *Diis aequatur*, pro solita iusolentia Stoicorum.

Ratio ergo perfecta. Lipsius laudat Phocylidem, qui eadem tradit vers. 116 seq. (Brunk. Gnom. Poët. graec. pag. 116): *Sola homini ratio telum est, munimen et unum.* At ignorabat Lipsius, opusculum illud Christiani cuiusdam docti foetum esse. *R.*

Suum. Id est, quod sit illi soli proprium nec cum caeteris animalibus commune.

Luscinii ed. *R.* et mrliores mssti; non *lusciniae.* Schw. — *Luscinii.* Non advertit Seneca proprinm bonum esse hominis vocem articulatam, et organa loquendi: qnibus bestiae reliquae carent. *Ruhk.*

Attigit ab Erasmo est. *Tetigit R. A.* et mss. *b. c. Par. Iur.* Schw.

Pensandum cum omnibus aliis rebus, et hac comparatione instituta videndum, quo bonum constet: sequentia docent, honestum hoc unum esse bonnm; nam eo uno et probatur et improbatur homo. *Ruhk.*

Primum solumque est: reduxi e

Non dubitas, an hoc sit bonum; dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit; improbabis illum. Item, si quis nihil quidem illorum, quae retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, et avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit; probabis illum. Ergo hoc unum est bonum hominis: qui habet, etiam si aliis destituitur, laudandus est; quod qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quae conditio rerum, eadem et hominum est. Navis bona dicitur, non, quae pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore caelata est, nec quae fiscis ac opibus regiis pressa est; sed stabilis, et firma, et iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, et

quinque palatinis et editione vet. Antea *proprium*. Rubk.

Imagines multas. Explicant sequentia verba *nobilitate* et *avorum proavorumque serie*: quod sequitur *frequens atrium*, ad *clientum turbam* et salutationes matutinas spectat. Caeterum sententia haec saepe ap. veteres occurrit e. c. Sallust. Bell. Iug. c. 2 init. *Ruhk.*

Navis bona ... caelata est. Non ea navis bona est, quae luxuriosissima ornata, encausto, s. coloribus ustis (κηρογραφίᾳ) speciose extrinsecus et intrinsecus picta ad eius conservationem et ornatum. Ad eumdem luxum spectat quoque *argenteum ... rostrum*, quod ex aere ferrove fiebat. *Ruhk.*

Tutela. Σῆμα θεοῦ, statua dei tutelaris in puppi navium romanarum. Silius: *Tutelaeque Deum fluitant.* Festus, in Europa: *Alii eam a praedonibus raptam, et nave, cuius tutela effigiem tauri habuerit, in eam regionem esse delatam.* Ita haec legenda vel ex Lactantio, qui de eadem re, lib. I, cap. 11: *Rapuisse dicitur in aquila catamitum: poëticus color est; sed per religionem* (scribe *legionem*) *rapuit, cuius insigne Aquila est; aut navis in qua est impositus, tutelam habuit in aquila figuratam: sicut taurum figuratum, quum rapuit Europam.* Lips. — Graecis pro tutela παράσημον erat, unde naves appellabantur: vid. Enschede de tutela et insignibus navium, Leidae 1770. Erat artificiose elaborata et composita; nam τὸ *caelare* h. l. laxiore hac significatione sumendum esse, post Salmasii, Heynii et Vrlthemii curas, nunc res nota est. *Ruhk.*

non sentiens ventum. Gladium bonum dices, non 11
cui auratus est balteus, nec cuius vagina gemmis distinguitur; sed cui et ad secandum subtilis acies est, et mucro munimentum omne rupturus. Regula, non quam formosa, sed quam recta sit, quaeritur. Eo quidque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum foeneret, a quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam perlucido poculo bibat; sed quam bonus sit: bonus autem est, si Ratio explicita et recta est, et ad naturae suae
voluntatem accommodata. Haec vocatur *Virtus:* hoc 12
est *Honestum*, et unicum hominis bonum. Nam quum sola Ratio perficiat hominem, sola Ratio perfecta beatum facit: hoc autem unum hominis bonum est, quo uno beatus efficitur.

Dicimus et illa bona esse, quae a Virtute profecta contactaque sunt, id est, opera eius omnia. Sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat,
extollit, amplificat, bonum est: validiorem autem 13
animum, excelsiorem, et ampliorem facit virtus.

Non sentiens ventum, i. e. quae priusquam ventum sentiat, iam in cursu est, ut cum Grut. interpretatur Gron. Constantem librorum omnium scripturam recte recepit Ruhk. Vulgata *consentiens vento* non (quod ait idem Ruhk.) a Pinciano in textum inducta erat; sed ex coniectura Pinciani a Curione primum in contextu posita. Leviora nonnulla praeterea, e msstis a nobis correcta. *Schw.*

Eo q. laud... est. Int. quaeque res laudatur quum eminet ea qualitate, cuius causa comparatur, acquiritur; ea qualitate, quae illi rei propria est.

Aret, i. e. quantum agro colendo ex latifundiis suis in diversis terrae orbis partibus commodi et utilitatis percipiat. Cf. Horat. Carm. III, 16, 26; Epod. 4, 13; Serm. I, 1, 51. *R.*

Explicita vertit *Lagrange: développée*. Int. quae philosophiae studio illustrata est, quae rerum omnium, quae ad iustum iniustumque pertinent, notitiam habet.

Hominis. Mss. nostris praeeuntibus deleri debebat vocabulum illud, quod iam satis ex praecedentibus intelligebatur. *Schw.*

Nam caetera, quae cupiditates nostras irritant, de-
primunt quoque animum et labefaciunt; et, quum
videntur attollere, inflant, ac multa vanitate delu-
dunt. Ergo unum id bonum est, quo melior animus
efficitur. Omnes actiones totius vitae honesti ac tur-
pis respectu temperantur; ad haec faciendi et non
14 faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc dicam. Vir bo-
nus, quod honeste se facturum putaverit, faciet,
etiam si laboriosum erit; faciet, etiam si damnosum
erit; faciet, etiam si periculosum erit: rursus, quod
turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam afferet,
etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto
nulla re deterrebitur, ad turpia nulla *spe* invitabi-
tur. Ergo, si honestum utique secuturus est, turpe
utique vitaturus, et in omni actu vitae spectaturus
haec duo, nullum aliud bonum quam honestum,
15 nec aliud malum quam turpe; si una indepravata
virtus est, et sola permanet tenoris sui; unum est
bonum virtus: cui iam accidere, ne sit bonum, non
potest; mutationis periculum effugit. Stultitia ad Sa-
pientiam erepit; Sapientia in stultitiam non revolvitur.

Multa vanitate. Quia animus, qui sperabat se in illis felicitatem inventurum, quum illa prehendit et amplexus est, voluptatis expertia esse agnoscit, et vana omnino ad comparandam felicitatem.

Quid sit hoc. Int. quae sit faciendi et non faciendi ratio.

Spe. Vocab. *spe* ab Er. adiectum est, commode quidem, sed invitis vett. libris (quos novimus) omnibus: itaque uncis inclusi. *Schw.*

Vtique vitaturus. Temere *itaque vit.* ed. Lips. et seqq. *Schw.*

Indepravata; quae in pravum non potest converti.

Mutationis periculum effugit. Stultitia ad Sapientiam erepit: Sapientia in stultitiam non revolvitur. Cum Lipsio praefero hanc Codd. mss. lectionem, quos Modius evolverat: sensu eam postulante. Gruteriani Codd. et editio vetus eamdem praebent, at non *erepit* habent, sed *eripit*, *erumpit*, *erigit*. Antea: *mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stult. n. rev.* R. —Sententia est, stultos mutari posse, et paulatim ac per gradus ad sapientiam venire. Non contra: nam Stoicorum sapiens fixus in bono est. *Lips.*

Dixi, si forte meministi, concupita vulgo et formidata inconsulto impetu plerosque calcasse. Inventus est, qui flammis imponeret manum; cuius risum non interrumperet tortor; qui in funere liberorum lacrimam non mitteret; qui morti intrepidus occurreret: amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. Quod 16
potest brevis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata, quanto magis virtus, quae non ex impetu, nec subito, sed aequaliter valet, cui perpetuum robur est? Sequitur, ut, quae ab inconsultis saepe contemnuntur, a sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quae inter hanc fortunam et illam superba incedit, cum magno utriusque contemptu.

Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse 17
praeter honestum; nulla non virtus laborabit: nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; et veritati, quae sine ratione non est: quaecumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum concedas necesse est summae pietatis erga

Dixi. Saepe hoc inculcavit, e. c. Ep. 74. *Ruhk.*

Qui flammis. Mucius Scaevola. *Ruhk.*

Cuius risum, servus, qui in vindictam domini Asdrubalem interfecerat. Valer. Max. III, 3, ext. 7. *R.*

Qui in funere... mitteret: exempla sex habet Val. Max. V, 10. *R.*

Peric. depoposcerunt omnium est mss. lectio. Vincentius tamen Bellovacensis in Speculo histor. IX, 132 praebet *depulerunt.* Praestat *depoposcerunt*, i. e. postularunt, ut illa pericula sibi subeunda essent. *Ruhk.*

Quod potest. Sic Schweigh. Vulgatae *Quod si hoc*, eodem sensu.

Sequitur.... mala ideoque indifferentia, ἀδιάφορα. Nec enim a virtute semper proficiscuntur, nec ab illa contacta sunt, nec semper prosunt. Conf. Argum. Ep. LXVI. *Ruhk.*

Hanc f. et illam. Secundam et adversam.

Si quidquam extra se respexerit. Qui sapientiam comparare conatur, nulli alii rei studere debet; caetera enim, aut inutilia animum huc et illuc distrahent, eiusque profectus impedient, aut nocentia corrumpent.

Quod si est. Int. si admiseris aliquid bonum esse praeter honestum.

Deos esse; itaque, quidquid illi acciderit, aequo animo sustinebit: sciet enim, id accidisse lege divina,
18 qua universa procedunt. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim [positum] est et parere Diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam; sed patienter excipere fatum, et facere imperata. Si enim ullum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos aviditas vitae, aviditas rerum vitam instruentium; quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo Bonum est Honestum; cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam Deorum, si ea bona sunt, quorum nullus
19 Diis usus est; tanquam pecunia, et honores. Adiice nunc, quod, si modo solutae corporibus animae manent, felicior illis status restat, quam est, dum mersantur in corpore. Atqui, si ista bona sunt, quibus

Positum est. Nec satis aptum huic loco verbum *positum*, et abest ed. *A.* et mss. c. et *b.* Quare ut suspectum notavi. *Schw.*

Vagum quoniam iis obstacula virtuti exercendae insunt et veritati officiunt. *Ruhk.*

Cui modus est. Quia ut semel virtutem comparaveris, iam non crescere potest, nec minui: aequalis est apud omnes qui illa praediti sunt: ideo quoque, ut saepe dixit Noster, nullus sapiens altero sapiente felicior esse potest, quia aeque sapientes sunt.

Felicior illis status restat (illos manet), *quam est*, etc. Quam spem egregie exprimit Tullius, de Senect. *O praeclarum diem, quum ad illum divinum animorum concilium coetumque proficiscar, quumque ex hac turba et colluvione discedam!*

Mersantur in corpore. Probavi hoc, quod ex Modii membr. et Pal. 2, ediderant Lips. et Gron. quod apte convenit cum eo quod mox subiicitur, *clusas et obsessas*. *Versantur* ex editt. vett. et aliis msstis revocavit Ruhk. *Schw.* — Ruhk. vero *versantur*, inquit, bona lectio plurimorum Codd. et edd. est. *Mersantur* in nonnullis mss. sola est aberratio haud indocta, quam Modius Epist. xxi Novantiq. praetulit et satis expolivit. Totus enim disputandi ordo docet, non de illa philosophorum satis nota opinione, quibus corpus pro carcere animae esset, sermonem esse. *Ruhk.*

Atqui si ista ... obsessas. Iam inde a Pythagora et Platone hanc opinionem omnibus fere philosophicis sectis communem fuisse de corpore tanquam carcere animae, satis notum est. Stoicis quoque plerisque dogma fuit, post mortem animam reverti liberam vinculis corporis ad originem

per corpora utimur, emissis erit peius; quod contra fidem est, feliciores esse liberis et in universum datis clusas et obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea, quae tam homini contingunt quam mutis animalibus, et muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto pa- 20
tienda sunt; quod non erat faciendum, si esset ullum aliud bonum, quam honestum.

Haec, quamvis latius exsecutus essem priore epistola, constrinxi, et breviter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleves, et te ipse interroges: si res exegerit, ut pro patria moriaris, et salutem omnium civium tua redimas, an porrecturus sis cervicem, non tantum patienter, sed etiam libenter? Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est: omnia relinquis, ut hoc habeas. Vide, quanta vis Honesti sit. Pro republica morieris, 21
etiam si statim facturus hoc eris, quum scieris tibi esse faciendum. Interdum ex re pulcherrima magnum gaudium, etiam tempore exiguo ac brevi, capitur; et, quamvis fructus operis peracti nullus ad defun-

suam, ad fontem unde manasset, ad universum s. Deum, cuius para esse docebatur, et in vita manere felicissima. Vacillasse tamen hac in re Stoicos non magis constat, quam caruisse effectu et successu fructuoso ad vitam beoe degendam in iis, quae de immortalitate animae praeceperent. Atque hoc ex ipsa eorum doctrina de virtute sequebatur, quippe quae haud diversa a felicitate iam in hac vita cousummari posse iis videbatur: ut adeo immortalitate supersedere potuissent. Sperabant tamen, fore ut post mortem viverent. *Ruhk.*

Emissis erit peius. Peior erit animarum conditio corporis vinculo liberatarum: nam istis bonis frui non poterunt, iam amissis corporibus.

Et in universum datis. Sparsis per universum, redditis huic fonti a quo originem traxerant. Nam Stoici putabant animam cuiusque hominis partem esse universi.

Clusas. Subaudi animas.

Etiam si statim facturus hoc eris. Sic communi cousensu veteres libri, quos novimus, omnes; nisi quod veterem lectionem (nescio quorum codicum) esse Pincianus, ait, *etiam si non statim* etc. quod arripuit Muret. et revocavit Ruhk. contra manifestam

ctum exemptumque rebus humanis pertineat, ipsa
tamen contemplatio futuri operis iuvat: et vir fortis
ac iustus, quum mortis suae pretia ante se posuit,
libertatem patriae, salutem omnium, pro quibus de-
pendit animam, in summa voluptate est, et periculo
22 suo fruitur. Sed ille quoque, cui etiam hoc gaudium
eripitur, quod tractatio operis maximum et ultimum
praestat, nihil cunctatus desiliet in mortem, facere
recte pieque contentus. Oppone etiam nunc illi multa,
quae dehortentur. Dic: Factum tuum matura seque-
tur oblivio, et parum grata existimatio civium; re-
spondebit tibi: Ista omnia extra opus meum sunt; ego
ipsum contemplor: hoc esse honestum scio; itaque,
quocumque ducit ac vocat, venio.

Hoc ergo unum Bonum est, quod non tantum per-
fectus animus, sed generosus quoque et indolis bonae
23 sentit; caetera laevia sunt, mutabilia. Itaque sollicite
possidentur: etiam si favente fortuna in unum con-
gesta sunt, dominis suis incumbunt gravia, et illos
semper premunt, aliquando et elidunt. Nemo ex istis,

Senecae mentem, quae proxime sequente disputatione satis declaratur. *Schw.*

Pro republica morieris etc. Haec veterum librorum lectio seosum praestat longe aptiorem: significat enim te pro patria moriturum esse, ubi scies pro illa moriendum esse, etiamsi statim mori oporteat, id est, etiamsi tibi tempus non relinquatur quo pascas animum contemplatione honesti, et fruaris magno tuo incoepto; quod patet e sqq.

Periculo suo fruitur. Iuxta Cicer. ad Herennium: *Amisit vitam, at non perdidit: re enim vilissima et perparva maximam redemit, dedit vitam, accepit patriam.*

Hoc esse honestum scio. Nec minus praeclarum illud quod apud Ciceronem Milo loquitur: *Fortes et sapientes viros non tam praemia sequi solere recte factorum, quam ipsa recte facta... beatos esse quibus ea res* (scil. pro patria se devovisse) *honori fuerit a suis civibus: nec tamen eos miseros qui beneficio cives suos vicerint.*

Nemo ex istis etc. Frequens et haec vitae comparatio est cum dramate, ut philosophi cum histrione, apud veteres. Iam Socrati hanc tribuunt veteres (Stob. flor. tit. 92) Aristonique Chio apud Diogen. Laërt. VII, 160, ubi conf. Menag. Epictet. Enchirid. 17, ubi vid. Vpton. et Schweighaeus. Marc. Antonin. et ibi Gatacker.

quos purpuratos vides, felix est, non magis, quam
ex illis, quibus sceptrum et chlamydem in scena fa-
bulae assignant: quum, praesente populo, elati in-
cesserunt et cothurnati; simul exierunt, excalceantur,
et ad staturam suam redeunt. Nemo istorum, quos
divitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus
est. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua 24
metiris! Non est magnus pumilio, licet in monte con-
stiterit; colossus magnitudinem suam servabit, etiam
si steterit in puteo. Hoc laboramus errore, sic nobis
imponitur, quod neminem aestimamus eo quod est,
sed adiicimus illi et ea, quibus adornatus est. Atqui
quum voles veram hominis aestimationem inire, et
scire qualis sit, nudum inspice. Ponat patrimonium, 25
ponat honores, et alia fortunae mendacia; corpus
ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit;
alieno, an suo, magnus. Si rectis oculis gladios micantes videt, et si scit, sua nihil interesse, utrum anima per os, an per iugulum exeat; beatum voca: si, quum illi denuntiata sunt corporis tormenta, et quae casu veniunt, et quae potentioris iniuria; si vincula, et exsilia, et vanas humanarum formidines mentium securus audit, et dicit:

..........*Non ulla laborum*,

Sed loca veterum de hac comparatione quasi cum pulvisculo iam converrit I.-B. Carpzovius, nuper Halmstadii mortuus, in libello perdocto: Paradoxon stoicum Aristonis Chii: ὅμοιον εἶναι τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν. Sectio II, c. IV. *Ruhk.*

Cum basi illum ... metiris, cum cothurno, quo incedit, cum opibus, quibus insistit. *Lips.*

Fortunae mendacia. Quia per haec facit fortuna ut maiores videantur homines, quam sunt reipsa.

Rectis. Sic Lipsius optime emendavit. Antea legebatur *erectis oculis*. Sed nusquam alias *erecti oculi* de impavido homine in usu sunt, sed *recti*. Cf. Bentleii nota praeclara ad Horat. Carm. I, 3, 18, ubi vir magnus nec nostri loci immemor fuit. *Ruhk.*

Utrum ... per os, an per iugulum. Id. utrum placida morte pereas, an violenta.

O virgo, nova mi facies inopinave surgit:
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.

26 « Tu hodie ista denuntias; ego semper denuntiavi mihi, et hominem paravi ad humana. » Praecogitati mali mollis ictus venit. At stultis et fortunae credentibus omnis videtur nova rerum et inopinata facies: magna autem pars est apud imperitos mali, novitas. Hoc ut scias, ea quae putaverunt aspera, fortius, quum assuevere, patiuntur. Ideo Sapiens assuescit futuris malis; et, quae alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Sciebam hoc mihi restare? Sapiens scit, sibi omnia restare; quidquid factum est, dicit: sciebam. Vale.

Peregi. Versus sunt Virgilii, Aen. VI, 103.

Fortius dedere vett. libri omnes, excepta una ed. *R.* quam secutus Erasm. deleverat vocem; unde aberat vulgo editis. *Schw.*

Sciebam hoc mihi restare? Recte tuebatur Pincianus hanc omnium Codd. et edit. ante Muretum lectionem. *Nesciebam* Muretus induxit in textum, sublata interrogationis nota, qui legisset, Pincianum in quorumdam Codd. margine notatum hoc invenisse. *Ruhk.*

EPISTOLA LXXVII.

DE CLASSE ALEXANDRINA. — DE MORTE MARCELLINI.

Navium Alexandrinarum, tabellariarum, adventu se non ut reliquos omnes motum, tranquille et apathia quadam omisisse quaerere, quid novi ex Aegypto sibi afferrent. Se esse senem, et ad reliquam vitae partem iam satis sibi esse viatici, praesertim pro illa via, quae finiri possit, modo fiat honeste. Hoc firmat narratione de Marcellini morte voluntaria, et addit quaedam contra metum mortis, quae rerum natura immutabili nobis imposita in libertatem nos vindicat, uti Laconem illum servum. Proinde vitae et voluptatis studium nos non tardiores ad moriendum faciat, nec morti nos subtrahat, quae et ipsa ex vitae officiis est: modo bona clausula imponatur.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Subito hodie nobis Alexandrinae naves apparuerunt, quae praemitti solent et nuntiare secuturae classis adventum; *tabellarias* vocant. Gratus illarum Campaniae aspectus est: omnis in pilis Puteolorum turba consistit, et ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamvis in magna turba navium, intelligit; solis enim licet siparum intendere, quod in alto omnes

Alexandrinae naves. Naves frumentariae, quae ex Aegypto frumentum, 80,000,000 modiorum, i. e. circiter 690,544,640 francor. *litres*, (40 million. medimnorum berolinensium. Conf. Heynii opusc. ac. I, p. 261), pro tributo adveherent *Puteolos*, unde Romam portabatur in horrea, ex quibus frumentatione Romae perpetua instituta, omnibus civibus pauperioribus distribuebatur. Plura habet Lipsius in Electorum lib. I, cap. 8. *Ruhk.*

In pilis. Pilae, i. aggeres, χώματα appellat Strab. V, p. 105. ed. Lips. molium obiectus, qui e lapidibus in aqua construebantur ad impetum maris cohibendum, ideoque portum muniendum. Cf. Vitruv. V, 12. Tacit. 14, 8, not. Virg. Aen. IX, 711, not. Pilarum opus Puteolis restitutum memorat Inscriptio ap. Gruter. p. 163, 9. *Molo* nunc vocant. Reliquiae adhuc visuntur. *Ruhk.*

Siparum scripsi cum Arg. *b.* Par. *b. d.* et Opsop. Vulgo *supparum*; nec id male. *Schw.* — Idem sensus est. Velum summo malo appensum sic

2 habent naves. Nulla enim res aeque adiuvat cursum, quam summa pars veli; illinc maxime navis urgetur. Itaque, quoties ventus increbuit, maiorque est quam expedit, antenna submittitur; minus habet virium flatus ex humili. Quum intravere Capreas et promontorium ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

caeterae velo iubentur esse contentae, siparum Alexandrinarum insigne est.

3 In hoc omnium discursu properantium ad littus magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod, epistolas meorum accepturus, non properavi scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit quidquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam si senex non essem, fuerat sentiendum; nunc vero multo magis, quia quantulumcumque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quam viae; praesertim quum eam viam simus ingressi,
4 quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris; vita non est imperfecta, si honesta est. Vbi-

vocabant: id est, minusculum velum, et quod in venti faventia nautae solent extendere. Lucanus optime: *Summaque tendens Suppara, velorum perituras colligit auras.* Statius: *Summis annectite suppara velis.* Io. Winckelmann. in *Monum. antich. ined.* T. II, p. 273 sq. cum nostris *Wimpeln*, *Flaggen (banderolles, pavillons)* haec suppara comparavit, quae tamen vi venti urgente usum suum habuere. Conf. Schweigh. ad Arrian. Diss. III, 12, 18, p. 618 sq. et Schneider. ad Xenoph. Hellen. VI, 2, 27, p. 108 sq. *Ruhk.*

Promontorium, Minervae. Sic appellat Ovid. Met. xv, 709: *Inde legit Capreas* (insulam vel ob Tiberii secessum infamem) *promontoriumque Minervae.* Meminit et Stat. III, Silv. 2, 23 sq. Strab. V, p. 200 Lips. Habebant ibi, ait Lipsius ad Tacit. Ann. xv, 46, procellosae illi Palladi nautae periculo maris defuncti. *Ruhk.*

Insigne. Adiiciunt *indicium* vett. libri omnes; sed ineptum assumentum istud recte abiecit Mur. *Schw.*

Rerum mearum status. Senecam in Aegypto fuisse ibique praedia sibi comparasse, s. foenebrem pecuniam ibi habuisse, verisimile fit vel ex eo, quod eius avunculum sciamus Aegy-

cumque desines, si bene desinis, tota est. Saepe autem et fortiter desinendum est, et non ex maximis causis: nam nec maximae sunt, quae nos tenent.

Tullius Marcellinus, quem optime noveras, adolescens quietus et cito senex, morbo, et non insanabili, correptus, sed longo et moleso, et multa imperante, coepit deliberare de morte. Convocavit 5
complures amicos: unusquisque, aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset; aut quia adulator et blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, et, ut verbis illum quibus laudari dignus est laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. Sic enim coepit: 6
« Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes! Non est res magna, vivere; omnes servi tui vivunt, omnia animalia: magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias: cibus, somnus, libido; per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens et fortis, aut miser, sed etiam fastidiosus potest. » Non opus erat suasore illi, sed adiutore: servi parere nolebant.
Primum detraxit illis metum, et indicavit, tunc fa- 7
miliam periculum adire, quum incertum esset, an

pti praefectum fuisse. Cf. Consol. ad Helv. c. 17. *Ruhk.*

Tota est. Nihil illi defuit.

Marcellinus. De Marcellino cf. Ep. XXIX. Diutino morbo a vivacitate ingenii et festivitate ad illum languorem et quietem defecerat. Moneo hoc, ne quis locum hunc corrigendum putet, et *victus*, aut tale quid reponendum. *Ruhk.*

Amicus noster. Schweigh. coniecit et in textum recepit *Attalus*, coll. Epp. LXIII, LXXXI, LXVII, CVIII, in quibus de eo agitur; sed haec coniectura non satis firmo fundamento nititur.

Sic enim coepit. Vides in hac Stoici cohortatione sectam, cui addictus erat. Cf. Ep. XIV, 30. Epictet. Enchirid. VII, 17. M. Anton. IX, 3, ibique Gataker. *Ruhk.*

Servi parere nolebant. Recusabant opem ferre domino morituro et timebant, ne SC. Silanianum sibi applicaretur, quo et ipsos interfici oportebat, qui domino interfecto sub co-

mors domini voluntaria fuisset; alioqui tam mali
exempli esset occidere dominum, quam prohibere.
Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse in-
humanum, quemadmodum coena peracta reliquiae
circumstantibus dividuntur, sic peracta vita aliquid
8 porrigi his, qui totius vitae ministri fuissent. Erat
Marcellinus facilis animi, et liberalis, etiam quum de
suo fieret: minutas itaque summulas distribuit flen-
tibus servis, et illos ultro consolatus est. Non fuit illi
opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit, et in ipso
cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde il-
latum est, in quo diu iacuit; et, calda subinde suf-
fusa, paulatim defecit, ut aiebat, non sine quadam
voluptate; quam afferre solet lenis dissolutio, non
inexperta nobis, quos aliquando liquit animus.

9 In fabellam excessi, non ingratam tibi; exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamvis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit, et vita elapsus est. Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit: saepe enim talia exem-

dem tecto fuissent. Cf. Tacit. Annal. 14, 42 not. *Ruhk.*

Alioqui tam mali exempli esset occidere dominum, quam prohibere. Omnium mss. Codd. lectio est, quam Muretus aliique Erasmum sequentes invertarunt *prohibere dominum quam occidere.* Lipsius eumque secutae edd. habent: *esse, occidere hominem quam prohibere.* R. — Iam ante Senecam Horatius Arte Poët. v. 467: *Invitum qui servat, idem facit occidenti.*

Reliquiae circumstantibus. Servis ad pedes, aut lectum, solent reliquias dividere; ex Suetonii Galba cap. XXII, Martiali, Athenaeo, aliis. *Lipsius.*

Etiam quum de suo fieret, quasi nunc non de suo, haud ultra fruiturus et haec relinquens. *L.*

Poni tabernaculum. Annon lecticam dormitoriam? atqui ea in ipso cubiculo de more erat. Potius ergo, tentorium aliquod instar balneoli, quo solium et ipse tegeretur. *Lips.*

Solium. Lacus balinearius, in quem descendit, ut lavaretur *calida* aqua, sub *tabernaculo* s. tentorio. Mortuus igitur est, quomodo Epicurus. Diog. Laërt. X, 15. *Ruhk.*

Quos aliquando.... animus. Senecam saepe aegrotasse, ideoque deliquium animi non ignorasse, plura sunt testimonia. Conf. Epist. LIV, 1, LXXVIII, 1. Dio Cass. 59, 19. *Ruhk.*

pla necessitas exigit. Saepe debemus mori, nec volumus : morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, ut nesciat quandoque moriendum; tamen qúum
prope accessit, tergiversatur, tremit, plorat. Nonne 10
tibi videbitur stultissimus omnium, qui fleverit, quod ante annos mille non vixerat? Aeque stultus est, qui flet, quod post annos mille non vivet. Haec paria sunt: non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es, quod, ut extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? perdis operam!

Desine fata Deum flecti sperare precando.

Rata et fixa sunt, et magna atque aeterna necessitate
ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi novum 11
est? Ad hanc legem natus es; hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series invicta, et nulla mutabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus

Saepe enim.....exigit. Int. saepe enim, quum necessitate ad mortem cogimur, tunc indigemus talibus exemplis, ut animus noster sortem istam libenter recipiat: forsitan respexit auctor ad necessitatem huius aetatis, qua damnati ab imperatoribus mortem ante occupabant, nec exspectabant carnificis manum.

Saepe debemus mori. Officio postulante. *Ruhk.*

Morimur. Natura cogente. *R.*

Nemo tam....moriendum. Horat. Epist. ad Pison. LXIII, proinde ait: *Debemur morti nos nostraque.* Ovid. Met. x, 18. *Ruhk.*

Nonne..... vivet. Similia habet Marc. Anton. II, 14, etc. *R.* —Simile in Stobaei eclogis Teles Pythagoreus, magnus sublimisque vir, ut indicant fragmenta: *At ille non amplius erit; nampe nec ante decem millia annorum fuit, nec Troicis temporibus, sed nec proavorum tuorum.* Lips.

Vtrumque.....est. I. nihil ad nos pertinent; sed hoc vitae tempus tantillum sit. *Ruhk.*

Desine...precando. Versus est notissimum Virgil. Aen. VI, 376. *R.*

Ad hanc legem natus es, etc. His similia occurrunt apud Nostratem *Montaigne* lib. I, cap. 19.

Illigat. R. b. et Pal. 2 *illigavit.* S.

Quantus te populus mortuorum praecessit! quantus moriturorum sequetur! Desunt vulgo quae in medio posui verba, *praecessit,* et *quantus:* tum alii libri nonnisi *moriturorum*

mortuorum praecessit! quantus moriturorum sequetur! quantus comitabitur! Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. Atqui multa millia hominum et animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt.
12 Tu autem non putabas, te aliquando ad id perventurum, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est.

Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? puerorum referam. Lacon ille memoriae traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, *non serviam!* sua illa Dorica lingua; et verbis fidem imposuit. Vt primum iussus est fungi servili et contumelioso ministerio (afferre enim vas obscoenum iu-
13 bebatur), illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est! et servit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta nolle te sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, ut dicas, *Non servio?* Infelix, servis hominibus, servis rebus, servis vitae. Nam vita, si moriendi virtus abest, ser-

dabant, alii solum *mortuorum*. Satis apparebat et error, et origo erroris. Integram scripturam dedit unus noster ms. Arg. c. Schw.

Hoc ipso momento. Pulchra contemplatio et vera. Totum orbem vide, notum, ignotum: multa millia omnibus momentis nasci, mori, certum est: et quosdam eodem genere leti. *Lipsius*.

Lacon ille. Plut. in Apophthegm. Laconicis Tom. VIII, p. 240 Hutt. memorat rem. Factum hoc referendum est ad Antigonum Gonatam, qui praelio ad Sellasiam ol. 139,.3, 222 ante Christ. n., Cleomene Lacedaem. rege fugato, hunc puerum ceperit et vendiderit: *ὡς δὲ προσέταξεν* (ὁ πριάμενος) *ἀμίδα* (*vas obscoenum* noster vocat, matulam) *κομίζειν, οὐκ ἠνέσχετο, εἰπών. οὐ δουλεύσω*. Deinde de tecto se deiecit. *Ruhk.*

Illisum parieti caput rupit. Potuit alius esse ab illo Plutarchi, etsi reliqua conveniant: sed hic dissonant quod Plutarchus scribit praecipitem se ab alto dedisse et sic obiisse.

Puta... duceris. Si non vis sponte sequi viam quae ducit ad mortem, quid te reluctari iuvat? duceris vel invitus ad illam.

Fac tui iuris, quod alieni est. Si

vitus est. Et quid habes, [1] propter quod exspectes?
Voluptates, quae te morantur ac retinent, consum- 14
psisti: nulla tibi nova est; nulla non iam odiosa ipsa
satietate. Quis sit mulsi, quis vini sapor, scis; nihil
interest, centum per vesicam tuam, an mille am-
phorae transeant: saccus es. Quid sapiat ostraeum,
quid mullus, optime nosti; nihil tibi luxuria tua in
futuros annos reservavit intactum. Atqui haec sunt,
a quibus invitus divelleris. Quid est aliud quod tibi
eripi doleas? Amicos, et patriam? Tanti enim illam
putas, ut tardius coenes? solem quoque, si posses,
exstingueres! Quid enim unquam fecisti luce di- 15
gnum? Confitere, non curiae te, non fori, non
ipsius rerum naturae desiderio, tardiorem ad mo-
riendum fieri: invitus relinquis macellum, in quo
nihil reliquisti. Mortem times; at quomodo illam in
media oblectatione contemnis? Vivere vis: scis enim!
Mori times: quid porro? ista vita no.. mors est?
Caesar quum illum transeuntem per Latinam viam 16

semper quolibet momento mori paratus sis, tunc non pendebis ab arbitrio mortis quae te deprehendere posset; sed quum tibi hora ultima denunciari videbitur, sortem tuam, non coactus, sed libenter et ultro accipies, ut vel in moriendo tui iuris, non alieni sis.

(1) Ruhkopfius *Ecquid habes.*

Nulla tibi nova est. In hoc argumento Lucret. III, 1094: *Nec nova vivendo procuditur ulla voluptas.*

Saccus es. Plures libri *succus est*: ut ad vesicam ipsam referas. Alioquin et allusum videri potest ad vini castrationem, quae sacco fiebat. *Lips.* — *Saccus es.* Plin. 24, 1, saccus vinarios vocat, quibus vina castrabantur, i. e. colabantur, quo leniora mitioraque, adeoque defaecatiora et puriora fierent Cf. Gatack. ad M. Anton. p. 310, 1. *Ruhk.*

Solem ... exstingueres. Vt citius coenes, aut diutius dormias stertasque. *Lipsius.*

Non curiae te, non fori. Non munera publica senatoris, tribuni pl. te retinent. *Ruhk.*

Ipsius rerum naturae desiderio. Vt philosophus hominis et reliquae naturae indolem scrutaturus. *Ruhk.*

In quo nihil reliquisti. Coëmisti quidquid ibi lautum, aut rarum.

In media oblectatione, tua, quae eiusmodi est, ut vires tuas frangendo, mortem acceleret. *Ruhk.*

Caesar. C. Caligula imperator. *R.*

unus ex custodiarum agmine, demissa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: «Nunc enim, inquit, vivis?» Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: «Mori times? nunc enim vivis?» — Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio: invitus relinquo officia vitae, quibus fideliter et industrie fungor. — Quid? tu nescis, unum
17 esse ex vitae officiis et mori? Nullum officium relinquis: non enim certus numerus, quem debeas explere, finitur. Nulla vita est non brevis: nam si ad naturam rerum respexeris etiam Nestori et Statiliae brevis est, quae inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa: quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita: non, quam diu, sed quam bene acta sit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. Quocumque voles, desine: tantum bonam clausulam impone! Vale.

Custodiarum. Ex ipsis, qui custodiebantur, trahebantur, praetorianis militibus concatenati. Cf. Ep. v, 6. De Tranq. X, 3, not. Iam mortuus es, respondit Caligula. *Ruhk.*

Nunc enim, inquit, vivis? Argutum est, et simile illi cuiusdam dicto, sive scripto: *Tot annos egit, septem duntaxat vixit: quasi vita in miseriis, nec vita sit.* Lipsius.

Succursura mors est. Liberatura a vitiis, molestiis. *Lipsius.*

Statiliae. Quae ex nobili domo, Claudio principe, nonaginta novem annos vixit. Plin. VII, 48. *Ruhk.*

Quomodo fabula, sic vita. Frequens apud philosophos comparatio. Epictetus: *Memento actorem te esse fabulae, qualem dolor esse voluit; si brevem, brevis; si longam, longae.* Varro: *Non eos optime vixisse, qui diutissime, sed qui modestissime vixerint.*

EPISTOLA LXXVIII.

NON TIMENDOS ESSE MORBOS.

Amico querenti de distillationibus crebris ac febriculis, se ipsum hoc morbi genere laborasse respondet, et quae sibi solatio fuerint, exponit. Fuerunt autem studia litterarum; philosophia, quae animum erigendo, etiam corpori profuerunt. Deinde amicorum affectus sermonesque. Medici ope non exclusa, ad praeceptum solitum revolvit: contemne mortem. Iam quum tria in omni morbo gravia sint, metus mortis, dolor corporis, et intermissio voluptatum, et de priore iam satis dictum sit, de reliquis ita exponit, ut magnorum cruciatuum morbi dicat intervalla esse, nec diu saevire dolorem. Quo magis philosophiae te dederis, eo magis a corporis vexatione et cupiditatibus te abstraxeris, atque adeo a querelis atque opinionibus, quae morbi vim augere solent. Itaque contra dolorem luctandum est, athletarum more: virtute praemii loco proposita, quod eo praestantius est, quo graviora perpessi simus. Qua quidem in re adiuvaberis cogitationem ad honeste aut fortiter facta tua, aut aliorum avertendo. Quin nec ab officiis abstrahi sines animum, virtuti etiam in lectulo locus est. Nec intermissio voluptatum gravis fiat: inhibet enim eas morbus, non omnino tollit: maiores vero et certiores voluptates animi nemo medicus aegro negat, modo non sensuum blandimentis occupato. Vno verbo nec vita taedio, nec mors timori erit, si fines bonorum et malorum cognoverimus.

Caeterum conferas Ciceronis Tuscul. Disputatt. lib. II, qui totus est de tolerando dolore.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Vexari te distillationibus crebris ac febriculis, quae longas distillationes et in consuetudinem adductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia expertus sum

Distillationibus. Sic recte editt. vett. et mss.: rursusque *distillationes*, et infra *distillarem*. (Confer. Epist. LXXXV, et CXX). Vulgo *destill.* edd. inde a Gron. Sic rursus infra, hac Ep. §. 18. *Schw.* — *Distillationibus.* Sunt catarrhi, s. inflammationes cutium interiorum, quae cavitates narium, oris, arteriae et pulmonum amiciunt, non sine tussi: quae male

hoc genus valetudinis; quod inter initia contempsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias ferre, et se adversus morbos contumaciter gerere; deinde succubui, et eo perductus sum, ut ipse distillarem, ad summam maciem deductus. Saepe impetum cepi abrumpendae vitae; patris me indulgentissimi senectus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortiter ego mori possem,
2 sed quam ille fortiter desiderare non posset. Itaque imperavi mihi ut viverem: aliquando enim et vivere, fortiter facere est. Quaé mihi tunc fuerint solatio, dicam, si prius hoc dixero, haec ipsa, quibus acquiescebam, medicinae vim habuisse. In remedium cedunt honesta solatia: et, quidquid animum erexit, etiam corpori prodest. Studia mihi nostra saluti fuerunt: Philosophiae acceptum fero, quod surrexi, quod convalui; illi vitam debeo, et nihil illi minus debeo.
3 Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil aeque, Lucili, virorum optime, aegrum reficit atque adiuvat, quam amicorum affectus; nihil aeque exspectationem mortis ac metum subripit. Non iudicabam me, quum illos superstites relinquerem,

curatae, aut neglectae facile in pulmonum tumores, aut tabem transire possunt. Cf. §. 18. Hoc morbo sub Caligula laborasse Senecam narrat Dio Cass. 59, 19: quum enim illa imperator ei infensus esset ob eloquentiam, mortemque destinaret, Caligulae meretriculae ope servatus est, quae affirmaret, tabe hominem laborare, nec diu vivere posse. *Ruhk.*

Ut ipse distillarem. Liquescerem et consumerer.

Patris me indulgentissimi. Pater eius Marcus Annaeus Seneca, notus declamationibus aliorum ab eo congestis, quae adhuc leguntur, Corduba Romam cum uxore Helvia, ad quam filii Consolatio exstat, et liberis commigravit, ibique usque ad Caligulae tempora vixisse creditur. Significat autem, notante recte Lipsio, patrem suum philosophiae alienum, (quod alibi testatur) parum fortem ad tales casus fuisse. Cf. I. A. Fabricii Bibl. Lat. Tom. II, p. 87 sq. ed. Ernest. *Ruhk.*

Et nihil illi. Abest *et* ms. Arg. *b.* nec male. *Schw.* — *Et nihil illi minus debeo.* Quasi dicat, hoc inter minima eius esse beneficia. Corpus enim

mori; putabam, inquam, me victurum, non cum illis, sed per illos; non effundere spiritum mihi videbar, sed tradere. Haec mihi dederunt voluntatem 4
adiuvandi me, et patiendi omne tormentum: alioqui miserrimum est, quum animum moriendi proieceris, non habere vivendi.

Ad haec ergo remedia te confer! Medicus tibi, quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit; ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo; ut legas clarius, et spiritum, cuius iter ac receptaculum laborat, exerceas; ut naviges, et viscera molli iacta- 5
tione concutias; quibus cibis utaris; vinum quando virium causa advoces, quando intermittas, ne irritet et asperet tussim. Ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est: contemne mortem! Nihil triste est, quum huius metum effugimus.

Tria haec in omni morbo gravia sunt: metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte 6
satis dictum est: hoc unum dicam, non morbi hunc esse, sed naturae metum. Multorum mortem distulit morbus; et saluti illis fuit, videri perire. Morieris,

spectat, reliqua animum. *Lips.*

Alioqui miserrimum est. Miserum est, quum nolis mori, non omnia facere, ut vivas. *Lipsius.*

Medicus tibi, etc. Haec opponuntur vocibus illis quae infra leguntur; *Ego tibi illud praecipio*, etc. medicus tibi praecipiet quidquid allevando corpori utile est: ego nihil aliud remedium tibi praecipio, nisi ut mortem contemnas.

Cuius iter... laborat. Cuius spiritus iter, quo ipse ducitur ad receptaculum suum, id est, pulmonem, laborat.

Non morbi hunc esse, sed naturae metum. Hoc dicit Philosophus: Si mors timenda esset, non tam morbus nobis incutere illum metum deberet (saepe enim morbus distulit mortem), quam ipsa hominis atque rerum natura; quoniam, per ipsam rerum naturam, ea lege natus est vivitque homo, ut aliquando moriatur. *Schw.*

Multorum mortem... perire. Fortasse de se ipso cogitavit, quum meretriculae consilio illo, quod legitur ap. Dion. Cass. l. l. servaretur. *Ruhk.*

non quia aegrotas, sed quia vivis. Ista te res et sanatum manet: quum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. Magnos cruciatus habet morbus. Sed hos tolerabiles intervalla faciunt; nam summi
7 doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere et diu: sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem, aut brevem faceret. Maximi dolores in macerrimis consistunt corporis partibus: nervi, articulique, et quidquid aliud exile est, acerrime saevit, quum in arcto vitia concepit. Sed cito hae partes obstupescunt, et ipso dolore sen-
8 sum doloris amittunt; sive quia spiritus, naturali prohibitus cursu et mutatus in peius, vim suam, qua viget admonetque nos, perdit; sive quia corruptus humor, quum desiit habere quo confluat, ipse se elidit; et his, quae nimis implevit. excutit sensum. Sic podagra et chiragra, et omnis vertebrarum dolor nervorumque, interquiescit, quum illa, quae torquebat, hebetavit: omnium istorum prima verminatio vexat, impetus mora exstinguitur; et finis dolendi est, ob-
9 torpuisse. Dentium, oculorum, aurium dolor ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis

Nam summi doloris intentio invenit finem. Cf. M. Autonin. VII, 33, ibique Gatack. p. 273 qui multa veterum loca huc facientia adduxit, non immemor huius aliorumque locorum Senecae. Thomas Morus, ille celeber Anglus, haec sic expressit: *Deiiciat miseram tibi nulla molestia mentem: Si longa est, levis est; si gravis est, brevis est.* Caeterum animadvertas, Senecam propemodum cum iis congruere, quae nostrae aetatis medici de his rebus disputant. *Ruhk.*

Spiritus. Est vis vitalis. *Ruhk.*

Naturali prohibitus cursu. Int. non potest sequi cursum naturalem, quia iam non potest pervenire usque in hos articulos vi mali quasi exstinctos. *Ruhk.*

Prima verminatio vexat, morsicatio prima et velut pruritus doloris, quasi a vermibus intus rodentibus. Confer. de Vita Beata c. 17, 4 not. *Ruhk.*

Mora. Intellige: tempore, diuturnitate.

nascitur; non minus, mehercules, quam capitis ipsius: sed si incitatior est, in alienationem soporemque convertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est, quod imperitos in vexatione corporis male habet: non assueverunt animo esse in-
tenti; multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus 10
ac prudens animum deducit a corpore, et multum cum meliore et divina parte versatur; cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. «Sed molestum est, inquit, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire!» Haec prima abstinentiâ gravia sunt; deinde cupiditas relanguescit, ipsis, per quae cupimus, fatigatis ac deficientibus. Inde morosus est stomachus; inde, quorum fuit aviditas, odium est; desideria ipsa moriuntur. Non est autem acerbum,
carere eo, quod cupere desieris. Adiice, quod nullus 11
non intermittitur dolor, aut certe remittitur. Adiice, quod licet et cavere venturum, et obsistere imminenti remediis; nullus enim non signa praemittit, utique qui ex solito revertitur. Tolerabilis est morbi patientia, si contempseris id quod extremum minatur.

Sed si incitatior est, in alienationem soporemque convertitur. Sic edd. vett. cum mstis. Vulgo, *Sed quo incitatior est, eo citius in alien. stuporemque convertitur.* Schw. — Sic, inquit Ruhk. Codices Pinciani, Erasmi et unus Gruteri, cuius reliqui cum editione vetere omittunt quaedam verba, quibus aegre caremus, aut aberrationes librariorum praestant satis vulgarea.

Intenti. Recte ms. *b.* et vet. codex Mureti. Vulgo *contenti.* Schw.

Multum illis cum corpore fuit. Ideo quum corpus illorum dolore afficitur, omnino deprimuntur, quia non illis restat animus qui se erectum teneat, afflicto corpore.

Deducit a corpore. Damnavit Pinc. luitus *diducit*, sed quum ratio loquendi, tum Codd. vulgatam defendunt. *Ruhk.*

Inquit. Scripsi cum ed. *A.* et mss. *b. c.* Vulgo *inquis*, ex ed. *R.* Schw.

Ipsis per quae cupimus. Sic optime edd. ex Mureti ing. quum *ipsis per se quae cupimus* darent libri vett. *Schw.*

Cavere venturum. Dolorem : quem

Noli mala tua facere tibi ipsi graviora, et te quere-
lis onerare. Levis est dolor, si nihil illi opinio adie-
cerit: contra, si exhortari te coeperis, ac dicere,
12 *nihil est;* aut certe, *exiguum est; duremus!* iam de-
sinet: levem illum, dum putas, facies. Omnia ex opi-
nione suspensa sunt: non ambitio tantum ad illam
respicit, et luxuria, et avaritia; ad opinionem dole-
mus. Tam miser est quisque, quam credidit. Detra-
hendas praeteritorum dolorum conquestiones puto,
et illa verba: « Nulli unquam fuit peius. Quos cru-
ciatus, quanta mala pertuli! nemo me surrecturum
13 putavit. Quoties deploratus sum a meis, quoties a
medicis relictus! In equuleum impositi non sic dis-
trahuntur. » Etiamsi sunt vera ista, transierunt.
Quid iuvat praeteritos dolores retractare, et miserum
esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum
malis suis adiicit, et sibi ipse mentitur? Deinde, quod
acerbum fuit, retulisse iucundum est: naturale est,
mali sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt,
et futuri timor, et veteris incommodi memoria: hoc
14 ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis po-
situs difficultatibus dicat:

.... *Forsan et haec olim meminisse iuvabit!*

Toto contra illum pugnet animo: vincetur, si cesserit; vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc

suspicaris eum adventurum, licet ei remediis occurrere, imminentemque repellere.

Ad opinionem dolemus. Quam multos videris, qui levissimo malo affecti iam impendere mortem putant, gravissimosque dolores ex opinione sua patiuntur!

Quid iuvat praeteritos.... fueris? Haud dubie quisque Nostro assentietur caventi, ne quis memoria veterum malorum, quae perpessus sit, se miserum faciat. Enimvero et bono suo constat haec ipsa memória, si quis fortitudinem reminiscatur, qua illis malis audentior obviam iverit, ideoque et eamdem fortitudinem nunc contra haec ipsa bene adhibiturum se confidat. *Ruhk.*

Forsan.... iuvabit! Versus Virg. Aen. I, 203 a Nostro hunc hic advocatur. *Ruhk.*

hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, cui obstandum est. Istud, quod premit, quod impendet, quod urget, si subducere te coeperis, sequetur, et gravius incumbet: si contra steteris, et obniti volueris, repelletur. Athletae quantum plagarum ore, 15
quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum, gloriae cupiditate; nec tantum, quia pugnant, ista patiuntur, sed ut pugnent: exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque evincamus omnia, quorum praemium non corona, nec palma est, nec tubicen praedicationi nominis nostri silentium faciens; sed virtus, et firmitas animi, et pax in caeterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est.

« Dolorem gravem sentio! » Quid ergo? non sen- 16
tis, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus; sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti et averso. « Sed grave est! » Quid? nos ad hoc fortes sumus, ut levia portemus? Vtrum vis longum esse morbum, an coarctatum et brevem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum; multum temporis

Attrahunt in se ruinam. Nimio enim timore adeo aegri animus torquetur, ut vis ipsius mali augeatur; quum febris fiat ardentior.

Sed ut pugnent. Vt pugnae idonei sint, exercitio praeparantur. In ipso autem exercitio haec mala. *Lips.*

Quorum praemium.... nec palma est. Vti hieronicis, s. victoribus in ludis quatuor nobilibus Graecorum concedebantur. Pollux III, 30: quo etiam respexit Virg. Aen. V, 110, 111. *Ruhk.*

Tubicen. Qui praecinebat, ut vox deinde praeconis succederet et victorem renunciaret. Cf. P. Faber, Agonist. II, 13. *Ruhk.*

Quid ergo? non sentis. Sic recte edd. vett. cum msstis; et sic rursus ed. Gron. Alii vulgo ab Erasmo, *Quidni sentias?* quod revocavit Ruhk. *Schw.*

Fugientib. Similiter Horatius, Od. III, 2: *Mors et fugacem persequitur virum, Nec parcit imbellis iuventae Poplitibus timidoque tergo.*

Coarctatum. Sic *A. c.* Pal. 3. 4. et Col. et parum abit ed. Ven. et ms. Par. *a.* Vitiose *cogitatum* ed. *R.* et mss. Arg. *b.* Par. *b.* Pal. 1 et 2. *Concitatum* ed. Er. et seqq. cum Par. *d.* Schw.

17 donat: necesse est, ut exsurgat et desinat. Brevis morbus ac praeceps alterutrum faciet, aut exstinguetur, aut exstinguet. Quid autem interest, non sit, an non sim? in utroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogitationes avertere animum, et a dolore discedere. Cogita, quid honeste, quid fortiter feceris; bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea quae maxime miratus es sparge. Tunc tibi fortissimus quisque, et victor doloris, occurrat: ille, qui, dum varices exsecandas praeberet, legere li-
18 brum perseveravit; ille, qui non desiit ridere, quum, hoc ipsum irati, tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quidquid vis nunc licet dicas, distillationes, et vim continuae tussis egerentem viscerum partes, et febrem praecordia ipsa torrentem, et sitim, et artus in diversum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, et equuleus, et lamina, et vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renovaret et al-
19 tius urgeret, [ferrum] impressum. Inter haec tamen aliquis non gemuit: parum est; non rogavit: parum est; non respondit: parum est; risit, et quidem ex animo. Vis tu post haec dolorem deridere?

«Sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me

Necesse est ut exsurgat et desinat) *Necesse et ut exsurgat*, etc. ms. Arg. *b.* Matthiae (in Programm. pag. 19) corrigendum censuit, *necesse est et exsurgat, ut desinat*. Schw.

Ille... experirentur. Similia habet Cic. Tusc. II, 22. 25. Seneca Epist. LXXVI, 15. *Ruhk.*

Irati tortores. Modii coniectura *mirati* nemini, opinor, placebit. *R.*

Plus est flamma, et equuleus, et lamina. Tormenta ad confessionem veritatis a reis exprimendam usurpata. Res nota est, vel ex quovis Antiquit. Compendio, e c. *Adams, Antiquit.* Rom. I, p. 471. *Ruhk.*

Renovaret. Quid intelligit? ferrum plagis immissum. *Lipsius.*

Ferrum, quo non facile carere posse videbatur oratio, nostra de coniectura adiecimus. *Schw.*

Vis tu post haec dolorem deridere? Hic Lipsius negationem desiderat et scribendum putat: *dolorem non deridere.*

Inquit. Sc. aliquis. Cf. de Ira I,

omnibus abduxit officiis. » Corpus tuum valetudo tenet, non et animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si animus tibi esse in usu solet, suadebis, docebis, audies, disces,
quaeres, recordaberis. Quid porro? nihil agere te 20
credis, si temperans aeger sis? Ostendes, morbum posse superari, vel certe sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantum arma et acies dant argumenta alacris animi indomitique terroribus: et in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas: bene luctare cum morbo: si nihil te coëgerit, si nihil exoraverit, insigne prodis exemplum. « O quam magna erat gloriae materia, si spectaremur aegri! » Ipse te specta; ipse te lauda!

Praeterea duo sunt genera voluptatum: corpora- 21
les morbus inhibet, non tamen tollit; imo, si verum aestimes, incitat. Magis iuvat bibere sitientem; gratior est esurienti cibus; quidquid ex abstinentia contigit, avidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quae maiores certioresque sunt, nemo medicus aegro negat; has quisquis sequitur et bene intelligit, omnia
sensuum blandimenta contemnit. O infelicem aegrum! 22
Quare? quia non vino nivem diluit; quia non rigo-

3, 1 not. Est Graecis familiare, φησὶ, cf. Vpton. ad Arrian. Diss. I, 4, 9 ed. Schweighaeus. *Ruhk.*

Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Vti Posidonius ap. Cic. Tusc. Disp. II, 25 qui in *vestimentis* dormitoriis, in lectulo (Ep. LXVI, 1) docebat coram Pompeio magno. *R.*

Vestimentis. Vid. not. super

Si nihil.... exoraverit. Inflexerit. Vsum loquendi firmavit Gronovius ad h. l. exemplis ex Nostro petitis I de Ira 8, 6: *Quum.... metus aut cupiditas aliquid impetravit.* Ep. XCIV, 45: *Praecepta non cogunt, sed exorant*, i. e. persuadent. Plura vide in Thesauro Rob. Stephano-Gesner. *R.*

Animi voluptates. Temere omissum prius vocab. in ed. Bipont. Ruhk. et Matth. *Schw.*

O infelicem aegrum! Ironice, nam deinde confutat.

Quia non vino nivem diluit. Dicas magis vinum dilui nive. Sed sic iterum loquitur II de Ira, cap. XXV, neque nivatas potiones solum, sed *nivem* ipsam *rosisse*, Noster scribit Epist. XCV, 16. *Lips.*

rem potionis suae, quam capaci scypho miscuit, re-
novat fracta insuper glacie; quia non ostrea illi Lu-
crina in ipsa mensa aperiuntur; quia non circa coe-
nationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum
obsoniis focos transferentium. Hoc enim iam luxuria
commenta est: ne quis intepescat cibus, ne quid pa-
lato iam calloso parum ferveat; coenam culina pro-
23 sequitur. O infelicem aegrum! Edet quantum con-
coquat; non iacebit in conspectu aper, ut vilis ca-
ro, a mensa relegatus; nec in repositorio eius pectora
avium (totas enim videre fastidium est) congesta po-
nentur. Quid tibi mali factum est? coenabis tan-
quam aeger, imo aliquando tanquam sanus.

Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem,
aquam calidam, et quidquid aliud intolerabile vide-
tur delicatis et luxu fluentibus, magisque animo quam
corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere.
24 Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum co-

Fracta insuper glacie. Noster Nat. Quaest. IV, cap. ult. Inde est, ait, quod nec nive quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt. *Ruhk.*

Lucrina. Ex lacu Lucrino, qui anno Christi 1538 terrae motu fere destructus est. Ostrea s. conchylia lucrina valde aestimabantur, inde a L. Crassi diserti oratoris, quem Cicero laudat, aetate. Macrob. Saturn. II, 11; Horat. Serm. II, 4, 32; Epod. II, 49. *Ruhk.*

Ipsos cum obsoniis focos. Ep. XCV, 26: *Quid illa purulenta et quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus extingui?* Et Quaest. nat. l. IV, cap. ult. *Ardentes boletos, et raptim condimento suo mersatos, demittunt paene fumantes.* — Cf. si tanti videatur, Schwarzii Diss. select. p. 339 sq. *Ruhk.*

Hoc enim iam luxuria commenta est. Non quin foculos sive ἐσχάρας, qui cum prunis transferrentur iam antea habuerint Graeci Romanique; sed non ad boletos, et talem ipsum luxuriae usum. *Lips.*

Iam calloso. Quarto Quaest.: *Emortuae fauces, et occallatae cibis ardentibus.*

Aper. De luxu in apris, quos totos apponebant, et denique satis habebant ostendere, scripsit affatim IV Poliorcet. Dialogismo I, Lipsius. *Ruhk.*

Pectora avium. Epist. XLVII de carptore: *Alius pretiosas aves scindit: pectus et clunes in frusta excutit.*

Sorbitionem, aquam calidam. Potiones aegrotis dari solitas: quominus

gnoverimus; ita demum nec vita taedio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in fastidium veritas veniet; falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit et vocat, licet immatura sit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longissime fructus est: cognita est illi ex magna parte natura; scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis, et ideo infinitis, metiuntur.

His te cogitationibus recrea, et interim epistolis 25
nostris vacando. Veniet aliquod tempus, quod nos iterum iungat ac misceat: quantulumlibet sit illud, longum faciet scientia utendi. Nam, ut Posidonius ait « unus dies hominum eruditorum plus patet, quam imperitis longissima aetas. » Interim hoc tene, hoc morde: adversis non succumbere, laetis non credere,

de ealda cogites, impedit mentio delicatorum et loxu fluentium, quorum haee propria erat. *Ruhk.*

Satietas sui. Ruhk. interpret. obscurius: studium semet ipsum cognoscendi repletum. Sensus tamen per se patet: satietas sui, i. e. taedium, non occupabit illius vitam qui tam multis rebus studebit.

Quantulumlibet. Ed. *A.* cum plerisque msstis. Vulgo *quantum libet*; nec id male, eadem sententia. *S.*

Posidonius. Conf. Fabricii Bibl. Graec. Vol. III, pag. 572 sq. *Ruhk.*

Eruditorum. I. sapientum, stoico sermone. Simile est illud egregium dictum Ciceron. Tusc. Dispp. V, 2: Est autem unus dies, bene et ex praeceptis tuis (Philosophia) actus, peccanti immortalitati anteponendus. *R.* — Similia in Philone Iudaeo, libro Quis divinor. oper. heres: pollicetur autem talem agenti pacem, bonam senectutem; id est, non longaevitatem, sed vitam cum prudentia coniunctam. Nam vel dici felicitas multitudine annorum melior, quanto brevis aliqua lux tenebris aeternis. Vnam enim diem, dixit salubriter vir propheta, malle se vivere cum virtute, quam multa millia annorum in umbra mortis; umbram mortis malam indicans vitam. (E graeco a Lipsio versum.)

Hoc tene, hoc morde. Omnium haec est lectio Codd. et edd. ante Muretum, qui in textum invexit: *Interim tene hoc mordicus.* Conferas, si tanti videatur, Gruteri Opinionum IV, 6. *Ruhk.*

omnem fortunae licentiam in oculis habere, tanquam, quidquid potest facere, factura sit. Quidquid exspectatum est diu, levius accedit. Vale.

EPISTOLA LXXIX.

DE CHARYBDI, SCYLLA ET AETNA. — SAPIENTES INTER SE PARES ESSE.

Rogat amicum, tum ut sibi de Scylla, Charybdi et Aetna certiora nuntiet, tum ut in descriptione Aetnae, quam ut episodium maioris poëmatis parare velit, ne nimis modestus sit, nec priores credat, qui in eo describendo clari fuerint, a se vinci non posse, etsi in sapientia nec vincere, nec vinci licet: quippe cui nullus crescendi locus datur, quum ad summa pervenerit, ut rebus naturae, simul atque iustam magnitudinem impleverint. Ad hanc et nos enitamur, bono eius uno ducti, non gloria, quae ultro virtutem sequitur nulla simulatione fucatam.

Scriptam hanc epistolam, quum in Natural. Quaestionibus componendis laboraret Seneca, verisimile est. Nam et ipsas senex conscripsit, et memorabilium Aetnae non uno loco mentionem fecit.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Exspecto epistolas tuas, quibus indices mihi, circumitus Siciliae totius quid tibi novi ostenderit, et omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, et quidem non terribile navigantibus, optime scio; Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi

Siciliae. Cuius erat procurator, et et ideo circumire fora et conventus debebat Lucilius, iurisdicendi causa. Cf Cic. in Verrem de Suppliciis. *R.*

Nam Scyllam... scio. A recentioribus, qui illas regiones adierunt, eadem nuntiata sunt, v. c. a Bartels I, p. 392. *Ruhk.*

Non terribile. Sunt codices, qui negationem omittant, sed nullo iure. *Ruhk.* — Cf. not. sq.

Fabulis. Cf. Hom. Odyss. XII, 101 seqq. Scyllam rupem esse Italiae adhaerentem, e regione urbis Scyllaci, Charybdim autem Siciliae proprium, e regione Scyllae sitam rupium collectionem, notum est. Nostras *baron de Riedezel*, qui Siciliam et magnam

desidero. Et, si forte observaveris (dignum est autem, quod observes), fac nos certiores, utrum uno tantum vento agatur in vortices, an omnis tempestas aeque mare illud contorqueat; et an verum sit, quidquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, et circa Tauromenitanum littus emergere.
Si haec mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, 2
ut in honorem meum Aetnam quoque ascendas; quam consumi, et sensim subsidere, ex hoc colligunt quidam, quod aliquando longius navigantibus solebat ostendi. Potest hoc accidère, non quia montis alti-

Graeciam perlustravit, nobis claram et certam de Charybdi notitiam praebuit, ut facile Senecae quaestionibus respondeatur. Haec enim in una illius epistola legimus: *En allant de Messine à Reggio en Calabre, j'eus encore occasion d'observer de très-près Charybde, et de me convaincre de nouveau qu'elle n'est ni profonde ni dangereuse, et que ce tourbillon n'est point occasionné par un gouffre, mais uniquement par deux courans opposés, qui s'efforcent de pénétrer, l'un du côté du nord, et l'autre du côté du sud, dans le détroit. Comme ces deux courans ne se portent pas dans le canal avec la même force ni dans le même tems, ils occasionnent une espèce de flux et de reflux qui se succède de six en six heures, et sur lequel les mariniers se dirigent en faisant canal, de manière que la traversée peut se faire commodément et fort vite, sans rames ni voiles; et s'il arrive quelquefois à un gros vaisseau de se perdre, c'est ordinairement par l'ignorance des mariniers qui prennent mal leur tems pour s'engager dans le détroit; le courant les jette alors contre le rivage où ils sont forcés d'échouer.* Voyage en Sicile et dans la grande Grèce; Lausanne 1773, Vol. I et II, pag. 161 et 167. (E notis *Lagrang.*)

Quod observes. Sic *R. A. b. c.* Opsop. Grut. Edd. ab Erasm. *ut observes.* Schw.

Uno... vento. Nempe Austro. *L.*

Aeque mare. Nonnulli habent *atque mare*, quum optimi mss. idque sensu postulante praebeant *aeque mare* apud Pinc. et Gruterum. *Ruhk.*

Et an verum sit... emergere. Strabo VI p. 258 Lips. veritatem rei testatur, qui addit, eam ob causam littus Tauromenitanum (nunc *Taormina* vocant urbem) appellatum esse Copriam (i. e. excrementis plenam). At nunc nihil eiusmodi a navigantibus observatur, nisi interdum ingens maris murmur subrupe, unde fabella ortum duxit, aquam a Charybdi absorptam evomi hoc loco. *R.*

Colligunt quidam. Posteriorem vocem ex vett. libr. adieci. *Schw.*

Aliquando, quum codices addicant, reposui. Antea *aliquanto*. *R.*

Longius navigantibus s. o. Apposite laudat Lipsius Aelian. V. H. VIII, 11, idem, nescio unde, referentem. *Ruhk.*

tudo descendit, sed quia ignis evanuit et minus vehemens ac largus effertur; ob eamdem causam fumo
3 quoque per diem segnior. Neutrum autem incredibile est, nec montem, qui devoretur quotidie, minui, nec ignem non manere eumdem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exaestuat, et aliis pascitur; in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, *Hephaestion* incolae vocant, foratum pluribus locis solum, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius circumit.
4 Laeta itaque regio est, et herbida, nil flammis adurentibus, sed tantum vi remissa ac languida refulgentibus.

Sed reservemus ista, tunc quaesituri, quum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis nives absint, quas ne aestas quidem solvit; adeo tutae sunt

Descendit Libri vett.; *desedit* vulgo, a Mur. *Schw.*

Effertur. Bene habet: alii *effervit*, quam lectionem, et ipsam non spernendam, Modius commendabat. *Ruhk.*

Fumo quoque per diem segnior. Omnium codd. et antiq. edd. lectio est, quam tamen Pincianus coniectura ductus immutavit *segniore* praestans. Sed est sensus: ignis segnior est ad fumum reddendum. *Ruhk.*

(*Qui non ipse*) *Quia n. i. R. A. b. c.* Grut. *Schw.*

Aliis. Sic dedi commendantibus Erasmo et IV Grut. Antea legebatur *alibi.* Ruhk.

In Lycia...refulgentibus. Confirmat rem Plinius Nat. Hist. V, 27. Cf. Mamertus. Idem observatur de pluribus aliis regionibus, quarum memorata dignissima est, quae ad mare Caspium circa Bacu sita est, cui petrolaei, quod *naphtha* vocare solemus, tantam copiam inditam esse narrant *Guldenstaedtius*, *Reineggs* (*Ehlich*) aliique, ut et apertura facta erumpat innoxium, quin etiam cibis coquendis adhibeatur, et egregiam huius regionis fertilitatem efficiat. *Reineggs* multus est in describendo igne coeruleo, quem mari per istam regionem suaviter et lente undanti assimilabat, quum noctu e montibus illum prospiciebat. Fortasse haec regionis Colchicae natura ansam dedit auctoribus rerum argonauticarum, ut campos et tauros ardentes Colchidis sui poëmatibus describerent, e. c. Apollon. Rh. III, 1290 sq. Ovid. Met. VII, 104 sq. Idem circa Dodonam observabatur, Lucret. VI, 879 sq. Spectant huc stagna Palicorum (*Nafia* nunc vocata) in Sicilia, Virg. Aen. IX, 585, etc. *Ruhk.*

Foratum. Ed. *A.* et *Er.* cum mss. *b. a.* Par. *b. d.* Pal. 1. 2. Vulgo *perforatum.* Schw.

ab igne vicino. Non est autem quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras, etiamsi nemo quidem mandaret tibi, donec Aetnam describas in tuo carmine: nec pudor obstet ne hunc solemnem omnibus poëtis locum attingas; quem quominus Ovidius tractaret, nihil obstitit quod iam Virgilius impleverat: ne Severum quidem Cornelium uterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit; et, qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur quae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, utrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas: crescit in dies, et inventuris

Non est autem... attingas. Sensus huius loci corrupti est: Ne mihi adscribas hanc tuam curam (Aetnam scilicet invisendi) sed morbo quo nunc teneris, i. e. tuae tantae cupidini s. enthusiasmo, quo, vel nemine tibi mandante, ducereris ad Aetnam describendam in Carmine quod paras. Cf. Praefat. huic Volum. praemissam. *Ruhk.*

Etiamsi nemo quidem mandaret tibi, donec. Locum omnino corruptum esse recte iudicat Gron. Palat. secundus praebet: *nemo manduret tibi, quid donec.* Col. *nemo dabit quid manducare tibi quid donec.* Ruhk. — *Quidem.* Deest vulgo vox *quidem*, quam vel expressam agnoscunt veteres libri, vel latentam in corrupta scriptura. *Schw.*

Donec Aetnam describas. Est qui ut *Aetn. descr.* corrigendum censeat vir doctus, praeter rationem: nam ista et observari a Lucilio et sibi interim privatim perscribi vult Seneca, donec in suo carmine descriptionem Aetnae in publicum edat. *S.*

Carmine: nec pudor obstet ne hunc, etc. Vulgo: *carmine, et hunc solemnem*, etc. Schw. scribi iubet *ne hunc*, et deleri *et*; quippe quod ex Erasmi coni. vulgo ponebatur, quum *ne hunc* darent vett. libri. Tria autem verba ad sensum necessaria, *nec pudor obstet*, quum deessent vulgo, adiecta ex vestigiis veteris scripturae, quae in ed. Ven. et in ms. Pal. 2 et 3 supersunt.

Quem quomin...... deterruit, etc. Quum tam multi hanc materiem tractaverint, parum caute egerunt, qui hoc loco incerto usi sunt ad certum auctorem incerto s. ἀδεσπότῳ carmini *Aetna* inscripto vindicandum. — Virgil. egit de Aetna monte Aen. III, 571 sq. Ovid. Met. XV, 340 sq. *Ruhk.*

Severum... Cornelium. Cornelius Severus augustei aevi poëta, cuius laus exstat ap. Quintil. Instit. Or. X, I, 89 Gesner. Parum constat, bellum siculum, quod quominus perficeret, mors immatura praepedit, utrum ad bellum punicum spectet, an ad bellum siculum Augusti cum Sexto Pompeio gestum referas. Hoc praetulit recte, opinor, beat. Wernsdorf. Poët. min. lat. IV, I, p. 8, 26. *Ruhk.*

Subactam. His materiam *subactam*, in qua elaborarunt poëtae; non *con-*

6 inventa non obstant. Praeterea, conditio optima est ultimi: parata verba invenit, quae aliter instructa novam faciem habent; nec illis manus iniicit, tanquam alienis, sunt enim publica: iurisconsulti negant, quidquam publicum usucapi. Aut ego te non novi, aut Aetna tibi salivam movet. Iam cupis grande aliquid, et par prioribus*, scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit; quae tanta in te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vires, si vincendi periculum sit: tanta tibi priorum reverentia est.

7 Inter caetera, hoc habet boni Sapientia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur; quum ad summum perveneris, paria sunt; non est incremento locus; statur. Numquid sol magnitudini suae adiicit? numquid ultra*, quam solet, luna procedit? maria non crescunt; mundus eumdem habitum ac modum servat. Extollere se, quae iustam magnitudinem im-
8 plevere, non possunt. Quicumque fuerint sapientes, pares erunt et aequales; habebit unusquisque ex his

sumptam, quae nullam eius exornandae copiam praestet, ut pote iam perfectae et consummatae, praebuit hic locus: quando quidem ornatu verborum etc. *impleverunt*, i. e. affatim expoliverunt locum hunc, non physica doctrina et subtilitate. Omnis itaque miratio, quod, Seneca iudice, Virgilius locum impleverit, tollitur, hac interpretatione recepta. *Ruhk.*

Usucapi. Secundum iurisconsultos romanos usucapio erat via acquirendae proprietatis per possessionem rei non interruptam, et quae certum temporis spatium durare debebat. Usucapionis iure acquirebantur res tum mobiles, tum immobiles, nisi a legibus exceptae fuissent, ut personae liberae, loca publica, bona publica, res fisci, principisque dominium. Vide Digest. lib. 41, tit. 3, leg. 9.

Salivam movet. Quod fit in subito appetitu cibi aut obsonii; lingua et os humescunt, et sumere allubescunt.

Si vincendi periculum sit. I. si experiendum sit, an vincere possis. *Ruhk.* — Nobis autem non verus ille sensus videtur: sed potior quem *Lagrange* protulit: *Au moindre péril d'éclipser vos devanciers*; id est, si, tentatis viribus tuis, sentias te vincere posse: quod *periculum* tibi esse videtur, quia quasi loco impietatis habes eos a te vinci quos adeo revereris.

Quum ad summum perveneris.

propriis dotes; alius erit affabilior, alius expeditior,
alius promptior in eloquendo, alius facundior: illud,
de quo agitur, quod beatum facit, aequale erit in
omnibus. An Aetna tua possit sublabi et in se ruere;
an hoc excelsum cacumen, et conspicuum per vasti
maris spatia, detrahat assidua vis ignium, nescio:
Virtutem non flamma, non ruina, inferius adducet.
Haec una maiestas deprimi nescit; nec proferri ultra, 9
nec referri potest. Sic huius, ut caelestium, statuta
magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere! Iam
multum operis effecti est: imo, si verum fateri volo,
non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse
meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicetur diem,
cui sol per caliginem splendet? Licet contentus interim
sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono
lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur 10
sibi, quum, emissus his tenebris, in quibus volutatur,
non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit,
et caelo redditus suo fuerit; quum receperit
locum, quem occupavit sorte nascendi. Sursum illum
vocant initia sua. Erit autem illic etiam antequam
hac custodia exsolvatur, quum vitia disiecerit, purusque
ac levis in cogitationes divinas emicuerit.

Hoc nos agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu 11

Gronovio iudice reposui, quum antea legeretur *dum*. Ruhk.

Illud, de quo agitur. Summum bonum, virtus, honestum, atque ideo sapientia, sensu stoico. Cf. Lipsii Manud. III, 3. *Ruhk.*

Detrahat. Comminuat sensim.

Statuta magnitudo. Vulgo *stata magn.* ab Er. invitis msstis. *Schw.*

Qui suspicetur diem, cui sol. Sic habent Modii et Grut. codd., ut Senecae magis familiare. Antea *qui suspicentur diem, quibus*, etc. *Ruhk.*

Locum, quem occupavit. Nempe illum in caelo locum, ubi cum primo orbe fuit. Ex eo scintilla in terras desiluit, animus noster factus, eo rediturus. *Lips.* —Cf. Nat. Quaest. I, praef. §. 8 sqq. Sursum ingenita spatia sunt, etc. *Ruhk.*

Hac custodia. Corporis.

Hoc nos agere.... licet. Sic Grut. Codd. omnes et editio vetus. Erasmus tamen: *hoc nos oportet agere... toto, licet pauci sciant* rel. *Ruhk.*

toto, licet pauci sciant, licet nemo, iuvat. Gloria umbra virtutis est; etiam invita comitabitur. Sed quemadmodum aliquando umbra antecedit, aliquando sequitur, vel a tergo est: ita gloria aliquando ante nos est, visendamque se praebet; aliquando in averso est; maiorque, quo serior, ubi invidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? Vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem civitas ignoravit? respuit; nec intellexit, nisi quum perdidit.
12 Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non sorti suae gratias egit, et exsilium suum complexus est? De his loquor, quos illustravit fortuna, dum vexat. Quam multorum profectus in notitiam evasere post ipsos! quam multos fama non excepit, sed eruit! Vides, Epicurum quantopere non tantum eruditiores,
13 sed haec quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam Epistola, quum amicitiam suam et Metrodori grata commemoratione cecinisset, hoc novissime adiecit: « Nihil sibi et Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Graecia non ignotos solum habuisset, sed paene inauditos. » Numquid ergo non postea, quam esse desierat, inventus est?

Iuvat. Sic recte Arg. *b.* et Pal. 3. Mendose alii *vivat*; unde dein vulgo *licet nemo videat.* Schw.

Etiam invita. Sic, vel *et invita*, libri vett. Vulgo *invitos.* Schw.

Aliquando sequitur, vel a tergo est. Quatuor postrema verba, deleta vulgo a Mureto, agnoscunt vett. libri omnes; nec sunt omnino supervacua: nam et *sequi* dicitur is qui comitatur, qui a latere incedit. *Schw.*

Democritus. Quoniam patrimonium suum neglexerat. Conf. de Provid. VI, 1. *Ruhk.*

Rutilii. Cf. Consol. ad Marc. XXII, 2. *Ruhk.*

Quam multos fama non excepit, sed eruit! Quasi ex sepulcro in lucem protraxit. *Ruhk.*

Vides, Epicurum...miretur. Cf. Ep. XXI, 10, et Petri Gassendi de vita et morib. Epicuri II, 4. *R.*

numquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus 14
quoque in quadam Epistola confitetur « se et Epicurum non satis eminuisse; sed post, se et Epicurum magnum paratumque nomen habituros, et qui voluissent per eadem ire vestigia. » Nulla virtus latet; et latuisse, non ipsius est damnum. Veniet, qui conditam, et saeculi sui malignitate compressam, dies publicet. Paucis natus est qui populum aetatis suae cogitat. Multa annorum millia, multa populorum 15
supervenient; ad illa respice! Etiamsi omnibus tecum viventibus silentium livor indixerit, venient qui sine offensa, sine gratia, iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo; tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non Virtus, et 16
vivo et mortuo, retulit gratiam; si modo illam bona sequutus est fide, si se non exornavit et pinxit, sed idem fuit; sive ex denuntiato videbatur, sive imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit: paucis imponit leviter extrinsecus inducta facies; veritas in omnem sui partem *semper* eadem est. Quae decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium; perlucet, si diligenter inspexeris. Vale.

Emicuit, et infra..... *emicuisse*. Alii *enituit*..... *enituisse*; aut *eminuit*... *eminuisse*. Schw.

Et qui voluissent. Sic libri velt. nisi quod nonnulli *et* omittunt. Temere vulgo *apud eos qui voluissent*, ex Mureti ing. *Schw*.

Paucis natus est. .. *cogitat*. Qui tantum hominibus coaevis conspicuus esse et placere vult, et qui non supra aevum suum eminere, atque proinde sequentia saecula cogitare studet, quibus placeat. *Ruhk*.

Sive ex denuntiatio. Qui mos hodieque inter magnates servatur, praemittere et nunciare adventum. *L*.

Semper. Vocem *semper* agnoscunt quidem ed. *A*. et ms. c. sed ignorant *R. b*. aliique libri velt. Videtur ex scholio invecta: itaque ut suspectam notavi. *Schw*.

EPISTOLA LXXX.

QVAM COMMODA SIT PAVPERTAS.

Concursus vulgi ad spectaculum sibi occasionem esse dicit, nulli addicto tranquille philosophandi de exercitatione animi et de virtute consequenda, quae una voluntate paratur, in eo optime occupata, ut servituti te eripias. Hoc autem non fieri potest pecunia, sed sua cuiusque opera. Primum libera te metu mortis, deinde metu paupertatis, quae non malum videbitur pauperes componentibus cum iis, qui felices vocantur et magnifice se gerunt. Itaque non ex larva, sed ex veritate homines metiaris atque ideo te ipsum.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impediet, quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non allevabitur velum, licebit uno vadere; quod magis necessarium

Ad sphaeromachiam. Libri, ut solet in graecis, variant. Quidam *ad sphaeram mathemam:* alii, *ad spero in athema;* meus *asperam in ethnam.* Sphaeromachia quidem nota est, pilaris lusus et certamen. Nominat Papinius in Sylvis: *Sphaeromachias spectamus, et pilaris lusio admittitur.* Ipsa enim pila *sphaera* dicitur. Atque ita Sidonius lib. V, Epist. XVII: *Sphaerae primus ego signifer fui*, et lusores *sphaeristas* appellat. Seneca affirmare etiam lectionem hanc videtur statim, dum ait *spectaculum non fidele*, *et lusorium* lubricum enim, anceps, et lusus magis, quam certamen. *Lipsius.* — *Sphaeromachiam.* Pilarem ludum et certamen a pugilibus, πύκταις factitatum, qui loco caestuum pilas manibus circumligabant, ne caestus nocerent, coriaceo tegumento, ἐπισφαίρα custoditas. Conf. P. Fabri Agonist. 1, 6. *Ruhk.*

Impediet, et infra *allevabitur*, ex edd. vett. et msstis correxi. Vulgo *impedit* et *allevabatur*. Schw.

Non crepuit subinde ostium. Simpliciter de sonitu aperientis ianuam intelligam. Ianuae autem romanae introrsum aperiebantur, vid. Cuiacii Obss. 13, 27. *Ruhk.*

Velum. Παραπέτασμα, foribus cubiculi praetensum, quod levabatur in admissionibus; unde causas cognoscere levato velo, est, palam omnibus admissis: alia inserviebant frigori arcendo in coenationibus: alia ornatui. Cf. Lipsium ad Tacit. Annal. 13, 5. *Ruhk.*

Vno vadere (scil. *itinere*, quod ex

est per se eunti et suam sequenti viam. Non ergo se-
quor priores? Facio; sed permitto mihi et invenire
aliquid, et mutare, et relinquere. Non servio illis, 2
sed assentio.

Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium
promittebam, et sine interpellatione secretum; ecce
ingens clamor ex stadio profertur, et me non excutit
mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert.
Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, inge-
nia quam pauci; quantus ad spectaculum non fidele
et lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bo-
nas solitudo; quam imbecilli animo sint, quorum la-
certos humerosque miramur. Illud maxime revolvo 3
mecum: si corpus perduci exercitatione ad hanc pa-
tientiam potest, qua et pugnos pariter et calces non
unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in fer-
ventissimo pulvere sustinens aliquis, et sanguine suo
madens, diem ducat; quanto facilius animus corro-
borari possit, ut fortunae ictus invictus excipiat, ut
proiectus, ut conculcatus exsurgat? Corpus enim 4
multis eget rebus, ut valeat; animus ex se crescit, se

scholio adiectum in ms. c.) dedere libri velt.; non *uni vadere*, quod erat ex Erasmi coniect. *Schw.* — Sententia: Licebit mihi soli incedere, per cogitationes et studia mea ire; quod expedit illi, qui sectam non sequitur. *Lipsius.*

Assentio. Pro vulgato *assentior*, recepi ex Arg. *b.* Conf. Epp. LXXXIV, XC. *Schw.*

Magnum tamen verbum dixi. Int. nimis temere dixeram, quom dicerem me hac in solitudine sperare silentium.

Profertur. Vulgo cum ed. *R.* et *A.* *Perfertur* mss. Arg. *b. c.* Schw.

Contentionem. Int. comparationem, quam nunc institui. *Ruhk.*

Spectaculum non fidele, quatenus nihil in eo solidi et bonae frugis inest. *Ruhk.* — Aliter interpretatur Lipsius; vid. § 1 hui. Ep.

Illud maxime... ducat. Conf. Ep. 7, 13 not. Cic. Tusc. Disputt. II, 17. *Ruhk.*

Non unius hominis. Nam etsi paria fere athletarum pugnabant, tamen aliquando mixti, aut per catervas: et ut id non fuerit, ordine alii post alios supponebantur. Ita unus victor plures sustinebat. *Ruhk.*

Solem ardentissimum. Cicero: *Pu-*

ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera; tibi continget Virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? Velle! Quid autem melius potes velle, quam eripere te huic servituti, quae omnes premit; quam mancipia quoque conditionis extremae, et in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant; tu non concupisces quantocumque ad libertatem pervenire, qui in illa te pu-

giles inexercitati, etiamsi pugnos et plagas ferre possint, solem tamen saepe ferre non possunt.

Multo oleo. Haec item ad athletas, quorum crebra unctio. *Lipsius.*

Velle. Stoici enim una animi opera ad sapientiam emicari, et proinde eam disci posse censebant: quod dogma secuti sunt contra Sophistas, virtutem contendentes disci non posse: qua de re Socratis tempore tantopere inter se digladiatos esse philosophos e Platone constat. Hinc Seneca de Benef. III, 18: *Nulli praeclusa est virtus, omnibus patet, omnes admittit.* Ep. XC, 44: *Ars est bonum fieri.* Eo spectat Euripideum ap. Aristot. Polit. V, 9: εὖς ὁ χρήζων, bonus est, qui esse velit. Omnem autem illam poëticam rationem, qua Philosophi antiquiores impetum ingenii insignem, studium et emendationem morum afflatui cuidam divino, commercio cum Deo ascribebant, atque sine eo magnum virum fieri negabant, Stoici repudiabant, nec quidquam nisi facultatem et indolem cognoscendi ac cogitandi a Deo homini esse datam naturaliter, ideoque nullas ideas innatas, conceptus aut tale quid concedebant: omnia ab homine acquiri docentes sua sponte et proprio marte, quae ad cognitionis et voluntatis emendationem spectent. Cf. Lipsii Manud. II, 10. *Ruhk.*

Peculium suum. Redimere se aere suo servi solent. Vide, si lubet, me ad Taciti XIV Annalium. *Lips.*

Pro capite. Id est pro libertate: nam servi caput non habebant. *Lips.*

Tu non concupisces. Paria istis Epictetus Dissert. IV, cap. 1: *Pro ista quae putatur libertas alii se suspendunt, alii se praecipitant; est etiam quum totae urbes perierunt; et tu ob veram, ob insidiarum expertem, ob tutam libertatem nihil capias laboris?* Vera autem haec libertas, quam intelligunt, est finis philosophiae, ait Simplicius: *Illa nimirum, in qua a parente et auctore Deo producti sumus, ut neque formidemus quidquam, nec doleamus, neque ulli deteriori naturae aut rei serviamus.* Et huc spectat illud paradoxum decretum: solum sapientem liberum esse. *Lips.*

Quanticumque) Quantocumque malebam. *Schw.* — Int. Qua[...]ocumque pretio haec tibi libertas constare debeat.

tas natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non
potest. Itaque in tabellas vanum coniicitur nomen
libertatis; quam nec qui emerunt habent, nec qui
vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, a te pe-
tas. Libera te primum metu mortis; illa nobis pri-
mum iugum imponit; deinde metu paupertatis. Si 6
vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter
se pauperum et divitum vultus. Saepius pauper et
fidelius ridet; nulla sollicitudo in alto est; etiamsi
qua incidit cura, velut nubes levis transit. Horum,
qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis et
suppurata tristitia; eo quidem gravior, quia interdum
non licet palam esse miseros, sed inter aerumnas,
cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sae- 7
pius hoc exemplo mihi utendum est; nec enim ullo
efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui
nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille
qui in scena elatus incedit, et haec resupinus dicit:

En impero Argis! regna mihi liquit Pelops,

Tabellas, manumissionis, quae apud censorem erant. Nempe variis modis manumissio procedebat, ut ex Iustit. Iustin. Tit. V colligi licet. Qui plenam libertatem consequebantur, a censoribus in civium numerum reponebantur.

Fidel., i. sincero magis gaudio.

In alto est. I. in interiore animi recessu; altius radices egit in imo et profundo pectore. *Ruhk.*

Suppurata, ὕπουλος; metaphora, pro celata. *Ruhk.*

Eo quidem) *R. A. b. c.* Non et quidem. Schw.

Vitae mimus. Ex hac comparatione satis antiqua Augusti dictum fluxit notissimum ap. Sueton. Octav. 99, qui amicos admissos percunctatus: Ecquid iis videretur mimum vitae commode transegisse? Cf. ad Ep. LXXVI, 23. *Ruhk.*

Qui nobis partes has. Teles Pythagoricus: *Oportet, sicut bonum histrionem quamcumque personam poëta imposuerit, eam decore exsequi et sustinere: sic et bonum virum, quamcumque fortuna dederit. Nam et haec, ait Bion, velut poëtria, aliquando primi, aliquando ultimi actoris personam imponit; est etiam quum regis, et alias mendici.* Laertius etiam in Zenone: *Esse bono histrioni similem sapientem. Qui sive Thersitae, sive Agamemnonis personam acceperit, utramque decenter exprimit et imitatur.* (A Lipsio versum e graeco.)

Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos;

servus est; quinque modios accipit, et quinque de-
8 narios. Ille qui superbus, atque impotens, et fiducia virium tumidus ait:

Quod nisi quieris, Menelaë, hac dextra occides!

diurnum accipit, in centunculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos, supra capita hominum supraque turbam, delicatos lectica suspendit; omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaveris. Equum empturus, solvi iubes stratum; detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia corporis lateant: hominem involutum aestimas? Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt; itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum, sive brachium aspiceres, nudari iuberes, et ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem, insigni capitis de-

Isthmos. Versus sunt ex Attii tragoedia Atreo, quorum primum affert Quintil. Instit. or. IX, 4, 140. *Ruhk.*

Servus... denarios. Sc. in menses: quotidie enim accipiebant trinas quinasve farris libras, Senecae tempore; nam temporum diversitas et hac in re valuerit, atque conditio servorum. Cf. Heynii Opusc. acad. I p. 251 sq. Servus itaque quotannis constabat 134 francos, quisque autem nostrorum murariorum 375, computante Mongez, ut vidi ex Ephemerid. Gotting. anni 1801. nr. 44. *Ruhk.*

Diurnum accipit. Denarium el mercedulam. *Lips.*

Centunculo. I. strato vili servorum. Cf. Cato ap. Festum in voce *Prohibere*, ubi ante Frobenium recte legebatur *in centunculo*, notante Gronovio. In ed. Godofredi (1602 p. 382. fol.) est: *sub sentone*. Revocavit iam Gronovius, volente Lipsio et Grutero, quod ad oram ed. Erasm. apparuit, firmatum omnibus Palat. et Erford. Antea *coenaculo*. Ruhk.

Stratum. Cf. Ep. 47, 14, not. Apuleius de Deo Socratis p. 244 Vol. II bip.: *Neque in emendis equis phaleras consideramus et baltei polimina inspicimus et ornatissimae cervicis divitias contemplamur.....sed istis omnibus exuviis ammolitis equum ipsum nudum....contemplamur etc.* Ruhk. — Item Macrobius: *Quemadmodum stultus est, qui empturus equum, non ipsum inspicit, sed stratum eius et fraenum; sic est, qui hominem ex veste, aut conditione, quae modo vestis nobis circumdata est, aestimandum putat.*

eorum? si vis illum aestimare, totumque scire qualis sit, fasciam solve: multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem; intus te ipse considera. Nunc, qualis sis, aliis credis. Vale.

Fasciam. I. e. diadema, insigne regum. Nam hoc non aliud erat, quam fascia, aut vitta capiti circumdata. *Lipsius.*

Multum mali sub illa latet. Regis cuiuspiam dictum ad mulierculam admirantem: O mulier, hunc pannum humi iacentem non tollas, si scias quantum mali sub eo lateat! *Lips.*

EPISTOLA LXXXI.

AN GRATI ESSE DEBEAMVS IN ILLVM QVI, POSTQVAM BENEFICIVM CONTVLERAT, NOCVIT.

Amico, qui de ingrato quodam questus erat, respondet, hoc periculum neque evitari posse, neque defugiendum esse, quum magni referat, gratum reperisse. Qua occasione data quaestiones nonnullas de beneficiis dandis, quas in libris de beneficiis non satis explicaverat, pertractat. Ac primum quaerit, an et illi, qui profuit nobis, si postea nocuerit, vel plus quam antea profuerat, gratiae referendae sint? Negabit severus iureconsultus, nulla animi, quo et beneficia et iniuriae constant, ratione habita. Vir bonus autem magis beneficium quam iniuriam aestimabit. Sapiens enim, cui uni notum est, quid quaeque res ideoque animus in tali re aestimari debeat, gratiam scit referre, recte verbi proprietate servata. Quae quidem sententia de sapiente non est Paradoxon: facilis enim officiorum pars est referre gratiam, et scientia haec est maioris pretii, quam voluntas sine illa. At non solum gratiam referre scit sapiens, sed etiam cupit debere gratiam et referre. Nam gratitudo cum sensu hilaritatis et laetitiae coniuncta est, tum in officio sita est et virtus. Vnde fit ut grati beati, ingrati miseri sint. Quae quidem ansam praebent Senecae, in laudes sapientis exspatiandi, ut qui in omnibus rebus aequanimitatem et humanitatem praestat, ideoque spernit ea, propter quae vulgus ma-

lignum insanit, ut gratus esse possit. Nam ex hac parte vel maxima impedimenta homini assurgunt, qui gratus esse velit. Attamen in eo omnes consentiunt, esse referendam bene merentibus gratiam.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Quereris incidisse te in hominem ingratum. — Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum: nam, si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia; ita, ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur: et post malam segetem serendum est. Saepe, quidquid perierat assidua infelicis soli
2 sterilitate, unius anni restituit ubertas. Est tanti, ut gratum invenias, experiri et ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non saepe fallatur: aberrent, ut aliquando haereant. Post naufragium maria tentantur; foeneratorem non fugat a foro coactor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem hacc ipsa res faciat: nam cuius rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, saepe tentandum est.

3 Sed de isto satis multa in his *libris* loquuti sumus, qui *de Beneficiis* inscribuntur; illud magis quaeren-

Apud te peribunt. Quia carebis ipse voluptate, qua fruitur homo qui beneficium collocavit.

Non respondeant potius. I. e. exspectatum fructum non ferant potius: accepta translatio a militibus, qui vocati nomen suum non detrectant: hinc agri respondent, testantur se fructuosos esse. Columell. III, 3, 4. Hinc imagines ex agricultura sumptae nostro in mentem veniunt. *Ruhk.*

Haereant. I. fixa sint, locum suum teneant. Lectius tamen coniic. *non errent*, vim τοῦ *haerere* nunc satis notam ignorans. *Ruhk.*

Coactor. Sic *R. A. b. c.* Par. *a. d.* et alii. Vitiose *coctor* Par. *b.* ex quo alii nonnulli (apud Pinc. et Grut.) *tortor* fecerunt. *Decoctor* ex uno vet. cod. (si Deo placet) edidit Mur. quod quoniam bene habere censuit Ruhk. vellem nobis interpretatus saltem esset. *Schw.*

dum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est; an is, qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, et nos debito solverit. Adiice, si vis, et illud: multo plus postea nocuit, quam ante profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absolvet, et dicet: Quamvis iniuriae praeponderent, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit! itaque habeatur et temporis ratio. Iam illa manifestiora 4
sunt, quam ut admoneri debeas, quaerendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit; quoniam animo et beneficia et iniuriae constant. Nolui beneficium dare: victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur; nec, quantum sit, sed a quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit; et hoc, quod modum 5
beneficii prioris excessit, iniuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat; beneficio adiicit, iniuriae demit: alter ille remissior iudex, quem esse me malo, iniuriae oblivisci debebit, officii meminisse. « Hoc certe, inquit, iustitiae convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionem, aut certe malam gratiam. » Verum 6
erit istud, quum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit: nam, si idem est, beneficio vis iniuriae exstinguitur. Nam cui, etiamsi merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia laedenti plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris aestimo beneficium, quam iniuriam.

Non satis... explicatum est. Attigit tamen lib. III. de Benef. cap. 13.

Se ipse circumscribat. Decipiat se et ultro fallat in hoc calculo. *Lips.* — Ius suum minuat in hac supputatione. *Ruhk.*

Pluris aestimo beneficium, quam iniuriam. Int. Longe mihi antiquius

Non omnes grati debere sciunt beneficium: potest etiam imprudens, et rudis, et unus e turba, utique dum prope est ab accepto; ignorat autem, quantum
7 debeat: uni Sapienti notum est, quanti res quaeque taxanda sit. Nam ille, de quo loquebar modo, stultus, etiamsi bonae voluntatis est, aut minus quam debet, aut tempore, aut, quo non debet, loco reddit; id quod referendum est, effundit atque abiicit.

Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est; et consuetudo sermonis antiqui quaedam efficacissimis et officia docentibus notis signat. Sic certe solemus loqui: « Ille illi gratiam retulit. » *Referre*, est ultro,
8 quod debeas, afferre. Non dicimus *gratiam reddidit*: *reddunt* enim, et qui reposcuntur, et qui inviti, et qui ubilibet, et qui per alium. Non dicimus *reposuit beneficium*, aut *solvit*: nullum nobis placuit, quod aeri alieno convenit, verbum. *Referre*, est ad eum, a quo acceperis, ferre: haec vox significat voluntariam relationem: qui retulit, ipse se appellavit. Sapiens omnia examinabit secum; quantum acceperit, a quo, quando, ubi, quemadmodum. Itaque negamus,
9 quemquam scire *gratiam referre*, nisi Sapientem: non magis quam beneficium dare quisquam scit, nisi Sa-

erit solvere beneficium, quam iniuriam vindicare, quia multo magis beneficio moveor, quam iniuria.

Potest etiam imprudens. I. stultus, quem opponit sapienti, gratus esse potest, sed nescit quantum debeat, rationem non habens temporis, animi etc. quo beneficia dabantur. *Ruhk.*

Dum prope est ab accepto. Quae vulgo his adiiciebantur verba, *reddere beneficium et pensare*, a Mureto ex coniect. isto modo digesta erant, quum in editt. vett. et ms. c. aliisque nonnullis legerentur, sed absurdo modo disiecta: quo ipso iam satis intelligebatur, esse ex scholio quodam invecta: ignorant autem eadem verba probatissimi quinque codices, Arg. *b.* Par. *b.* *d.* Pinc. Mod. Ops. *Schw.* — *Utique dum prope est ab accepto.* I. e. in recenti beneficio, quod nondum excidit. Nam volgus vetustioris obliviscitur. *Lips.*

Non dicimus: gratiam reddidit. Raro saltem occurrit, v. c. ap. Sall. Iug. 110, 4 ed. Cort. *Ruhk.*

piens; hic scilicet, qui magis dato gaudet, quam alius
acceptŏ.

Hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur *ino-
pinata* omnibus dicere (παράδοξα Graeci vocant), et
ait: Nemo ergo scit praeter Sapientem referre gra- 10
tiam? ergo nec, quod debet creditori suo, reponere
quisquam scit alius? nec, quum emit aliquam rem,
pretium venditori persolvere?—Ne nobis fiat invidia,
scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certe ait,
«solum Sapientem referre gratiam scire.» Deinde
idem admiratur, quum dicimus: «Solus Sapiens scit
amare; solus Sapiens amicus est.» Atqui et amoris,
et amicitiae pars est, referre gratiam; imo hoc magis
vulgare est, et in plures cadit, quam vera amicitia.
Deinde idem admiratur, quod dicimus, «fidem nisi
in Sapiente non esse;» tanquam non ipse idem dicat.
An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam
nescit? Desinant itaque infamare nos, tanquam in- 11
credibilia iactantes; et sciant, apud Sapientem esse
ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honesta-
rum et effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi Sa-
piens: Stultus quoque, utcumque sit, et quemadmo-
dum potest, referat; scientia illi potius, quam vo-
luntas desit. Velle non discitur. Sapiens inter se omnia
comparabit: maius enim aut minus fit (quamvis idem
sit) tempore, loco, causa. Saepe enim hoc non po-

Metrodorus. Auditor et amicus Epicuri. Multa scripsit, quae omnia perierunt. Cf. ad Ep. VI, 6. *Ruhk.*

Deinde idem. Metrodorus, qui ut Epicureus cum Stoicis acerrime digladiatus est, ideoque illa paradoxa impugnavit. *Ruhk.*

Solus sapiens scit...est. Quoniam ille solus dignoscere potest, quae bona quum amore, tum amicitia digna sunt. Egregie de hac re, ut solet, disserit Epictetus in Diss. Arrian. II, 22. Cf. Lipsii Manud. in Stoic. Phil. III, 16. *Ruhk.*

Maius enim aut minus fit. Sic recte iam olim ed. Er. et Mur. cum Arg. *b.* et Par. Alii dein ex scholio voc. *opus* infulserunt, denique *enim* in

tuere divitiae in domum infusae, quod opportune dati mille denarii. Multum enim interest, donaveris, an succurreris; servaverit illum tua liberalitas, an instruxerit. Saepe, quod datur, exiguum est; quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, utrum aliquis de arca, quod praestaret, sumpserit, an beneficium acceperit, ut daret?

13 Sed ne in eadem, quae satis scrutati sumus, revolvamur; in hac comparatione beneficii et iniuriae vir bonus iudicabit quidem, quod erit aequissimum; sed beneficio favebit: in hanc erit partem proclivior. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in servo; iniuriam fecisti in patre; servasti mihi filium, sed
14 patrem abstulisti. Alia deinceps, per quae procedit omnis collatio, prosequetur: et, si pusillum erit, quod intersit, dissimulabit: etiam, si multum fuerit, [sed] si id donari salva pietate ac fide poterit, re-

eius moterunt: unde nata scriptura a Lipsio vulgata, *maius eius opus aut minus fit*. Schw.

Quod praestaret, sumps. Sic Schw. Ruhk. edidit: *quod praestabat, sumpserit*. Lipsius, cum vulgg. usque ad ipsum: *Quod dederat, sumpserit*: Mire, inquit ille, intricant libri, et haec Muretiana praeter ipsos. Meus: *quantum autem, existimas, interest utrum aliquid quod dederat, vel quod praestarat, sumpserit an beneficium*. Alludunt alii, et Erasmi quidem codices: *utrum aliquis de rata quod praestaret, sumpserit*. Idem Lipsius coniecit *de rata* corruptum esse pro *de arca* quod Gronovius et Ruhk. sequuti sunt. Sensus est, Lipsio explicante: Quid censes, inquit, interesse, utrum aliquis domo et ab arca, paratam pecuniam sumpserit; an .d posset benefacere, beneficium acceperit? id est, ipse mutuum sumptum alteri dederit? Idem explicat Gronovius a Ruhkopfio citatus: De beneficio loquitur, intermiscens eleganter tralatum sermonem de pecunia, quae domo et ex parato (de arca) promitur: Utrum a se solo expenderit et suis unius facultatibus in dando beneficia usus sit, an advocaverit alienas, et versuram fecerit, ut amico mutuum daret.

Sed ne... scrutati sumus. In libris de Beneficiis, lib. III, cap. 8. *Ruhk.*

Beneficio favebit. Int.: potius iniuriam negliget quam beneficium.

Si pusillum erit, quod intersit. Si non multo maior erit iniuria beneficio, si parva est differentia, eius non habebit rationem.

[*Sed*] *si id donari.* Facile credo,

mittet; id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei haec est: facilis erit in commutando; patietur plus imputari sibi. Invitus beneficium per compensationem iniuriae solvet: in hanc partem inclinabit, huc verget, ut cupiat debere gratiam, cupiat
referre. Errat enim, si quis beneficium accipit liben- 15
tius, quam reddit. Quanto hilarior est qui solvit quam qui mutuatur, tanto debet laetior esse qui se maximo aere alieno accepti beneficii exonerat, quam qui quum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem, praeter sortem, extra ordinem numerant; beneficiorum autem usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora; tantoque
plus solvendum est, quanto tardius. Ingratus est, 16
qui beneficium reddit sine usura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, quum conferentur accepta et expensa.

Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus; nostrum enim hoc bonum est: quemadmodum iustitia non est, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars eius in se redit. Nemo non, quum alteri
prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod vo- 17
let adiuvare adiutus, protegere defensus, quod bonum

particulam *sed* ex scholio irrepsisse, et lubens illam cum Mur. prorsus abiecturus eram, nisi adiectam dedissent veteres libri quos novimus omnes. *Schw.*

Patietur plus imputari sibi. Plus beneficii quam acceperit, ut facilior fiat iniuriae cum beneficio compensatio, etiamsi reipsa minus sit beneficium iniuria.

Cupiat referre. Mallet referre beneficium quam compensationis gratia liberari.

Quam qui quum maxime obligatur. Vulgo, inde a Lipsio, *quam qui accipiens quum max.* etc. Scilicet iuniores libri nonnulli vocab. *accipiens* ex scholio iufulserant, alii alio loco interpolantes. *Schw.*

Nam in hoc... numerant. Supple: Vsuras, animi grati testandi causa, et iusto maturius, ne sortis solutio mora hac usurarum solvendarum fiat molestior. *Ruhk.*

Nostrum enim hoc bonum est. Sic meliores libri, non, ut vulgo, *nostrum enim in hoc bonum*. Schw.—Int. Ipsi fruimur relati beneficii pretio.

exemplum circuitu ad facientem revertitur; sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miseratio contingit his qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium
18 pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad praemium: recte facti, fecisse merces est. Gratus sum, non ut alius mihi libentius praestet, priori irritatus exemplo, sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit, sed quia iuvat. Hoc ut scias ita esse: si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus; si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriae potero; aequissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam,
19 tendam. Nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo illi magis esse devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi, maiore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim vulgaris et quotidiana res contigit, recipere quod dederat; tibi magna, et ex beatissimo animi
20 statu profecta, gratum fuisse. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est; rem usitatam reddidisti, inaestimabilem consequutus es, conscientiam grati; quae nisi in animum divinum fortunatumque non pervenit.

In contrarium autem huic affectum summa infelicitas urget. Nemo, si ingratus est, non miser erit:

Sed quod virtutum omnium...est. Est stoicum dogma satis notum, virtutem propter ipsam esse exercendam. Cf. Lipsii Manud. II, 20. *Ruhk.* — Claudianus: *Ipsa quidem virtus pretium sibi.*

Si gratum esse.... ingratus. Si nulla mihi alia via gratiam referendi pateret, quam si aliquid facerem quod me ipsum traheret in suspicionem ingrati animi.

Infelicitas urget. His verbis desinit optimus noster cod. *Arg. b.* Schw.

Non miser erit. Pro hac vulg. lect. Schw. scribit *miser erit*, omisso *non*: «Quae negativa particula, inquit, imperite inserta ab his, qui non viderant opponi a Seneca ista, *Nemo... erit*, et, *statim est.*» Eumdem tamen sensum praebet vulgata: postquam enim dixit

non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum 21
ex nequitiā levissimumque ad alios redundat; quod pessimum ex illa est, et (ut ita dicam) spississimum, domi remanet, et premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat: « Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. » Illud venenum, quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile; hoc, habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, et macerat; odit quae ac- 22
cepit, quia redditurus est, et extenuat; iniurias vero dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, haerent iniuriae? At contra Sapientia exornat omne beneficium ac sibi ipsa commendat, et se assidua eius commemoratione delectat. Malis una voluptas est, et haec brevis, dum accipiunt beneficia; ex quibus Sapienti longum gaudium manet ac perenne. Non enim illum *accipere*, sed *accepisse* delectat; quod immortale est et assiduum. Illa contemnit, quibus laesus est; nec obliviscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in peius, 23
nec quaerit cui imputet casum; et peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus; quidquid accidit, benigne interpretando levat; non offensae potius, quam beneficii meminit.

nemo non miser erit, addit *non differo*, i. e. non est futurus miser, iam nunc est.

Spississimum. Suspicatur Pincianus *pessissimum*: et ita sane quidem libri. Tamen non mutem: at cur igitur praefatur *ut ita dicam*? non quia vox inusitata, sed quia metaphora audacior videri possit. *Lips.*

Attalus. Cf. de hoc Stoico eodemque praeceptore Senecae ad Ep. IX, 5. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III, p. 544. Harl. *Ruhk.*

Maximam partem veneni sui. Pulcherrime. Ita Hierax Pythagoricus: *Iniuria, inquit, et malitia ab auctore incipiens, in illum qui afficitur, redundat. Sed ipsum auctorem imprimis laedit, minus eum qui patitur.*. Et infra: *Ita quivis improbus prius malitiam suam ipse bibit et degustat, priusquam in alios evomat*. Dicas ex

24 Quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet; nec mutat animum adversus bene meritos, nisi multum male facta praecedunt, et manifestum etiam conniventi discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, ut talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam quum beneficio par est iniuria,
25 aliquid in animo benevolentiae remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absolvitur, et semper, quidquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus Sapientis, ubi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere; et hoc facit, quod qui post tabulas novas solvunt.

Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quae vulgus insanit. Si referre vis gratiam, et in exsilium eundum est, et effundendus sanguis, et suscipienda egestas, et ipsa innocentia saepe maculanda, indignisque obiicienda rumoribus.
26 Non parvo sibi constat homo gratus. Nihil carius aestimamus, quam beneficium, quamdiu petimus; nihil vilius, quum accepimus. Quaeris quid sit, quod oblivionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus, non quid impetratum, sed

illo sumpsisse nostrum: quem etiam vide Epist. LXXXVII. *Lips.*

Hoc facit, quod qui post tabulas. E Pinciani duobus libris haec sunt, et boni argutique sensus: tamen mens auctior: *Hoc facit, quod qui accepto quidem praestaverat usuram vel huiusmodi remittit, vel tabulas novas solvit.* Alii assident: quid dicam, haereo. A glossolis, aut interpolatione, haec omnia esse? vix probabile est. Tentabam obiter: *hoc faciet, quod qui accepto quod praerogaverat, usuram vel eius modum remittit; vel, tabulis novis, solvit.* Sed haud satis haec sententiae applico. *Lips.* — Iam inde a Solone hic mos in rebus publicis ad incitas redactis usitatus erat, ut tabulas novas facerent, i. e. aes alienum remitterent, et novi deinceps codices fierent. Bonus tamen vir vel tali in rerum mutatione pactum suum servare solet. *Ruhk.*

Ipsa innocentia saepe maculanda. Non quod aliquid indignum viro bono admittere debeamus, sed quod ipsius famae iacturam parvi ducere oporteat.

Non parvo sibi constat homo gratus. Id est: qui vere gratus est non

quid impetrandum sit. Abstrahunt a recto divitiae,
honores, potentia, et caetera, quae opinione nostra
cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus aestimare res, 27
de quibus non cum fama, sed cum rerum natura de-
liberandum est. Nihil habent ista magnificum, quo
mentes in se nostras trahant; praeter hoc, quod mi-
rari illa consuevimus. Non enim, quia concupiscenda
sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata
sunt: et, quum singulorum error publicum fecerit,
singulorum errorem facit publicus. Sed quemadmo-
dum illa credimus, sic et hoc fidei populi credamus,
nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, 28
omnes etiam ex barbaris regionibus gentes concla-
mabunt; in hoc bonis malisque conveniet. Erunt
qui voluptates laudent; erunt qui labores malint;
erunt qui dolorem maximum malum dicant; erunt
qui ne malum quidem appellent. Divitias aliquis ad
summum bonum admittet; alius illas dicet malo hu-
manae vitae repertas; nihil esse eo locupletius, cui,
quod donet, fortuna non invenit. In tanta iudiciorum 29
diversitate, referendam bene merentibus gratiam,
omnes uno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt; in hoc
tam discors turba consentiet, quum interim iniurias
pro beneficiis reddimus. Et prima causa est, cur quis
ingratus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo per-
ductus est furor, ut periculosissima res sit beneficia

parvo pretio se beneficio liberatum arbitratur: sibi ipsi non gratus videtur, nisi omnem operam impenderit, ut se gratum praestaret.

Nescimus aestimare res. . . . . est. Meminerit discriminis magni, quod Stoici facere solebant inter res etc. Cf. quae in procem. Epist. LXVI monuimus. *Ruhk.*

Nihil esse eo locupletius. . . invenit. Quia sese extra munera et rapinas fortunae collocavit; omnia secum habet pretiosa: nec est aliquid quod ei addi possit aut detrahi.

Si satis gratus esse non potuit. Nempe odit illum, cui se videri ingratum arbitratur.

in aliquem magna conferre: nam, quia putat turpe non reddere, non vult esse, cui reddat. Tibi habe, quod accepisti; non repeto, non exigo: profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quam ex beneficii violati pudore. Vale.

EPISTOLA LXXXII.

CONTRA MOLLITIEM; DEINDE CONTRA DIALECTICORVM ARGVTIAS.

Laudat amicum, quod virtutem amare pergat, et hortatur ut animum firmet adversus delicias et mala humana, litteris et philosophiae et proinde sui cognitioni, naturae et veritati operam navando. Et contra mortem ita praeparatio quaeratur: mortem enim esse malum, Stoicis, imprimis Zenone, quam vis refutantibus. Contra quem pugnat, atque concedit, mortem esse indifferentem, i. e. nec malum, nec bonum, atque ideo medium quid esse.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Desii iam de te esse sollicitus. « Quem, inquis, Deorum sponsorem accepisti? » Eum scilicet, qui neminem fallit, animum recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. Potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I qua coepisti: et in isto te vitae habitu compone, placide, non molliter. Male mihi esse malo, quam molliter. *Male* nunc sic accipe, quemadmodum

Animum... amatorem. Quippe et ipsum a Deo profectum et ad eum rediturum: notum Stoicorum dogma Lipsii Physiol. III, 8. *Ruhk.*

Male mihi esse malo, quam molliter. Simile est illud Antisthenis apud Diog. Laërt. VI, 3, *μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην*, quod Erasmus cum Sexto Empirico Epicuro male tribuit. *Ruhk.*

Male nunc sic accipe) *Excipe R. a. c.* quod teneri poluerat. Conf. Not. ad loc. simil. in Epist. XII. Repetitam vocem *male* tenui, a Mureto ex coniect. adiectam. *Hoc si accipe* ed. Ruhk. ex uno Pal. tert. *Schw.*

a populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire
solemus sic quorumdam vitam laudari, quibus invi-
detur: Molliter vivit! hoc dicunt, malus est! Pau- 2
latim enim effeminatur animus, atque in similitudi-
nem otii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. Quid
ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde
delicati timent mortem, cui vitam suam fecere simi-
lem. Multum interest inter otium, et conditivum.—
Quid ergo? inquis: non satius est vel sic iacere, quam
istis officiorum vorticibus volutari? — Vtraque res
letalis est, et contractio, et torpor. Puto, aeque qui
in odoribus iacet mortuus est, quam qui rapitur
unco. Otium sine litteris mors est, et hominis vivi 3
sepultura. Quid denique prodest secessisse? tanquam
non trans maria nos sollicitudinum causae prose-

1

A populo. Int. in vita communi.

Malus est. Cum Grutero tueor, respuens *mollis est*, quam lectionem codd. Gronov. commendat. Vtrumque praestant codd. mss. Illud nexus sententiae et consilium auctoris postulant. *Ruhk.*

Multum interest..... conditivum. Obiectio est. At enim inter otium et conditivum i. e. sepulcrum (Ep. LX, 3) multum interest. *Ruhk.* — Sic Ruhk. at obiectio non incipere posse videtur ante voce *quid ergo? inquis*, quae naturalia sunt signa obiectionis: sensus ergo est: Nemo vetat ne quiescatis; sed possetis otio frui aliter quam vosmetipsos sepeliendo.

Offic. vort. I. e. salutationibus, quae proceribus praestabantur, et caeteris nugis aulicis, quibus animus occupatur, vertitur, ideoque contrahitur, ut nullis aliis rebus gravioribus operam navare nec possit nec velit. *Ruhk.*

Puto..... unco. Apposite laudat Lipsius Theognid. 1145 (Brun.): *Ἀσπάλαθοί γι τάπησιν ὁμοῖον στρῶμα θανόντι.* De *unco*, quo e carnifice mortui imprimis per vias publicas ad Tiberim s. ad scalas Gemonias trahebantur, nota sunt omnia. *Ruhk.*

Otium sine litteris..... sepultura. Egregium effatum, quod cuique in memoriam revocavit et illud Ciceronis (Orat. pro Arch. c. 7): *Haec studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium et solatium praebent: delectant domi.* etc.: illud Albinoveni (ap. *Wernsdorf. Poët. Lat. Minor.* Vol. III p. 161): *Vivitur ingenio, caetera mortis erunt.*

Quid denique prodest etc. Similia sunt Horatii illa celebria carm. lib. III, od. 1, vs. 37 sqq.: *Timor et Minae Scandunt eodem quo dominus, neque Decedit aerata triremi: et Post equitem sedet atra Cura.* R.

Prosequantur. Sic ed. *R.* et qua-

quantur. Quae latebra est, in quam non intret metus
mortis? quae tam munita, et in altum subducta vitae
quies, quam non dolor territet? Quocumque te ab-
4 dideris, mala humana circumstrepent. Multa extra
sunt, quae circumeunt nos, quo aut fallant, aut ur-
geant; multa intus, quae in media solitudine exae-
stuant.

Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis mu-
rus, quem fortuna multis machinis lacessitum non
transit. Insuperabili loco stat animus, qui externa
deseruit, et arce se sua vindicat: infra illum omne
telum cadit. Non habet, ut putamus, fortuna longas
5 manus; neminem occupat, nisi haerentem sibi. Itaque,
quantum possumus, ab illa resiliamus; quod sola
praestabit sui naturaeque cognitio. Sciat quo iturus
sit, unde ortus; quod illi bonum, quod malum sit;
quid petat, quid devitet; quae sit illa Ratio, quae
appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum
mansuescit insania, timorum saevitia compescitur.
Haec quidam putant ipsos, etiam sine Philosophia,
repressisse: sed, quum securos aliquis casus expertus
6 est, exprimitur sera confessio; magna verba excidunt,

tuor codd. Palat. Vulgo *persequantur.* Schw.

Quo. Hic ponitur pro *ut.*

Quae in media. Vulgo *quae etiam in med.* ex scholio. *Schw.*

Non transit. Aberratio librarii haud infelix est in uno Lipsii codice: *non traxit*, i. e. non deiecit, evertit, Lipsio explicante, non probante. Similiter dixit Antisthenes ap. Diog. Laërt. VI, 13: τεῖχος ἀσφαλέστατον, φρόνησιν· μήτε γὰρ καταῤῥεῖν, μήτε προδίδοσθαι, quae in proverbium abiere. *Ruhk.* — *Non transit.* Int. Non potest exsuperare.

Vt putamus. Nos homines, ex vulgi sententia. Caeterum haec mere stoica sunt, quum virtus sola sufficiat ad beatitatem, Sapiens se solo contentus, solus liber, solus rex sit. *Ruhk.*

Repressisse. Melius est quam *reperisse*, quae Lipsii coniectura est. *Haec quidam.... repressisse.* Laudat tales viros romanos Cicero in Or. pro Arch. c. 7. *Ruhk.*

Magna verba excid. Deficiunt, evanescunt, quae apud Tibull. II, 6, 12, sunt fortia verba, i. iactatio, ubi nostrum locum attulit Heynius. *R.*

quum tortor poposcit manum, quum mors propius accessit. Possis illi dicere: Facile provocabas mala absentia; ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas! ecce mors, quam contra multa animose loquutus es! sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo!

Faciet autem illud firmum assidua meditatio, si 7
non verba exercueris, sed animum; si contra mortem te praeparaveris; adversus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cavillationibus tibi persuadere tentaverit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili, virorum optime, ridere ineptias Graecas, quas nondum, quamvis mirer, excussi. Zenon noster hac collectione utitur: « Nullum malum gloriosum est; mors autem gloriosa est; mors ergo non est malum. » Pro- 8
fecisti! liberatus sum metu; post haec non dubitabo porrigere cervicem! Non vis severius loqui, nec morituro risum movere? Non mehercule facile tibi dixerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicavit mortis metum exstinguere, an qui hoc,

Nunc....firmo! Aeneid. lib. VI. Sic Sibylla Aeneam adhortatur, quum illi viam aperit ad inferos per medias tenebras.

Libet enim....excussi. Attigit noster has ineptias cavillationesque Graecas non semel in libris suis, sed nondum in eas sese inquisivisse, eas *excussisse*, miratur. Moneo hoc, quoniam video Lipsium sensum abiiciendi h. l. invenisse atque idcirco locum emendasse. Cf. Var. Lect. Caeterum in hoc distabant Stoici recentiores a veteribus suis praeceptoribus, Zenone al., ut Socratis ratione praelata dialecticam, cuius Stoae conditores studiosissimi erant, aspernarentur atque parum caute abusum ab usu separare negligerent. Cf. *Conz* lib. laud. p. 13 sq. Vocabant autem hos syllogismos, more graecorum, *interrogationes*, ἐρωτήματα: propositiones enim interrogando efferebant, atque inde conclusiones nectebant dialectici. Vide Ernesti Lexic. rhet. Graec. h. v. et Intpp. ad Arrian. Diss. I, 7, 1, II, 18 18. *Ruhk.*

Mirer. Lipsius coniicit *mirere*, sed *mirer* tenent libri omnes; scil. non admirer, sed mirer quam sint ineptae. *Schw.* — Bene habet *mirer*. Scilicet, sensus est: Quamvis mirer, me has ineptias nondum excussisse, i. e. accurate in eas nondum inquisivisse. *Ruhk.*

tanquam ad rem pertineret, conatus est solvere. Nam et ipse interrogationem contrariam opposuit, ex eo natam, quod mortem inter indifferentia ponimus,
9 quae ἀδιάφορα Graeci vocant. «Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non est indifferens.» Haec interrogatio vides ubi obrepat. Mors non est gloriosa; fortiter mori gloriosum est: et, quum dicit «indifferens nihil gloriosum est» concedo tibi ita, ut dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia. Tanquam indifferentia esse dico (id est, nec bona, nec mala) morbum, dolorem, paupertatem, exsilium, mortem. Nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his: laudatur enim non paupertas, sed quem non submit-
10 tit, non incurvat; laudatur non exsilium, sed qui hoc non doluit; laudatur non dolor, sed ille, quem nihil coëgit dolor; nemo mortem laudat, sed eum, cui mors ante abstulit animum, quam conturbavit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed, quidquid ex illis Virtus adiit tractavitque, ho-
11 nestum et gloriosum facit. Illa in medio posita sunt; interest, utrum malitia illis, an Virtus, manum admoverit. Mors enim illa, quae in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est et erubescenda. Hic est

Solvere. Int. refutare hoc argumentum.

Indifferentia, i. e. externa, quae non in potestate nostra posita sunt; vel aestimatione digna, vel indigna. Cf. ad Epist. LXXI, 32. Lipsii Manud. II, 23. *Ruhk.*

Nisi circa indifferentia: quia scilicet non mors aut dolor per se gloriosa sunt; sed illa fortiter perferendo gloria comparatur.

Tanquam indifferentia esse dico (id est, nec bona, nec mala) morbum, etc. Egregie haec Gronov. sic constituit, codd. et Grut. et Erf. Heinsiauisque addicentibus. Particula *tanquam* Senecam uti pro *veluti*, exempli gratia, iam praefatus est olim Erasmus, et *id est*, quae voculae alias suspectae esse solent, bene habet. Antea: *Indifferentia autem esse dico, nec bona nec mala, tanquam morbum*, etc. *Ruhk.*

Sed qui hoc non doluit. Meus, et

enim Brutus, qui, quum periturus mortis moras quaereret, ad exonerandum ventrem secessit, et, evocatus ad mortem iussusque praebere cervicem: *Praebebo*, inquit, *ita vivam!* Quae dementia est fugere, quum retro ire non possis? *Praebebo*, inquit, *ita vivam!* paene adiecit, *vel sub Antonio!* O hominem 12
dignum, qui vitae dederetur!

Sed, ut coeperam dicere, vides ipsam mortem nec malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime usus est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non habuit decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus; hoc idem obscurissimum est nocte: dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis, quae a nobis *indifferentia ac media* dicuntur, divitiis, viribus, formae, honoribus, regno; et contra, morti, exsilio, malae valetudini, doloribus, quaeque alia aut minus aut magis pertimuimus, aut malitia aut virtus dat *Boni* vel *Mali* nomen. Massa per se nec calida, nec 13
frigida est: in fornacem coniecta concaluit; in aquam

quidam hic auctiores: *non doluit, quamvis isset*: quod et in Pinciani fuit. Lego, *quamvis esset*. Lipsius.

Brutus. Non hic intelligendus est Marcus Brutus; sed Decimus ille Brutus, unus ex interfectoribus Iulii Caesaris. Galliam cisalp. sortitus, in Octavii partes transfugerat, quum M. Antonius, a. V. C. 710, sibi ut provincia haec ab illo traderetur, postulasset. Neganti bellum ab Ant. illatum, quod *mutinense* vocatur, quippe Mutinae obsesso. Mox M. Antonius in fugam versus Octavium sibi conciliavit, et Dec. Brutum utrique eorum diffisum et a L. Planco al. relictum, quum ad M. Brutum properaret, interfici iussit. Appian. Bell. Civ. III extr. Vellei. Paterc. II, 64 al. Discedit Dio Cass. 16. 53. Cf. Val. Max. l. IX, c. 13, §. 3. *Ruhk.*

Ad exonerandum ventrem. Senecae hoc fide nititur: nemo alius, quos hodie legimus, impegit. De Cn. Carbone hoc saltem Valerius lib. IX, 13, qui, tertio consulatu suo, iussu Pompeii, ad supplicium ductus, petiit a militibus demisse, ut sibi alvum allevare, priusquam expiraret, liceret: quo miserrime lucis usu diutius frueretur. *Lipsius.*

Vel sub Antonio, sub quo nemo sanus, vitam honestae morti praeposuerit. Animum igitur vilissimum patefecit, quocumque modo vitam servare cupiens. *Ruhk.*

Vitae dederetur, ut supplicio. Nempe vita, sub imperio Antonii

remissa refrixit. Mors honesta est per illud, quod honestum est; id est Virtus, et animus externa contemnens.

Est et horum, Lucili, quae appellamus *Media*, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo utrum capillos pares habeas, necne: mors inter illa est, quae mala quidem non sunt, tamen
14 habent mali speciem. Sui amor est, et permanendi conservandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis; quia videtur multa nobis bona eripere, et nos ex hac, cui assuevimus, rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod haec iam novimus; illa, ad quae transituri sumus, nescimus qualia sint, et horremus ignota. Naturalis praeterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur.
15 Itaque etiam si indifferens mors est, non tamen inter ea est quae facile negligi possint: magna exercitatione durandus est animus, ut conspectum eius accessumque patiatur. Mors contemni debet magis, quam solet: multa enim de illa credimus, multorum ingeniis certatum est ad augendam eius infamiam; descriptus est carcer infernus, et perpetua nocte oppressa regio, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Aeternum latrans exsangues territat *umbras.*

ducenda cuilibet forti viro supplicium videri debuit.

Quae appellamus Media. Quae nec appetitum nec aversionem movent, μήτε ὁρμῆς, μήτε ἀφορμῆς κινητικά, ideoque neque boni, neque mali speciem habent. *Ruhk.*

Vtrum capillos... necne. Hoc exemplo solemniter Stoici utebantur: Vid. Diog. Laërt. VII, 104; ubi Menagius nostri loci memor fuit. *R.*

Haec. Sc. mundum hunc, in quo vivimus et ea quae in eo sunt.

Horremus ignota. Eodem sensu apud Tacitum Vit. Agric. 30: *Omne ignotum pro magnifico est.*

Multa enim de illa credimus. Cf. Epist. xxiv, 17. Horat. Carm. I, 4, 16, ibique Mitscherlich. *Ruhk.*

Ossa...umbras. Versus sunt Virgilii Aen. VIII, 297; VI, 401.

Sed, etiam quum persuaseris istas fabulas esse, nec
quidquam defunctis superesse quod timeant, subit
alius metus: aeque enim timent, ne apud inferos sint, 16
quam ne nusquam. His adversantibus, quae nobis of-
fundit longa persuasio, fortiter pati mortem quidni
gloriosum sit, et inter maxima opera mentis humanae?
quae nunquam ad virtutem exsurget, si mortem ma-
lum esse crediderit; exsurget, si putabit indifferens
esse. Non recipit rerum natura, ut aliquis magno 17
animo accedat ad id quod malum iudicat; pigre veniet,
cunctanter: non est autem gloriosum, quod ab invito
et tergiversante fit. Nihil facit virtus, quia necesse
est. Adiice nunc, quod nihil honeste fit, nisi cui totus
animus incubuit atque affuit, cui nulla parte sui re-
pugnavit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peio- 18
rum metu, aut spe bonorum, ad quae pervenire tanti

Fabulas, μύθους, miras narrationes. *Ruhk.*

Aeque enim timent. Est solita hysterologia: et vult dictum: Aeque timent, ne nusquam sint (id est, pereant) quam ne apud inferos sint. *Lipsius.*

His adversantibus. Ruhk. interpr. Iis scil. hominibus, qui aspernantur ea, quae nobis.... quidni gloriosum sit? Nobis autem minime sensus hic esse videtur, sed talis: Quum ea quae longa offundit persuasio, i. e. quae a pueritia timere didicimus, adversentur ne morte aequo animo interritisque oculis prospiciamus, quidni gloriosum sit fortiter pati mortem, etc.

Offundit. Sequor Gronovium, qui ex duobus Gallic. et Erf. restituit, quum antea esset: *offudit*, *infundit*. Accedit quod *offundere terrorem*, *tenebras* satis vulgaris dictio est, conf. Gronov. Obss. IV, 21 p. 766 Lips. *Ruhk.*

Nihil facit Virtus. Virtus et ratio ap. Stoicos semper coniunctae cogitantur: etiamsi necessitudinis argumenta gravissima non intellexerit, hoc nihil impediet: necesse est: hoc postulat natura, cui convenienter vivere cogimur. *Ruhk.*—Quae Ruhkopfii interpretatio paulo obscurior nobis videtur: certe auctor significare voluit: Dum plerique homines ad mortem pigre veniant, inviti et tergiversantes, atque ideo tantum illam sequantur, quia necesse est, nec eam vitare possunt; contra hominem virtute praeditum nihil agere quia necesse est, id est, nihil invitum agere, nullam in rem cogi; sed mortem sequi libenter atque ultro, quia illam malum esse non putat.

Ad quae pervenire.... patientia: ad quae comparanda bona operae

sit devorata unius mali patientia; dissident inter se iudicia facientis: hinc est quod iubeat proposita perficere, illinc quod retrahat et ab re suspecta ac periculosa fugiat: igitur in diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit; non timet quod facit.

> *Tu ne cede malis, sed contra audentior ito*
> *Qua tua te fortuna sinet!*

19 Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc e pectore est: alioquin haesitabit impetum moratura suspicio; trudetur in id quod invadendum est.

Nostri quidem videri volunt Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram et falsam, quae illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem dialecticam, et ad illos artificii veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se, qui interrogatur, existimat, et ad confes-
20 sionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est; contra metum fortius. Haec ipsa, quae volvuntur ab illis, solvere malim et expandere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem

prelium est, ut devores unius mali patientiam; quae nimii emisse non potes unius mali patientia.

Fugiat. Vulgo *fuget* a Mur. ex Pinciani coniect. sed *fugiat* tenent vett. libri omnes. *Schw.*

Tu ne... sinet. Versus sunt Virgilii En. VI, 95 et 96.

Alioquin haesitabit impetum moratura suspicio. Emendarunt Muretus, Gruterus, Lipsius *hebetabit*: at Gronovius vulgatam explicat: ipse formidolosus impetum et alacritatem suspicione moraturus et infracturus haesitabit. *Ruhk.*

Nostri quidem.....putat. Seneca pluries ostendit, se adversari Dialecticae *veternosae*, quae veternum obducit interrogato, ut nihil respondere queat, nec in verba magistri iurare. Cf. hanc Ep. ad §. 7. *Ruhk.*

Expandere, i. e. explicare: nam rhetorem, non dialecticum agere vult et agit. Pro *expandere*, alii *expendere*, male. *R.* —Quodam loco Cicero dialecticam repraesentat imagine pugni, eloquentiam autem palmae adapertae, ut omnia expandantur eloquentiâ quae inclosa in dialectica continebantur.

educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mor-
tem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios,
totum reipublicae bellum in unam transferentes do-
mum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum
angustiis positos: nec victoriam sperant, nec reditum;
ille locus illis sepulcrum futurus est. Quemadmodum 21
exhortaris, ut totius gentis ruinam obiectis corpori-
bus excipiant, et vita potius, quam loco, cedant?
Dices, Quod malum est, gloriosum non est; mors
gloriosa est; mors ergo non malum? O efficacem con-
cionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere
mucronibus, et stans mori? At ille Leonidas quam
fortiter illos allocutus est! «Sic, inquit, commilito-
nes, prandete, tanquam apud inferos coenaturi!»
Non in ore crevit cibus, non haesit in faucibus, non 22
elapsus est manibus; alacres illi et ad prandium pro-
miserunt, et ad coenam. Quid? dux ille Romanus,
qui ad occupandum locum milites missos, quum per
ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocu-
tus est: «Ire, commilitones, illo necesse est, unde
redire non est necesse.» Vides quam simplex et im-
periosa Virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones
vestrae fortiorem facere, quem erectiorem possunt?
Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus 23
est, et in minuta ac spinosa cogendus, quam quum

Fabios. Quis ignorat Fabios trecentos illos ad Cremeram cecidisse a. V. 277 a Veientibus patriam defendentes? e Livio II, 50. *Ruhk.*

Laconas. Respicit Leonidam cum Laconibus suis ad Thermopylas a Persis obtruncatum, vel e Ciceronis Tusc. dispp. lib. I, cap. 42 et sqq. *Ruhk.*

Sperant. Sic *R. A. c.* Alii vulgo *sperantes*. Schw.

Alacres illi et ad.....promiserunt sc. se ituros esse: nota formula dicendi eorum, qui invitationem accipiunt. *Ruhk.*

Quid dux ille.....necesse. Cic. Tusc. I, 42: *Sed quid duces et principes nominem, quum legiones scribat Cato saepe alacres in eum locum profectas, unde redituras non arbitrarentur?* Aul. Gell. Noct. att. lib. III, c. 7, e. Catonis libris Originum

aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos doces, malum non esse? quomodo opiniones totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur, evinces?
24 quod auxilium invenies? quid dices imbecillitati humanae? quid dices, quo inflammati in media pericula irruant? Qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus, obnixam contra te persuasionem humani generis avertis? Verba mihi captiosa componis, et interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna por-
25 tenta feriuntur. Serpentem illam in Africa saevam, et Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt; ne pilo quidem vulnerabilis erat, quum ingens magnitudo, pro vastitate corporis solidá, ferrum, et quidquid humanae torserant manus, reiiceret: molaribus demum fracta saxis est. Et adversus mortem tu tam minuta iacularis? subula

Q. Caedicium tribunum milit. Florus, lib. II, c 2, Calpornium Flammam, alii alium tali facto insignem laudant. *Ruhk.* — Caeterum ducem illum fuisse Q. Caedilium opinor, qui CCCC milites duxit in montem, imo in mortem, per medios hostium cuneos. A. Gellius et Florus in primo bello Punico, etsi alius aliter Virum appellat. *Lipsius.*

Grande componitur. Meus componit. Lipsius.

Non trecentis illis Lacedaemoniis. *Ruhk.*

Doces. Sic *R. A. c.* Vulgo *docebis* Schw.

Serpentem illam. Quae exercitum Reguli in Africa bellum gerentis conterruit. Vid. Aul. Gell. Noct. att. lib. VI, cap. 3. Val. Max. lib. I, cap. 8, §. 19. Plin. Hist. Nat. lib. VIII, cap. 14. Videtur monstrum illud a quo tantum terroris Romanis iniectum est, fuisse huius generis quo adhuc haec regio infestatur; quas serpentes arborum truncis similes esse viatores affirmant: boves totos vorant, postquam eos nexibus suis implicuerunt, eorumque ossa vi perfregerunt, ut commode possint collisa membra particulatim ore ingerere. *Adanson* dicit se vidisse in Senegali campos istis monstris plenos.

Ne pilo quidem. Inepte vulgo, *ne Python quidem*, invitis libris vett. nam *Phycio* dabat ed. *R. Pythio* ed. Ven. *Phiton* ed. *A. Phitos* ms. c. In eisdem vitiis oberrant codd. Grut. Nihil, non dico probabilius, sed nihil certius emendatione Erasmi, quam secutus sum. *Schw.* —Lipsius et Ruhk. qui *Python* ediderant ipsi lectionem suam damnaverant, melioremque desiderare se dicebant.

leonem excipis? Acuta sunt ista quae dicis: nihil est acutius arista. Quaedam inutilia et inefficacia ipsa subtilitas reddit. Vale.

EPISTOLA LXXXIII.

DEVM INSPICERE HOMINVM ANIMOS. — REVERTITVR AD STOICORVM ARGVTIAS, PRAESERTIM DE EBRIETATE.

Amico narrat, quid hodie fecerit, et cui rei animum adiecerit. Quum totam hanc diem inter stratum et lectionem diviserit, minimum exercitationi dederit, nulla externa re, neque somno, neque strepitu et clamore Circensium interpellatus, disputationi, quam priore epistola tractaverat, animum se admovisse ait, cur viri prudentissimi, et in his Zeno, maximas res levissimis probaverint argumentis. Confutat igitur hunc stoicae sectae conditorem, quod dogmatis veri (Bonum virum non futurum ebrium), probationem levissimam et perplexam fecerit. Multo magis in id incumbendum esse philosopho monet, ut turpitudinem ebrietatis doceat. Vtiliter conferas cum his Stob. Serm. XVII, p. 353 *sq. Schow.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Singulos dies tibi meos, et quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus; sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Et potest! Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clusum est: interest animis nostris, et co-

Nihil Deo clusum est, etc. Haec ipsa egregie de omniscientia et omnipraesentia divina saepius exponit Noster, e. c. Epist. I, 5; in libro de Providentia. Natur. Quaestion. II, 45: *Vis Deum mundum vocare? Non falleris. Ipse enim est totum quod vides, totus operibus suis inditus.* Ep. XCVII. *Totum hoc, quo continemur, et unum est, et Deus est: et socii eius et membra sumus.* Ep. XCV, 37, sq. Has altiores de Deo sententias apud recentiores imprimis Stoicos invenire licet, quippe qui id

gitationibus mediis intervenit. Sic, intervenit, dico?
2 tanquam aliquando discedat! Faciam ergo quod iubes,
et, quid agam, et quo ordine, libenter tibi scribam.
Observabo me protinus; et, quod est utilissimum,
diem meum recognoscam. Hoc nos pessimos facit,
quod nemo vitam suam respicit. Quid facturi simus,
cogitamus, et id raro; quid fecerimus, non cogitamus:
atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus
dies solidus est; nemo ex illo quidquam mihi eripuit;
totus inter stratum lectionemque divisus est; minimum
3 exercitationi corporis datum. Et hoc nomine ago gra-
tias senectuti: non magno mihi constat; quum me
movi, lassus sum: hic autem exercitationis, etiam
fortissimis, finis est. Progymnastas meos quaeris? unus
mihi sufficit Earinus, puer, ut scis, amabilis: sed
mutabitur. Iam aliquem teneriorem quaero. Hic qui-

summa cum cura agebant, ut dogma summum de virtute exercenda adiuvarent doctrina de Deo explicanda, atque adeo religionis principia ex ethica deducerent, et ad eam firmandam uterentur. Cf. Conz *Abhandlungen*, p. 52 sq. *R.* —Epictetus lib. II, Dissert. cap. 8: *Dei statua aut simulacro praesente, non ausis tale aliquid facere, qualia facis: ipso autem Deo intrinsecus praesente, et omnia inspiciente, et audiente, non verecundaris haec cogitare, haec agere, o ignare naturae tuae, et Diis infeste!*

Sic intervenit... discedat. Correctio est: ille enim qui intervenire dicitur, videtur antea abfuisse; Deus autem semper omnibus cogitationibus nostris interest. Volgo scribitur sine interrogatione: *sic, intervenit dico, tanq. aliq. discedat.*

Totus inter stratum lectionemque divisus est. Lagrange *stratum* de somno accipit. At nobis Seneca non is videtur qui sibi, quod partem diei dormitasset, gratuletur: *stratum* idem ibi est quod lectus, cui, ut supra docuimus, veteres incumbere solebant, quum se ingenii laboribus tradere cuperent; ita ut interpreter *meditatione*, non *somno*.

Non magno mihi constat. Parum temporis studio eripit, quia non longa eget exercitatione.

Hic autem exercit... finis est: scil. ut fatigetur. Hoc habet boni senectus quod finem hunc (fatigationem) propiorem facit.

Progymnastas. Privatarum exercitationum vel socios vel moderatores. Cf. P. Faber Agonist. III, 11. *Ruhk.*

Earinus) *Earius*, *Pharius* aberrationes librariorum esse videntur. *R.* — *Earinus puer.* Quasi vernus et floridus, et tali nomine deliciae etiam Domitiani. *Lips.*

dem ait, nos eamdem crisim habere, quia utrique
dentes cadant; sed iam vix illum assequor currentem,
et intra paucissimos dies non potero: vide quid exer-
citatio quotidiana proficiat. Cito magnum intervallum 4
fit inter duos itinere diverso euntes: eodem tempore
ille ascendit, ego descendo; nec ignoras, quanto ex
his velocius alterum fiat. Mentitus sum: iam enim aetas
nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen ho-
diernum certamen nobis cesserit, quaeris? quod raro
cursoribus evenit, hieran fecimus. Ab hac fatigatione
magis, quam exercitatione, in frigidam descendi: hoc
apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolu- 5
tes, qui kalendis Ianuariis Euripum salutabam, qui

Eandem cris. hab. Eadem conditione corporis oti. Cf. Ep. XII, 3. *R.*

Itin. diverso. Nempe alter in pueritiae cursu, alter in senectutis clivo.

Quanto... fiat. Me longe velocius descendere ad mortem, quam illum ad virilem aetatem ascendere.

Hieran fecimus. Omnium codd. et edd. vera lectio est; exceptis duobus mss. palat. et col. ap. Gruter. quorum alter praestat *moram f.* alter *dioetam f.* in quibus facile glossas agnoscas. Caeterum locutionis huius aliud exemplum deest. Sensus tamen esse videtur: Ita cucurrimus, ut uterque fessus fuerit; et, quod cursoribus raro evenit, neuter vicerit. In ipso cursu sacram lineam (ἱερὰν γραμμὴν) fecimus, metam non consecuti prae fatigatione. Vnde tropus desumptus sit, non liquet. Verisimile fit, allusisse ad mediam ex quinque lineis tabulae aleatoriae, sacram dictam, ad quam lusores paene victi perfugiebant. Cf. Pollux IX, 7. Muretus explicat de media in stadio linea, ad quam ambo fessi pervenerint nulla tamen probatione allata. Lipsius, Polybii (I, 58, 5 ed. Schw.) memor, credit morem fuisse, ut in victoris ambigua Deo sacraretur corona, quod ἱερὸν (sc. στέφανον) ποιεῖσθαι Graeci dixerunt: quam explicationem Casaubon. quoque ad Persium p. 15 sq. amplectitur, provocans ad Aul. Gell. XVIII, 2: si nemo dissolvebat quaestionis nodum, praemium ipsum et corona deo, cuius id festum erat, dicabatur. Sed quum de nullo festo, nec de deo, cui illud sacrum fuisset, h. l. sermo sit, interpretatio illa reiicula esse videtur. *Ruhk.*

Psychrolutes) Ψυχρολούτης, qui frigida aqua corpus lavat, et balneo laetatur frigido. Cf. Ep. 53, 3. *Ruhk.* — Idem de se Horatius, lib. I, Ep. XV, v. 4: *Gelida quum perluor unda Per medium frigus.*

Euripum salutabam. In planissimam hanc scripturam, qua nihil aptius excogitari poterat, consentiunt *R. A.* c. et Gruteri codd. omnes, neque aliam e suis vel Pincianus vel Opsopoeus laudavit. Quo magis mireris, Lipsio probatam fuisse illam ex Ers-

anno novo, quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra, deinde ad hoc solium, quod, quum fortissimus sum, et omnia bona fide fiunt, sol temperat. Non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde siccus, et sine mensa prandium, post
6 quod non sunt lavandae manus. Dormio minimum. Consuetudinem meam nosti: brevissimo somno utor, et quasi interiungo. Satis est mihi, vigilare desiisse;

smi ora, *in Euripum saltabam*, quam tenuere posteriores editores. *Schw.* — *Euripum* fossam tria Circi latera circumfluentem, quem, Plinio N. H. VIII, 7 narrante, Nero postea sustulit, equiti loca addens. *Ruhk.* — Lipsius affirmat *Euripum* hortis et praetoriis ex more fuisse.

Qui anno novo. Mos erat, ut kalendis Ianuariis quisque artes suas aut opificia delibaret, auspicii causa. Ita ego, inquit, tunc solemniter in frigidam desiliebam. De more, videsis quae scripsi ad Annalem Taciti IV, in verba *Drusum auspicandi gratia tribunal ingressum. Lipsius.* Laudat *Lagrange* hos Ovidii versus: *Ianus ait: Tempora commisi nascentia rebus agendis, Totus ab auspicio ne foret annus iners. Quisque suas artes ob idem delibat agendo, Nec plus quum solitum testificatur opus.* Fast. lib. I, vers. 166 et sqq.

In Virginem desilire. Sic appellabatur aqua quae nec sole, nec igne caluerat. Martialis lib. XIV, 163: *Virgine vis sola lotus abire domum.* Alibi *crudam* dicit *Virginem. Marcus Agrippa aquam Virginem adduxit ab Octavi lapidis diverticulo II M. pass. praenestina via. Iuxta est Herculaneus rivus, qui refugiens Virginis nomen obtinuit.* (Plin. Nat. Hist. lib. XXXI, cap. 3): *Virgo appellata est, quod quaerentibus aquam militibus, puella virguncula venas quasdam monstravit, quas secuti qui foderunt, ingentem aquae modum invenerunt.* Frontin. de Aquaeduct. lib. I.

Ad Tiberim. Qui mitior Virgine et egelidior. *Lips.*

Ad hoc solium. Quo domi nunc utor, aqua a sole, si non ab igne, temperata.

Non multum mihi ad balneum. Quo gloriatur in omnem vitam se abstinuisse. Ep. CVIII.

Panis deinde siccus. Sine obsonio. Cf. Ep. CVIII, 15 sq.

Et sine mensa prandium. Quod stans et de manu sumebat. *Lips.* Romani solebant semel accumbere mensae ut vescerentur, quae coena vespera fiebat. Quibus autem per stomachum non licebat usque ad hanc coenam expectare, mane placabant ventrem, vel pane tantum, vel etiam melle, sale, ovis, ficis, lacte. Vide doctas quas protulit *Saumaise* notas ad vitam imperatoris Taciti a Vopisco scripta, cap. 11, tom. II, pag. 614. (E notis *Lagrangii* versum.)

Quasi interiungo. Ita meliores libri, et est honesta traductio ab aurigis Vide de Tranquill. cap. 15. Vertit *Lagrange*: *Je n'ai que des assoupissemens fort courts et entrecoupés.*

aliquando dormisse me nescio, aliquando suspicor. — Ecce Circensium obstrepit clamor; subita aliqua et universa voce feriuntur aures meae, nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem. Fremitum patientissime fero; multae voces, et in unum confusae, pro fluctu mihi sunt aut vento silvam verberante, et caeteris sine intellectu sonantibus.

Quid ergo est, nunc cui animum adiecerim? Di-
cam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi 7
voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum
probationes levissimas et perplexas fecerunt; quae,
ut sint verae, mendacio tamen similes sunt. Vult nos
ab ebrietate deterrere Zenon, vir maximus, huius
sectae fortissimae ac sanctissimae conditor. Audi ergo
quemadmodum colligat, virum bonum non futurum
ebrium: « Ebrio secretum sermonem nemo committit;
viro autem bono committit; ergo vir bonus ebrius 8
non erit. » Quemadmodum opposita interrogatione
simili derideatur, attende; satis enim est, unam po-
nere ex multis: Dormienti nemo secretum sermonem
committit; viro bono autem committit; ergo vir bo-
nus non dormit. Quo uno modo potest, Posidonius
Zenonis nostri causam agit; sed ne sic quidem, ut
existimo, agi potest. Ait enim, « ebrium duobus mo- 9
dis dici: altero, quum aliquis vino gravis est et im-
pos sui; altero, si solet ebrius fieri, et huic obnoxius

Dormisse me nescio commodissime dederunt ed. *A.* et ms. c. Alii vulgo, *dormire me scio.* Schw.

Circensium. Ludorum Seneca videtur in vicinia Circi maximi, in regione XI urbis habitasse: quo et mentio Euripi et spectaculi (Epist. LXXX) ducit. De hoc Circo confer. Adler. p. 324 sq. *Ruhk.*

Superest... sunt. Cf. Epist. prior, §. 7 sq. *Ruhk.*

Zenon. Citiaeus, Stoae conditor. Cf. Consol. ad Hel. 12. De eo et *Posidonio* egit uberrime Fabric. Bibl. Gr. Vol. III, p. 579 sq. 572 sq. *R.*

Si solet ebrius fieri. Ita, si graece μεθύειν dixit Zeno, in utrumque ea vox valet. At vix latinis: et μεθυστικός

vitio est. Hunc a Zenone dici, qui soleat fieri ebrius,
non qui sit: huic autem neminem commissurum ar-
cana, quae per vinum eloqui possit.» Quod est fal-
sum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum,
qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum
enim interesse concedes inter ebrium et ebriosum:
potest et qui ebrius est, tunc primum esse; nec ha-
10 bere hoc vitium; et qui ebriosus est, saepe extra
ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari
verbo isto solet; praesertim quum ab homine dili-
gentiam professo ponatur et verba examinante. Adiice
nunc, quod, si hoc intellexit Zenon, et nos intelli-
gere voluit, ambiguitate verbi quaesivit locum fraudi:
11 quod faciendum non est, ubi veritas quaeritur. Sed
sane hoc senserit; quod sequitur, falsum est, ei, qui
soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum.
Cogita enim, quam multis militibus, non semper
sobriis, et imperator, et tribunus, et centurio, ta-
cenda mandaverit. De illa C. Caesaris caede (illius
dico, qui superato Pompeio rempublicam tenuit)
tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio:
Cassius tota vita aquam bibit; Tillius Cimber et nimius
erat in vino, et scordalus. In hanc rem iocatus est
ipse: «Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum
12 ferre non possum?» Sibi quisque nunc nominet eos,
quibus scit et vinum male credi, et sermonem bene;
unum tamen exemplum, quod occurrit mihi, refe-

sive qui solet et gaudet inebriari *ebriosus* dicitur. Syllogismi quidem huius Diog. Laërt. non meminit, affert tamen VII, 118 cum not. Menag. Zenonis dogma: vinum quidem bibere sapientem, non autem inebriari (οἰνωθήσεσθαι μὲν, οὐ μεθυσθήσεσθαι δέ.) Cf. Lipsii Manud. III, 18. *Ruhk.*

Hoc senserit. Id est, verbum posuerit in eo sensu, ut significet eum qui solet ebrius fieri.

Tillius Cimber... scordalus, loquax et litigiosus. Cf. Ep. LVI, § 2; de Ira III, 30. *Bentley* ad Horat. Serm. I, 6, 24. *Ruhk.*

Quemquam feram. Supra me dominum, nempe Caesarem.

ram, ne intercidat: instruenda est enim vita exemplis illustribus; non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, Vrbis custos, ebrius, ex quo semel factus est, fuit: maiorem partem noctis in convivio exigebat; usque in horam sextam fere dormiebat: hoc eius erat matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis 13
continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, quum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit; et Tiberius, proficiscens in Campaniam, quum multa in Vrbe et suspecta relinqueret et invisa. Puto, quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit Vrbis praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino et madentem; adeo ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scri- 14
psit, quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat. Nullum Cosso aut privatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio removeamus: "non est animus in sua potestate, ebrietate devinctus: quemadmodum musto dolia ipsa rumpuntur, et omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat; sic vino exaestuante, quidquid in imo iacet abditum, effertur, et prodit in me-

L. Piso. Suetonius in Tiberio: *Postea princeps in ipsa publicorum morum correctione cum Pomponio Flacco et L. Pisone noctem continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri praefecturam urbis confestim detulit.* De eodem L. Pisone Velleius libro secundo: *Atrox in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accersitis; L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eumdem lenissimum securitatis urbanae custodem habemus, virtus compressit.* Conf. Plin. N. H. XIV, 28.

Ex quo semel factus est. Ita scripti meliores. Si recte, sensum puto: post unam illam ebrietatem, quae praefectum urbis fecit, placuit semper esse ebrium. Vel etiam, quum semel in die ebrius, semper erat, non desistebat.

Praeponeret Thraciae. Haec in Tacito, et meo commentario. *Lips.*

Cossum quinquennio postquam in

15 dium: onerati mero quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem; quod suum alienumque est, pariter effundunt. » — Sed quamvis hoc soleat accidere, ita et illud solet, ut cum his, quos sciamus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum.

16 Quanto satius est, aperte accusare ebrietatem, et vitia eius exponere? quae etiam tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac sapiens, cui satis est sitim exstinguere; qui, etiam si quando hortata est hilaritas, aliena causa producta longius, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an Sapientis animus nimio vino turbetur, et faciat ebriis solita.

17 Interim, si hoc colligere vis, « virum bonum non debere ebrium fieri, » cur syllogismis agis? Dic, quam turpe sit, plus sibi ingerere quam capiat, et stomachi sui non nosse mensuram; quam multa ebrii

Campaniam iverat, et post mortem Pisonis, Tacito referente. An pater filiusve fuerit, non constat. *Ruhk.*

Sciamus libri vett. *Scimus* vulgo, a Mur. *Schw.*

De rebus necessariis deliberemus. Imo consilia tunc non liberiora tantum, sed meliora, in quibusdam praesertim ingeniis: de quo Plutarchum lege Quaest. conviv. cap. ult. *Lipsius.*

Non dari tacitum. Sic libri veteres; nonnulli vero *dare*; *mandari* malles, ut supra § 11, *tacenda mandaverit.* Sed et *dari* scribere licuerat Senecae. *Commendari* e scholio marginali unius codicis Pal. in contextu posuit Ruhk. Est autem *commendare* etiam in contextu Par. *d*, *Schw.* — Sensus: Non mandari aut credi secretum: sed phrasis insolentior. An forte, *non nudari tacitum?* Lips.

Hortata ed. *A.* cum ms. c. aliisque Modii, Opsop. et Grut. Vulgo *orta* ex ed. *R.* Nempe *ortata* olim scriptum fuerat, neglecta aspiratione. *Schw.*

An sapientis animus. Stoicum enim dogma est, non fieri ebrium. Vide Manud. III, Dissert. XVIII. *L.*

Dic... nihil aliud esse... insaniam. Ita Pythagoras aiebat, τὴν μέθην μανίας εἶναι μελέτην, ebrietatem insaniae esse meditationem. Diog. Laert. VIII, 9. *Ruhk.*

Refer Alexandri.... meruit. Cf. Arrian. IV, 8 qui rem omnem uberius tractavit. Res accidit ol. 112, 4. *Ruhk.*

faciant, quibus sobrii erubescant; nihil aliud esse
ebrietatem, quam voluntariam insaniam. Extende in
plures dies illum ebrii habitum, numquid de furore
dubitabis? nunc quoque non est minor, sed brevior.
Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clitum, 18
carissimum sibi ac fidelissimum, inter epulas transfodit; et intellecto facinore, mori voluit, certe meruit. Omne vitium ebrietas et incendit, et detegit; obstantem malis conatibus verecundiam removet. Plures enim pudore peccandi, quam bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possedit animum nimia vis
vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrie- 19
tas vitia, sed protrahit: tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis, quantum petierint, sine dilatione permittit; tunc impudicus morbum confitetur ac publicat; tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saevo, malignitas livido; omne vi-
tium laxatur et prodit. Adiice illam ignorationem 20
sui; dubia et parum explanata verba; incertos oculos; gradum errantem; vertiginem capitis; tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum; stomachi tormenta, quum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcumque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid, quum somno vitiatur, et quae ebrietas fuit, cruditas facta est?

Certe meruit. Est ex Gruteri coniectura assumptum: nam codd. fere et antiq. edd.: *delevit, diruit, deuit, eruit;* e quo fecit Grut. *meruit.* Pincianus coni. *delituit.* Lipsius Epist. Quaest. lib. III, 9, *debuit.* Ruhk.

Confitetur omnium codd. et edd. lectio est, non *profitetur*, quod tenet Erasm. *Ruhk.*

Laxatur, id est, remotis carceribus emittitur. Recte hoc ex Lipsii coniect. receperat. Gron. pro *taxatur*, quod dabat ed. *R.* cum mss. Par. *a. d.* aliisque apud Grut. Viliosius *texatur* Par. *b. Detexitur* ex ed. *A.* et msto Lipsii praetulit Ruhk. *Detegitur* ed. Erasm. Mur. et Lips. *Schw.*

Vertiginem capitis. Sicut mos erat Spartanis ante oculos filiorum ebrios homines proponere, ut suos ab ebrie-

21 Cogita, quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit; haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit; haec contumacissimos, et iugum recusantes, in alienum egit arbitrium; haec invictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot praelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria, tutum dimiserunt; intemperantia bibendi, et ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. Quae gloria est, capere
22 multum? Quum penes te palma fuerit, et propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint; quum superstes toti convivio fueris; quum omnes viceris virtute magnifica, et nemo tam vini capax fuerit; vinceris a dolio. M. Antonium, magnum virum et ingenii nobilis, quae alia res perdidit, et in externos mores ac vitia non Romana transiecit, quam
23 ebrietas, nec minor vino Cleopatrae amor? Haec

late iam foedi aspectus imagine deterrerent; sic Seneca non ibi per argutias ratiocinatur, sed veram fidelemque nobis exprimit ebrii hominis descriptionem.

Publica ebrietas quae ad plures simul, vel ad integra castra, urbiumque praesidia pervenit. *Ruhk.*

Haec acerrimas gentes... tradidit, ut Massagetas Cyro, Herodot. I, 211. *Ruhk.*

Alexandrum... condidit. Cf. Plut. in Alexandro, extr. qui aperte monstrat, scyphum Herculis non epotasse. Al. fuere tamen qui cum Nostro hoc narrarent. *Ruhk.*

Ille Herculaneus scyphus Boeotis ascribitur, qui Herculem imitantes, quem magnum edonem et bibonem (ἀδδηφάγον, παμφάγον, βουφάγον, etc.) fuisse constat, argenteos scyphos fecerunt, quos Herculaneos vocavere. Lipsius laudat Athen. lib. XI et XII, Casaub. p. 783, Macrob. V, 21 not. *Ruhk.*

Condidit. Suppl. in sepulcro.

M. Antonium. De M. Antonio et Cleopatra omnia nota sunt e Plutarcho in vita Antonii. *Ruhk.*

Nec minor vino Cleop. amor. Ruhk. interpret. 'Ei imperabat non magis Cleopatrae amor, quam vinum; quae ut interpretatio admittatur, legendum esset *maior* pro *minor*. Sensus obvius est: *et Cl. amor non minor vino*, pro *vini amore*; nisi interpreteris amor non minor vino (factus), i. e. vino auctus.

illum res hostem reipublicae, haec hostibus suis imparem reddidit; haec crudelem fecit, quum capita principum civitatis coenanti referrentur; quum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret; quum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius fiebat; quanto intolerabilius, quod haec in ipsa
ebrietate faciebat? Fere vinolentiam crudelitas sequi- 21
tur: violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem; ita ebrietates continuae efferant animos. Nam quum saepe apud se non sint, consuetudine insaniae durata vitia, vino concepta, etiam sine illo valent.

Dic ergo, quare Sapiens non debeat ebrius fieri; 23
deformitatem rei et importunitatem ostende rebus, non verbis; quod facillimum est. Proba, istas quae voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, poenas esse. Nam, si illud argumentaberis, Sapientem multo vino inebriari, et retinere rectum tenorem, etiamsi temulentus sit; licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumpto dormiturum;

Quod ebrius fiebat. Sic recte ms. Par. *b.* et alii apud Opsop. Alii cum ed. *R.* adiiciunt, *quum hoc faceret*; quod assumentum ignorant meliores libri. Temere vulgo, *quod ebrius fiebat, etiam si sobrius faceret*, ex Mureti ingenio. *Schw.* —Sensus est: Turpe erat illum Triumvirum et reipublicae curatorem palam ebrium fieri: quid talia facere?

Violatur enim. Libri *villatur*, *villatur*, meus *vellatur*, ex quo Pincianus *belluatur* ingeniose faciebat. Ego suspicor *fellatur*, amarescit et bilescit, a felle: quod novitium nobis verbum, sed et alia in Seneca: an et *biliotur*, a bile mavis? *Lips.*

Non sint. Animi.

Sine illo valent. Manet etiam sine vino consuetudo insaniendi.

Sapientem multo vino. Vide Paradoxum istud in Manuduction. III, Diss. XVIII. *Lipsius.*

Nec sopore sumpto, int. medicamento soporifero: ex tropo notissimo, quo effectus pro causa ponitur: sic terror, decus, odores, etc. saepius usurpantur. Cf. Cortius ad Sallust. p. 1069. *Ruhk.*

nec elleboro accepto, quidquid in visceribus haerebit, eiecturum deiecturumque. Sed, si tentantur pedes, lingua non constat; quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium? Vale.

Eiecturum supra, *deiecturumque* infra: vis haec utraque elleboro est. *Ruhk.*

EPISTOLA LXXXIV.

ALTERNIS LEGENDVM ET SCRIBENDVM; QVIS FRVCTVS E LECTIONE SIT COLLIGENDVS.

Narrat, se vel in itinere librorum lectione delectari; eius necessitatem ostensurus, bona et utilia monita adiungit de lectione, quae stilo commutanda sit invicem, et de efficacia eius ad animum sapientia imbuendum. Egregie quidem nobiscum egisset, posteris autem se scribere non celat, Seneca, si de libris quos legendos suaderet, eadem cum cura exposuisset, qua Quintil. Instit. Orat. X, 1, in simili argumento usus est; sed quum commentarii huiusmodi haud dubie confecti secundum praescripta Alexandrinorum ubique prostarent (Conf. D. Ruhnkenii Histor. crit. Orator. Graec. inserta Vol. VIII Oratt. gr. Reisk. et doctissimum supplementum Wyttenbachii in vita Ruhnkenii p. 286 sq. ed. lugd.), hac opera supersedere se posse putavisse videtur.

Eiusdem fere argumenti sunt Epistolae II, XXVIII.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Itinera ista, quae segnitiem mihi excutiunt, et valetudini meae prodesse iudico et studiis. Quare valetudinem adiuvent, vides: quum pigrum me et negligentem corporis litterarum amor faciat, aliena opera exerceo. Studio quare prosint, indicabo. A lectioni-

Aliena opera. Equorum qui in essedo vehunt, aut servorum in sella. *Lipsius.*

Exerceo et statim *studio* e vet. lib. adscivi. Vulgo *exerceor*, et *studiis*. *Schw.*

bus non recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariae; primum, ne sim me uno contentus; deinde, ut, quum ab aliis quaesita cognovero, tum et de inventis iudicem, et cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium; et studio fatigatum, non sine studio tamen reficit.
Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus: 2
altera res contristabit, et vires exhauriet; de stilo dico; altera solvet ac diluet. Invicem hoc et illo commeandum est, et alterum altero temperandum; ut, quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes, ut aiunt, debemus imitari; quae vagantur, et flores ad mel faciendum idoneos carpunt; deinde, quidquid attulere, disponunt ac per favos digerunt; et, ut Virgilius noster ait,

..........Liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis constat, utrum succum ex floribus 3
ducant, qui protinus mel sit; an, quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam et proprietate spiritus sui mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt

Non recessi sc. in itineribus meis. Pincianum, Lipsium al. sequor hanc negativam h. l. tuentes, etiam codd. ope: quum essent, qui eam non inducerent. *Ruhk.*—Nam, ait Lipsius, sequela etiam sermonis et illatio negationem postulat. Quare itinera prosint studiis? quia gestatio legere non impedit, vel certe legentem audire.

Ne sim me uno contentus: Quod accideret, si mea tantum opera tractarem, alienorum ignarus.

Contristabit. Ruhkopfius edidit *contra stabit* nulla critica nota allata; ipse Schw. siluit: sic Ruhk. explicat *contra stabit*: inimica erit et gravis. Opponitur: stare ab aliquo.

Apes, ut aiunt. Haec omnia transscripsit Macrob. Sat. I init. *Lips.*

Carpunt, i. e. sugunt. Solemne est de apibus. *Ruhk.*

Cellas. Versus sunt Virgilii Aen. I, 432 sq. *Ruhk.*

De illis non satis constat. Opinionum variarum hic expositarum veritatem nunc satis post Swammerdamum, Reaumurium al. explicatam habes, ut iis hic immorari nihil attineat. Loca veterum de hac re collegerunt Intpp. ad Virgil. Ge. IV init. et Schneider ad Varron. de Re Rust. 3, 16, 8, p. 569-584. *Ruhk.*

Aiunt....gignat. Non est saccharum nostrum, cuius historiam natur.

inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius caeli, aut ipsius arundinis humor dul-
4 cis et pinguior gignat; in nostris quoque herbis vim eamdem, sed minus manifestam et notabilem poni, quam prosequatur et contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura et dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, ut ita dicam, fermento, quo in unum diversa coalescunt.

5 Sed, ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari; et, quaecumque ex diversa lectione congessimus, separare: melius enim distincta servantur: deinde, adhibita ingenii nostri cura et facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere; ut, etiam si apparuerit, unde sumptum sit, aliud tamen esse, quam unde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro videmus sine
6 ulla opera nostra facere naturam. Alimenta, quae accepimus, quamdiu in sua qualitate perdurant et solida innatant stomacho, onera sunt; at quum ex eo, quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires et in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, praestemus; ut, quaecumque hausimus, non patiamur integra esse, nec aliena. Concoquamus

a Io. Beckmanno conscriptam vide in Commentar. Soc. Reg. Gotting. Tum. V, sed Tabaxir, s. Tabaschir, mel aliquod, ut Plinii N. H. XII, 8 verbis utar, gummium modo candidum, dentibus fragile, amplissimum, nucis avellanae magnitudine, ad medicinae tantum usum: Arbor, unde gignitur, est Arundo Bambos Linn. Hodieque apud Orientales antispasmodicum medicamentum est, Russelio auctore. *Ruhk.*

Aut ipsius arundinis humor. Illa veritas est. Lucanus III, 238: *Quique bibunt tenera dulces ab arundine succos.* Nec coctura etiam ignota iis fuit, ex Statio: *Et quas percoquit Ebusia cannas. Lipsius.*

Nec aliena. Sic libri vett. Addunt alii *sint*, quod ignorant alii. Vulgo *ne aliena sint*, a Mur. *Schw.*

illa: alioqui in memoriam ibunt, non in ingenium.
Assentiamus illis fideliter, et nostra faciamus, ut unum 7
quiddam fiat ex multis; sicut unus numerus fit ex
singulis, quum minores summas et dissidentes com-
putatio una comprehendit. Hoc faciat animus noster;
omnia, quibus est adiutus, abscondat; ipsum tantum
ostendat, quod effecit. Etiam si cuius in te compa- 8
rebit similitudo, quem admiratio tibi altius fixerit;
similem esse te volo quomodo filium, non quomodo
imaginem: imago res mortua est. Quid ergo? non
intelligetur, cuius imiteris orationem? cuius argu-
mentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne
intelligi quidem posse; si magni viri ingenium omni-
bus, quae ex quo voluit exemplari adstruxit, formam
suam impressit, ut in unitatem illa competant. [1] Non 9

(1) *Si magni viri....competant.* Loci mire vulgo deformati certissimam hanc esse emendationem iudicavi, quam a Rubenio collatis veteris scripturae vestigiis propositam Gronovius in lucem protraxit. *S.* — Vulgo ante Ruhk. *si magni viri, nec enim omnibus, quae ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, ut in unitatem illam competant.* Ruhkopfius totum locum sic corrigit et distinguit: *Putone.....posse, si magni Virgilii* (supple: Orationem et sententias imiteris): nec enim omnibus, quae ex quo velut exemplari traxit, formam, etc. Corruptio, inquit, nominis *Virgilii* quot quantasque molestias creaverit Iano Grutero, Gronovio al. ex eorum notis videre licet. *Si magni viri*: *nec enim o.* erat lectio vulgata, sensu tamen et sermone impedito: nam illa verba, *magni viri*, *impressit* et sim. nihil habent quo recte referantur et sese tueantur. Neque codd. nonnullorum emblema: *si magni viri ingenium omn.* neque mentio *Ennii* in nonnullis codd. locum sinceritati reddere valebant. Ille *Ennius* denique tanto terriculamento fuit Grutero, ut magis motus fieret quam piscis. Enimvero iste vetustissimus Romanorum poëta hic me veritatem quum videre tum eloqui docuit. Quum enim certum auctorem hic significari a Seneca totus contextus et nexus moneret, tum vero illa quamvis intempestiva Ennii mentio in textu, quo pedem suum e margine perperam intulisse videbam, statim Virgilii nomen hic a stupore librariorum esse obscuratum mihi persuasit, et in *Viri* latere. Quo quidem vitio detecto, nullis aliis emendationibus opus esse statui, sed omnia sole meridiano clariora deprehendi. Proinde in textum recepi. Reliqua *quae ex quo velut exemplari* egregie Codd. praestant fere omnes: *ex quoque* dederat Erasmus, forsan immemor elegantis usus repetitionis

vides, quam multorum vocibus chorus constet? unus tamen ex omnibus sonus redditur; aliqua illic acuta est, aliqua gravis, aliqua media; accedunt viris feminae, interponuntur tibiae; singulorum illic latent voces, omnium apparent. De choro dico, quem veteres philosophi noverant. In commissionibus nostris plus cantorum est, quam in theatris olim spectatorum fuit: quum omnes vias ordo canentium implevit, et cavea aeneatoribus cincta est, et ex pulpito omne ti-

relativi asyndeti. *Exemplaria* nonnulli Codd. et edd. omnes assumpserant. —In not. exeget. sic locum, qualem scripsit, interpretatur idem Ruhkopf. Interdum non liquere puto vel in Virgilio exprimendo, utrum hunc an alium imiteris, quum vestigia Homeri, Ennii, Varronis Atacini al. quos ipse imitatus est, manifestiora sint, quam ut lateant. Seneca pater in Suas. III ait: *In multis versibus fecit Virgil. non surripiendi causa, sed palam imitandi, ut vellet agnosci.* De Varrone Atacino docuit Ruhnken Ep. crit. II, p. 201 ed. II. Caeterum res notissima est, vel ex Macrobio et Vrsino. De imitatione ipsa cf. Hurdium ad Horat. II, p. 198 sq. vers. Escheuburg.

Interponuntur tibiae. Vti *feminarum* partes a viris actas esse in theatris veterum constat, ita tibia in choris usos esse concludimus. Conf. Iuv. Poll. IV, 15, 107. Hurd. ad Hor. Ep. ad Pis. pag. 156 sq. *Ruhk.*

De choro dico.... noverant. Dicit itaque chorus tragicos imprimis, qui bona et salubria commendabant, nil nisi virtutem laudabant, vitia carpebant, postea vero a praestantia sua descivere, teste Horat. Art. Poët. 217 sq. *Ruhk.*

Philosophi omnium codd. et edd. lectio est. Lipsius tamen *philodi* i. e. cantus amantes, φιλῳδοὶ, emendavit, parum feliciter.

Commissionibus. Omnino sic legendum: atque ita meus et meliores. Commissiones ludorum diei satis notum est: et sequentia Senecae palam de ludis. At vidi qui pertinaciter *comessationes* retinent: quo argumento? quia in veterum conviviis, inquiunt, cantores, et tibicines, et citharistae. Aliud nos doceant. Illud oportebat tanto numero, quanto spectatores in theatris fuisse. Id autem qui potest? Et quae coenatio sit capax? Sequentia etiam refutant. *Lips.* — *In commissionibus* sc. ludorum, quibuscum nostros ludos musicos, *Concerts* vocatos, comparemus: quos Senecae tempore frequentes fuisse furor musicus docet, quo Neronem imperatorem fuisse abreptum scimus, qui ipse agones musicos habuit in theatris. *Ruhk*

Quum omnes vias, theatrorum, nam viae inter cuneos et praecinctiones: ubique igitur ibi cantores dispositi. Viae autem quomodo sint in tricliniis, si legeris supra *comessationibus*? Lipsius.

Aeneatoribus. Aeneatores, tubicines, qui tuba signum commissionis in omnibus, etiam scenicis ludis dabant:

biarum genus organorumque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, ut multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed in unum conspirata.

Quomodo, inquis, hoc effici poterit? — Assidua intentione; si nihil egerimus, nisi ratione suadente.
Hanc si audire volueris, dicet tibi: «Relinque ista 11
iamdudum, ad quae discurritur! relinque divitias, aut periculum possidentium, aut onus! relinque corporis atque animi voluptates! molliunt et enervant: relinque ambitum! tumida res est, vana, ventosa; nullum habet terminum; tam sollicita est, ne quem ante se videat, quam ne post se alium; laborat invidia, et quidem duplici: vides autem, quam miser sit,
si is, cui invidetur, invidet. Intueris illas potentium 12
domos, illa tumultuosa rixa salutantium limina? multum habent contumeliarum, ut intres; plus, quum intraveris. Praeteri istos gradus divitum et magno aggestu suspensa vestibula: non in praerupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te, ad Sapientiam, dirige; tranquillissimasque res eius, et simul
amplissimas, pete! Quaecumque videntur eminere in 13
rebus humanis, quamvis pusilla sint, et comparatione

hinc luba terminalis ap. Apulei. Met. X, p. 735 Oudend. Cf. Lipsii Saturn. II, 19. *Ruhk.*

Organorumque. Wernsdorf. ad Aetnam 293 supplet hydraulicorum, de quibus Tom. II in prooem. ad Organ. Porphyrii ipse egit, et Schneider ad Eclog. phys. pag. 121 sq. *R.*

Si is, cui invidetur, invidet. Sic ed. *R.* Alii *et invidet.* Vulgo invitis mss lis, *sit is, cui invidetur, si et invidet.* Schw.

Plus, quum intraveris scilicet contumeliae ab ipsis potentibus, quorum te servum et famulum praebes.

Magno aggestu suspensa vestibula. i. e. substructio alta non sine aditu pretioso praetensa aedibus. De aedificiis, coenaculis, etc. quae in altum educta sunt, *suspendi*, *suspensa esse* dici, nunc satis notum est, vel e Lexicis. *Ruhk.*

Non in praerupto tantum.... sed in lubrico. Et alte stabis, ut cadere possis, et parum firmiter, ut labi. *L.*

Res eius. Sic *R. A. c.* Par. *b.* et alii apud Pinc. et Grut. Vulgo abest *eius.* Schw.

humillimorum exstent, per difficilis tamen et arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit; omnia quidem sub te, quae pro excelsissimis habentur, aspicies, sed tamen venies ad summa per planum.» Vale.

Confragosa...est. De via ad virtutem in rupe positam cogitavit Noster; inde ab Hesiodo toties a scriptoribus laudata et explicata, ut plura addere putidum esset. *Ruhk.* — Referre videtur Ruhk. haec verba ad viam virtutis; sed liquide patet ea referri debere ad viam dignitatum humanarum et fragilium: nam auctor infra ponit ad virtutem per planum veniri; ergo eius via non est *confragosa.* Seneca opponit omnes difficultates quibus honorum aditus praecluditur, ei tranquillitati et securitati interiori qua fruitur ille qui turba remotus pergit ad virtutem comparandam. Quod innuit Noster sequentibus: *sed tamen venies ad summa per planum.*

At si... hunc verticem. Hunc scilicet in quo virtus posita est. Opponitur iis quae videntur in rebus humanis eminere, dignitatibus, honoribus, de quibus supra; quod satis declaratur vocibus *at si.*

EPISTOLA LXXXV.

NE MODERATOS QVIDEM AFFECTVS IN SAPIENTE TOLERANDOS.

Stoica dogmata, sapientem vacare affectibus, beatam vitam sibi sufficere, et fortem quoque beatum esse, hac epistola contra Peripateticos, qui quum medietatem s. mediocritatem suam tutari vellent, affectus deminutos non eversos statuebant, vindicantur, non ita quidem, ut in hac defensione omnino acquiescere possis, quandoquidem quum fundamentum, tum ratio, quibus haec dogmata innituntur, non satis acute in partes suas vocari ab auctore videmus: satis tamen efficax et idonea defensio est ad refellendos adversarios, qui multo minus subtiliter rem aggressi sunt.

Quod quidem a multis recentioribus, qui philosophis se innumeratos volunt, in principio ethices diiudicando omissum est, id vero ab adversariis Stoae saepe neglectum esse apparet, in rerum natura hominem quemdam esse negantibus, in quem omnia illa praeclara, quae de sapiente suo Stoici praedicarent, competant atque in eo reperiantur. In quo vereor, ut Zenonis, Stoae con-

ditoris, sententiam assequantur. Non enim id egit, ut hominem quemdam eiusmodi fuisse censeret, ad quem nos compararemus, sed ut quasi exemplum summum, sapientem illum, ad imitandum rationi humanae proponeret: modo haud abhorrente ab illo, quo Christiani utuntur, dum Deum et Christum sibi ad imitandum proponunt. Crassa itaque Minerva philosophantur illi, qui nihil nisi vanis argumentationibus et ineptiis, quinetiam mendaciis repletum systema stoicum crepant: in quibus nescio quid magis mirer, inscitiamne an confidentiam.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Peperceram tibi, et quidquid nodosi adhuc supererat, praeterieram, contentus quasi gustum tibi dare eorum, quae a nostris dicuntur, ut probetur « Virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. » Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traductionem nostram excogitatarum, comprendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere, pro Diis hominibusque susceptam, subula armatum.

« Qui prudens est, et temperans est; qui temperans 2

Nodosi. Propter interrogationes longius petitas nec satis bene procedentes. Cf. e. g. Ep. LXXXII, 83. *R*

Gustum tibi dare) *Gustum dare* loquendi genus eorum proprium, qui quae esui ac bibitui sunt, venalia habent: ea enim licitatoribus gustanda dare consueverunt. *Muretus.*

Nostrarum) *Nostrorum* malebam; sed nil mutant (quod sciam) libri. *Schw.*

Traductionem. Omnium fere codd. lectio praeferenda est ei, quam Erasm. aliaeque edd. habent, *traditionem. Ruhk.*

Ad trad. nostr. excogitatarum. Ab adversariis Stoae ad stoicorum dogmata cum calumnia et contemptu refellenda. Ep. LXXXI, 11: *Desinant itaque infumare nos, tanquam incredibilia iactantes* etc. Cf. de Ira I, 6, 1 not. *Ruhk.*

Subula armatum. Qua cum Epist. LXXXII, 25, hoc argumentorum genus spinosum comparavit. *Ruhk.*

Qui prudens est. Φρόνιμος. Agitur autem de controversia, quae inter Stoicos caeterosque philosophos erat: quum enim hi virtutes seiungerent, illi hoc fieri nullo modo posse censebant. Iustitiam vel non appellatam tota argumentorum series exhibet. Caeterum hanc Stoicorum doctrinam de nexu virtutum propriam Stoae esse docuit Cic. Acad. qu. I, 10, 38. Ern. *Ruhk.*

est, et constans; qui constans est, et imperturbatus est; qui imperturbatus est, sine tristitia est; qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est. » Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum, et constantem, et sine tristitia, sic interpretentur, tanquam *imperturbatus* dicatur, qui raro perturbatur et modice, non qui nunquam: item
3 *sine tristitia* eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiae, nec frequens nimiusve in hoc vitio: illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia; Sapientem non vinci moerore, caeterum tangi: — et caetera in hunc modum, sectae suae respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem Sapienti damus, si imbecillissimis

Huic collectioni. I. syllogismo; iam Theophrastus, Aristotelis successor, fregit quodammodo auctoritatem veteris doctrinae, et omnes eius auditores ac successores iis usi sunt, quae a superioribus acceperant (Cic. Ac. qu. I, 9, 12). Etenim Pythagoras, Plato, Aristoteles consensu edixerunt, sapientem modice affectibus tangi, Stoicis dissentientibus, uti nostro Ep. CXVI. Cf. Lipsii Manud. III, 7. Tiedemann *Syst. der stoisch. Phil.* III, p. 164 sqq. *Ruhk.* — Istud collectionis genus proprie Sorites vocatur. Verbum *sorites* ducitur e Graeco σωρὸς quod ignem significat ac *acervus. Quum aliquid* (inquit Cicero Acad. Quaest. lib. II, cap. 16) *minutatim et gradatim additur aut demitur, sorites hoc vocant, quia acervum efficiunt uno addito grano.* Exempli gratia sumebant granum frumenti, atque quum ex hac profecti fuissent propositione, *uno frumenti grano non fit acervus*, sensim eum qui interrogabatur, ad id adducere conabantur, ut fateretur *ex grano frumenti effici acervum.* Nos docet Cicero id olim sophistas contendisse, *sorite* fretos, hominem non posse distinguere quo puncto contrariae rerum qualitates separentur, et cuiusque rei natura determinetur. Quae sunt, inquiebant, qualitates quibus dignoscere potes longum, largum, parvum, magnum, breve? Tribusne granis frumenti efficitur acervus? non effici respondendum erat. Quatuorne? Idem responsum: sic interrogationes uno semper addito grano indesinenter continuabantur; et si tandem responderes: *ecce acervus efficitur*, responsum tuum absurdum esse dicebant, quoniam inde colligebatur ex uno grano existere inter acervum et id quod non est acervus, differentiam.

Non hi (scil. Peripatetici) *tollunt affectus.* Adde similem locum ex libro de Ira cap. 7 et 8.

fortior est, et moestissimis laetior, et effraenatissimis
moderatior, et humillimis maior? Quid? si miretur 4
velocitatem suam laudans, ad claudos debilesque re-
spiciens?

Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas;
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Haec est pernicitas per se aestimata; non quae tardis-
simorum collatione laudatur. Quid, si *sanum* voces
leviter febricitantem? non est bona valetudo medio-
critas morbi.

Sic, inquit, Sapiens *imperturbatus* dicitur, quomodo 5
apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia gra-
norum, sed quibus minor.—Falsum est. Non enim
deminutionem malorum in bono viro intelligo, sed
vacationem: nulla debent esse, non parva: nam si ulla
sunt, crescent, et interim impedient. Quomodo ocu-
los maior et perfecta suffusio excaecat, sic modica
turbat. Si das aliquos affectus Sapienti, impar illis 6

Laudans. Hanc scripturam, in qua omnes fere edd. et codd. mire conspirant, Lipsius primus respuit in Elect. 1, 16, restituens ex ingenio *Ladas.* Muretus, Gruter. Gronov. secuti sunt. Enim vero si e superioribus sapiens resumatur ad haec verba, sensus bene procedit: quid si miretur sapiens velocitatem suam cum laude? Itaque ille cursor, satis celeber in Olympicis, quem e Pausania II, 19, 6, III, 21 init. VIII, 12, 3 ed. Fac. (Cf. Muret. ad. Catull. 55, 25) probe noscimus, in stadium suum redeat! *Ruhk.*

Illa...plantas. Versus sunt Virg. Aen. VII, 808 sqq. de Camilla. *Ruhk.*

Sic, inquit. Sc. Peripateticus.

Apyrina. Rectius fuisset *apyrena*, penult. longa: sed et *apyrina* penult. brevi olim in usu fuisse, ex Martiali docuit Harduin. ad Plin. lib. XIII, sect. 34. *S.*—*Apyrina*, *ἀπύρηνοι ῥοαὶ* sunt mala punica, quibus lignosus nucleus abest, et candidior natura, et blandiores sunt acini (Plin. XIII, 19). Hac similitudine saepius usos esse adversarios discimus e. g. ex Telete, philosopho pythagoreo, qui secundum Stob. serm. 38, Ol. 125 scripsit, apud Stobaei flor. serm. 106, quem laudat Lipsius. *Ruhk.*

Suffusio. Suffusio sanguinis et inde enata cuticula, qua oculos velatur. Celsus VI, 6, §. 35, VII, 7, 13 sq. *R.*

erit ratio, et velut torrente quodam auferetur; praesertim quum illi non unum affectum, sed universum affectuum coetum relinquis, cum quo colluctetur. Sed omnis plus potest quamvis mediocrium turba, quam posset unius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem, sed modicam; habet ambitionem, sed non concitatam; habet iracundiam, sed placabilem; habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet
7 libidinen, sed non insanam. Melius cum illo ageretur,
qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo,
qui leviora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest,
quam magnus sit affectus; quantuscumque est, parere
nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi
nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum et mite (natura enim illorum est surda suadenti):
sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantuli-
8 cumque sint. Tigres, leonesque nunquam feritatem
exuunt, aliquando submittunt; et, quum minime
exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata: nunquam
bona fide vitia mansuescunt. Deinde, si ratio proficit,
ne incipient quidem affectus: si invita ratione coeperint, invita perseverabunt. Facilius est enim initia illorum prohibere, quam impetum regere.

9 Falsa est itaque ista *mediocritas* et inutilis, eodem loco habenda, quo, si quis diceret, modice insaniendum, modice aegrotandum. Sola Virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius sustu-

Sed omnis plus potest. Vulgo, *plus potest*, omissis duabus prioribus vocibus. *Schw.*

Sed non insanam. Vulgo, *non insaniam*, absque *sed*. Schw.

Eodem loco. Vulgo *eodemque loco* Nos meliores libros sumus secuti. *Schw.*

Sola virtus habet, supple *temperamentum*. Sola virtus temperari potest: contra non temperari possunt animi mala.

Animi mala. Affectus, perturbationes, *πάθη*. Cf. Cic. Tusc. qu. IV, 10.

leris illa, quam rexeris. Numquid dubium est, quin
vitia mentis humanae inveterata et dura, quae *mor-
bos* vocamus, immoderata sint; ut avaritia, ut crude-
litas, ut impotentia, impietas? Ergo immoderati sunt
et affectus; ab his enim ad illa transitur. Deinde, si 10
das aliquid iuris tristitiae, timori, cupiditati, caete-
risque motibus pravis, non erunt in nostra potestate.
Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque
crescent, prout magnas habuerint minoresve causas,
quibus concitentur. Maior erit timor, si plus, quo
exterreatur, aut propius aspexerit; acrior cupiditas,
quo illam amplioris rei spes evocaverit. Si in nostra 11
potestate non est an sint affectus, ne illud quidem est,
quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis
suis crescent, tantique erunt, quanti fient. Adiice
nunc, quod ista, quamvis exigua sint, in maius exce-
dunt: nunquam perniciosa servant modum. Quamvis
levia initia morborum serpunt; et aegra corpora mi-
nima interdum mergit accessio. Illud vero cuius de-
mentiae est, credere, quarum rerum extra nostrum
arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse ar-
bitrii terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, 12
ad quod prohibendum parum valui? quum facilius
sit excludere, quam admissa comprimere.

Quidam ita distinxerunt, ut dicerent: « Temperans ac prudens positione quidem mentis et habitu tran-

Motibus pravis. Bene edd. inde a Lipsio. Olim *moribus pravis* edd. et mssti. *Schw.*

Crescent scripsi cum ed. *A.* et ms. *c.* Vulgo *crescunt*. Schw.

Tanti...*quanti fient*. Malim legere *quantae* (supple *causae*). Si tamen vulg. servaveris, intell.: Aff. tanti erunt aestimandi quanti fieri poterunt: non ex initiis, sed ex futuris incrementis erunt aestimandi.

Quamvis exigua) *R. A. c.* Vulgo *quantumvis exig*. ab Erasmo. *Schw.*

Cuius dementiae est, credere.... terminos. I. e. credere nos posse terminum imponere iis quorum principium avertere non potuimus.

Quidam. Sc. Peripatetici. *R.*

quillus est, eventu non est. Nam, quantum ad habi-
tum mentis suae, non perturbatur, nec contristatur,
nec timet; sed multae extrinsecus causae incidunt,
13 quae illi perturbationem afferant.» Tale est quod
volunt dicere: iracundum quidem illum non esse,
irasci tamen aliquando; et timidum quidem non esse,
timere tamen aliquando; id est, vitio timoris carere,
affectu non carere. Quod si recipitur, usu frequenti
timor transibit in vitium; et ira in animum admissa
habitum illum ira carentis animi retexet. Praeterea,
si non contemnit venientes extrinsecus causas, et ali-
quid timet; quum fortiter eundum erit adversus tela,
ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit,
14 et animo recedente. Non cadit autem in Sapientem
haec diversitas mentis.

Illud praeterea iudico observandum, ne duo, quae
separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim
colligitur, unum Bonum esse, quod honestum; per
se rursus, ad vitam beatam satis esse Virtutem. Si
unum Bonum est, quod honestum, omnes concedunt
ad beate vivendum sufficere virtutem: e contrario non
remittetur, si beatum sola virtus facit, unum bonum
15 esse quod honestum est. Xenocrates et Speusippus
putant « beatum vel sola virtute fieri posse; non ta-
men unum bonum esse, quod honestum est.» Epicu-

Transibit, et infra *retexet* ex vett. libr. correxi: vulgo *transit*, et *retexit*. Schw.

Habitum... retexet. Iuleil. In contrarium vertet habitum animi tui, et mox iracundum faciet.

E contrario non remittetur. I. non concedetur. *Ruhk.*

Beatum vel sola Virtute fieri posse. Non tamen beatissimum, et in eo a Stoa dissident, ut mox observes. *L.* Cf. Ep. xxxi, 6 not. Cic. Tusc. qu. V, 7 sq. *Ruhk.*

Epicurus. Memineris Epicurum eiusque asseclas statuisse: virtutem eo contineri, si quis consilii sui ad felicitatem ducentis sibi sit conscius Stoicos contra, felicitatem, si quis virtutis suae sibi sit conscius. Hi statuebant, virtutem esse summum bonum (τέλος), et felicitatem nil nisi conscientiam, te illam tenere, sine

rus quoque iudicat, « quum virtutem habeat, beatum
esse; sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vi-
tam, quia beatum efficiat voluptas, quae ex virtute
est, non ipsa virtus. » Inepta distinctio! Idem enim
negat, « unquam virtutem esse sine voluptate. » Ita,
si ei iuncta semper est atque inseparabilis, et sola
satis est: habet enim secum voluptatem, sine qua non
est, etiam quum sola est. Illud autem absurdum est, 16
quod dicitur, *beatum* quidem futurum vel sola virtute,
non futurum autem *perfecte beatum*: quod quemad-
modum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bo-
num in se perfectum habet, inexsuperabile: quod si
est, perfecte beata est. Si Deornm vita nihil habet
maius aut melius; beata autem vita divina est; nihil
habet, in quod amplius possit attolli. Praeterea, si
beata vita nullius est indigens, omnis beata vita per-
fecta est, eademque est et beata, et beatissima. Num- 17
quid dubitas, quin beata vita summum bonum sit?
ergo, si summum bonum habet, summe beata est.
Quemadmodum summum [bonum] adiectionem non
recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata

qua esse nequeas: Epicurei e contrario, felicitatem, ἡδονὴν, censebant summum esse bonum, et virtutem formam consilii tui, qua felicitatem tibi compares, dummodo rationis ope praesidiis ad illam parandam utaris. *Ruhk.*

Illud autem absurdum.... dicitur. Ab Academicis. Agitur autem de paradoxo illo famigeratissimo Stoae, virtutes inter se pares esse, quod fluit ex illo decreto, unum bonum esse, quod honestum, i. e. congruens cum natura ideoque et cum ratione et virtute sit. Beata vita igitur *una est*: quippe quae tantum sapienti competit, et quatenus per se consideratur: nulla qualitatis (ποιότητος), nulla magnitudinis (intensionis, dicimus vulgo, non extensionis) ratione habita. Tiedemanni iudicio nimis cupido et severo non subscribam. Cf. Ep. LXXI, 18 sq. Lipsii Manud. III, 3. *Ruhk.*

Si Deorum... melius. Int. si nihil maius est aut melius quam vita Deorum, si autem beata vita divinae vitae aequiparatur, etc.

Summum bonum. Posterius vocab. quum vulgo deesset, adieci cum ed. *R.* et mss. Pal. sec. et Col. Nec vero, ut quidem nunc puto, opus erat uncis includere; nam recte adiectum videtur. *Schw.*

quidem vita, quae sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatum induxeris, induces et multo magis innumerabilia discrimina summi boni; quum *Summum Bonum* intelligam, quod supra se gradum
18 non habet. Si est aliquis minus beatus, quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. Beatus autem nihil suae praefert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse, quam quod est, malit; aut id illum non malle, quod illo melius est. Vtique enim, quo prudentior est, hoc magis se ad id, quod est optimum, extendet, et id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnunc potest, imo qui debet?

Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt, beatam vitam unam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa, et brevis; diffusa, et angustior; in multa loca
19 multasque partes distributa, et in unum coacta. Qui illam numero aestimat, et mensura, et partibus; id illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, ut puto, edendi bibendique satietas est. Hic plus edit, ille minus;
20 quid refert? uterque iam satur est: hic plus bibit, ille minus; quid refert? uterque non sitit: hic pluribus annis vixit, hic paucioribus; nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille, quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui.

« Qui fortis est, sine timore est; qui sine timore est,

Induces et multo magis, etc. Sic vett. libri omnes; quorum tamen plerique dein post *summi Boni* adiiciunt verbum *facies*, quod rectius omittunt alii. Vulgo abest initio verbum *induces*, sed adest in fine *facies*.

Id illi dedere edd. vett. Vulgo *iam illi*: unde *illi* ms. c. Schw.

Vt puto. Temere vulgo scribitur *ut puta*. Schw.

sine tristitia est; qui sine tristitia est, beatus est.» Nostro-
rum haec interrogatio est. Adversus hanc sic respondere
conantur: Falsam nos rem et controversiosam pro con-
fessa vindicare; eum, qui fortis est, sine timore esse.
Quid ergo? inquit, fortis imminentia mala non time- 21
bit? istud dementis alienatique, non fortis est. Ille
vero, inquit, moderatissime timet; sed in totum extra
metum non est. — Qui haec dicunt, rursus in idem
revolvuntur, ut illis virtutum loco sint minora vitia.
Nam qui timet quidem, sed rarius et minus, non ca-
ret malitia, sed leviore vexatur. « At enim dementem
puto, qui mala imminentia non extimescit. » Verum 22
est, quod dicis, si mala sunt; sed si scit, mala illa non
esse, et unam tantum turpitudinem malum indicat;
debebit secure pericula aspicere, et aliis timenda con-
temnere: aut, si stulti et amentis est, mala non timere,
quo quis prudentior est, hoc timebit magis. « Vt vobis,
inquit, videtur, praebebit se periculis fortis. » Minime!
non timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, ti-
mor non decet. « Quid ergo? inquit: mortem, vincula, 23
ignes, alia tela fortunae, non timebit? » Non: scit
enim, illa non esse mala, sed videri; omnia ista hu-

Interrogatio. Syllogismus, sorites. Peripateticorum hoc esse responsum, quod mox affert, per se patet, et saepe ad librr. de Ira monuimus. *R.*

Controversiosam. Pro olim vulgato *controversam*, ex msstis recte adscivit Ruhk. Amat Seneca illam terminationem in adiectivis. *Schw.*

Vindicare. Pro illa voce non debebat idem Editor *inducere* tenere, quod ex Mureti ing. erat: *vindicare*, exhibent mssti Opsop. et Gr. quod etiam in ora notaverat Erasm. pro vitioso *iudicare*. Schw.

Quod dicis. Sic recte *R. A.* c. Perperam vulgo *quod dicit.* Schw.

Vt vobis, inquit... fortis. Haec est obiectio adversariorum: Ergo vobis videtur sapientem debere se ultro imminentibus periculis obiicere, ne illa timere videatur?

Non timebit illa, sed vitabit. Est cautio, εὐλάβεια, quam metui opponebant Stoici, et sapienti concedebant quum metum negarent. Cf. Diog. Laert, VII, 116. Cf. Vpton. ad Arrian. II, 1 p. 350 ed. Schweigh. *R.*

Quid ergo? inquit. Perperam *inquis* vulgo. *Schw.*

manae vitae formidines putat. Describe captivitatem, verbera, catenas, egestatem, et membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam, et quidquid aliud attuleris; inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nobis nostra sponte veniendum est?

Quaeris, quid sit malum? Cedere his, quae mala vocantur, et illis libertatem suam dedere, pro qua
24 cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quae nobis iugum imponunt. Non dubitarent, quid conveniret forti viro, si scirent, quid esset *Fortitudo*. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio; scientia est distinguendi, quid sit malum, et quid non sit. Diligentissima in tutela sui fortitudo est, et eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est.
25 « Quid ergo? si ferrum intentatur cervicibus viri fortis; si pars subinde alia atque alia suffoditur; si viscera sua in sinu suo vidit; si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, et per assiccata viscera recens dimittitur sanguis; non timere istum tu dices, non dolere? » Iste vero dolet; sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet: invictus ex alto dolores

Aliquando nobis. Deerat vulgo *nobis*, nec omnino desiderabatur: sed adiectum dedere eam ed. *R.* msti Paris. cum aliis apud Opsop. et Grut. *Schw.*

Nostra sponte veniendum est? Scilicet, seu quum patriae salus iubet ut nosmet ipsi devoveamus, exemplo Decii, Reguli; seu, quum turpitudinis effugiendae causa mors ultro nobis appetenda est, Catonis Uticensis instar.

Repetitur. Est arenae verbum, et in re gladiatoria solemne: *repete* i. e. ingemina ictus atque itera. *L.*

Assiccata e codd. Pinc. al. recepi, praeeunte Gronov. Ante *siccata.* Repetitio τῶν *viscera* Gronovio non placuit: praetulit itaque *vulnera* (*viscera* legitur in nota Ruhkopfii, plane lapsu typogr.) ex ingenio. Sed repetitiones tales non infrequentes esse constat. Deinde Cic. Tusc. II, 14 est: ut e visceribus sanguis exeat. Nihil proinde mutandum est. *Ruhk.*

Dimittitur recte libri veteres; non *demittitur.* Schw.

suos spectat. Quaeris, quis tunc animus illi sit? Qui
aegrum amicum adhortantibus.

Quod malum est, nocet; quod nocet, deteriorem 26
facit; dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo
mala non sunt. «Falsum est, inquit, quod propo-
nitis: non enim, si quid nocet, etiam deteriorem facit.
Tempestas et procella nocet gubernatori, non tamen
illum deteriorem facit.» Quidam Stoici ita adversus
hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tem-
pestate ac procella, quia non possit id, quod propo-
suit, efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem
illum in arte sua non fieri, in opere fieri. Quibus Pe- 27
ripateticus: Ergo, inquit, et Sapientem deteriorem
faciet paupertas, dolor, et quidquid aliud tale fuerit:
virtutem [enim] illi non eripiet, sed opera eius impe-
diet. Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset guber-
natoris conditio, et Sapientis. Huic enim propositum
est, in vita agenda non utique, quod tentat, efficere,
sed omnia recte facere; gubernatori propositum est
utique navem in portum perducere. Artes ministrae 28
sunt; praestare debent, quod promittunt: Sapientia
domina rectrixque est. Artes serviunt vitae, sapientia
imperat. Ego aliter respondendum iudico: nec artem
gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec
ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non
felicitatem promisit, sed utilem operam, et navis re-
gendae scientiam: haec eo magis apparet, quo illi

Quod malum est.... non sunt. Stoicis syllogismus haud dubie h. l. melius procedit, quam Peripateticis, qui non regulae conditionem (ut nostri Logici loquuntur) oppugnare debebant, sed totam subsumptionem, s. minorem, quippe in qua cardo rerum vertitur. Videntur quoque in statu controversiae formando non satis cauti fuisse Peripatetici; nam illud *deteriorem fieri* Stoici (ἠθικῶς) morali sensu; Peripatetici latiori sensu accipiebant.

Virtutem enim.) *Virt. quidem* malebam, aut deletam saltem *enim* particulam: sed nil mutant libri. *Schw.*

29 magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere: « Neptune, nunquam hanc navem, nisi rectam!» arti satisfecit: tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. « Quid ergo? inquit, non nocet gubernatori ea res, quae illum tenere portum vetat? quae conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet et exarmat?» Non tanquam gubernatori, sed tanquam naviganti nocet. Alioqui gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat; tranquillo enim,

30 ut aiunt, quilibet gubernator est. Navigio ista obsunt; non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus, qui eamdem conscenderunt navem, in qua ipse quoque vector est; alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos, quos vehit, pertinet; quomodo medici ars ad eos, quos curat. Sapientia commune bonum est, et eorum,

31 cum quibus vivit, et proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse noceatur; cuius ministerium, aliis promissum, tempestate impeditur: Sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non ab aliis tempestatibus

Qui hoc potuit dicere... satisfecit. Egregium hoc Rhodii gubernatoris dictum magni fiebat recte ob antiquis et saepe laudabatur. Aristides Orat. I. Rhod. To. II, p. 346. C. adhortatur Rhodios, ut gubernatoris cuiusdam, civis sui, dictum in memoriam revocent, qui fluctuante nave et iamiam submergenda dicebat: at, Neptune, scito, non hanc navim te nisi rectam demersurum (ἀλλ', ὦ Πόσειδον, ἴσθι ὀρθὴν τὴν ναῦν καταδύσων, ex emend. praestantissimi Valcken. ad Eurip. Hippol. 309 p. 196 A.) Saepe eo alludere solent veteres, e. c. Cic. ad Q. Fratr. 2, noster Consol. ad Marc. 6, 2, etc. Cf. Meursii Rhodus 1, 17. *Ruhk.*

Inquit. Perperam *inquis* vulgo. *S.*

Non rectori eius, qua rector est. Non impediunt, quin rectoris artem vel perfectissimam ostendant.

Fortasse noceatur. Vulgo *nocetur* ex ed. *R.*; *noceat A.* c. Par. *a. b. d.* quibus inter se collatis, *noceatur* correxi. Si placuerit *noceat*, intelligetur e superioribus nomen *tempestas*; quod tamen parum commode fiet, quia mox sequitur verbum passivum *impeditur*, non *impedit.* Schw.

vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tan-
tum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est [et in
effectu]; tunc maximus, quum illi fortuna se oppo-
suit: tunc ipsius Sapientiae negotium agit, quam di-
ximus et alienum bonum esse, et suum.

Praeterea, ne aliis quidem tunc prodesse prohi- 32
betur, quum illum aliquae necessitates premunt. Pro-
pter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum
tractanda respublica sit; at illud docet, quemadmo-
dum tractanda sit paupertas; per totam vitam opus
eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus
Sapientis excludit: id enim ipsum agit, quo alia agere
prohibetur. Ad utrosque casus aptus est, bonorum
rector, et malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, 33
ut Virtutem tam in secundis, quam in adversis, ex-
hiberet; nec materiam eius, sed ipsam intueretur.
Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam
aliud, quod imperitos avertit et praecipites agit, pro-
hibet. Tu illum premi putas malis? Vtitur. Non ex 34
ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra; facie-
bat ex aere: si marmor illi, si adhuc viliorem mate-
riam obtulisses, fecisset, quale ex illa fieri optimum

Ipse semper in actu est [et in effectu.] Vulgo, *ipse semper in actu est, non in effectu*, ex ed. *R.* quod interpretari poteras ex eo, quod supra §. 27 legitur, *sapienti propositum esse, non utique quod tentat efficere, sed omnia recte facere.* At negautem particulam ignorant alii libri omnes. Et quidem unde alii, *In effectu tunc maximus*, etc. ut ed. *A.* alii; *in actu est, et in effectu*, ut Pal. 2, et Col. Equidem ista verba, quae ex scholio irrepsisse videntur, ut suspecta notavi: eadem prorsus abiecerat Mur. *Schw.*

Propter paupertatem prohibetur docere; factis nempe et usu: quis ex censu ad Rempublicam admittebantur. Non prohibetur scriptis: ut Zeno, Chrysippus, alii. *Lipsius.*

Ita. Sic codd. et Erasm. *Id* vitium typogr. in nonnullis edd. est. *Schw.*

Id enim ipsum... prohibetur. Id enim ipsum, a quo prohibetur alia agere, illi praebet materiam exercendi virtutem suam nedum illam comprimat.

Exhiberet, et *intueretur* recte libri vett. Vulgo *exhibeat... intueatur*, a Mureto. *Schw.*

Phidias. De Phidia, celeberrimo antiquitatis statuario et coaevo Peri-

posset. Sic Sapiens Virtutem, si licebit, in divitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exsilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. Quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui saevissima animalia, et ad occursum expavefacientia hominem, cogunt pati iugum; nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat; osculatur tigrim suus custos; elephantem minimus Aethiops iubet subsidere in genua, et ambulare per funem. Sic Sapiens artifex est domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, ubique horrenda, quum ad hunc pervenere, mansueta sunt. Vale.

clis, Socratis, etc., cf. ad Epist. IX, 4. Upton ad. Arrian. Diss. I, 6, 23. II, 8, 20. Auctoritas huius artificis et post Senecam tanta fuit, ut artifices iuniores Olympiam, ut templum et statuam Iovis viserent, proficiscerentur. Cf. Fea ad Winckelmanni Hist. Art. To. II, p. 416 not. A. *Ruhk.*

Usque in contubernium. Ut una degant, ac versentur. *Lipsius.*

Tigrim) *Trigida* ed. *A.* et ms. a. Schw.

Subsidere in genua. Ad rectorem illum cervice accipiendum. *Lips.*

Et ambulare per funem. Recte monuit Lipsius, haec talia in ludis publice tunc exhibita et observata esse. Plinius in N. H. omnia confirmat, et nostris naturae curiosis, e. c. Buffono observata sunt. De elephantis cf. Sueton. Galb. c. 6, etc. *Ruhk.*

Ubique horrenda. Sic percommode *R. A.* c. *et caetera horr.* ed. Mur. *et ubicumque horr.* ed. Lips. et seqq. utrumque contra librorum fidem. *S.*

EPISTOLA LXXXVI.

DE VILLA AFRICANI EIVSQVE BALNEO: DE OLEIS SERENDIS.

Quum Literni in ipsa Scipionis Africani villa esset, possessorem istius agri Aegialum conveniendi causa, iste vir maximus eiusque tempora Senecae animo tam vivide obversantur, ut viri magnitudinem admirans et illa et sua tempora inter se comparet, atque simplicitate et frugalitate Scipionis eiusque temporum laudata in luxum deperditosque sui aevi mores invehatur. Sed hac comparatione mox praetermissa laetius quid commemorat, quod se in hac villa ab amico didicisse narrat. Se seneun ait ab Aegialo didicisse, arbustum quamvis vetustum posse transferri.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi scribo, adoratis Manibus eius et *ara*, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor. Animum quidem eius in caelum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi; non quia magnos exercitus duxit (hos enim et Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus, habuit), sed ob egregiam

In ipsa Scipionis Africani villa iacens, i. animi causa commorans. Villa ibi fuisse dicitur, ubi nunc *Patria*, *Lago di Patria*, et *Torre di Patria* sunt. *Torre di Patria* distat unum milliarium german. a Cumis. cf. Comitis de Stolberg Reise To. III, Epist. LXX. Eo secessit P. Corn. Scipio Africanus maior, ut invidiam et certamina cum tribunis pl. qui eum pecuniae publicae captae reum accusaverant, devitaret, a. V. c. 567, conf. Liv. XXXVIII, 50 sq. Ibi vitam egit, et morientem rure, eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, monumentumque ibi aedificari, ne funus in ingrata patria fieret, Liv. XXXVIII, 53: qui tamen c. 56 alios tradit Romae, alios Literni narrare et mortuum et sepultum esse, et utrobique monumenta ostendi et statuas. *Ruhk.*

Et ara. Sic recte *R. A. c.* Par. *a. b. d.* et alii optimi quique msti. Nonnulli vero *et arca*, quod a Lipsio commendatum recepit Gron. et tenuit Ruhk. nulla critica nota allata. *Schw.* — Literni monumentum, inquit Ruhkopfius, *arcam* noster vocat, monumentoque statua superimposita fuit, quam tempestate deiectam nuper vidimus ipsi. Cf. Strabo V, 4, 4 p. 187 Lips. Valer. Max. III, 7. Hinc et noster *suspicatur*, non pro certo affirmat. *Ruhk.*

moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, quum reliquit patriam, quam quum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, aut Roma libertati.
2 « Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis; aequum inter omnes cives ius sit; utere sine me beneficio meo, patria! causa tibi libertatis fui, ero et argumentum. Exeo, si plus, quam tibi expedit, crevi. » Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, et civitatem exoneravit? Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat; itaque dedit locum legibus, et se Liternum recepit, tam suum exsilium reipublicae imputaturus, quam Hannibal.

Magis in illo admirabilem. Sic edd. inde ab Erasmo. Poterat vetus lectio teneri, *quam magis in illo admir. iudico*, in quam consentiunt *R. A. c.* Pal. 2, 4, et Col. *Quam* tenent etiam Par. *a. b. d.* sed *iudico* non agnoscunt. *Schw.*

Aut Roma libertati. Sic ed. Ven. quemadmodum olim in suo exemplo legerat Otho Frisingh. Hoc dicit Seneca: aut Scipio Romam deserere debebat, aut Roma deserere libertatem. Acute dictum varie ab aliis vel mutatum est, vel interpolatum. *Aut Roma esse in libertate non poterat* ed. *R. Aut Roma sine libertate* ed. *A.* et ms. *c. Aut Roma in libertate* ed. Erasm. cum mss. Par. Opsop. et Grut. unde Gronov. legendum censuerat *aut Romani libertati*, quod amplexus est Ruhk. quum antea legeretur *aut Romae libertas* ex Mureti ingenio. *S.*

Nihil, inquit.... argumentum. Ex Livio haec non desumpta sunt. Sed fuere diversae de Scipione traditiones, ipso Livio auctore l. l. cf. Autias Auli Gellii VI, 8. *Ruhk.*

Utere sine me beneficio meo, patria. Sic Milo apud Ciceronem: *Tranquilla republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen perfruantur.*

Argumentum. Monstrabo libertatem tibi adhuc esse. Caeterum cf. Cic. de Off. III, 1. *Ruhk.*

Tam suum exsilium reipublicae imputaturus, quam Hannibal. Hannibali R. A. c. et Pal. 2 *Hannibalis* ed Erasm. et seqq. cum aliis Palat. et Col. Equidem, neutrum ferendum iudicans, *Hannibal* correxi, plano sensu: ut Hannibal, ne civibus suis molestiam crearet, sponte in exsilium exivit (conf. Livium lib. XXXIII, cap. 47 sq.) sic item Scipio. *Reipublicae imputaturus*, idem valet ac *Reipublicae gratum facturus*, de rep. bene meriturus. *Schw.* — Aliter quoque eadem lectio intelligi potest: Scipio qui vicerat Hannibalem, qui rempublicam terrore punico liberaverat, eamdem sortem a Romanis expertus est ac Hannibal; nam Romani, qui Hannibalem Romae acerrimum hostem pa-

Vidi villam structam lapide quadrato; murum cir- 3
cumdatum silvae; turres quoque in propugnaculum
villae utrimque subrectas; cisternam aedificiis ac vi-
ridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus
posset; balneolum angustum, tenebricosum, ex con-
suetudine antiqua: non videbatur maioribus nostris
caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas 4
subiit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In
hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet,
quod tantum semel capta est, abluebat corpus labo-
ribus rusticis fessum; exercebat enim opere se, ter-
ramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub 5
hoc ille tecto tam sordido stetit; hoc illum pavimen-
tum tam vile sustinuit! At nunc quis est, qui sic
lavari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi
parietes magnis et pretiosis orbibus refulserunt; nisi
Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta

tria sua exulare coëgerant, iidem Scipionem reipublicae tutorem, republica eiecerunt. Rubk. qui edidit *quam Hannibalis*, sic explicat loc. *se Liternum* (sc. *in exilium*) *recepit*: quatenus reus beneficio legum uti et in exilium voluntarium secedere poterat. Hannibalis exilium ipsi nunquam auctori eius tribuit noster, quo ut beneficio meritus est de republica. Liv. XXXIII, 47. Scipionem diu sed frustra repugnasse machinationibus Senatus narrat. Contra *Lagrange* eamdem ac Ruhkopfius lectionem secutus vertit: *Rendant son exil aussi honteux pour Rome que celui d'Hannibal.*

Viridibus. Ita vocabant prata et arboreta. *Muretus.*

Quod tantum semel capta est. A Gallis capta, Scipioni debuit, quod iterum ab Hannibale non capta fuit.

Opere. Perperam *operae* ed. Bipont. et Ruhk. *Schw.*

Sustinuit... sustineat) *Substinuit... substineat* ed. *R.* Schw.

Orbibus. Crustis aut segmentis marmorum circuli speciem gerentibus, quas maculosas eximie aestimabant. Video nunc, his scriptis, amicissimum Iacobsium in Miscellan. phil. P. I, p. 88, eamdem sententiam tulisse, loco huc adducto. Spectant huc Plinii N. H. XXXV, 1 verba, quae luxum hunc confirmant, doceantque, Neronis aevo hoc esse inventum. Nigricanti itaque marmori ut maculae adessent, crustas numidicas interserebant et opere musivo circa ornabant. *Ruhk.*

Alexandrina marmora. Plura sane Alexandria et Aegypto advehebantur, *Luculleum* nigricans, *Ophites* maculans, *Porphyrites* punicans, et

sunt; nisi illis undique operosa et in picturae modum
variata circumlitio praetexitur; nisi vitro absconditur camera; nisi Thasius lapis, quondam rarum in
aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita
demittimus; nisi aquam argentea epistomia fuderunt.
6 Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid, quum ad
balnea libertinorum pervenero? quantum statuarum,
quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in
ornamentum positarum, impensae causa! quantum
aquarum per gradus cum fragore labentium! Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus.
In hoc balneo Scipionis minimae sunt, rimae magis,
quam fenestrae, muro lapideo exsectae, ut sine in-
7 iuria munimenti lumen admitterent: at nunc blattaria
vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius

haec ipsa iterum distincta: an autem unum aliquod proprie *Alexandrinum* dictum fuerit, ignoro. *Lips.*

In picturae modum. Musivum opus intelligit, quo solent ambire quadras aut orbes, et velut marginare. Ideo addit *circumlitionem praetexi.* Vera autem etiam pictura in musivis, id est, variae rerum formae.

Nisi vitro.... camera. Lucem affundit Stat. Silv. I, 5, 43: *Effulgent camerae vario fastigia vitro*, etc. ubi cf. not. *Ruhk.*

In quas multa.... demittimus. Explicat ipse Noster Ep. CVIII, §. 16: Decoquere corpus atque inanire sudoribus (sc. in balneo calido) inutile simul delicatumque credimus. *Ruhk.*

Epistomia. Quae et *epitonia* vocantur sunt obturacula ori vasorum aut labrorum indita, e quibus versis liquor emittitur, ut et in nostris balneis fieri solet. *Ruhk.* — De *epistomiis* agitur ad Varr. III, 5, 16 (pag. 188 Taur.)

Impensae causa. Non ut usum, sed ut opes ostentent. Plinius hoc appellat *lautitiae causa.* XXXVI, c. VI: *Columnis utebantur (antiqui) nec lautitiae causa, sed quia firmius aliter statui non poterant.* Lips.

Aquarum per gradus. E labris aut receptaculis in solia inferiora et subiecta. *Lips.*

Eo deliciarum... gemmas calcare nolimus. Puto, pavimenta luxuriosa et pretiosa, lithostrata, quae opere musivo constabant. Eadem de re Stat. Silv. I, 3, 54, *Calcabam nec opinus opes.* Cf. Noster de ira III, 35, 4. Ep. XVI, 7. *R.*

Blattaria. A blattis, quae lucem fugiunt et tenebrosis balneis gaudent, innascunturque. Plin. II, 28. Hinc Statius, Plin. al. qui balneorum mentionem sub imperatoribus inii-

diei solem fenestris amplissimis recipiant; nisi et lavantur simul et colorantur, nisi ex solio agros et maria prospiciunt. Itaque, quae concursum et admirationem habuerant quum dedicarentur, in antiquorum numerum reiiciuntur, quum aliquid novi luxuria commenta est, quo ipsa se obrueret. At olim et pauca 8
erant balnea, nec ullo cultu exornata: cur enim ornaretur res quadrantaria, et in usum, non oblectamentum, reperta? Non suffundebatur aqua, nec recens semper velut ex calido fonte currebat; nec referre credebant, in quam perlucida sordes deponerent. Sed, Dii boni, quam iuvat illa balnea intrare obscura, et gregali tectorio inducta, quae scires Catonem tibi aedilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem, manu sua temperasse? Nam hoc 9
quoque nobilissimi aediles fungebantur officio, intrandi ea loca, quae populum receptabant, exigendique munditias, et utilem ac salubrem temperaturam; non hanc, quae nuper inventa est, similis incendio; adeo quidem, ut convictum in aliquo sce-

ciunt, laudant τὸ εὐφεγγὲς, bene luminosum. *Ruhk.*

Colorantur. Solent sub dio insolari, post unctionem; hic licet et libet in ipso balneo, sic aprico. *Lips.*

Quum dedicarentur. De publicis balneis accipe: atque ea solemniter solent usibus populi dedicari. —Statim post aedificationem cum invocatione Aesculapii et Hygeae, quorum statuis balnea ornari solebant, ut e Lucian. tom. VII, p. 298 sqq. Bip. videre licet, et cum votis pro salute populi. *R.*

Obrueret. I. se pessumdaret, obscuraret. *Ruhk.*

Res quadrantaria. Notum est, quadrantem (i. e. quartam assis partem) mercedulam balneatoris fuisse. *Lips.*

Perlucida. Aqua propter solis splendorem, qui in balneo erat. *R.*

Quam iuvat, R. A. c.] *Quam iuvabat* ed. Erasm. et seqq. *Schw.*

Catonem. Vticensem. *Ruhk.*

Fabium Maximum. Cunctatorem. *Ruhk.* — Qui mora fregit impetum Hannibalis.

Corneliis. Scipionibus. *Ruhk.*

Aediles fungebantur. Quorum erat loca inspicere et curare valetudini apta aut usibus quotidianis: sic popinas, ganeas, balneas, et haec talia tuebantur; quae Seneca alibi dicit *loca aedilem metuentia.* — Plura de his aedilium muneribus vide ap. me ad Taciti Ann. II fin. et querelas

lere servum vivum lavari oporteat. Nihil mihi videtur iam interesse, ardeat balneum, an caleat. Quantae nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat! quod non in multa luce decoquebatur, et exspectabat ut in balneo cunqueretur! O hominem calamitosum! nesciit vivere! Non saccata aqua lavabatur, sed saepe turbida, et, quum plueret vehementius, paene lutulenta! Nec multum eius intererat, an sic lavaretur; veniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut unguentum. Quas nunc quorumdam futuras voces credis? «Non invideo Scipioni: vere in exsilio vixit, qui sic lavabatur.» Imo, si scias, non quotidie

similes ap. Plutarch. III. Quaest. nat. c. 10. Quaest. conviv. VIII, 9. *Lips.*

Vivum lavari. Sic percommode ac lepidissime ed. *A.* cursusque ed. Ven. et aliae ante Rohk. cum msstis ad unum omnibus. Perperam *vitium* ed. *R.* quod correcturus isqui editionem Tarvisinam curavit (ac forsan iam ante hunc, is qui Neapolitanae praefuerat), ex coniect. *invitum* scripsit; unde istam scripturam in ora suae editionis notavit Erasmus. Nunc hoc ipsum *invitum* arripiens Rubk. in contextu posuit, nullum sensum fundere vulgatam scripturam autumans. *Schw.* — Sensus est: illam undam tam calidam et ardentam esse, ut servos illa mergi queat supplicii loco.

Latis specularibus. Ita assolent contra ventos obiicere specularia (vicem hodie vitrearum) et illos excludere, lucem admittere. Martialis: *Hibernis obiecta notis specularia puros Admittant soles, et sine fece diem.* Lipsius.

Et exspectabat, ut in balneo coqueretur. Pro *exspectabat*, quae lectio nunc est vulgata, Schweigh. scribi iubet *spectabat*, quod ante Lipsium dabant edd. cum msstis, excepto uno aut altero Groteri, in quibus *exspectabat*, solemni librariis confusione verborum *spectare* et *exspectare*. *Spectabat*, inquit Schw. quam lepida ironia, pro Senecae nostri more, dictum sit, nemo non videt.

Coqueretur. Perperam *concoqueretur* iam inde ab ed. Ven. et Lipsio vulgatum erat; quod quam ineptum sit nemo non videt, quasi quisquam concoctionis causa in balneum descenderet! Recte vero *coqueretur* dedere *R. A. c.* nec dubito eamdem scripturam in aliis libris repertum iri, si modo diligentius fuerint inspecti: ex Par. *a* uno *non coqueretur* adnotatum reperio, imperite adiecta negatione, quae tamen est subaudienda. *Schw.*

Saccata aqua cum Gronov. e codd. recepi: ante, *pacata.* — *Saccata.* Sacco (ἠθμῷ) percolata: causa fuit haud dubie aqua Tiberis fluvii, quam flavam et turbidam lutulentamque fuisse satis constat. Hinc *flavus Tiberis* ap. Horat. I, 2 Carm. 13. *Ruhk.*

lavabatur. Nam, ut aiunt qui priscos mores Vrbis 11
tradiderunt, brachia et crura quotidie abluebant, quae scilicet sordes opere collegerant; caeterum toti nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis: « Liquet immundissimos fuisse. » Quid putas illos oluisse? militiam, laborem, virum! Postquam munda balnea
inventa sunt, spurciores sunt. Descripturus infamem 12
et nimis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet!......

Dares nunc Rufillum; perinde esset, ac si hircum oleret, et Gorgonii loco esset, quem idem Horatius Rufillo opposuit. Parum est, sumere unguentum, ni bis die terque renovetur, ne evanescat in corpore. Quid, quod iidem hoc odore, tanquam suo, gloriantur?

Haec si tibi nimium tristia videbuntur, villae im- 13
putabis; in qua didici ab Aegialo, diligentissimo patrefamiliae (is enim huius agri nunc possessor est), quamvis vetus arbustum posse transferri. Hoc nobis

Nam, ut aiunt...tradiderunt. E. c. M. Porc. Cato maior, M. T. Varro al. *Ruhk.*

Nundinis. I. octavo quoque die quo agricolae Romam nundinarum causa veniebant. *Ruhk.*

Liquet) *Liquet mihi* ed. Gron. et seqq. cum Gruteri msstis. *mihi liquet* ed. *R.* Inutile pronomen recte abiecerat Erasm. Mirc ed. *A.* et ms. c. *quotis liquet.* Schw.

Horatius Flaccus. Serm. I, 2, 27: *Pastillos Rufillus olet, Gorgonius hircum.* Pastilli erant unguenti genus, διάπασμα (pillolae unguentariae). Martial. I, 88: *Ne gravis hesterno fragres, Fescennia, vino, Pastillos Cosmi luxuriosa voras.* Ruhk.

Dares nunc Rufillum. Si nostro tempore dares illum Rufillum, qui Horatii aetate delicatissimus habebatur.

Hoc odore. Inde ab ed. Er. temere omissum erat pronomen *hoc*, quod agnoscunt vett. libri omnes. *Schw.*

Aegialo. Quem et Plinius memorat inter vineae nobiles cultores N. H. XIV, 5 bip.: *Magna fama et Vetuleno Aegialo perinde (ut Acil. Sthenelo, quem Plinius paulo ante laudaverat) libertino fuit, in Campaniae rure Liternino, maiorque etiam favore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exilium.* Vides ex eo Aegialum possessorem villae huius Scipionis fuisse. *Lipsius.*

senibus discere necessarium est, quorum nemo non
olivetum alteri ponit: quod vidi illum arborum tri-
mum aut quadrimum fastidiendi fructus autumno
14 deponere. [1] Te quoque proteget illa, quae

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram,

ut ait Virgilius noster; qui non, quid verissime, sed
quid decentissime diceretur, aspexit; nec agricolas
15 docere voluit, sed legentes delectare. Nam (ut omnia
alia transeam) hoc, quod mihi hodie necesse fuit de-
prehendere, adscribam:

Vere fabis satio est: tunc te quoque, medica, putres
Accipiunt sulci, et milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint, et an utriusque
verna sit satio, hinc aestimes licet. Iunius mensis est,
quo tibi scribo, iam proclivus in Iulium: eodem die
vidi fabam metentes, milium serentes.

(1) *Hoc nobis senibus discere.....* *quod* (i. e. quale) *vidi illum.....* *fructus a. d.* Intellige trimas et quadrimas arbores, ex quo semel a seminario translatae sunt: nam quae taleis desectis ex arbore et depositis institutae sunt, excultae quinquennio demum habiles translationi sunt, teste Columella V, 6, 9; Plin. XVII, 11. Addit Seneca, ipsum etiam arbustum posse transferri. *Gronov.* — Propter malos fructus, quos ferrent, iterum pangere, transferre s. transplantare solitus erat, vel autumni tempore. *Ruhk.*

Quod vidi illum arborum trimum aut quadrimum fastidiendi fructus. Hanc esse omnium cod. mss. scripturam docuit Gruter, et Gronov., qui Lipsii Muretique lectionem: *quod vidi, hoc dico: illud arboretum,* recte damnavit. *Schw.*

Tarda venit.....umbram. Virgil. Georg. II, 58.

Omnia alia. Restitui posteriorem vocem, temere omissam in ed. Bipont. et Ruhk. *Schw.* — Legitur quidem in meo Lips. exemplari *omnia alia.* T.

Deprehendere) *Reprehendere* edd. a Mur. ex Lipsii coniect. invitis libris omnibus, qui in *deprehend.* consentiunt, praeter unam ed. *R.* in qua *apprehendere.* Schw.

Vere fabis... cura. Virg. Georg. I, 215 et sq.

Proclivus. Ed. *A.* rursusque ed. Ven. et seqq. nec aliud ex msstis prolatum video: noster tamen Arg. c. *proclivis* habet. *Schw.*

Milium serentes. Defensione contra Senecae reprehensionem dederunt interpp. Virgilii, qui docent, Virgilium in fabae satione per ver ritum circumpadanae Italiae secutum esse, nec medicam (nostrum *luzerne*) solum eodem tempore seri, sed milium quoque aestate, hieme et vere. *Ruhk.*

Ad olivetum revertor, quod vidi duobus modis *de-* 16
positum. Magnarum arborum truncos, circumcisis ramis et ad unum redactis pedem, cum rapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. Hoc fimo tinctum in scrobem demisit; deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit et pressit. Negat quidquam esse hac, ut ait, 17
spissatione efficacius; videlicet frigus excludit et ventum: minus praeterea movetur; et ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est cereas adhuc, et precario haerentes, levis quoque revellat agitatio. Parum autem arboris, antequam obruat, radit. Ex omni enim materia quae nudata est, ut ait, exeunt radices novae. Non plures 18

Depositum. Ex Gronovii emendatione recepit Ruhk. et nos tenuimus. Videtur tamen forsitan legeri debuisse vulgatum *dispositum*, quod ipsum verbum eadem notione transferendi transplantandi haud semel apud Columellam occurrit; ut lib. XI, cap. 3, pag. 454, 456, 457, etc. ed. Bipont. *Schw.*

Cum rapo suo. Restitui constantem veterum librorum scripturam. Quod vulgo edebatur, *cum scapo suo*, Mureti inventum erat, nec necessarium illud hoc loco, et per se parum felix. *Rapum* commode intelligetur tuber illud, quod in imo caudice esse solet, e quo radices exeunt: estque id ipsum, quod mox *caput radicis* dicit Seneca. Conf. not. ad §. 19. *Schw.*

Fimo tinctum. Gronovii emendationem *tactum* recepit Ruhk. Nobis ferendum vulgatum visum erat, in quod libri omnes consentiunt. *Schw.* — Sic autem Ruhk. defendit *tactum*. *Tangere* enim, ait, in hac re solemne est, apud Plin. et scriptores de re rust. Tingo τέγγω, sensum auctoris non satis exprimit. Caeterum *tingere*, *tangere*, *tinctum*, *tactum*, etsi diversae significationis atque originis, tamen a librariis confundi solent. Proinde recepi, silentibus omnibus mss. Rem exprimit Columella V, 6; Plin. XVII, 11.

Hac, ut ait, spissatione. Ita aliquot scripti. Muretus tamen et asseclae, *pisatione*, quasi *pinsatione*, quod miror. Non enim ἀναλόγως *pinsatio* a *pinsere*. Vulgata quid clarius? *Lipsius.*

Cereas adhuc. Vulgo *teneras* edd. ab Er. quod si in aliquo cod. ms. repertum est, haud dubie ex scholio invectum erat: *cereas* cum ed. Ven. dabat unus cod. Pinc. et Pal. 2 et Col.; idem vero vocab. latebat in *certas*, quod praefert ed. *R.* et in *ceteras* quod habet ed. *A.* et ms. *Schw.*

Radit. Pincianus correxit, cum antea *radix* legeretur; placet vel invitis libris. *Lips.*

autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes; statim enim ab imo vestietur, nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida et retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit: ramos fortes, nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt; sed quum tanquam a planta processerint, nihil habent in se aut horridum aut triste.

19 Illud etiamnunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: huius capillamenta quoque, si fieri potest, colligenda sunt; deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas; sed iam Martio exacto tenent et complexae sunt non suas ulmos. Omnes autem istas arbores, quae, ut ita dicam, grandiscopiae sunt, ait aqua adiuvandas cisternina: quae si prodest, habemus pluviam in nostra potestate. Plura te docere non cogito; ne, quemadmodum Aegialus noster me sibi adversarium paravit, sic ego parem te mihi. Vale.

Aut horridum aut triste. Sic meliores libri. Vulgo *horridum nec triste.* Schw.

Capillamenta radices subtiliores e capite pendentes. *Ruhk.*

Sed iam. Vulgo *sed etiam.* S.

Non suas ulmos, Ad imitationem Virgil. II Geor. 82: de arbore silvestri, cui surculi feraces inserti sunt: *Miraturque novas frondes et non sua poma.* Ruhk.

Arbores, quae, ut ita dicam, grandiscopiae sunt. Sic recte vet. libri omnes, nisi quod temere plerique velut duas voces scribunt *grandis copiae.* Dicit autem arbores *grandiscopias*, quarum radix grandibus scopis sive scopiis, quae *capillamenta* paulo ante dixerat, instructae sunt. Istud vocab. quum praeter rationem in *grandiscapiae* mutasset viri docti, ex hoc dein probare conati sunt, pro *rapo* supra §. 16, *scapo* scriptum oportuisse: ita (quod nimis frequenter accidit mortalibus) ex errore in errorem inciderunt. *Schw.*

Aegialus noster. Rectius abiicitur posterius vocab. quod (nescio unde ab Erasmo invectum) ignorant *R. A.* c. Par. *a. b. d.* aliique codices apud Opsopoeum et Grut. *Schw.*

Me sibi adversarium, aemulum industriae et vel superare conantem. *Lipsius.*

EPISTOLA LXXXVII.

DE FRVGALITATE ET LVXV: AN DIVITIAE BONVM SINT.

Occasione secessus cuiusdam, quem amico describit ut frugalissimum, se nondum eo pervenisse queritur, ut fortuita a bonis discernat, et in vita perversam recti verecundiam exuat, etiamnunc curans opiniones alienas stupensque ad supervacua. His et similibus cogitationibus delabitur ad dissertatiunculas de Bono. Primus syllogismus est: quum omne quod bonum sit, bonos faciat, fortuita non bona esse, quippe quae bonos non faciant. Refutat itaque Peripateticos, qui bonum vocant omne utile pertinereque dicunt ad beate vivendum, quum Stoici omne quod aestimatione (ἀξία) *omnino aliqua dignum sit, complecti beatam vitam putent* (*cf. Cic. de Fin. III, 12*) *et animo puro, sincero et magno constare illud pronuntient, ideoque quod per se bonum est, intelligant. Quae quidem in fortuita cadere non possunt. Deinde refutat eosdem Peripateticos, qui contendant contra Stoicos, bonum ex malo nasci. In his Senecae videmus animo obversatum esse discrimen inter materiam et formam actionis, ut nostris loquendi formulis utar. Neque malum neque bonum ortum suum ducit e materia, sed e forma actionis; iam quum e. c. divitiae solummodo ad materiam pertineant, neque malum neque bonum sunt, sed commoda, i. e. quae magis proficiant sani iudicii homini, quam noceant. Neque mala s. incommoda sunt, quoniam, ut Posidonius ait, non causa efficiens mali, sed nonnisi praecedens* (*causam occasionalem cum scholasticis vocaveris*) *sunt: neque pro bono habendae sunt, quia non omni noxa carent, quia animum non attollunt, etc.: duntaxat commoda dici possunt.*

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

Naufragium, antequam navem ascenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne et hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum; quorum nullum esse fal-

Naufragium... feci. Quatenus expertus sit, quam parum adhuc profecerit in contemnendis fortuitis commodisque. *Ruhk.*

Paradoxa saepius iam memorata vidimus, ut Stoicis praesertim propria, quae Cicero admirabilia vocat contraque opinionem omnium, sed

sum, nec tam mirabile, quam prima facie videtur, quum volueris approbabo, imo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua, et quam facili iudicio possemus deponere, quae, si quando necessitas abstulit, non sentimus
2 ablata. Cum paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quae corpore nostro continebantur, ego et Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcita in terra iacet, ego in culcita. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit: paratum fuit non magna hora, nusquam sine caricis,
3 nusquam sine pugillaribus. Illae, si panem habeo, pro pulmentario sunt; si non, prò pane; quotidie mihi

verissime, auctore Cleanthe, qui aiebat παράδοξα μὲν, οὐ μὴν παράλογα. Spectant autem imprimis ad Stoae dogmata de sapiente, de summo bono, de virtute rel. Cf. Cic. de Paradoxis; Arrian. Diss. IV, 1. *Ruhk.*

Maximus. Est ille Caesonius Max. inter intimos et fidos eius amicos, de quo Tacitus et Martialis. Notavi ad Taciti Annal. XV in fine et locum hunc ibi adde. *Lipsius.*

Nihil detrahi potuit. Quia nihil, nisi quod omnino necessarium erat placandu ventri, pransuris offerebat.

Non magna hora. Vulgo *non magis hora* ab Erasm. cum plerisque msstis, quorum quidem nonnulli ora habent, ut Arg. c. cum ed. *A.* Praetuli equidem id quod dedit ed. *R.* Videtur autem *non magna hora* idem valere ac *non multa hora*, *non multo die*; scil. non medio die, ut fere solebant, sed maturius: aut hoc dicit, non multum temporis consumptum esse in parando prandio. *Schw.* — In loco hoc corrupto Codd. nullam opem praestant. Nonnulli dant: *parentium fuit non magis oro.* Muretus quidem ait in uno libror. suorum legi: *paratum fuit sine magis hira*, unde eruit, *sine magiro* (ἄνευ μαγείρου, sine coquo). *Ruhk.*

Nusquam sine caricis, nusquam sine pugill. Sic vulgg. Ed. *R.* pro priore *nusquam* scribit *nunquam*, quod Schw. in textum recepit.—*Nusquam sine caricis* i. aridis ficubus, de quibus Plin. N. H. XV, 19: *Ficus panis simul et obsonii vicem siccatae implent.*

Quotidie mihi annum novum. Haec enim dulcia anno novo, quasi omen, dare et mittere invicem solebant, talis futuri anni. Ovidius I Fast. vss. 185 sq. *Quid vult palma sibi, rugosaque carica dixi, Et data sub niveo condita mella cado? Omen, ait, causa est: ut res sapor ille sequatur, Et peragat coeptum dulcis ut annus iter.* Et *caricas* igitur et *caryotas* sive palmulas (*palmas* poëta dicit) tunc solent datare. Martialis: *Aurea porri-*

annum novum faciunt, quem ego faustum et felicem reddo bonis cogitationibus, et animi magnitudine; qui nunquam maior est, quam ubi aliena seposuit, et fecit sibi pacem, nihil timendo; fecit sibi divitias, nihil concupiscendo. Vehiculum, in quo positus sum, rusticum est. Mulae, vivere se, ambulando testantur; mulio excalceatus, non propter aestatem. Vix a me 4
obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum: durat adhuc perversa recti verecundia. Quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco; quod argumentum est, ista, quae probo, quae laudo, nondum habere certam fidem et immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur. Parum adhuc profeci; nondum audeo frugalitatem palam ferre; etiam nunc curo opiniones viatorum.

Contra totius generis humani opiniones mittenda 5
vox erat: « Insanitis, erratis, stupetis ad supervacua, neminem aestimatis suo! Quum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam crediturì estis, aut beneficia (nam haec quoque iam expensa fertis): « Late possidet, sed multum debet; habet do- » mum formosam, sed alienis nummis paratam; fami-

gitur Iani cariota Kalendis. Lips. — Cf. Io. Lydus in *Bibl. der alten Litt. u. K.* VII, p. 32. *R.*

In quo positus. Sic rursus ed. *R.* Vulgo *in quod impositus.* Schw.

Mulae.... aestatem. Mulae mulique in vehiculis apud homines illarum regionum in usu erant et sunt hodieque. Hae mulae erant macrae, vix vivae, quas, nisi ambularent, non crederes vivere: ita macie sunt enectae: mulio autem pauperrimus erat. *R.*

Non propter aestatem. Sed propter paupertatem.

Perversa recti verecundia. Nempe eum pudebat rei, cui nulla adhaerebat vera turpitudo.

Fidem. Iam Grut. mss. nos quosdam sequens pronior erat in *fidem*, quam quae vulgata erat *sedem.* Gronovius veritatem docuit. Sensus: Illa nondum apud me in decreta abierunt atque animo infixa sunt. *Ruhk.* cui assentitur Schw.

Gloriabitur libri vett. Vulgo *gloriatur*, a Mur. *Schw.*

Familiam servorum. *Ruhk.*

» liam nemo cito speciosiorem producet, sed nomini-
» bus non respondet; si creditoribus solverit, nihil
6 » illi supererit. » Idem in reliquis quoque facere de-
bebatis, excutere quantum proprii quisque habeat!»
Divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via
eum sequitur; quia in omnibus provinciis arat; quia
magnus kalendarii liber volvitur; quia tantum subur-
bani agri possidet, quantum invidiose in desertis Apu-
liae possideret. Quum omnia dixeris, pauper est.
Quare? quia debet. Quantum? inquis. Omnia. Nisi
forte iudices interesse, utrum aliquis ab homine an a
7 fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent
mulae saginatae, unius omnes coloris? Quid ista ve-
hicula caelata?

> *... Instrati ostro alipedes, pictisque tapetis!*
> *Aurea pectoribus demissa monilia pendent;*
> *Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.*

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam reipublicae fuit

Nominibus, i. creditoribus. *Ruhk.*

Arat, i. possessiones habet, ut Hor. Epod. IV, 13. *Ruhk.*

Magnus kalendarii liber, i. foenebris pecuniae liber: nam Kalendis usurae cedebant et petebantur. Itaque nomina et pecunia per Kalendas in tali codice scribebantur. De quo Martialis: *Superba densis arca palleat nummis, Centum explicentur paginae Kalendarum.* Cf. ad Ep. xiv fin. *R.*

Quantum invidiose in desertis Apuliae possideret, ideoque permultum; nam si quis latifundii apulici in desertis illis, quae hodieque non cultiora sunt (Busching. IV, p. 489), possessor invidiam creare velit, mirum quantum possidere oportet. Fortasse quis de ovium migrationibus cogitet, quae ex Samnio autumni tempore in Apuliae loca calidiora s. saltus calidiores fiebant et vectigalia praestabant possessoribus istarum regionum. Hodieque obtinent, uti in antiquitate. Horat. Epod. I, 25 sq. ubi vide Bottiger. Cf. post Busching l. l. *Lasteyrie, Traité sur les Bêtes à laine d'Espagne.* Ruhk.

Quum omnia. Vulgatae praebent *et quum omnia*; languide et inutilis mstis. *Schw.*

A fortuna. Quae scilicet olim ab inexspectante ea repetet, quae in mutuum collocavit, nudatumque adventitiis bonis relinquet.

Instrati. . . . aurum. Versus sunt Virgilii Aen. VII, 277 sq. *Ruhk.*

M. Cato Censorius qui et priscus

nasci, quam Scipionem; alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio vehebatur, et hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret. O quam cuperem illi nunc occurrere 8
aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores et Numidas et multum ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque, quam M. Cato, videretur; hic, qui inter illos apparatus delicatus quummaxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat saeculi decus, imperatorem triumphalem, censorium, et, quod super omnia haec est, Catonem, uno caballo esse contentum, et ne toto quidem! partem enim sarcinae, ab utroque latere 9
dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, et asturconibus, et tollutariis praeferres unicum illum equum, ab ipso Catone defrictum?

s. maior vocatur. Similia de Catone Plutarchus quoque narrat in Ei. vita To. I, p. 336 et p. 347 ed. Frcf. *R.*

Quem tam reipublicae fuit nasci. Hanc lectionem vulgatae: *quem tam reip. hercule profuit nasci* praeferendam et veram esse Gronovius monstravit, tum ex edd. Veneta et tarvis. tum e Pinciani al. codd. tandem ex usu sermonis Senecae proprio. *Fuit nasci*, est, fuit operae pretium, interfuit, aut ex uso fuit nasci. Cf. I. F. Gron. Obss. IV, 8, p. 601 sq. *R.*

Canterio. Equo secto. *Lips.*

Hippoperis quidem Horatius manticam appellat Serm. VI, 106: *Nunc mihi curto Ire licet mulo.... Mantica cui lumbos onere ulceret, atque eques armos.* Ab utroque equi latere dependebant: nam ephippia nostra apud antiquos in usu non fuisse, iam supra monoimus. *Ruhk.*

Trossulis. Cf. ad Ep. LXXVI, 1; in itinere etiam opes suas ostentare cupiunt. *Ruhk.*

Numidas. Honori sibi duxisse divites, ut Numidae equites, servi sui, in itinere ipsos comitarentur, hic locus docet. Cf. Epist. CXXIII, 6; Tacit. Ann. III, 53 not. Lipsius ad II Hist. Tacit. 40. *Ruhk.*

Hic qui inter illos apparatus delicatus. Sic ed. *R.* cum mastis. Vulgo *hic inter illos apparatus delicatos qui.* Schw.

Vtrum se ad gladium locet. Iste quidem apparet, sed aere alieno obrutos deliberat, utrum auctoret se et faciat gladiatorem, an bestiarium. Mos pessimi aevi, ut honeste nati arenae operas locarent, grandi pretio. Itaque iste desperabundus hoc agitat. Gladius gladiatorum est, culter venatorum. Vide me Saturn. II, cap. 3. *Lipsius*

Asturconibus. Isti equi ab Hispania

Video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem ipse mihi fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista; quae sine dubio talia divinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellavit *impe-*
10 *dimenta.* Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatae contendimus. « Quod bonum est, bonos facit; nam et in arte musica, quod bonum est, facit musicum: fortuita bonum non faciunt; ergo non sunt bona. » — Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut, quod primum proponimus,
11 falsum esse dicant. « Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non utique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad usus canendi; nihil tamen horum facit musicum. » — Hic respondebimus: Non intelligitis quomodo posuerimus « quod bonum est in musica. » Non enim id dicimus, quod instruit musicum,

a Romanis arcessebantur, eorumque vectura blanda et ad delicias usque mollis: celebres erant et celeritate, unde Martialis: *Hic brevis, ad numerum rapidos qui colligit ungues, Venit ab auriferis gentibus astur equus.* Graeci vocabulo βαδίζειν significabant eorum incessum mollem et delicatum, latini utebantur verbo *ambulare* quod apud Gallos dicitur *aller l'amble* (E notis *Lagrang.*).

Tollutariis) *Tollutarius* proprie est qui ad numerum colligit ungues. *Tollutim* incedere est numeratim, molliter et inconcussim. Vide notam Salmasii in Iulio Capitolino, c. 3, not. 3, in qua doctissime nos erudiit quid essent astorcones, tollutarii, colatorii, guttonarii. (E notis *Lagr.*)

Quantum ad ista sc. instrumenta luxus, quae hoc sensu recte *impedimenta*, voce militari, vocari possunt. *Ruhk.*

Quod bonum est, bonos facit. Omnia, quae dignitati et naturae humanae congruunt, virtus, honesta et bona sunt, ideoque bonos faciunt. Cf. Stob. Ecl. II, c. 7, p. 200, 202, 120 ed. Heeren. *Ruhk.*

Fortuita quae non in nostra potestate sunt, e. c. opes. Peripatetici stoicis consentire non poterant, quum contrarias de bono sententias haberent, et adeo fortuita in bonorum numerum referrent, e. c. divitias, gloriam, nobilitatem. Cf. Stob. Ecl. II, 7 p. 286. Caeterum merito miraris, quod status controversiae, quem vocamus, a disputantibus neglectus sit.

Bonum est in musica. Sic recte ed. *R.* cum ms. c. et aliis. Vulgo *bonum est musico.* Schw.

sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad ar-
tem venis. Si quid autem in ipsa arte musica bonum 12
est, id utique musicum faciet. Etiamnunc facere id
planius volo. Bonum in arte musica duobus modis
dicitur: altero, quo effectus musici adiuvatur; altero,
quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiae,
et organa, et chordae; ad artem ipsam non pertinent.
Est enim artifex etiam sine istis; uti forsitan non
potest arte. Hoc non est aeque duplex in homine:
idem enim bonum et hominis, et vitae.

« Quod contemptissimo cuique contingere ac tur- 13
pissimo potest, bonum non est: opes autem et lenoni,
et lanistae contingunt: ergo non sunt bona. » —
Falsum est, inquiunt, quod proponitis. Nam et in
grammatica, et in arte medendi, aut gubernandi,
videmus humillimis quibusque bona contingere. —
Sed istae artes non sunt magnitudinem animi pro-
fessae, non consurgunt in altum, nec fortuita fasti-
diunt. Virtus extollit hominem, et supra cara mor- 14
talibus collocat: nec ea, quae bona, nec ea, quae
mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Che-
lidon, unus ex Cleopatrae mollibus, patrimonium

Hoc non est aeque duplex in homine. Int. non eamdem distinctionem facere potes in homine, ac in artifice; nam quod bonum est homini, bonum est vitae eius.

Ergo non sunt bona. Hic syllogismus bene cum antecedenti cohaeret, s. idem docet: quippe quo efficitur, fortuita non esse bona. Statuunt autem, Musarum studia, et literarum, uti et equorum atque canum, in universum artes liberales omnes studia quidem vocari, non tamen scientias; atque adeo inter probos habitus (ἔντι ταῖς σπουδαίαις ἕξεσι) eas numerant. Stob. Ecl. II, 7, pag. 121 sq. unde et Chrysippus magno usui esse artes liberales aiebat (εὐχρηστεῖν τὰ ἐγκύκλια μαθήματα). Diog. Laërt. VII, 129. Contraria huic stoicae sententiae statuisse Peripateticus patet, v. c. e Stob. Ecl. II, 7 p. 290. *Ruhk.*

Chelidon et *Natalis* impurissimi homines, quos nonnisi ex hoc loco cognoscimus. Occurrit ap. Tac. Ann. XV, 50 Antonn. Natalis; sed an idem sit, nescitur. *Ruhk.* — Lipsius autem affirmat eum non esse eumdem ac Antonium Natalem, qui in Pisoniana coniuratione Senecam ipsum accusa-

grande possedit. Nuper Natalis, tam improbae linguae, quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur, et multorum heres fuit, et multos habuit heredes. Quid ergo? utrum illum pecunia impurum effecit, an ipse pecuniam inspurcavit? quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam
15 cadit. Virtus super ista consistit; suo aere censetur; nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, et gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse; potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules, quam coquus. Cui contingit habere non quaelibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet; imo in acces-
16 sionem eius venit quod habet. Quis pleno sacculo ullum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum; accessiones illorum et appendices sunt. Quare ergo Sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo • quod contemptissimo

vit: nam ait Seneca nuper fuisse; ergo iam obierat. Quis scit, an pater huius?

In cuius ore fem. p. explicari putat Lipsius a Seneca De Benef. IV, 31. *R.*

Inspurcavit. Sic ed. *R.* cum mss. Par. *a. b. d.* Col. et Iur. *Conspurcavit* ed. Ven. Er. et Mur. Mendose *inspurgavit* aut *impurgavit A. c.* et mss. Pal. Vnde *impuravit* ex Gruteri coniectura edidit Lipsius et seqq. *Schw.*

Suo aere censetur. Proprio, non adventitio bono. *Lipsius.*

Admirationem bene habet: nec admittenda est Gronovii emendatio *admixtionem*. Virtus, ait Seneca, non permittit admirationem pecuniae et similium rerum, medicina et gubernatio permittit. Caeterum subscribo iis, quae idem Vir summus monuit de solemni mutatione τῶν X et A. Cf. Gron. Obss. IV, 4, p. 554 sq. *R.*

Cui contingit.... dixeris, i. is non est bonus, σπουδαῖος, φρόνιμος, quia virtute caret. *Ruhk.*

Fiscus, s. sportula pecuniaria, saccus, zonula nihili est sine pecunia, auget tamen eius pretium. *Ruhk.* — Non sensus *accessionis* est, augeri sacco pretium nummorum: sed nummos rem esse praecipuam; saccum nil nisi vile additamentum: sic in homine divite divitias sunt res praecipuae; homo fere nihil est: nam non

cuique contingit, bonum non esse. » Itaque indolentiam nunquam bonum dicam: habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, et molestia vacare 17
bonum dicam: quid est otiosius verme?

Quaeris, quae res Sapientem faciat? Quae Deum. Des oportet illi divinum aliquid, caeleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvae;
Arborei foetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum....

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mor- 18
talibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius aliquid ab alio peteret. Summum illud Bonum habet et ipsum suam sedem; non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quaeris? Animus! Hic, nisi purus ac sanctus est, Deum non capit.

«Bonum ex malo non fit: divitiae autem fiunt ex

habet divitias homo, sed divitiis habetur. Homo accedit divitiis, non divitiae homini.

Indolentiam. Epist. LXVI, 42: *Apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatumque componitur; ut corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione*, etc.

Nunquam bonam dicam. Corrige *bonum.* Error ex aliqua posteriorum editionum Lipsianarum in ed. Gron. indeque in alias omnes propagatus. *Schw.*

Molestia vacare in bonis posuerant Peripatetici. Vid. e. c. Stob. Ecl. II, 7 p. 292 (ἡδονὴν καὶ ἀοχλησίαν). *R.*

Quae Deum. Sc. perfecta ratio: quae pars in nobis est communis illius rationis, i. e. Dei. *Lipsius.*

Ferrum. Versus Virgilii Georg. I, 53 sq. *Rukk.*

Deum non capit. Sic Ep. XXXI, 9: *Quid aliud voces hunc (animum rectum, bonum, magnum) quam Deum in humano corpore hospitantem?* Ep. XLI, 1 et 2: *Bonus vir sine Deo nemo est.* Ruhk.

Divitiae autem fiunt ex avaritia: divitiae ergo, etc. Sic commodissime omnium ed. *A.* et ms. *c.* Schw.

19 avaritia: divitiae ergo non sunt bonum. » — Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci; ex sacrilegio enim et furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium et furtum; sed ideo, quia plura mala facit, quam bona: dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis et animi et corporis. — Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid
20 boni facit: quo quid fieri portentosius potest? Quanquam sacrilegium, furtum et adulterium inter bona haberi, prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt, quam multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adiice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, et recte factum vocabitur; nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. Ergo bona nasci
21 ex malo non possunt. Nam si, ut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum mali affert; si remiseritis illi supplicia, si securitatem spoponderitis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum sup-

Non est, inquit. Peripateticus, cuius sectae bonum omne id placebat esse, quod utile fieri possit, quatenus boni viri eo utantur. Stob. p. 290. *R.*

Quanquam ex Gruteri coniect. recepit Lipsius et lennimus nos cum aliis Perperam nude *quam sacrilegium*, etc., edd. vett. et mss. *Schw.* — *Quanquam.... in triumphis feruntur.* Hac occasione utitur noster, uti eius interdum est mos, exspatiandi cum ad carpendum saeculum suum, quippe cui iam sacrilegia, furta, adulteria inter bona essent, tum ad philosophiam peripateticam occulte tangendam, utpote quae omnes virtutis nervos frangendo, ut cum Cicerone loquar, talia probare videretur. *Ruhk.*

Persuasimus (scil. nobis et aliis); sic praebent libri omnes consensu. *S.*

Recte factum, κατόρθωμα, rectum factum explicat Cic. Fin. III, 14, 18. De Off. I, 3. Stob. II, 7, p. 158, 180, i. e. officium perfectum, ut sapere, iuste agere, ideoque virtutum functiones. *Ruhk.*

Remiseritis et *spoponderitis* recte *R. A.* c. Vulgo *remiseris*, et *spoponderis*. Schw.

plicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs: statim puniuntur quum facta sunt, imo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. Ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt.
Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita 22
ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum et bonum. — Quidam ex nostris adversus hoc sic respondent: «Putemus pecuniam bonum esse, undecumque sumptam; non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiam si ex sacrilegio sumitur.» Hoc sic intellige. In eadem urna et aurum est, et vipera: si aurum ex urna sustuleris, quia illic et vipera est, non ideo (inquam) mihi urna aurum dat, quia viperam habet; sed aurum dat, quum et viperam habeat.
Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit; non quia 23
turpe et sceleratum est sacrilegium, sed quia et lucrum habet. Quemadmodum in illa urna vipera malum est, non aurum, quod cum vipera iacet; sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. A quibus dissentio: dissimillima utriusque rei conditio est. Illic aurum possum sine vipera tollere; hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. Lucrum istud non est appositum sceleri; sed immixtum.

«Quod dum consequi volumus, in multa mala in-

Quidam. Stoici, qui in Peripateticorum partem, ut Syncretistae quidam, inclinarent. Sicut aurum non recipit naturam viperae, ita pecunia ex sacrilegio sumpta naturam sceleris non recipit, ideoque ut quaelibet pecunia usurpari potest et pro lucro haberi. *Ruhk.*

Inquam. Verbum *inquam*, quum abesset vulgo, dedere *R. A. c.* Pal. 2 et Opsop. quos secutus est Schw.

Non quia... sed quia. Vtrobique *qua* dant edd. a Mureto refragantibus libris. *Schw.*

A quibus dissentio. Vnice veram scripturam servavit cod. Pal. quart. Vulgo *quibus opponitur* edd. cum *R. A. c.* Par. *a.* Pal. 2, et Col. Sed *a quibus* Par. *b. d.* Pal. 1 et 3, omisso verbo *dissentio*, scilicet librario ad proximum verbum *dissimillima* aberrante. Post *dissimillima* poterat cum

cidimus, id bonum non est: dum divitias autem consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum non sunt.» — Duas, inquit, significationes habet propositio vestra: unam, «dum divitias consequi volumus, in multa nos mala incidere;» in multa autem mala incidimus et dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum navigat studii causa, naufragium fecit; aliquis captus est. Altera significatio talis est: «Per quod in mala incidimus, bonum non est.» Huic propositioni non erit consequens, per divitias nos, aut per voluptates, in mala incidere: aut, si per divitias in multa mala incidimus, non tantum bonum divitiae non sunt, sed malum sunt. Vos autem tantum *illas* dicitis *bonum non esse*. Praeterea, inquit, conceditis divitias habere aliquid usus: inter *commoda* illas numeratis. Atqui eadem ratione ne commodum quidem erunt; per illas enim multa

25 fragium fecit

26 nobis incommoda eveniunt. — His quidam hoc respondent: Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illae neminem laedunt: aut nocet sua cuique stultitia, aut aliena nequitia; sic, quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo divitiae tibi nocent, si propter divitias tibi nocetur.

R. A. c. et aliis inseri particula *enim*; nec male omissa in edd. inde a Mureto, cum Par. *b. d.* et aliis apud Pinc. *Schw.*

Sunt. Hic syllogismus alio modo monstrat, fortuita ideoque et divitias non esse bona: quia mala secum habent non apposita, sed immixta, nec pore bona esse possunt: verbo, dignitati at naturae humanae adversantur. Propositio autem maior labefactatur, ideoque et minor, sed non idcirco Peripateticis assentiendum est. Etenim non de eo, quod interdum bona captans in mala incidere possis, sed quod semper in ea incidas, sermo fit. Quae de commodis monentur, meliora et firmiora sunt. *Ruhk.*

Huic propositioni.) *Propositio* Par. *b. d.* Vade suspiceris, *Huic proposito* scripsisse Senecam. *Schw.*

Commoda Haec commoda, εὔχρηστα, ut saepe iam vidimus, terminus technicus Stoae sunt, quo aestimabilia designantur, quae neque per se bona neque mala sunt, attamen aestimatione quadam digna, προηγμένα, producta. Cf. Ep. LXVI argum. LXVII,

Posidonius (ut ego existimo) melius: qui ait, « divitias esse causam malorum, non quia ipsae faciant aliquid, sed quia facturos irritant. » Alia est enim causa efficiens, quae protinus necesse est noceat, alia praecedens: hanc praecedentem causam divitiae habent. Inflant animos, superbiam pariunt, invidiam contrahunt, et usque eo mentem alienant, ut fama pecuniae nos, etiam nocitura, delectet. 27

28 Bona autem omni carere culpa decet: pura sunt, non corrumpunt animos, non sollicitant; extollunt quidem et dilatant, sed sine tumore. Quae bona sunt, fiduciam faciunt; divitiae audaciam: quae bona sunt, magnitudinem animi dant; divitiae insolentiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam species magnitudinis falsa. — Isto modo, inquit, etiam malum sunt divitiae, non tantum bonum non sunt.

29 — Essent malum, si per se nocerent; si, ut dixi, haberent efficientem causam: nunc praecedentem habent, et quidem non irritantem tantum animos, sed attrahentem. Speciem enim boni ostendunt verisimilem, ac plerisque credibilem.

30 Habet Virtus quoque praecedentem causam ad invidiam; multis enim propter sapientiam, multis propter iustitiam invidetur: sed nec ex se hanc causam habet, nec verisimilem. Contra enim verisimilior

§. LXXIV, 17 not. Sext. Empir. adv. Math. II, 62, divitias iis annumerat. *Ruhk.*

Posidonius. Vid. not. ad Ep. XXXIII, 3. *Ruhk.*

Facturos irritant. Lipsius laudat Sophocl. Antigon. 298 sqq. ed. Brunk. *Ruhk.* — Ovid. similiter: *Opes, irritamenta malorum.*

Praecedentem causam. Hanc causam praecedentem, προηγουμένην, non prave comparaveris cum causa occasionali scholasticorum, s. impulsiva. *Ruhk.*

Species magnitudinis falsa recte edd. a Mur. Olim *falsae* edd. cum ms. c. et Par. *a. b. d.* Schw.

Inquit recte ed. *R.* et mss. Par. *a. b. d.* scil. adversarius Peripateticus. Volgo *inquis.* Schw.

Si per se nocerent vulgo, cum *A. c. Si ipsae nocerent* mss. Par. *a. b. d.* cum aliis. Vitiose *wa* ed. *R.* Schw.

illa species hominum animis obiicitur a virtute, quae illos in amorem et admirationem vocet. Posidonius
31 sic interrogandum ait: « Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt bona: divitiae autem, et bona valetudo, et similia his, nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. » Hanc interrogationem magis etiamnunc hoc modo intendit:
32 « Quae neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec securitatem, contra autem insolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala sunt: a fortuitis autem in haec impellimur: ergo non sunt bona. » — Hac, inquit, ratione ne commoda quidem ista erunt.—
33 Alia est commodorum conditio, alia bonorum. Commodum est, quod plus usus habet quam molestiae; bonum sincerum esse debet, et ab omni parte innoxium. Non est id bonum, quod plus prodest; sed quod tantum prodest. Praeterea commodum et ad animalia pertinet, et ad imperfectos homines, et ad stultos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum; sed commodum dicitur, a maiore sua parte aestimatum. Bonum ad unum Sapientem pertinet; inviolatum esse oportet.

Bonum animum habe! Vnus tibi nodus, sed Her-
34 culaneus, restat. « Ex malis bonum non fit: ex multis

Praeterea. Perperam vulgo *propterea*, invitis edd. vett. et msstis. *S.*

Stultos opponit Stoa sapientibus, τοὺς φαύλους τοῖς σπουδαίοις. *Ruhk.*

Herculaneus. Nodus Herculaneus nihil aliud est ac nodus Gordianus, id est, nodus inextricabilis, insolvendus. Nemo ignorat quomodo ab Alexandro solutus fuerit. Huic nodo dotes singulares et mirificae addicebantur, ut colliges e Plinio Nat. Hist. lib. XXVIII, cap. 6. De hoc nodo sic Pompeius Festus de verb. signif. lib. III, voce *Cingulo*: *Cingulo nova nupta praecingebatur, quod vir in lecto solvebat... hoc Herculaneo nodo vinctum vir solvit ominis gratia, ut sic ipse felix* [illegible] *in suscipiendis liberis, ut fuit Herc*[illegible] *qui LXX liberos reliquit.* Non decentiore allegoria significari poterat adimendam esse uxori virginitatem. Nos docet Macrobius serpentes duos marem et feminam, quibus virga Mercurii cingebatur, in

paupertatibus divitiae fiunt; ergo divitiae bonum non
sunt. » — Hanc interrogationem nostri non agno-
scunt: Peripatetici et fingunt illam, et solvunt. Ait
autem Posidonius, hoc sophisma, per omnes diale-
cticorum scholas iactatum, sic ab Antipatro refelli.
« Paupertas non per possessionem dicitur; sed per 35
detractionem, vel, ut antiqui dixerunt, per orbatio-
nem (Graeci *κατὰ στέρησιν* dicunt): non, quod habeat,
dicta, sed quod non habeat. Itaque ex multis inani-
bus nihil impleri potest; divitias multae res faciunt,
non multae inopiae. Aliter, inquit, quam debes, pau-
pertatem intelligis. Paupertas est, non quae pauca 36
possidet, sed quae multa non possidet. Ita non ab eo
dicitur, quod habet, sed ab eo, quod ei deest. » Fa-
cilius, quod volo, exprimerem, si Latinum verbum
esset, quod *ἀνυπαρξία* significatur. Hanc paupertati

Aegypto signum fuisse generationis, quia serpentes isti inter se nodo Herculaneo vinciebantur. (E notis *Lagrang.*)

Bonum non sunt. Hunc syllogismum Peripatetici invenerunt haud dubie propterea, ut irriderent Stoicos, et ut Dialecticos exagitarent. Etenim ipsi serio fingere eumque verum habere non poterant, ne conclusione victa sua ipsi caederent, quippe quos constat ex Aristotele, Stobaeo, al. divitias inter bona numerasse. *R.*

Ait autem.... refelli. Antipatrum itaque Seneca non legit, sed haec e Posidonio mutuatus est. Hic *Antipater* Tarsensis celebris fuit stoicus, Diogenis Babylonii discipulus et Panaetii Rhodii magister, vixit circa a. V. c. 600, Carneadis coaevus. Omnis eius scripta, quae multa fuere, deperdita sunt. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. III p. 537 sq. Harl. *Ruhk.*

Per possessionem. Sic recte libri vett. non *per positionem*, quod ex Erasmi ingenio erat. Graeci philosophi opponunt ἕξιν (hoc *possessionem* noster latine dicit) et *στέρησιν*. *Schw.*

Non, quod habeat, dicta. Postremum verbum commode dedit ed. *R.* Volgo *dicitur*, ab Erasmo cum Par. *α*. *Dicit* ed. *A.* cum Arg. c. Par. *b. d.* et Pinc. *Schw.*

Ἀνυπαρξία. Vocab. quod h. l. scripserat Seneca in vetustis editionibus et in msstis, partim Graecis litteris imperite pictum magis quam scriptum exhibetur, partim Romanis litteris miserrime deformatum, partim prorsus omissum vacuo spatio relicto. Non fuisse hic locum vocabulo *ἀπορία*, quod sua auctoritate posuerat Erasmus, ex toto orationis contextu facile apparebat; tenuerunt id tamen ad hunc diem, uno prudentissimo Gronovio excepto, editores ad unum

Antipater assignat. — Ego non video, quid aliud sit
37 paupertas, quam parvi possessio. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit divitiarum, quae paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, requirat ac laudet, divitias autem suas timeat? ut cogitet, has se apud victos reperisse; hinc ambitum, et largitiones, et tumultus, in Vrbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse; nimis luxuriose ostentari gentium spolia; quod unus populus eripuerit omnibus, facilius ab omnibus uni eripi posse. — Haec satius est suadere; et expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius. Vale.

omnes. Intactum hunc locum praetermiserat Pincianus. Gruterus ex Palatinis codd. nihil se extricare potuisse professus est. In ed. *A.* quo locu graeca vox poni debuerat, vacuum spatium est. Ed. *R.* monstrum vocabuli *Arnynapicia* habet. Ex portentosa scriptura graeca, quam noster ms. *c.* exhibet, equidem hariolatus eram ἀναυτάρκεια hic scribi debuisse, quod sonat et *quum quis non habet quod satis est.* Sed quoniam in suis codd. Opsopoeus ΑΝΗΥΠΑΡΞΙΑ se reperisse ait, quod ipsum etiam in aliis codd. Paris. Emmericus noster reperit, intellexi recte a Gronovio ἀνυπαρξία in contextu positum esse, quod unice verum erat, denotatque *defectum*, sive, ita loqui liceat, *carentiam* τῆς ὑπάρξεως, i. e. *rei familiaris* (Conf. Lexic. nostrum Polyb. voc. ὕπαρξις.) Figura autem illa H, quae loco tertiae litterae ponitur in mstis, quam eamdem noster etiam Arg. *c.* servavit, non litteram χ valet, ut Opsopoeus existimaverat, temere huc invectam; sed *nota* est *aspirationis* cum qua pronuntiari vocalis Υ debebat. *Schw.*

Paupertatem permulcere... supercil. Int. demere paupertati quod acerbum habet, et divitiis demere superbiam.

His.... sumus. Saepius iam eamdem sententiam expressit Noster, verbi g. quum dixit supra: *subula leonem excipis.*

Circumscribere. Int. definire verbis quid sint.

Apertius. Scilicet sermonibus intellectu facilioribus: nam qui audiunt, istis captiunculis stoicorum impediti, dum verba sequi laborant, non possunt quin res ipsas obliviscantur.

EPISTOLA LXXXVIII.

ARTES LIBERALES IN BONIS NON ESSE, NIHIL AD VIRTVTEM CONFERRE.

De pretio, quod liberalibus studiis, Grammaticae, Musicae, Geometriae et Astronomiae statuendum sit, eum amico sententiam suam rogatus communicat. Iam quum meritoria sint, nec bonum virum efficiant, quod ne promittunt quidem, iis eatenus boni quid tribuit, quatenus praeparant ingenium, non detinent. Quam quidem sententiam per inductionem, quam vocamus, accuratius demonstrat, omnia haec studia docendo illud neque praestare, neque velle: quum partim professores harum artium sibi invicem repugnent, et plerumque inutilia quaerant, partim cupidinum nostrarum instrumenta fiant, partim quietem nostram turbent. Etiamsi itaque studia liberalia nihil conferant virtuti, tamen expediunt, quatenus ingenium ad disquisitiones graviores praeparant. Hinc sequitur, ad philosophiam ea non pertinere, quippe quae scientia boni et mali sit, quum studia liberalia nihil nisi instrumenta haberi debeant. Quid, quod ipsa philosophia sine illis constare potest, quae quum curiositatem saepe inutilem moveant, animum detinent et ab iis abstrahunt, quae maxime scitu digna sunt? Sextus Empiricus πρὸς τοὺς μαθηματικοὺς *(dogmaticos) eodem modo, quo Seneca, has artes oppugnavit.*

Quaestionem, quam in hac epistola sibi tractandam sumpsit, Seneca, iam antiquioribus temporibus, quin adeo a Socrate institutam accepimus, ut quem scimus subtiliores disquisitiones, atque ideo Astronomiam, et plurimam Mathematices partem, nisi susque deque habuisse, tamen non commendasse, sed indifferenter tractasse. Cf. Xenoph. Memor. Socr. IV, 7, 3. Platon. Phaedon. c. 46 sq. Grammaticam autem neque tetigit, neque carpere potuit Socrates eiusque proximi asseclae, quum saeculo demum Ptolemaeorum in numerum artium referri coepisset. Caeterum cum Antisthenem, tum Diogenem Sinopensem e Diog. Laërt. IV, 103 sq. scimus disciplinas, Geometriam, Musicam, et similia repudiasse. Quam eamdem sententiam et Aristo Chius et Bion Borysthenites secuti sunt. Cf. Philolog. Biblioth. II, p. 33 sq. Stoicorum autem sententia de his studiis ex hac sola epistola nobis innotuit, praeter unum locum

Diog. Laërt. VII, 32, ubi Cassius Scepticus Zenonem accusat, quod disciplinas liberales inutiles statuat in principio suae Reipublicae (τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν ἄχρηστον ἀποφαίνειν). *Quam tamen accusationem parum firmo fundamento nixam crediderim, quum nulla huius opinionis mentio apud caeteros antiquitatis auctores reperiatur, nec congruat systemati stoico. Accedit, quod Chrysippus, quem in omnibus fere decretis Stoae secutum esse scimus Zenonem, contrarium praeferat, et tantum absit, ut studia liberalia repudiet, ut usum eorum defendat, teste Diog. Laërt. VII, 129:* εὐχρηστεῖν δὲ καὶ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα φησὶν ὁ Χρύσιππος. *Eamdem sententiam iam diu ante Chrys. tuitus erat Pythagoras (cf. Brucker. Hist. cr. Phil. III, p.* 595), *Aristotel. rel.*

Attigit quaestionem hanc de studiis liberalibus una cum altera (Diog. Laërt. VII, 41), utrum instrumenti aut partium loco in Philosophia tractanda considerari debeant Logica, Ethica et Physica, Tiedemannus, Syst. der Stoisch. Philos. *I, p. 12 sqq.: in qua tamen lite Stoicorum diiudicanda vir ille egregius iusto cupidius versatus est, quippe qui, quum ipse fateatur, disputationis huius argumenta periisse, nec sibi claram de ea observari notionem, parum tamen sese abesse pronuntiat, quin subtilitatibus coactis atque contortis, satis quippe frequentibus Stoae, tribuendam arbitretur. Enimvero verisimile est, quum virtus summus finis sit Stoae, ad quam contendendum sit sapientiae studiosis, Stoicos illud quaesivisse, materialiter, an formaliter (ut nostris verbis utar) adhibendae sint illae disciplinae. Discimus hoc e Seneca, qui hac ep. init. ait: praeparant ingenium. Sententiam hancce secutus est, et defendit Zeno Tarsensis.*

Qui vero de artibus, quae apud Graecos floruere, liberalibus, plura scire velit, is adeat Wowerii Polymathiam, et Ger. Io. Vossium de IV artibus popularibus, etc.

Denique legi meretur et comparari Oratio sacra Zollikoferi de litterarum pretio, quae exstat in eius Oratt. sacr. über die Würde des Menschen, *Lipsiae* 1784, *p.* 249 *sqq.*

Harum litterarum peritis non mirum videbitur, hanc epistolam sub nomine Libri de liberalibus studiis in codd. venire, et propterea separatim inveniri. Factum hoc est quum ob argumentum, tum ob diligentiam ab uno alterove Grammatico in eo insumptam, cuius quidem rei exempla sunt Horatii Ars poëtica, Somnium Scipionis e Ciceronis libr. VI de Rep. desumptum,

atque separatim a Macrobio explicatum, etc. Plurimi tamen Codd. epistolis assignant.

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM.

De *Liberalibus studiis* quid sentiam, scire desideras. — Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod ad aes exit. Meritoria artificia sunt; hactenus utilia, si praeparent ingenium, non detineant. Tamdiu enim istis immorandum est, quamdiu nihil animus agere maius potest; rudimenta sunt nostra, non opera. Quare *liberalia studia* dicta sint, vides: quia homine libero digna sunt. Caeterum unum studium vere liberale est, quod liberum facit; hoc Sapientiae, sublime, forte, magnanimum; caetera pusilla et puerilia sunt. An tu quidquam in istis esse credis boni, 2
quorum professores turpissimos omnium ac flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ista, sed didicisse.

De liberalibus studiis. De hac epistola monent Erasmus et Gruterus, non reperiri eam inter Epistolas in quibusdam Codd. mss. sed separatim. Sic Gruterus ipsam offendit in veteri Palatino cod. qui Declamationes Senecae patris continebat, tali cum titulo: *L. Ann. Senecae liber de septem liberalibus artibus incipit feliciter*: neque aliter insigniri ait a Palatin. quarto, qui ipsam posuit post libellum de Remediis fortuitorum. Alii tamen codd. mss. non exemerunt Epistolarum numero. Nec dubitandum est, quin pro epistola haberi debeat. *Ruhk.*

Nullum... ad aes exit. I. cui *aes*, i. e. pecunia scopus, finis summus actionis est. Caeterum mirari subit cum Lipsio, quod Muretus aliique viri docti ad hunc locum nodum in scirpo quaerant, quum omnia clara sint. Despicio, ait, omnes artes, quae mercedulam quaerant, i. *meritoriae* sint. *Ruhk.*

Praeparent.... detineant. dedere vett. libri. Vulgo *praeparant.... detinent.* Schw.

Caeterum.... magnanimum. Idem ad Helviam c. 16. *Lips.*

Caetera pusilla et puerilia sunt. Istis declamationibus, quibus liberales artes oppugnantur, non defuere fautores tam apud veteres, tum apud recentiores: ut Seneca Romae, sic apud nos *J.-J. Rousseau* adversus artes et disciplinas pessime, quamvis eloquentissime, invectus est.

An tu quidquam... cernis? Hoc iudicium iusto cupidius esse quivis intelligit: sed enim stoice dictum est. Nam quod bonum est, et bonos facit. Ep. LXXXVII, 10. *Ruhk.*

Non discere... sed didicisse. Nos

Quidam illud de liberalibus studiis quaerendum iu-
dicaverunt, an virum bonum facerent. Ne promittunt
quidem, nec huius rei scientiam affectant. *Gramma-
ticus* circa curam sermonis versatur; et, si latius eva-
gari vult, circa historias; iam, ut longissime fines
3 suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem
viam sternit? syllabarum enarratio, et verborum di-
ligentia, et fabularum memoria, et versuum lex ac
modificatio? Quid ex his metum demit, cupiditatem
eximit, libidinem fraenat? Ad Geometriam transeamus,
et ad Musicam: nihil apud illas invenies, quod vetet
timere, vetet cupere. Quisquis haec ignorat, alia fru-
stra scit.

Videndum utrum doceant isti virtutem, an non: si
non docent, ne tradunt quidem; si docent, philosophi
4 sunt. Vis scire, quam non ad docendam virtutem con-
sederint? aspice quam dissimilia inter se omnium stu-
dia sint: atqui similitudo esset idem docentium. Nisi
forte tibi Homerum philosophum fuisse persuadent;

viri senesve; sunt enim rudimenta, non opera.

Ne promittunt.... affectant. Specie eorum s. forma considerata; non materia quam tractant. *Ruhk.*

Grammaticus. Ex hoc loco patet Grammaticus quid fuerit apud Romanos. Is enim exponit, quid littera, vocalis, syllaba, rel. sit; tum docet discipulos, ut pure, emendate loquantur scribantve; tandem Criticam exercet. Distinguit itaque noster Grammaticum a magistris ludi, grammatistis, qui primas litteras (legere, scribere, numerare) docebant. Cf. Gerh. Io. Vossius De Arte Grammat. I, 1, 5, ubi nostri quoque loci memor fuit, et Wolf. Prolegom. ad Homer. p. 231 sqq. Quintil. Inst. Or. I, 4. Gesn. egregie naturam Grammaticae exponit, et hanc artem laudat, quam noster hic deprimit. *Ruhk.*

Quisquis haec ignorat. I. e. quomodo timere aut cupere desinat. Loquitur de musica tanquam philosophus stoic. qui etsi huic arti non abiudicet efficaciam in animum moresque hominum a veteribus toties celebratam (cf. *Chabanon* in *Mém. de l'Acad. des Inscr.* To. 46), tamen neque docere, neque tradere virtutem contendit. *Ruhk.*

Nisi forte tibi Homerum... negent. Ad hoc studium nugatorium spectant scripta, quae Thom. *Gale* collegit, Heraclides pont. Plutarchi vita Homeri, Sallustius, Cornutus rel. Cf. Fabricii Bibl. graec. Vol. I. p. 542 sqq. Wolfii Prolegom. ad Hom. p. 164 sqq. Lips. Manud. I, 7. *Ruhk.*

quum his ipsis, quibus colligunt, negent. Nam modo Stoicum illum faciunt, virtutem solam probantem, et voluptates refugientem, et ab honesto ne immortalitatis quidem pretio recedentem; modo Epicureum, laudantem statum quietae civitatis, et inter convivia cantusque vitam exigentis; modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem; modo Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet nihil horum esse in 5
illo, quia omnia sunt: ista enim inter se dissident. Demus illis Homerum philosophum fuisse. Nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa dicamus, quae Homerum fecere sapientem.

Stoicum... virtutem solam probantem. Nam quod Vlysses patriam illam suam, tanquam nidulum in asperrimis saxis positam, tanti facit, ut ab eius studio ac cupiditate ne immortalitate quidem a Circe et a Calypsone proposita avocari queat; id ita interpretantur; ut Ithacae nomine virtutem accipiant, prae qua una sapienti viro alia omnia contemnenda sunt. *Muretus.* — De istis sequentibusque, videsis Plutarchum libro de Homero, per partes et sectas, ut hic Seneca, exsequentem. *Lips.*

Modo Epicureum. Duplex talis locus: prior Odyss. ι, v. 209, ubi Vlysses in Alcinoi gratiam laudat Phaeacum dapsilem illam vitam: quos versus Plutarchus, et ex eo Muretus huc conducunt. Alter est Iliad. ς v. 491 sqq. in descriptione clypei Achillis; qui magis sane ad Senecae ista facit. *Lips.*

Peripateticum, bonorum tria genera. Animi, corporis, externa tertia, Cic. Tusc. I, 30. Haec Homerum iam Il. ω, 376 sqq. attigisse nugabantur. *Ruhk.*

Incerta omnia dicentem. Ideo Pyrrhonii sibi vindicabant, et ducem suae sectae praescribebant. Laërtius in Pyrrhone. *Lips.*

Nihil horum esse in illo. Quod nec stoicus, nec Epicureus, nec Academicus fuerit, non ideo philosophia caruit, si saltem credimus Horatio, lib. I, Ep. II: *Troiani belli scriptorem, maxime Lolli, Dum tu declamas Romae, Praeneste relegi... Quid turpe, quid utile, quid non, Plenius ac melius Chrysippo et Crantore dicit.*

Quia omnia sunt) *Cui omnia insunt* ed. Gron. et sqq. e nonnullis Grut. codd. *Schw.*

Nempe sapiens... cognosceret. I. e. manifesta iam sapiens factus est, antequam carmina pangendi facultatem haberet. Sequentes quaestiones viros doctos antiquitatis, Grammaticos praesertim, egregie vexarunt: in quibus prior potissimum est. Cf. Fabric. Bibl. Gr. I. p. 567 sq. Caeterum notum est, haec et talia a Grammaticis in libris, quos ἀπορήματα, προβλήματα etc. inscripsere, esse tractata. Cf. Wolf. l. l. p. 195 sq. Idem vero iudicium, quod Noster affert, sectati sunt Diogenes Sinop. ap. Diog.

Hoc quidem me quaerere, utrum maior aetate fuerit Homerus, an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire, an minor Hecuba fuerit, quam Helena;
6 et quare tam male tulerit aetatem. Quid, inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quaeris, Vlysses ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire utrum inter Italiam et Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem; neque enim potuit in tam
7 angusto error esse tam longus. Tempestates nos animi

Laërt. VI, 27 (τούς τε Γραμματικοὺς ἐθαύμαζε, τὰ μὲν τοῦ Ὀδυσσέως κακὰ ἀναζητοῦντας, τὰ δὲ ἴδια ἀγνοοῦντας) et Bion Borysthen. ap. Stob. Serm. IV, p. 118 Schow. *Ruhk.*

Maior aetate fuerit Homerus. Asserit Plutarchus, Consol. ad Apollonium, atque alii: alii contra. Varro, quasi arbiter, putat non esse dubium, quin aliquo tempore eodem vixerint; apud A. Gellium III, cap. XI. Idem A. Gellius in chronologia: *De Homero et Hesiodo inter omnes fere scriptores constat, aetatem eos egisse vel iisdem fere temporibus, vel Homerum aliquanto antiquiorem.* Videsis Velleium, et nostras ibi notas. *Lips.*

An minor Hecuba fuerit, quam Helena. Sic ed. *R.* Tarv. Ven. et dein rursus ed. Mur. et seqq. cum mss. Par. et Gruterianis, quorum duo etiam iunior praeferebant. *An maior* ed. Erasm. cum ed. *A.* et ms. c. eadem fere sententia. *Cum maior Hec. fuerit* vet. cod. Iur. Sed praestat *an minor*; scilicet, an verum sit quod Grammatici nonnulli, Homerum reprehendentes, contendunt, Hecubam (quam socrum Helenae Homerus facit) fuisse aetate minorem quam Helena; quandoquidem Helena primum Theseo fuisset nupta, qui Herculis fuerat aequalis. (Conf. Luciani Somnium s. Gallum, c. 17. T. VI edit. Bip. pag. 315.) *Schw.*

Quare tam male tulerit aetatem, (Hecuba), ut senior videretur quam esset, interprete Lipsio. Schw. scribit *tam male contulerit aetatem*; » Scilicet, inquit, quare tam male Homerus aetatem Helenae et Hecubae contulerit, adeoque putidum admiserit anachronismum. Istud *contulerit* ex ed. *R.* revocavi: pro quo quum alii libri nudum verbum *tulerit* dedissent, hoc recepto Erasmus sua auctoritate particulam *et* praemisit, quam nullus vetus codex agnoscit. Sic prodiit vulgata scriptura, *et quare tam male tulerit aetatem*; quam eis relinquendam putavi, qui eam commodiorem nostra iudicaverint. « Erasmum sequuti sumus.

Patrocli, et Achillis. Volgo putant iuniorem fuisse Patroclum: sed vide quae super hac re collegit Politianus cap. XLV Miscellaneorum.

Non vacat audire... longus. Aristarchus illam sententiam, Crates Mallotes hanc sequebatur et tuebatur. Cf. Aul. Gell. XIV, 6. *Ruhk.*

quotidie iactant, et nequitia in omnia Vlyssis mala impellit. Non deest forma, quae sollicitet oculos, non hostis; hinc monstra effera et humano cruore gaudentia; hinc insidiosa blandimenta aurium; hinc naufragia, et tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus navigem! Quid inquiris, an Penelope impudica fuerit, an verba saeculo suo dederit? an Vlyssem illum esse, quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, et quantum in ea bonum; in corpore, an in animo posita sit!

Ad *Musicam* transeo. Doces me, quomodo inter se 8
acutae ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia: fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent! Monstras mihi, qui sint modi flebiles: monstra potius, quomodo inter adversa non emittam flebilem vocem!

Metiri me *Geometria* docet latifundia: potius doceat
quomodo metiar quantum homini sit satis! Numerare 10

In omnia Vlyssis mala impellit. Eaedem causae, quae Vlyssi tot tantaque mala crearunt, ut scelus (ἀτασθαλία) sociorum in mactandis Solis bobus, Circe, Sirenes, Polyphemus, etc. allegorice sumptae more stoico et nos vexant. *Ruhk.*

Quid inquiris... suspicata sit. Vides hic quaedam problemata a commentariis Criticorum veterum in Homeri Odysseam, satis nugatoria. Lipsius quidem ait: bis idem quaerit, ideoque *an* verba *s. s. d.* legere mavult: sed sunt diversae sententiae. Nam non opus erat, ut impudica esset, si procos falleret. *Ruhk.*

Doce me... posita sit. Livius I, 58 hinc Lucretiam vitiatam loquentem induxit: *Caeterum corpus est tantum vitiatum, animus insons*: et amicos eam consolantes: *mentem peccare, non corpus.* Lipsius laudat Augustin. de Civ. Dei, I, 17 et 18. *Ruhk.*

Fac potius... discrepent. Diogenis Sin. hoc est ap[d] Diog. Laërt. l. l. τοὺς μουσικοὺς τὰς μεν ἐν τῇ λύρᾳ χορδὰς ἁρμόττεσθαι, ἀνάρμοστα δὲ ἔχειν τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη. *Ruhk.*

Modi flebiles. Lydii. *Lips.*

Geometria, sic ed. *R. Geometer A. c. Geometres* vulgo, ob Er. *Schw.*

Potius doceat edd. ab Er. cum ms.

docet me *Arithmetica*, et avaritiae commodare digitos: potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes! non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat; imo, quam supervacua possideat qui infelicissimus futurus est, si, quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere?

10 Quid prodest, colligere subtiliter pedes iugeri, et comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens et aliquid ex meo abradens? Docet me, quomodo nihil perdam ex finibus meis: at ego doceri volo, quomodo totos hilaris amittam. « Paterno agro, inquit, et avito expellor. » Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes?

11 Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? si bene tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam publicum usucapi: publicum est hoc

Pal. 2. *Potius quam doceat R. A. c.* Par. *a. b. d.* et alii apud Grul. Et sic rursus iidem libri paulo post, *potius quam doceat.* Rursosque hac ead. ep. § 12 iidem, *potius quam hoc discam.* Schw.

Tabularios lassat. Qui tabulis accepti et expensi, vectigalium et opum praeerant, quos calculatores, ἀριθμητάς nominges. Sic fere P. Faber ad L. 92 ff. de regul. Jur. Alii interpretantur: qui inventarium scribunt. Cf. R. Stephano-Gesner. Thesaur. h. v. *R.*

Docet me. Alii *doces.* Schw.

Doceri volo. Vulgo *discere volo.* Schw.

Si bene tecum agitur. Id est, ut felix sis, et ex voto res succedat, prolis tuae colonus es; aut, si prolem non habes, exterui haeredis. Quid si nec haeredis; nam potes intestatus mori, potest tyrannus eripere, et fisco applicare. *Lips.*

Negant iurisconsulti... publicum est. Recte iurisconsultos noster in partes suas vocat, quippe quibus constat Stoicorum decreta et principia in deliciis fuisse. Quum enim hi veluti regnum quoddam generis humani vel universalem omnium deorum hominumque rempublicam statuerent, consequens erat, ut et Iureconsulti bona s. publica s. communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure, alia tantum iure gentium communia appellarent, quae tamen ex iure civili Romanorum essent in Reipub. dominio, neque a quoquam *usucapi*, acquiri possent. Cf. *Gerard. Noodt. Probabil.* I, 8 p. 21 sqq. *Ruhk.*

Publicum est hoc quod tenes etc. Variant in his libri; eamdemque sen-

quod tenes; quod tuum dicis, publicum est, et quidem generis humani. O egregiam artem! scis rotunda metiri; in quadratum redigis quamcumque acceperis formam; intervalla siderum dicis; nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum! dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis, quae recta sit linea: quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras?

Venio nunc ad illum, qui *coelestium notitia* gloriatur: 12

> *Frigida Saturni sese quo stella receptet,*
> *Quos ignis caeli Cyllenius erret in orbes.*

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, quum Saturnus et Mars ex contrario stabunt, aut quum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, ubicumque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum 13
et inevitabilis cursus; per statutas vices remeant. « Effectus rerum omnium aut movent, aut notant! » Sed sive, quidquid evenit, faciunt; quid immutabilis rei

tentiam alii brevius complectuntur, alii fusius explicant, nec forsan absque interpolatione. *Schw.*

Frigida... orbes. Versus Virgilii Georg. I, 336.

Hoc scire quid proderit. Nonne hic Senecae responderi potest ad id valuisse astronomiam ut, certas quibus astra regantur leges retegendo, deturbaret astrologiam, quae ex imperfecta motus caelestis notitia manaverat? Sic liberales disciplinae ad id proficiunt, ut animum erroribus suis et proinde terroribus, quos isti gignunt errores, liberent.

Continuus ordo fatorum. Quum omnia sidera partes Iovis esse dicerent Stoici, vitam sideribus atque rationales animas tribuebant, quin ea pro diis habebant divinatione praeditis, fato tamen subditis. Cf. Lipsii Manud. in Phys. stoic. II, 14, ubi Senecae de hac re loca collecta sunt. Tiedem. II p. 115, 129 sqq. 136 sqq. *Ruhk.*

Statutas vices. Vulgo *stotas vices*, invitis mss. *Schw.*

Effectus.... aut notant. Obiectio notitiam illam caelestium defendentis.

Quid immutabilis rei. Belle in Anthologia: Εἴ μὲν ἦν μαθεῖν, ἃ δεῖ παθεῖν, καὶ μὴ παθεῖν· καλὸν ἦν τὸ μαθεῖν· Εἰ δὲ δεῖ παθεῖν, ἃ δ' ἦν μαθεῖν, τί δεῖ μαθεῖν; χρὴ γὰρ παθεῖν. *Scire si licet, quae debes subire, et non subire, pulchrum sit scire: sed si subire oportet, quae licet scire, quorsum scire? nam debes subire.* Lips.

notitia proficiet? sive significant; quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem ad rapidum stellasque sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenae.

14 Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti evenit. Ego, quid futurum sit, nescio; quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo; totum exspecto: si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit; sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et non utique casura. Itaque secunda exspecto; malis paratus sum.

15 In illo feras me necesse est non per praescriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium *pictores* recipiam, non magis quam *statuarios*, aut marmorarios, aut caeteros luxuriae ministros. Aeque luctatores, et totam oleo ac luto constantem scientiam, expello ex his studiis liberalibus; aut et unguentarios recipiam, et coquos, et caeteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid

Si vero... serenae. Versus Virgilii Georg. I, 424.

Itaque secunda exspecto. Ex coni. correxi. Vulgo *utique sec. exsp.* voce e superioribus temere repetita. *Schw.*

In illo... euntem. I. e. non numerantem artes liberales ut vulgo. Nam et pictores al. in hunc numerum plerumque referebantur. Plin. N. H. XXXV, 10. *Ruhk.*

Oleo ac luto. Ceromata et haphe. Supra Epist. LVII. initio Athleticam intelligit. *Lips.*

Quid enim, oro te... sunt? Omnes hi artifices nullam utilitatem habent, quum tantum voluptatibus inserviant, et gulae famulis, qui crapula graves et mane ieiuni vomunt, ut edere atque potare possint. Lipsius conferri iubet Ep. CXXII. Cic. de Off. I, 42 eamdem sententiam habet. Vulgarem autem hunc morem fuisse iam Ciceronis tempore, ut post coenam ad vomitum irent convivae et cibo alvum exonerarent, ne largius sumptus noceret, videre licet e Cic. Orat. pro

enim, oro te, liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie et veterno sunt? An liberale studium istud esse iuventuti nostrae 16
credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hae [artes,] nec illae, docent aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, et cursum eius fraeno temperare, affectibus effraenatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel caestu, ab iracundia vinci?

Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia?— 17
Ad alia multum, ad virtutem nihil! Nam et hae viles ex professo artes, quae manu constant, ad instrumenta vitae plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. Quemad- 18
modum *prima* illa, ut antiqui vocabant, *litteratura*,

Deiot. c. 7, et Celso I, 3. Asotos vocat eos Cic. Fin. II, 8. Sed mox succrevit illa nequitia, ut vel ieiuni vomerent, quam Noster saepius carpit, v. c. ad Helv. 9, 10. *Ruhk.*

Ieiuni vomitores. Qui locus lucem trahit ab altero Epist. CXXII: *Non videntur tibi contra naturam vivere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii transeunt?*

Rect. (i. e. non iacentes) *exerc.* Meus: *rectum exerc. hastile iacere:* atque ita legendum censeo. Rectum hastile ideo, quia sequitur *sudem torquere.* In ludis exercitus gladio se parabant, et ideo ventilabant: hastile autem, missile telum erat in rectum. Tamen si quis tueri *rectam* velit: possit e sequentibus: *Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus.* Opponat *rectis, iacentes.* *Lips.* — Vertit *Lagrange: Une jeunesse que nos ancêtres exerçaient debout à lancer le javelot*, etc.

Artes. Vocabulum *artes* ex coniectura adieci. *Schw.*

Ad accipiendam virtutem praeparant. Philo, De congressu quaer. erudit. gratia: *Ut in aedibus vestibula sunt ante fores; in oppidis prourbia, per quae in ipsa itur: sic virtuti praeiacent liberales artes; haec enim via est, quae fert ad illam.* (E graeco a Lipsio versum.)

Quemadmodum prima illa.,. traduntur? Sic Cic. Partit. 7: *Illa constat ex notis litterarum, et ex eo, in*

per quam pueris elementa traduntur, non docet libe-
rales artes, sed mox praecipiendis locum parat; sic
liberales artes non perducunt animum ad virtutem,
sed expediunt. « Quatuor ait esse Posidonius artium
genera: sunt vulgares et sordidae, sunt ludicrae, sunt
pueriles, sunt liberales. » *Vulgares* opificum, quae
manu constant, et ad instruendam vitam occupatae
sunt; in quibus nulla decoris, nulla honesti simula-
19 tio est. *Ludicrae* sunt, quae ad voluptatem oculorum
atque aurium tendunt. His annumeres licet machina-
tores, qui pegmata per se surgentia excogitant, et
tabulata tacite in sublime crescentia, et alias ex ino-
pinato varietates, aut dehiscentibus, quae cohaere-
bant; aut his, quae distabant, sua sponte coëuntibus;
aut his, quae eminebant, paulatim in se residentibus:

quo inprimuntur illae notas (elementa). Postea tamen sic grammatice vocabatur nostra, secundum Senecam et Quintil. Inst. or. II, 1 et 14. *Ruhk.*

Posidonius. Ciceronis ille celeber aequalis, tradidisse haec videri potest in libro περὶ καθηκόντων. *Ruhk.*

Vulgares... est. Sellulariae artes sunt, quarum opifices βάναυσοι, χειρώνακτες, χειροτέχναι. De iis et Cic. de Off. I, 42 ait: *Illiberales autem et sordidi quaestus mercenariorum omnium, quorum operae, non quorum artes emuntur.* Nec aliter de iis senserat Xenoph. Oecon. IV, 2. Memor. Socr. II, 7. Aristoteles Rep. VII, 9. VIII, 1 et 2. Tantummodo apud Corinthios erant in aestimatione quadam, Herodot. II, 167. Causa autem huius contemptus continebatur praecipua studio belli, et aestimatione summa earum virtutum, quae eo spectarent. Sed conf. *Garve* ad Cicer. de Off. I p. 278 sqq. *Ruhk.*

Pegmata. Πήγματα, machinae ligneae et plicatiles et confixiles in ludis scenicis adhiberi apud Romanos solitae, quae tam artificiose confectae erant, ut, ubi impositi erant Dii et heroes, ac, quum pantomimis unice delectarentur Romani, citharoedi etiam et tibicines, mimorum saltationibus accinentes (Phaedri fab. V, 7,) caussis latentibus tolli aut deprimi, maiores minoresve fieri, atque incredibili celeritate dissolvi possent in alias subinde formas transeuntes. Tale pegma erat Theatrum, quod Curio exstrui iussit. Plinius XXXVI, 15. Cf. Lips. de Amphitheatro c. 22. *R.* — De pegmatibus vide Philandrum in nonum Vitruvii: de coenationibus autem aliisque aedificiis versatilibus Suetonium in Nerone, et hunc nostrum Epistola xc.

Paulatim in se residentibus. Ex hoc loco intelliges in movendis et transmutandis theatrorum machinis, variandisque scenae prospectibus, quod vocamus gallice *changemens à*

his imperitorum feriuntur oculi omnia subita (quia causas non novere) mirantium. *Pueriles* sunt, et ali- 20 quid habentes liberalibus simile, hae artes, quas ἐγκυκλίους Graeci, nostri *liberales* vocant. Solae autem liberales sunt, imo, ut dicam verius, *liberae*, quibus curae virtus est.

Quemadmodum, inquit, est aliqua pars Philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis; sic et haec quoque liberalium artium turba locum sibi in Philosophia vindicat. Quum ventum est ad naturales quaestiones, *geometriae* testimonio statur. Ergo, 21 quam adiuvat, pars eius est. — Multa adiuvant nos, nec ideo partes nostrae sunt; imo, si partes essent, non adiuvarent. Cibus adiutorium corporis est, non tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium. Sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea utraque fines suos habet. Sapiens enim causas naturalium et quaerit, et novit, quorum numeros mensurasque geometer persequitur et supputat. Qua ratione constent caelestia, quae illis sit 22 vis, quaeve natura, sapiens scit: cursus et recursus, et quasdam observationes, per quas descendunt et allevantur, ac speciem interdum stantium praebent, quum caelestibus stare non liceat, colligit *mathema-*

vae, non minorem artem exhibuisse veteres quam recentiores.

Pueriles... vocant. Grammatice i. e. ars legendi et scribendi, gymnastice, musica, ars delineandi. Cf. Aristot. de Rep. VIII, 3: artes populares alias vocatae, de quibus Ger. Io. Vossius egregie exposuit. Circa ol. 70 scholae harum artium publicae Athenis aperiri coeperunt. Cf. post Desid. Heraldi Obss. ad Ius att. et rom. VII p. 608, *Böttiger* in prolusione: Quid sit docere fabulam p. 10. 11. *Ruhk.*

Est aliqua pars Philos. Temere vulgo et invitis vett. libris, *est animi aliqua pars* etc. inde ab ed. Lips. *S.*

Geometer) *R. A. c.* quomodo mox omnes § 22. Hoc loco *geometres* vulgo. *Schw.*

Quasdam observationes. Priorem vocem, quum deesset vulgo, adieci ex

ticus. Quae causa in speculo imagines exprimat, sciet sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, et qualis forma spe-
23 culi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit; quantus sit, mathematicus, qui usu quodam et exercitatione procedit: sed, ut procedat, impetranda illi quaedam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo excitat. *Mathematica*, ut ita dicam, superficiaria est, in alieno aedificat; accipit prima, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quae tractatu caelestium crescunt trahuntque aliquid ex alto.

24 Una re consummatur animus, *scientia bonorum ac malorum* immutabili, quae soli *Philosophiae* competit: nihil autem ulla ars alia de bonis ac malis quaerit.

ex ed. *R.* cui assentiuntur Par. *a. b. d.* Schw.

Quae causa in speculo.....reddat. Cf. Senecae Nat. Qu. I, 4 sqq. *Ruhk.*

Sciet sapiens. Sic commodius ed. *R.* quam vulgo *scit sap.* Alii libri mendose *sciens sapiens.* Schw.

Precarium fundamentum est. Non videmus quomodo intelligat precarium esse mathematicorum fundamentum: nam Mathematici principia sua non magis aliunde trahunt, quam Philosophi sua.

Totum opus a solo excitat. Ab ipsis fundamentis, et nullis aliis subsidiis ab usu quodam et exercitatione desumptis: nostri dicerent, a priori. *Ruhk.*

Accipit prima. Vulgo *aliena accipit principia*: ubi prima vox ab Erasmo ex ing. aut ex scholio adiecta est: abest quidem *R. A. c.* et Par. *a. b. d* Tum *principia* habet quidem ed. *A.* et ms. *c.* sed *prima* ed. *R.* cum Par. *a. b. d.* et Grut. Denique vero pro *accipit*, rectius ponetur *accepit*, quod est in Par. *b. d.* et in Pal. 2. 3. 4. *Schw.*

Trahuntque....ex alto. Perperam vulgo *ex illa*: nec melius *ex aliquo* Par. *b. d.*: *ex alio* dabant *R. A. c.* cum Par. *a.* et quinque Gruterianis; unde perspecto Gruterus vidit, *ex alto* scriptum oportuisse. *S.*

Nulla autem ars alia. Sic edd. ab. Er. *Nihil autem ulla ars alia* dabant edd. vett. at mssti, quam scripturam revocatam velim, quum praeter rationem ab ea sit discessum. *S.*

Singulas lubet circumire. Tenui *lubet* a Ruhk. ex Mureti coniecl. revocatum. Alii vulgo *habet*, consen-

Singulas lubet circumire virtutes. Fortitudo contem-
ptrix timendorum est; terribilia, et sub iugum liber-
tatem nostram mittentia, despicit, provocat, frangit:
numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? Fi- 25
des sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla
necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur
praemio. Vre, inquit, caede, occide; non prodam:
sed, quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius
condam. Numquid liberalia studia hos animos facere
possunt? Temperantia voluptatibus imperat, alias odit
atque abigit, alias dispensat, et ad sanum modum re-
digit, nec unquam ad illas propter ipsas venit. Scit
optimum esse modum cupitorum, non quantum velis,
sed quantum debeas, sumere. Humanitas vètat super- 26
bum esse adversus socios, vetat avarum; verbis,
rebus, affectibus, comem se facilemque omnibus
praestat; nullum alienum malum putat; bonum au-
tem suum ideo maxime, quod alicui bono futurum

tientibus mastis; quod quum non ferendum videretur, *havet* (i. e. *avet*) corrigendum censuerat Pithoeus, *habeo* Lipsius. Equidem haud cunctanter *avet* probaturus eram, si modo aliud exemplum huius verbi impersonaliter sic usurpati succurrisset: sane nec praemissa verbo aspiratio moratura me erat, nec literarum *v* et *b* permutatio, satis frequenter et alibi in libris nostris occurrens. *S.*

Fortitudo... est. Non illas quatuor cardinales Stoae virtutes percenset: quod ut faceret, nihil cogebat, sed pro lubitu nonnullas, et eas praestantiores afferre attinebat. *Ruhk.*

Numquid ergo..... corroborant. Profecto corroborant. Quod si enim nulla maiora sunt ad virtutem incitamenta, quam ipsius virtutis exempla, nonne artium liberalium ope fortiter gestorum memoria remanet, atque ingenti aemulationis ardore accendit posterorum animus? quis se unquam fortiorem atque ad omnia paratiorem sensit, quam quum aut Mucii, aut Reguli, aut Catonis egregia facinora apud historicos legisset? Sic quam opem liberales artes a philosophia accepere, illam philosophiae reportant. Illae enim artes sunt quasi nutrices omnium virtutum. Hae rudes hominum mitigant animos: nec omnino immerito contendere poëtae et oratores, homines a victu fero dulcitudine cantus aut eloquentiae revocatos, urbes aedificasse et societates inchoavisse. Vide Horatium Flaccum Arte Poëtica 396, et Ciceronem de Oratore. lib. 1.

Ideo maxime. Vulgo *id maxime*, ex Mureti ing. *Schw.*

est, amat. Numquid liberalia studia hos mores praecipiunt? Non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem; non magis quam frugalitatem ac parcimoniam; non magis quam clementiam, quae alieno sanguini tanquam suo parcit, et scit homini non esse homine prodige utendum.

27 Quum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nihil conferre virtuti? — Quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis nisi ex lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad Sapientiam posse; quamvis enim virtus discenda
28 sit, tamen non per haec discitur. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum, qui litteras nescit, quum Sapientia non sit in litteris? Res tradit, non verba: et nescio, an certior memoria sit,

Humanitas..... Numquid.... hos mores praecipiunt. Adeo tamen verum est litteras, si non ad omnes virtutes, saltem ad humanitatem comparandam conferre, ut litterae a veteribus appellatae fuerint humaniores litterae; atque, in nostris etiam collegiis, scholae in quibus aut poësi aut eloquentiae studetur, appellantur *classes d' humanités.*

Clementiam. Si non hic est finis eloquentiae, ut clementiam praecipiat, attamen aliquando clementiam parit. Quomodo unquam, quum de vita hominis agitur, irato tyranni animo clementia induceretur, sublata eloquentia? Quam pulcherrime Caesarem docuit clementiam Tullius in Ligario! Quam pulchrum reportavit triumphum eloquentia, qui nunquam soli philosophiae contigisset!

Nisi ex lig. R. A. o. Par. *a. b. d.* et alii. Vulgo *sine lig.* ab Er. *Schw.*

Certior memoria. Ideo Druides apud Caesar. VI, 14 non fas esse existimabant, versus et carmina, quae ediscerent, litteris mandare: quod Caesari etiam eam ob causam instituisse videntur, quod nolint eos qui discunt, litteris confisos, minus memoriae studere: quod fere plerisque accidit, adiungit Caesar, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. Spectat huc observatio, quam Plato in Phaedro tom. X, p. 380 sq. bip. Thamo Aegyptiorum regi tribuit: litterarum usum propter recordatio-

quae nullum extra se subsidium habet. Magna et spatiosa res est, Sapientia: vacuo illi loco opus est: de divinis humanisque discendum est, de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore; de quo uno vide quam multa quaerantur! Primum, an ipsum 29
sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit sine tempore: cum mundo coeperit: an etiam ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit et tempus. Innumerabiles quaestiones sunt de animo tantum: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: aliunde alio transeat, et domicilia mutet, ad alias animalium formas aliasque coniectus: an non amplius quam semel serviat, et emissus vagetur in toto: utrum corpus 30
sit, an non sit: quid sit facturus, quum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, quum ex hac effugerit cavea: an obliviscatur priorum, et illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. [1] Quamcumque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac discendorum fatigaberis. Haec, 31
tam multa, tam magna, ut habere possint liberum

nis negligentiam, oblivionem in animo discidium parere, quippe quos externis litterarum munimentis confisos res ipsas animo non revolvere. *Ruhk.*

Quaerantur. De his quaestionibus multus est Lipsius in Physiolog. stoic. II, 24; III, 8, etc., quae omnia hic exponere brevitas nostra non permittit. *Ruhk.*

An ipsum sit aliquid. Sic ed. *R.* cum Par. *d.* et vet. cod. Iur. *An per se sit aliq.* edd. ab Er. cum *A. c.* et Par. *a. b.* quod e scholio ductum videtur. *Schw.*

An aliquid.... mundum. etc. Sic ed. *R.* cum melioribus quibusque msstis. Vulgo, *an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo coepit, an et ante*, etc. *Schw.*

Sunt de animo. Totum et hunc locum ordine pertractatum videas, si lubet, Physiol. III, Dissert. VIII et deinceps. *Lips.*

Domicilia ed. *R.* cum aliis. Vulgo *domicilium* invitis libris. *Schw.*

(1) Haec omnia per interrogationem efferri haud placuit cum Ruhkopfio. Etenim in quaestionibus huiuscemodi proferendis vocem ad interrogationis modum flectere non consuevimus. Colon ergo adhibui. T.

hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus; laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia! totum pectus illi vacet!

«At enim delectat artium notitia multarum.» — Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, et pretiosarum rerum pompam in domo explicat; non putas eum, qui occupatus est in supervacua litterarum supellectile? Plus scire velle, quam sit satis, intemperantiae genus est.

32 Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quatuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit; miser, si tam multa supervacua legisset! In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera; in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sapho publica fuerit: et

33 alia, quae erant dediscenda, si scires. I nunc, et longam esse vitam nega! Sed ad nostros quoque quum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium

Didymus. Alexandrinus, grammaticus Aristarcheus, χαλκέντερος, ferreis visceribus, ab assiduitate indefatigabili appellatus, qui sub Augusto Imper. floruit et multos tum poëtas imprimis Homerum, tum prosaicos auctores graecos commentariis illustravit. Demetrius Troezen. ap. Athen. IV, p. 139 al. computant 3500 ab eo scriptos libros. Cf. Fabricii Bibl. Gr. Vol. I, p. 386 sqq. Harl. Etsi sequentes quaestiones supervacaneae videbantur Senecae, nobis tamen, quibus fatum tot tantaque antiquitatis monumenta invidit, haud una ex causa perquam utilia forent. *Ruhk.*

Miser. Sic edd. a Mur. ex Pinc. libris. *Miserere* ed. *R.* *Misererer A. c.* Par. *a. b. d.* Ops. et Grut. unde *miser erat* ed. Er. *Schw.*

Anacreon. De Anacreonte cf. Fabr. B. G. II, p. 91 sq. *Ruhk.*

Sapho. De Sapho ibid. p. 137 sq. *Ruhk.*

Alienarum aurium molestia. Quia, ut hunc titulum litterati hominis adi-

molestia, laudatio haec constat. *O hominem litteratum!* Simus hoc titulo rusticiore contenti, *O virum bonum!* Itane est? annales evolvam omnium gentium, et quis primus carmina scripserit, quaeram? quantum temporis inter Orphea iutersit et Homerum, quum fastos non habeam, computabo? et Aristarchi ineptias, quibus aliena carmina compinxit, recognoscam, et aetatem in syllabis conteram? Itane in geometriae pulvere 34
haerebo? Adeo mihi praeceptum illud salutare excidit, *Tempori parce?* Haec sciam! et quid ignorem? Appion grammaticus, qui sub C. Caesare tota circulatus est

piscerentur, auditores suos longo taedio afficiebant.

Aristarchi ineptias, quibus aliena carmina compinxit. Sic *R. A. c.* Grut. et alii. Vulgo *Aristarchi notas ..... compunxit*, quod videtur ex Erasmi ingenio procusum. *Schw.*

Recognoscam. Mure illius aetatis; fuere enim, qui in rationes, quibus ductus Aristarchus versus, quos Homeri aliorumque poëtarum non esse iudicaret, obelo confixisset s. pro alienis spuriisve declarasset, iuquirereut, exempli causa Didymus, Appion etc. *Ruhk.*

Et quid ignorem? Id est, (ut equidem interpretur) et quid est, quale quantique momenti et quam necessarium est id, quod ignorare mihi necesse est, ut ista sciam! Itaque *interrogandi signum* cum *exclamandi nota* permutatum velim. Est ista veterum librorum omnium scriptura, revocata a Ruhk. postquam *ut quid ignorem* ex Mureti ing. editum fuerat. *Schw.* — Paulo videtur obscurior sensus a Schw. propositus, servata interrogationis nota: . ideo nos simpliciter intelligimus, ut Gronovius interpretatur: Haec scilicet necesse est me discere! et quid igitur possem ignorare? omnia scire hominem est ἀδύνατον. Sunt igitur quaedam, quae nescire licet. Ex talibus vel maxime ista duco: quae si scire me oportet, nescio profectu, quid tandem sit, quod mihi liceat nescire. Lectio: *Haec sciam, ut quid ignorem?* satis convenientem sensum offerebat, ut vertit *Lagrange: N'apprendrai-je jamais à ignorer quelque chose?*

Appion) *Apion.* ms. c. non male. Vitiose *Aphion* ed. *R. Apyon A. S.* — *Appion*, Alexandrinus, qui ut accusaret Iudaeos, Romam ad Caium Caligulam Imperat. mittebatur contra Philonem. Multa scripsit, et ad illustraudos poëtas, e. c. Homerum, unde et *in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus* i. alter Homerus cognominabatur, et historica, e. c. librum adversus Iudaeos, cui Flavius Iosephus respondit. Cf. Ger. Io. Vossius de Histor. Gr. II. p. 190 sq. *Ruhk.*

Circulatus est. Revocavi ex ed. *R.* cui suffragabatur cod. ms. Lipsii. Alii vulgo *circumlatus*. *Circumdatus* ms. c. Schw.

Graecia, et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, aiebat, « Homerum, utraque materia consummata, et Odyssea, et Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est: »
35 huius rei argumentum afferebat, « quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria, librorum suorum numerum continentes. » — Talia sciat oportet, qui multa vult scire.

Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus? Metire aetatem tuam! tam multa
36 non capit. De *liberalibus studiis* loquor; *Philosophi* quantum habent supervacui? quantum ab usu recedentis? Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, et coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, et invidere grammaticis, invidere geometris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius
37 scirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, et quam infesta veritati sit. Protagoras ait, « de omni re in utramque partem disputari posse ex aequo, et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. » Nausiphanes,

Huius rei argumentum afferebat, quod duas litteras. Sc. M et H in prima Iliadis voce MHNIN, quae signant 48. *Lipsius*, qui similes nugas affert ex Plutarch. Quaest. conviv. IX, 3. *Ruhk.*

Non vis cogitare. Sic optime unus Grut. quum antea in edd. esset, *noli cogitare*; ap. Muretum, *nunc cogita*: Pincianus ex veteri lectione scribat littera minore, ut cohaereat superioribus: *non cogitare.* Ruhk.

Ipsis.....geometris. E. c. Plato, Aristoteles, Stoici. *Ruhk.*

Protagoras...sit Haec et sequentia bene pertractavit Lipsius in Manud. ad Physiol. stoic. II, 4. *Tiedemann Geist. der specul. Philos.* I, p. 351 sqq. *Ruhk.*

Nausiphanes. De Nausiphane, Pyrrhonis discipulo et Epicuri magistro, vid. Diog. Laërt. IX. 69 ibiq. Menagium. *Ruhk.*

ait, « ex his, quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. » Parmenides ait, « ex his, quae videntur, nihil esse ab uno diversum. » Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait, ***Nihil esse.*** Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, et Megarici, et Eretrici, et Academici, qui novam induxerunt scientiam, ***nihil scire.*** Haec omnia in illum supervacuum studio- 38
rum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt; hi spem omnis scientiae eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum; hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo,

Nihil esse ab uno diversum. Ex Erasmi ora hoc adscivi; quamquam vereor, ne ex ingenio viri, non e vet. cod. ductum sit: scilicet ex scriptura ed. *R. nihil esse ab universo*, collata cum eo quod infr. §. 38 legitur, *si Parmenidi credo, nihil est praeter unum*, colligi ista scriptura *ab uno diversum* poterat. Si teneas scripturam in contextu Erasmi positam, *nihil esse in universo*, cui suffragantur Par. *a. b. d.* cum Pinciani Gruterique libris, nihil intererit inter Parmenidis et Zenonis placitum. Pincianus ex coniect. malebat, *nihil esse nisi unum*: Muretus item ex coniect. et post eum alii ediderunt *nihil esse in universum*; quo quidem nihil promovebatur. Defectu manifeste laborat ms. *c.* nil aliud nisi haec habens, *ex his quae videntur universo*; Ed. *A.* ex *his quae videntur nihil esse* universo. Schw. — Ruhk. amplexus est Gronovii coniecturam, *nisi universum*. Mox enim, ait, §. 38 habes: *si Parmenidi, nihil est praeter unum.* Senserat autem τὸ πᾶν ἓν εἶναι, quod propemodum ipse docet Seneca Ep. XCV, 40: *omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est.* Cf. Plut. adv. Colot. Vol. II, pag. 1114. D. Fref. et Fragmenta Parmenidis coll. et illustr. a Fulleborn (1795, Zullichaviae) p. 60 sq. Antea *in universum*, ap Muretum al.: *in universo* ap. Er. et in codd. Grut. *Ruhk.*

Pyrrhonii, Megarici. De *scepticis* hic sermonem esse cuique patet, qui etsi sectam nullam proprie constituere possent, reiecta quippe omni auctoritate conditoris systematis cuiuscumque, scholas tamen quasdam formarunt a nostro nominatas. Convenisse autem constat in hisce fere: etsi notiones consensu nostro sint comprobandae, nulla tamen causa satis sufficiens est qua perducamur ad earum obiectivam, quam vocant, veritatem agnoscendam. Cf. Christ. Weissii commentatio de Scepticismi causis atque natura. Lipsiae. 1801. *R.*

Nihil scire. Percommode *nihil sciri* scribitur in nostro Arg. *e.* Conf. Cic. Acad. lib. I, cap. 12, et de Orat. I, 51. *Schw.*

Si Protagorae credo. H subito desinunt *codices Parisienses* ab Emme-

nihil in rerum natura est, nisi dubium; si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi; si Parmenidi, nihil est praeter unum; si Zenoni, ne unum quidem.
39 Quid ergo nos sumus? quid ista, quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt; an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire. Vale.

rico nostro collati. Eodemque fere loco desinabant *quatuor Gallici codices ab Opsopoeo* olim collati, quorum unus idem ipse erat, [illegible] nota Par. *b.* insignitus est. Schw.

TABVLA

RERVM QVAE IN HOC TERTIO SENECAE VOLVMINE CONTINENTVR.

Typographi Taurinensis Monitum . . . . . . Pag. v
Frid. Ern. Rubkopfii ad L. Annaei Senecae Epistolas Morales Praefatio IX
Ioannis Schweighaeuseri ad Epistolas Morales Praefatio. . XVIII

L. ANNAEI SENECAE AD LVCILIVM

EPISTOLAE MORALES

Epist. I. De temporis usu 1
— II. De itineribus et de lectione 7
— III. De eligendis amicis 12
— IV. De mortis metu 18
— V De philosophiae ostentatione et de vera philosophia 29
— VI. De vera amicitia 33
— VII. Fugienda est turba 38
— VIII. Cui rei sapiens operam impendere debeat . . 45
— IX. De sapientis amicitia 52
— X. De solitudinis utilitate 63
— XI. Quid valeat sapientia ad emendanda vitia . . 66
— XII. De senectutis commodis, et morte ultro appetita. 70
— XII. Quae debeat esse sapientis fortitudo. De futuro ne solliciteris 76
— XIV. Quomodo corpori consulendum 84
— XV. De corporis exercitationibus 93
— XVI. De utilitate philosophiae 100
— XVII. Sine mora amplexandam esse philosophiam: paupertatem esse bonum 104
— XVIII. De oblectationibus sapientis 109
— XIX. Quae sint quietis commoda 116
— XX. De hominum inconstantia 121
— XXI. De vera philosophi gloria 127

Epist. XXII. De dandis monitis. De fugiendis negotiis Pag. 133
— XXIII. In philosophia veras esse voluptates . . . 140
— XXIV. De futuri metu: de morte 144
— XXV. De solitudinis periculis, de paupertatis commodis 156
— XXVI. Senectutis laudes 159
— XXVII. Nullam nisi in virtute veram voluptatem . 164
— XXVIII. Inutiles esse ad sanandam mentem peregrinationes 129
— XXIX. De inopportunis monitis 172
— XXX. Exspectandam esse aequo animo mortem, exemplo Bassi allato 178
— XXXI. De contemnenda vulgi existimatione . . . 184
— XXXII. Hortatur ad philosophiam 190
— XXXIII. De sententiis philosophicis 193
— XXXIV. Gratulatio et hortatio ad pergendum . . 199
— XXXV. Non nisi inter bonos amicitia 201
— XXXVI. Quam sit commoda quies: de votis vulgi: de contemnenda morte 203
— XXXVII. De fortitudine quam suppeditat philosophia 209
— XXXVIII. Laudat breves sermones 211
— XXXIX. De incommodis bonae fortunae 213
— XL. Quae deceat philosophum eloquentia 216
— XLI. Deum in viro bono sedere 223
— XLII. Rarissimos esse viros bonos 227
— XLIII. Sapienti semper vivendum quasi palam esset 231
— XLIV. Veram in philosophia nobilitatem 233
— XLV. De vana dialecticorum subtilitate 236
— XLVI. De libro Lucilii, philosophico ut videtur, indicat, laudatque eum 242
— XLVII. Clementer habendos esse servos 244
— XLVIII. De futilitate sophisticarum disputationum 252
— XLIX. De brevitate vitae: ideo nugis abstinendum 259
— L. Plerosque sua vitia non videre: quae si videamus, nunquam desperanda sanatio est 264
— LI. Eligendum esse sapienti aptum quo vivat locum 268
— LII. Omnes sapientiam affectantes indigere adiutorio: bonum ducem eligendum 275
— LIII. Plerosque vitiorum suorum ignaros esse, quae philosophia et ostendit et sanat 282

Epist. LIV. Se suspirio affectum esse, iamque morti esse propinquiorem eique omnino paratum . . Pag. 288
— LV. De Vatiae villa: de bono maloque otio . . . 291
— LVI. Vbique sapientem tranquillum esse et studiis vacare; contra, malum ubique esse inquietum . 297
— LVII. Primos animi motus vel sapientis in potestate non esse 304
— LVIII. Explicat quomodo omnia quae sunt Plato diviserit 309
— LIX. Voluptatis et gaudii discrimen. — De humana stultitia 324
— LX. Contemnenda esse quae vulgus cupit 333
— LXI. Se paratum esse morti 335
— LXII. De temporis usu 337
— LXIII. Non immodice deflendos esse amicos . . . 339
— LXIV. Q. Sextii et veterum sapientium laudatio . 344
— LXV. Opiniones Platonis, Aristotelis et stoicorum de causa. His cogitationibus animum attolli ad sublimia 348
— LXVI. Bona aequalia esse: virtutes aequales esse . 358
— LXVII. Quidquid bonum est, optabile esse . . . 379
— LXVIII. Otium commendat, et quale esse debeat, docet 386
— LXIX. Sapientiae nocere frequentes peregrinationes 391
— LXX. De morte ultro appetenda 394
— LXXI. Vnum bonum, honestum: omnia bona paria esse 405
— LXXII. Omnia esse relinquenda ad amplexandam philosophiam 420
— LXXIII. Immerito philosophos seditiosae mentis argui 426
— LXXIV. Nihil bonum esse, nisi honestum . . . 433
— LXXV. Philosophiam non verba captare, animos curare 446
— LXXVI. Se quanquam senem adhuc discere. — Iterum nil bonum, nisi honestum, probat . . . 452
— LXXVII. De classe Alexandrina — De morte Marcellini 467
— LXXVIII. Non timendos esse morbos 475
— LXXIX. De Charybdi, Scylla et Aetna. — Sapientes inter se pares esse 486
— LXXX. Quam commoda sit paupertas 494

Epist. LXXXI. An grati esse debeamus in illum qui, postquam beneficium contulerat, nocuit? . . Pag. 499
— LXXXII. Contra mollitiem; deinde contra dialecticorum argutias 510
— LXXXIII. Deum inspicere hominum animos. — Revertitur ad stoicorum argutias, praesertim de ebrietate 521
— LXXXIV. Alternis legendum et scribendum; quis fructus e lectione sit colligendus 532
— LXXXV. Ne moderatos quidem affectus in sapiente tolerandos 538
— LXXXVI. De villa Africani eiusque balneo: de oleis serendis 553
— LXXXVII. De frugalitate et luxu: an divitiae bonum sint 563
— LXXXVIII. Artes liberales in bonis non esse, nihil ad virtutem conferre 579

TERTII VOLVMINIS FINIS.

Facultate obtenta.